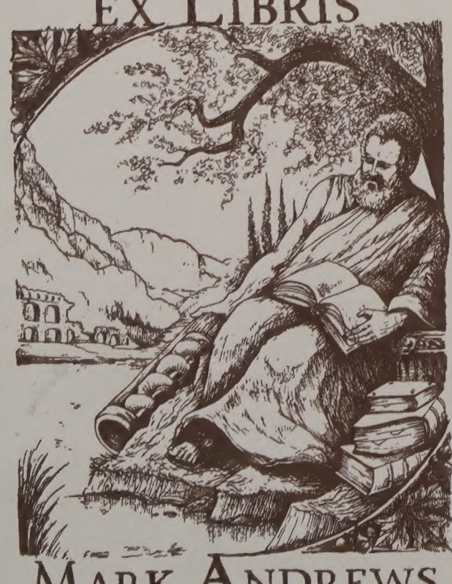
639

Biblioteca
di S. A. R.
il Duca di Genova

LIBRI
DI
CESARE SALUZZO

Biblioteca
di
S. A. R. il Principe
TOMMASO DI SAVOIA
DUCA DI GENOVA
Inv. 3

EX LIBRIS

MARK ANDREWS

3355

Valturius
Verona 1483.

[library stamp]

A 3

Bede

Elenchus & index rerum militarium quæ ſingulis codicis huius in uoluminibus continetur ut inpromptu ſint uniuerſa hoc eſt ne talium rerum curioſa perlegant: ſed potius ſine labore ac moleſtia cum quidpiam hinc uel inde itelligere uoluerint id tantum quærant ſciantq; quo in loco paratum inueniri queant ex quibus quæq; elegantiſſimis auctoribus ſumptum cõprobetur.

¶ Rubricæ primi libri.

¶ Et primum prohemium cum rei militaris ſcriptoribus.

¶ De prima ac de ſecunda rei bellicæ origine apud quas nationes primum orta & unde res bellica dicta ſit.

¶ Quid res militaris & in quod partes diſtributa ſecundum Iphicratis traditionem & q tribus rebus ut reliquæ actionum natura doctrina & exercitatione conſumitur: q&que plurimis liberaliũ artium ſtudiis inhærẽdum ſit ei qui ſe cum gloria cæteris imperaturum profiteatur.

¶ De litteris hiſq; qui maximi duces earum ſtudiis incubuere plurima memoratu digna.

¶ Ex auctoribus Demetrio Iuuenale Horatio Democrito Heraclyto C. Caligula. M. Vipranio: Cornificio Euangelo Cabillo pictore: Hærẽnio Perillo Fauſtino Octauio Auito. Q. Sulpitio Gallo. Q Fabio labeone. M. Põpilio Martiano Capella Gallo Aſinio Caluo Largio Licino Vatinio pollione Xenophonte Cicerone platone Virgilio Germanico Cæſare: Antiloquo Heſiodo Druidibus: Hiphicrate Ariſtotele philippo rege Apollonio Tyrio Emniſte im brotomneſiphillo: Archita pictagoreo: Ennio Oroſio Seneca Agelio amminiano Marcellino Liuio Cor. Cælſo Theophraſto Naſone Socrate.

¶ Rubricæ ſecundi libri.

¶ Quãmaximos huic diſciplinæ fructus afferat philoſophiæ & hiſtoriarum cognitio quiq; maximi duces hiſtoriam ſcripſere

¶ De eloquentia quantũq; huic ipſa rei conducat

¶ De poetis qui fructus ex eis & qui audiẽdi quiq; repudiandi ſint

¶ De muſica & in quo cum re militari comercium eius ſit.

¶ De Arithmetrica & militari geometria

¶ Ex auctoribus Cicerone Herodoto Tuchidide Timotheo Probo

Aemilio Hannibale. Q. Fabio Sylla Cæſare Aſinio pollione: hir-
cio Suetonio Opio Iulio Cæſare: priſciano philippo Antipatre: An
tigono: piſone plinio ualerio Seneca: homero Xenophonte Euripi
de Neuio Terentio platōe Archiloquo hieronymo Gregorio Am
broſio Athanaſio Auguſtino uirgilio Naſone Eudoxo architā ar
chimede Scopina.

¶ Rubricæ tertii libri.

¶ De aſtronomiā uāriaq̧ perquirendorum futurorum arte ſi quā eſt
Ex auctoribus Lucano Cicerone ariſtotele homero hermodoro:
dione Macrobio Cenſorino. C. Flacco euclide ſocratico appuleio
platonico: Triſmegiſto anneo floro amminiano Marcello Menan-
dro epicuro Bruto Ouidio apolline ennio herodoto uirgilio Bero-
ſo antipatre: achinapolo apoſtolo Iſaia firmiano auguſtino ambro
ſio pacuuio actio flacco Statio iuuenale ſocrate democrito fauori-
no dicearco anaſarco demonacte demoſthene halicarnaſio catōe
denſorio. M. Manirio

¶ Rubricæ quarti libri

¶ De legibus — de medicina
De gymnaſticā equeſtriq̧ exercitatione — de ocio militari.
Ex auctoribus cicerōe carcino Tragœdo homero platone paradio
fauorino demetrio pictaco dracone ſolone demade alexandro co
mico Liuio fabio pictore Marone Lucano. M. uarrone: marco cato
ne Nigidio caſſio parmenſe martiale aufidio Namuſa helio lāpri
dio marcello Ouidio Laureo Tullio Agarchide Galieno diaſcori
de democrito Xenophonte. C. eualgio Leuco iubba Theophraſto
flacco floro ſeneca ſaluſtio plinio claudio cæſare herodoto.

¶ Rubricæ quinti libri

¶ De quadruplici uirtutum ſpecie & earum diſtributione quiq̧ ī his
bellorum duces clariſſimi habiti ſunt.
¶ Ex auctoribus catone cicerone Oppio plinio agelio plinio nepote:
actio homero flaccho criſpo helio ſocrate ariſtotele Xenophonte
uirgilio ſeneca heſiodo Liuio Gymnoſophiſta marco uarrone: ua
lerio maximo ſempronio: aſſelio catone: polybio antagora poeta:
apollonio fauorino tragico ariſtophane comico Laberio athenodo
ro philoſopho.
Ex claris ducibus agide cyrro eſchillo Braſida: cabria ſeſoſtre:
¶ Quinto fabio tar. ſcipione ſuperiore: auguſto ſcipione iuniore.

Sciluro: Tygranne Agatocle Amaſe Antigono Antagora limaco: Memnone Themiſtocle Antiocho lucullo. L. Sylla Eumene: Demade Arctoxerſe Aureliano Iuliano Alexandro. C. pompilio Hadriano Antonio Fauorino Theocrito Mytridate Cicerone. M. craſſo publio licinio Craſſo pellopida portio Catone Epaminunda: pomponio lycurgo publio Aemilio Tyberio Graccho lyſandro: pompeio. A. Torquato Iugurtha philippo Cleomene lycene pyrrho dario leo periandro Theopompo helio comodo. M. ſertorio Antonino pio hannibale claudio Nerone camillo domitio Appio claudio. Q. Metello ſcipione Naſica Melanco dionyſio ſeniore leone Birantio hermocrate cælio pontio hannone carthagineſe: pericle Xerxe cimone iulio cæſare Antigono ſecundo Alcibiade Timoleone Timotheo lyſimacho publio ſylano.

¶ Rubricæ ſexti libri

¶ Belli indicendi gerendiqꝫ aut feriendi fœderis antiquoꝝ rationes
De euocationis & deuotionis formula
De religione antiquorum ducum
ꝙ religioſa uſqꝫ adeo res militia erat ut non niſi ſacramento miles fieret
¶ Quando ex uoluntario inter ipſos fœdere militare ſacramentum ad tribunos ac legitimam iuriſiurandi ad actionem tranſlatum eſt quidqꝫ iurarent ſe facturos
¶ Tribuni militaris uerba cum delectus antiquus fieret
ꝙ imperium belli habentibus ſceptri eleuatio iuſiurandum erat
Gentium diuerſarum ratio in deligendis militibus
De delectu equorum
Rationes gentium in deligendis ducibus
Agminis ſiue incedentis exercitus ordo ſecūdū græcam romanāqꝫ diſciplinam
¶ Acierum inſtruendarum uaria ratio
Ex auctoribus Liuio Marone Oui Varrone heraclyde Agatocle ſamonico ſerano Furio cincio Ariſtotele diodoro Iulio cælſo cicerone epimenide calimacho lucano tuberōe hiſtorico homero Xenophonte ſathyro theophraſto Saluſtio ſeneca tragico Floro eutropio Aſinio polione Antipatre catone lucretio

¶ Rubricæ ſeptimi libri

de religioſis hoc eſt in fauſtis atris uel infamibꝰ menſiū quorundā

diebus ac tempore ad bellum idoneo
¶ De loco metationis inſidiiſq; hoſtium deligēdis quid ſpeculator & quid explorator in quoq; differant
¶ De oppoſiti loci poſitione: multitudine uoluntate ſtudiis ac cōſiliis
¶ Caſtrorum forma officiorumq; caſtrenſium ritus
¶ Legationes cum hoſtibus ſi agendæ ſint quales eſſe debeant
¶ Qua cautione conſultationes cum hoſtibus habendæ
¶ Armorum hoſtilium ratio habenda
¶ Multitudo partium ſpectanda: quiq; maximi exercitus præter hominum opinionem ab minimis fuſi profligatiq; ſint
¶ Quid ſi oppugnari caſtra contingat
¶ Obſeſſorum exploranda ſtudia
q; rebus bellicis quiſquis finis obuenerit nunquā negligendus
¶ Quid ſi bello pulſi munitionibus recepti ſint
¶ Quid ſi hoſtes bello ſine munitionibus pulſi
¶ Non eſſe multorum ducum ſentētia pertinaciter neq; omnino uſq; ad pernitiem fugientibus inſtandum
¶ Dolabra hoſtem eſſe uincendum nullamq; rem ſummo duci magis conuenire q̄ moram cunctationemq;: nullamq; minus q̄ feſtinationem & temeritatem
¶ Cauendum ne ſucceſſu rei quiſquā elatus in periculum perniciēq; trahatur
¶ De conuiuiorum apparatu in caſtris uitando
¶ Quæ uſui uideantur utrinq; id danda uel euocanda ſubſidia ſi exercitum noſtrꝝ caſtris aut locis munitis obſideri cōtigerit aut alios obſidere deq; notis militaribus quoue tempore qui notarii appellantur denominationem acceperint.
¶ Ex auctoribus Nigidio Ephoro Caliſthene Damaſce Philarco Varrone Seruio Flacco Ouidio Claudio Catone Cleſbio Alexandrino Anaximene Mileſio Thale Marcō Liuio Sathirico Fabio hiſtorico Lucano Iuuenale Fabio pictore Cincio .C. cæſare Auguſto Cæſare cicerone Seneca Probo Valerio Tullio tirone philargio Samio Petro Diacono Ennio.

¶ Rubricæ octaui libri.

¶ Vocabula militaris ac publici honoris priſca atq; præclara.
¶ Ex autoribus Homero Ariſtotile diodoro Marone Seneca Lucano plutarcho Liuio cicerone euſebio . M. Var. Q. Mutio ſcæuola

Ioſepho in Appionem P latone Feſto pomponio iuriſcon. paulo iu riſcon. Terentio Aſcanio: P ediano Valerio maximo Vlpiano La uinio: Pomponio poeta Tito Lucretio Fabio pictore Maſurio Sabi no Plinio Ouidio Propertio. A. Gelio Actio Q uintiliano Calidio Valgio Ruffo: Tirone Tullio Caſſiodo Gratiano Iunio Trebatio Feneſtella: Numma Pompilio lege. xii. Tab. Modeſtino Valerio Anciate Iulio Capitolino: Marcello Flauio Vopiſco: Labeone An-tiſtio Atheio Capitone Probo Aemilio Suetonio Priſciano Iuuena le ſathyrico comico: Macrobio libro Regum Spartiano Tertuliāo Cæſ. Curtio Act. apoſtolorum: Eutropio elio Criſpo: Iphicrate: catōe Siſenna Oroſio iuſtino Pomponio Mella Vegetio Plauto: pictaco Ophilio cecilio caſſio Iulio cælio: Modeſtino Seneca tragico No-nio Marcello iuliano frontino:

¶ Rubricæ noni libri.

¶ Quid quotuplex q; bellum & unde cæteraq; bellici exercitus uoca-bula eorumq; denominationum cauſæ.

¶ Ex auctoribus Seruio: caſſiodoro feſto Horatio Ouidio Liuio cice rone: Labeone lucilio: lucretio caliſtrato ſaluſtio Statio Virgilio te rentio donato cintio. A. Gelio uegetio plutarcho ephoro caliſthe-ne Polybio ioſepho Martiale cæſare curtio: Varrone frontone He rodoto columella Quintiliano diodoro ualerio Anc. lucano ulpia no: helio ſpartiano ſabino: caſſio Lactantio cornificio uictorino p pertio Bannio caſſo: priſciano herodoto hennio plinio Martiano fe neſtella Gaio: iulio capitolino Trebatio ſcæuola petronio arbitro. ſeneca didimo Ariſtotile Aruntio uictruuio dardano terentio: ca-re plauto homero flacco foca Meſalla Aurelio Opilio fabio placia de: Memmo tragico lælio Apuleio Auguſtino caeſare maſſurio ſa bino. Q. claudio cælio ſabino catone iuſtino lucilio claudiano ti-bullo.

¶ Rubricæ decimi libri.

¶ De militari cultu qui pro conſuetudine gentium & inuentu homi num uarius reperitur.

¶ De armis: & unde dicta ſint

¶ De armis quibus tegimur.

¶ Quæ arma ad nocendum apta: inſtrumētaq; bellica quibus nomi nibus explicentur.

¶ De ſignis militaribus.

Ex auctoribus Valerius maximus: Virgilio: Iulio Capitolino Ve
rio Flacco. Varrone: Suetonio Iobba: Liuio: Seneca. Spartiano: He
lio: Lampridio: Iuuenale: Coſentio: Cicerone: Quintiliano. Labeo-
ne Pomponio Caſſio: Horatio: Martiale: Plutarcho Lucretio Vlpi
ano: Gaio Diodoro Statio. A. Gelio Hieronymo Neuio Plinio. ſa-
luſtio Iuſtino Capro Homero Trebellio Pollione Pacuuio. Seruio
Herodoto Feſto. Q. Curtio iulio Higino Euripide Ariſtotele Ve
getio Xenophonte ſocratico: lucano Acrone Macrobio Neuio: Pri
ſciano Nonio Marcello: Rabano Apul. Perſio Aemilio Probo lu-
cilio Ennio: Victruuio ſolino. Amiano Marcellino Hieremia Fa-
bio Placiade Claudiano Tibullo Boetio: Geneſi Foca Oroſio An
con. ioſepho Firmiano ſeneca Tragico laertio Diogene Stratone
philpſopho: Cæſare. ſacra hiſtoria: Pindaro Calimaco Antipatre
ſtoico Cornificio Platone Euſebio propertio Petronio.

¶ Rubricæ undeccimi libri.

¶ De bello nauali et quando primum apud romanos quiq; primꝰ na
uali triumpho dignus habitus eſt.

¶ Quæ materies fabricandis nauibus utilior cæſionis lunæq; tempus
ſpectandum:

¶ De clauis quibus iũgenda eſt materies & cuiuſmodi eſſe debeant.

Primus nauium uſus & prima earum forma a priſcis probata no-
mina earum quiq;

¶ Gubernandi adminicula ſeorſum primus inuenit

Ventorum numerus eorumq; nomina rationes & effectus

Aſtrologia nautica ſecundum lunæ ſolis ſiderumq; obſeruationes

Pronoſtica tempeſtatum ab elementoꝝ paſſionibus & eorum quæ
inde ortum habent.

¶ Remedia periculo affectis

Quid agendum anteq̃ curſus in hoſtes dirigatur

Quid ſi claſſis claſſi obiiciatur

Fluminum tranſitus ex inuentis memoratu dignis

Qui terreſtres quiq; maritimi maximi exercitus

Ex relatu terra & mari clariſſima militum geſta

Aemulatio gloriæ & ducum comparatio atq; præſtantia.

Pœnæ deſertorum & militum animaduerſio uaria ducibus nõ ob
temperantium: Ex auctoribus. L. piſone Catone: Ariſtoule Tibul
lo. Varrone Cecilio Aphricano Cicerone Liuio Saluſtio Iſaia Da-

niele philo.Stephano Lucano Diodoro Virgilio horatio Seneca
P linio Lucretio Oribaſio homero Andronico Cireſte Ouidio Pã
pinio herodoto Cicina Metrodoro Tranquillo Nigidio Arato mar
tiale Cælio Floro Suetonio Claudio Q uintillo Xenophonte hete
ſia Emilio Probo Iuſtino Oroſio dione Plinio Fabio hiſtorico Plu
tarco Euſebio Cornelio egiſippo Ioſepho Iuuenale eſchullo Anti
oco Aurea capra darate phrigio ennio Trogo Auguſtino Theo-
phraſto curtio eutropio ſolino.

Rubricæ duodecimi libri.

De triumphis quidq́ triumphus & unde.

De trophæis & unde & in quo a triumpho differat q̄q́ ouem alii ui
ctoria potiti alii bouem hũcq́ alii uel gallum ĩmolare cõſueuerãt

Varia ſecundum diuerſas gentes & nationes triumphorum genera
q̄ non omnibus triumphi decernãbatur & quibus.

Trinmphantium inſignia & ornatum.

Romanorum mores in triumphis.

De coronis leges: priuatorum honores.

Merita uictorum & triumphantium prænominibus ſiue cognomi
nibus celebrata

Extrenue geſtis maiorum præmia.

Supreſtitum non ſolum ſed defunctoꝝ ducum m̄emoriæ celebres
tituli & de colunnis obeliſcis pyramidibus arcubꝰ ſtatuis clypeis

Tabulis cantatriſq́ ad id ex ædificatis ludorum celebrationes prin
cipium ex bellis diis oblata.

Ex auctoribus plutarco.M. Varone tranquillo Liuio Criſpo Virgi
lio Iunio iuuenale ſabino maſurio dionyſio catone Verio Ariſtote
le Naſone homero diodoro Ferecide actio plauto cecilio claudiano
L.piſone pindaro calimaco mneſteo theophraſto claudio ſaturnio
cicerone Graco Neuio poſſidonio cæſarienſi helio ſexto menãdro
edipode ſophocleo Valerio anciate plinio euemero herodoto duri
ſiano ariſtogora dionyſio arthemidoro alexandro polihiſtore Bu
toriade antiſtene demetrio catone cenſorio.L.actio Ouidio.C.acta
cilio.Q.Floro.Q.aſconio Firmiano marcio uate ſiſinio capitone
Gelio flacco.

Illuſtri Pandulpho Malateſte principi Ariminenſi Paulus
Ramuſius Ariminenſis iuris utriuſq; conſultus Sal. plu. dicit

Clariſſima progenitoꝝ tuorū facinora toga & bello magnifice
geſta me ciuem tuum coegere conſcriptum accuratiſſime opus de
re militari conteranei mei Roberti Valturii ad te tranſmittere: qđ
incuria caſtigantium pariter & imprimentium ab Archetypo diſſi
mile & deuians multis mendis deforme neglectumq; iacebat. Illud
ſane pro uiribus dum Veronæ ſub Magnifico & Clariſſimo Anto
nio Venerio a publico iure reddendo uacarem nō ſine paruo labo
re ſucciſiuis horis recognoui ut pro eo iure quo conciui meo debe
bam id in priſtinum nitorem & doctis legendum reſtituerim: cuiꝰ
laborioſam caſtigationem & diuini prope operis huius emolumen
tum tuo nomini princeps iocundiſſime dedicaui: quo documēta il
la percurrens facile intelligas quantopere maiores tui in eo genere
excelluerint: adeo ut ſi militiæ præcepta ſtratagemataq; nulla littera
rum monumentis tradita eſſent potuiſſent abunde ex Malateſtarū
genere ſtrenui ac inuicti armorum duces cunctas gentes huiuſcæ
diſciplinæ peritiam geſtis ſuis condocere: exemplarq; continua bel
lorum exercitatione ac lætiſſimo triumphoꝝ ſplendore & præſenti
bus & futuris præſtare. Adeſt fere ante oculos Robertus Malateſta
Sigiſmundo patre ortus: cuius memoria obortæ lachrymæ ſcripta
demoliuntur: Hic octauum & decimū agens annum aduerſus exi
nos picœni populos ab Anconitanis delectus imperator & tot hoſti
bus ſtratis captiſq; quadringentis uictoria triumphoq; potitur: Nō
multo poſt quom Fani teneret imperium obſceſſus a Pio romano
pontifice equite peditecq; potentiſſimo ipſe parua manu romāos mi
lites ſæpius in fugam uertit. Ad trigeſimum ætatis annum Romae
commoratus ubi omnes tanti uiri ſpeciem & uirtutem admiraban
tur Sigiſmundum patrem Arimini obiiſſe præſenſit: quem uniuer
ſa Italia & Achaia ducem excellentiſſimum prius fuerat experta.
Aduolat Ariminum Robertus mœrore plenus: quem ciues ad unū
exoptantes ſibi principem delegere. Interea Pauli pontificis maxi
mi florentiſſime armatorum copiæ Arimini ſuburbanum rubeſcē
te aurora clam ſubintrauerunt: Robertus uero inuicto animo gran
dem romanorum exercitum parua tyronum manu pellit fugatque
cuius ob egregia facinora Florentini omnium conſenſu militum

im̃peratorem ſibi delegere aduerſus ingentes Sixti pontificis maxi
mi & illuſtriſſimi Ferdinandi regis uires quibus maxime uniuer-
ſa præmebatur Hetrurta ſpiritum em̃iſſura ni Robertus inclytus
uirtute ſcientia rei militaris auctoritate præſto adfuiſſet Matheum
Capuanum militiæ ducem ad tranſemenum lacum uertit ĩ fugam
reliquis militibus fœdiſſima nota ſub iugum ire compulſis: is pro-
fecto ſuis armis ſuaq; uirtute digniſſimus: qui ſereniſſimi imperii
Veneti dux militum maximus aliquando capitolinas arces & ro-
manam̃ eccleſiam ſeruaturus totius ſenatus ſuffragiis glorioſiſſi-
me conſtitueretur. Audiat nunc queſo uniuerſus christi populus
& cognoſcat romanæ eccleſiæ ad interitum pene uulnera: Venerat
ſapientiſſimus Calabriæ dux iamiam romuleas arces euerſurus:
Accurrit ueluti Papyrius Curſor et Furius Camillus Pub. Decius
Curius Dentatus Valerius Publicola Robertus Malateſta iuſſu ſe-
reniſſimi ſenatus Veneti aſſueti perpetuo eccleſiam conſeruare Ca
labrum ducem tantopere minantem conſerto Marte fugere coegit:
cuius caſtra proſtratis uexillis direptis impedimentis glorioſiſſima
uictoria cepit duces egregios et milites quadringẽtos in triumphũ
Romam̃ ſpoliis & militaribus ſignis honuſtus deducit: Venientẽ
Sixtus ſummus pontifex amplectitur: collaudat: admiratur tantis
periculis liberatus. Robertus uero dux inclytus ſummis in confli-
ctu pene diei laboribus & æſtu fatigatus in morbũ incidit: ſangui
nisq; profluuio a nobis emigrauit: inter diuos candidatus lauream
perpetuo uirentem recepturus: quem gratus & pientiſſimus ponti-
fex max. ante obitum deplorans uiſere conſtituit & ipſi eccleſiæ ue
rum ſeruatorem terrenæ labis contagiõe purgatum larga & indul
genti uenia ad cæleſtem triumphum cõdonauit. Moritur itaq; Ro-
mæ Robertus Malateſta anno ætatis ſuæ. xl. dux abundans bellicis
laudibus: & in æde diui Petri conditur elat9 mœrore publico. Quor
ſum hæc dicet quiſpiam? ut tanti principis quem Venetorum ſena
tus & uniuerſa deplorat Italia aliquid litterarum monumentis man
darẽ utq; magnificis progenitorum tuorum exemplis exardeſcens
& paternæ uirtutis æmulatione acrius ad uirtutis gloriam euehare:
& ſæpius legendo accurate caſtigatum opus Ramuſios tibi deditiſ
ſimos & domeſticarum laudum præcones recognoſcas.

¶ Veronæ. M. cccc. lxxxii. xv. octobris

Eiuſdem Pauli Ramuſii epy.

Armorum fulmen iacet hic Malateſta Robertus
Cuius præſtantes gloria uicit auos
Nam poſt mille acies ſuperatas Marte ſecundo
Dum ſoluit patrios obſidione lares
Agmina proſtrauit tuſcos immiſſa per agros
Et Calabri fudit fortia caſtra ducis
Occubuit poſthæc inter fera prælia certe
Non potuit fato candidiore mori.

¶AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM HEROA SIGISMVNDVM PANDVL¶PHVM MALATESTAM SPLENDIDISSIMVM ARIMINENSIVM REGEM AC ¶IMPERATOREM SEMPER INVICTVM ROBERTI VALTVRII REI MI¶LITARIS LIBRORVM PRAEFATIO.

CRedo equidē nec ſum neſcius dux & Imperator inclyte Sigiſmunde Pandulphe: Tanta eſt liuoris & inuidiæ noſtri huius ſæculi malignitatiſqꝫ puerſitas q̃multos hoc meum inceſſuros opuſculum ꝙ in tanta ſcilicet probatiſſimorum utriuſqꝫ linguæ ſcriptorum copia qui accurate & eleganter rei militaris præcepta tradiderunt: ego potiſſimum auſus ſim temere ac ieiune libros de tanta re comminiſci in qua primum cenſorum aciem ſtruam q̃ cœpti mei rationē reddam q̃ de præſcriptiōe operis huius diſerendum quicq̃ putem. Inter iſtos itaqꝫ qui mea legent nouum immo antiquum & admirabile hominum genus fore ſcio nec mihi ſoli ultimo hominum: uerum primis ac maximis importunum Quibus nihil rite fiat quibus cum loqui ſi cœperis: faſtidiāt ſingula ſua: licet non eddant indignenturqꝫ nunq̃ in ſententia permanentes ſi ueluti muta & rationis expertia uitam ſilentio prætereas. Nonnulli ueluti ſues in luto grunientes quum norint forſan ad hanc immortalitatis & gloriæ partē ex litterarum & ingenii ſui conatibus aſpirare non poſſe nec inuenire nec explicare ſermone qđ fuerit inuentum in caſſum me laboraſſe contendent. Et quoniam nixu ipſi ſuo minime iuuabuntur nullum adiuuari poſſe cenſebūt Alii ueluti apum fuci & improbiſſimi Sicophante ſolita libidine omnibus detrahendi & ad ſingula quæque carpenda proni & ingenioſi non deerunt interpretes qui calumniabūtur ſingulorꝝ ordinē

eo pacto ſcientiæ phamam ſibi aucupari credentes qui puerilis ia-
ctantiæ ſtudio tenebuntur obnoxii Quum olim conſueuerint ado
leſcentes ab inſigni accuſatione aliqua primum nomen auſpicari
Formionis peripatheticæ ſectæ philoſophi: aut Sergii Galbæ perſi
milem me dicẽt. Alii cum nitida ego ut illi cute & corpore propter
umbram molli nullo unq̃ uulnere admiſſo de re militari de forti-
tudine ac ignauia ducum: de inſtruenda acie: de loco caſtris capiẽ
dis idoneo multiſq; id genus uerba facturus ſim ad cũ maxime du
cem qui & caſtris nutritus ſit & exercitus maximos duxerit ſemꝑ
inuictus. Erunt & alii porro difficiles monſtruoſi Lucifugi qui fal
ſam ſcientiæ perſuaſionem induent: ſub peritiæ tamen oſtentatiõe
ac doctrinarum ſuarum opinione multa ſibi arrogãtes & intra ſeſe
neſcio quid inepte cornicantes quiq; non tam criminibus q̃ maledi
ctis anitentur obruere: quoꝝ uoces tumentiaq; uerba minime per-
horreſcentes nihilo pluris ego faciam q̃ Demetrius ille quem dice
re ſolitum accepimus eodem ſibi loco uoces eſſe imperitorũ: quo
& uentre redditos crepitus: quum nihil pene interſit qua parte cor-
poris ſurſum an deorſum turpiter ſonent. Acrius urgebunt alii &
conculcabunt mihi illud ſathyricum: Tenet inſanabile multos ſcri
bendi Cacethes illius obliti non minoris in ſathyra: eſt quoddam
ꝑdire tenus ſi non datur ultra: Quos omnes & ſi poſſum iure meo
repercutere: malim tamen æquo animo intactos linquere maxime
quom haud quaquã ex eoꝝ ſim numero qui emulis carere uelint:
& eo ſint ſtudio & ingenio prouecti ut nihil repræhenſibile nihil
niſi ad unguem perfectum habeant. Non pigebit igitur ſiqua me
inconſulte præterierint: quanquã mea diligentia & curioſa perſcru
tatione ueterum ex libris explorata omnia eſſe ſciam uel amicorũ
uel eruditorum monitu ſi uera fuerint emendatione corrigere: ſi
minus: Democriti potius riſum q̃ Heraclyti lachrymas ſequi uelle.
Non enim egre feram hanc eſſe de ſcriptis meis exiſtimationẽ ut
qui neſciũt doctiſſimos: grauiſſimos: ſanctiſſimoſq; uiros ab emu
lis quibus refecta ſunt omnia perperam talia perpeſſos eſſe intelli-
gant atq; ut a poetis initium ſumam qui ſunt multo antiquiores q̃ hi
ſtorici: q̃ oratores: q̃ cætera ſcriptorum genera Homerus primus
omnis philologiæ dux & antiquitatis parẽs diuinarumq; omnium
inuentionum fons & origo fuit: Haud quaquã tamen ſic poſterita-
tis ſtudia reſtrinxit quin emulos haberet q̃plures & labantem &

cedentem oneri & dormitantem eũm nonnũquam appellent: ſed zoilum illum imprimis quod mirabere qui a Macedonia Alexandriam profectus optauit ſibi cognomen ut Homeromaſtix appellaretur quum ſua Ptolomæo regi contra Iliadẽ & Odyſſeam ſcripta comparata recitaret: quanquã ante annos mille diẽ obiiſſet Homerus: Maronem uatem Mantuanum diſciplinarum omnium cognitione ad unguem excultum: & cuius anima ut inquit Flaccus cãdidiorem aliã non tulit terra ab.C.Caligula nullius ingenii a.M.Vipranio repertore: ab Cornificio Euangelo: Cabillo pictore: Hærennio Perillo: Fauſtino: Octauioque Auito: ac multis aliis nõ tanquã imitatorem uerum etiam tanquã defloratorem & ueterum compillatorem publicumque furem nouimus eſſe notatũ. Hæc eadem a maliuolis paſſus eſt. P. Terentius Comicorum ſummus qui comœdiarum prologos in defenſionem Scænis dedit. Vrgebant enim comœdias eum omnis a Polodoro ac Menandro tranſtuliſſe & a Lælio Scipioneq; in ſcriptis ſic adiutum ut merito non ſua ſed aliena ꝓ ſuis edentem criminarentur. Sunt qui non tam ab his qui tum adoleſcentuli forte fuere quam a. Q. Sulpicio Gallo qui conſularibus ludis fabularum dandarum initium fecerit: uel a. Q. Fabio Labeone & .M. Pompilio conſulari utroque ac poeta uiris ut pote quorũ operam & in bello & in otio & negotio nedum Terentius ſed. S.P. que plerunque ro. fuerit expertꝰ Quis. M. Tullio Cicerone doctrinarum luce in eloquendo ornatior: quis fœlicior in explicãdo: quis in perſuadendo potentior: qui in arce romanæ eloquentiæ ſtetit: id nec dum inter ætatis ſuæ homines uerum apud poſteros aſſecutus ut eius non arpinatis cuiuſpiam hominis ſed animatæ diuinæq; potius eloquentiæ nomen habeatur. Obtrectatoꝝ tamen morſus euitare non potuit quominus in eoꝝ linguas incideret: hũc enim græci repetundarũ dignũ accuſari cenſent ꝙ ea litteris mandaret quæ haud primũ ex ſe forent inuenta. Criminantur alii incõpoſite eũ loqui & non modo tumidũ ſed redundantẽ in repetitione nimium denique atque uerboſũ quũ tamen mos ſit ei profundã reꝝ ſcientiã ſub breuitate uerboꝝ tegere: Martianus Capella uitioſiſſimũ ĩ clauſulis reperiri eũ turbantẽ numeros quadã permixta confuſione dicit. Nonnulli quoque inter maximos uiros tã prodigioſi extiterunt in quibus ſunt Gallus Aſinius Caluus & Largius Licinius cuius liber in ſugillationem eius atq; notam etiã inuulgatus fertur infami

Zoylus

Notatur Maro tã

Terentius Comicorum

laudes Ciceronis

Martianus Capella ĩ Cice

titulo Ciceromaſtix ut ſcribere auſi ſint oratorẽ maximũ improprie atq; inconſulte locutum:quos itidem ut in oratione etiã ſua Vatinius teſtis eſt ob inſignem linguæ feſtiuitatem conſularem eum Scurram minus puduit appellare:quodq; magis mirabere tanta eſt iudiciorum uarietas.Extat eiuſdem Ciceronis de optimo genere dicendi liber:tale tamque ex alto ſumptum opus:ut idem in epiſtolis egre attigit.A.M.tamen Bruto ad quem & cuius precibus ſcriptus erat erudito uiro licet & ſcribentis amico non probatur.Quis Demoſthene in tanta graiorum hominum eruditione oratoriæ artis præceptis & dicendi uſu ac maieſtate præſtantior. Et quanq̃ quum dicturus eſſet concurſus in audienda cauſa ex omni græcia fieri ſolitos monumentis atticis atq; latinis memoriæ proditum ſit.Attamẽ hic ipſe huius quem modo diximus Ciceronis aures Perſæpe non implet.Quis Epicurum intoleranda ſuperbia detrahentem omnibus non audiuit Pytagoræ Empedocli Democrati : quem amicum licet:totis uoluminibus laceraſſe traditur ꝙ in philoſophia paululũ a ſe ſuiſq; inſanis opinionibus diſcordarẽt Democritum a quo quæ ſciebat in philoſophicis cuncta didicerat & quem exigua mutatiõe uerboꝝ in omnibus ſequebatur hunc acrius inurebat:nẽpe qui magiſtro caruiſſe gloriaretur & uideri uellet.Secuti ſunt in hac detrahendi libidine Epicuꝝ Metrodorus atque Hermacus ſupradictos quoq; philoſophos lacerantes nec ullius magnitudini parcentes aut gloriæ quando idem Epicurus mirum in modum Platonem ſpernit & contumelioſiſſime Ariſtotelem uexat aduerſus Tritamũ hominem in dicendi nitore tantum:ut ob diuinam eius eloquentiam Ariſtoteles Theophraſtum appellaret Scito ſermone & Atticoĩuenitur ſcripſiſſe etiam fœminam ac meretriculam quidẽ.Fuit & Zeno ipſe maledicus & aſpernator non ĩmodice qui & Chryſippum philoſophum acutiſſimũ & eiuſdem ſectæ nominans contemptim non Chryſippum ſed Chryſippam ſemper diceret nec modo qui tum erant.Appolodoꝝ ſiue cæteros coetaneos conuitiis ac maledictis inceſſeret:ſed parentem ĩmo deum philoſophiæ Socratem latino uerbo uſus quo mordatior credo eſſet ſcurram Atticum appellaret.Similiter qui de Platone Xenophonteque duobus Socraticæ amœnitatis luminibus exquiſitiſſime ſcripſere non affuiſſe ab ipis motus quoſdã tacitos & occultos ſimulatis & emulatiõis mutuæ putauerunt.Fuit & Annei Senecæ in Fabium Quintilianũ & Quin-

tiliani in Senecam detractio non leuis & quanq̄ ambo excellenti in
genio & doctrina uiri eodem cælo geniti: quos ætas: quos profeſſio
pene uinxerit: ſeiunxit tamen ideo parium immo diſparium peſtis
liuor: ut nec Fabius Senecam ore pleno probare poſſit: nec ille de
Fabio par pari referens niſi contemptiſſime loqui Liuium hiſtori-
cum celeberrimum: tametſi lacteum ſibi alii: alii uberem & beatū
eloquentiæ fontem uocent Canis tamen ferox fateor princeps: ſed
minime rudis ut Senecæ dicta commiſſiones moeras & ſine calce
arenam eſſe dixit: ſic uerboſum hunc in hiſtoria negligentemque
carpit: cui & Pollio patauinitatem quampiam dicit ineſſe: Saluſtia
næ orationis breuitatem qua nihil apud eruditos elegātius nihil po
teſt eſſe perfectius. Maligne etiam reprehendere inſciteq; obtrecta
re pleriq; conati ſunt: utq; ad ſanctos patres conuertatur oratio: quis
Hieronymi contentiones non audiuit: non legit: cum Ruffino aqui
lienſe: cum Iouiniano: cum Vigilantio: quem nonnunquā proprio
nonnunquā mutato nomine dormitantem appellat. Quis eiuſdem
cum Auguſtino non uidit epiſtolas a quibus quum contentiōis ſtu
dium & uoluntas forte abſit: more ſanctorum in quibus illi duo oī
genere doctrinæ & uitæ ſanctimonia omnium iudicio excelluerūt
emulationis tamen non paruæ ſpeciem quandā præ ſe tuliſſe haud
dubie uiſi ſunt Cyprianum in omni genere oratoriæ artis admira-
bilem & cuius ingenii facilitatem copiam & ſuauitatē admiramur
omnes. A peritis tamen quibuſdam accuſari derideriq; ſolitum le-
gimus: & una ſui nominis littera immutata Caprianum appellari:
q; ingenii tam diuitis uenam ad dominicam orationem ac humilia
quædam alia litterarum ignaris ſolum enodanda conuertiſſet. Ad
poſtremum quum conſtet ingeniis omnis æui præcellentibus unū
hoc uenenum unamque labem inuidiam extitiſſe. Non mirum ti
bi Sigiſmunde nec cuipiam uideri debet ſi contra me puſillum ho
minem & indoctum ſcholaſtici quidam & circunforani rabulæ la
trent atque deſæuiant: quo circa lectorem etiā humanitatis iure po-
ſtulo quiſquis ille erit qui uiderit hæc ne iurgiis inſectetur conterat
uel deteſtetur. Verum ſi ab initio legerit perlegat quoq; & in legen
do quæ alibi norit: quum nihil ſcribi omnino noua inquiſitiōe poſ
ſit minime tanq̄ iniqua repudiet: ſatiſq; eſſe iudicet nō eſſe hæc nec
in compitis neque in tabernis litterarum ludi ualde protrita. Illud
denique peto ut non erudiendi oſtentandiq; noui aliquid magiſ q̄

reſtaurandi gratia quæ deperdita erant clarorũm uirorũm monu-
menta quaſi majorum demonſtratiõe ueſtigiorum ſcripta hæc ex
iſtimentur: atq; ut eiuſcæ deperditæ rei noticia plenior habeatur ab
ipſis (ut ita loq̃r) cunabulis ſcriptores eius auctores recenſebo quos
& multos & præclaros tam græcorum q̃ latinorum aliarumq; gen
tium fuiſſe comperio: Demetrium ſcilicet Phanoſtrati filium: pha
lereum Democritum: Xenophontem pyrrum Epyrrotarum regẽ
maximum: Iphicratem athenienſem: Anacharſim Scytham: Cin-
cium: Iulium: Higinum: Catonem Cenſorium: Marcum Varro-
nem: M. T. Ciceronem: Cornelium celſum: Martianum: Modeſti
num Marcellum Sextum Iulium Frõtinum Vegecium Renatum
patrinum. His minus omiſſis quæ a Romulo: Numma Pompilio
Tullo Hoſtilio: Ancho Martio Tarquinio priſco Seruio Tul. ex
regibus. Ex Cæſarum uero & Auguſtorum familia Iulio Cæſare
Diuo Aug. Diuo Traiano Adrianoq; inſtituta inuenta commuta-
ta uel reuocata ſunt: quorum pene omnium libri qui ſcripſerũt cũ
uel temporum uitio uel iactura quadam noſtra deperiſſent: illique
ipſi qui fato minus eſſent abſumpti in multis deficerent quæ ad rẽ
ſpectare uidebantur. Suſcepi laborem nouæ huius commentatio-
nis tuo tantum nomini dedicandum. Nullus enim occurrebat alius
neq; amore aut errore teneor in tanto nobilium ducum & impera
torum numero cui iure ſuo munus hoc dedicari dignius poſſet.
Quippe qni hac ſolus tempeſtate caſtrorum filius exercituum pa-
ter optimis quibuſq; doctrinis & artibus belli imbut9 clariſſimis ex
acti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris hu
ius rei afficeris uitam illorum ac geſta ſtudens emulari eoq; liben-
tius id effici ꝙ concilium cæleſtium terreſtriumq; inſedibus ĩmor-
talitatis te collocaſſe uidebam: omnemq; inclytæ domus tuæ gloriã
ſubditorumq; populorum ſpem in tuam poteſtatem tranſtuliſſe ut
non aliter ac dei nutu ſine dubio factum ſit ꝙ tam arduus eccleſiæ
ro. caſus emerſerit quo heroicam diuinamq; illam uirtutem tuã fa
cile poſſes oſtendere. Nec egre feres de te audiens quod aliquando
de ſummatibus uiris & illuſtribus dictum eſt & litterarum cuſto-
diæ traditum ut enim Hectorem & Achillem troiani belli celebri-
tas claros fecit: innumerabilis Xerſen exercitus & Marathonia pu
gna Milciadem Camillum Galli: manlium capitolina defenſio Sci
piones carthago: Cymbri & Theutones Marium Pompeium Mi-

tridates atque pyrate. Cæſarem Britannia Gallia atq; Theſſalia: Sic
te diuina ſigna per omnis Italiæ oras: per omnes exteras natiões no
tiſſimum clariſſimumque reddiderunt: cum Eugenio pôtifice ma
ximo omniumque ſanctiſſimo præſide: tu gentibus eius aduerſus
egregium ſane ducem Franciſcum Sforciam ſocerum tuum poten
tiſſimum ac acerrimum dominici tunc gregis hoſtem: aduerſuſq;
Florentinum Venetumq; populum Imperator inuictus adeſſes ac
ſacroſanctam eccleſiam eius gêtibus laceram & armis oppreſſam
breui temporis curriculo contra communem omnium opinionem
ad ſummum dignitatis ſuæ culmen inſtinctu diuinitatis mêtis ma
gnitudine ductuque tuo conſilio & auctoritate prouexeris: neq; ali
ter illum ipſum caſtrenſem impetum atq; conatum tuum qui præ-
ceſſerat contra hæc ipſa eccleſiaſtica ſigna & illu. Tarroconêſium
regem Alphonſum Philippumque Mariam in ſubrium: Lygurq;
ducem bellicoſiſſimû reor extitiſſe niſi quia maxima ui maximoq;
diſcrimine modeſtia tua illuſtranda erat ac ueluti cæli temperiê uê
ti imbreſq; commendant. Ita ad augendnm tuæ dignitetis cumulû
apud pontificem apud omne genus hominum illum tumultû: hûc
ſpectatiſſimum triumphum præceſſiſſe crediderim: ut quot in illo
turpitudinis notas extingueres tot in te triumphales coronæ reful-
gerent. Conuenientiſſimum præterea uidebatur ut cui merito om
nia debeo & imperio ſubſum ipſi meû: ſi quid eſſet præ cæteris di-
caretur ingenium: Sperans denique id fore morte obita ut ad poſte
ros aliquando non inglorius commigrem & uiuam: ubi ſi immor
talitatem illam quam omnes expetunt: pauci uero aſſequuntur uel
ipſe non aſſequar. Gaudebo tamen tno auguſto paternoque nomi
ne: cui hoc de re militari opus inſcripſi conſecrauique: me diutur-
nam lucem & ſempiternam quandam gloriam adepturum qui for
taſſe ſine te qui multis me ad ſcribendum rationibus impuliſti î te
nebris abiectus iacuiſſem. Sit itaque tuo tantum nomini dicatum:
& quid de te mihi pollicear uideas obſecro. Nunquâ enim huiuſce
libri exordio nomen ipſum legetur tuum quom paſſim & ubique
gentium ſublime magnificumque prædicetur: quin mihi ſplendo-
ris & gratiæ plurimum ſit allaturû. Putabunt enim ſinguli ad quos
liber iſte peruenerit non parua nec inutilia ſe percepturos: dum tâ
ſplendidum tam præcellens tâ illuſtre ipſis primis apicibus nomê
tuum intuebûtur & legent. Suſcipe igitur clæmentiſſime ac optime

princeps Sigiſmūnde Pādulphe gratiſſimis ulnis mūnuſculū hoc
exiguum:licet ab animo tam tibi deditiſſimo tuiqꝫ amantiſſimo ꝑ
fectum intentiuſque leges quom aſpirare tibi inter plurima ſtrepē
tium occupationum tuarum agmina licebit:inuenies profecto plu
rima in hoc opere quæ tibi ſint aut uoluptati maxime legiſſe aut or
namento uidiſſe aut uſui meminiſſe:quippe quæ præceptis & exē-
plis ſuis oblectare atqꝫ inſtruere bene inſtitutum animum poſſint:
De cuius cauſis nil attinet plura nunc differere quom ꝗdem ſingu
læ partes eius deſtinatis aliquot uoluminibus explicandæ ſint:quas
ordine ſuo tunc demum proſequar:quō præfatus fuero pauca quæ
dam de ipſius rei origine ab aliis pene omnibus omiſſa ſcriptori-
bus:quam reor ad uniuerſæ etiam rei deſcriptionem ab aliis quoqꝫ
pluribus intactam maxime profuturam.

¶ De prima & ſecunda rei bellicæ origine apud quas nationes
primum orta & unde res bellica dicta ſit ¶ Cap. I

QVom itaqꝫ inter omnes priſcæ auctoritatis uiros qui Xe-
nophonte ac Ci.duce clariore mentis ratione uiguerunt:
non dubium ſit per ſe hominis uim imbecillam ac fragi-
lem nimis non ſatis eſſe quo res omnes domi & foris ſibi cōmodas
ad uitam poſſet amplecti:alteriuſqꝫ indigere legittimā maris & fœ-
minæ copulam conſtat comparatam eſſe natura ut & utiliſſima &
maxime neceſſaria uitæ ſotietas iniretur: ut quod alteri plerūqꝫ de
eſſet præſto ſummeretur ex altero:tum etiam quom uictus nō uti
primum palam & in propatulis campis:ſed intra domeſticos parie
tes accurandus erat:neceſſe fuit alterum foris ſub diuo eſſe qui la
bore & induſtria compararet quæ tectis includerētur fruges & ali
menta.Quom uero partæ res intra limen eſſent congeſtæ alium
eſſe qui & congeſta ſeruaret ad uſus uitæ neceſſarios.Iure igitur &
natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam:
uiri autem operam omnem & curam ad exercitationem forenſem
& extraneam ad inediam & uigilias æſtus & algores tum etiam iti
nera & labores pacis & belli:cæterarūqꝫ artium & militarium ſtipē
diorum perpetiendos: idcirco natura uiros q̃ mulieres fecit audaci
ores quod neceſſe eſſet foris & in aperto uitam tuentibus nōnunq̃
manu & uiribus iniuriam propulſare Huiuſmodi autem homines
aliis belli propulſatores & arma tenentes:aliis cuſtodes:aliiſque mi
lites notiori uocabulo libuit appellare:quo fit ut hæc militaris res

ad commoda uitæ conſequenda ſecundum naturam apud cœtus
iure ſotiatos conciliaq; hominum quæ noſtri homines ciuitatē ap-
pellant:honeſtiſſimis orta & procreata principiis ad ſalutem utilita
temque hominibus tradita et conceſſa uideatur. Eius rei originem
priſca illa et abſoleta a memoriaque hominū multum remota me-
cum ipſe reputans cur ad urbium conditores ſeu rei ciuilis recto-
res referatur non ſatis intelligo. Antiquiſſima enim rei huius belli
cæ initia fuiſſe comperio longeque ante urbes legeſque cōditas an
te æris ferrique uſum adinuenta:ſiue ad Iouem illum magnū quē
in cælo comitatum exercitu deorum pariter & demonum Plato de
ſcribit:procurantes præfectos & præſides habentem radices agētia
ſiue ad priſcos uſque illos homines inhertes & ex terra genitos ut
poeta meminit : Terrea progenies duris caput extulit aruis :ſiue
corruptione aliqua:alioue quouis modo abſq; parētibus natos & re
ſeruatos:iuris multarumque rerum ignaros quom nullū tunc neq;
naturale neq; ciuile ius deſcriptū nulla initia ſapientiæ nullæ diſſen
ſiones nec inimicitiæ neque bella obortæ forent. Nam nōdum ueſ-
ſanos rabies nudauerat enſes:ut Germanicus Cæ. in aractheo car-
mine loquitur: Nec conſanguineis fuerat diſcordia nota immo nec
alienigenis quidem:quom nulli omnino gladii qui tunc ſtringeren
tur eſſent:quom pœna ex cupiditate:amentia:nequitia:improbita-
te aucta per ſcælus prædas direptiones ſanguinem & crudelitatem
perfecta bellica res a belluis uel ꝙ belluarum more propter alimo
niam & ſpecus quæ tunc pro domibus illis erant:unguibus & denti
bus pugnarent:uel ꝙ belluarum ſit pernitioſa diſſenſio dicta & ap
pellata non inſcite uidebatur Hora. quom prorepſerunt primis ani
malia terris: Mutum & turpe pecus glandem atque cubilia propter
Vnguibus & pugnis dehinc fuſtibus:atque ita porro Pugnabāt ar
mis quæ mox fabricauerat uſus Niſi rem hanc ab initio ſecundum
naturam ꝑfectam tuncq; rudem ac pene fortuitam ad diſciplinam
peritiæq; ſtudia primi reuocaſſent:quales Aſſyrii quos primos bel
la finitimis intuliſſe conſtat:quanq̄ non horrida multum nec diffi
cilia ꝙ rudes adhuc ad reſiſtendum gentes eſſent nec etiam multæ
nec magnæ quom poſt Noe diluuium anni nō multo amplius q̄ mil
le fluxiſſent ubi Ninus rex belli filius:ſupra quem nihil præclarū ī
libris relatum inuenio Veſorem illum Aegyptium & Scythiæ re-
gem Taneum remotis bella populis inferentes nec imperium ſibi:

ſed populis ſuis gloriam q̈uærentes uictoria ſola contentos ſemper
excipio:omneſque a Syriæ finibus aduſqꝫ ultima Lybiæ gentes na-
tioneſqꝫ ſubegit:quo tempore inter ſeſe inſidiari cœpere & gloriam
ex humano ſibi ſanguine comparare:ſiue quales abantes qui pro-
pe pugnandi ac præter cæteros manus cum hoſtibus conſerendi ſo
lum peritiam habuere.Nam ut Antiloquus refert:nec crebros ten
dunt arcus nec uerbera fundæ expediũt ſæuaſqꝫ ferox Mars æquo
re cædes infert:Sed rigido geritur res cõminus enſe:Hac illi app
me pugna certare periti: Euboiæ genus acre uirum belloqꝫ ſuper-
bum.Siue quales Cretenſes quorum patria prima remis & ſagittis
ĩclaruit:ſiue quales acerrimi omnium bellatorum calibes per quos
erutum & domitum eſt primitus ferrum. uel ut Heſiodo quoqꝫ pla
cet in creta eos qui uocati ſũt Dactyli idei:Aphris & Theſſalis hãc
alii partim gloriam dabunt ꝙ ex his primitus pugnam ex equis cẽ
tauri ſecundum Pelion montem incolentes docuerint inire: laſci-
uaſque uertigines implicare . Illis uero ꝙ primi contra Aegyptios
prælium fuſtibus quos phalangas uocant feciſſe memorẽtur. Erũt
& qui contra hos pugnent ueluti Daci Medi ſiue Thraces:quos bel
licoſos adeo fuiſſe ſemper non dubiũ eſt ut ipſũ Martẽ apud ipſos
fabulæ natũ eſſe confirment.Galli uero ſuo quodã iure ab his quos
modo diximus hanc palmam repetent ſuamqꝫ omnino eſſe conten
dent quom ſe Druidum ſententia omnes a dite patre cui terrena uiſ
omnis atque natura dedicata eſt:pugnæ natos prædicent : liberoſqꝫ
ſuos niſi quom adoleuerint ut munus militiæ ſuſtinere poſſint pa-
lam ad ſe adire non patiantur.Athenienſibus hanc tribuẽt alii quo
niam eorum ciuitas qua nihil habuit græcia clarius: nihil antiquiꝰ
a Minerua eſt principe & inuentrice belli armorumque dea : quæ
græce athenea dicitur ut pote quæ bellicoſa & ſapiens regionem eli
gendam cenſuerit talem que ſui ſimiles uiros editura eſſet Permul
ti deniqꝫ ſpartiatis cõcedent quorum diſciplina quid quantũue bel-
licis actionibus conduxerit ut reliquos miſſos faciam Maharbalis
præſtantiſſimi ducis & Xantippi declaretur exemplis.Huius enim
mercenarii militis ſiue ducis opera & arte triginta milia romanoꝝ
cæſa ſunt:Regulo eorum duce cum quingentorum equitum nume
ro in uincula coniecto illo Lacedæmonio quoque Hannibal ſecun
do punico bello poſtq̃ alpibus patefactis in Italia traiecit uſus du-
ctore & accincto & acri & expedito ſemper ad bellum milite occi-

diſſe populi ſupra ducẽta milia quinquaginta & eo amplius hoſtiũ milia cepiſſe memoratur. Quo quidem duce ut cætera ſileam illa maxima cannenſi mirabiliterqꝫ horrenda clade de Ro. proculdubio eſſet actum niſi mora peruadendæ urbis obſtitiſſet: Ipſaqꝫ militia tanta rerum agitatione longo poſtliminio ab interitu pene reuocata fuiſſet in lucem quæ deniqꝫ omni ſtudio exculta non principatuũ omniũ quæ circa ſe eſſent Sabinorum Hetruſcorum Latinorum Hernicorum Volſcorum & Aurũcorum: totiuſqꝫ Italiæ populorum ſolum romanis peperit: uerũ omnium fere remotiſſimarum gentium ac nationum terrarum orbis reges ac dominos fecit.

¶ Quid res militaris & in quot partes diſtributa ſecundum Iphicratis traditionem & ꝙ tribus rebus ut reliqua actionũ natura doctrina & exercitatione conſumitur: quodqꝫ plurimis liberalium artium ſtudiis inhærendum ſit ei qui ſe cum gloria cæteris imperaturũ ꝓfiteatur ¶ Cap. II

MILITARIS res eſt ciuilis quædam pars facultaſque honoratiſſima ad reliquas ciuilis potentiæ partes tuendo cõtinendas: ſecundum naturam maxime neceſſaria legittimeqꝫ ad hoc ipſum uariis diuerſorum temporum exemplis electione ac ſacramento adacta. Hæc ut Iphicrates tradit in pedites: eqtes phalangem: ducemqꝫ diſtributa eſt. Manibus pedites ſimiles ſunt: pedibus uero equites: ipſa phalanx thoraci & pectori: capiti autem imperator: qui ut Ariſtoteli placet mentis atque animi inſtar eſt. Rurſus tribus hæc rebus natura doctrina & exercitatiõe conſumitur. Naturæ nanque principiis fortes creantur ex fortibus & bonis eſtqꝫ in iuuencis. eſt in equis patꝝ uirtus nec imbellem ꝓgenerant aquilæ columbam ut Flaccus inquit. Maxima quoqꝫ huic rei adiumenta conferre doctrinam & inſtitutionem qs dubitat quõ in prælìis quondã omnibus artibus ſtudioꝝ liberaliũ excultis ueluti ſeminario ducum præfectoꝝqꝫ præcipuus honos haberetur: quomqꝫ ad militiam euntibꝰ apud maiores nr̃os dari ſoliti ſint cuſtodes atqꝫ magiſtri quibus primo anno erudirentur quod nec poetam maximũ præterit de Pallante canentem atqꝫ dicentem: Sub te tolerare magiſtro militiam graue Martis opus. Porro conſuetudinis & exercitationis ea uis eſt ut dimicantiũ animꝰ ſemper ſit ꝓnus ad cædem ardenſqꝫ in præliis ad quæ ſi inconſuetũ militem duxeris: non ſecus

ac mulierem uideris:& quanq̃ tironum ætas ueteranorũ potior eſ ſe ſoleat: Veterani tamen ex conſuetudine cæteris audiendi exẽplũ præ ſe ferent quom uideamus ex militũ turba ſæpenumero ſaucios efferri:& quidem Tironem illum & a conſuetudine pugnæ alienũ leui quanq̃ ictu uulneris ſuſpiciõe pallentẽ effœminatiſſimũq; eiu latum edentem ueteranum uero præliis aſſuetũ uulneribus innutri tum:ac poſt ſanguinem ſæpe etiam uictoria potitũ:cum non nunq̃ grauiter impellatur: Feriatur deiiciatur alacrem iterum ad cædem exurgere chirurgum & unguenta ſpernentem quom itaq; ad perfe ctam huius rei actionem hæc tria inſint ut ante diximus natura do ctrina & exercitatio:neceſſe eſt undecũq; expolitũ eſſe debere:qui ſe præſtantẽ cæteris ꝓfiteatur quo circa huius rei ducem ingenioſũ & ad diſciplinas ſingulas maiorꝶq; inſtituta capeſcenda docilẽ atq; uerſilem eſſe oportet.haud enim ingenii uis abſq; diſciplina & rerꝶ plurimarꝶ maximarꝶq; exercitatione:aut diſciplina ingenio & exer citatione deſtituta conſumatum ducem poteſt effingere quod ſiqui aliter forſan putent falluntur maxime & ĩ ſũmo omniũ errore uer ſantur quõq; nulla ſit ars:nulla diſciplina tam ſuis abſoluta partibꝰ ut non quoq; cæterarꝶ adiumẽta deſideret ut in bellicæ huiꝰ rei quo ta maxime parte uerſatur inſtrumentis quõ alter ſpicula telis & ſa gittis exacuat: Alii baliſtarꝶ ſcorpionũq; ſymmetriis & temperatu ris inſiſtant:cælatis alii frænis:cæteriſq; id genus quæ ad hominum equorꝶq; ſtructuram pertinent occupentur:non alienũ cẽſcri debet ſi huic militari diſciplinæ plurima liberalium & optimarꝶ artiũ or namenta conſtituta ꝗbus inherendũ putem.Sit itaq; in p̄mis littera tus dux & ſaluberrima philoſophiæ præcepta emuletur hiſtorias multiplices memoriter complectatur:oratoriæ poeticæq; facultatis nõ ſit ignarus:muſicæ arithmetricæ geometriæ aſtrorꝶ cæliq; rõneſ ꝓ facultate cognitas habeat:iuris ac legum diuerſarum gentium ua rietatem calleat:medendi cognitionem haud aſpernetur:gymnaſti cæ & militari exercitationi ac otio belliciſq; poſtremo rebus aliis ad laureas & triumqhos tanq̃ maxime neceſſariis totus incũbat: quæ cur ita ſint ſeorſum hæ ſint cauſæ.

¶ De litteris hiſq; qui maxime earum ſtudiiſ incubuere plurima memoratu digna ¶ Ca.III.

LITTERATVM Ducẽ eſſe oportet imprimis & erudi tũ ut dixímꝰ.Sunt enim litteræ ad excollendã uitã & ad

comparandam gloriam ſempiternamq́ rerum geſtaꝝ memoriã ꝓ
pagandam adiumentũ ei maximum roburq́ ualidiſſimum Littera
turam autem intelligo non uulgarem non craſſam & barbarã iſtã
qua utuntur qui nunc in caſtris uerſantur duces:ſed præclaram &
accuratam illam cum rerum multarum ſcientia coniunctam. Nã
neq́ præcepta illorum qui ſcripſerunt nec eoꝝ exempla de quibus
ſcribitur ſatis intelliget qui non iſta fuerit eruditione perpolitus:ad
quam comparandam quom diligentia noſtra maxime opus ſit &
cura cum incidant tempora nonnunq̃ & horæ quibus ab huiuſmo
di rebus bellicis uacare neceſſe ſit quom non ſemper gerantur bel
la:& ſinguli dies ac noctes aliquid habeant intercapedinis: quo do
mi contineri & cum ueteribus amicis ideſt libris eſſe ſeorſum poſ-
ſis. Ante omnia tinctũ eſſe oportet ingenium & quaſi initiatũ præ-
ceptoris optimi opera:Quod cõſiderãs Philippus Macedonũ rex
ſapientiſſimus Alexandꝛi filiũ præ cæteris litteraꝝ inductoribus q̇
bus eius curã demãdauerat Ariſtotili ſummo id ætatis philoſopho
tradidit litteris imbuẽdũ:quo illam quam modo dixi litteraturæ &
eruditionis excellẽtiam adipiſceretur: quod nec rex ille prudẽtiſſi
mus feciſſet niſi forte ab Alexandro fratre thebanis obſes datus tri
ennio apud Epaminundam ſtrenuiſſimũ imperatorẽ et ſummum
philoſophum eruditus eſſet:nec tãtus philoſophus hoc ſibi mun9
ſuſcepiſſet ſi non honeſtiſſimarum artium ſemina ab optimo tra-
ctari præceptore debuiſſent:in qua re extat illius adhuc epiſtola ad
Ariſtotilem de Alexandro filio in hunc modum ſcripta : Filiũ mi-
hi genitum ſcito quo equidem diis gratias habeo non tam proinde
quia natus eſt:q̃ pro eo q̃ eum naſci contigit temporibus uitæ tuæ.
Spero enim fore ut educatus eruditusq́ a te dignus exiſtat & nobis
& harum rerum ſuſceptione:O ſapientiſſimam & tãto principe di
gnam uocem qui ita demum eum putauit dignum fore ſuſceptiõe
regni:& tantarum reꝝ adminiſtratione ſi litteris & diſciplinis eru-
diretur atque plane ita fuit.ſuapte enim natura primum conuerſa-
tiõe deinde doctrina: & præceptis tãti philoſophi ornat9. Rex ita
egit ut ipſe deo genitus deoque ſimillimus crederetur : Ariſtotile
enim primum exacta pueritia per quinquẽnium & porro Caliſte
ne uſus rhetoribus orbem terrarum aggreſſus innumeras hoſtiũ
copias ac gentes expugnauit : et totum pene orbem ſuis uictoriis
illuſtrauit.cumq́ ea tempeſtate armis exercitum communem ꝓpe

Aſiam teneret:potentiſſimumq; & Perſarꝝ & Mœdorꝝ regẽ Dariũ
præliis & uictoriis urgeret quanti litteras & ipſe rex feciſſe : quan-
tumq; ornamenti illis poſuiſſe uiſus eſt:ex his liquet inſpicere.in il
lis enim tantis negotiis litteras ad Ariſtotilẽ miſit: quibus ĩ hũc mo
dum queſtus eſt:Haud abſ te recte factum eſt ꝙ ſpeculatiuas edi-
diſti diſciplinas.qua enim re cæteris iam nos ipſi præcellemus.ſi ea
q̃bus eruditi ſumus ſtudia omnibus cœperint eſſe cõmunia Quip
pe ego doctrina anteire malim:q̃ copiis atq; opulẽtiis cupidi ea for
taſſe uox & inuidi hominis ad utilitatem ſuam omnia reuocantis:
ſed ex hoc facilior eſt coniectura quantum litteris tribuerit:Quip-
pe qui cum cæteris rebus concertatores ineſſe ſibi non egre feret in
his ne emulum quidẽ uellet habere quæ animi excolendi cura qđ
ſtudium Antigono præclaro etiam Macedonum regi fuerit facile
percipi poteſt:ex Perſeo Philonideq; eius præceptoribꝰ atq; ex his
ut refert Apollonius Tyrius quæ de Zenone ad eum in hunc mo-
dum conſcripta ſunt Antigonus rex Zenoni philoſopho ſalutem.
Ego fortuna me quidẽ & gloria uitam tuam anteire exiſtimo:Cæ-
terꝝ diſciplinis ſtudiiſq; liberalibus & perfecta fœlicitaie quam tute
poſſides longe abſ te præcelli ſentio. Quo circa te orare ſtatui uti
ad me proficiſcaris: id mihi ꝑſuadens te preces meas minime irri
tas fieri paſſurum. Tu igitur modis omnibus enitere ut tuo contu-
bernio fruamur hoc pro certo habens:te non mei tantum ſed om-
nium ſimul macedonum eruditorem fore.nam qui Macedoniæ re
gem erudit atq; ad uirtutem imbuit eum & ſubditos quoſq; inſtrue
re ad fortitudinem & probitatem certum eſt nam cuius mihi fuerit
dux tales ut plurimum ſubditos fieri neceſſe eſt:nec ab re aliamq;
ob cauſam ſi principi litterarum Homero credimus Peleum regẽ
Achilli filio Phœnicem præfeciſſe ferunt:q̃ ut attrito non ſolum di
cendi:ſed gerendi quoque uſu pariter incaleret clariorque euade-
ret.Quid ille Themiſtocles quem ego Graii ſanguinis uirorum
clariſſimum & unum ex omnibus totius Græciæ callidiſſimum &
prudentiſſimum imperatorem auſim dicere:Non ne in diſciplinis
percipiendis præceptores habuit & eos quanq̃ Anaxagorã & Mel
liſſum philoſophum Emniſtes Imbrotus affirmet: tamen tempo-
rum ratione diligenter inſpecta qua illum erraſſe conſtat:Mneſy-
philo aſſentiendum magis uidetur: quippe qui eum phrearei di-
ſcipulum fuiſſe aſſeueret ad eam ſolum eruditionem quam bellicæ

rei facultatem dicimus capeſcendam quanq̄ naturæ bonitate fidens
prius ipſe contempſerat: Dionem ſyracuſanum omni diſciplinarū
genere erudiuit Plato: cuius quanto deinde ſtudio Dionyſius iuni-
or ad ſe flagitarit aduentum quantique eum fecerit: ut pote qui illo
tempore plus cæteris amauerit Architæ pythagorei ſcripta ad eum
demonſtrat epiſtola: Valuit etiam apud ueteres diu eiuſdem Plato
nis ſententia. qui tum deniq; res publicas cenſuit eſſe beatas Si aut
philoſophi regnarent: aut reges philoſopharētur. Nec Iſocrates ali
is artibus Timotheum Cononis præſtantiſſimi imperatoris filium
ſummum ipſum imperatorem hominemq; doctiſſimum inſtruxit
Quid ipſius Epaminundæ ſummi philoſophi ſummiq; ducis eru-
ditio: quam in eo præcipuam fuiſſe accepimus: non ne ea quoq; in
Lyſiam pythagoreum refertur: Archelaum prudentem rei bellicæ
naualiumq; commentoꝝ prælioꝝ adeo litterarum ſtudiis inhæren
tem nouimus: ut Euripidi Tragico conſilioꝝ ſummā crederet om
nem: cuius ſuprema haud ꝓſequi contentus rex & ſumptu & īpen-
ſa funeris ſecta barba & attonſo crine mœrorem quē animo ingen
tem concœperat uultu publicauit: Pyrrhū quoq; epyrotarum regē
maximum bello non ſolum lectitaſſe libros cum eſſet rex: uerum
etiā multa litteris demandaſſe rei militaris præcepta nouimus poe
noꝝ dux inclytus Hannibal uir tantus tantiſq; cōfractus bellis non
nihil temporis etiam litteris tribuiſſe dicitur cum eſſet in caſtris.
Quippe qui præter Syllenum ſoſylao lacedæmonio litteraꝝ græca
rum uſus ē doctore. Tradunt & muſas uirgines cum libero patre
ꝓfectas ī caſtra: hiſq; cū bonis artibus apprime eruditæ eſſent dux
ille oblectabatur: ſecutus eſt eum Syllenus quoq; pedagogus ac nu
tritor optimorumq; inſtitutor ſtudiorum qui ei plurimum ob uir-
tutem ac gloriam reſq; bellicas contulit ornamenti. Nec admirabe-
ris Mitridatem ponti regem clariſſimumq; ducem annos duos &
ſeptuaginta natum ſecum philoſophos omnis immenſæ ſublimita
tis ſemper habentem omniumq; ante ſe genitorum ſtudia litteraꝝ
æquantem facile uel ſuperantem. Latini uero duces uel romanorū
proceres etſi non ſint eruditione exteris forſan pares: omnes tamē
fere docti & litteris clari euaſere. Nam Cato primus portiæ gentis
animi uigore præſtantiſſimus: litteris etiam expoliti præſtātiſſimū
cenſuit q̄ ſero inde exiſtimari poteſt ꝙ latinis iam pridem ab. Q.
Ennio uero iam ſenex & in Sardinia prætor græcis litteris eruditꝰ

eſt adeoq; ut probabilis priſca illa eloquentia non ſolum orator &
hiſtoricus:ſed iuris conſultiſſimus litterarumq; omnium cupidiſſi
mus fuerit:quarum & ſi ſenior(ut ante diximus)ſtudium arripu-
it tantum:tamen in eo progreſſus eſt ut non facile reperiri quæat:
neq; græcarum neq; latinarum rerum quidpiam quod ei fuerit ĩco
gnitum:Huius quoq; ſucceſſor ac ꝓpior ætati noſtræ alius Cato in
litteris diſciplinisq; percipiendis tardior licet eſſet:Sarpedone tamẽ
pedagogo primum & Antipatro philoſopho ac Tyrio excultus:de
inde tam inexhauſta legendi auiditate ferebatur ut ueluti librorũ
heluo maxime ſtoicoꝝ ne dum inter domeſticos & priuatos parie
tes.Sed ne incuria quidem contra inanem uulgi opinionem quom
Senatus cogeretur ſedens ſeſe contineret : quominus obuoluta cir
cum toga eos lectitaret ad animi cultum quaſi quendã humanitatis
cibũ nihil ſtudio rei publicæ adimens:& Scipionẽ Aphricanum ſu
periorem a re militari atq; urbana ſtudiũ ad litteras reuocantem le-
gimus:& quanq̃ ingenii eius monumenta nulla extẽt nulla litteris
mandata inueniantur.non tamen ſine litteris pieriiſq; artibꝰ arma
exercuiſſe ſcimus:ſemper enim eius ut poeta Claudianus meminit
Hærebat doctus lateri caſtriſq; ſolebat:Omnibus in medias Enniꝰ
ire tubas:quũq; fœlicibus auſpiciis uictor rediens:ſubacta cartha-
gine triũpharet:Sicut ſuũ bellica:ita Ennii caput Martia uoluit lau
rea inſigniri:& ꝙ maius mirabiliuſq; fatebere ipſius poetæ ſtatuam
& effigiem in monumentis & ſepulchris Corneliæ gentis collocari
clarumq; illud nomen immo uero ſpolium ex tertia orbis parte ra
ptũ in itinere cũ poetæ titulo legi:ratus reꝝ ſuarum memoriã extin
gui non poſſe ſi litterarum illius diuini poetæ lumẽ accederet:Pau
lus Aemilius deuicto Perſe romana diſciplina qua ipſe doctꝰ erat
ut filii etiam imbuerentur ſummopere curauit : quũq; ob rẽ ipſam
petiiſſet ab Athenienſibus uti ſibi q̃probatiſſimum philoſophum
mitterent ad erudiendos libros:uictorem item ad triumphum exe
quendum Athenienſes Metrodorum elegerunt profeſſi eundem ĩ
utroq; deſiderio præſtantiſſimum:quod ita Paulus quoq; iudicauit
neq; hoc contentus Paulus quum quid ocii ex publicis muneribus
ſupereſſet: eorum eruditioni ĩtererat. Miro erga filiorum eruditio
nem amore ſuccenſus:nullum a ſtudiis litterarum diem intermiſiſ
ſe Iul.Cæ.traditur:quem poetarum collegium cõmuniũ ſtudiorũ
cauſa cum per otium liceret ingredientẽ & in maxima difficultate

ĩtinerũ & in mediĩs bellorum æſtibus ſcribentē libros & legentē
ſimulq; dictantem & audientem frequenter accepimus: Diuus Cæ
ſar Auguſtus Diui Iulii filius tanto paternis ueſtigiis ſtudio inhæ-
ſiſſe traditur: ut grauiſſimis bellorum & imperii curis oppræſſus
& coniuratorum obſeſſus inſidiis horas & momenta colligeret nec
ullum tempus inutiliter labi ſineret: Apollodoro pergameo dicēdi
magiſtro uſus nec eo contentus ad diuerſa litterarum ſtudia ineun
da præter Sperareum philoſophũ & Aſinium Pollionem: Vale-
riũ Meſallam: pariumq; geminum clariſſimos dicēdi artifices Vir
giliũ Maronem & pleroſq; alios illius temporis poetas habuit ſecũ
non tam imperio q̃ dulci conuictu & morũ comitate a ſodalitio in
omni uita comites: Horatium Flaccum in primis ut ad Iuliũ Florũ
de ſe taliter ſcribentem legimus: ciuiliſque rudem belli tulit æſtus
in arma Cæſaris Auguſti non reſponſura lacertis. Vnde ſimul pri
mum me dimiſere philippi: deciſis humilem pennis inopemq; pa
terni: Et laris & fundi paupertas impulit audax: ut uerſus facerem
Ouidium nec minus deinde qui hæc ait: Illa dies libicis qua uictor
Cæſar in oris Perfida magnanimi contudit arma Iubæ: dux mihi
Cæſar erat ſub quo meruiſſe tribunus Glorior officio præfuit ille
meo: Hāc ego militia ſedē: tu pace paraſti Inter biſquinos uſus ho
nore uiros: quanq̃ hunc ſuo indignũ contubernio tandē uindicanſ
in Scythiam ubi diē obiit relegauit: cuius relegationis aſperitatem
diuturnitatemq; his uerbis ſuis queſtus eſt: In Scythia nobis quin-
quennis olympias acta eſt: Iam tempus luſtri tranſit & alterius: per
ſtat enim fortuna tenax uotiſque malignum Oppoſuit noſtris inui
dioſa pedem. Ex his autem & utriuſq; linguæ auctoribus quos ſtu-
dioſus Auguſtus lectitabat: illa cupidus hauriebat: quæ uel præce-
pto uel exemplo ad eruditionem uitæ morumq; elegantiam pertine
rent priuatae uel publicae diſciplinae. Haec & memoriter annotata
tenens quũ rex exigeret uel amicos uel notos exercitus uel prouin
ciales aut urbanos magiſtratus tali annotatione ad uerbũ excerpta
commonefacere ſolebat: ut ea non ſibi primum ſed antiquis iam
tunc curae fuiſſe perſuaderet: id denique ex talium auctorum eru-
ditorumq; hominum ingeniis uno tempore confluentibꝰ aſſecutus
ut non minus his q̃ omnibus romanis legionibus illuſtratus ſit.
Nam quid tantum ſibi conferre potuerunt quinque & triginta illæ
tribus romani populi uel tot bellicoſiſſimae legiones quantum uel

Maro ſolus heroico uel Flaccꝰ heroico ſimul & lyrico carmine cõ
tulit ad nominis ſui diuturnitatem interiere illæ quidẽ cũ duce ſuo
Cæterum tantorum poetarum præconio eius res clariſſimæ geſtæ
nunquã defuturæ ſuperſunt. Fuit in Lucullo mirabilis quædam in
genii præcellẽtiã, maxima litterarum totiuſq; ueteris Achademicæ
philoſophiæ cognitio ac elegans dicendi copia qui & aſcalonitã An
tiochum acutiſſimum doctiſſimumq; dicendi artificem amicum ſi
bi ſotiumq; uitæ fecerit. Simili quoq; ardore. P. Craſſus in caſtren-
ſi expeditione quum in Aſyam ad Ariſtonicum regem debellãdũ
conſul traieciſſet: tantuſ præter latinam graiæ linguæ ardor inſe-
diſſe perhibetur ut eam in plurima diuiſam genera ꝑ ſingulas par
tes eius ac numeros penitus cognoſceret: quæ res maximũ ei om-
niũ amorem conciliauit nec Syllam illum beatum atq; fœlicem nec
Pompeium quidem magnũ imp. nec. Q. Fabium nec M. Brutum
nec Traianum nec Adrianum nec Maximum nec. M. deniq; An-
toniũ Aurelium qui ob litterarum ſapientiæq; ſtudiũ & ardorẽ phi
loſophus dictus eſt ab hac egregia litteraꝝ cognitiõe alienos fuiſſe
comperio: quum & oratiões & epiſtolas & libros ſcripſiſſe memo-
riæ proditum ſit. In maximã quoq; & ampliſſimã tui nominis lau-
dẽ cedit magnanime princeps Sigiſmunde multum lectitare: mul
tum audire diſputare patiẽterq; refelli: quumq; plurima ſcias & oĩa
bonarum artium ſemina cælitus tibi conceſſa communis omnium
eruditoꝝ teneat opinio quottidie tamẽ aliquid diſcere nonnullis ho
ris libris ſapientumq; colloquiis inſiſtere in cõuiuiis publicis & pri
uatis grauiſſimis ac profundiſſimis rerum naturalium quæſtioni-
bus & rationibus oblectari ingeniis illuſtribus oratorum & poeta
rũ tui temporis fauere: copiis & honoribus illuſtrare: ſacras ædes ĩ
ſtaurare: bibliothecaſq; nouas maximis impenſis tuis illis erigere:
data mihi ac pleriſq; aliis libroꝝ perquirendorum facultate nõ æta
ti tuæ ſolum uerum poſteritati profutura quo quid melius: quid ſũ
mo duce ac prĩcipe ad immortalitatem dignius eſſe queat nec ſcio
nec ſatis ĩtelligo maxime quom ea tria hac in iuuenili ætate tua ade
ptus uideare quæ multis ſenio denegata ſunt uel gerendo ſcilicet ali
quid magnum & illuſtre quod de te ſcribant auctores idonei quod
plerique tam poetæ: q̃ oratores & hiſtorici faciunt: uel ſcriben-
do aliquid: quod legant poſteri, qualia ſunt plurima materna hu-
manarum diuinarumque rerum carmina elegãtiſſime per te ædita

& multis iam oris ac uariis regionibus decantata:uel inſigne aliqđ
opus extruendo erigendoque ueluti arx nobilis ſiue maius caſtel-
lum tui nominis eo aſtu militari & arte bellica præcellens ut eiꝰ pul
chritudo ſitus atque diſpoſitio nõ ciuium modo ſed omnium ocu
los intuentium in ſemet haud immerito alliciat atq; ꝑſtringat: cam-
pi enim planicies undiq; eſt perſpicua: loci ſpecies mœnibus pari-
bus:Primo uerſus urbem ambitu emicicli formam habens promu
ralis eius uix credibilis relatu:profunditas quæ pyrrhamidũ inſtar
procliuis a fundamentis erigitur:ampliſſima latitudine ad ſummi
tatem altitudinem pedum quinquaginta: pheneſtris centum ſexa-
ginta ſupra terram:totidemq; infra ex ordine per interualla quædã
dimiſſis ubi baliſtæ lapidum ac ſagittarum ad propulſandos hoſti
les impetus ac omnem inteſtinam ſeditionem ſi quando continge-
rent collocentur. Faſtigii autem ſpatium craſſitudoq; tãta ut plures
occurrentes ſeſe minime impediant:foſſa prima interiorq; quã ꝑen
nis fontis aqua interluit centum pedum:latitudine quinq; & trigin-
ta eoq; amplius altitudine. Totius molis ambitus qui coctili latercu
lo & perpolito eſt lapide trecentos quinquaginta paſſus per uniuer
ſum complectitur ſpatium.ex altera parte & poſtrema quæ uergit
in qnadrum:pomerium & murus communis urbis eſt duplici pon
te ac turris latitudine ſupra quam cuiquã credibile ſit ad eius tutelã
cum magnis propugnaculis & crate ferrea area interius ampliſſi-
ma & puteo utrinq; mirabili habitationũ ſerie ſuoq; cuſtode diſtin
cta a fronte urbem ipſam proſpicit:primoque in ueſtibulo uallum
cuſtodibus munitum porta perexigua:duabus deinde latiſſimis ſu
pra foſſam turribus parum de induſtria æditis uiridi prima puni-
ceo colore altera ligneo ponte gemino uerſatili ac penſili hoc tranſ
greſſo:ſpatium & area quædam molem totã ambiens ineſt quæ ter
ra ad primi muri firmitatem egeſta oppletur. Alterius deinde mu-
ri altitudo quinquagintaquinque:latitudo uero uiginti pedum emi
net ſpatio: Turres ſex octuoginta pedum altitudine a fundamentis
latiſſimis ad ſummum pene faſtigium terra opplete: unde uiginti
ulnis q̃ murus iſte altiores ſunt. In ſummo autem conſumationeq;
cuiuſlibet turris pedum latitudo decem & quinque ubi ab omnium
turrium latere habitacula defenſorum octo pheneſtris ad baliſtas
ſimili modo lapidum ſagittarumque ſexdecim æque diſpoſita ſunt
Huius aũt muri mediũ a dextris occupat lapis quadrato marmore

ornatiſſimus:qui ut carmen litteris aureis inciſum indicat Sigiſmũdum Pandulphum totius molis auctorem celebrat: porta deinde prælustris ad læuam paulo ingredientibus cernitur marmore cælato ac præclaro artificio ad unguem expolita:& in cuius ſummo Elephantus ex̃ alabaſtrite indico antiquiſſimũ malateſtarũ inſigne auro plurimo & auctoris ſui Sigiſmundi Pãdulphi nomine maiuſculis quibuſdã litteris præfulgens circũſeptus eſt. Media autem loci totius intercapedine murus quidam medius arcem geminoſq; eiꝰ cuſtodes area etiam ſua puteo & fabrili domo diſcriminat: penes quẽ ſublimis regia tua eſt non æque quadri latera baſi a fundamentis q̃ latiſſima triplici portarum obice chateractis imminentibus minis ac propugnaculis minitantibus ſuo cuſtode multiplici habitatione puteo profundiſſimo ornatiſſima ad aſcendendum coclea armamentario omni telorum & tormentorum genere referto minaci ꝓceritate mirabilis ut pote quæ altiſſimorum cacumina montium ſuperet ac maris æquora late proſpiciat. Præterire deniq; nequeo qđ ab initio inſtitueram quom ſit non Arimineæ tantum urbis & arcis firmiſſima ſalus & tutela:ſed Italicæ magnificẽtiæ uera admiratio:tota nanque moles penſilis quum ſit plurimos aditus atque receſſus habens & a quibus armati exercitus urbem uerſus per abditos ſpecus educi poſſunt: nullo incolentium ciuium præcipiente: quoq; ab omni externa oppugnatiõe inteſtinaq; iniuria eſſe quæat immunis:altera aqua extrinſecus late patens inſtar ſimiliter amnis irrigua circũfluit foſſa magnæ mentis & præcellentis ingenii opus ſane utrinq; enim per ambitum latiſſimis eſt firmiſſima muris cũ ꝓpugnaculis & aggeribus. Denſiſſimis deinde turribꝰ a fundamẽtis erecta anguſtiſq; ut ſupra munita pheneſtris aqua ac terra tenũs cum defenſorum habitaculis paruis machinis ac ſagittariis eque diſpoſitis tanta firmitate tam mirifica utriuſque foſſæ interſtitii habitationum diſpoſitione ad peditatum omnem equitatumque continendum ut diſſoluere eam nec crebri arietum impulſus quæãt nec metalicæ uis ulla machinæ poſſit diruere:incertumq; munimẽtum loci huius ne totius an pulchritudo plus admirationis apud homines ſit habitura. Taceo ſacras celebreſq; deo dicatas edes: prætereo fortunæ fanum:ſcenam gallicam cæteraſq; per te inſtauratas urbes erecta oppida conſtructas arces:ſexcentaq; id genus nomẽ tuũ litteris oſtendentia qua una in re ſi te cæteris huiuſce ætatis ꝑncipibus

conferamus:& regibūs omni genere laudis excellere iure ipſo præ
dicaberis:maxime quũ hæc quidem laus latiſſimis defixa radicib9
initatur & ſolida adeo ſtabiliſꝗ ſit & infinita ſæcula duratura ut nec
uetuſtate corrumpi poſſit nec ex memoria hominum obliuiōe de-
leri.q̃ laudabilis igitur et imitatione digna tui et horum quos mo-
do diximus principum uitæ inſtitutio:qui prima uitæ tēpora et me
dia patriæ:extrema uero ſibi imperent ut ipſe leges monēt quæ ma
iorem annis ocio reddunt q̃ Lycini Domitianiꝗ Cæſaris et aliorũ
quorundam improbanda deteſtandaque:quos fortuna opib9 loco
imaginũ domeſticaꝝ ſplendore ac dignitate cæteris præfecit:econ-
tra uero ipſi uitio ſuo libidīe ignauia turpiꝗ ocio inquinati excide
re.Ille enim litteras uomicam uirus ac peſtem publicam appellare
ſolitus erat Alterum quom ſatietas hominum aut honeſti cuiuſpiā
negotii aliquando odium occepſiſſet uelletque illam expuere curā
& ſolicitudinem ex animo & uoluptate aliqua refici Incomitatum
ſe intra regios parietes ſingulis diebus recipientem clauſis foribus
nihil aliud amplius q̃ muſcas captantem acutiſſimoque ſtilo præfi-
gentem accepimus.Sed origo illum ruſtica forſan excuſat. &ſi enī
ad cæſareum uſque nomen aſcenderit naturam tamen ſubruſticā
& agreſtem haud quaq̃ exuerat. Verum enim eſt illud Flacci:for-
tuna non mutat gen9.Hui9 uero tam fœdo ſtudio tam abominādæ
occupationi & ſui principatus initis quibus is delectabatur aucupiiſ
uenia fortaſſe danda eſſet modo temporis reliquum claris actionī
bus cōſumpſiſſet:nec exoſum ex tetris facinoribus maiore odio q̃
ex hoc ridiculo negotio nominandũ ſe poſteris præſtitiſſet. Quid
plura.Nullum denique Romanum fere imperatorem qui cæteris
omnibus exemplo ſit:præter.C.Marium unum:ſiue.M.Marcellũ
huius egregiæ litteraturæ expertes fuiſſe comperies quique littera
rum ſtudia ſaltem præter hunc unum quem pauloante diximus Li
cinum non probarint:non admirati ac ſummo quodam ſtudio ꝑ-
ſecuti ſint.Obſtrepant ut libet & irrideant alii noſtri temporis du-
ces:noſtrique reges & principes qui uirtuti bellum ac litteris indi-
cunt:ſimulatoque contemptu uel ingenii tarditatem uel ſegniciem
ſuam ac ſocordiam tegunt:Audacter tecum dixerim Sigiſmunde
ſupellex regia & auguſta & ornamenta ducum & principum erant
olim libri & litteræ Vnde illud Pyſiſtrati probatur ab omnibus qui
Athenienſiũ tyrannus quom eſſet hanc diuinā libroꝝ ſupellectilē

ciuibus ſuis primu's ad legēdum inuulgaſſe publiceq; præbuiſſe di
ctus eſt:quos deinceps accuratius eorum numero ab Athenienſibꝰ
aucto Xerxes athenarum urbe potitus abſtulit aſportarique iuſſit
in perſas quoſq; itidem multis poſt ſæculis interiectis Seleucus rex
hic & Nicanor dictus in græciam:inq; ipſam Athenienſium urbē
uti condignum fuit rurſus cenſuit reportandos:increbuitque ſic cu
ra & uoluptas quædam permultis cogendi in unum uolumina di-
uerſarum gentium diuerſarumque artium:ut Alexander & ei qui
ſucceſſere in conficiendis bibliothecis animum intenderent.ſic ma
gnus atq; ingens poſtea librorum numerus ac pene incredibilis in
Aegypto conquiſitus atq; cōfectus eſt.ad quadraginta enim uel ut
alibi reperio quadringenta:ut Oroſio & Senecæ ſeptingēta ferme
ut Gelio & Amiano Marcellino placet ſeptingenta uoluminū milia
Ptolomæis regibus uigiliis intentis compoſita bello priore Alexan
drino dum diripitur ciuitas dictatore Cæſare a militibus forte auxi
liariis incenſa claſſe flamma partem urbis inuadente:qua tum ſin-
gulare profecto monumentum curæ ſtudiiq; maiorum cōdebatur
conflagraſſe produntur:quod elegantiæ regum curæq; opus egre-
gium fuiſſe ait Liuius:quem Seneca carpit:non id elegātiæ curæq;
regiæ opus dicens ſed ſtudioſæ luxuriæ immo ne id qdē ſed ſe ipſū
conquiſitis ſpectaculis inaniter oſtentantis & Liuii tamen dictum
& Ptholomæi factū utcumq; forſan regiæ opes excuſāt: & in lōgū
publicis uſibus perſpiciens primum ac conſulens immortalitati tan
torum uirorum in hoc tamen certe laude digniſſimus ꝙ ſacras lit-
teras non utiles modo ſed neceſſarias ſumma diligentia atq; impen
ſa per lectos ad tantum opus uiros in grecam linguam ex hæbreo
fonte tranſfudit:parem curam & ſtudium cogēdorū ſimul librorū
ſecuti ſunt ex ducibꝰ primoribuſq; urbis Romæ plures eoꝝq; p̄mꝰ
Aemilius Paulus Imp.Perſæ potentiſſimo Macedonum rege deui
cto:Dehinc Lucullus e pontica præda: poſt hos Iulius Cæſar dato
M.Varoni negotio bibliothecas utriuſq; linguæ q̃maximas poſſet
comparandi dirigendi publicandique.Probatur quoq; in hoc Do
micianus qui liberalia ſtudia licet imperii initio neglexerit: biblio-
thecas tamen incendio abſumptas reparare curaſſet exemplaribuſ
undique petitis miſſiſque Alexandriam qui deſcriberent emenda-
rentq;.Tollitur in cælum præ cæteris & Aſinii Poliōis romæ ſimile
inuentum qui primus bibliothecas græcas ſimul atq; latinas additis

auctorum imaginibus dicando ingenia hominũ. R. P. fecit: quæ an priores & maiore librorum copia inibi fuerit an Alexandriæ et pergami qui bibliothecas magno certamine inſtituere nõ facile dixerim. De priuatis auſim dicere non regios huiuſmodi apparatus: Sed alios æquantibus facile uel ſuperantibus: Sereno quidem ſamonico ingenti doctrina uiro: ſed maiore cura pulcherrimaꝝ litteraꝝ multoꝝꝗ uoluminum duo & ſexaginta milia librorum fuiſſe legimus: quos omnes Gordiano iuniori cuius patri fuiſſet amiciſſimꝰ ille moriẽs reliquit nobilem ſane theſaurum & præclaram generoſi animi & humani generis hæreditatem. Hanc igitur græcaꝝ ac latinarum litterarum copiam diuinamque librorum ſupellectilẽ atꝗ peritiam tanquã maximum abſolutiſſimumꝗ mortalibus bonum ſummo opere perquirendam in delitiiſꝗ habendam futuris ducibꝰ ac imperatoribus cenſeo: interdumꝗ Cor. Cælſo aſſentiri cogor ꝙ ait ſummum bonum ſapientiam: ſummum autem malum dolorẽ corporis: quom nec eius ratio mihi uideatur abſurda. Nam quoniã duabus inquit partibus conſtamus animo ſcilicet & corpore: quarũ prior melior: deterius corpus eſt: ſummũ bonum eſt melioris ꝑtis optimum: ſummũ autẽ malum eſt peſſimũ deterioris. eſt autẽ optimum in animo ſapientia: eſt in corpore peſſimum dolor. ut igitur ſũmũ malũ dolere: ſic ſummũ hominis bonũ ſapere ut opinor ſine ulla dubitatione concluditur: quod qui illã aſſequi poterũt ſi nõ ad oſtentationem ſed ad decus dignitatẽ: ad commodum ac patriæ utilitatem hi mihi uidentur fœlicitatẽ ac beatitudinẽ facile poſſe cõtingere. Alia quidem bona humana ſi cum hoc conferantur parua ſunt: ea quidẽ & exigua & ab huius ꝙ̃ longiſſime dignitate præſtãtiaꝗ remota. Præclaꝝ quiddam ſcio dices Sigiſmũde eſt multis imperio eminere: ſed ſpecioſa magis ꝙ̃ tranquilla imperii facies eſt & qua nulla curioſior nulla minus libera: immo nulla magis ſerua ut Senecæ placet conditio eſt. Gladiis enim ceruicibus appendẽtibuſ imminent haſtæ undiꝗ & ſpicula: ipſi cuſtodes timẽtur & comites: nihil nõ auſuri ira illa uel inopia uel auaritia militari ad quæuis facinora facile irritante. Sic Pertinax non ab alio ꝙ̃ a ſuis militibus interfectus eſt. Sic poſtmodum duo maximini pater & filius: ſic Balbinus & Maximus: ſic Probus dux clariſſimus: ſic Gratianꝰ & Valentinianus iunior optimi fratres: ille a ſuis legionibus hic a ſuo comite proditus: ſic innumerabiles alii a ſuis hoſtibus inuicti ſuis ex

ercitibus periere & quos milites ſotios ac comites appellabant inue
nere carnifices Adde ꝙ omnis ætas ĩ imperio reprehenditur ſenex
enim quiſqꝫ ĩhabilis uidetur:iuueni quoqꝫ additur & furor. Pulchra
eſt generis dignitas.ſed quid aliud q̃ quædam ex progenitorũ me-
ritis ꝓueniens laus uidetur:pretioſæ diuitiæ ſed externa rapacis for
tunæ munera quæ dum quæruntur cruciant:parta oblectando mol
liunt:cupidinemqꝫ ſuccendunt:quæ illa pro ſua libidine perturbat
atqꝫ permiſcet cui uidetur tradit:aufert habentibus: & rurſum quõ
uiſum fuerit non ſperãtibus reddit:eorumque bonos ſimul & ma
los ſine ullo diſcrimine atque delectu participes fieri ſinit. Illuſtriſ
ſima rerumque omniũ blandiſſima eſt gloria ſed inſtabilis & peri
culis multis obnoxia ut pote quæ ſæpius fortunæ q̃ uirtutis eſt bene
ficium:qua & nihil inanius eſſe Theophraſtus dixit: nihil pernici
oſius ſatyricus. Patriam nanqꝫ obruit olim gloria paucorum & lau
dis tituliqꝫ cupido:formæ dignitas grata eſt: ſed uel fragile bonum
uel nulla potentia formæ eſt Inquit Naſo quam & alienum quoque
bonum Bion deceptionem tacitam: Theophraſtus: modici uero tẽ
poris tyrannidem appellauit: Socrates naturæ priuilegium: Plato re
gnum ſolitarium: Carneades eburneum detrimentum: Theocrituſ
uitæ floſculum celeriter decidentem: Satyricus feſtĩat inquit decur
rere uelox floſculus anguſtæ miſeræqꝫ breuiſſima uitæ portio: Dũ
bibimus: dum ſerta unguenta: puellas poſcimus: obrepit non intel-
lecta ſenectus: Iocunda ualitudo. Sed inconſulta iocũditas quæ ne-
gligentes et incautos ferre ſoleat poſſeſſores et perſæpe morbos ac
cerſere quos malæ ualitudinis intentio declinaſſet. Optabile robur
at nullæ tantum corporis uires quæ uel labore immodico uel mor-
bo acri uel cuncta rodente ſenio non frangantur:non conficiantur
Sic Herculem Domitorem gentium ab hominibus inuictum uis la
tentis mali uicit. Sic Milonem crotonienſem Athletam illuſtrẽ pa-
tulis in parte media hiſcens ramis arbor una detinuit: dilacerãdũqꝫ
hominem feris præbuit: Litterarum autem et humanarum rerum
diſciplina cũ uirtute coniũcta hæc omnia declinare et effugere poſ
ſe uidetur incommoda. Hanc enim non caſus nec fortuna uiolare
nec calumnia auferre nec morbus corrumpere nec ferrum minue
re nec labefactare ſenectus poteſt: Immo quom cætera tempori cæ
dant. ſola hæc litterarum monumenta temporis diuturnitate pube-
ſcunt.

¶ Quã maximos huic diſciplinæ fructus afferat philoſophiæ &
hiſtoriarum cognitio: q̄q maximi duces hiſtoriam ſcripſere.
¶ Liber ſecundus.

MVlta igitur litterarum ſtudia quom ſint
ut ante diximus Imperator inuicte Si-
giſmunde Pandulphe quæ ſummum
decus & ornamentum ducibuſ queāt af
ferre: erit & in re hac illa præpollēs phi
loſophiæ tum hiſtoriarum omnis æui
ſummopere peroptanda cognitio. nam
qui docti & excellentes uiri qui uſq̃ ſūt
grauiter ac perite locuti omnem uiuen
di rationem ita diſtribuunt: ut pars altera ſit in præceptis & inſtitu-
tis: pars altera in hiſtoriis collocat. Illa enim uiuendi rationem & le
gem quom præ ſe ferat tradatque hominum officia quid ſit hone-
ſtum: quid turpe: quid utile: quid quēq deceat: quid non: & cætera
quidem acri ingenio excogitata in medium afferat cum tamen per
ſeſe explicantur ſegnius legentium animos irritant factuque quo-
dam modo incredibilia iudicantur. ubi uero præclara rerum ac tē-
porum teſtis accedit hiſtoria faces quaſdam ac ſtimulos ſic compa
rat ut obſcurum haud ſit mentes hominum ita tepeſcentium clariſ
ſimorum facinorum memoria ad gloriæ & immortalitatiſ ſtudium
uehementer accendi: quod genus Pytagoræ Democriti Platonis &
Ariſtotelis cæterorumque philoſophorum præcepta iubent ut acer
biſſimos cruciatus & maxima uitæ diſcrimina ineamus: ut fidē iu-
reiurando hoſtibus datam non fallamus ut coniunctiones pactio-
neſque bellicas & hoſtiles non perturbemus: eorum quidem pro-
babitur oratio: ad rem autem proficiſcentibus torpebit animus per
horreſcet cadet que: quod ſi. L. Bruti facinus in expellendo Tarqui
nio aut Scipionis Naſicæ inuicti animi magnitudinem & robur cō
tra Tyberium Graccum aut. M. Attilium Regulum Caſſium Sce
uam Centurionem Attilium militem aut. L. Siccinium Dentatum
plebeium Tribunum uel Cynegirum quempiam ex hiſtoriarum
monumentis quaſi teſtes adduxeris. Quis eſt adeo uecors adeo ex
animis ut eorum exemplis non excitetur: non animetur: nō impel-
latur ad patriæ incolumitatem ad ſui ſuorumque ſalutē uindicandā

conſeruandam:diſcrimina morteſque pro nihilo ducat. Sic enim
Myltiadis trophæa ſomnos eripuiſſe Themiſtocli ſic alii ſũt ad imi
tandos præſtantiſſimos duces Alexandros:Scipiones:Fabios:Cato
nes:Regulos Curſores: Valerios: Marcellos: Aemilios : Cæſares:
Denique ac reliquos innumerabiles crebro rumore uirtutum ſuarꝝ
incredibili ardore compulſi. Porro ſi aliã hiſtoriæ uim libet inſpi
cere reperiemus eam non minimam nec mediocrem ducibus incõ
ſultando auctoritatem & in gerendo peritiam accommodare poſſe
quod ſi ueterum res geſtas memoria repetamus inueniamuſq; ma
ximas res publicas præcellentiſſima regna:potentiſſimos diuerſa-
rum gentium populos grauiſſimo ſenum adoleuiſſe floruiſſeque
conſilio ꝙ hi temporum diuturnitate multarum gentium uertigine
& experientia multa ſciſſe permulta uidiſſe crederentur:quanti fa-
ciemus totius antiquitatis ſtudioſos homines atque peritos quibus
non unius ſenatus & imperii neque unius ætatis ſed omnium pene
gentium omniumque ſæculorũ res uiſæ cognitæque ſint: quæ om-
nia Cicero noſter hiſtoriam deſcribens paucis & his quidem uer-
bis expreſſit. Hiſtoria eſt teſtis temporum:lux ueritatis: memoriæ
uita:magiſtra uitæ:nuntia uetuſtatis. Ex qua deſcriptione temporũ
rationes hominũ res geſtas uniuſcuiuſque uitam naturam formã:
cogitatus conſilia mores:naturæ inſolita opera fortunæque inſpera
tos euentus accipies:hac in re aderit quoque ſcriptorum genus qua
ſi caſtrenſe egregium ſane atque præcellens:quos ad pacis uſũ bel-
lique tempora legere atque manuuerſare opere pretiũ ſit: Verum
apud exteros quidem Herodotus ille imprimis atque Thucydides
ille enim perſico bello merens quo tempore Xerxes in Græciam
duxit exercitum quantum hoc dicẽdi genere ualuerit eius hiſtoria
elegantiſſime ſcripta declarat. Hic uero non ſecus cum in re bellica
aliquãdiu uerſatus eſſet tandem ſe contulit ad ſcribendam hiſtoriã
in qua ita claruit ut cum eius fama in bello non obſcura eſſet maio
rem ex eo ſtudio q̃ ex armis ſibi laudem & gloriam cõpararet. Idẽ
etiam de Thimoteo Cononis filio liceret dicere qui quom ſummuſ
Imperator fuiſſet elegantiſſime perſcripſit hiſtoriam & quod ma
gis ſcio admirabere:ſi probum non legeris Hannibal pœnorꝝ dux
inclytus tot tantiſque bellis implicitus de Cn. Manilii Volonis rebus
in Aſia geſtis nonnulla ocii ſolitudinis & ingenii ſui græcis litteris
monumenta reliquit:Ioſephus hebræꝰ genere & gallilæorum dux

a Veſpaſiano captus Titoque filio eius relictus Hieroſolymis Ro-
mam ueniens: nonne bellum quod cū romanis geſſere iudæi om-
nium maximum atrociſſimumque ſeptem libris digeſtum patri fi
lioque imperatoribus obtulit ſtatuamque promeruit Mitto alios an
tiquitatum libros ab exordio mundi ad quartumdecimum uſq; do
miciani Cæſaris annum ab eo quoque quorundam ſententia ita uti
ſunt apud nos latinis litteris & orationis uenuſtate conſcriptos: ſunt
qui eum ſcripſiſſe litteris græcis putent: poſtea uero in latinum uer
ſos illos e græco quidam a Ruffino Aquilegienſi aliique ab aliis tra
ductos malint. Ex noſtris quoque ducibus nonnullis cum militaſ-
ſent hoc idem quod externis propoſitum fuit ut nec in armis ætatē
totam contererent: Verum ab negotio caſtrēſi ad hiſtoricum ociū
& ab hiſtorico ad caſtrenſe aliquando ſe mutuo conferrent. Vnde
M. Portius Cato quem honoris ac differentiæ cauſa modo priſcum
modo ſuperiorem aliquando maiorem ſæpe familiæ Portiæ princi
pem plerūque Cenſorinum docti uocant originum libros ſcripſit
egregium quidem opus atque diffuſum & in quo ſi uſquā eſt hiſto
riæ plurimæ & antiquitatis monumenta extant eiuſce rei ſeptē ſunt
libri conſcripti: ſed primus quæ ſint romanis a regibus res geſtæ cō
tinet. ſecundus & tertius cuiuſque ciuitatis Italicæ conditorem ortū
& originem: quamobrem originum libros inſcripſiſſe uiſus eſt.
quartus bellum primum Carthaginenſe. quintus ſecundum terribi
le atque memorandum quod Hānibale duce cum po. Ro. Cartha-
go ſubiit. Quæ autem ſunt eo ſuperſtite bella deinde confecta. ſe-
xtus & ſeptimus uſque ad præturam Sergii Galbæ referunt expoſi
tis etiam in Italia & Hiſpania quæ aut eſſent aut uiderentur admi
ratione digniſſima. Nobilem deinde ducem. Q. Fabium qui etiā
romanæ hiſtoriæ ſcriptor eſt & cuius orationes Thucydidis orati-
onibus q̄ ſimiles fuiſſe aſſerunt miris in cælum laudibus ſuperi-
or tollit etas quanquā ex pictura magiſ q̄ ex litteratura nomen in
uenerit. Conſimili ratione Syllam Luculli res clariſſime geſtas me
moriæ hominum demādantem accepimus & ad eum ipſum quip-
pe qui comentariis maiore quodam orationis cultu & ſplendore eā
ipſam hiſtoriam expolire potuiſſet. Magna etiam huiuſce rei. D.
Iulii Cæſaris inter cæteros acta cura eſt in ſcribendis ſi quidē Gal
lici ciuiliſque belli Pompeiani comentariis: ſic enim libros ſuos ap-
pellauit: hanc diligentiam adhibuit ut ſingulis libris ſingulorum

annorum res geſtas colligeret libros igitur ſeptem Gallico de bello
& tres de ciuili pompeiano ſcripſit ſuperioribus aūt octauū poſt eū
necatum addidit hirtius. Is nanque libro uno quæ deerant Gallico
de bello ad finem cum integritate ſuppleuit: poſtremo libri ſūt tres
de Alexandrino de Aphricano de Hiſpanienſi bello ſcripti horum
auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis eſt ſcriptor eſſe incer-
tū refert ꝙ eos ſcriptos alii ab Hirtio alii ab Oppio eſſe putent: Hir
tius autem ſuo in octauo qui eſt ut dixi Gallico de bello ita præfa-
tur ꝙ iſti etiam tres de bellis quæ in Alexandria deinde geſſit Cæ-
ſar ſcripti ab eo dubie uideantur quæ hoc in loco a me dicta ſint ue
ra ac teſtimonio Hirtii & Suetonii approbantur inſcriptiones ta-
men ſolent memini quædam haud minus falſæ q̃ uariæ inueniri ꝙ
aliqui Iulio Cæſari quidam Iulio Cælſo nonnulli Hirtio multi Sue
tonio non iſtos aut illos modo ſed quos nominaui libros omnes de
Cæſaris geſtis. ſunt enim numero quattuor & decem inſcribāt: ſed
ut libet diſponant illi Hirtium nos ac Suetonium ſecuti ſumus ea-
dem Cæſariana tempeſtate Aſinius Pollio Dalmatico triumpho eti
am inſignis prætermittendus nec uidetur. & quanq̃ eloquentiæ ſuæ
nulla ſuperſint: eum tamen hiſtoriarum ſcriptorem nobiliſſimum
fuiſſe memoriæ proditum eſt. Marcus autem Varro quem etiam
militaſſe conſtat quantum hoc ſtudio romanis rebus profuerit de
temporum deſcriptiōibus de patriæ ætate libri ab eo accuratiſſime
ſcripti clare teſtantur. Quid Cicero noſter orator ampliſſimus &
imperator nonne cum militaſſet hoc litterarum genus ita excoluit
ut de temporibus ſuis ſcripſit: totamque cyrri hiſtoriā a Xenophon
te conſcriptam legendo contriuerit pariter & excuſſerit: annales eti
am ab eo eſſe conſcriptos atque de Coſmographia libros Pri. Cæ-
ſariēſis refert & fragmentum adhuc ſupereſt. Fuerunt & alii præ
ter hos romanorum Auguſti maximi ac nobiliſſimi principes du-
ceſque orbis ac rerum ſummam adepti hoc ſcribendi munus mini
me aſpernati: Octauianus Auguſtus imprimis & Claudius: ille enī
rerum a ſe geſtarum libros tres ac decem cum eſſet in Hiſpania cā
tabrico tenus bello edidit: hic uero hiſtoriam Tito Liuio hortante ī
adoleſcentia Sulpitio uero adiuuante aggreſſus eſt ī principatu etiā
ſuo plurima cum litteris huiuſmodi complexus fuerit hiſtoriæque
ſuæ initium ſumpſerit poſt cædem obitumque Cæſaris dictatoris
prioris materiæ duos poſterioris unum & quadraginta libros reli-

quit. Huius etiam litterariæ & hiſtoricæ famæ tam cupidum Hadri anum fuiſſe nouimus ut rerum ſuarum uolumina notauerit: fami liaribus libertiſque ſuis nominibus eorum inſcriptis inuulganda contulerit: Gordianus denique ſenior Panegyricum ſiue laudes Antoninorum omnium qui ſuperiori tempore fuerant oratione ſoluta congeſſit in libros & etiam Antoniniados hoc eſt Antonini Pii & Antonini Marci elegantiſſimis uerſibus in triginta libris ui tam illorum & bella publice priuatimque geſta perſcripſit. Taceo alios innumeros rerum geſtarum auctores: quibus ſine præclara ſuperioris temporis utriuſque linguæ regum & ducum acta: aut pene deperiſſent: aut eſſent in tenebris perpetua obliuione ſepul ta: utque ad urbium iam maximarum nomina conuertatur oratio: non ne ſuo iam igne conſumptum eſſet Ilion: Num conſumptae Thebæ: num: Micenæ: Lacedæmon: Athenæ: num Corinthus Car thaginis Byrſa: ac ueteris mœnia Babylonis. Quid Roma deniq ipſa unica quondam mundi gloria ac clarorum tot uirorum patria & domicilium nihil profecto niſi & græcis & latinis rerum geſta rum ſcriptionibus ſuſcitaretur. hac enim re una muti loquuntur: abſentes adſunt: mortui uiuunt. Mortuorum enim uita ut inquit Cicero in uiuorum memoria conſiſtit: quo fit ut res ab noſtra æta te memoriaque remotas melius cognoſcamus ſi modo ſint claris auctoribus illuſtratæ q̄ quæ recentior dies attulit cum qui ne un quam urbem uiderint: Illuſtres tamen Romanos reſque corū ma gnifice geſtas ita norint ut res omnis pene lōge melius q̄ qui a mul tis ſæculis citra inde oriundi ſunt cognouiſſe uideantur. Poſtremo ad ea quæ adeunda ineundaque ſunt locorum genera nihil condu cibilius q̄ regionum terreſtrium aut maritimarum ſcientia cum nō ſolum agros: ſyluas: nemora: ſaltus: montes: flumina: lacus: ſtagna: portus: & maria. Sed tot oras orbis & urbes ſparſaque imperia & po pulorum diſſonas diſſidenteſque linguas ita deſcribit: ut non tam ore ac mente q̄ oculis legere te reputes: Quocirca & præclarum ut inquit Flaccus & utile nobis exemplar propoſuit Vlyxes: qui do mitor Troiæ multorum prouidus urbes & mores hominum inſpe xit: latumque per æquor dum ſibi dum ſotiis reditum parat aſpera multa pertulit aduerſis rerum immerſabilis undis. Illud quoque in eodem genere Alexandri Cæ. inſtitutum ſæpenumero ſcitū & memoratu dignū mihi uideri ſolet qui ſapientes obeundis in rebus

conſiliarios hiſtoricos conſulebat & milites ueteres & benemeritos
ac locorũ gnaros ut ſi quid huiuſcemodi ſuperiori ætate bene actũ
eſſet: uel uſu probaret uel melius ac prudentius cerneret: præclarũ
& illud quoque Demetri Phalerei: Ptolemeum Aegyptium admo
nentis ut libros in quibus iuſti regis officia & illuſtrium principũ
uitæ ac mores litteris demandati eſſent & ſtudioſe legeret & de ma-
nibus nunquã emitteret: huic conſentaneum non minus eſt quod
a Scipione Aphricano diuino homine obſeruatum inuenimus qui
non tantum ſtudii operæque Xenophontis lectioni in qua Cyri ui
ta contineri dicebatur impendiſſet ni bello uel pace exiſtimaſſet eã
ſibi lectionem plurimum profuturam: nec Cato ille Priſcus aliam
ob cauſam manu ſe ſua nato res geſtas maiuſculis litteras exaraſſe
teſtatur: niſi ut domi maiorum uirtutis ſimulacra filio uſui forẽt &
adiumento: quæ cum ita ſint egregium ſane cõſumatumque belli
ducem neminem eſſe poſſe arbitramur qui non harum rerum co-
gnitione & doctrina ad ea quæ ſibi propoſita ſunt munera tractan
da inſtructus atque ornatus acceſſerit qui non ea quæ de bonis re-
bus & malis de contemnenda pecunia: gloria propaganda frangen
dis cupiditatibus conformandis hominum moribus excipiendis pe
riculis ac morte: pro honeſtate appetenda ſapientiſſimi uiri maio-
res noſtri: monumentis ſuis ſcripta nobis reliquerunt: nõ modo au
dierit legerit uerſauerit uerum etiam in his exercuerit ſe diutius &
earum exempla ab omni memoria antiquitatis cognouerit cognita
que tenuerit non minora denique priuatim publiceque Pythagorã
Democritum: Zenonem: Chryſippum: Platonem: Ariſtotelem: Li
uium: Saluſtium: Herodotum: Tucydidẽ: Ephorum: Theopom-
pum: cæteroſque ſapientes egiſſe aſſerentes q̃ ſi duxiſſent exercitꝰ
geſſiſſent honores leges tuliſſent nec ſolum palmas & coronas his
tribui oportere: ſed etiam decerni triumphos & inter deorũ ſedes
eos dedicandos iudicare

¶ De eloquentia quantumque huic ipſa rei conducat

¶ Cap. I.

ADIICIENDA eſt huic ni fallimur illa quæ recte a præ-
claro poeta flexamina dicta eſt omnium regina rerum
oratio hac quam modo diximus hiſtoria formoſior mul
to & illuſtrior: Sed cum duplex ſit orationis ratio & in altera ſermo
ſit in altera contẽtio. non eſt id quidẽ dubium quin oratiõis cõtẽtio

maiorem uim habeat ad gloriã.ea eſt enim quã eloquentiã dicim9 Sed tamen difficile dictu quantopere conciliet animos comitas affa bilitaſque ſermonis:extant epiſtolæ Philippi ad Alexandrum An tipatris ad Caſſandrum & Antigoni ad Philippũ filiũ quibus præ cipiunt ut oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam allitiant:militeſꝗ blando appellando ſermone deliniant. Quæ au tem in multitudine cum contentione habetur oratio ea ſæpe uniuer ſam ita excitat gloriam:ut flagrantes cupiditate animi ab improbi tate auaritia:luxuria:ignauia:deſidia:flagitio deterrantur. Remiſſi uero atque languentes metuque abiecti ad uirtutem:dignitatem de cus ac gloriam excitentur:inducanturque in ſpẽ cogitationẽꝗ meli orem:quæ ſingula licet ab his niſi qui naturas hominũ uimꝗ om nem humanitatis cauſaſque eas quibus mentes aut incitãtur aut re flectuntur:quos philoſophos eſſe nouimus:& quibus hi loci potiſ ſime debentur proſpiciantur. Tamen neſcio quo pacto & ira & mi ſericordia omniſꝗ animi ſuſcitatio in poteſtate eſt oratorum: quo rum fœlicem ac beatam eloquentiam ab omni populo fuiſſe ſpecta tam:& ueluti numen quoddam celebratam nõ ambigimus quom neꝗ nos lateat ab ea q̃ ſæpe tyrannos urbibus eiectos atque ſub latos:ſedatas diſcordias:mitigatam inuidiam: turbulentos ac ſediti oſos ciues oppreſſos:plurimos ad honores ac imperia magna pro uectos plurimaſꝗ partas urbes quæ ita fuiſſe ſuperiorum temporũ demonſtrat euentus & clariſſimorum uirorum illuſtriumꝗ rerum publicarum teſtantur exẽpla:atꝗ ut a noſtris his ĩ rebus qui multũ ualuere noſtra fidem ſumat oratio:Quis dubitat aliter hac comita te & ſermonis affabilitate militarique facũdia & bellis accomodata fieri potuiſſe quod a. L. Bruto ſpectatæ nobilitatis uiro factum eſſe ſcimus qui potẽtiſſimũ regem expulerit:ciuitatemque perpetuo iu go liberarit. Paulo etiã poſt reges exactos quis neſcit hac ipſa ora tione plebem armatam uariis ſtimulatam iniuriis & a patribus diſ ſidentem prope ripam Anienis fluminis eumque montem qui ſa cer dicitur:ſiue cuius Piſo teſtatur Auentinum occupantem Mene nium Agrippam grauem ea tempeſtate uirum dicendo ſedaſſe poſ ſumus Appium Claudium ampliſſimum uirum ſenectute ac ocu lorum orbitate confectum his ãnumerare qui a filiis lectica per fo rum deuectus in curiam his auditis quæ ĩ ſenatu & præclare & hu maniter a Cynea dicta erant:quom & liberationem captiuorum

& auxilium ad ſubigendam Italiam po.ro.Pyrrhus offerret ac pro
his nihil aliud q̃ amicitiam ſibi tarentiniſq; ſecuritatem poſtularet:
pluribus ad eam rem inclinantibus:magnifica oratiõe auctor fuit
ut eiuſmodi pacis quæ plurimum turpitudinis & inſidiarum habi-
tura erat fœdus nullo pacto reciperent.Poſſumus merito.M.Tul-
lium Ciceronem ſermonis & contentionis præſtantia omnipoten-
tem dicere qui Verrem audaciſſimum hominẽ ſceleſtumq; crimi
nibꝰ ſuis oppreſſit & ferociſſimis ſeptũ armis nihilq; nõ auſuꝝ Ca
tilinam inermis exterruit ac de incendio urbis & ciuium ſanguine
cogitantem truſit in exilium:qui mœnia romana tecta templa capi
tolii arcem:bonorum lares:totum deniq; corpus imperii impendẽ
ti iam præripuit ruinæ:quo merito primus omnium ut inquit Plini
us parens patriæ appellatus ut qui primus in toga triumphum lin-
guæq; lauream meruit:facundiæ litterarumque latinarum eque pa
rens omnium triumphoꝝ lauream adeptus maiorẽ quãto plus eſt
ingenii romani terminos in tantũ ꝓmouiſſe q̃ imperii Addidit etiã
Cæſarem dictatorem ipſius quondam Ciceronis hoſtem de eo ta-
lia ſcripſiſſe ex teſtibꝰ inimicitia fidem ſibi ſumens:qui & ipſe quã
tum militari ualuerit eloquentia nemini mediocriter etiam erudito
ambigendum eſſe cenſeo:quippe qui aut diſertiſſimos dicendi arti
fices æquauit aut exceſſit eloquio:accuſator nanq; Dolobellæ plus
q̃ militare ſit munus ſummi oratoris officium impleuit: in quã qui
dem accuſatione extorqueri ſibi cauſam optimam. L.Cottæ patro-
cinio queſtus eſt quo uerbo facundiæ uim expreſſit:ut Valerio ui-
detur.Nj mirum uerbum extorquere hanc uim habet ut reus ille
non ex facili ſed ex arctiſſimo quidẽ indiſſolubilique laqueo uer-
bi ubi cæſareo eloquio uictus erat præreptus uideretur poſtquã ac
cuſationẽ ut Suetonius inquit:haud dubie principibus patronis an
numeratus eſt.Enumerare poſſem quibꝰ præliis eius oratio ita mi
litum animos incenderit ut periculi omnis ĩmemores:leti etiã & ex
lultantes in ferrum ruerent:quas ingentis exercitus ſeditiones com
preſſerit:quot armatorum milia ſolus & inermis oratione terrue-
rit uſque adeo ut ad nutum perorantis inuenti ſint: & qui colla por
rigerent:& qui ferirent.qui uero gemeret nemo niſi & narratio lõ
gior foret:Nec Auguſtum inter multa animi ingeniique ſui bona
ab huius quam modo diximus paternæ eloquentiæ ſtudiis abhor-
rentẽ nouimus.Nam ut de illo ſcriptum eſt:genꝰ eloquendi ſecutꝰ

elegãs & temperatum præcipuam curam duxit ſenſum animi q̄ã aptiſſime exprimere & amicos irriſit uerba ĩſolitã et obſcura captã tes & hoſtem increpuit ut inſanum ea ſcribentem quæ admiratiõis pluſ q̄ intelligentiæ allatura eſſent animis audientium. Nec ē mihi de eloquentia clarorum dudum ſcribenti Aſinius ipſe Pollio ſilen-tio obruẽdus quem ut appareat ſuum cuiq; iudicium fore medium inter duos eloquentiſſimos latinorum. M. Tullium &. T. Liuium Seneca conſtituit ita non ſpernendꝰ auctor. Tres enim uult eſſe elo quentiæ principes quos in epiſtola quadam uidetur omnibus præ-ferre: ſecundum faciens Pollionem cuius orationem Ciceronianæ diſſimilem ſalebroſam & exilientem dicit & ubi minime expectes relicturam. Si uero Portii Catonis quiſpiam quærit eloquentiam ĩ oranda cauſa oratoriæ artis magnum ea ætate decus illi partum di ces quippe qui omnis generis eloquentiæ eius oratiões tam multas pro ſe pro aliis & in alios egerit ſicq; perorauerit ut non ab re roma nus in urbe Demoſthenes diceretur. Id etiam ſibi nactus præ cæte ris ut eius propriũ ſit quater & quadragies cauſam dixiſſe nec quẽ q̄ ſæpius odio & inimicoꝝ ſimultate petitum: ac ſemper inuictum & abſolutum: cuius eloquentiæ uim atq; naturam quum ipſe probe noſcet ac iuuentutem hortaretur ad audacter pugnandum: aſſere-bat uerbo magis q̄ enſe & uoce quam manu pleꝝq; euerti & cõſter nari hoſtes ſolere. Excellentem & egregiam quoq;. L. Craſſi facũ-diam ſi aliunde neſciremus hinc liceret intelligere quod in libris de oratore. M. Cicero mortẽ eius magnificentiſſime deplorans oẽs il-lum ſemper eloq̄ntia: paucis uero ante obitum diebus ſeſe etiam ui ciſſe commemorat Certatim quoq; ſecum eloquentiæ ſtudioſis ad eũ locũ quem nouiſſime pedibus ille calcauerat poſt ipſius mortẽ rediiſſe: captus dulcedine & recordatione ſermonis quem ex eo nu per audierat & uelut iteꝝ auditurũ. Addit etiam id uni Craſſo ſin-gulariter contigiſſe ut quotiens peroraret totiens ſolito altius ac ſi-ne exemplo locutus uideretur. Enimuero quia fama huius aliquã-to apud uulgus ignotior eſt non alienum exiſtimaui duo etiam. M Tullii dicta ſubiicere quibus de hac re præ cunctis fides habenda eſt. Nanque apud eum ita ſcriptum inuenio: Craſſo dicente nemo tam arrogans qui ſimiliter ſe unquã dicturum eſſe cõſideret & ite-rum omnibus auditis oratoribus ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo & iudico neminem omnium tot & tanta quanta ſint ĩ Craſſo habuiſſe

ornamenta dicendi. Idem de. M. Antonio teſtis adeſt Siquidem cũ
quodam in loco de hoc deq; ſuperiore ſimul loquens dixerit fuiſſe
utrunq; tum ſtudio & ingenio & doctrina præſtantem omnibus tũ
in ſuo genere perfectum ut neq; in Antonio deeſſet ornatus oratio
nis neq; in Craſſo redundaret: alio tamen loco omniũ quos ipſe au
diſſet eloquentiſſimum ait Antonium quaſi de induſtria dubiũ re
linquens quo tantaꝝ laudum ſtateram potiſſimum inclinaret: Veꝝ
fama huius uulgatior uidetur: cui multum adiecit nouiſſimus dies
quo migrauit e uita. in illa enim tempeſtate mariana ubi nullus mi
ſericordiæ portus erat iuſſi ſcelerum miniſtri Antonium trucidare
ubi domum eius peruenere Antonium intuentes ac alium alius ad
cædem hortaretur præmitteret q;. Tanta fuit oris illius dulcedo ſed
quædam perſuadẽdi dea potius ut loqui quom inciperet milites om
nes præter unum animum eius oratione deliniti Diſtrictos iam &
uibratos gladios incruentos uaginis redderent: ac a ſummo furore
protinus ad ſummam miſericordiam conciderent. Huius eſt etiã
ille ad perſuadendum efficax actus orationis cuius in oratore ſuo
aliiſque in locis meminit Cicero. cum enim. M. Acquilium qui cõ
ſul fuerat & dux apud ſenatum & populum clarus omni tandẽ ho-
nore ſpoliatum & ad extrema fallacis fortunæ præcipitatum ſenem
in capitali cauſa defenderet in medio orationis ardore & deformẽ
ſqualentemque reum ſubſtulit: putremque eius diſcindẽs tunicam
ac generoſi quaſdam tunc miſerandi pectoris cicatrices iudicibus
oſtentans ſimulque ad. C. Marium qui inter aſtantes erat uerſus &
ut collegæ dudum miſereretur multis cum lachrymis oſtẽtans mi-
ſericordiã omniũ concitauit: utque ad exteros prolabatur oratio:
quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus. Oc
currit nunc qui primas militaris huius eloquentiæ partes ſibi uendi
cat Piſiſtratus quem rara quadam eloquentia florentem Atheniẽſi
bus imperitaſſe patientibus atque ultro ei deferentibus imperiũ cõ
ſtat: quod ne magis obliuione q̃ iudicio factũ exiſtimetur: ex eo cõ
iici poteſt: maxime quom Solon orientem Piſiſtrati tyrãnidẽ mul
to ante proſpiciens euocata contione profectus in publicum lorica
armatus & clypeo ĩſidias & improbos conatus eius operuiſſet neq;
ſolum orientem uerum quom relicta patria depoſitis ante curiã ar
mis in ægyptum indignabundus nauigaſſet atque inde Cypꝝ ꝑfe-
ctus poſt ad Chreſum perueniens atq; inde in Ciliciã Pyſiſtratum

in tyrannide perſeuerantem̄ didiciſſet eos rūrſus per epiſtolam ſic
monuit. Si quidem per ueſtram uecordiā dira toleratis nihil in hac
parte diis acceptum referatis ipſi enim uobis horum cauſa eſtis qui
pignora ut duram ſeruitutem pateremini dediſtis: ueſtrꝝ uero unuſ
quiſque uulpis ueſtigiis incedit: omnibus autē leuis et ſtolida mens
eſt: quippe uiri linguam ſermonemq; uariū & plenum aſtu & falla
cia attenditis rerum cxitum conſiderare neſcitis: Huius quoque ty
rannidis & eloquentiæ ſucceſſor Pericles dicendo tam ſimilis fuit:
ut qui hunc audirent illum ſe audire arbitrarentur ſi modo unq̃ eū
audire contigiſſet: hoc tamen iſte præſtantior ꝙ alter eloquentiā ar
mis adiuuerat: huic eloquentia ſola ſatis fuit ad imperium: quod &
diuturnum geſſit & magnificum. Quadraginta enim annos rem
pu. tenuit: eodēq; tēpore & urbanis rebus præfuit & bellicis inermis
ipſe. Sed tam armata fultus eloquentia dictu mirabile ut quom ad-
uerſus omnium ſalutem diceret cum uoluptate ſumma omniū au-
diretur. Quid Alcibiades Cliniæ filius Athenienſiū & ipſe impera
tor ſūmus mari ac terra non ne tanta eloq̄ntia præſtitiſſe ad tantāq;
rei militaris gloriam perueniſſe ꝓbetur ut utraq; in illo duce laus
de excellētia certare uideatur: qui quoad reliquos attinet tantum di
cendo ualuiſſe ut nemo ei dicendo poſſet reſiſtere: hanc itidē oris
orationiſq; uim atq; potentiam apud Homericum Neſtorem ueluti
quodam ingenti ſpeculo clarius licet inſpicere. nam quom duo to
tius exercitꝰ collumina diſſident Agamenon regno pollēs & Achil
les potens bello deſideratur: uir cuius ore melle dulcior proflueret
oratio et peritia multa memoratꝰ qui Atride ſuperbiā ſedet: Pellide
ferociam compeſcat atq; eos auctoritate auertat: exemplis moneat:
oratione permulceat. Similiter apud eundē poetā quom in cōcilio
græcoꝝ Agamennon ſopitis ſomno membris quod de inſtruendo
prælio uiderat efferret in medium Neſtor fidem relatis concilians
exercitui non minus eloquētia q̃ reliqua omnis multitudo ferro et
uiribus fuit adiumento. Eadem ratione dux ille inclytus græciæ nō
tantum: immo nunq̃ ſi Ciceroni credimus optabat ut Aiacis ſimiles
haberet milites: ſed ut ſapientes ſimiles Neſtoris. Quod ſi ſibi con
cederetur non dubitat quin breui tempore Troia foret peritura Ad
hæc etiam accedit ſocraticus ille Xenophon qui optimum dicebat
uel tribunos uel equitum præfectos eloquentia præſtantes parare:
uel oratores idoneos in cōtionibꝰ caſtrenſibus adhibere q̃ equitibꝰ

peditibuſq; ui orationis & copia terrorem incutiant metu quom me
liores fiant: Sedent etiam & ad tranquilliorem partem traducant: ſi
quando temere concitati fuerint: nec aliam ob rem deniq; Pyrrhus
ille ſapientiſſimus rex & imperator dicere ſolitus eſt: plures a Cyn
nea uerbis q̃ ab ſe armis urbes eſſe partas niſi ꝙ omnia Euripidis
ſententia conficit oratio quæ haud hoſtile ferrum conficere poteſt

¶ De poetis qui fructus ex eis: & qui audiendi: quiq; repudiandi ſint.
¶ Cap. II.

QVMq̃ue finitimi ſint oratoribꝰ poetæ regeſque ſuperiori
tempore & inclyti duces quom bellum inituri eſſent ſa-
cra muſis de more ante perſoluerẽt: utpote quæ diſcipli
næ iudiciorũq; meminiſſent quo & faciles ac promptæ periculis ad
eſſent & facinora præliantium memoratu digna redderẽtur: eos au
diendos legendoſq; quom inhæreant penitus mentibus eſſe opere
pretium arbitramur maxime quom magnã ſpeciem doctrinæ atq;
ſapientiæ præſeferant: Cæterꝝ hi quom multiformes uariiq; ſint: ut
Tragici: Comici: Epici: Melici & Iambici ac ditirambici; apudq; ali
os poetarum alii cenſoria notatione digni: alii habeãtur in p̃tio ut
facile ſecerni poſſit ex his qui lectione noſtra digni quiue exigen
di ſint diuiſionis gradibus explicandum eſt: Poetæ itaq; omnes aut
tantum conciliandæ auribus uoluptatis aut oratiõis quoque ad me
liores uitæ uias gratia fabulas finxere: auditum imprimis mulcent:
ueluti Senici de quibus nihil eſt aliud quod dixerim in præſentia q̃
ꝙ Romani ueteres apud quos nunq̃ Tragœdiæ ſiue comœdiæ pro
bare ſua in ſcenis ac theatris flagitia potuiſſent niſi cõſuetudo uitæ
pateretur a rebus diuinis liberi patris: Apolliniſque ſumpto princi-
pio ab his enim Tragœdia & Comœdia ſumpſerunt exordium di
ctaque Tragœdia proinde eodem nomine quo ſacer hymnꝰ liberi
patris cum hymnus ille fortia facta & laudes liberi patris concine-
bat: ita et hæc tragœdia non niſi magnoꝝ & fortium uiroꝝ uitia re
prehendebat: uel ex uocis uaſtitate nominata quæ concauis reper-
cuſſionibus roborata talem ſonum uidetur efficere ut pene ab ho-
mine non uideatur exire: erigitur autem in hircinos pedes: quia ſi
quis inter paſtores tali uoce placuiſſet capri munere donabatur uel
ꝙ hyrco ornabatur inter alia præmia eiꝰ carminis ſcriptor uel quia
corium hyrci plenum muſto ſolenne premium cantoribus erat uel

ꝗ ora ſuã fecibũs perliniebant. Scenici ante uſum perſonaꝝ ab heſ
chilo repertum ſex enĩ græce dicitur. G: & his quidem cauſis tragœ
diæ nomen inuentum. Simili modo quom poſt longo tẽpore Apol
lini nomio uel Ariſteo ideſt paſtorum uicinorumue præſidi deo ſa
cra & ludi inuenti celebrarentur circum atticæ pagos & uicos & uil
las & compita ubi ruſtici geſtientes humanos actus lætiſſimis car-
minibus irridebant ſacer hymnus Apollinis cantus eſſet qui comœ
dia dicebatur ut opinor a pagis & cantilena compoſito nomine uel
a græco quod eſt commenſatum ire cantantes conſuetũ ẽ ibi quoqꝫ
ſicut in ſacris liberi reprehenſoria carmina recitari Sed quæ non re
prehenderent niſi uitia agricolarum & medicorum hominum quo
rum ille erat conuentus maxime apud græcos etiam primum fuit
lege conceſſum: ut quod uellet Tragœdia ſiue Comœdia quodam
quaſi ludo ſalſa & faceta reprehenſione compoſita & dignitate ora
tionis & utilitate corrigendorum morum nominatim de quo uellet
diceret: quod ſuis temporibũs profuit multum: quom unuſquiſqꝫ ca
ueret culpam ne publico ſpectaculo derideretur. Poſtea uero q̃ ui
ctor populus & prius Athenieſis poſtmodum Italicus cœpit agros
& urbes extendere & multitudine ciuium creuere factiones & uitia
tantoque poetæ pro materia uitiorum acrius reprehenderent ut eti
am ad nobiles uſque conſcenderent. nec ſolum homines improbos
in re pub. & ſeditioſos: Cæterum nonnullos uirtute ac magiſtratuũ
dignitate præſtantes nulla laceſſiti iniuria: ut Neuius ſæpenumero
in Metellos laceſſerent atqꝫ uexarent Nobilitas indignata legem de
dit ne quis nominatim reprehenderet quẽquã. Horatius luſit ama
biliter donec tam ſæuus apertam in rabiem uerti cœpit iocus ac per
honeſtas ire domos impune minax Doluere cruento dente laceſſi
ti fuit intactis quoque cura condictione ſuper communi: quin etiã
lex pœnaque data malo quæ nollet carminequenquã deſcribi. Hac
lege ſiue pœna quom aliquanto tempore ſiluiſſent a conſuetudine
priſca deterriti nihilque dictarent rurſus aliud genꝰ dictaminis ad
orti ſunt: ibi enim Satyra ſumpſit exordium quæ a Satyris quos in
iocis ſemper petulantes deos ſcimus eſſe uocitata eſt qui aliũde no-
men praue putant Hæc igitur Satyra eiuſmodi fuit ut in ea duro ue
luti & agreſti ioco de uitiis ciuium tamen ſine ullo proprii nominiſ
titulo carmen eſſet quod item genus comœdiæ multis obfuit poetis
quom in ſuſpitionem potentibus ciuibus ueniſſent illorum facta

deſcripſiſſe in peius ac deformaſſe ſtilo carminis. Hoc igitur malo
coacti ſunt omittere ſatyram & aliud genus carminis hoc eſt nouā
comœdiam inuenire: quod græci quanquā impudentius tamen cō
uenientius licere uoluerunt cum uiderent ſuis diis accepta & grata
eſſe opprobria non tantum hominum uerum etiam ipſorum deo-
rum in ſcenicis fabulis ſiue a poetis eſſent illa confecta ſiue flagitia
eorum uera commemorarentur & agerentur in theatris atq; ab eo
rum cultoribus uti: nam ſolo riſu ac non etiam imitatione digna ui
derentur: quale eſt illud apud Terentium: Dum flagitio Iouis opti
mi maximi adoleſcentum nequitiam ĭcitaret Quid enim ingenui
iuuenes aut uirgines ipſe facient: quom hæc & fieri ſine rubore &
ſpectari ab hominibꝰ libenter cernent: non ne admonebuntur quid
facere poſſint & inflammabuntur libidine quæ uiſu maxime conci
tatur. At romani quāuis noxia iam ſuſpitione præmerentur ut illoſ
deos colerent quos uidebant ſibi uoluiſſe ſcenicas turpitudines con
ſecrari. ſuæ tamen dignitatis mores ac pudoris actores talium fabu
larum haud quaquā honorauere more græcorum Sed artem ludi-
cram ſcenamque totam in probo duxere genꝰ id hominum nō mo
do honore ciuium reliquorum carere: ſed etiā tribu immoueri no-
tatione cenſoria uoluerunt. Nam quanquā ibi actus muſici & pru-
dentiſſimi ſæculi dicta floruerint: ætas tamen ſubſequens miſcens
ludicra priſcorum inuēta traxit ad uitia & quod honeſtæ cauſa de
lectationis repertum erat: ad uoluptates corporeas præcipitatis mē
tibus impulerunt: quo factum eſt ut paulatim honeſtiſſimæ diſci-
plinæ improborum conſortia fugientes uerecunda ſe exinde conſi
deratione ſubtraherent & conſulte id quidem. Quid enim aliud ꝗ̃
libidines edocent & inſtigant hiſtrionum impudētiſſimi motꝰ quo
rum eneruata corpora & in mulierum inceſſum habitumque mo
lita impudicas fœminas immodeſtis geſtibus mentiūtur. Quid de
minimis dixerim: corruptelarum impudentiæque omnis diſcipli-
nam humanarum rerum imitatione præferentibus qui docent ad
ulteria dum fingunt: et ſimulatis ſtupris erudiunt ad uera. ꝙ ſi nul
lus ſcænicis ad honores dabatur locus cōſentaneum uidetur ut ipſi
poetæ talium fabulaꝝ compoſitores qui duodecim etiam tabulaꝝ le
ge prohibentur famam ledere ciuium nō minus ꝗ̃ ſcænici actores
habeantur eiecti. Plato etiam quom recte formaret qualis eſſe ciui
tas deberet quam finxit ꝗ̃q; optimis moribꝰ et optimo rei publicæ

ſtatu tanquã aduerſarios poetas omnes: Homerum tamen excipiẽs quem honorabiliter admonet: phanũ ei conſtituens & unguenta ſu perfundens urbe pellendos cẽſuit ne rectam opinionem de deo fa bulis forte deſtruerent: deorum iniurias indigne ferens animoſque ciuium talium lectiõe fucari corrumpique. Huic illud quoqꝫ apud Lacedæmonios perſimile probatur qui Archilochi poetæ libros e ciuitate ſua aſportari iuſſere: quod eorum parum uerecundam pa rum continentẽ ac pudicam lectionem non uirtutum ſemina ſed la bẽ quandam potius & iuuentutis corruptelam uiamqꝫ ad obſcœna ſingula perſtruentem arbitrarẽtur. His proximi ſunt qui auditum etiam mulcent: ſed illecebris ac fœdis amoribus referti laſciuiæ om nis & intemperantiæ legem præferentes: quales Marſum Pedonẽ Aediuiũ Zetuliciũ Portium Theium Lacedæmonium: Memimiũ Titydem: Cynnam: Cornificium: Anſerem: Hortẽſium: Seruium Gallum Catullum Caluum Propertium Tibullum Apicium mu lierem Leſbiam: Naſonemqꝫ poſtremo omnium laſciuiſſimũ: ſiue M. Valerium Martialem: & quicquid Melicoꝝ ſiue Lyricorũ ſiue Ditirambicoꝝ erit huiuſmodi: quod dictum Licentius ac procatiꝰ uideatur: quom horum omniũ libri potius Veneris militiã q̃ Mar tis ſtudium & inſtituta perſtruere uideantur. Molliunt enim fortiſ ſimorum hominum animos dulcedine ſua & ita molliunt ut nõ le gantur modo ſed ediſcantnr: ſicqꝫ ad malam rei domeſticæ diſcipli nam uitamque omnem quum acceſſerĩt neruos uirtutis omnis eli dunt. Sunt epici alii qui ſumma ui eloquentiæ carminiſqꝫ præcellen tia per turpia licet & indigna non nunquam effluãt: per plurima ta men ac maxima per clariſſimos duces bella memoratu digna ſub honeſtis rerum figmentis ac uelaminibus ad uarium optimũqꝫ de nique uitæ genus propius uidentur accedere. Hi ſunt qui ſuppliciis & pœnis improbos homines uariis terrent agitantque terroribꝰ eos qui econtra iuſti probique fuerint: & ob patriã pugnando uulnera paſſi: quique ſacerdotes caſti dum uita manebat: quiqꝫ pii uates & phœbo digna locuti: inuentas aut qui uitã excoluere per artes: quiqꝫ ſui memores alios fecere merendo puros: impatibiles & beatos ĩ cæ lum prouehi uirtutum meritis: uel in campos quoſdam fortunatos rapi hi ubi mira uoluptate fruantur: Hoc in genere quum multi no bis occurrant poetæ omnium clariſſimi Homerus & Maro primi ſe ingerũt. Apud illum nãqꝫ operepretium eſt uidere quæ prouiſio

ducum in bello qui aut aſtus aut fortitudo militum: q̃uod inſidiarũ genus uel cauendum uel inferendũ quæ deinde monitio: quod con ſilium: quod genus Aeneas prælio troianorꝝ dux græcos magna ui pulſos in caſtra redegerat: quomq̧ audatius ſurgeret ac iam totum agmen obiiceret caſtris: aduolat ad eum hector & ſenſim circũſpe ctecq̧ agere monet: affirmans eum qui exercitum ductitet non tam audacem q̃ cautum eſſe debere: quod quanti exiſtimandum ẽ præ ſertim ab hectore audaciſſimo traditum tute Sigiſmunde tecũ uer ſa atq̧ peruolue. Apud eundem quoq̧ poetã iris ſiue ſomnus ut alii interpretantur: non ne ad Atridem miſſus quom dormiẽtem com periſſet corripit eum uerbis negatque dormiendum eſſe: cui tot po pulorum tot gentium ſalus commiſſa eſt: ac tantarum deniq̧ rerũ incumbit prouiſio. Poſtremo quom rebus dubiis & afflictis ſpecta tores deligendi ſunt qui noctis intempeſtæ ſilentio caſtra hoſtium penetrent: Nonne Vlixes inibi cum Diomede deligũtur: ueluti cõ ſilium & auxilium ueluti mens & manus animus quoq̧ & gladius: Quiſquis igitur concionator aut imperator ſummus effici uoluerit Achillis aut Agamẽnonis ſe ſimilem fieri cupit: is ſe in huius poe tæ diſciplinam tradat: librumque de manibus nunquã deponat: qđ ab Alexandro ſicut ex ipſius percipi poteſt epiſtolis factum fuiſſe proditum eſt. Is enim rex diſcendi legendique auidus Iliadẽ ĩ quã rei militaris uiaticum exiſtimare ſolebat & appellare Ariſtotile ex ponẽte prædidicit eam ſemper una cum pugione ſub puluino ia cente tenere ſolitus: qui itidem quanti eundem poetam facere uiſus ſit: ex hoc maxime liquet. hic enim quom inter ſpolia Darii regis deuicti unguentorum ſcrinium reperiſſet auro gemmiſq̧ expoli tum ac eius ſcrinii uarios uſus amici oſtentarẽt: immo inquit libro rum homeri cuſtodiæ detur: ut pretioſiſſimum humani animi opꝰ q̃ maxime diuiti opere conſeruetur. Apud hunc uero huius quem modo diximus homeri in omnibus fere emulũ Maronem deeſſe quid poteſt cuius poeſim ne dum uiaticum: Cæterum totius pene rei militaris eſſe diſciplinam non dubium eſt in belli tempora pa cisque diuiſam: Q uod & ſi ſatis diuini operis eius conſtet initio: apud eos tamen qui mentem eius enucleatius perſcrutantur potiſſi mum eſt intueri. Nam ſi militaris iuſticiæ formam & tremendum conſulis imperium ab eo quæris: occurrit tibi illico imprimis Bru tus: deinde Torquatus rigidis faſcibus: immo ſcæuis ſecuribus

in filios patriam & rei bellicæ diſciplinam acerrime uindicantes: Si
fortitudinem: aderit Horatius Cocleſ qui pro ponte ſulpicio ſtans
minitantem Porſennam exercitumque eius qui grauiſſimo bel-
lo romanos urgebat auſus eſt & potuit dum pro ſalute patriæ dimi
cat donec pons ipſe ſolueretur a tergo in arcēdo hoſte ſuſtinere. ſi
luendis periculis publicis priuata piacula Decii præſto ſūt ut illis ca
dentibus & iram deorum ſanguine ſuo placantibus romanus libe-
raretur exercitus. Prætereo Camilli uictoriam de Gallis: Coſſi cla
riſſime res geſtas: Fabricii & Curii uictus tenuitatem eorumꝗ du-
riciam & continentiam: Fabii moram & plurima huiuſmodi in bel
lo & pace nō minus egregia mentem ſubeuntia: quæ omnia poetā
nobilem minime latuere dicentem: Interea muſis animus dū molli
or ætas & quæ mox initure legas: Nec desinat unꝗ̄ tecum graia loq
tecum romana uetuſtas Antiquos euolue duces aſſueſce futuræ mi
litiæ Latium retro te confer in æuum. libertas quæſita placet: mira-
bere Brutum perfidiam damnans Metii ſatiabere pœnis Triſte ri-
gor nimius Torquati reſpice mores: Mors impenſa bonum: detios
uenerare ruentes: Vel ſolus quid fortis agat te ponte ſoluto Oppoſi
tus Cocles Mutii te flamma docebit Quid mora proſpiciat Fabius
Quid rebus in arctis dux gerat oſtendet Gallorum ſtrage Camil-
lus: Diſcitur his nullos meritis obſiſtere caſus: Prorogat æternā fe-
ritas tibi punica famam regule ſucceſſus ſuperent aduerſa Catōis:
Diſcitur hinc quantum paupertas ſobria poſſit: Pauper erat Curius
regem quom uinceret auro: Pauper Fabricius Pyrrhi quom ſper-
neret aurum Sordida Seranus flexit dictator aratra Luſtratæ licto
re caſæ faſceſꝗ ſalignis poſtibꝰ affixi collectæ conſule meſſes & ſul
cata diu trabeato rura colono Præteriēs itaꝗ reliquos ex noſtris ex
terorum nonnullos Thirtheumꝗ Lacedemoniorum poetā ac du
cem dicam imprimis: cuius compoſito carmine & pro conciōe ha
bito: tanta ui animorum deuictis Meſſanis denique concurſum eſt
ut raro unꝗ̄ cruentius prælium exarſerit tam & ſi antea conflictibꝰ
Lacedæmonii a Meſſanis fuſi metuꝗ periculi propterea territi cer-
tamine deſiſtendum arbitrarentur Tuchydidem præterea non ne
quem imperatorem Athenienſes in exilium egere Tragœdiarum
conditorem reuocauere Athenienſes deinde maxima bellorum tē
peſtate permoti: duos duces non ab re delegere Periclem ſpectatæ
uirtutis uirum & Sophoclem Tragœdiarum ſcriptorē: Qui diuiſo

exercitu & ſpartanorum fines late populati ſunt & multas Aſiæ ciui
tates athenienſium imperio adiecerunt. Quid Diopitem & Meneſ
cheum Leoſchenem & Charedem ſubticeo: nōne his artibus & rei
bellicæ peritia amplitudinem adeptos ſcimus rem pu. periclis ariſti
dis & ſolonis more gerendo: ut pote omni ex parte abſolutā & utrin
que excultam & idoneam: Quiſque enim horum uirorum uide-
batur: ut inquit Archiloquus & Mauorte deo gratiſque elycone ca-
mœnis: Aſſiduus cultor munus ntrunque tenēs. Apud agreſtiores
denique barbaros & nationes nōnullas ut apud Gallathas tāti ſunt
poetæ atque ſapientiæ cedit ira: Marſq; reueretur muſas ut quom ī-
ſtructa acie exercitus eductis enſibus iactiſque iaculis propinquāt
non ſolum amici uerum hoſtes quoque eorum interuētu a pugna
conquieſcant.

¶ De Muſica & in quo cum re militari comertiū eius ſit Ca. IIII.

DISCIPLINA autem cantuum & modorum quam muſi
cen dicunt non minus in ſtudio erat q̄ dicēdi emulatio ac
nitor: Ipſa nanq; modulis ſuis & numeris inſtitutio erat ad
ingenuos animi mores ratione moderandos & ſtimulus quidā ad
eū concitandum & ad impetum quaſi furentē atq; ſtrenuum indu-
cendum: & enī quom hæc ipſa diſciplina ſit in modos ſiue tonos:
numeroſq; diſtributa repente ut diſſimilium concordia quā armo-
niam uocant diſtinguitur. Sic audientiū animi diſponūtur ad unū
quēq; ipſorum: ad alios quidem compoſite & mediocriter ut ad do
ricum quem fatentur omnes conſtantem ac firmum eſſe moremq;
continere uirilem prudentiæ ac caſtitatis auctorem ad alios uiolen
ter ut ad eum qui phrigius eſt qui & ita excitat diſtrahit rapitq; ani
mum ad pugnas: uotumque furoris inflammant: ut uix apud ſeſe
uideatur quemadmodum de Pythagora ſcriptum eſt: qui uinolen-
tos ac debacchantes adoleſcentes ſub huiuſmodi ſono incitatos ſpō
dæo ſuccinente ad compoſitæ mentis tranquillitatem reddiderit: nā
quom mulieris cuiuſpiā dilectæ domum uellent amburere foreſq;
perfringere ubi Pythagoras intellexit: tibiarum phrygiique modi
ſono adoleſcentes raptos furere & multorum perſuaſionibus cœ-
ptis nolle deſiſtere mutari modum præcepit: atq; ita tarditate modo
rum furentē illoꝝ petulantiam conſedaſſe. Simili modo de Timo
theo Mileſio inuulgatū eſt qui quom in Alexandri cōuiuio eſſet &

hunc quem phrygiũ diximus modularetũr uſq; adeo regem̃ exci-
taſſe fertur ut ad arma capienda proſiliret atq; iterũ ad commenſato
res epulaſq; reduxiſſe modulatione mutata: eunden etiam ferũt Ale
xandrum Xenophonte canente manũ ad arma miſiſſe. Sũt & mo-
di alii diuerſorum etiam idiomatum uocabulo deſignati ut Eolius
qui animi tempeſtates ſedat: ſonumq; tam placatis attribuit: Iaſcius
qui intellectum obtuſis acuit & terreno deſiderio grauatis cæleſtiũ
bonorum appetentia operator indulget. Lydius qui contra nimias
animæ curas tediaq; repertus remiſſione reparat & oblectatiõe cor
roborat: Itidem enim & innumeris dicendum: quom & alii morem
contineant grauius: alii uero concitent: alii liberaliores: alii uiolẽtio
res afferant motus: quo fit ut morum animorumque maxime mu-
tationes fiant. Nam ſi numeri modique ad mentem uſque peruene
rint æque animum atq; ipſi ſunt afficiant neceſſe eſt: Ideo laſciuia
mollis diſſolutaq; mens mollibus & ĩpudcis modis delectatur aſpe
rior rurſus durioribus gaudet: mediocribus autem quæ manſueta:
ex quo internoſci poteſt quanta ſit nobis cognatio cum armonicis
modulationibus: quom & multi quoq; ſapientum dixerint alii qui
dem animam eſſe armoniam: alii ut Plato mundi animam muſica
conuenientia fuiſſe compactam: Proinde nullis quidem qui ſapien
tiam profitentur: curam muſicæ quantum ætas illa recipiebat defu-
iſſe: quom Pythagorae inuentor atq; eũ ſecuti aliquot præcipui phi
loſophi imbibitam & aſſumptam a ueteribus opinionem cuncta cõ
pleuerint: mundum hunc quattuor elementis ea reſonantia eſſe cõ
fectũ quã poſtea ſit lyra ad ſimilitudinem ueræ teſtudinis imitata:
cuius Mercurium quoq; neruis trium chordarum trium anni tem
porum inſtar repertorem tradunt. tres enim inſtituit uoces acutam
grauem & mediam. Acutam ab æſtate: ab hyeme grauẽ: a uere au-
tumnoq; mediam tantaq; proinde utiliſſima procurantem Aſtrono
mi inter ſtellas requirendam eſſe putauerunt: perſuadentes cæleſtẽ
eſſe muſicam quando lyræ formam comprehendere potuerunt in
ter ſidera collocatam. Detractoribus autem & humile & abiectum
huius diſciplinæ exercitũ eſſe dicentibus: ꝙ aiunt ſordidos homi-
nes ac uiles muſicam exercere haud quaquã difficile eſt reſponde-
re. Si ſpectetur quibus modis & inſtrumẽtis & quouſque illi indul
gendum ab his qui ad uirtutem ciuilem erudiuntur: Quom uſque
ad aliquid diſcere & exercere honeſtum ſit atque modeſtum ad ex

tremum uſq; proſequi & ab illius illecebris capi turpe atq̃ue indeco
rum:& quom nihil uetet modos quoſdam & inſtrumenta muſicæ
illud quod aiunt efficere:clarum eſt oportere diſciplinam eius neq;
impedimento eſſe cæteris operationibus neque corpus molle & iu
tile reddere ad bellicas ciuileſq; exercitatiões:quod utiq; fiet ſi neq;
illis temporibus multum ĩpartiemur:quæ ad certamen artificii per
tinent neq; circa admirabilia quædam & ſuperuacanea:ſed eo uſq;
ut gaudere ualeamus probabilibus modis & nõ cõmuni ſenſu mu
ſicæ ſolum ut turba uilium ſeruorum ac puerorum Quom autẽ ſo
noꝝ qui materies cantilenaꝝ ſũt triformẽ cõſtet eſſe naturã quod
trium muſarum numerus efficit:quom aut ſcilicet uoce editur:ſicu
ti eorum eſt qui faucibus canunt:aut ſpiritus ſicuti tubarum & tibi
arum:aut intenſione & pulſu:ſicuti in neruis & citharis & tympãis
& quibuſdam aliis quæ concaua feriendo canora ſunt: Ex his qui
ſit uoce modus q̃ decens ſit q̃que ingenuis progredi in ea liceat ex
Philippi & Catonis ſententia intueri licet. Hic enim qua ſibi uiſum
eſt bene cantare non ſerii hominis eſſe nimirum. M.Senatorẽ nõ
ignobilem ſpatiatorem & feſcemium uocat Ille uero in inſtitutione
ad filium quom eum accepiſſet ſuauiter quodam in loco ceciniſſe
urbane eſt obiurgatus: Non te pudet inquiens q; ita pulchre cane
re ſcias:ſatis eſt enim regi canentibus audiendi ocio ſupereſſe atq;
multum quidem uidetur impartiri muſis. Si cæteris his de rebus cõ
certantibus ſpectatorem ipſe tantum ſe præbeat: Quom nec ullus
unquã ingenuus adoleſcẽs quom ipſe Iouem ſit intuitus: phidiam
ſe fieri concupiuerit neq; polycletum:& ſi uehementer eorum ope
ra ſit admiratus. Et quanquã hoc ardens muſicæ ſtudium non hoꝝ
quos modo diximus duorum principum mentes inceſſerit:inualit
tamen & occupauit aliquorum animos peſſimorum Caii maxime
qui adeo cantandi uoluptate efferebatur ut ne publicis quidem ſpe
ctaculis temperaret. L. Sylla uir tanti nominis optime etiam cantaſ
ſe dicitur:Nero quam uocis curam habuerit conſeruandæ uel au
gendæ:nemini quidem mediocriter erudito in dubium uenit neq;
ab his id iniuria factum quiſpiam forte dixerit. Eſt enim haud du
bie muſicæ pars hæc potẽs multum & effectus eius ſupra fidem ua
rii quom multos ad læticiam inanem:ad amatoria carmina:ad reli
quas uoluptatis illecebras multos ad uirtutem ſanctum & deuotum
gaudiũ:piaſq; nõnunquã lachrymas moueat:quæ uarietas in diuer

faſ ſententias magna etiam ſanctorū patrum traxit ingenia. Nē-
pe Hieronymus canendi ſtudium improbaſſe uiſus eſt cum inquit
deo non uoce ſed corde cantatur nec in tragœdiarum modum gut
tur & fauces medicamine leniendæ ſūt: ut in eccleſia theatrales mo-
di audiantur. Vnde fit pleꝝqꝫ teſte Gregorio ut in ſacro miniſterio
dum blanda uox̃ quæritur congrua uita negligatur: & cantor mini
ſter deum moribus ſtimulet: quom populū uocibus oblectat. Am-
broſius pietatis appetens ut caneretur inſtituit: Athanaſius uanitatis
fugitans canendi uſum in eccleſiis eum approbat: qui tam exiguo
uocis flexu fit ut pronuntianti uicinior ſit: ne uoluptatis aut uanita
tis aut laſciuientis & proſtitutæ uocis luxu affectuque ſtupētes emo
liantur animulæ. Auguſtinus difficile hinc inde ſibi negotium du-
bietate exortum intuens ita fluctuo inquit inter periculum uolupta
tis & experimētum ſalubritatis: magiſqꝫ adducor non quidem irre
tractabilem ſententiam proferens: Cantandi dico conſuetudinē ap
probare in eccleſia: ut per oblectamenta aurium infirmior animus
in affectu pietatis aſſurgat. tamen cum mihi accidit ut me amplius
cautus q̃ res quæ cantatur moueat pœnaliter me peccare confiteor:
& tunc mallem non audire cantantem: quanquā alio in loco aperte
denuntiet nos non propter ſuperſticionem prophanorum debere
muſicā fugere ſi quid inde utile ad intelligēdas ſacras ſcripturas ca
pere potuerimus nec ad eorum theatricas nugas conuerti ſi aliquid
de citharis & de organis ꝙ ad ſpiritualia capienda ualeat diſpute-
mus: Neqꝫ enim & litteras diſcere non debemus quia earum deum
dicunt eſſe Mercurium: aut quia uirtuti iuſticiæ templa dedicarunt
& quæ corde geſtanda ſunt in lapidibus adorare maluerunt: pro-
pterea nobis iuſticiæ uirtꝰ fugienda eſt. Qui uero ex ſpiritu & ore
fit modus non aliter improbandus nobis erit ac de Minerua & Al-
cybiade rationabiliter teſtantur antiqui. aiunt enim illam tibiarum
repertricem eas abieciſſe ob deformitatem oris infenſam: huic ue-
ro ab auunculo Pericle tibiarū ſtudio tradito ſimiliter obtigiſſe: ꝗ
quom ab inſigni tibicine ad id ipſum accito: oblatas tibias ori ap-
plicuiſſet & collecto ſpiritu genas inflaſſet: animaduerſa uultus de
formitate erubuit: & abiectas tibias aſpernatus fregit meruitque te
nera licet ætate exemplo eſſe: ut totius populi conſenſu ex tunc A-
thenis tibiarum uſus: qui poſt uictoriam contra Medos aſſumptus
& receptus adeo fuerat ut ingenui omnes adiſcerent: improbaretur

Nec athenienſiũm modo nec ueteris illius celebratiſſime quondã
græciæ quæ poſt tellus Itala eſt uirorum illuſtrium ſolum ſed n aio
rum quoq; noſtrorum multarumq; aliarum nationum & populorũ
fides & tibias ſolennibus epulis: choris et concionibus adhibere ue
teris iſtituti|fuiſſe comperio quom illorum laudes qui fortiter pro
patria occubuiſſent & eorum uituperationes qui metu id agere de-
tractaſſent: cantu et tibiis proſequerentur : quippe quæ etiam ludis
pariter communes et luctibus. Ouidius: Temporibus ueterum tibi
cinis uſus auorum Magnus et in magno ſemper honore fuit: Can-
tabat phanis: cantabat tibia ludis: Cantabat mœſtis tibia funeribus.
Et quanquã ab ingenuis et grauibus illis ad meribibulos quoſdam
heluones leuiſſimos et ſordidiſſimos eſt huiuſmodi tibiaꝝ ſtudiũ:
ut antea forte prolapſum apud multas tamen nati ones et bellicoſiſ
ſimos populos in conſerendis belli s: ueluti diſciplinam quandã mi
litarem fuiſſe multorum conſtat exemplis: Spartiatarum enim mi-
litia imprimis ad modum ad tibiam proficiſcebatur: nec adhibeba-
tur ulla ſine modulo anapæſti pedis cohortatio: Itaque illorũ aſpe
ctus pulcher erat & formidabilis qui & numeris ad tibiam incede
rent: neq; phalangis ordinem miſcerẽt neq; animis turbarẽtur : ſed
manſuete & hilariter a modulo in diſcrimen inducerentur : quom
certum uideatur neq; metum neq; furorẽ nimiũ illis oriri poſſe qui
ita ſe habuerint: ſed firmam potius & conſtantem animi magnitu-
dinem ſpei audientiæq; admixtam. Nec aliter Lydos alyacte etiã re
ge ſuo bellum Milleſiis inferente inire prælia ſolitos accepimꝰ quõ
non ſolum interpugnantis exercitus acies tibicines habuerit: ſed fi
ſtulatores & fidicines quod Crethenſes itidem non tibia ſed citha-
ra quaſi magiſtra ac duce ſingulos eorum bellicos actus regẽte nõ
ab re feciſſe memorantur. Nam ueluti Laconicus ille poeta inquit:
Serpit & in ferrum citharæ ſonus ipſe canoræ. Et quid aliud in no-
ſtris legionibus litui ſiue cornua tubæ claſſica buccinæ ſiue tympa-
na ſibi uolunt: q̃ ut & etiam in bello progreſſiõi & item receptui cã
tentur: aut nimis remiſſos excitando: aut plus iuſto concitatos reuo
cando quod poetarum maximum minime fugit dicentem : Aere
ciere uiros Martemque accendere cantu : Nec cantu ſolum accen
di remittique uirorum animos conſtat : Verum equorum quibus
docilitas tanta eſt : ut uniuerſus Sibaritani exercitus equitatus ad
Simphoniæ cantum ſaltatione quadam moueri & excitari ſolitus i

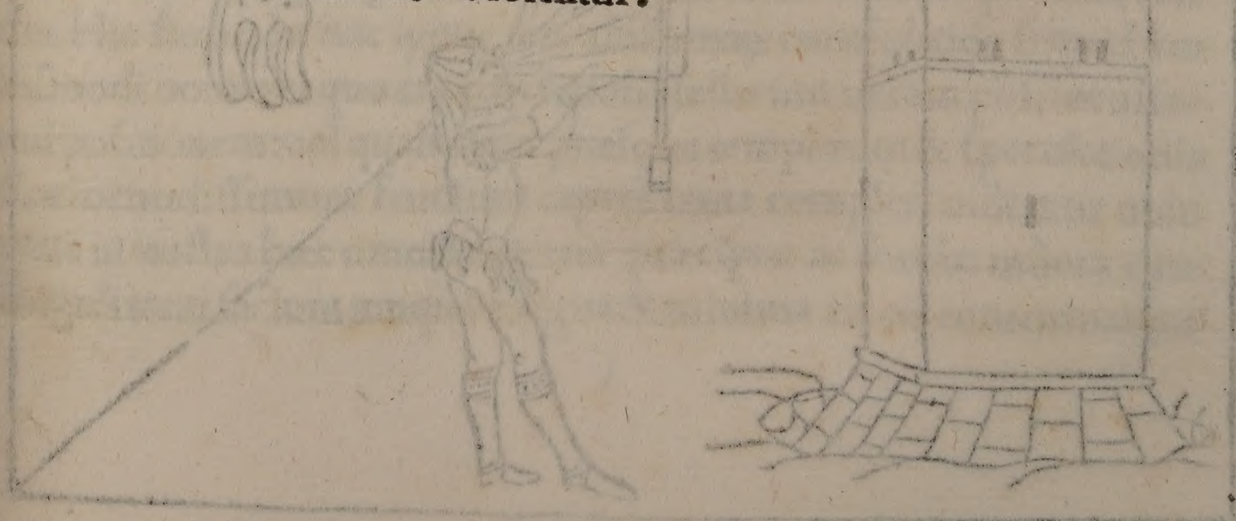
ueniatur.Cæteꝝ Sigiſmonde Pandulphe qui ex̃ pulſu & fidium in
tenſione fit modus quo pacto in eo quiſq; agat:plurimū refert. Nā
ſi uti tu tecum aliquando ſoles ſapientiſſime princeps poſt magnas
curas difficiles & illuſtres bellorum occupationes relaxandi ac re
parandi animi gratia uel amicoꝝ uel propter uirtutē quis agat :nō
illiberaliter ſed modeſte ab his aliquid uoluptatis aſſumet : nec ab
ſurde hanc muſicæ partem bellicæ fortitudini coniunxiſſe te quiſ
piam admiretur:Mercurium maxime imitantem qui Paleſtrā do
cuit & Lyram primus ĩuenit.qui uero ad ipſum propter alios ut au
dientes oblectet ſæpe uti uidebitur turpiter ac ĩdecore agere: quom
finis cuius fit gratia improbus ſit & merito improbandus uſus:nec
aliter q̃ quomodo multa inſtrumentorum antiquorum improbata
ſunt:ueluti Pentades & Barbati & quæ ad uoluptatem audientium ĩ
tendebant & epthagona & cuncta quæ indigent perita manuum ge
ſticulatione.Itaque profitendum puto non hāc quæ iſtis iuſtrumē
tis conſumitur omni dedita opera præcipi et quæ in theatris olim et
in ſcænis effœminata et impudicis modis infracta non ex parte mi
nima quæue nec fera nec uaria ſit : ſed ſimplex morata prudens :
maſcula atque modeſta et qua laudes fortium canebantur quaſque
ipſi canebant:cuiuſq; qui tunc fuiſſet ignarus quiſq; ille eſſet habe
batur indoctior:Quod Themiſtocli attico græcoꝝ imperatori cla
riſſimo eo ꝙ lyram interepulandum recuſaſſet accidiſſe Ci. teſtis
eſt.Epaminundam uero thebanum hanc fortaſſis infamiam decli
nantem præclare fidibus concinentem accepimus: et Achillem Ho
merus inducit a pugna redeuntem in hac re acquieſcere ſolitum nō
amatoria quidem ſed uirorum fortium geſta modulantem Ouidi
us hunc non modo ſed Alcydem fidibus doctum muſiciſq; inſti-
tutum diſciplinis his uerbis expreſſit.Ille manus olim miſſurus he
ctora læto, Creditur & lyricis detinuiſſe modis : Venerat Alcydes
exhauſta parte laboꝝ:Iuſſaq; reſtabant ultima pene uiro: Nero ue
ro quantū ſtudio cytharæ deditus fuerit incredibile dictu eſt : cum
neq; quicquā omitteret eoꝝ quæ eius generis artifices et induſtria
factitare ſolent.Id uero eiuſdem ſtultum penituſq; ridiculum ꝙ no
cte illa quæ ſibi uitæ fuit ultima:in terris inter querelas quas uici-
na mors et præſens mætus dolorque dictabant:crebrius atque mi-
ſerabilius non ꝙ tantus princeps:cæterum ꝙ tantus muſicus depe-
riret defleuit infœlix . Multa præterea poſſent Adriani Alexandri

Seueri & aliorum maiorum exempla in medium proferri: ſed ue-reor ne ſi fuero in talium enumeratione diutius immoratus aut oblitus eſſe propoſiti uidear aut crimen loquacitatis incurram.

¶ De Arithmetrica & militari Geometria ¶ Ca. V.

SIGNVM & conſentaneum propterea uiſum eſt eas diſciplinas attingere quæ Geometricis numeros rationibus & multiplicationes habent notas. Magnum nanq adiumentum afferunt ad eorum quæ ſupra nos ſunt uim naturamq explicãdam maximnm ad ea quæ infra ut ad locorum interualla ædificiorumq magnitudines profunditates aquarum inſtrumentorum quorũdam infra ſcriptorum arte dimetiendas: quam rem ut eſt hominũ genus nimis ſolers atque ſolicitum Caldæi primi inueniſſe & Aegyptii non diſſimili feruore callentes tranſtuliſſe memorantur qui rationem huius diſciplinæ generaliter colligentes ad hæc omnia quæ diximus quicquidue poteſt formis generalibus contineri aptam ita eſſe docuerunt ut ea ſine nihil horum poſſit ad agnitionẽ ueriſſimam peruenire. Eudoxum etiam & Architam ĩchoaſſe uariis eã formis & celaturis illuſtrantes memoriæ proditum inuenimus Hi enim artis obſcuratis ſub pectoribus ingenii latentes rationes obductas propoſitiones demonſtrationeſque per ſenſum ac inſtrumentorum exẽpla inuulgarunt: ambo in comparandis produxerunt inſtrumentis ſemiſcriptis quibuſdã lineolis figuriſq geometricis machinamenta formantes. Quocirca in eos moleſte cõcitus ẽ Plato quod doctrinæ huius tantæ dignitatẽ ac præſtantiam ſuſtuliſſent quæ a cogitatione & rebus incorporeis ad ſenſibilia quædã prolapſa eſſet quaſi ad ſui uſũ corpore & mercenaria indigeret inertia: In qua re operoſam porro ac mirificam quoque Archimedis & Scopinæ ſiculi ſyracuſis induſtriam a nominatiſſimis artium ſcriptoribus fuiſſe ſpectatam atq probatam non ambigimus. Multa nãq organica & gnemonica numero naturalibuſque rationibus inuẽta atque explicata poſteris reliquerunt: maximam ſibi gloriam præ ceteris uĩdicantes Archimedes præcipue ærei concauiq orbis & globi cæleſtis inuentor. Erat enim ea tempeſtate obſeſſis dura obſidione a Marcello ſyracuſis: uir ille huius diſciplinæ ſtudio ante alios omnes & doctrina præcellens. Admirabilior tamẽ artifex fabricatorque muralium ac bellicorum tormentorum: quibus uaria miſſilium genera & immẽſæ

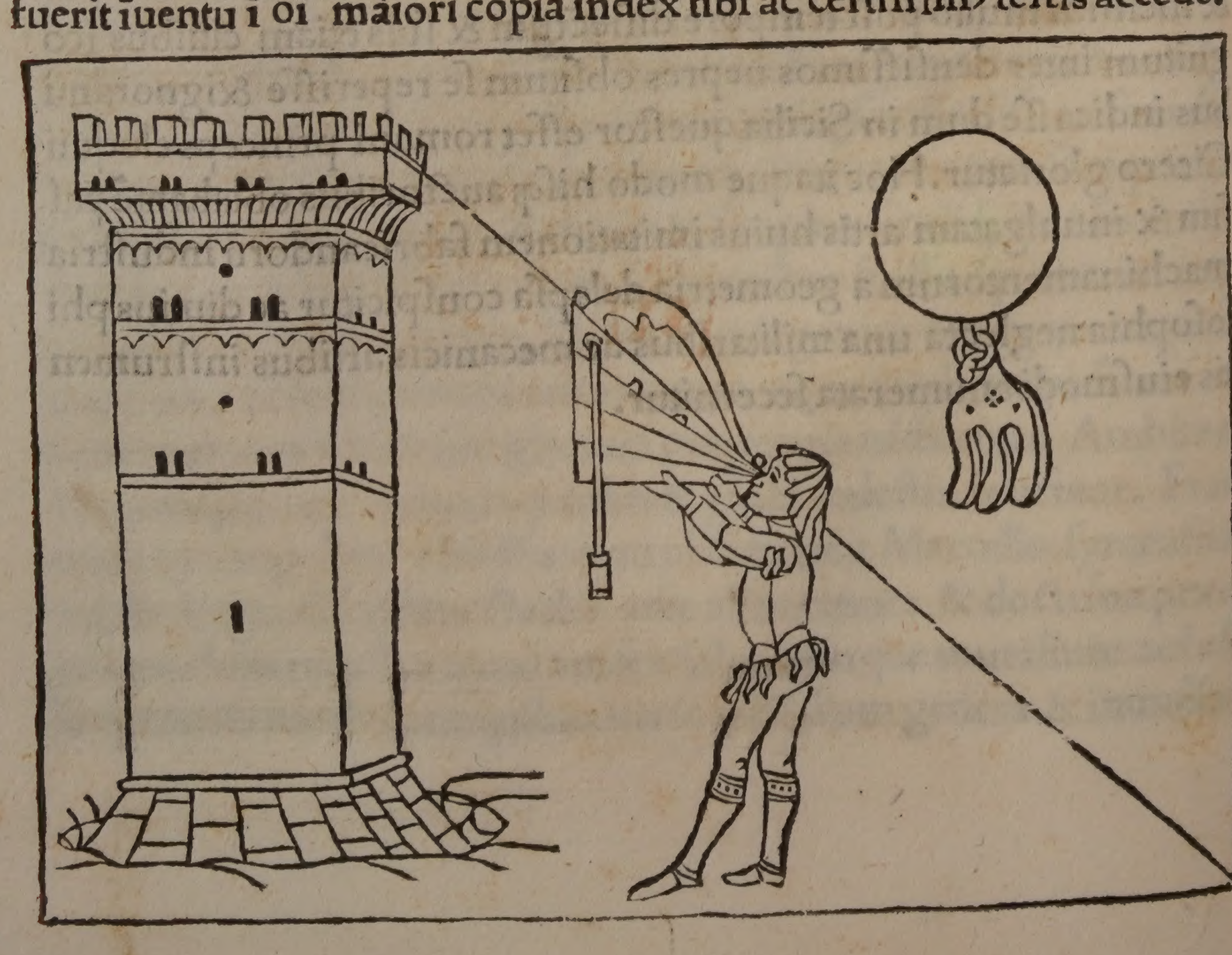
magnitudinis ſaxa incredibili fragore & celeritate iaculata uexantur: hoſtes leuiq; momento labefactantur muri & mœnia quatiuntur: quibuſque uſus ad obſidionem patriæ propulſandam aduerſus romanum exercitum & Marcellum ducem unus Archimedes ex tantæ urbis ciuium numero haud dubie tardiorem effecit: Quam tarditatem quom Marcellus tandem urbe potitus uictoriæ ſuæ magno impedimento fuiſſe comperiſſet eius tamen egregia opera delectatus quom eam urbem diripiendam permitteret diſcurrẽtium militum furori unum de tot milibus ciuium uita donatum excipit Archimenidem: pluris illum merito q̃ uniuerſum populum faciẽs Cæterum in tanto tumultu quantus captæ urbis in diſcurſu eſſe poterat: dum artis ſuæ lineamentis & formis quas ĩ puluere ille deſcripſerat totus incubuit: introgreſſus interea unus ex militibus Ro. inter rapinæ ſitim & imperatorii præcepti memoriam heſitabundus ſtricto mucrone ſupra uerticem cogitantis ut nomen ſuum ederet iubebat. Sed is cui oculos atq; aures ingens animi cura concluſerat ferociter percunctanti: & quiſnam is eſſet ſciſcitanti certum aliquid reſpondere non curans oppoſita quin immo tantum manu ne puluerem ſibi ſuum confnnderet obſecrans militi contemptione irato trucidandi ſui cauſam præbuit: Cuius morti miſertus dux Ro. ĩmunitatem fruſtra ſibi deſtinatam in affines eius tranſtulit ſibiq; quod unicum ſupererat fieriq; potuit: funeris ac ſepulturæ curam exibuit Huius etiam ſepulchrum ſpera & Chilindro in ſummo ei9 ſculptũ & inciſum multo poſt tempore diſiectum & ſuis etiam ciuibus ĩcognitum inter denſiſſimos uepres obſitum ſe reperiſſe & ignorantibus indicaſſe dum in Sicilia queſtor eſſet romani princeps eloquii Cicero gloriatur. Hoc itaque modo hiſq; auctoribus oblabantẽ paſſim & inuulgatam artis huius imitationem fabricandorũ induſtria machinamentorum a geometria delapſa conſpicitur ac diutius philoſophia neglecta una militaribus ac mecanicis artibus inſtrumentis eiuſmodi enumerata ſecernitur.

¶ Per umbrã quoq; turris uel erecti ſtipitis eoꝝ altitudo dep̃henditur

¶ Inanis pila plumbea uel ænea manu cnm ferrea in hũc modũ quæ in aquã demiſſa cõtinget in profundũ trahi: quod ubi tetigerit mox reſiliens ſurſum aſcendet ubi igitur ĩmergi cœperit cõputa ĩmerſione ipſa temporis momenta moxque lanceam demittens pedũ altitudinẽ uel cubitoꝝ quantitatẽ diſtribue :& ſane quod in minori aq̃ fuerit ĩuentũ ĩ oĩ maiori copia index tibi ac certiſſim⁹ teſtis accedet

De Aſtronomia uaria quæ perquirendorum futurorum arte ſiqua eſt.

LIBER TERTIVS

REſtat autem nobis Sigiſmunde Pandul
phe profundiſſimam quandam Mathe
ſeos hoc eſt aſtronomiæ rationis trade
re diſciplinam: quam multi opportunā
maxime putant ad belloꝝ futuroꝝ euen
tus denuntiandos. Hanc nanꝗ inter cæ
teros ſi non docuit: ſectā tamen erroris
attigit Lucanus quom timorē urbis de
ſcriberet: bellūꝗ ciuile neceſſariis huius diſciplinæ argumentis ine
uitabiliter appropinq̄nte Cæſare futuꝝ denūciaret Innuit enī poeta
doctiſſimus ſi tamen poeta dicendus eſt qui uera narratiōe reꝝ ge-
ſtarum ad oratores uel hiſtoricos magis accedit: Saturni malitiam
quom ſolus in ſui domicilii trono reſideret emouēdam fore quom
inquit: Quod cladis genus o ſuperi qua peſte paratis Sæuitiam ex-
tremi multorum tempus in unum Conuenere dies ſummo ſi frigi
da cælo Stella nocens nigros ſaturni accēderet ignes Deucalioneos
fudiſſet aquarius imbres: Totaꝗ diffuſo latuiſſet in æquore tellꝰ Si
ſæuum radiis nemœum phœbe leonē: Nunc premeres toto fluerēt
incendia mundo: Succenſuſꝗ tuis flagraſſet curribus æther: Hi ceſ
ſant ignes tu qui flagrante minacem Scorpion incendis cauda che-
laſꝗ peruris: Quid tantum gradiue paras: nam mitis in alto Iuppi-
ter occaſu præmitur Veneriſꝗ ſalubre Sidꝰ habet motuꝗ celer Cy
lenius heret Et cælum Mars ſolus habet cur ſigna meatus Deſerue
re ſuos mundoque obſcura feruntur Enſiferi nimium fulget latus
orionis Imminet armoꝝ rabies ferriꝗ poteſtas Confundet uis om-
ne manu ſceleriꝗ nephando Nomē erit uirtus multoſꝗ exibit ī an
nos Hic furor. In hac igitur reꝝ altiſſimaꝝ contēplatiōe ſi quid hu
iuſmodi occurret quo talium curioſi ſtellarum ueram poſſint aſſe-
qui poſitionem: uel qualitatem præſcire temporum & ſpeculationis
ſuæ iocundiſſimum fructum capere tanta compleri uidentur uolu
ptate ut noſtra hæc omnia externa præcipue ac fortūæ mūera quæ
ſinguli tanti faciunt tanquā exigua & minima ab eis contemnantur

Ex hac enim reliquaq; perquirendo⁊ futuro⁊ arte ſi modo ars ulla eſt potiuſq̃ uaniſſimum cuiuſq; ludibrium clariſſimorum philoſophorum ſummorumq; uirorum conflictari uidemus ingenia: nāq; Democriti totius pene terrarum orbis peregrinatio fuit: patrimoniiq; ampliſſimi diſſipatio Platonis Diogeniſq; captiuitas & Pythagoræ longa ad uarias gentes peregrinatio: Hoſtanes uero & Empedocles ad rabiem non auiditatem modo eius præcipiendæ gratia nauigauere exiliis uerius q̃ peregrinationibus: hanc reuerſi prædicauere: hāc in archanis habuere quanquā animaduertam præter hos ſummam quoq; litterarum claritatem gloriamq; ex hac ipſa abditarum peruestigatione rerum antiquitus & pene ſemper ſpectatā atq; petitam. Talem dico Mileſium: Anaxagoram: Glazcmenum: Xenophanem: Collophonium: Eudoxum caliſtum: Melonem: Philippum Euchemenonem: Arathum: Hiparcum. adde his Socratē Zenonem Dicearcum peripateticum Cratippum Cleantem Chryſippum Antipatrum Poſſidonium atq; Panetiū: plurimoſq; alios quorum uoluntaria paupertas iniuriarum contumeliar⁊que perpeſſos laborum præterea itinerum uigiliarum algoris æſtus inediæque ſuſceptio memoratur: pro quibus eorum aliqui cultus & honores diuinos uel diuinis pares meruerunt & omnes quam ſemper uiui cōtempſerant laudem gloriam & immortalitatem nominis mortui cōſecuti ſunt: Nec uero ſolos philoſophos in hac rerum futurarū cognitione tantum ſtudii & diligentiæ contuliſſe. Sed omnes fere nationes potētiſſimas res pu. Imperatores quoq; maximos clariſſimos reges & principes eadem mente & ſentētia extitiſſe ut his ſine quæ futura promittunt quæ uaria multiformiaque ſunt ad maximas res gerendas nunquā ſibi tute accedendum putarent. In qua re ꝑmi occurrunt Babylonii & Aegyptii qui quoniam neq; domiciliis tegebātur propter æris qualitatem neq; ullis in ea regione nubib9 ſubtexitur cælum ſolis & lunæ uarios curſus & meatus ſiderum ac effectus ſolo uſu egregie notauere atq; inuenere quom ea ſæpius ac liberius cæteris intuerentur: Caldæi deinde una cum Aſſyriis diuina cæli obſeruatione ſummo ſtudio meditationeque ſcientiam credūtur effeciſſe qua maxime reliquis antecellerent: dicente Lucano: Quis noſcere fibris fata queat: quis probat aues: quis fulgura cæli ſeruet: & Aſſyria ſcrutetur ſidera cura. Aruſpicum aūt diſciplina quo pacto i omnem cariam diffuſa ſit pueneritq; ad thelmeſſū religioſiſſimā

urbem:in his & in aduertendis oſtentis curioſam atque diligentem
non facile dixerim nec qualiter tranſierit ad Theſſalas urbes : quā
& ipſam Britanni tantis cerimoniis obſeruaſſe dicuntur ut dediſſe
Perſis uideri poſſint:Apud quos magos doctiſſimum hominū ge
nus Aegyptiis antiquiores floruiſſe Cicero teſtis eſt & Ariſtotiles
in primo de philoſophia libro:Druides habuit quondā Gallia reli
gionum ſuarum interpretes:qui de ſiderū cæliq; & terræ mundiq;
ambitu & forma:de immortalium deorum ui poteſtate & uolupta-
te diſſerebant:& auguriis partim ac coniectura quæ eſſent euentu-
ra ſe ſcire profitebantur:quoꝝ diſciplina quanquā in Britannia re-
perta atq; inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimetur : poſt tamē ꝗ
diligentius eam rem cognoſcere uoluerunt eo diſcendi cauſa pro-
fecti ſunt:ubi annos nonnullos duo de uiginti & ultra conſūpſiſſe
memoriæ proditum eſt. Diuinatoribus etiam utuntur Galatæ qui
apud eos tum auguriis tum ſacrificiis futura prædicunt:quiq; pluri
mi exiſtimantur omni eis obtēperante plebe: quom uero de rebus
magnis conſulunt mirabilem incredibilemq; ſeruant conſuetudi-
nem:Iugulant enim enſe hominem quo decidente tum ex caſu tū
ex membroꝝ laceratione tum etiam ex ſanguinis fluxu ex quadā
antiqua rerum obſeruatione futura norunt.Græcia uero omnium
bonarum artium nutrix ut aliquo nullam unquā coloniam miſit.
Sic quoque nullum belli genus ab ea ſine ſuorum numine deorū
cœptum aut ſuſceptum eſt.Quid Hetruria:nonne extorum inuen
trix fuit:ac portentorū & fulguꝝ interpres:hincque propterea uel a
thure & ſacrificiis uel a ſacrifico ritu lingua græcorum Thuſcia co
gnominata:Phryges prætereo qui auguria inueniſſe credūtur Cili
cum & Arabum Piſcidarū deinde Pamphiliæ & Vmbriæ gentem
miſſam facio:huic uni cognitioni ſemper intentam. Hæc de uariis
gentium nationibus:nunc nobilia rerum publicarum ſubtexantur
exempla:imprimiſq; Athenienſium & Lacedæmonioꝝ.hi enim au
gurem regibus ſuis dediſſe collegam & aſſeſſorem:illi uero ſacer
dotes quoſdā diuinos:quos ut ait Cicero Mantes appellant:ſingu-
lis eorum publicis concionibus præfeciſſe dicuntur:Quotiens de-
inde.S.P.Q.R.quom armorū crepitus e cælo auditus quom pro
digioſe lapidum:laterum:ferri:carnis: ſanguiniſq; pluuiæ in terrā
cecidiſſent quum clypei ardētes emicuiſſent : Cæleſtes coronae ar
ſiſſent:quom e fœminis mutari in mares quibus oībus nō minima

R.P.detrimenta ĩminere ſperabantur:nonne his diſciplinis cũ Sibyllinis uerſibus uſi perhibentur neq; his contenti omnia quoq; ꝗ oĩbus in rebus plurimũ conducere poſſe arbitrabantur agendoꝝ ſingulorum initiis quod bonum:fauſtum fœlix: fortunatumq; eẽt præfabantur:calcantem ſcimus tanto honore apud græcos habitũ ob unam auſpicii diſciplinam qua profecto excellebat:licet aliis in reb9 multis eſſet inferior ut petentibus Illion Graiis innumeroſiſſime claſſi præfectus memoretur. Amphiaraus uero & Thyreſias iam illuſtres eodem artificio feruntur ut primum pro deo colerent ſecundus non modo uiuens hominibus præferetur:Sed defunctos etiam Homero dicente inferos Thireſiam ſolum ſapere uagariq; reliquos umbraꝝ more:Mopſus & Amphilocus reges quoq; ĩ græcia auguroꝝ fama percogniti. Hic uero mirari poſſe aliquos præclare uideo ubi nam ſcilicet urbis.R.parentem augurem optimum omiſerim.Sed piget reminiſci:pudet cogitare urbem Romam omnium terrarum indubitatum caput auſpicio conditam & florentem porro præpotentis populi fortunam auibus credere maluiſſe ꝗ̃ deo quom ſub regibus & imperio conſulari multis quidem ſæculis nihil abſq; auſpiciis fieri ſolitum ſit:neq; comitia neq; patrꝝ prouocationes nec equitum cõſilia aut peditum deſcriptiones nec tota deniq; res militaris.ſtupet animus recolens uiros illos tam celebres ac magnificos auium uolatibus garritibuſq; ſuccubuiſſe fallacibus : ubi nam Martios dimiſerim fratres apud uetuſtiſſimos romanoꝝ hoc in genere celebratos:Sed de his fateor nihil præter nomen habere me.Prætereo Caſſandram uirginem Priami regis filiam cuius illuſtris ad modum & magnæ rei nuntius furor Polibũ deinde quẽdam Corynthium de quo eſt apud Homerum ꝗ multis achiuorũ Troiam petentibus & imprimis filio ſuo an furore an aliter incertum eſt mortem prænuntiauit.Ego autem omne quod uel fabula ẽ uel fabulam reddet ſciens uolenſq; prætereo: Athlantẽ Aſtrologiæ fuiſſe peritiſſimum:deq; ſpera primum inter homines diſputaſſe: qua ex re uiſus eſt orbem ſuis humeris ſuſtinere: Zoroaſtrem uero Bactrianorum regem quem primum magicas artes ĩueniſſe nominatiſſimi teſtantur auctores:nonne ut Hermodorus etiam tradit & Dion in quinto de philoſophia libro & ſui nominis interpretatione aſtrorum conſtat fuiſſe cultorem mundi principia ſiderũq; motus curioſiſſime ſpectaſſe:qua curioſa ſiderũ cognitione atque

contemplatione Pericles Athenienſium animos ſolis obſcuratione
territos eiuſce cauſis redditis quas ab Anaxagoræ inſtitutione per
cæperat uano trepidantes metu liberauit Alexando quoqꝫ Darium
inſequente quom lunæ defectus matutinis horis īcidiſſet: Macedo
nes rati numina ſibi indignari tanta ſeditione cōmoti ſunt ut armis
abſtinere decernerent nec eos cohibere potuiſſet magni ducis īpe
rium:ni Ariſtander uates naturæ rationes abſoluiſſet:ſicut Dion ſi
racuſanus turbatis primum militum animiſ cum grauiſſimo & cru
deliſſimo tyranno Dionyſio patriam liberaret:Amyltha uate docē
te & cunctis in medium rationem deficientis ſideris reddente:non
eſt tali caſu deterritus:Arguuntur quoqꝫ diſſoni lunæ crepitus:cuiꝰ
pauoris cauſæque ignarus Nicias Athenienſium imperator ueritꝰ
claſſem & pulcherrimum exercitum portui ſubducens perdidit eo
rumque opes afflixit. Nec aliter.L.Sulpitius Gallus qui conſ.cum
M.Marcello fuit:defectum lunæ īminentē in.L.pauli exercitu con
tra Perſem regem militibus metum adimēs fore prædixit. Nō me
præterit Iulium quoqꝫ Cæſarem Aſtronomica ratiōe denos dies ob
ſeruationi ueterum ſuperadieciſſe quo ſolis meatum partes:ccclxv
quibus ſol zodiacum luſtrat efficerent:ut temporum ratio fluctuās
facilius congrueret in annum:quam rationem unico errore com-
perto ſuper intercalandis diebus emendanit Aug.& ut eſt ſcriptū ī
Saturnalibus omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam cu-
ſtodiam inciſione mandauit:Neronem principē quoque ſceleſtiſſi
mum ac crudeliſſimum alioquin artis eius amantiſſimū fuiſſe con
ſtat quæ ex aere eſt & ſtellis & aqua & ſperis lucernis ac peluibus ī
ferorum umbrarumque colloquiis multiſque aliis modis qui diui-
nationem promittunt:fortuna ſua rerum humanarum ſumma ge
ſtiente potiſſimumque imperare diis concupiente:Neque ſum ne-
ſcius Adrianum Matheſeos adeo peritum fuiſſe ut de rebꝰ ſuis ad
ſupremum uſque uitæ ſuæ exitum cuncta perſcriberet:diceretque
de uero Hælio Virgilianum illud Oſtendent terris hunc tantum
fata nec ultra eſſe ſinent.Prætereo Alexandrum Seuerum Mathe
ſeos & auruſpicinæ artis peritiſſimum Horoſcoptum quoqꝫ ſum
mū Auidium Caſſium in his quoque nil omittētem. Taceo Variū
Antoniū heliogabalum qui & magorū colloquio utebatur aſſidue.
Sunt præter hos qui diuinis numinum præſagionibus illuſtres ha
bentur:neque id mirum quidem quom ſingulis omnibus in lucem

editis: ſalua tamen firmitate fatali genios eſſe quoſdam eoꝝ tutelæ:
ſalutique aſſignatos ueluti actionũ ſuarum magiſtros ac rectores
a nonnullis: paucis quanquã uiſos multiplicium uirtutum ſuarum
ſplendore conſpicuis & theologi & Socraticorum Platonicorũque
libri ac auctores celebres Cenſorinus. C. Flaccus Euclides Appu
leius Thrimegiſtus Anneus Florus Ammianus Marcellinus. Sed
Menander Comicus imprimis & Homerus docuere: quorum car
minibus illud accepimus: Cæleſtes deos cum uiris fortibus haud
quaquã fuiſſe locutos nec affuiſſe pugnãtibus uel iuuiſſe: Cæterũ
familiares genios cum iiſdem uerſatos quorum adminiculis ac præ
cipuis admonitionibus fræti plurimi dicuntur enituiſſe: Socra-
tes præcipue quẽ ſæpe dicere ſolitũ nouimus diuini quidã numinis
ſecũ eſſe quod Demonion appellat: cui ſemper paruerit nunquam
ĩpellenti ſæpe reuocanti idq; ſæpe accidiſſe tũ maxime qnom apud
duellũ infœliciter ceſſiſſet Lachete prætore unaq; ſecũ ꝓinde fugã
arriperet ac eſſet incõpito nec eo quo reliqui diuerteret eius rei cau
ſam ſciſitantibus præmonitum ſe ac deterritum a deo dixit: tumq;
eos qui alio diuerterant hoſtium incurſiones incidiſſe: nec Socratẽ
ſolum ut diximus in hac diuina præſagatione celebrẽ fuiſſe credi
tum eſt: ſed Zalecum & Minoem Cimonem Zoroaſtrem Lycur-
gum & Nummã ut Pyrrhi bellõ Curium Fabricium Coruncanũ
primo punico caratinum duellum Metellum Luctatiũ ſecũdo ma-
ximum Marcellum Paulum Graccum Catonem ſuperiorẽ Aphri
canum Lælium Syllã Marium: ac ut nonnulli putant Cæſarẽ quoq;
Auguſtum: multoſq; præterea & præter hos romanoꝝ. R. P. & græ
coꝝ tulit ſingulares uiros quoꝝ neminem niſi iuuante deo talem fu
iſſe credendum eſt: Quæ ratio poetas maximeq; Homeꝝ ĩpulit ut
principibus heroum Vlixi Achilli Agamẽnoni certos deos diſcri-
minum & periculorum comites adiungerent. Præterea ipſoꝝ deoꝝ
aliquando praeſentiae quales ſupra commemoraui declarãt ab his
ſingulis hominibus quibuſdam conſuli. quod quidem intelligitur
etiam ſignificationibus rerum futurarum quae tum uigilantibꝰ tũ
dormientibus protenduntur: Tam et ſi quidam talia prorſus tollen
tes aſſerant nulli ſapientum comparuiſſe deum uel genios Verum
uecordes quoſdam ex imbecillitate homines in animi horrore aut
corporis intemperie conſtitutos inanes & alienas opiniões attrahe
re qui in ſe ipſis eſſe genium ſuperſtitionẽ habent: quibus quidem

aſſentiendum putarem epicuri rationibus defenſus noſtri mutatio
ne atq; deceptione innixus:niſi Dion atque Brutus grauiſſimi uiri
& ſapientiæ ſtudio deditı:nullam per affectionem morbumue ab-
errantes haud facile captabiles ab ipſo ita diſpoſiti genio fuiſſent ut
amicis ac familiaribs retulerint: quare periculoſum iter auertens
haud facile dixerim uetuſtiſſimis ne auctoribus hunc ſermonem
comprobantibus aſſentiendum ſit:An huiuſmodi homines regna
& exercitus reſq;.P.gubernantes atq; regentes familiares genios ac
numina ſibi adeſſe dicentes ut infrenes difficileſque multitudines
caperent nouitate ac magnitudine rei & opinionem dei uere cōmē
ti ſint quæ ipſis illis quoꝝ gratia fingebatur ſaluti eſſet: Quibꝰ itaq;
niſı mentis inops quiſpiam dicet non oraculis fidē daret:quom ui-
deret non modo ſummos philoſophos & humanæ magiſtros uitæ
Sed latiſſimas nationes clariſſimos populos & reges apud delphos
& Dodomam & Amonem concurrentes.quis ſperneret Sibyllas q̃s
ſenatus & po.ro.in extremis periculis conſulebant:quis ſomnia ne
gligeret quom ſciret ut reliquos ſileā lacedæmonios ipſos quos ne-
ſcio an proximos romanis fortiſſimoſque omnium & præſtantiſſı
mos uiros iudicare uelim uſq; adeo ſomniorum curioſos ut ſcribit
Cicero:quod qui eis præerant non contenti uigilātibus curis ī pha-
ſyphe fano:quod eſt in agro prope urbem ſomniandi cauſa excu-
babant:quia uera inquit quietis oracula ducebāt.Q uis deniq; ma-
gos uon ſuſciperet ſine quorum doctrina neminem quantum libet
talibus rebus ornatum ad Perſarum regnum prouehi poſſe cogno
ſceret.His & aliis eiuſmodi ut diximus tunc prouidentiæ modis a-
gebatur inſenſata mortalitas fidens conſultoribus infeſtis nec dum
tempus erat ex tā profundis tenebris emergere proſequebatur hu-
manum genus tunc diuina ultio ſicque meritum premebat ut ſı di-
ci fas eſt ſuperſtitionibus humanis cæleſtis patientia faueret. Nos
uero quibus diuinæ gratiæ ſplendor illuxit:aliud uitæ genus alioſq;
ritus decet amplecti & modū omnem ut eſt cuique tributa prouin-
tia in præpetibus gubernandis:erudiēdis oſcinibus:ſpectādis æſtis
ſomniis conformandis:inſpirandis uatibus:fulminibus iaculandis
ſortibus regendis:Cæteriſque quibus futura dinoſcimus demonū
obſequio & miniſterio fieri arbitrandum eſt Etenim deceptionum
illudentium plena ſunt quibus ut turbent omnia & errores humāīs
pectoribus infundant euenit ut iſtis ſubdolis & captioſis præſcictiæ

modis multã futura dicãntur nec aliter ac dicuntur eueniãt quibus
impliciti homines curioſiores fiant et ſeſe magis ac magis inſerãt
multiplicibus laqueis perniocioſiſſimi erroris quod ut facilius ualeãt
leuiuſq; conſequantur quod in nos intendunt Edunt illa perſæpe q
bus ſtupefacti homines fidem commodẽt ſimulacris diuinitatis ac
numinis inde fit ut uitam ſæpe turbent:ſomnos inquietent membra
obtorqueant:ualitudinem frangant:morbos laceſſant menteſq; ali
quando territent inde eſt ꝙ augure actionauio Tarquiui tempore
lapis nouacula inciſus eſt hinc nonnullis regni futuri ſigna procu-
rantur.Quo fit ut.L.Tarquinio Priſco Romam petenti Aquila pi
leum ſuſtulerit et cum alte ſubuolaſſet dictu uix credibile capiti re
poſuerit:Quo etiam regnante tradũt Creſſam uirginem reliquias
quas ex omni regia mẽſa percipiebat ad uirgines ueſtales ferre cõ
ſueuiſſe obtigiſſeq; aliquando quom igni ſacro eas imponeret re-
pente e foco genitalem cinerem uiri inſurrexiſſe eamque quæ ibi i
ſederat Tanaquilis reginæ ancillam Creſſam captiuam conſurexiſ
ſe grauidam:Seruiũq; Tullum natum qui regno ſucceſſit cui por-
ro in regia accubanti puero caput arſiſſe uiſum creditumq; laris fa
miliaris filium Ouidio in faſtis dicente:Nanq; pater Tulli uulcanꝰ
Creſſaq; mater præſignis facie corniculana fuit:Hanc ſecum Tana
quil ſacris de more peractis Iuſſit in ornatum fundere uina focum
Hic inter cineres obſcœni forma uirilis Aut fuit aut uiſa ſed fuit illa
magis iuſſa foco captiua ſedet conceptus abilla Seruius a cælo ſemi
na gentis habet:Signa dedit genitor tunc quom caput ore coruſco
Contigit inque coma flammeus arſit apex:Hinc quoq; ꝙ Iuno Ve
genſis migrare ſeſe Romam uelle reſpondit quod claudiæ manũ
nauis ſecuta perhibetur ꝙ in ſacrilegos & Iuno nudata & locrenſis
Proſerpina & Ceres Mileſia uindicauit:Herculeſque de apio . Nec
aliter Hannibalis omnia orbitantem oculi cominantur Flamminio
extipicia periculum cladis prædicant : uel ſerpens immo uero De-
moniarches urbem Romam peſtilentia liberauit Epydauro acerſi
tus:aut Aeneas oraculorum indicio promiſſam & quæſitam iuenit
Italiam & in ea non tam numinum q̃ demonum nutu ſedem ſtatu
it.Quid aliud agit in ſomnis pater Anchiſes:Quid Iuppiter & A-
pollo qui ambiguitate ſtudent obnubere oracula:ut cum mendaces
aut fallaces inuenti fuerint aliquando rationis uelamine ſuam tue-
ri queant fallaciam:Sicque perditos perdere & deprauatis errorem

prauitatis infundere ac fallere non deſinūt donec auditores ſuos ꝑ-
trudant in præceps: cui a ſæculis uatum profuere reſponſa Chreſo
ne an Pyrrho uel Laio: aut præcedentium aut ſubſeq̄ntium cuiquā
Nonne Chreſus opulentiſſimus Lydoꝝ rex bellum moturus ī per
ſas: tali reſponſo fertur illuſus Chreſus Alin penetrans magnā per
uerterat opum uim: Quo reſponſo hoſtium ſe uim peruerſuꝝ pu-
tans peruertit ſuam. Vtrum autem accidiſſet eorum ueꝝ oraculum
fuiſſet: Nihilo purius egiſſe traditur cum Pyrrho qui bellū romāis
illaturus dum Delphos conſulit hoc reſponſum ut ait Ennius acce-
pit Aio te eacida romanos uincere poſſe: Demens Pyrrhus ſi nō in
telligeret utra pars uiciſſet uerum oraculum uideri: ſic uerſutus ar-
tifex texuerat ſic in omnem euentum perfugium ueritatis occupa-
uerat hoc inq̄ adeo manifeſtā fallaciā præfert ut quanq̄ ſicut Enniꝰ
idem ait ſemper fuerit ſtolidum genus eacidaꝝ: ab eo tamen perpē
di abſq; difficultate potuerit illud etiam obſcurius quod Chreſū de
cepit: quod uel Chryſippum potuiſſet fallere. Sic enim apud Cice-
ronem ſcriptum eſt: cui tamen ad poſtremum tota res comētitia ui
detur & hoc a poeta fictum ſuſpicatur illud ab hiſtorico rationes af
ferens primum enim latine Apollinem nunq̄ locutum fuiſſe: dein-
de Pyrrhi temporibus iam iam uerſificari deſiiſſe & hoc ultimū ut
eodem libro permulta irriſiue dictum: arbitror tamen utcunq; non
multum his rationibus moueor quoniam in latinum tranſferri & ī
carmen inſeri potuit ambiguitas oraculi græcis & ſolutis primum
uerbis edita: nam ſi ad linguam reſpicio quæcūque oraculis dicta
ſunt latine quidem apud noſtros de his græco fonte deſcendūt græ
ce uel ab Apolline prolata uel ab illis memoriæ mādata nec lingua
rum uarietas obfuit ueritati. Alia igitur me Ciceronis ratio uiolen-
tius urget: ait enim hoc Pyrrho reſponſum inauditum græcis: itaq;
ſatis credi poteſt hoc ab Ennio ſuo quodam iure fictum eſſe. De
Herodoto autem quem Cicero ipſe patrem hiſtoriæ uocat ꝙ ſupe-
rioris oraculi fictor extiterit nō tam facile crediderim. In dubio igi
tur uiſum eſt uerumque attingere: & Ciceronianam de hac re nō
præterire ſententiam. Illud etiam anceps & inopinabile: quod Phi
lippus Macedo ex eodem adito accepit ut imminens ſibi. S. a qua-
driga periculum prouideret: quo audito rex anxius diſſolui currꝰ
per omnem Macedoniam imperauit: Quin & oppidum Boetiæ
cui quadrigæ nomen erat ut fatalē ſibi perpetuo declinauit: uel qdā

ferunt iuſſit euerti:fruſtra tamen alio nanq; minarum ſpectabat o-
raculum.Capulus enim gladii quo eum pauſanias tranſfodit qua-
drigæ cælaturam fertur habuiſſe Itaque Tul.eleganter illudit: neq;
enim obſcura tantum ſed mendax admonitio quaſi rex capulo &
non cuſpide moriturus eſſet:Appius Claudius is qui ciuili bello pō
peianas partes ſecutus eſt:de euentu rerum dubius uicinum caſtris
qui iam tunc neglectus obmutuerat retētauit Apollinem. Itaq; per
hemonoe quædam templi uates ī antrum compulſa ſolitoq; extuās
furore fertur in hanc ſententiam reſpōdiſſe:Magnas huius minas
romane ne timeas:nihil enim ad te quoniam in pace euboeæ cola
uel ut quidam alii latus euboicum poſſidebis Lucanus: Effugis in-
gentes tanti diſcriminis expers bellorꝝ romane minas ſoluſq; quie-
tem euboici uaſta lateris conualle tenebis quo ille reſponſo uelut in
ſomnis accepto perplexior diſceſſit inde q̃ uenerat: ſed non multo
poſt apud locum qui euboeæ cola dicitur ante ſupremum prælium
morbo correptus interiit:ita ſubtractus bellis & ſepulchro cōditus
euboico fidem fecit oraculo:Eodemque modo Laio prædictum eſt
ab Apolline:caue uetatos liberum ſulcos ſeras generatꝰ ille macta-
bit te impie & omnis aula reſpergetur ſanguine.Sed ille quidem ut
pote præſcius quæ ſequerentur ſementem iuxta fatum fieri uetabat
ſciens in poteſtate eius poſitum ſi abſtinere uellet Laius non ut ho-
mo neſcius futurorum ab eo qui ſciret quid agendum ſibi eſſet ſci
ſcitabatur:ſæuit autem non fato eliciente ſed uictus intemperantia.
Similiter Argiuis per oraculum quærentibus an aduerſum Perſas
bellum ſuſcipi conueniret reſponſum eſt uicinis offenſa deo cariſ-
ſima plebs armorum cohibe numina corporis omne diſcrimen ſo
la capitis tutabitur umbra.Sciebat enim quid eſſet deligendum:ꝗꝗ
optio penes hominem: id uero quod ſequitur optionem penes fa-
ctum:Nero Cæſar poſt hos portendi ſibi mutationem ſtatus a ma
thematicis acceperat:qui in hoc concordes in eo diſcordabant quæ
nam.S.fortuna imperio deiectum exciperet: his Neronis animus
eger Delphicum oraculum experiri ſtatuit:ſic enim ſibi uiſum eſt
hæſitationem ſuam ab humano ad diuinum conſilium trāſferri de
bere inde ſibi reſponſum eſt:Annum tertium & ſeptuageſimū ca-
ueret:quod quom audiſſet homini inconſiderato & uix trigeſimū
ætatis ſuæ annum tranſgreſſo:tanta ſecuritas inceſſerat ut iam ni-
hil metuens & proſperitatem & ætatem ſibi integram ſpōderet qua

ſi ante prænuntiatum tempus ab Apolline mori non poſſet eo de-
niq; & inſolentiæ raptus ut pretioſiſſimis quibuſdam rebus mariti
ma tempeſtate deperditis affirmaret eas ad ſe uel piſcium obſequio
reuerſuras talibus intumuerat erroribus quom ſubito deſtitutus ab
omnibus & ad turpiſſimam compulſus eſt mortem: utique conſilia
rio dignus Apolline: quāuis uaniſſimus ille ſpiritus mendaciiq; pa-
rens nequid ineptius uideretur conſuetis ambagibus atq; arte pro-
uiderit: Quod ipſe Nero ſuprema illa nocte audito clamore milita
ri ſuum execrante & Galbæ nomen celebrante: ſero licet quiuit in
telligere: & ad infœlicitatis ſuæ cumulum auctorem oraculum ue-
ridicum appellari. Galba enim ſucceſſor tertium & ſeptuageſimū
annum tunc agebat: admonet nos aliquis obtrectator quibuſdā cō
ſultorē iſtum cōſulere quæruntur utrinq; noſtris temporibus ſacra
ſibi interdicta cerimoniaſq; ſublatas: & ob hoc ideo maxime nulla
uel perplexa & inextricabilia omnia talium rerum cōſultoribus re
ſponſa dari. Cur ergo longe ante imperium Cæſaris ac chriſti dei
ſaluatoris noſtri natiuitatem ſicut ipſorum auctores atteſtātur abo-
lita pene fuerat Pythii oraculi fides: abolita autem quia contempta:
Porro autem quare contempta niſi quia uel uana uel falſa uel du-
bia. Vnde poeta prudenter admonuit inconſulti abeunt ſedemque
odere Sybillæ. Et ne forte parui id pendant quod contemptum abo
litum atque antiquatum fuit hoc eſſe aut numen aut ſedem Apollo
ille Pythius erat quem ferunt magno Phytone ſerpente interfecto
magnum uatem totiuſque uaticinatiōis auctorem & principem hæ
redem ſedis & diuinationis & nominis extitiſſe ibique eum redde-
re reſponſa elegiſſe: ubi orta cum auctore ipſa diuinatio uidebatur
euaſiunculas autem quærentes dicenteſque uim ſedis ac loci euanu
iſſe tractu temporis: ſic ridet Cicero ut dicat eos non aduertere qđ
de ui diuina agitur quæ ſi eſt utique æterna eſt: Sed proinde loqui
quaſi de uino aut ſalſamento quæ uim ſuam imminuunt uetuſta-
te & paulatim euaneſcunt. Itaque hæc profitentes philoſophos ſu-
perſtitioſos & pene fanaticos appellat qui excuſationes friuolas in-
eptiis ſuis malunt exquirere euanuiſſe fingentes: q̄ ueritatem in-
genue confiteri & errorem ſuum uel ſe recognoſcere qui diutiſſi
me circunuenti ſunt ſuper huiuſcemodi oraculis partim falſis ut
ipſius Tullii uerbis utar: partim caſu ueris ut fit in omni oratio-
ne ſæpiſſime: partim flexiloquis & obſcuris ut interpres egeat

interprete & ſors ipſa ad ſortes referēda ſit partim ambiguis & per
plexis oraculis hi maxime fallunt quoꝝ præſtigias a ueritate profa
ni intelligere non poſſunt. Ideoq; ab ipſis attribui putant & imperia
& uictorias & opes & euentus proſperos rerum deniq; cum ipſorū
nutu ſæpe rem pu. conſtet periculis imminētibus liberatam: quæ pe
ricula & reſponſis denuntiauerunt & ſacrificiis placati auerterunt:
omnia illa meræ fallaciæ ſunt. Nam quom diſpoſitiones dei præſen
tiant quippe qui miniſtri eius fuerunt interponunt ſe in his rebꝰ ut
quæcunq; a deo facta ſunt uel fiunt ipſi potiſſime facere aut feciſſe
uiderentur. Et quotiens alicui populo uel urbi duci uel principi ſe-
cundum dei ſtatutum boni quid impendet illi ſe facturos uel prodi
giis uel ſomniis uel oraculis uel ſortibus cæteriſq; id genus ut dixi-
mus pollicentur. Si ſibi honores & ſacrificia tribuantur quibus da-
tis quom id acciderit quod neceſſe eſt ſibi ſummam pariunt uene
rationem. Q uotiens autem pericula impendent ad aliquam ineptā
& leuem cauſam ſe profitentur iratos: ſicuti uno Varroni ꝙ formo
ſum puerum in templo Iouis ad excubias tenendas collocauerat &
ob hanc cauſam romanum nomen apud Cannas pene deletum qđ
ſi iuno alterum Ganimedem uerebatur: cur iuuentus romana luit
pœnas uel ſi dii tantummodo duces uel principes curant cæteram
multitudinem negligunt. Cur Varro ſolus euaſit qui hoc fecit: &
Paulus qui nihil meruit occiſus eſt. Itaque ſiue periculum quod im
minet uitari poteſt uideri uolunt id placati auertiſſe ſiue non poteſt
id agunt: Sicque ſibi apud homines qui eos neſciunt auctoritatem
pariunt ac timorem his uerſutiis & his artibus noticiam ueri dei tri
ni & unius apud omnes gentes inuerterunt. Harum igitur diſcipli-
narum obſeruationibus ſuperſtitioſis quæ ad cognitionem ſide-
rum coniunguntur ſotietas demonum formidanda atque uitanda
eſt neque illos ab hoc genere ſuperſtitionis ſegregandos puto qui
ab ipſa Chaldæorum natione profluxerunt: quod propria eſt eo-
rum genologiæ ratio ut poſſint antea facta futuraque ex ratiocina-
tionibus aſtrorum explicare: hoc eſt quos effectus habent ſidera
duodecim ſtellæ quinque ſol & luna ad humanam rationem cōfer
re: Cuius rei primus Beroſus inſula & ciuitate Coho conſidens ibi
aperuit diſciplinam: poſtea ſtudens Antipater iterumque Achina-
polus qui etiam non enaſcentia ſed ex conceptione rationes expli-
catas reliquit. Hi enim quanquā ueram ſtellarum poſitionē quom

quiſq; naſcitur conſectentur & aliquando eam perueſtigent:per eo
rum inuentas conſcriptaſq; regulas:tamen ꝙ inde conãtur uel actꝰ
noſtros uel mores uel euenta prædicere nimis errant profecto ni-
miſq; magna dementia detinentur & quos nõ ſolum chriſtianæ re
ligionis inſtituta ac fidei noſtræ lumina ueꝝ multa quoq;ueteꝝ poe
taꝝ philoſophoꝝq; illuſtrium clariſſimoꝝq; ducum & imperatorũ
dicta confutent:ex quibus eſt illud ĩprimis ſacris in litteris ad Moy
ſen annotatum. Quãdo ingreſſus fueris terram quam dominꝰ deꝰ
tuus dabit tibi:caue ne imitari uelis abominationem illaꝝ gentiũ ne
inueniatur in te qui luſtret filium aut filiam ſuam ducẽs ſuper ignẽ
aut qui ariolos ſciſcitetur & obſeruet ſõnia atque auguria ne ſis ma
leficus uel incantator ne phitones conſulas & diuinos & ne quæras
a mortuis ueritatem:Omnia hæc enim abomĩabitur. & propter hu
iuſcemodi ſcelera delebit eos in interitu tuo:perfectus eris & abſq;
macula quom domino deo tuo gentes iſtæ quarum poſſidebis ter
ram augures & diuinos audiunt:tu autem a domino deo tuo aliter
inſtitutus es. Quis ergo dubitet hæc non modo capitalia ſed fidei
peruerſionem:quæ tanta diligentia diuina explodit ſententia. Et il-
lud quidem Leuitici : Non augurabimini nec obſeruabitis ſomnia
nec declinetis ad magos nec ab ariolis aliquid ſciſcitemini ut pollu-
amini per eos uir enim in eodem inquit:Siue mulier in quibus phi
tonicus uel diuinationis fuerit ſpiritus morte moriatur : lapidibus
obruant eos & ſanguis eorum ſit ſuper illos. Nec minus ad Roma-
nos apoſtolicis uerbis expreſſum : Quis enim cognouit ſenſum
domini:aut quis conſiliarius eius fuit. Eſt quoque illud diuinum ac
cæleſte conſilium:Altiora te ne quæſieris & fortiora te ne ſcrutatus
fueris. Sed quæ præcepit deus tibi illa cogita ſemper & in pluribus
operibus eius ne fueris curioſus:Non eſt enim tibi neceſſarium ea
quæ tibi abſcondita ſunt uidere: Nõ eſt ueſtrum alibi ſcriptum no
ſce tempora uel momenta quæ in patris poteſtate poſita ſunt:Annũ
tiate quæ futura ſunt inquit Iſaias:& ſciemus quia dii eſtis uos . Si-
mile eſt illud Eccleſiaſtici : Ignorat homo quod ante ſe fuerit &
quod poſt futurum quis ei poterit indicare. Quid aliud illud Sapi
entiæ aſſerit: Cogitationes enim mortalium inquit timidæ ſunt &
incertæ prouidentiæ noſtræ : corpus quod corrumpitur aggrauat
animam & terrena inhabitatio deprimit ſenſum: multa cogitan-
tem & difficile exiſtimamus quæ in terra ſunt & quæ in proſpectu

ſunt inuenimus cum labore quae in celis ſunt aũt quis inueſtigabit
ſenſum autem tuum quis ſciet:niſi tu dederis ſapientiam & miſeris
ſpiritum ſanctum tuum de altiſſimis & ſic correptæ ſemitæ eorum
qui ſunt in terris & quæ ſibi placent didicerunt homines: At qui te
ſte Firmiano non hoc idem faciunt philoſophi qui diſputant in cæ
lo quid agatur & eo ſemper impune id facere arbitrantur quia nul
lus exiſtit qui errores eorum coarguat: quod ſi exiſtimarent deſcẽ
ſurum aliquem qui eos delirare & mentiri doceret:nũquã quicquã
de his rebus quas ſcire non poſſunt diſputarent. nec tamẽ ideo fœ
licior putanda eſt eorum impudentia & audacia quia nõ redargu-
untur. Redarguit enim deus cui ſola ueritas nota eſt licet conueni-
re uideatur eamq; hominum ſapientiam pro ſumma ſtulticia com
putet. Linquo Auguſtini & Ambroſii opoſiſſimos ualidiſſimoſq;
tractatus ac diſputationes lõgiſſimas quas nec tempus exigit nec re
cipit locus nec requirit quiſquis aliquantulum legendo profecerit
notæ nempe ſunt:unam Auguſtini ueram neſcio an breuem magis
proferam ſententiam ex eo libro qui de dei ciuitate inſcribitur/ his
omnibus conſideratis inquit non immerito creditur quom aſtrolo
gi mirabiliter multa uera reſpondent occulto inſtinctu fieri ſpiri-
tuum non bonorum quorum cura eſt has falſas & noxias opinio-
nes de aſtralibus fatis inſerere humanis mẽtibus atque firmare nõ
horoſcopi mutati & inſpecti aliqua arte quæ nulla eſt: Alteram Am
broſii ipſius ex eo libro quem de obitu Satyri fratris nobis luculen
ta oratione reliquit. eius enim uerba ſunt hæc: De ſolis curſu cæliq;
ratione philoſophi diſputant:& ſunt qui putant his credẽdũ quom
quid loquantur ignorent:neque cælum aſcenderunt axem dimẽſi:
nondum oculis pesſcrutati ſunt quia nullus eorum quom deo in
principio fuit:nullus eorum de deo dixit quom pararet cælum cũ
ipſo eram & eram cum eo cuncta componens a diuinis præter hæc
ad humana deſcendenti per multa ſe ĩgerunt illuſtrium poetarum
dicta his ſacris conſentanea e quibus illud primum antiquiſſimũ
& acerrimum apud Homerum proferendum: Iuppiter inquit non
mortalem hominem non e communi grege deum aliquem:ſed Iu
nonem illam ſuam coniugem ac ſororẽ reginamque deum graui
cõminatione deterret ne ſecretum ſuum intimum auderet inqrere
aut ſciri poſſe præſumeret:poſt hunc duo litteris demandata ſunt:
Duo℞ quoq; in illa prima ætate poeta℞ illuſtrium Pacuuius. Nam

ſi quae uentura ſunt praeuident aequiparent Ioui. Rurſum idē po
eta iſtis qui linguam auium intelligunt: pluſq; ex alieno iecore ſapi
unt q̄ ex ſuo magis audiendum q̄ auſcultandum cenſeo. Acciꝰ Ni
hil quoq; credo auguribus qui aures uerbis diſtant alienas, ſuas ut
auro locupletēt domos. Quartū his Enniū addiderim qui uetuſta
illa & uenerabili facundia hos ipſos eleganter irridet: ut uerbis etiā
ſuis utar. Qui ſui quaeſtus cauſa falſas ſuſcitant ſententias. Nō enī
ſunt hi aut ſcientia aut arte diuini ſed ſuperſtitioſi uates impuden-
teſq; arioli aut inertes aut inſani aut quibus egeſtas imperat qui ſi-
bi ſemitam non ſapiunt: aliis demonſtrant uias quibus diuitias pol
licentur ab ipſis drachmam ipſi petunt: De his diuitiis ſibi deducāt
drachmam reddant caetera. Addo quinto loco ſpectatae auctorita
tis grauitatiſq; poetam doctiſſimum Flaccum Horatium dicentem
Prudens futuri temporis exitum caliginoſa nocte praemittit deus:
Ridetque: ſi mortales ultra fas trepidant necnon illud quod adeſt
memento componere æquus: & quid ſit futurum cras fuge quaere-
re: Et quem ſors dierum quem que dabit lucro appone. Eſt & illud
eiuſdem quoque poetae ad Leuconoen: Tu ne quaeſieris ſcire ne-
fas quem mihi quem tibi finem dederint dii Leuconoe: nec Babylo
nios tentaris numeros ut melius quicquid erit pati ſeu plures hye-
mes ſeu tribuit Iuppiter ultimam. Lucanus inter hos ſextus his uer
bis accedit. Sit ſubitum quodcunq; paras ſit cæca futuri mens homi
num fati liceat ſperare timenti. Statium his ſeptimum aggregauerī
Quid craſtina uoluerit hora ſcire nefas homini. Vltimo in loco ſe
quitur hos Iunius Iuuenalis aquinas & his uerbis: Spondet amato-
rem tenerum uel diuitis orbi Teſtamentum ingens calidæ pulmo
ne columbæ Tractato armenus uel comagenus Aruſpex Pectora
pullorum rimatur & exta catelli Interdum & exta pueri faciet qđ
deferat ipſe Chaldæis Sed maior erit fiducia quicquid dixerit aſtro
logus credent a fronte relatum Amonis quoniam delphis oracula
ceſſant: Et genus humanum damnat caligo futuri. Hæc religionis
noſtræ iſt. tuta & illuſtrium dicta poetarꝫ illis ſimilia ſubſequuntur
& philoſophorum ſententiae ſocratis potiſſimum qui in hoc caele
ſtium ſcrutinio & cauſarum abditarum indagatione caeteris cor-
datior fuit quom hæc intelligere non poſſe inueniri: Celebre illud
ab omnibus probatum in medium nobis attulit: Quod ſupra nos
nihil ad nos: ſicq; proinde ab omni phyſica quaeſtiōe diſputationē

ſuſpendens eo ſe contulit ut in uirtute atq; officio omnis eius uerſa
retur intentio: Itidem Democriti phyſici non ieptus præ cæteris cõ
tra tales iocus quod eſt ante pedes nemo ſpectat cæli ſcrutantur pla
gas facetiſſimaq; illa Ciceronis irriſio temere diſputãtium : nullaq;
de re dubitantium tanquã modo deorum ex concilio deſcendentes
quid ibi agatur oculis ſuis aſpexerint auribuſque perceperint: Sa-
ne ut idem inquit Cicero & in ſenectute ſua horæ quidem cedũt &
dies & menſes & ãni nec præteritum tempus unquã reuertitur nec
quid ſequatur ſciri poteſt. Sunt & aliæ contra hæc hominum portẽ
ta philoſophorum clarorum ſententiæ: inter quos Fauorini eſt illa
melius & Vrgentius cæteris quos legere potui philoſophis futuro-
rum noticiam facillime repudiantis atque dicentis Nihil enim ab il
lis audiri poſſe dicebat niſi graue atque moleſtum quoniam aut ue
ra reſpondebunt: quod rariſſime ſolent: ſi quidẽ mala miſeriã ante
tempus afferre & ſuperuacuam ſolicitudinem poſita enim illĩc ue-
ritate: adeſt hinc neceſſitas. Ita nihil præciſe niſi dolorẽ poſcẽti red
dere libet hoc loco ſuſtinere: & quod cõmunis rerum natura nõ pa
titur tentare maior ſine offenſione poſſit interſeri: hoc eſt Fauorini
M. T. cuius hæc ſunt ut omittamus ſuperiores. M. Craſſo putas uti
le fuiſſe: tum quom maximis opibus fortuniſq; florebat: ſcire ſibi ĩ
terfecto filio publio exercituq; deleto trans Eufraten cum ignomi-
nia & dedecore eſſe pereundum. An. Cn. Pompeium cenſes trib9
ſuis conſulatibus: tribus triumphis maximarum rerum gloria læta
turum fuiſſe ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri:
amiſſo exercitu poſt mortem uero ea conſecutura quæ ſine lachry
mis non poſſumus dicere. Quid uero Cæſarẽ putaſſe ſi diuinaſ-
ſet fore ut in eo ſenatu quem ex maiori parte ipſe coaptaſſet ĩ curia
pompeiana ante ipſius Pompeii ſimulacrum tot centurionibus ſuis
ſpectantibus: ac nobiliſſimis ciuibus partim etiam a ſe omnibus re
bus ornatis trucidatus ita iaceret ut ad eius corpus non modo ami-
coꝝ ſed ne ſeruoꝝ quidem quiſpiam accederet: Quo cruciatu ani
mi uitam actuꝝ fuiſſe & certe ignorantia futurorum malorũ utili
or eſt q̃ ſcientia: Hæc Cicero. Poſſem ego antiquos & fortunatiſſi
mos ætatis noſtræ uiros in huius ſententiæ teſtimonium uoca-
re. Sed nec neceſſe nec locus hic longiorem digreſſionem recipit:
& attigiſſe uidetur ille clariſſima ſin autem ut ad Fauorini argumẽ
tationem redeat oratio bona pronũtiant: duplex incommoditas

expectationis tedium & præcogniti gaudii extenuatio: Quod repẽ tinum gratius accumulatius obueniſſet aut falſã dicent: quod quãq̃ familiare & frequentiſſimum apud eos eſt: Et ſi erunt infœlicia: an goribus falſoque metu: ſi fœlicia inani ſpe & gaudio triſticiaq; ubi te deluſum ſenties torqueberis: In omnem igitur euentum hos nu-gatores ſicophantas contemnendos fore ad hanc fere ſententiã ut prætercam Dicearchum qui expedire omnia nobis futura neſcire magno uolumine concluſit. Anaxarti philoſophi ratione cõpellor Is enim quom in Byrſam urbem trans Eufratẽ omiſſam traieciſſet Alexander ibi eum ut antea perſæpe monuit ut tanquã falſa & ĩcer ta magorum prædicta contemneret: nec ab re nam ſi fatis inquit o Alexander conſtent quæ prædicuntur ignota eſſe mortalib9. Si ue ro naturæ debeantur ĩmutabilia quidem eſſe ſimile & illud Demo-nactis etiam philoſophi qui uatem ſemel intuens publica mercede reſponſa praebentem: nonne uides inquit cuius rei mercedem fla-gites. Si enim tibi poteſtas eſt eorum quae fatali lege ſunt conſtitu ta aliquid cõmutandi quodcũq; id eſt quod flagitas parum ſane eſt Sin autem dei nutu & uoluntate poſita ſunt omnia quid tuum nos uaticinium limare poteſt: Demoſthenes graecoꝝ armis ac tanta & tam prompta uirorum potentia confiſus neq; mentẽ adhiberi ora-culis neque uaticinia audiri permiſit: Epaminundã memorans & Periclem illa ſemper formidinis & ignauiæ uelamenta putaſſe ſalu berrimum & memorabile eſt illud omnibus horis Halicarnaſi ex cellentis in aſtrologia & in regendis ſuis ciuibus principis praeſtã tiſſimi totum id quod eſt Caldaicum praedicendi genus repudian-tis: Magnus quidam uir ecce ſuperuenit praemiſſis omnibus fide non inferior Cato ille rigidus q̃ mirari ſe ait ꝙ non ridet aruſpex aruſpicem: quom uiderit quod dictum ad omnes aeque augures ſortilegos coniectores chaldaeoſque & mathematicos ac totam de-niq; manticem conuerti poteſt: Spectatis enim tot ineptiis quib9 cre dulis homunculis illudunt occurſus profecto memoriam & riſum ex mutua conſcientia mouere deberet: q̃ illud quoque eleganter quom eſſet conſultus a quodam monſtrum ne eſſet a ſoricibus cor roſas ſibi caligas quom diceret: Reſpondit non eſſe id monſtrum ſed uerum monſtrum habendum fuiſſe ſi ſorices a caligis roderẽ tur: quod ſequitur non minus profecto ſed magnificum ac ſucci & penſi plenum. Nam quom apud Pruſiam Hannibali exultãti &

auctori cõmittendi prælii pugnari placeret ac ille negaret quod ex/
ta prohiberent An tu Pruſia inquit hannibal uitulinæ carnis mauiſ
q̃ imperatori ueteri credere:breue ſane atqꝫ ampliſſimum tantoqꝫ
principe dignum uerbum:ut pote qui hiſpaniam Galliam Liguriã
Italiam denique laceratam in faciem eius effuderit unius hoſtiæ ui/
liſſimæ ac ſordidiſſimæ exta tot monumentis ac uictoriis rerum
præponi indignum ferẽs. Quid aliud Cæſar quom a maximo au/
gure & doctiſſimo aruſpice præponeretur ne in Aphricã ante bru
mam nauigia tranſmitteret:non ne illius dictum nihil faciens tran
ſmiſit:quod ni feciſſet omnes aduerſariorum copiæ conueniſſent
e contrario Regulus nonne auguria ſeruauit & captus eſt: & Man
cinus religionem tenuit & ſub iugũ miſſus eſt:Pullos habuit Pau/
lus & apud Cannas tamen cæſus eſt.hæc & horum ſimilia quæ cõ
firmandis auſpiciis & id genus erroribus afferuntur tam inepta: tã
friuola perſæpe ſunt ut multi quidem.M.Marcelli illius quinquies
coſ.probandum ſummopere conſilium uideatur: qui quom eſſet ĩ
perator & augur optimus:totum hoc militare auſpicium omiſerit:
a quo ne præpediretur lectica opertus nec ab re iter facere ſolitꝰuir
enim fortis & ſapiens deſperabat poſſe inuulgatam diu & inbibitã
ac oſſibus inhærentem opinionem aperta fronte diſcutere. Non eo
uſque tamen Marcello aſſentiendum:nec auſpicia omnino ita re/
pudianda reor ut res magnas nullis unquã credam ſignis uel auſpi
ciis præueniri:quom & uolatus auium dirigat deus ut roſtrum ſo
nans aut præteruolans penna turbido meatu uel leni futura præmõ
ſtret:ut theologi ueteres & clari quidam auctores teſtes ſunt. Oui/
dius in faſtis:Non ego te quãuis properabis uincere Cæſar ſi uetat
auſpicium ſigna mouere uelim:Sint tibi flãmineus tranſmænaqꝫ lit
tora teſtes:Per uolucres ſigna multa mouere deos. Verum præcla
re de hoc quoqꝫ ut de aliis Cicero Signa inquit oſtenduntur ab his
rerum futurarum in his ſi quid errauerit non deorum natura ſed
hominum coniectura peccauit Nec etiam poſtremo præter hæc re
rum futurarum ſigna eſt quod ratione ſignorum uel planetaꝝ cer
tiores hi futurorum nuntii de ſingnlis quibuſque polliceri poſſint
uel audiri:in ſeptẽ nanqꝫ ſideribus de quibus ante diximus & quæ
ab inceſſu uocamus errantia quom errent tamen nulla minus cer/
tæ conſiderationis nihil habent niſi ſecundum commune regimen
in mundo eis debitum per intelligentiam ſeptuplicem ſubſtantia

extra conſiſtente uirtute ſibi coniunctam: Scimus etiam ne horum
audaciam per ſingula prætereamus intactam eos fateri ſolitos ꝙ qſ
quis aquarii ſigno in lucem editus ſit: piſcatoris miniſterium ſorti-
retur. Cæterum piſcatores quom Zetulia nō habeat quis eorum di-
cere auſit: quia nemo illic in ſtella aquarii naſcitur: Rurſum quom
plurimos quos naſci ſigno libræ norint: Trapezitas fore prædicent
quas multarum gentium prouintiæ ignorant: fateantur neceſſe eſt
aut in eis hoc ſignum deeſſe aut effectum fatalem nullo modo ha-
beri. Perſarum autem ac Lacedæmoniorum reges quom per gens
dominentur: regumque filii uno eodemq; ſidere quom ſeruis con
tinue degentibus nati ad regnum proficiant quid rationis habēt ut
ſerui qui ſe cum iſdem momētis horarum ac temporum fuerāt ge
niti omnino in ſeruitute commigrentur. Homines etiam diuerſaꝝ
regionum diuerſarum ætatum ſub uariis & diuerſis ſiderum moti
bus geniti ſi aut oppidorum expugnationibus aut colatis ſignis ea
dem claſſe fluctibus obruantur uel alio quouis modo eodem tamē
genere mortis eodemq; momento temporis interierunt: ut in Can
nenſi pugna contigit: quomodo momenta naſcendi ſingulis ſecun
dum iſtos attributa ſuas leges habebunt Aduerſabitur hoꝝ iudiciiſ
uaſtitas forſan īmenſa altitudine diſcreta in duo & ſeptuaginta ſi-
gna per rerum aut animarum effigies in quas digeſſere cælum pe-
riti: Poſſe etiam fieri credibile eſt ex infinito ſtellarum numero ut
alia ſigna pari maiore uel minore poteſtate ſint: ſine quibus recta
ac perpetua obſeruatio perfici non queat: neq; eos homines cerne
re poſſe neq; percipere exuperantiam uel ſplendoris uel altitudinis
quom & quædam ſidera & quibuſdam terris conſpiciantur: earūq;
terrarum hominibus nota ſint eademq; ipſa ex omni terra alia nō
uideantur: & ſint aliis ut Canopus omnino ignotiſſima Eſt enim id
ſidus ingens noctibus lucens: clarum & maxime mirum: cuius ſi a
liūde fides abeſſet. M. Manilius libro primo aſtronomicon præcel
lentiſſimus teſtis accedit: idcirco inquit: Terris non omnibus om
nia ſigna conſpicimus nunquā inuenies fulgere Canopum: Donec
hiliacas per pontum uenerit oraſ: Quom itaq; conſtet rerum ambi
guitatem confuſionemq; damnoſam ex talium potius diuinationis
prænuntiatione generari: q̃ certam conducibilem conſultoribus co
gnitionem quom uihil rite cernant nihil percipiant nihilq; ueniat
horum quæ iſti lubricis & fallacibus coniecturis, delirātes ac uelut

ebrii pollicetur:niſi rarum forte aliquid aut fortuitum qualia etiam
aliquando ementiri uolentibus elabuntur & excidunt. Nullo pacto
Sigiſmunde Pandulphe utendum eſſe tibi reor iſtiusmodi ſuper-
ſtitioſis hominũ iudiciis: quorum diſciplĩas tute optime calles: ſtudiis
indulges: ingeniis faues: ut argutiis apprime delectaris: maxime
quom clariſſimos: quoſque ætatis huius mathematicos: horoſco-
pos ſummos & aſtronomos more maiorum domi & militiæ ad fu
tura præſagienda te ſemper penes habueris & habeas: Tantorum
itaque uirorum tam eruditorum tam illuſtrium exemplis & aucto
ritate ac rationibus fræ̃tus non iniuria dixerim diuinationis artem
qua quis de futuris omnibus ſoli deo cognitis ad interrogata ſingu
la uera reſpondeat aut omnino nullam eſſe: Quod Socrates & eũ
ſecuti antiqui Achademici quos eoſdem & peripateticos nomina-
mus aſſerunt aut eſſe: Sed nondum ſcitam aut opinionem quandã
proinde uanam hominum coniecturam atque iudicia q̃ maxime
fallentem.

Liber quartus & de Legibus Cap. I.

EVm quodque Sigiſmunde Pandulphe
neceſſe eſt quem aliis ducem & Impe-
ratorem præfecimus non harum quas
modo diximus bonarum artium inſti-
tutis ſolum: uerum & legittimi iuris &
more maiorum cerimoniarum & ſacro
rum erga deos & contentionum cõtro
uerſiarumque inter homines dirimen-
darum iudicem ac belli primum iuſte
gerendi dominum eſſe: bellum enim iuſtum eſt ut in re pu. inquit
Cicero: quod denuntiatum & indictum atque hoc ipſum quod aut
repetundarum aut propulſandorum hoſtium cauſa geratur: legiti
mi iuris munus etiam dicimus ea iubere quæ ſunt uiri fortis ut non
deſerere locum in acie: non fugere: non arma abiicere: & ea quæ
ſunt temperantis: ut non committere adulterium: non flagitium fa
cere: & ea quæ ſunt manſueti: ut non pulſare: non iurgia exercere.
Eodem modo ſecũdum alias uirtutes & uitia has iubere illa uetare

Eſſe etiam præter hæc quædam belli iura ut ineundæ pugnæ ſolen
nitatem ſeruare:decreta publica:fœderum percuſſionem: religio-
nem ſacramenti:militum animaduerſionem:dignitatem: ac premi
orum & honorum gradum Quædam porro eſſe quæ uti facere ita
pati ſit fas ut ſata exuri:dirui tecta:prædas hominum pecorumque
agi:aliaq; id genus quæ de ſingulis cauta ſunt legib9:in quarum edi
tione ſunt qui putent Zeleucum:alii Rhadamantum ſiue Lycurgũ
putant:quidam omnium priorem Cererem quæ frumenta quom
antea glande ueſcerentur inuenit:molere quoque & conficere in at
tica & alia in Sicilia ob idq; dea iudicata : ut Carcinus tragœdus in
ſuo poemate affirmat. Hanc alii gloriam illi gentis hæbreorum du
ci ſummoq; philoſopho Moyſi tanquã ueritati magis conſentaneũ
facile conceſſerunt. Lycurgus enim & Zeleucus omneſq; qui apud
græcos mirabiles ſunt recentes atq; nouelli quãtum ad hunc ipſum
Moyſen comparati eſſe noſcuntur quoniam nec ipſum nomen le-
gis fuiſſe olim apud græcos agnoſcitur & teſtis Homerus eſt: qui
nuſq̃ in diuino eius opere hoc uſus eſt nomine. Non enim ſecun-
dum legem ſed indiſſinitiuis ſententiis & regum præceptionib9 po
pulus regebatur.unde etiam multo tempore permanſere tantũ mo
ribus utentes & non ſcripto & multa horum ſemper ſecundũ euen
tum caſuum permittentes. Phoroneus etiam ipſe ſecundus argiuo
rum rex a quo forum forenſeque dicendi genus deductum putãt
ut argiui certa lege ac iudiciis regerentur:ſexcentis ante bellum tro
ianum ferme annis inter græcos primus ante omnes effecit. Si mo-
do illa quæ apud Platonem in thimeo chricias ex Solone comme-
morat de legibus ſatticis multis annorum milib9 ante Phoroneum
fabuloſa & comenticia eſſe credamus. Nec me præterit apud priſ-
cos græcos Iſidem legiferam appellatam tanquam primam legum
inuentricem : Aegyptiis autem prima ſcriptarum legum monu-
menta: Mina rex ſiue Trimegiſtus dedit quem fortaſſe qniſpiam ĩ
philoſophorum numero computet: quanquã in deos relatus Mer-
curii nomine ab Aegyptiis honoretur: Secundus apud ægyptios le
gumlator dicitur uir prudentia excellens ſaſochis hunc & ad deum
religionem cultumq; multa prioribus legibus addidiſſe perhibent.
Tertium Seſooſim regem tradunt qui ad rem militarẽ & belli mu
nera plurima contulit inſtitutis ſuis. Quartus ſcribitur rex Bucho
ris tuliſſe leges ſapientia ac uſu rerum expertus qui & uitæ regum

leges dederit & comertia hominum indiciaq; conſtituerit: poſt hũc
legibus multa addidit Amaſus rex quem tradunt & de his quæ ad
monarchas pertinent: deq; omni ægyptiorum iconomia præcepiſſe
Minos mare obtinuit & paulo ante Troiam captam Cretenſibus le
ges dedit ut Paradius memorat: quod Plato falſum eſſe conuincit
Spartanis uero qui & Lacedæmonii ſunt: Lycurgus primus leges
ex Apollinis ut aiunt auctoritate confinxit. Et quanquã leges ſcri-
ptas nullas Lycurgus tulerit ut alii perhibent: unã tamen ex his quæ
thetræ appellantur afferam quæ in eoſdem hoſtes militare perhibe
ret ne ſæpe pugnando conſuefacti bellicoſi redderentur: Qua in re
Ageſilaum regem maxime poſteriori tempore accuſant: utpote q
continuis & frequentibus in Boetiam incurſib9 ac præliis thebanoſ
reſiſtere lacedæmoniis edocuerit: Quare ſaucium Antalcides quõ
intueretur pulchrã tuæ doctrinæ mercedem inquit a thebanis reci-
pis qui nolentes ipſos neque ſcientes pugnandi peritiam docuiſti.
Huiuſmodi ſanctiones rhetras libuit appellare: quaſi ex deo decre
tæ deique oracula quædam eſſent Epyrothis ariba epyrotharũ rex
unus ex poſteris Pyrrhi Achillis filii leges ſenatum magiſtratus ãn
nuos e politicæ uitæ formam primus inſtituit: Arianeis chathraſtes
Getis Zamolchis Pitacus Mitilenus qui ad ſexcentos elegos uerſuſ
& carptim de legibus ad ciues conſcripſit: Fuit & alter Pitacus legi
fer: cuius & Fauorinus & Demetrius meminit. Athenienſibus ue-
ro a quibus iura & leges ortæ atque in omnes terras diſtributæ pu-
tantur Tulit rigidiſſimus Draco quas et hoc ipſo mitior Solon ſa-
piens unus e ſeptem et legum ſcriptor ſeptem propter aſperitatem
magnitudinemque pœnarum abrogandas curauit: una enim fere
omnibus mors pœna prædiffinita erat ut etiam qui otii dãnati eẽnt
capite plecterentur: et eis qui olera aut fructus ſurripuiſſent idem
ſupplicium quod peculatoribus aut homicidis conſtitutum eſſet:
Ob quam cauſam illud Demadis a doctis probatur qui draconem
non attramento ſed ſanguine leges deſcripſiſſe dixit. Inter ſolonis
autem leges quas plures fuiſſe conſtat ac omnes quidem ſapientiſ
ſime latas illas præclare ſtatuit. quibus athletarum quoque premia
caſtigata moderatione correxit et ei qui olympia uiciſſet quingen-
tas drachmas: qui uero in iſthmo ei centum dari conſtituit eademq;
ratione in certaminibus et præliis qui ſuccubuiſſent præmiis eſſe
illuſtrandos: eorumque filios publice enutriendoſ educandoſque

ꝗuo ſane animati ſinguli fortiter ac ſtrenũe in bellis dimicabant:ſic
Polizeus:ſic Cyneagirus:ſic Callimachus:ſic omnes qui in Mara-
thonis expugnatione puguauerunt:ſic præterea Armodius Ariſto
giton Mylciades:innumerabileſque alii:maxime autem Alexis co
micus Athenienſes inquit oportere ideo laudari ꝙ omnium græco
rum leges cogunt parentes a liberis ali:Athenienſium non omnes
niſi eos qui liberos artibus erudiiſſent. Fuit etiam quandoqꝫ in Ma-
cedonia lex:eum qui nullum hoſtem interfeciſſet capiſtro cingi de
bere. Et apud Scythas in bello ubi primum qui hominem deieciſ-
ſet eius ſanguinem bibere neque aliter participes prædæ fieri cõſue
uiſſe niſi ad regem necatorum omnium capita detuliſſent:quae nõ
nunquã horrendum dictu purgantes deaurânteſque ad pocula de-
ferebant:Non licere etiam eorum cuiquã ſolennibus epulis paterã
circũlatam accipere niſi ei qui aliquem ex hoſtium quoqꝫ numero
de medio ſuſtuliſſet apud Gallos ſic etiam puberes omnes & arma
tos cõmuni lege cogi ad bellum ſolere ut qui ex his nouiſſime adue
niret:in conſpectu circunfuſae multitudinis affectus omni genere
cruciatus necaretur:atque ut ab externis ad domeſtica aliquãdo re
deat oratio quis neſcit italis leges dediſſe italum quendam Oeno-
triae regem a quo mutato nomine pro Oenotris itali ſunt uocati:o-
ramqꝫ illam maritimam europae quae eſt inter ſyllaticum & lame-
ticum ſinum italiae nomen primo cœpiſſe. Hunc ergo italum peri
ti quidam tradunt agriculturã oenotros docuiſſe quom p̄us eſſent
paſtores uagi ac pallantes:illiſqꝫ cõmeſſationes inſtituiſſe primum
legeſqꝫ poſuiſſe:quas itidem nonnulli & quidem docti non italum
italis:ſed Saturnum:romanis uero Quirinum. Nam quom agreſti
quodam more in Italia etiam uiueretur: is genus indocile & diſper
ſum montibus altis compoſuit:legeſqꝫ dedit:latiumque uocari ma-
luit is quoniam latuiſſet tutus in oris. Hic uero quom poſt fratrẽ in
teremptum ſolus potiretur imperio iura dedit populo nec re aliqua
præterq̃ legibus coaleſcere multitudinem unum in corpus arbitra-
tus eſt populum itaqꝫ Ro. qui noua tunc paſtoꝝ conuenarumqꝫ om
nium colluuione collectus erat:Romulus in partes triginta diuiſit:
quibus quoque additae ſunt quinqꝫ eaſdemque curias placuit appel
lari quod publicas curas gerebant quom in illis uniuſcuiuſqꝫ partis
populi romani quid gereretur:ita ut in ſua quiſqꝫ curia ſacra publi
ca faceret feriaſque obſeruaret quibus ſingulis curiis curiarum no

mina uirginum impoſita eſſe dicuntur quas uirgines quondam ro
mani de ſabinis rapuerant:qui uero eis conſulerent ex populo no
biliſſimo centum ſenes delegit:quos ob ætatem ſenatores : ob pieta
tatem & in ſimilitudinem curæ patres nominauit:quorumꝗ filii pa
tritii ſunt appellati. Tres equitum deinde cẽturias inſtituit quas ſuo
nomine Ramnes a. T. Tacio Ticienſes a Luci cõmunione luceres:
quanquã huius denominatio auctore Liuio incerta eſt appellauit:
Equites item armatos trecentos:qui celeres uocarẽtur : tum pace tũ
bello ſui ad cuſtodiam corporis tribunum etiam qui eis præerat ap
pellauit. Reliqua uero multitudo regem in bellum euntem ſeque-
batur pedes:uniuerſos autem milites appellabat. Non enim uti po
ſtea atque in præſentia ornati auratis calcharibus & aureo cingulo.
Sed qui erant ĩ exercitu equites & pedites uulgo ſimul omnes ſine
diſcrimine apud ueteres ſunt milites appellati:hunc deinde Romu
lum ſecutus numma Pompilius Pomponii filiꝰ e curribus Sabino
rum oppido accitus ad regnũ qui romanum populum utpote fer-
reum religione molliuit:fidem pacis ac belli docens ſacris pluribꝰ
per eum inſtitutis:nam Veſtæ fecit ædẽ & portas Iano gemino ædi
ficauit augures:flammineis tres:Dialem Martialem & Quirinalẽ
& ſalios Martis ſacerdotes pontificem maximum creauit:leges plu
res tulit cerimonias cultumꝗ deorum omnium immortalium ob
quam tantam iuſticiam & religionem nemo ei bellum inferre au-
ſus eſt: Excipit Nummam Pompilium Tullus Hoſtilius Romulo
fortior:qui populum iam quieti & legibus aſſuetum ad bella & ar-
ma reduxit idem omnem militarem diſciplinam: artemꝗ bellandi
cõdidit ac debellatis etruſcis Sellam curulem lictoreſꝗ & togam pi
ctam atꝗ prætextam quæ inſignia magiſtratuum etruſcorum erãt
primus ut Romæ haberetur inſtituit:huic ſucceſſit Anchus Martiꝰ
nummæ Pompilii ex filia nepos:ac religioni Auitæ q̃ ſimilis hic ut
bella geri aliquo ritu pie ac ſancte indici uiderentur:cerimonias le
ge quadam inſtituit quibus & fecialis & pater patratus qui eſſent ad
eam rem legati hoc eſt ad res repetundas quom bellum indicerent
uterentur. Regnum tenuit poſt Anchum Tarquinus Priſcus qui
omnia quibus imperii dignitas eminet decora & inſignia ſumpſit:
ex Tuſcia inde nanꝗ aureus & triumphalis currus & equi quat-
tuor:tunicæ palmatæ faſces trabeæ currules phalere anuli ac palu-
damenta ſumpta ſunt frequentibus præliis Duodecim Etruriæ po-

pulis per eum ſubactis. Poſt hunc Seruius Tullus quanq̃ quaſi praecario regnare cœpiſſet imperiū tamen recte miniſtrauit: urbe quadrifariam diuiſa regionibus collibuſq; qui incoluntur & tribus eas partes ut ego arbitror a tributo appellauit. Ab hoc claſſes cēturiæq; conſtitutæ peditum et equitum huius tompore romanorum ciuiū qui arma ferre poſſent cenſita eſſe octuaginta milia Fabius pictor auctor eſt ab eodem cenſus conſtitutus. Diuiſit nanq; ciuitatem nō ſecundum regiones: uerum ſecundum cenſum unum corpus faciens eorum ciuium qui cenſum habebant ſupra centum milia æris Aliud corpus cenſum habentium a centum milibus ad ſeptuagintaquinq;. Tertium eorum qui a ſeptuagintaquinque milibus: & ita deſcendens uſq; ad quinq; milia peruenit infra eum numerum ſine cenſu reliquit quaſi tenues & impotentes. Ex cenſu autem quæ domi & militiæ ſubeunda forent onera cōſtituit: Quia uero patrimonia uel augentur uel minuuntur ſingulis quinquenniis in quinquēnium recenſeri ſtatuit idq; quinquennium: Luſtꝝ maiores dixere Tarquinus cui Superbo ex moribꝰ cognomen inditum eſt poſtremus omnium fuit uir iniquus cruentꝰ: ad reſq; bellicas fortis ac praeſtans ut pote qui urbes euerteret & turpi arte in deditionem redigeret. Exactis autem regibus anno ſeptimo & quinquageſimo. Ab urbe uero condita trecenteſimo & ultra creati ſunt uiri decem ad leges condendas: nouus quidem ac ſummi imperii magiſtratꝰ a quibus decem tabulæ primum editæ centuriatis comitiis perlatæ ſunt: ſimulque deinde duæ ſuperadditæ ut omne ius quiritum confectū duodecim illis tabulis ad unguem abſolueretur: ſicque a decemuiris leges decemuirales: quibus tabulis duodecim eſt nomen in æs ſiue ebur inciſas in publico propoſuerunt: Quas tanti feciſſe romanum populum memorant ut illis q̃ diu Romæ ſtetit honor & innocentia pudiciciæ contentus fuerit. Sed tum creſcente improbitate interpretationes prudentum per conſuetudinem receptæ ſunt: quas quidem ius ciuile non leges libuit appellare: Ex hoc fuerunt actiones quæ ius agendi ſunt ſolenniter inſtitutæ: quibus ſicut & interpretationi collegium pontificum præſidebat: Acceſſerunt ad hæc populi placita ſenatus conſulta: ſcita plebis: edicta prætorum: reſponſa prudentum: & tranſlata demum in principes lege regia romani populi poteſtate cœpit: quod principi placuit legis habere uigorem. Hoc legum progreſſu multi clariſſimi romanoꝝ conſules

tribuni aut cenſores ferendis legibus auctores fuere & a quibus le-
ges denominatæ ut conſulares:tribuniciæ:iuliæ:corneliæ . Nã ſub
Octauiano Cæſare ſuffecti conſules Papius & Pompeius legem tu
lere quæ a nominibus eoꝝ appellantur Papia & Pompeia.ſub eodē
quoqꝫ imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit ex cuius no
mine lex extat falcidia.Aquilinus quoqꝫ legem condidit quæ hacte
nus aquilia nuncupatur:ſic Iulia:ſic Cornelia:catoniana regula eti
am legibus ab catonibus inſerta quorum nomen quoqꝫ adeo clarū
adeo celebre eſt ut non ſolum urbem : ſed orbem pene totum ſuis
temporibus præſentia poſtea uero memoria ſua ac ſplendore illu-
ſtrarint Nam ut Priſcum & Cenſorinum illum prætereā tanta fu
it poſterior ille uticenſis habitus reuerentia ut cum quom Cæſar a
ſubſeliis in carcerem traheret ſumma cum mœſtitia boni ciues una
cum ſenatu taciti atqꝫ afflicti omnes ſequerentur ut quæ in ſacris lu
diſqꝫ floralibus quibus uulgati corporis meretrices nudæ more ue-
terum mimaꝝ fungebantur officio & in conſpectu populi uſqꝫ ad
ſatietatem impudicoꝝ luminum cum ĩpudendis motibus detinebã
tur ueritus ſit populus ro.ſolitæ laſciuiæ ludum petere quoniã forte
tum Cato uenerat in theatꝝ unde Martialis in epigrãmatum ſuorũ
limine inquit:Noſces iocoſe dulce cum ſacrum flore feſtoſque lu-
dos & licentiã uulgi cur in theatꝝ Cato ſeuere uenisti:An ideo tan-
tum ueneras ut exires:legimus enim eum plaudēte populo poſtea
q̃ ex Fauonio familiari & amico una ſedente præſentiam ſuam ſpe
ctaculi conſuetudini impedimento eſſe intellexit e theatro cõtinuo
abiiſſe abeuntemqꝫ populum priſcum ludendi morem in ſcænam
reuocaſſe confeſſum plus ſe honoris maieſtatis & reuerentiæ illi
uni deberi q̃ ſibi uniuerſo uendicare equeſtris autem ordinis & q
ſua litteris poſteritati demandarent inter alios iuriſconſultos pluri
mos fuiſſe conſtat:& quidem celeberrimos quoꝝ ſcripta Aufidius
Namuſa quadraginta & centum libris complexus eſt. Ex his Ofi
lius & Nerua ambo doctiſſimi & equeſtris ordinis ambo fuere.ex
his Furius Sabinus quoqꝫ fuit & publice primꝰ ſcripſit. Mitto Tibe
rium Coruncanum Labeonē Trebatium & Alpheum.Prætereo &
et alios innumeros ꝗbus quaſi ſtellis quibuſdam leges fulgent quo
rumqꝫ conſiliis multi ſane principum ſuum imperium ad maximũ
fœlicitatis cumulum prouexere-Adrianꝰ enim Iulio Cælſo Saluio
Iuliano Priſco atque neratio uſus eſt. Antoninꝰ pius Vindio uero

Saluio Valēte Voluxio Martiano Vlpio Marcello & Iabobeno. M
Antonius philoſophus Scæuola præcipuo iuriſperito : Alexander
ſeuerus Fabio Sabino Iuliopaulo atque Vlpiano : quem inter cæte
ros tanti feciſſe conſtat ut Helius Lampridius litteris mandauerit:
hunc principem ideo ſummum imperatorem fuiſſe ꝙ Vlpiāi præ
cipue conſiliis rem pu. rexerit . Hoꝝ ſtudiis frætus & moribꝰ iuſtiſ
ſime princeps Sigiſmunde quātum ſemper hæc ætas noſtra tulit re
gni tui ſummam regimen curam ac gubernationē tanquā optimꝰ
populorum paſtor his hominibus contuliſti qui non callidi:non ſe
ditioſi:non ad malum idonei:non uirtutis hoſtes:non luxu perditi
non truces:non facinoroſi:non ſcelerum miniſtri:non improbum
ac prouintialium expilatores. ſed ſenes:ſed ſapientes:ſed ſobrii: ſe-
ueri:pii:ſancti:& qui habeant illud ſemper in animo uetus præce-
ptum: Deum ſequere:& qui nihil uenderent:nihil mentirentur : ni
hil fingerent deciperentque exiſtimationem de te bonam tuiqꝫ man
data more Perſarum qui internuntii ſunt aliud ꝗ̃ reſpondetur a pn
cipe ſæpenumero populis referētes:nec parthorum regum uſū imi
tarentur:quos non poteſt quiſquā ſine munere ſalutare:& ne poſte
ris ſilentio obruātur quos conſiliis tuis huiuſmodi præfeceris quo
rundam nomina ac dignitates recenſere non alienum erit . Merito
itaqꝫ ante omnes præcipuum & primarium magiſtratus huius no-
ſtri decus eſt iuſtus ex antiquiſſima & præcellentiſſima comitum
urbis Romæ familia ea uitae ſanctimonia:ea integritate: ea religio
ne:ea iuris ciuilis etiam & pontificii cognitione:ea deniqꝫ eximia &
maternae & latinae eloq̄ntiae copia:ac ſuauitate præditus ut hac no-
ſtra aetate ea non niſi caelitꝰ per eum nobis tranſmiſſa merito atqꝫ
optimo iure exiſtimari poſſit. Effulſit inter hos porro quaſi matuti
num quoddam ſidus Iacobus Aneſtaxius burgenſis iuris non ſo-
lum ciuilis & pontificii ſcientia clarus:Caeterum omnium bonarū
& optimarum artium ſtudiis peritiſſimus: ac in maximis quibuſqꝫ
gerendis rebus ꝗ̃ aptiſſimus ut pote qui uafra ducum ac principum
conſilia optime norit:& cuius ingenium & eruditionem ita laudem
ut hac laude cum eo neminem comparem ita admirer ut magnum
neſcio quid portendere in poſterum uideatur quom ad quācunque
animo rem ſe conferat in ea facile ac breui ſui acumine ac mobilita
te caeteris antecellat. Succeſſit Deindus equeſtris ordinis ex prima
riis Peruſiae urbis uir magni ac praeſtantis ingenii : multaeque

lectionis ac litteraturæ ſic omnibus conſilioꝝ præſidiis uirtutis om
nis & eloquentiæ ſplendore conſpicuꝰ ut eo non ſolum urbs noſtra
uerum romana etiam ſi priſca illa maiorum gloria maneat non in
iuria gloriari poſſit acceſſit quarto loco ex nobiliſſima uicecomi-
tum familia Franciſcus uicecomes equeſtris et ipſe ordinis perpau
corum uir magni penſi magnoqꝫ rerum uſu attritus et experientia
multa perluſtris. Sunt et alii plures equeſtris ordinis et ſpectatæ no
bilitatis uiri doctiſſimi philoſophi et oratores ampliſſimi ex quibꝰ
ad fœliciſſimam regni tui diuturnitatem opportuna conſilia littera
tæ contiones ac docta colloquia facillime poſſint hr̄i atqꝫ componi.

¶ De Medicina ¶ Ca. II

NEQVE tandem medicinæ rationem intactam relinque
mus tam etſi maiores noſtri uirtutum omnium cupidiſſi
mi minuſ q̃ par erat eam celebraſſe forſan uiſi ſunt. Eſt
enim ut doctiſſimi auctores tradunt non ſolū ob morbum ac uul-
nerum remedia qnoquo modo corpora debilitari contingat: ueꝝ ſi
cubi diutius habendus eſt exercitus ob ſalubrem caſtris locum deli
gendum huius rei habenda cognitio: Veterum ratiōe in hæc ipa
tēpora reuocando. In his enim locis quibus ſuperioris ætatis homi
nes aut oppida ſtatiua aut caſtra conſtituebāt pecoribus immolatis
quæ ibi paſcebantur: iecinora inſpiciebant & ſi integram et ſolidam
eoꝝ naturam inueniebant ex aqua et pabulo ibi munitiones conſti
tuebant. ſin autem uitioſa idem in humanis corporibus ob peſtilen
tem loci cibiqꝫ copiam fieri poſſe credentes tranſmigrabant ac regi
ones mutabant quærentes omnibus ſalubritatem: quam ſi propter
locorum diſcrepantiam terrarumqꝫ diſſimiles proprietates percipe
re haud quaq̃ poterant et fama et incolentium diſpoſitione corpoꝝ
atqꝫ eorum colore facile conſequebantur: Magna dehinc etiam in-
duſtria maioꝝ inſtitutis quærēdi ſunt et deligendi fontes qui ſi nuſ
q̃ præſto et in promptu ſint pluresqꝫ dies caſtris immorandum his
ſignis hiſqꝫ notis et rationibus ubi nam lateant poterunt internoſci.
Nanqꝫ uirentium imprimis herbarum copia arborumque proceri
tas uicinitatem indicant aquarum terriſ enim quibus dulcis humor
non longe ſubeſt ubertas quorundam germinum ſemper arridet
ut iuncus arundo rubus ſalix alnꝰ multumque alicui loco pectore

incumbens rana. Sunt illa huiuſcæ rei inditia quom nocte aduenī
ente loco in altitudinem pedū quinqꝫ defoſſo: teſtaqꝫ e figulino ope
re crudā aut peruncta pelui ærea cooperta lucernaqꝫ ardente cōcre
mata: ſine defectu olei reſtincta aut & uellus lanæ madidum repe
riatur non dubie promittunt aquas. Addunt quod certius multo eſt
ante ortum ſolis longius intuentibus ꝙ ex edito quidam ſpeculātur
in columnæ ſpeciem quandam nebuloſa exalatione tenuiſſimū fu
mum: qui quanta fuerit altitudine porrectus ad ſummum tanto in
imum humorem deliteſcere profiteatur: Orto etiam ſole intuentur
loca talium rerum curioſi: & ubi nam ſupra terram uolitare ſpiſſitu
dinem muſcarum tunc promittunt facile quod quæritur inueniri.
Eſt & peculiaris exiſtimatio peritis tantum nota quam feruentiſſi-
mo eſtu ſequuntur dieiqꝫ horis ardentiſſimis qualis ex quocunque
locorum repercuſſus ſplendeat. nam terra ſitiente humidior eſt il-
le indubitataqꝫ ſpe promittitur. Sed tanta oculorum intentione opus
eſt: ut indoleſcant quo fugiente ad alia experimenta decurrūt. Præ
dicunt etiam ſapores aquarum ut nec aſpera diſpendioſo labore de
beant quæri nec dulcis neceſſariaſqꝫ inhonora relinqui. Aquā enī
dulcem argiloſa terra limoſas exileſque ſabulum promittit. Glarea
incertas uenas ſed boni ſaporis rubra ſaxa optimas. Hanc ſcientiā
ſequentibus accuratiſſime tradidit apud latinos Marcellus: inquit
enim aquas quæ ad orientē auſtrūqꝫ prūpunt: dulces atqꝫ ꝑſpicuas
eſſe & pro ſua leuitate ſalubres. Ad ſeptentrionem uero atque oc-
cidentem quæcunqꝫ manant probari quidem nimis frigidas: Sed
grauitatis ſuae craſſitudine incommodas: His proinde reperti ut
ad humanae uitae ſalubritatem magna diligentia bonae utileſqꝫ ap
petendae ſic non minori cura earū quoqꝫ uitia repudianda. Nanqꝫ
damnantur imprimis undecunqꝫ profluxerint ſtagnantes pigræqꝫ
& amaræ: quibus odor & ſaporqꝫ ullus inſit præter uniꝰ in toto orbe
fontis aquæ ut equidem inuenio iocūdæ olentiſqꝫ in Meſopotamia
utiliores quae profluunt & excurrunt exiſtimantur curſu enim &
agitatione ſua extenuari atqꝫ proficere aiunt. eoqꝫ miror ciſternarū
ab aliquibus maxime probari: quom inutiles aluo duritie ac fau-
cibus conſtet: Quod ſi rationem afferunt q̃ leuiſſima ſit imbrium
ut quae ſubire in cælum potuerit ac pendere in aere: ideo & niues
praeferuntur imbribus: leuiores enim his eſſe & multo leuiorem
aqua glatiem: Cuius ac niuis peſtilentiſſimos ac inſaluberrimos

potus prædicant:Repudiantur deinde aquæ quæ cænum & limum faciunt quæque corpora ĩualida malum colorem:crura uitioſa: lippentes oculos bibentibus reddunt.Culpantur etiam ſi uas ære corinthio uel nobili ſparſæ infecerint:aut ſi legumina tarde percoxerint decoctaque craſſis obducunt uaſa cruſtis. Non etiã ipſe aqua quæ erit in fonte ſi fuerit limpida & lucido cælo perſimilis quoque peruenerit aut ꝑfluxerit muſcus innaſcitur:aut iuncus & inquinatꝰ aliquo inquinamento is locus fuerit minus improbanda uidebitur intereſt enim plurimum utrum loca ſulphure an nitro an bitumĩe plena tranſeat.grauem enim ſpiritum caloremque peſtiferum aut nimium rigorem ex loci uitio ſaporis uarietate concipit & ſumma celeritate corrumpit quia protinus hauſta duratur nec aliter q̃ gypſum ſub humore conſtringitur & alligat uiſcera:illinc eſt illud de quo Ouidius ait:Flumen habent cicones quod potum ſaxea reddit Viſcera quod tactis induci marmora rebus Medicamentum eſt etiam & eius naturæ habet limum ut corpora conglutinet & induretur quemadmodum puteolanus puluis ſi aquam attigerit ſaxum eſt: ſi e contrario hæc aqua ſi ſolidum quippiam attigerit hæret & affigitur:Iude eſt ꝙ res abiectæ in eundem locum lapideæ ſubinde extrahuntur:Similem uim habent mero illi lacus quos quiſque faucibꝰ hauſit:ut idem poeta ait aut fuerit aut patitur mirum grauitate ſoporem.Nam quemadmodum ebrietas donec exſiccetur dementia eſt & nimia grauitate defertur in ſomnum : Sic huius aquæ uis habet quoddam acrius ex aere noxio uirus: quod mentem aut in furorẽ mouet aut ſopore opprimit:Contingit & non ſolum confectis de induſtria uenenis pleroſq; necari:uerum aquas quaſdam cõſueto naturalis ordinis curſu occultiorem in ſe peſtem ſeruare Nanque fertur in Armenia fons cuius piſces in cibo ſumpti mortem afferant: in Archadia circa Nonacrina Stix ab incolis appellata mortifera ẽ aduenaſque fallit:quia non colore nec odore notabilis : nec ſapore ſuſpecta eſt qualia ſunt magnorum artificum uenena quae deprehendi niſi morte non poſſunt in eadem regione fontem etiam eſſe conſtat:ut epigramma indicat lapide inſcriptum non idoneum ad lauandum:Sed inimicum urcibꝰ quod apud eum Melampus ſacrificiis purgauiſſet rabiem procti filiarum reſtituiſſetque earum uirginum mentes in priſtinam ſanitatem. Linus etiam ibi fons eſt qui abortus fieri non patitur e diuerſo in Pyrrhea flumen:quod

affrodixum uocatur ſteriles facit. Eſt etiam noxia aqua in Theſalia
circa tempe quam fera & pecus omne deuitat per ferrum & æs exit
tam uis illi ineſt etiam duramoliendi nec arbuſta ulla quidem alit
& herbas necat: in Macedonia non procul ab Euripidis ſepulchro
dextra ac ſiniſtra monumenti aduenientes duo confluunt riui
unum accumbentes uiatores tranſire ſolent propter aquæ bonitatẽ
Ad riuum autem qui ex altera parte monumenti nemo accedit qꝫ
mortiferam aquam dicitur habere: Achaia ex ſaxo ſtillantes frigi-
diſſimos humores habet: quos neque argẽtum neque æneum neqꝫ
ferreum uas neque ulla alia materia quo minus corrodatur poteſt
ſuſtinere: diſſilit enim & diſſipatur conſeruare autem eam & conti
nere nihil aliud niſi mulina uel aſinina: uel ut alii tradũt equina un
gula poteſt quæ etiam memoratur ab Antipatro in ꝓuintia ubi erat
Alexander per Iollam filium perlata eſſe & ab eo ea aqua regẽ nõ
ſine magna Ariſtotelis infamia eſſe necatũ: in Boetia ſunt duo fon
tes quorum alter memoriam: alter obliuionem affert ĩ cilicia apud
oppidum uiſcum riuus fluit ex quo bibentium ſubtiliores ſenſus fi
eri Varro tradit: In ea inſula fontem eſſe quo hebetes fiant: Cidnuſ
etiam Ciliciæ ãnis podagricis medetur ſicut apparet epiſtola Caſſii
Parmenſis ad. M. Antonium in Germania trans Rhenum caſtris
a Germãico Cæſare promotis maritimo tractu fons erat aquæ dul
cis cuius hauſtu infra biennium dentes labefierent deciderentque
ac compages in genibus diſſoluerẽtur. uilla etiã ab Antonio lacu cã
paniæ puteolos tendentibus impoſita littori celebrata porticu ac ne-
more quam uocat. M. Cicero Achademiam ab exemplo athenaꝝ
exigue poſt obitum ipſi9 tẽpore Antiſtio uetere poſſidente erupe-
runt fontes calidi per quam ſalubres oculis celebrati laurei Tullii q
fuit ex libertis eius tali carmine qꝫ tua Romanæ uindex clariſſima
linguæ Sylua loco melius ſurgere iuſſa uiret: Atqꝫ Achademiæ ce
lebratam nomine uillam Nunc reparat cultus ſub potiore uet9: Hæ
etiam apparent lymphæ non ante reperte Languidaque infuſæ lu
mine rore leuant: Nimirum locus ipſe ſui Cicerouis honori Hæc
dedit hac fontes quom patefecit ope. et quoniam totum legitur ſine
ſine per orbem Sunt plures oculis quæ medeãtur aquæ in Italiæ eti
am alpibus multis in locis eſt genus aquæ: quam qui potu aſſiduo
hauſerit: turgidis & prominentibus gutturibus efficiuntur. Sca-
tent alibi denique in plurimis terris: alibi frigidæ: alibi calidæ: alibi

promiſcue auxilia conferentes & e cunctis animalibus hominum
tantum cauſa erumpentes feruntur aliæ quæ aluos inaniunt capiti
auribus oculiſque priuatim medentur: neruis aliæ proſunt & pedi-
bus aliæ luxatis & fractis adiumento ſunt ac uulnera ſanant. Eſt au
tem utilis ſulfurata neruis aluminata paraliticis aut ſimili modo ſo
lutis bituminata aut nitroſa maxime calens Homeꝝ calidoꝝ fontiũ
mentionem non feciſſe non demiror quom aliquos lauari calida
frequenter induceret uidelicet ꝗa medicina tunc non erat hæc quæ
nunc aquarum profugio utitur. Cæterum quom ad huiuſmodi hu
manæ īfirmitatis remedia aquæ præſto ſemper eſſe nō poſſint atq;
alio in loco inter ſeſe maxime diſtantes neq; ad omnia omnes uale
remedia venenosor
ant. Nunc ad reptilium fugam morſuſq; et reliqua imbecillitatis no
ſtræ auxilia ex ſimplici medicina uel compoſita congeramꝰ: quod
in promptu ſit et inuētū tam ab ipſa natura q̃ ab ipſa arte ꝓfectum
q̃ facile ab ipſa natura filicem ſubſterni utile locis ſuſpectis aiunt:
quoniam ſerpentem experientia comprobante non recipit uſtaque
fugat nidore: experti quoque prodidere: Si ſerpens ignibus et fra-
xini frondibus concludatur in gyro in ignem potius q̃ in fraxinũ
fugere: et quod magis eſt nec matutini quidem occidentiſue ſolis
umbras quãuis longiſſime ſint ullo pacto uelle contingere uerum
ſi ex arte ut ſæpe fit & Maro inquit ſub immotis præſepibꝰ aut ma
la tactu uipera delituit cælumq; exterrita fugit: aut tecto aſſuetus co
luber ſuccedere et umbræ Peſtis acerba boum: pecorique aſperge-
re uirus Diſce et odoratam ſtabulis accendere cedrum Galbaneoq;
agitare graues nidore chelidros. uel plenius et uberius Pharſaliæ
auctor expreſſit Vltima caſtrorũ meditatus circuit ignis Hic ebu-
lum ſtridet peregrinaque galbana ſudant: Et tarix non læta comis
eoaq; coſtꝰ Et Panacea potens et theſala centaurea pheucedanumq;
ſudat flammis ericinaque tixus Et larices fumoque grauem ſerpen
tibus urunt Abrotanum et longe naſcentis cornua cerui; Percuſſis
quorundam hominum tota corpora ſiue partes proſunt ut Ophio
genes olim in inſula paro marſi quæ alibi in italia ſiue quondam in
terra Aphrica ſi modo durent pſili qui uocantur a Pſillo rege ut A
garchides tradit dicti: Lucanus Nam primum tacta deſignant mē
bra ſaliua: Quæ cohibet uirus retinetque in uulnere peſtem Nec
marſorum ſolum ac pſillorum ſed ieiunam cuiuſq; hominis ſaliuá
contra ſerpentum ictus præſidio eſſe non dubium eſt. Silerem in

proferēdo percuſſorum remedia niſi. M: Varronem ſcirem. lxxx
uitæ annum agentem. M. q; Catonem Portium prodidiſſe aſpidum
ſerpentum ictus hauſta a percuſſis urina: uel Melantio in uini uete
ris emina contrito & in nares infuſo appoſitoq; ad morſum ſterco-
re ſuillo efficaciſſime curari: horum etiam & ſcorpionum ictib9 ipi
medentur ſi mortui & attriti illico ſuperimponantur. Viperam etiā
ferunt exuſtam in cineremq; dilapſam mederi eiuſdē beſtiæ mor-
ſui. Ad huiuſmodi etiam ſerpentum morſus Nigidius de animali-
bus libro ſecundo teſtis eſt: Gallinamq; q̄ primum deligi opponiq;
debere: ex arte quoq; ea maxime probantur quæ in edis Eſculapii
dei limine contra animalia uirulenta ea compoſitiōe clariſſima ſcri
pta lapide fuiſſe inueniuntur: Serpilli uidelicet duum denariorum
pondus oppomacis ac milei tantundem ſingulorꝫ trifolii pond9 de
narii aneti & fœniculi ſeminis & aneſi & opii duum denariorꝫ ſemi
ex ſingulis generibus erui farinæ. xii. quæ tuſa et cribata ac uino ex
cellenti digeſta dari in uini ciatis tribus conſueuere: Quo genere
anthidoti Antiochus magnus rex aduerſus omnia uenenata uſus
perhibetur in ſanctuariis mytridatis maximi etiā regis inuentā an-
thidoti quoq; cōpoſitionem ipſius manu conſcriptam legimus: & a
Galieno etiam & Diaſcoride celebratam e duabus ſcilicet nucibus:
Siccis ficis totidē: foliis rutæ. xx. ſimul tritis addito ſalis grano: hoc
effectu deniq; ut qui hoc ſumeret ieiunus nullum ueneni genus ꝑ-
fecto ſciret illo ſibi die nociturum. Porro uulnerum remedia ī præ
ſentiarum attingere nec abſurdum nec inutile erit uerū quoniam
uulnus nec quicquā conglutationem admittit ſi ferrum intus mane
at infixa & corpori adhærentia quonammodo abſtrahi poſſint pri
mum docebimus prompta & pauca quædam remedia proſeq̄ntes
infixa quæq; cinis abſtrahit hyrūndinis in olla cōbuſtæ cum aceto
Mus ſimiliter diſſectus & ſuperimpoſit9 farina e ſemine lini cū ra-
dice cucumeris ſylueſtris fractis oſſibus præſentaneus: Maxillarū
apri cinis coſtis quoque fractis laudatur unice caprinum fimū ex
uino uetere aperit enim & extrahit atq; ſanat: Sanguinem porro ex
uulnere fluentem ſiſtit puluis olibani cum pillis leporis & albumi-
ne oui facto emplaſtro & impoſito donec cadat. Aloes etiam puluis
per ſe uel aceto undecunq; fluat ſanguis eum ſiſtit nulnera recentia
et uetera ſi braſicæ decoctione foueantur et ea trita imponantur:
mire ſanat uermes qui in ligno ulcera ſanant omnia: uulnera uero

recentia terreni adeo conglutinant ut neruos quoq; præciſos illiti ſo
lidari intra ſeptimum diem Democritꝰ perſuaſerit itaq; in melle ſer
uandos cenſuit: inflaturam ex ictu cicuta trita impoſita ſanat Achil
lea quæ millefolium maius uocatur cũ aceto bibita ad plurima quõ
ualeat ad ſuſpiria præcipue confert præcipitatis ex alto eiuſmodi re
mediis clara Eſculapii opera fuere troianis temporibus Podalyrius
deinde & Machaon ex eo geniti ſucceſſere: qui & bello troiano du
cem inclytum Agamẽnonem ſecuti non mediocrem opem uulne-
ribus tantum medendo commilitonibus ſuis attulere adhibitos ĩ ex
ercitu ſuo a Cyro medicos Xenophontis tradit hiſtoria. Scimus &
Xerſem Perſarum regem a Soſtene comitatũ eſſe bello quod græ
cis intulit: Itemque Alexandrum a Soſtene ſecundo nec niſi cura
artis huius ope atq; præſtantia quam ab inuictiſſimis maiorum no
ſtrorum ducibus celebratam nouimus. Hanc enim apud noſtros
M: Cato magiſter primus ſoluſq; diu paucis duntaxat attigit ad ar-
mentarios morbos medicaminibus haud quaquã omiſſis quæ per
alios denique diffuſius pertractanda ſunt: poſt hunc illuſtriũ & cla
rorum uirorum unus tentauit. C. Eualgius litterarũ eruditione ſpe
ctatus uolumine ad. D. Cæſarem Auguſtum de ea edito uerum eni
uero ante condiderat ſolus apud noſtros ut equidem inuenio Pom
peii magni libertus Leucus nomine: quo primum tempore hãc ſci
entiam ad noſtros animaduerſum eſt perueniſſe. Nãque ut ad ex
ternos redeam qui huiꝰ diſciplinæ multarum rerum inuentiõe glo
riantur: Mytridates maximus ſua ætate rex & imperator quem de-
bellauit Pompeius omnium ante ſe genitorum curioſiſſimus me-
dicinæ remediorum indagator tam argumentis q̃ fama nuntia ha
bitus eſt cui uni cum ueneno ſæpe tentaretur excogitatum quotidie
uenenum bibere præſumptis remediis ut conſuetudine ipſa inno
xium redderetur: ſicq; in hũc uſq; diem Anthidotum eius nomine
celebratiſſimum extat: quod mytridaticos uocatur: alterum Anthi
doti genus Zopirus regi Ptolomæo dicitur compoſuiſſe atq; Am
broſiam nominaſſe. Præter hunc inuenit Iuba rex Ptolomæi pater
ſtudioꝝ claritate admirabilior q̃ regni quanquã primus utriq; mau
ritaniæ imperio præfuerit euforbiam herbam quam medici ſui fra
tris nomine appellauit: edito de ea uolumine claro præconio: cẽtau
rea a Cẽtauro chyrone dicta inuẽtore quã curatus chyron quõ her
culis exceptus hoſpitio pertractanti arma ſagitta excidiſſet in pedẽ

Achillis quoq; Chyronis diſcipuli Achilleā perhibetur inuentum
qua uulneribus mederetur:quae ob id adachilleos uocatur hanc a
pud nos millefolium uocant.Alii primum eruginem inueniſſe uti
liſſimam in plaſtris: ideoq; depingitur ex cuſpide decutiens eam
gladio in uulnus Telephi.Comperiſſe etiam dicitur theucer eadē
ætate theucrion quam quidam iermineam uocant:Gentianā quoq;
reperiſſe aiunt gentium illiricoꝝ regem ubiq; naſcentem illirico ta
men ad plura præſtantiſſimam. Sunt & alia medicamentoꝝ gene-
ra quæ diuino quaſi quodam numine tactu ipſo fiant atque leuētur
ut Veſpaſiano principi & epyrotharum regi Pyrrho contigit: il-
lum enim publice ſedentem audientemq; quom e uulgo captus qſ
piam luminibus alter quoq; cruris debilitate pariter adirent opem
implorantes a ſe rapide demonſtratam illis per quietem reddituꝝq;
alteri lumen profiteretur ſi oculos inſpueret: confirmaturūque alte
ri crus ſi dignaretur calce cōtingere quom ridiculares primum pu
taretur nihil penderetur que tandem familiarium interuentu & cir
cunſtantium quorundam ſuaſione utrunque tentatum eſt: nec op-
tatæ ſalutis ambobus defuit euentus. Hūc autem lienoſis hoc ē ſple-
ne laborantibus reſupineque iacentibus dextri pedis pollice preſſiſ
medentem accepimus:Galli ſacrificio albi facto neque quempiam
abiectum ab eo fuiſſe cui huiuſmodi genus medicaminis poſcenti
abnegaret.Magnam etiam medendo uim uerboꝝ ineſſe infirmita
tibus hominum animalibus languentibus claudicantibuſq; uel etiā
moribundis ſunt qui putent:& quanquā litteræ id noſtræ reſpuant
ad ſalutis remedium nihil conferre autument : profluuium tamen
ſanguinis uulnerato Vlixem inhibuiſſe carmine teſtis eſt Homer9
Theophraſtus etiam ſciaticis prodidit:Cato luxatis mēbris: Var-
ro podagris carmen auxiliari:Cæſarem quoq; dictatorem poſt ue-
hiculi caſum unum ferunt ſemper ut primum conſcendiſſet: id qđ
pleriq; ea tempeſtate facere norant carmine ter repetito itineꝝ ſecu-
ritatem aucupari ſolitum īſinita eiuſmodi exemploꝝ copia ſuper-
eſt:quæ libens ponerem niſi ad gymnaſticam & exercitationem re
liquam quæ maximum ſuſcepti muneris officium eſt ac bellicas ra
tiones feſtinaret oratio. De bonarum igitur artium ſtudiis hæc exa
rata ſint:Gymnaſticam & reliquam huiuſmodi militarem exerci-
tationem nunc ordine ſuo proſequemur

¶ De Gymnaſtica equeſtriqꝫ exercitatione ¶ Ca.III.

CAETERVM quom plurima ſint exercitationum gene
ra probanda quidem ſolum illa nobis erunt quæ ſecun-
dum naturæ uim ac ætatis rationem ſuſcipientur quo &
ualitudo bona ſeruetur & ad labores militares perferendos robuſti
ora deinde membra reddantur Vtrinque enim primis ab annis nõ
parum referre putandum eſt quali quiſque alimoniæ aſſuefiat: qui
buſque exercitiis durioribus uel mitioribus aſſuefaciẽdo urgeatur
ueluti ea quæ in Lacedæmoniorum ciuitate uel ſola uel cum paucis
cura a legum latoribus circa educationem & exercitationem publi
ce uidetur adhibita:& cæteris etiam animalibus & gentibus apparet
quibus cura eſt aſſidua bellicæ habitudinis nutrimentum lactis fõ-
tiumque liquorem ad ualitudinem roburque maxime propriũ eſſe
corporibus:ut Lucanorum & alioꝝ plurimoꝝ.ad utrunqꝫ etiam cõ
fert & utile putatur a pueritia frigori aſſuefacere: Quapropter ad a
micum ſcribens monet Flaccus ut anguſtam pauperiem pati robu
ſtus acri militia puer condiſcat & parthos feroces uexet eques me-
tuendus haſta uitamqꝫ ſub diuo & trepidis agat in rebus & quom
procliuis puerorum etiam natura ſit ad omnia opera & ad oẽs actꝰ
illi ea ætate maxime ſuſcipiendi ſunt qui per ludos fiunt: Ludi ue-
ro ipſi neqꝫ illiberales neqꝫ illaborioſi eſſe debent neqꝫ remiſſi: Sed
quales Lycurgum ĩ ſpartiatarum filiis ĩſtituiſſe ferunt:ipſe enim q̃
primum ſeptimum ætatis annum exegiſſent aſſumẽs diſtribuebat
in claſſes:eoſque una ſotios atque contubernales conſuefaciebat in
uicem ſimul legere & ſimul exercere quo per dimicationes mutu
as & promiſcuas contemptiones diſceret quale cuiuſque ingenium
eſſet qui auderet neque in certaminibus pugnam detractaret. Miri
des quoqꝫ Aegypti rex poſt ortum filii Seſooſis ex omni ægypto oĩ
bus qui eadem die quo filius nati erant infantibus congregatis nu-
triri educariqꝫ ac ſingulos eadem diſciplina exercitioqꝫ erudiri fecit
exiſtimans hoc pacto ſimul educatos atque inſtructos meliores in
bello fore hos continuo uſu ad maloꝝ patiẽtiam exercebat: nõ enĩ
licebat alicui cibum priuſq̃ curſu centumoctuaginta ſtadia confe-
ciſſet capere quo exercitio omnes uiri euaſerant & robuſto corpo-
re & animo præſtantes primum Seſooſis in Arabiam cum eorum
qui ſimul nutriti erãt exercitu a patre miſſus aſſuetuſqꝫ uenatui : ac

cibi potuſq; abſtinentia omnemq; eam gentem ſubiecit liberam an tea & ſeruitio inſuetam. Deinde in Libyam profectus maiorem eiꝰ partem in deditionē adhuc adoleſcentior redegit. Simili modo Ale xander .xxx. milibus barbaroꝝ pueroꝝ deletis græcis eos litteris & Macedonico more armorum exercitationumq; uſibus uerſari præ cepit pluribus ad eam rem inſtitutis magiſtris ſicque præter litteraſ quas ꝑ neceſſitate diſcebant: reliqua omnis exercitatio & diſciplina ad recte obtemperandum armorumque laborē tolerandum & præ lio uincendum parabatur: hac ī re lacones quoq; quom efferatos la boribus perſæpe redderent adoleſcētes quaſi hoc eſſet utile ad for titudinem maxime fallebantur. Non enim id conſequebātur quod intendebant neq; in aliis animalibus neq; in gentibus uidemus for titudinem adeſſe maxime efferatis: ſed potius manſuetioribus & le oninis moribus multæq; ſunt gentes quæ ad cædes hominum & ad eorum comeſtionem inſultant ut circa pontum Achei & Agniochi & ex mediterraneis Aliæ gentes quæ quidem clanculum per inſidi as latrocinantur: ad bellica tamen opera nihil ualent. Omnes enim iſtæ feritate liberæ gētes luporum ritu ut ſeruire nō poſſunt ita nec imperare. non enim humani uim ingenii habēt ſed feri & intracta bilis lacones præterea ſcimus dum ipſi exercebantur præſtitiſſe cæ teris: poſtea uero fuiſſe aliis inferiores Non enim ob id ſolum præ ſtabant ꝙ iuuentutem exercerent ſed ꝙ ipſi exercitati contra non exercitatos pugnarent. Romanæ ſimiliter legiones niſi fuiſſent pri mum aſſidua exercitatione attritæ. Ab exercendo enim exercitꝰ ꝙ exercendo fit melior dictus nullo pacto in pubertate ante uel poſt pubertatis tempora pedibus agmen præire: ſubire pondera: arma deferre: nec præclarum ac memoratu dignū aliquid reddere potu iſſent huius rei ætatiſque huiꝰ ſi alia nobis deeſſent Scipiōis Aphri cani ſuperioris & Aemilii quoq; Lepidi conſtare pōt exemplis: ille enī dum prætextatus eſſet ut Floro placet & Senecæ pubeſcens aūt ut Liuio eo prælio quo in romanos Hannibal ad Ticinū ualido ſta tim fragore detonuit patrē ciuem cōſulem belliq; ducem affectum graui uulnere & ab hoſtibus circūuentum periculo mortis exemit ſeruatiq; parentis cumulatam ſuis laudem rettulit. Hic uero puer ꝑ ductus in pugnam eodem congreſſu & hoſtem occidit & ciuē ſer uauit in cuius memoriam rei ſtatua illi prætextata ex .S.C. in capi tolio poſita eſt ut & caeteri exemplo eiuſmodi accenderentur Sed

neq; & tu quoq; hoc in loco niſi tibi tuas laudes inuiderimus Sigiſmunde Pandulphe ſilentio obruēdus es aut ullo pacto his duobus inferior habendus quom tertiumdecimum aetatis annū pene agēs ſub. Diuo frē tuo Roberto in illa peſtifera atq; funeſta tumultuātiū patricidaꝝ conſpirationis eruptiōe conſternatis tuoꝝ iam omnium animis ſuborta de tota malateſtaꝝ familia omniumq; ciuium ſtatu actum eſſet niſi protinus hinc te raptimq; ſurripiens in legiōis uniꝰ numerum: conuocatis undecunque ſubditorum populorum auxiliis tecum una die confluentibus ferro ui armis cōtra q̃ plurimos fortiſſimos & ad ſubuerſionem urbis noſtræ immitiſſimos uiros cum maximo capitis tui periculo dimicaſſes: niſi tu tibi ac fratribus patriam rerum fortunarumq; ſuarum pariter ac tuarum incolumitatem deperditam & pene reſtinctam uindicaſſes illa peſte illo monſtro ac portento ſeditionis auctore atque flabello a ciuitate reiecto: profligatis cæteris deinde factionis & tumultus illius primoribꝰ atq; complicibus & quae ad tertium uſque lapidem in eorum auxilium prouenerant: Piſaurienſium copiis: plurimis inſuper ad cuſtodiam tutelam firmitatēq; ciuitatis noſtræ per te accitis præfectiſq; cohortibus: Sicque mirabile dictu in illa perditorum hominum colluuiōe unde ueterano armorum & equitandi totiuſque rei militaris peritiſſimo euaſiſſe ſatis fuiſſet. Tu id ætatis ob tuam uigilantiam ingenii uiuacitatem animique præſtantiam utriuſque fratris ſeruati & patriae publicae ſcilicet ac priuatae pietatis triplicem meruiſti coronā Clariſſimum inuictiſſimi futuri ducis initium. Quid enim fuit p̄ncipem in ſuae adoleſcentiae limine inſpicere tam maximū facinus committere audere: quid eoipſo magnificentius: quid fortius: quid gloriosius & laudabilius: quid in antiquis maiorum tuoꝝ monumētis præclarius: quid famoſiꝰ tuis potuiſſes poſteris relinquere q̃ una fere ac omnium uoce dici: hanc urbem nobiliſſimam uniuerſū populum: ius: æquitatem: leges: mores: per te uno tempore cōſeruatos fuiſſe. Neque id ſane cuiquā incredibile de te uideri debet qui annos ſemper tuos longe anteceſſeriſ & omnes uirtutum omnium ab ineunte æuo numeros ita colueris ut in te ante claruerint q̃ perſpectæ intellectæque ab aliis fuerint. Spretis nanq; ſolitis puerilis ætatis illecebris magna ui aſtrorum fortuna tuas res maximas ad imperium diſponente didiciſti: non ignauia: non quiete: non otio: non deſidia: non uoluptate torpere: Sed membra durare militares labores

perferre:uigilare:eſurire:ſitire:algere:æſtuare:& cum ultimis mi-
litum & equitum dura & aſpera quæq; aggredi. Doctus etiam præ
cæteris tui temporis regi pariter & regere: exercitus ducere: caſtra
metari:acies inſtruere:præſidia agitare:hoſtes ferire:machinas eri
gere:firmare aggeres:pila torquere:haſtilia iaculari:clypeis intona
re:enſem uibrando incredibilia penetrare:in ſcandendis equis non
perſico more iuuari:Sed inſtituto ſine ſcanſilis ferri adminiculo le
niter facileq; eos inſilire ac reflexis ĩ tergum manibus uelociſſimis
curſibus ad exemplum ducendi frequenter concitare nunc item fle
xis habenis in medio curſu leui momento præuertere nunc mõtes
conſcendere:nunc foſſas ſaltu traiicere:& ita demum ad omnia rei
militaris munia percallere ut non facile quiſquã poſſit elicere miles
ne an eques:tribunus uel ĩperator maior & inſtructior accedas uel
habearis pluribus deinde quom adoleueris rerum eiuſmodi p uni
uerſam Italiam inductoribus accitis qui neq; prius a te dimiſſi q̃ in
cæteris quæ modo diximus exercendo eos aut æquaris gloria: aut
ſuperaris diuitiis plurimis & honoribus auctos Alexandrum Seue
rum credo imitatus:quem poſt litterarum ſtudia paleſtræ operã de
diſſe ferunt:uel potius. P. Rutilum qui armorum agitatione uitan-
dorum inferendorumque ictuum diſciplinam primus miles iuſſit
accipere & in caſtra penetrare ut nedum uiribus & audacia quibus
antea ſolis initebatur: ſed etiam arte induſtriaq; ualeret iſdem ſtu-
diis initentem Paulum Aemilium legimus:qui & filios quoq; inſti
tutiõi freq̃nter intererat erudiri cenſuit:ac uoluit egregiis taliũ rerũ
ſelectis præceptoribus. Marius autem iſdem nec dum ſtudiis uerũ
quom eſſet annis cõfectus & multa corporis egritudine grauis quo
filium militaribus officiis obeundis per reliquum ætatis illuſtrem
redderet quotidie cum adoleſcentibus foras prodibat in mediũ una
decertans:non neſcius quanti hoc in pace imaginariæ militiæ ge-
nus a teneris annis imbibitæ ad maxima poſterorum diſcrimina ac
uera belli prælia ineunda conferret. Et licet hoc militiæ genus quod
in eiuſmodi exercitationibus quæritur longe impar ſit ei quod ĩter
bellorum tumultus per indigẽtiam rerum omnium omneſque ter
rores diſcitur:mirum tamen in modum equitatu facile & armatura
leuiſſimum corpus reddit. Idem expeditionem agẽs copias ſuas aſ
ſiduis laboribus curſu & longo itinere exercuit: eoſque ſæpenume
ro onera iubebat ferre & uaſa & cibaria illis in faſciculos coeuntia

furcis imponi:ſub quibus & habile onū̃s & requies facilis eſſet ĩde in prouerbium poſtea uenit ut qui difficultate nulla ĩfractus miles laborum eſſet patiens corũq; non aſpernator:ſed ſtudioſus ardẽſq; imperatoris ſui iuſſa tacite agẽs Marianus mulus appellaretur. Cato etiam Cenſorinus filio ſuo magiſtrum ſe præbuit:quippe qui exercendi corporis non modo iaculandi tractandi ut arma uerum equum defricandi equitandiq; & pugno dimicandi: calorem & frigus tolerandi ac rapidos gurgites & aſperrimos fluuios ui tranandi artes inſtruxit: Vticenſis autem ille poſterior Cato ĩ Gymnaſiis ſe exercens laboris ita patiẽs fuiſſe dicitur ut detecto capite ſeu ſol ſeu imber eſſet cum amicis qui una iter faciebant equiſque ueherẽtur ſingulos ſæpe adiens & pariter cum ſingulis ambulans loqueretur pedibus ipſe proficiſcens. Magnum & præclarum quoq; erat ad animorum fidutiam maximum ducem aſpicere Pompeium duo de ſexaginta annos natum ſaltu & curſu pedites primum equites armis deinde exercere:nudare enſem & currẽte equo uectum peropportune recondere:in iaculatu præterea non agilitate modo ſed pro tẽpore robur oſtendere:quem talibus inſidentem ex iunioribus pleriſq; haud quaquã facile ſuperabant Neque enim ille potuiſſet par eſſe Sertorio niſi ſe militeſq; ſuos frequẽtib9 exercitiis præparaſſet ad prælia quom ad difficultates ille maximas ad longas itineratiões per aſpera quæq; & inuia aſſuefactus ex quibuſcunq; locis inuadendi euadendique ac exercitum ducendi peritiam quandam & ſummam haberet. Maſiniſſa numidarum rex nonaginta annos natus præ cæteris hominibus hac in parte admirabilis fuit:adeo quemadmodum Cicero refert ut nullo unquã imbre nullo frigore caput ſuum ueſte tegeret. Eundem conſtat aliquot horis in eodem ueſtigio perſtare ſolitũ nec ante moto pede q̃ conſimili labore iuuenes fatigaſſet ac ſi quid agi ut ſæpe ſolet a ſedẽte oporteret toto die ſæpenumero nullam in partem conuerſo corpore in ſolio duraſſet & quõ ingreſſus iter pedibus eſſet in equum omnino non aſcendere cum equo ex equo non deſcendere:quinimo noctem diei ſic plerunque iungendo ducere ut nihil ex his quæ adoleſcentes ſolent omittere uideretur. P. Scipio contra numantiã miſſus corruptũ ſecordia ducens exercitum:exercitatione correxit cogens niues & frigora pati uada fluminũ pedibus traiicere timidos ſubinde exprobando & ignauos frangendoque delicatioris laſciuioriſque uitæ uſus & parum

neceſſaria expeditioni naſa. Curautt præterea Cyrus ut nūq̃ mili
tes niſi ſudore præuio prandium ſumerent aut cœnam: idq; aut ue-
natione fiebat aut alio iiuncto opere quod egens feſtinatione ſudo
rem eliceret. Mytridates rex Ponti per hyemem otio marcere mili
tes nunquam paſſus eſt eos nanq; ac ſe ipſum continuo tectis haud
quaquā urbanis: ſed caſtrenſibus tenuit neq; uero ludis niſi acerri-
mis mēbra indies exercuit aſſuetus feras curſu perſequi & uiribus
nō nunquā congredi ne Zephiro ad bella uocante uires per blādi-
menta langueſcerēt: a. C. quoq; Cæſare quē ultra q̃ credibile cuiq̃
uideatur laboris patientē fuiſſe conſtat: Tyrones domi per equites
perq; etiam ſenatores armoꝝ peritos inſtructos legimus: ad eoſque
ſcripſiſſe perſæpe quo ſinguloꝝ curam diſciplināq; ſuſciperent nec
tyronibus ſolum ſed militibus etiam ſuis ac uniuerſo exercitui die
noctuque ſubtrahebat: augebatque iter quo per ſegnitiē & īertiam
ſubſequentes defatigaret: quæ omnia ſilētibus bellis animaduertēs
probus Aurelius in negotio uerſari milites ſuos q̃ in otio ne langue
rent: ſatius fore duxit fabricis nunc urgendo nouis: altas nūc extru
endo turres: nunc aquoſa deſiccando loca: nūc templa quæ uetuſta
te corruiſſent reſtaurando: aut noua & pulcherrima conſtituendo
atque colendo: ſaltationem quoq; domi a Lacedæmoniis admiſſam
inter exercitationes ad bella utiles fuiſſe memoriæ proditur: quam
Socrates apud græcos probat & maiores noſtri nec inhoneſtā: ſed
neceſſariam ſimili modo putant quom apud eos ſaltationem in ar-
mis habitam & ab ipſo tripudio ſaltatorios alios denominatos con
ſtet: Et quanquā uno eodemq; tempore tribus nobiliſſimis ciuibus
non modo ſtudium ſaltandi ſed etiam peritiam qua gloriarētur fu
iſſe non dubium ſit: Gabinio ſcilicet conſulari Ciceronis inimico:
quod ei etiam Cicero non diſſimulanter obiecit: & M. Cælio noto
in turbas uiro: quē idem Cicero defendit & Licinio Craſſo Craſſi
eius qui apud parthos extinctus eſt filio: Criſpus tamen Saluſtius
ſpectata ueritate hiſtoricus Semproniam nobiliſſimam fœminam
reprehendit: non ꝙ ſaltu ualeret ſed ꝙ eiuſce rei ſingularem quan-
dam peritiam & eruditionē habuerit: & Sci. ut Senecæ uerbis utar:
eo in libro qui de animi tranquillitate īſcribitur: Triumphale illud
& militare corpus mouet ad numeros non molliter ſed infringens
ut nunc mos eſt etiam inceſſu ipſo ultra muliebrem mollitiē fluen
te. Sed ut illi antiqui uiri ſolebant interluſum ac feſta tēpora uirilē

in modum tripudiare non facturi detrimentum etiam ſi ab hoſti-
bus ſuis ſpectarētur. Nec tibi Sigiſmunde huius & illoꝝ ſaltationis
ſtudium turpitudini fuit ſimili modo exercere prodireq; in mediū
ac modo aperta fronte modo perſonata nōnunquā populo eſſe ſpe
ctaculo hac ratione tua ꝙ nulla pars corporis in ſaltatione uti ſæpe
& phyſice quidem dicere ſoles otioſa ſit. ſed collum una & crura &
manus exerceantur exerceriq; debeant per eum qui ſit corpus agi-
lius & ad omnem militarem motum ac celeritatem promptius ha-
biturus. Præter hoc Nembroth uel ut alii perhibent Apollinis Dia
næq; inuentum uenandi ſtudium ſummopere probare etiam ſoles
quod parum tibi quid a iuſto d fierre bello uideatur: Quom opus
ſit feras inſequi fugientes locorum aſperitatibus abruptis & inuiis
moueri maximos labores capiendi ſtudio ſubire: abſtinere a mul-
tis: æſtus & algores pati: ſitim ac inediam tolerare: commoueri de-
niq; animo quom ſint manus conſerendæ cum feris cominuſq; cō
grediendum his cauſis honeſtiſſimis nec ad illecebras tantū & ani
moꝝ relaxationes antiquoꝝ plurimos ac quidem grauiſſimos īhæ
ſiſſe percelebre eſt: nam fixerit ceruam licet: aut erimanti nemora
placarit uictor Alcides: Aprum Calydonis regionis uaſtatorē ſtra
uerit Meleager fuderit auctor romani generis ceruoꝝ corpora nō
uoluptati ſuæ ſed publicæ utilitati proſpexere: Cyrꝰ ſimili modo pu
blicæ utilitatis militariſq; diſciplinæ gratia eos ipſos qui aptiores bel
lis uidebantur uenationi aſſuefaciebat propterea ꝙ id genus exerci
tii plurimum bellicæ rei conducere ad exploranda itinera & diuer-
ſoꝝ locorum anfractus non dubium ſit. Prætereo Alexandrū Ser-
torium. M. Antonium Alexandrum item Seuerum Hadrianū Ta
citum pluresq; alios ſuperioris temporis imperatores ac duces ma-
ximos hoc exercitii genus ſummo quodam ſtudio ꝓſecutos: quos
uero ſpecies illa uenationis oblectat ut aues auibus inſequatur: ſi ta
men hoc genus aucupii uenationi cenſeas annectendum mitiori q
dem ſtudio exercentur. Sed non impari leuitate ac uoluptate. Huiꝰ
autem exercitationis auctorem ſunt qui Machabeum egregiū bel
li ducem fuiſſe confirment. Ab antiquis autem ſecularium hiſtori
arum ſcriptoribus fidem ſumentes Vlyxem perhibent qui primus
exciſa Troia armatas aues attulit græciæ: quas ſua ui quadā & gra-
ta intuentium admiratione duce natura incognati generis exitium
animauit. Nam quom accipitres paſſim auibus inſidientur caſq; ra

pia nt:alii ex terra ſolum:alii non niſi circa arbores uolitãtes: alii ſe
dentes in ſublimi:aliqui uolantes in aperto in Thraciæ parte ſuper
Amphypolim homines & accipitres ſotietate quadam aucupantur
Hi enim ex ſyluis & arundinetis excitant aues: Illi ſuperuolante de
primunt rurſus captas aues diuidũt cum his:traditumque ẽ miſſas
in ſublime ibi accipere eos & quom tempus ſit capturæ clangore &
uolatus genere inuitare ad occiſionẽ. Piſcationis autem uſus & mo
deſtior eſt quem nec aſpernati ſunt plures & quidẽ magni uiri Au
guſtus præcipue &. M. Antonius qui ob laxandum animum piſca
ri ſæpius hamo ſolitos feruntur:quanquã & honeſtior forte & pro
banda magis illoꝝ uita fuerit de qua inquit Naſo: Piſcis adhuc illis
populis ſine fraude natabat: Hoſtreaq; in cõchis tuta fuere ſuis: nec
latium norat quam præbet Ionia diues:nec quæ pygmeo ſanguine
gaudet auis Natandi peritia propter maritima etiam bella his adhi
benda uidetur quom & periculis liberare milites ac duces plerunq;
ſoleat & ad quæq; clariſſima facĩora audaciores reddere: ideoq; ma
iores noſtros campum martium Tyberi finitimum delegere quo
& milites tabem omnem ſudoremq; illũ Martium atq; ſqualorẽ ar
moꝝ exercitio contractum diluerent ac natando labore deponerẽt
Huius rei peritia Sertorius romanis aduerſus Cymbros male pu-
gnantibus amiſſo equo & uulnere ĩſuper accepto Rhodanum am
nem cum thorace & ſcuto per aduerſos fluctus & fluminis uorticeſ
toto corpore atq; omnibus ungulis ut dicitur plurimum initẽdo tra
iecit. Simili modo Iulius Cæſar quom Alexandriæ circa oppugna
tionem irrumpentiſq; multitudĩis impetum preſſus ſcapham cõſcẽ
diſſet:mox pondere ſequentium præſſam ac porro merſam ꝑ du-
centos paſſus ad nauem una manu elata qua litteras deferebat natã
do peruenit:ſicq; ut ſint qui paludamento in fluctibus dimiſſo ena
taſſe illum dicant:idq; ſeu fortuito ſeu conſulto ut hoſtes in illud ſa
gittis ac lapidibus intentos faceret: ſintq; qui paludamentum mor-
dicus trahentem ne hanc quidem gloriandi materiam hoſtibus re-
liquiſſet cõfirment:hæc tamen uulgatior & certioribus teſtibus ſuf
fulta ſententia eſt:nam de eo nulla eſt controuerſia eleuata illum ſi
niſtra manu nataui ſſe ne libellos quos ea geſtabat maris aqua per-
tunderet huius diſcriminis forte memor Auguſtus ea in re nepo-
tes ſuos ita ſtuduit erudiri ut & ipſe plerunq; per ſeſe doceret : talia
porro exercicia recipienda ſunt quae ad imitationes eorum quae

poſtea ſerio erunt facienda accommodari poſſint nec faciat exercē
tem habentēque uilis exercitii operatorem: uile autem exercitium
putandum eſt quodcunque corpus aut animum ſiue mentem dete
rius diſponunt ut mercenarioꝝ turba plurima & quæ ſordida nun
cupamus: mentē enim non expeditam nec ad opera bellica utilem
ſed uilibus occupatam reddunt. Illud ſimili modo unum nec præ-
tereundum tanquā omnium utiliſſimum equos ſcilicet ad equitan
dum idoneos: Sed inexpertos laboris celeriter confici necarique ſo
lere: ꝓinde equitem oportere frequenter eos agitare & quoniā fræ
na & faleræ ex loris confecta maxime uſui ſunt nunquā ſine illis in
cedere: ſicque parua impenſa per magnum ſibi præſidium compa
rare poterit & glorioſius in omni bellico certamine uictor euadere

De otio militari Ca. IIII.

VERVM quoniam clarorum uiroꝝ atque magnoꝝ non
minus otii q̃ negotii rationē extare oportet quom nihil
pene ſit in opere naturæ quod non exemplo dieꝝ ac no-
ctium aliquas uices feriarum uelut huic ipſi modum finemqꝫ præ-
ſcribamus. Primum itaqꝫ quom permultæ ſint animoꝝ huiuſmodi
relaxationes quæ aliquo ſtudio feſſos leuare poſſint uigoremqꝫ ani
mi ab omni triſticia & pertinaci laboris continuatione feriarum il-
lariter diſcutere in otio & ceſſatione id potiſſimum erit: ne quid illi
beraliter: ne quid petulanter: ne quid flagitioſe: ne qd obſcene mol
liter impudenter ac improbe ſuſcipiatur. Sed quicquid id erit ſit ur-
banum: ſit ingenuum: ſit facetum: & eiuſmodi deniqꝫ in quo aliqd
ꝓbi & generoſi animi lumen eluceat ut quæ apothegmata & ſcō-
mata uocant quibus Auguſtus. C. Adrianus aliiqꝫ permulti ferociſ
ſimi & bellicoſiſſimi uiri maxime Lacedæmonii uſi perhibentur.
Apud hos enim inter cætera exactæ uitæ inſtituta hoc iocandi ge
nus a Lycurgo inſtitutum ē ut adoleſcentes & ſcōmata ſine morſu
dicere & ab aliis in ſe dicta perpeti diſcerēt: unde ſi quis eoꝝ ī indi
gnationē ob tale delictum prolapſus fuiſſet ulterius ei in alteꝝ dice
re non liceret: quæ res quantum utilitatis ſit allatura q Lycurgi ui-
tam legerit facile inueniet: licebit etiam uarium uitæ genus habere
modo ruri eſſe modo in urbe ſæpius ī agro quieſcere ac deābula
re ut Scipio ille qui pͥmus Aphricani nomē geſtis rebus & uirtute

meruit. Quippe qui ſpiritum domitorem gentium & aures caſtro
rum ſtrepitu & tubaꝝ fragoribus oppletas húc referre cõſueuerat:
non ut uirtus otio langueret: ſed ut ſeſe mens uarietate negotioꝝ di
ſcreta colligeret: Quamobrẽ nec ſibi unquã otioſus neqꝫ ſibi ſolus
unquã uidebatur. Huius nepos & ipſe Aphricanus Scipio ſicut la-
boris & exercitii ſupra fidẽ patiens: ſic otii & ſolitudinis cupidus ſo
lus ſæpe cum Lælio ruſticari peregrinariqꝫ ſolitus interdumqꝫ litto-
ribus uagabundus expugnatricem illã Carthaginis Numãtiæqꝫ de
xtrã ad marinas conchulas calculoſqꝫ interlegendos ĩclinaſſe eoſqꝫ
ut Ciceronis uerbo utar incredibiliter repueriſcere eſſe ſolitos quõ
rus ex urbe tanquã e uinculis euolaſſent. Q. Mutius Scæuola diui
ni pariter & humani iuris illa ætate conſultiſſimus a ꝓcellis fori fu-
giens in otium et aleæ et calculorum ludo fertur operam dediſſe ea
que uiciſſitudine rerum mole prægrauatum ingenium releuaſſe:
quanꝗ eo in genere probandi forſan magis ſint idem. Q. Mutius
Scæuola augur et Lycon philoſophus qui optime pila luſiſſe dicun
tur: quod forenſibus cauſis interpretandique iuris ac rerum natura
lium labore fatigati ad hoc præcipuum otii genus recreandarum
uirium confirmandorumque laterum gratia ſeſe conferebant: Dio
nyſium quoque ſiracuſiũ hoc etiam ludo delectari ſolitum accepi-
mus: & diuum Auguſtum poſt finẽ ciuilium belloꝝ ab exercitiis
campeſtribus ad pilam tranſiſſe &. M: Antonium uerũ Auguſtum
M. que Aurelium Antonium qui ut de eo ſcriptum ẽ pila quoqꝫ lu
ſit apprime: calculorum quoque luſus quorundã iudicio nec inde
cens habẽdus: quom & pugnæ bellique ſpeciẽ præferat hoſtiliſque
certaminis dicente Ouidio Diſcolor ut recto graſſetur limite mileſ
quom medius gemino calculus hoſte perit. ut mage uelle ſequi ſci
at & reuocare priorem ne cito fugiens incomitatꝰ eat qui ludus ꝓin
de ꝙ pauculis lignis ſit uagis ac furtim inſidiãtibus atque latrocinã
tibus latruncularius ludus apud ueteres dicebatur. Vnde Martialis
inſidioſorum ſi ludi bella latronum: Geminus iſte tibi miles & ho-
ſtis erit. Et quanꝗ ꝓbent hoc alii ex eo ꝙ ingenii multa meditatiõe
excitare acumen uideatur. Ex eo mihi quidem uidetur magis ĩpro
bandus quom nihil ſit temporis amiſſione infœlicius: nihil deteri
us eo in quo minimum proficias plurimun cum labores. Poſſet enĩ
motus animi & mentis agitatio illa quae ibi fruſtra diſtrahitur re-
bus magnis ſeriis & melioribus accomodari: unde nõ ab re præter

Scæuolã & Auguſtũ apud maiores noſtros hoc ludo ludere quoqꝫ
ſimias ſolere auctore Plinio memoriae proditum eſt. Tabularꝝ ue
ro ludus nec aſpernandus nobis uidetur quem Pallamedes troiano
bello ut Varro tradit iccirco ĩueniſſe legitur ut uel hoc negotio mi
lites occupatos teneret taliqꝫ ludo auerteret a ſeditionibus exercitũ:
iocundum quoque & fructuoſum eſt alearum noſce certamen: cu
ius ſimiliter ſtudio Claudium Caeſarem libro de ipſis edito teneri
quondam nouimus: legimus & Neronem & Domitianum uerum
Commodum & Auguſtũ Cæſarẽ imprimis tantum huius rei cupi
dum fuiſſe: ut de bello ſiculo mordax epigramma huiuſmodi ĩuul
gatum ſit. Poſtq̃ bis claſſe uicta naues perdidit aliquando ut uĩcat
ludit Aſſidue alea huius etiam uoluptate certaminis Ptolomæum
& Alexandrꝝ pluresque alios grauiores curas nouimꝰ deliniſſe idqꝫ
interludendum egiſſe ut cum laude & gloria maioribꝰ negotiis ap-
tiores poſtea redderentur: quod ſi autem cupiditatem ſequitur mi-
nime liberale aut indecentem uiro mollitiem illam quam Athalus
Aſiaticus dicitur inueniſſe quanq̃ Aſiæ regno exciſo inter manubi
as non ſub una ſpecie migraſſe ad græcos ferunt damnoſũ tanquã
ac iurgii plenum fugiendũ eſſe & leges iubẽt & his uerbis Naſo nõ
reticet. Sũt aliis ſcriptæ quibus alea luditur artes hoc eſt ad noſtros
non leue crimen auos: Quid ualeant tali quo poſſes plurima iactu
Figere damnoſos effugias ue caues. Alius uero aleæ ludꝰ cum ære
quondam pueri denarios in ſublime iactãtes capita aut nauium lu
ſu teſtæ uetuſtatis exclamant quid criminis turpitudiniſue in ſe ha-
beat nec uideo neqꝫ intelligo. Addit etiam Herodotus Talarium lu
dum & ſperæ lidos fame oppreſſos quaſi ſolatia quædam ĩueniſſe.
Altera enim die ludebant alia epulabãtur atqꝫ ita duo de uiginti an
nis feciſſe quæ ſi non ad uoluptatem comparata ſunt ſimiliter ĩpro
banda minime puto. Nõ igitur ad tam uarias huiuſmodi ludorum
ſpecies atque iocorum tanta clarorum hominum ducum ac princi
pum cupiditas tenderet niſi uoluptatem quãdam natura inſitam lu
ſus iocuſque haberent: quom conſtet uitam ĩ laxationem & ſtudiũ
diuidi oportere ob hocqꝫ non ſolum lucubratiões & uigilias ſed etiã
ſomnos inuentos eſſe non turbines & tempeſtates ſed tẽperies nec
bellum rurſus ſed pacem & inducias nec laborioſas ſemper actio-
nes: ſed celebritates quaſdam a legum conditoribus inſtitutas qui-
bus ad hilaritatem homines publice cogerentur.

¶De quadruplici uirtũtum ſpecie & eaꝝ diſtributione quiꝗ in his belloꝝ duces clariſſimi habiti ſint ¶Ca. I

¶LIBER QVINTVS

OMnes Sigiſmunde Pandulphe omniũ pene diſciplinarum inſtitutiones naturam & exercitationem quæ ſine dubio plurimum iuuant in ſuperioribus libriſ attigiſſe ſatis uiſum eſt: Nunc uberiore quadam comprenſione per omnes quidem ſpecies uirtutũ exemplorumque ire qui poterunt magis proficient: maxime ſi ducum atque imperatorũ quiſꝗ conſilia quæ Græci ſtratagemata appellant: multaque multorũ grauiter argute faceteque dicta ut ea quae a ſene Catone collecta ſunt quae uocant apothegmata & ratiõe & loco & tẽpore uſus diligẽter inſpiciet. Nam & omnium quæcunque docemus exempla potentiora et efficaciora ſunt etiam ipſis quae traduntur artibus. In his enim mirabilem quandam ac uariam illis excogitandi generandique ſimilia opera noſtri duces et imperatores ſument alimoniam: quom nihil (ut ita dixerim) ante prælium in prælio poſt prælium: ſtrenuum: memorabile: clarum: uafrum: callidum: continenter: conſtanter: benigne: liberaliter: innocenter: magnifice: ſapienter: cum laude & uirtute dictum factumue quod non hinc legentium animos facile poſſit irrepere. Non alienum igitur erit ea primum uirtutis exempla pertingere: cuius quidem nota omnibus quadripartita diſtinctio eſt: nam & callere ducem oportet & quid agendum non ſolum in prælio aduerſus hoſtem. Cæterum ubique & cum omnibus induſtrium eſſe: neque enim ſemper duces pugnant immo ſæpenumero per ĩdutias aut caſu aliquo poſitis armis cum amicis aut hoſtibus colloquuntur: ubi in eligendis aut reiiciendis rebus falſi agreſte uel ſubruſticum aliquid & ineptum loqui imprudentis & ĩſulſi eſt. Enimuero ne in id prolabamur naturae comitas: affabilitaſque praeſtabit: in qua primus omnium Aphricanus maior: inde Auguſtus Veſpaſianus multiꝗ alii ex noſtris Põpilius rex romanus & Fabius maximus & Catones duo clari ſũt. Adde his. Marcũ

Antonium longe prudẽtiſſimum:eum inquã qui phyſicum malu
it q̃ Cæſareum cognomen ex alienigenis Cyri ambo:Pœnꝰ Hãni-
bal & Ponticus Mitridates. Et hæc quidem prudentiæ uirtus in tres
partes diſtributa eſt:memoriam enim intelligentiam ac prouiden
tiam affert quæ tres oculos in totidem quoque tẽpora mira reꝝ di-
ſtantium connexione deſigunt:memoria quæ reꝝ geſtaꝝ locorum
tẽpoꝝ ac perſonaꝝ meminit cui præter cæteros fiunt inſignis haud
facile dixerim permultis gloriã eius adeptis Diuo Iulio Cæſari hoc
imprimis ab hoſtibus datum ſcio ut memoria polleret eximia de q̃
inquit Cicero ꝙ nihil ſoleret præter iniurias obliuiſci : quippe qui
huiꝰ rei quoq; beneficio & legere ſimul & ſcribere & audire & epi
ſtolas ex tempore tantarum rerum duobus librariis & pluribus ut
Oppius ut alius hiſtoricus quidem & orator inſignis inquit: Qua-
ternas uel ubi nil aliud ageret ſeptenas dictare ſolitus ſit:mirifica ꝑ
fecto res tam facile ſingulis adeſſe tam fideliter omnium reminiſci
Nec ſum neſcius huius quoq; rei ſingularem. Q .Fabio Max. lau
dem contigiſſe inter multa nimium quæ uiri illius gloriam extol-
lunt hoc non in ultimis poſuerim ꝙ ingenti quadam fuit notitia ue
tuſtatis de quo eſt apud Ciceronem ꝙ omnia non domeſtica ſolũ
ſed etiam externa bella memoria complectebatur:itaq; minime mi
ror ꝙ bello punico ſecundo dicta eius conſiliaq; tum in populo tũ
inter primores patrum pro oraculis habebãtur. uere enim mihi ui-
deor dicturus qui multa ſuperioris temporis memoria tenuerit fo-
re quodam modo futurorum uatem. Sed quom duplex ſit memo-
ria altera rerum:uerborum alterã primam qualem in Fabio modo
rettuli:talem ĩ.L.Lucullo ampliſſimo & imperatore & philoſopho
admirabiliter uiguiſſe comperio. Alteram atq; ſecundam habuiſſe
uidetur Scipio. Ex omnibus enim gentibus ac ſæculis nullum ĩ hac
re facile ſibi prætulerim ſi modo ueꝝ eſt quod tradunt ipſum etiam
populo ro. nomina reddidiſſe:quæ res quidem pene incredibilis ẽ
niſi eam permulti clari auctores inter quos Plinius ſecundus in na
turali hiſtoria id proprio teſtimonio confirmaſſet: fuit & Adrianꝰ
ingentis & mirificæ memoriæ quippe qui & libros ſtatim lectos &
ignotos plurimis memoriter redderet unoq; tẽpore cõfabularetur
ſcriberet dictaret audiret. Ab occaſu ad orientem uerſo Themiſto
cles Graiæ gentis primus occurrit:qui inter grauiſſimas occupa-
tiones publicas & priuatas cunctorum ſuorum ciuium nomina &

erãt Athenis nãtus memoriã tenebat ſtupendum profecto negotiū
niſi.L.Scipionis mentio præfeciſſet:Cynneas quoque Pyrrhi regis
nuntius clariſſimam excellentiæ huius gloriam cõſecutus eſt: lega
tus enim ſenatui Ro. poſtero ingreſſus eſt urbem die nouus ho-
mo & ab eã patriã alienus uniuerſum propriis ſenatum nominibus
ſalutauit.Sunt qui equeſtrem ordinē:ſunt qui urbanam omnē cir
cunfuſam ſenatui plebem adiiciant:Præclaꝝ ſane facinus operoſū
ac diligens etiam ſi ob aliud Romam non ueniſſet Cyrus porro ꝑ
ſaꝝ rex etſi maximis exercitibus præeſſet omnium tamē militum
nominã meminerat Mitridates deniqꝫ ut auctori noctiū atticarum
A.Gellio quinque & uiginti ut Plinio duarum & uiginti ut uero ne
poti eius eo libro qui de uiris illuſtribus inſcribitur quinquaginta
gentium quæ ſub imperio eius erant linguarum notitiam habuiſſe
perhibetur & iura cuilibet patrio ſermone reddidiſſe & in contioni
bus ſingularum nationum interpretē haud quaquã illi fuiſſe: quae
res & illum militibus & hunc populis ſuis acceptiſſimum fecit intel
ligentia in rerum præſentium cognitione ſita eſt:hac qui fuerit præ
ditus imperator is non aliena ſed uera & immortali mihi laude pro
bandus uidebitur cui conſentaneū illud erit quod Actius Vlyxem
probans in philocteta ſuo & in eius tragœdiæ ꝑncipio inquit:Incly
te parua prædite patria nomine celebri claroque potẽs pectore achi
uis claſſibus auctor Grauis dardanis gentibus ultor : laerciade no
uiſſime patrem memorat:ueꝝ omnes laudes eius uiri non laertes:
nec quiſquã alius ſibi uendicat:ſed uirtus eius ducis ſotia nec aliud
in eodem Vlyxe monet Homerus qui ſemper ei comitem uoluit
eſſe prudentiam quam poetico more Mineruam appellauit:q̃ qꝫ ea
comite Vlyxes horrenda quæqꝫ ſubiit:aduerſiſqꝫ omnibus præfuit
ea nanqꝫ adiutrice Cyclopis antrum introiit uerum egreſſus eſt Ca
rybdim & Scyllam præternauigans nec retentus nec ereptus eſt ad
lothofagos profectus eſt nec remãſit:ſyrenum cãtus audiit & Cyr-
ces nouit pocula:quæ ſi cum ſotiis delinitus ſtultus cupiduſqꝫ bibiſ-
ſet ſub domina meretrice fuiſſet turpis & excors uixiſſet canis im-
mundus & amica luto ſus:ut Flaccus inquit.Sic Homeri in cunctis
imitator Maro uirum inſignem armis & pietate deſcribens & quē
dignum cenſuit ut patrem faceret romanorum in recte gerendis
omnibus ei Achatem ſotiauit ut circunſpecto duci ſic negotia pro
cedant:ut nullus inſidiarum dolis præpediatur & quaſi inuiſibilis

gerendorum uia non uulgata ad finem intentionis accedat: elegan
ter equidem quom nec res militaris nec pietatis opus ſine ſolicitu-
dine & prudentia exerceri queant hanc ſubdiſtinguere uiſum eſt
nobis. eſt enim quoddam hominum genus percipiendis litteris q̄ a
pertum quos præcellēti ingenio & uſitatiori nomine ingenioſos ap
pellamus: quanq̄ in actibus humanis hebetiores ſint nonnunquã
mentis acumine quom alii e contra ad res gerendas acutiſſimi per
ceptioni litteratum inabiles habeantur: quos uel ſagaces uel cautos
uel ſolertes uel aſtutos non alienum eſt appellare quibuſq; magna
pars conuenit eorum quae graeco uocabulo ſtratagemathicon ap
pellant ubi ĩ re bellica pro negotii qualitate praeſens ſubito capitur
conſilium ad effectumq; perducitur: Quod quia negotio perficitur
dixit quidam romanae linguae diſertiſſimus auctor neq; illi tamen
ad cauendum dolus aut aſtutia deerãt. Et Criſpus compertum eſſe
in bello plurimum ingenium poſſe. In hac itaq; ingenii & intelligē
tiæ parte ſi recte diiudicare uoluerimus nec noſmetipſos amore no
ſtri decipere iam uidebimus manifeſte tēpora noſtra haud quaquã
antiquis reſpondere niſi forte Pyrrho & Hannibali aut Fabio Ma-
ximo aut Marcello aut Iulio Cæſari ſæcula noſtra pares aliquot aut
comparandos queant afferre. Eſt autem quom in longum tempus
conſilii effectus extenditur ubi locum ſibi uendicat prouidētia quæ
tertia prudentiae pars eſt per quam non tam praeſentia q̄ ex praeſē
tium & praeteritorum collatione futura noſcuntur: ſequitur fortitu
do uiri fortis maxime propria. Sed hæc quoq; duplex ē: Altera ani
mi de qua ſermo nobis poſt eſt habendus Altera corporis: ſub hac
mēbroꝝ robur agilitas & quinq; integritas ſenſuum colligitur. neq;
enim dux inualidus quanquã idem doctus obeundis muneribus
bellicis aptus habebitur: utilis ille conſilio non pugnae domi uer-
bis aptius ac fœlicius q̄ ĩ caſtris decertabit: Quae res aphricani ma
gni filium uirtute animi patri æqualem: doctrina uero etiam altio-
rem inhabilem bello fecit contra neq; prævalidus Si nimia corpo
ris mole grauabitur repente poterit uariis in locis ubi res exiget: co
hortandis militibus propulſandiſq; periculis adeſſe: neque rurſum
cæcus uel ſurdus ut uel hoſtium uel ſuoꝝ ſtatum circunſpicere ex
diſſonis uocibus clamoreq; militum quid in re quidue futurum iu
dicare queat: huius proprium eſſe aiunt exercitus ducere: aliena ua
ſtare: delere urbes oppida excindere: liberos populos aut trucidare

ãut ſubiicere ſeruituti ex quo plura hominum milia afflixerit ſpo-
liauerit:ſubſtulerit:cruore campos inundauerit:fluminaq̧ ĩfecerit
& maiora quæq̧ fuerit aggreſſa eo magis nomen eius illuſtrari in
hac præpollentis uirtutis parte apud externos clarum nomẽ habet
Pyrrhus Hannibal & Maſſiniſſa.ex his uero hominibus qui ꝑdi-
gioſa uirium oſtentatione gloriantur Polydamas & Milon omniũ
certaminum uictores palmam ſecum afferunt: horum enim alter
ante olympiacum certamen currus ſiſtere currentes & manibus cõ
tra nitentibus iumentis obnixus retinere ſolitus eſt: alter in clypeo
uncto perſtare neq̧ ſolum depelli ab eo ulla ui poſſe: uerum nõ ſe
cus ac ſtatua quædam plumbo affixa reſiſtere: Tritannum quendã
etiam legimus qui ludo ſamnitum gladiatorio leui tactu aduerſari
os omnes uicit:eius quoq̧ filium Gn.Pompeii militẽ tam parui fe
ciſſe hoſtem prouocantem ut inermi eum dextra ſuperaret:& digi
to uno correptum in imperatoris ſui caſtra tranſferret: Firmũ Sa-
turnium robuſtiſſimum etiam adeo fuiſſe ferunt ut Tritannũ hu
ius parentem cuius Elius in prodigioſa fortitudine meminit uiribꝰ
ſuperaret:nam & incudem ſuperpoſitam pectori conſtanter pertu
lit quom ipſe recliuis ac reſupinus & curuatus ĩ manus & terga pẽ
deret potius q̃ iaceret.Ex regibus uero noſtris & ducibus inſignes
habentur Tul.Hoſtilius romanus rex nec non uterq̧ aphricanꝰ &
Marius Mariuſque tyrannus:Iulius Cæſar & Papirius curſor:de-
nique ac maximus:quorum alter nactus ex pedum pernicitate co
gnomen:alter ex uiribus quom alii Crotoniatem eum Millonem
alii Herculem Antheum alii uocarent. Nũc ſupereſt ut de reliqua
fortitudinis ſpecie diſeramus cuius munera hæc maxime ſũt mor
tis ſcilicet dolo iſque & aſperaꝝ terribiliumque rerum contemptio
Et quanquã hanc multi ducum propriam militaremque uirtutem
opinentur quom ſit omnium in bello tamen clarior inter mortes &
uulnera emicat huiꝰ uirtutis ante alios inuictum habitaculum Ro-
ma fuit proximum Lacedæmon & Carthago:hic ex noſtris ꝓmus
occurrit romanæ ſapientiæ princeps Cato:cæteris multorum erudi
torum ſententia maxime præcellens Cleãtem Chryſippum Zeno-
nem Empedoclem ſecutus credo qui omnes alia licet perſuaſione
ſponte ſua leto caput obuii obtulere tam etſi nullam in Catone fuiſ
ſe uerum omnem potius ceſſiſſe fortitudinem aſſerant alii præcla
ro ingenio & præſtãti doctrina uiri quom proprium uirtutis huiꝰ

partis ſit a ſe & a recto rationis tramite non diſcedere nec in rebus
aſperis perturbari ac deiici : ſed perſiſtere fortitudinem aſſerentes
non umbratilem eam eſſe quæ contra naturam mõſtri uice nititur
ultraq; modum eius egreditur aut ſtupore animi aut ĩmanitate aut
inſania qualem fuiſſe accepimus ferum quendam in ludo Cæſaris
gladiatorem: qui quom uulnera eius a medicis execabantur eo fuit
habitu oris ut ſuperante lætitia dolores ridentis etiam ſpeciem præ
buerit: Sed eam ueram & probam quã Socrates & maiores noſtri
ſcientiam eſſe dixerunt tolerandaꝝ rerum & non tolerandarum ꝑ
quod apparet eſſe quædam intolerabilia quibus fortes uiri aut obe
undis abhorrent aut ſuſtinendis. In hac etiam ex noſtris Iulius Cæ
ſar a nobis ſæpe dictus dicenduſq; nobis occurrit. Occurrũt Aphri
cani duo Pauli totidem Macedonicus & Cannenſis Claudius Mar
cellus Claudi9 Nero Tib. Graccus. C. Marius Druſus & Germani
cus cæſares tit9 & Traianus principes. Ex uetuſtiſſimis autem pri
mus & tertius romani reges: nec nõ ex equeſtri ordine Oratius co
cles. L. Siccius dentatus tribunus plebeius. M. Sergius innumerabi
leſq; alii. Si ſingulos quoſq; proſequi libeat quom plures una gens
in quocunq; genere eximios tulerit q̃ cæteræ terræ Externi uero la
cedæmonius Leonidas atheniẽſis Mylciades ſupraq; nominati The
miſtocles atq; Epaminũdas & ex antiquioribus: liber hercules The
ſeus Achilles Hector Tydeus Diomedes Aiax & uirgilianus Ae
neas Hannibal quoq; genitorq; Amilchar & germanus Haſdrubal
Alexander Macedo & huius genitor Philippus & Auunculus Ale
xander Epirenſis et Pyrrhus etiam ipſe epyrothaꝝ rex de quo ſu
pra diximus. Hebræoꝝ inſuper & imprimis Dauid Ioſue deinde
& Iudas porro. nec me fallit eam licet uirtutem Ariſtoteles ipſe per
tulerit quibuſdã uideri poſſe ethicum me uirtutum perturbaſſe or
dinem non ſolum prudentiam his annumerando ueꝝ etiam forti
tudinem iuſtitiæ præferendo militarem: Quom ſæpenumero iuſti
tia longe præfulgens: perfectaque uirtus ad alium maxime cenſea
tur: quod nõ ab re ſed de induſtria quoq; factum eſſe ſcito. Eſt eni
uiri ꝓpria maxime fortitudo ſola inter cæteras maſcula plena ſpiri
tus: plena uigoris & animi: honoratiſſimam uero eã eſſe omnium
uirtutum Ariſtotelis ſentẽtia ex eo patet nõ quia optima ſit ueꝝ pro
pterea quæ in ea ſunt optima & utilia quas ob res imperatoꝝ ſimu
lacra defunctoꝝ militari fere habitu inſigniri obeliſcos columnas

& Pyrhamides arcuſq; triumphales erigi & poſteritati conſecrari
uidemus quaſi præcellentiſſimum ſit ĩ eo genere laudis ac uirtutis
potiſſimum claruiſſe. Et quanquã fortitudo hominũ cætus maxi
me ꝓtegat nõ minus & iuſtitia una omnium domina & regina uir
tutum etiam ducum ꝓpria cenſeri poteſt q; ſola hominum conuen
tus regit: q; fœdera ſotietatis humanæ continet: q; ſeruare nõ amiciſ
modo ſed hoſtibus fidem monet: Quom q; nihil fraude utilius nec
dolo efficacius in his quæ in bellis proſpere atque ex ſentẽtia geſta
ſunt quæ plurima ac maxima eſſe comperies & quorum gratia aut
repudiãda imperia ſunt aut una cum ſuis artibus obeũda ſunt qui
hac Xenophontis ſententia fræti in eo libro qui equitum præfectuſ
inſcribitur licere ſibi extſtiment hoſtem ne dum bello fallere ſed a
diis ĩmortalibus ipſis ut poſſe contingat precandum omnique ſtu
dio fraude uel uirtute innitendum: iuxta illud Corebi apud Maro
nem in illa turbulentiſſima nocte troianæ captiuitatis poſt Andro
gei mortẽ inquiẽtis: mutemus clypeos Danaumque inſignia nobis
aptemus: dolus an uirtus quis in hoſte requiret: Sint licet qui dete
ſtandũ id omni tẽpore pũtent mutationẽ illam clypeorum & reliq̃
non grauiſſimi poetæ ſed adoleſcentis ore dictum cenſeri debere:
aſſerentes quod malum & antiquum & noſtri temporis eſt ſeu illa
ignauia eſt ducũ ſeu militum inſolẽtia: auaritiæque rabies utraque
ſententia militantium ducumque animis extirpanda ẽ ut hoſtibus
ſeruetur fides: amicis humanitas: utriſque iuſtitia ut & illis non niſi
ſeruato decore noceas & his nullo penitus noceas modo. Nã quid
turpius aut quid uſquã ſceleratius q̃ nocumento his eſſe quorum
tutelæ ac præſidio euocatus ſis q̃ ex cuſtode raptorem ex cane lupũ
fieri Huius gloriæ prima in parte clariſſima habentur Fabricius &
Camillus & Regulus: quoꝝ primi duo quom poſſẽt dolo uincere
noluerunt: tertius ne aut dãmnoſus eſſet patriæ aut infidus hoſtibꝰ
crudeliſſime mori elegit: interque hoſtibus præſtitæ fidei ſeruato
res haud prætereundus eſt caſſius: in altera autem hi ſunt quibus
modicum fuit a ſuorum iniuriis abſtinere niſi ultro pro eis more
rentur. Ex his romæ curius & duo Decii: athenis autem codrus car
thagini philenes fratres ſeſe ante alios offerunt: quorum primus ut
terrorem publicum ſedaret: ſecundi ut uictoriam labentemq; aciẽ
firmarent: tertius patriam inſtanti excidio eriperet: quarti ut fines
patrios prorogarent ad mortem uoluntariam ſunt profecti utque

ciuibus ſuis bene eſſet ipſi eſſe noluerunt:in utraq̄ uero magnꝰ pō
peius & ſi adhuc unum Cicero omnes bellicas laudes & quæcunq̄
de his quibus egēt duces ut ſummi ſint aut diximus aut dicturi ſu
mus cumulatiſſime comparat:iure id quidem meritoq̄. Sed ſi cui
maxime ſuum tribuitur uere magni Pompeii laus eſt bellica iuſti
tia ſimulque & cognita inter uictorias & triumphos cōtinētia quae
ad eam de qua hic aggrediar dicere uirtutem referenda eſt ſi unū
quod nunc ad iuſtitiam ſpectat adiecero eſſe beneficentiam ac libe
ralitatem pulcherrimas ducum & imperatorum ueſtes quibus īde
cora plurima tegi poſſunt:hac Iul.Cæſar præit cunctos gloria neq̄
enim quiſquā ſi Senecæ uerba teneo liberalius uictoria uſus eſt ex
qua nihil niſi diſpenſandi poteſtatem ſibi uīdicauit: Apud exteros
Alexander primum locum tenet ut græci uolunt neq̄ noſtri obſtāt
quanquā Philippus pater in Alexandro qui largitiore beniuolenti
am macedonum ſectabatur profuſionem illam pecuniaꝝ his uer
bis inſecutus eſt. Q uod te malum rationis inquit in iſtam ſpem
īduxit ut eos tibi fideles putes quos pecunia corrupiſſes an tu ideo
agis ut macedones non te regem ſuum ſed miniſtꝝ & præbitorem
putent:quod quidem regi ſordidum eſſe non ambigis & corrupte
Iam q̃ largitionē potius dici:fit enim deterior qui accipit atque ad
idē ſemper expectandum paratior. Q uid autem eſt ſtultius q̃ q̄
facias libenter curare ut id diutius facere non poſſis:largitōes īmo
deratas rapinæ ſequuntur:quom enī dādo egere cœperis bonis ali
enis manus cogeris inferre:itaque quom beniuolentiæ comparan
dæ cauſa ſis ꝓdigus nō tanta ſtudia aſſequeris eoꝝ quibus dederis
quanta eoꝝ odia quibus exemeris:quamobrē nec ita claudenda eſt
res familiaris ut eam benignitas aperire non poſſit nec ita reſeran
da ut omnibus pateat:ſed utrinq̄ modus adhibeatur: iſq̄ referatur
ad facultates. Q uarta nunc mihi ſupereſt modeſtia quam tempe-
rantiam uocant:cui adiacet ipſa quam paulo ante dicebam cōtinen
tia ſine qua non dicam dux:ſed nec quidem uir bonus uſq̃ fuit:
Quia uero nunc de ducibus ſermo eſt: quid oro perita litteraꝝq̄
cognitio:quid magnanimitas:quidue omnes aliæ imperatoriæ ar-
tes profuerint:ſi auaritiæ:ſi libidinis aut gulæ imperio dux uictus
abiecto fræno quo exercitum regat ſe ſuaſq̄ legiones præcipitet &
in peſtem trahat quo ſæpe multi cum omnibus copiis periere Hæc
igitur ſingularis & propria uirtus eſt Pompeii in qua ſi imitari eū

collega eius Craſſus noluiſſet nunquã ipſe cum filio & cũm tanta
ruina imperii cecidiſſet probat hanc romani ducis continentiã atq;
modeſtiam templum hieroſolymæ opulentiſſimum. Sed ab hoc in
tactum duce ab altero ſpoliatum probant & alia multa quoꝝ pars ĩ
uerbis Ciceronis apparet quæ mox inſeram. Accedit his manſuetu
do quædam & ſuauitas facilitaſq; animi in qua Aphricanus & Iuliꝰ
Cæſar excellunt hac ad conciliandos aĩos hominum nihil efficaciꝰ
Eſt huic confinis æqualitas quædã familiaritaſque cũ exercitu quæ
res maxĩe milites ducũ amãtiſſimos effecit ĩ qua notꝰ Valeriꝰ Cor
uus & Marius ex noſtris: ex externis Hãnibal & hæ quidem artes
beniuolẽtia & amore ſicut obiectæ ſeueritas atque imperioſitas ex-
ercitum ac ſubiectos metu frænãt. His artibus Mar. Curius &. Q
Cincinatus & Papyrius curſor & Fabius Max. notiſſimi: ſed nulluſ
in ea re Iunio Bruto Manlioque par Torquato: quoꝝ primum pu
blicæ libertatis amor impulit ut proprios filios a ſe depulſæ tyranni
di fauentes ſeruiliter uirgis cæſos ſecuri percuſſos ad mortẽ ageret
Secundum uero caſtrenſis diſciplinæ ſtudium coegit ut præclara ĩ
dole adoleſcẽtem filium ꝙ iniuſſu eius in hoſtẽ pugnaſſet q̃nquã
unicum & uictorem. Additur huic ſeueriſſimi facti comes Poſtu
mius Tiburtus cuius ego ne præteriiſiſſe potius q̃ ut aſſeruiſſe rẽ
tantam uidear mentionem fecerim: apud quoſdam enim ſcrtptorũ
certa res: apud alios facti eius in ambiguo fama eſt: his tam multis
& patientia iungitur ea quæ multiplex hæc dolores corporis æqua
nimiter perfert illa quaſi quoddam uulnus aurium atq; animi cõtu
melias fert uerborum: utraq; ducibus & militaribus curis accomo-
data: prima quidem fortitudinem: ſecũda uero ciuilitatem reſpicit
atq; modeſtiam ipſam de qua ſermo eſt: in prima Mutius & Mari-
us & Pompeius clari habentur: & Actilius quidam Cæſaris miles
Maſſiliæ ſpectatus &. M. Sergius cum eiſdem quibus ſupra comi-
tibus. Ex externis uero Cynegirus athenienſis græcis hiſtoriis ce-
lebratus ĩ altera uero ro. ĩperii Iulius & Auguſtus ex noſtris: ex ex
ternis Philippus & Antigonus macedonum reges & Pyſiſtratus
Athenienſis tyrannus: deniq; noſtros atq; externos magnus ille Põ
peius omnes ſuperat aut æquat quo admoneor ut ex oratione quae
de eius imperio habita eſt ac de imperatorum ſeu ducum cõtinen
tia: deniq; his q̃ttuor quae in duce requirimus. M. T. Ciceronis uer
ba paulo ãte ꝑmiſſa ſubiiciam: quae claemẽtiſſime atq; ĩuictiſſime

princeps uel uſui uel uoluptati maxime tibi fore cōfido: Neque enī ille inquit ſolæ ſunt uirtutes. Imperatoriæ quæ uulgo exiſtimantur labor in negotiis: fortitudo in periculis: induſtria in agendo: celeritas in conficiendo: conſilium in prouidendo. Et poſt haec nō enim inquit bellandi uirtus ſolum in ſummo ac perfecto īperatore quaerenda eſt: ſed multae ſunt artes eximiae huius adminiſtrae comiteſque uirtutis ac primum quanta innocentia eſſe debent imperatores quanta deinde omnibus in rebus temperantia: quanta fide: q̄nta facilitate: quanto ingenio: quanta humanitate nec longe poſt propter hanc auaritiam inquit imperatorum quantas calamitates: quocunq; uentum ſit noſtri exercitus ferant: quis ignorat itinera quæ p̄ hoſce annos in Italia per agros atq; oppida ciuium romanorum noſtri imperatores fecerunt. Recordamini quom facilius ſtatuitis q̄d apud exteras nationes fieri exiſtimetis utrū plures arbitramini per hoſce annos militum noſtrorum armis hoſtium urbes an hybernis ſotiorum ciuitates eſſe deletas. Neque enim poteſt exercitū his continere imperator qui ſe ipſum non continet neq; ſeuerus in iudicando qui in ſe alios ſeueros eſſe iudices non uult: Quibus dictis ad Pompeii laudes uerſus: & miramur inquit hunc hominem tantum excellere cæteris cuius legiones ſic in Aſiam peruenerint ut nō modo manus tanti exercitus: ſed ne ueſtigium quidem cuiquā paccato nocuiſſe dicatur: Iam uero quemadmodum milites hybernēt quotidie ſermo ac litteræ perferuntur non modo ut ſumptum faciat in militē nemini ius affertur: ſed ne cupienti cuiquā p̄mittitur hiemis enim non auaritiæ profugium maiores noſtri in ſotiorū atque amicorū tectis eſſe uoluerunt. Age uero cæteris in rebus qualis ſit tēperantia: conſiderate unde illam tantam celeritatem & tam incredibilem curſum inuentū putatis. Non enim illum eximia uis remigum aut ars inaudita quædam gubernandi aut uenti aliquid tā celeriter in ultimas terras pertulerunt: ſed eum res quæ cæteros remorari ſolent: nō retardarunt: non auaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam deuocauit: non libido ad uoluptatem: non amœnitas ad delectationem: non nobilitas urbis ad cognitionem: nō denique labor ipſe ad quietem: poſtremo ſigna tabulas cæteraq; ornamenta græcorum oppidorum quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur: ea ſibi ille ne uidenda quidem exiſtimauit: itaq; omnes quidem nunc ī hiſ locis. Gn. Pompei ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum ſed de

cælo lapſum intuentur. Nunc deniq̧ incipiunt credere fuiſſe hoĩes
romanos hac quondam abſtinentia quod iam nationibus exteris ĩ
credibile ac falſo memoriæ proditum uidebatur: nunc imperii no
ſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc ĩtelligunt non ſine cauſa ma
iores ſuos tum cum omni hac temperãtia magiſtratus habebamus
ſeruire populo ro. q̃ imperare aliis maluiſſe: iam uero ita faciles a-
ditus ad eum priuatoꝶ ita liberæ querimoniæ de alioꝶ iniuriis eſſe
dicuntur ut his qui dignitate principes excellit facilitate par ĩfimis
eſſe uideatur iam quantum conſilio: quantum dicendi grauitate &
copia ualeat in quo ipſo ineſt quædam dignitas ĩperatoria uos qui-
rites hoc ipſo in loco ſæpe cognoſcitis: fidem uero eius inter ſotios
quantam exiſtimari putatis quam hoſtes omnium gẽtium ſanctiſ
ſimam iudicarint: humanitate iam tanta eſt ut dificile dictu ſit utꝶ
hoſtes magis uirtutem eius pugnantes timuerint an manſuetudinẽ
uicti dilexerint: hæc Cicero: cuius ex officina tanta imperatorum
& ducum monumenta poſuiſſe uelim: quia neſcio an uſquã alibi
de bonis & præclaris eoꝶ moribus luculentius & uberius ſcriptum
ſit: supereſt auctoritas quæ ex prædictis maxime naſcitur. Auge-
tur autem fama nominis ex opinione hominum ex ducum uirtuti
bus & proſperitate concepta: quo in genere Iulius Cæ. Aphricanus
maior & Pompeius magnus opinatiſſimi habentur: quoꝶ tanta fu
it auctoritas eaq̧ ſub illis militum fidutia ut nõ ſe ad prælium ac diſ
crimẽ: ſed ad uictoriam & hoſtium prædam duci crederẽtur quo
nihil utilius ad uotiuos ac proſperos belli euentus & quos in cõtra
rium uerti ſolere diffidentia bellatoꝶ ex leuitate aut inertia ducum
orta ſæpe compertum eſt. Poſtremo deniq̧ fœlicitas non ſolum in
militia ſed in uita eſt expetenda: Nempe huic omnia referuntur:
hancq̧ nec dare ſibi quiſquã poteſt nec augere diuinum ſane mu-
nus: ſed ita duci neceſſariũ ut quanquã reliquis floreat ſi hoc unũ
deſit nemo cenſeat eligendum. Nam ut fœlicitatẽ fidutia: ſic infœli
citatem ducum ſequitur militum pauor: quo nihil propius exitio ẽ
In hac quidem quom multi celebres ſint longe tamen Tit9 & Tra
ianus & Theodoſius & Sylla ſiue ut fama fert Metellus ille fœlix di
ctus omnes ſupergreditur: & ſi iuxta ſententiam uere philoſophan
tium nullus hic fœlix ſit: ſed de fœlicitate bellica ſermo eſt: qua fœ
licem ducem dicimus uincere ſolitum: inſuetum uinci ĩ hoc nume
ro ex̃ externis Alexander eſt Macedo & Cyrus Perſarum rex niſi

in Scythiam perrexiſſet & carthaginenſium dux Hannibal ſi aūt
Maharbali crediſſet aut paulo maturius diem obiiſſet

¶ Imperatorꝝ conſilia quæ græci ſtrategemata appellāt:& quæ
ante bellum in bello & poſt bellum ſapienter lepide facete ac
moderatius dicta ſunt ¶ Cap.II

POſt haſce uirtutum ſpecies & imperatoria munera quo
rum illuſtrem eſſe conſtat effectum ut præclare factorꝝ
ita dictorꝝ quæ ducem moneant:rationes etiam & exem
pla promiſſa ſubiiciemus:quibus egregium primo ac ſane præcel
lēs ſit illud quod ab Heſiodo uſurpauitAriſtoteles:ab Heſiodo uel
Ariſtotele:Liuius dum ſalutē ſuam exercituſꝗ ſui.M.Rufus Mi-
nutius beneficio. Q.Fabii Max. cognouiſſet eum uidelicet opti-
mū & primum eſſe uirꝝ qui quæ gerenda ſunt conſpicetur & cōſu
lat:ſequenti aūt gradu eum qui aliorꝝ bene mouentium conſilia ſe
quatur.Extremi autem ingenii & penitus inutilis illum eſſe qui cō
ſulere neſciat alteri nec parere

¶ Gymnoſophiſta quiſpiam acri & perſpicaci ingenio ad ſuccin
te reſpondendum ab Alexandro interrogatus quonā pacto quis la
te imperitans magnam ſibi beniuolentiam cōparare poſſet ne ſit
terribilis inquit ab eodē interrogatus item quomodo mortalis quiſ
piam ſe in deorum numerum reciperet ſi humanis ſubiunxit ma-
iora uiribus opera geſſerit.

¶ Agis rex quom Atticus quidā in laconicos enſes cauillareturꝗ
parui eſſent diceretꝗ facile eos abſorberi a circulatoribꝰ in theatris
poſſe:& tamē uix nos inquit attingimur hoſtiū gladiis longioribꝰ.
Ego uero & laconicam orationem intueor quæ breuis uidetur eſſe
maximas res complecti & auditorum mentem attingere.

¶ Cyrus conſpecto Cēturione ꝓpe ſe diſcūbente graui turpiꝗ cor
pore iocandi gratia adoleſcentem ne pone aſſidentem ob pulchri-
tudinē more græco ſecum duceret rogauit annuente illo dicenteꝗ
ſe aſpectu eiꝰ oblectari ad modum cōiecere in eum oculos qui unā
cœnabant:uiſaꝗ uiri inhoneſta nimium facie riſere omnes ſubīde
quærentes qua ſibi in re uſui talis uir eſſet is Centurio quotiēs die
noctuꝗ ab ſe appellaretur:ait nulla unquā excuſatiōe uſū cito ſem
per obtemperaſſe quom quid ei demandaſſet nunꝗ̄ abſꝗ ſudore
mādata executū reddidiſſe quoꝗ cōmilitones ſuo exēplo ſolicitos

Idẽ quoqꝫ ad imperii magnitudinem̃ hoc adiecit intentum ut quicquid etiam in remotiſſimis ageretur locis q̃ primum ſciret: cognito nanqꝫ quantum die noctuqꝫ eques itineris conficere poſſet diſpoſitis in loco equitibus ut recens litteris receptis ſuccederet feſſo uelociter quid ubiqꝫ accideret noui percipiebat prouidebatqꝫ prout neceſſarium eſſe uidebatur: hæcqꝫ cauſa extitit quãuis procul abſit a uero ut uelocius q̃ grues iter facere putarentur idqꝫ propter uelocitatem euntium creditum eſt.

¶ Eſchilus in Iſthmo certamẽ ſpectans ubi altero uulnerato theatrum exclamauit Ionẽ Chium tangens: uides ne inquit quid exercitatio ſit uulneratus enim tacet ſpectantes uero clamant.

¶ Ageſilaus interrogatꝰ quid facturi Lacedæmonii uictores eẽnt ſi prudẽtiſſimus inquit imperator rẽ gereret hoc item præſente duce quom quiſpiam Lacedæmonii muros deeſſe queſtus eſſet dic inquit meliora ciuitas enĩ ipſa noſtræ urbis munitiſſima mœnia ſunt par ſi quidẽ eſt non lignis aut lateribꝰ: ſed uirtute patriã deos penates: aras: focos: parentes: coniuges: liberos tueri atqꝫ defendere.

¶ Bhraſidas quom in charicis murẽ cõprehendiſſet morſus eũ dimiſit: deinde ad aſtantes cõuerſus inquit: o Hercules nihil eſt tã paruũ neqꝫ tam imbecillũ quod ſi auſit ulciſci & inuadẽtibus repugnare non ſe incolumem ſeruet.

¶ Chabridas dicere cõſueuit formidabilius eſſe ceruoꝝ agmẽ ductu leonis q̃ leonum ceruo duce. idem eos dicebat pulcherrime officio imperatoris fungi qui res hoſtiũ maxime noſceret.

¶ Seſoſtris ægyptioꝝ rex quom eos qui iuxta mare rubꝝ ſunt homines claſſe ſubdidiſſet & in ægyptum rediens per terram omnes gentes quæ ſibi ĩpedimento erant expugnaſſet harum quæcunque ſibi fortis & liberis cupida uiſa eſt in eorum regione columnas erigens in eis & nomen eius & patriæ hominiſque uerẽda incidit & ut ſua potentia eos uicerat quos autem ſine prælio & facile ſuperaſſet ibi columnis poſitis ea ſcripſit nomina addẽs ad ea mulieris pudibunda inciſa.

¶ Q. Mutius legatus a romanis ad pœnos duabus teſſeris poſitis: altera pacis: altera belli optione ſibi collata utrã. S.P.Q.R. referri mallet útraque ſublata: Pœnorum inquit non romanorũ utrã uellent eſſe debere.

¶ Q. Fabiꝰ romanorũ ĩpator e cõtra ſimili mõ ad carthagineſe

miſit epiſtolam̄ in quā utriuſq; populi ſententiā par uigor amplitu-
doq; quondam fuiſſe deprehendi poteſt: ibi enim ſcriptum quom
eſſet po.ro. miſiſſe ad eos haſtam & caduceum ſigna duo belli aut
pacis ex quis utrū uellent eligerent: quodq; elegiſſent id unū ut eſſe
miſſum exiſtimarent: Carthaginenſes reſponderunt ſeſe neutrum
uelle eligere: ſed poſſe cogere qui attuliſſent utrum mallent relinq̄
re: quodq; reliquiſſent id ſibi profecto futuꝝ: hæc tam & ſi ab elegā
tiſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus dicta ſint. M. tamen Varro
certiſſimus auctor nō haſtam ipſam neq; ipſum caduceum miſſa
dicit: ueꝝ duas teſſerulas in quarum altera caducei in altera haſtac
ſimulacra fuerint inciſa.

¶ Carthaginenſes quia ſpartum & nerui diſſidebant ad ſagittas ī-
mittendas tonſaꝝ crinibus mulieꝝ ad funes efficiendos uſi ſūt quod
aliquando & apud maſſilienſes & rhodios & aquilegiēſes & roma-
nos in capitolio obſeſſos urbe a gallis occupata factum ē: unde & ī
honorē matronaꝝ templū Veneri caluæ ſenatus decreuit

¶ Tarquinius Priſcus quiritibus operis tædium periculūq; fugien
tibus nouum & inexcogitatum antea poſteaq; remedium inuenit:
Sex enim hominum uita defunctoꝝ figere crucibus corpora ſpe-
ctanda ciuibus ſimul a feris uolucribuſq; laceranda iuſſit: Quāob
rem pudor romani nominis qui prius res ſæpe perditas ſeruauit in
præliis tunc quoq; ſubuenit iam erubeſcens cum puderet ſic uiros
tanquam udituꝝ eſſet extinctos

¶ Caecilius Metellus pius ꝓconſul Trebiam urbē Hiſpaniæ p̄ma
riam quom ſubigere nequiret: ac uagantē fluctuantēque exercitū
duceret: hoſque modo adoriretur modo ad illos ſe trāſferret: & iu
nior quidam tribunꝰ militum quid ſibi uellet tam crebra locoꝝ mu
tatio peteret: ſi hanc reſpondit interiorē tunicam exiſtimarem mē
tis meæ conſciam eſſe: exutus eam in ignē continuo mitterē: ſicque
fœlicibus cœptis poſt tam longa itinera tam uaria peragrata muni
cipia ad Trebiam inopinatam denno conuerſus eam oppreſſit: &
non ſine omnium admiratione uoti ſui compos factus eſt.

¶ Scipio cui p̄mum Aphricano cognomentum extitit ut Valerio
maximo uel Fabius ut Senecæ placet turpiſſimā aiebat & ignauiæ
plenam imperatori excuſationem eſſe nō putaui: cōſulte enī quæ
armis geruntur tractar debere opinabatur: quom præterita præci-
pitataq; magis rep̄hendi q̄ reuocari ulla ui humana uel ratione in

integrũm reſtitui corrigi ue poſſint. Is etiam Scipio quom a re mili tari atque urbana ſtudium ad litteras conuerteret: dicebat quō otio ſus eſſet plura tunc negotia a ſe geri: Inde ubi Carthaginem in de ditionẽ ui accepiſſet ac milites quidem quam cepiſſent captiuā præ ſtanti forma ac uirginem adueherent atque illi darent: libenter in- quit acciperem: ſi priuatus haud quaquā imperator eſſem De eodẽ itidem licet inuulgatum ſit in aciẽ nunquā deſcendere imperatorẽ debere niſi aut occaſione ſe præbente aut neceſſitate impellente: ex Sempronii tamen Aſelionis ueteris ſcriptoris quarto hiſtoriarũ li- bro de. P. Aphricano Pauli filio ita proditum eſt: Se. S. patrem ſuũ audiſſe dicere. L. Aemilium. Pau. nimis bonũ imperatorem ſignis collatis nō decertare niſi ſumma neceſſitudo aut ſumma ei occaſio data eſſet & ſapienter quidem utrunq; . Nam ad totius exercitus ſa lubritatem nihil efficacius q̃ q; uiri & ducis eſt non deeſſe fortunæ præbenti ſe: ſed oblata caſu ad cōſilium flectere: nihil pernitioſius q̃ in anguſtam rei bellicæ cōpulſum imbellẽ fieri quod nec euẽtus modo docet qui ſtultorum magiſter eſt: ſed eadem ratio quæ ſæpe numero fuit futuraq; eſt.

¶ Auguſtus quom decimumoctauũm annũ agens hoſtiliter ur- bem inuaderet ex ipſius exercitꝰ legatis qui ſibi eius nomine conſu latũ expoſcerent cũctãte ſenatu Cornelius Centurio legationis ꝑn ceps reiecto ſagulo enſis capulum detegens: haud quaquā dubita- uit in curia dicere: hic faciet ſi uos non feceritis. Idem Auguſtus ſa xo in expeditione percuſſum ac notabili cicatrice in fronte defor- mem nimium tamen ſua opera iactantem ſic leuiter caſtigauit. At tu cum fugies inquit nunquā poſt te reſpexeris: ad eum item uete ranus quiſpiam quom die ſibi dicto periclitaretur acceſſit in publi cum: rogauitq; ut ſibi adeſſet Auguſtus aduocatũ quem ex comita tu ſuo elegerat ſine mora dedit: cōmendauitq; ei litigatorẽ exclama uit ingenti uoce ueteranus. At non ego Cæſar periclitãte te actia- co bello uicarium quaeſiui ſed pro te ipſe pugnaui: detexitque im- preſſas cicatrices quibus erubuit Cæſar uenitque in aduocationem ut qui uereretur ne ſuperbus tantum ſed etiam ingratus uideri poſ ſet: imperatori quoq; bono inſuper neq; quicquā minꝰ q̃ temeritatẽ congruere arbitratus eſt: ſatiſq; celeriter fieri quicquid cōmode ge reretur: quod a Catone licet prius dictum ſit: crebro tamen & fa- miliari tanquā ſuum ſolitus erat uſurpare ſermone: Occurrit illud

eiuſdem Aug. Cæ. poſtremo qui quom Alexandriæ eſſet & antrũ ubi Aegypti regum cineres pretioſis pyramidibus ſeruabantur ingreſſus eſſet corpus quidem Alexandri macedonis libẽter aſpexit interrogatus uero nũ & Ptolomæi reliquias uellet inſpicere: Reges ſe inquit uelle uidere nõ mortuos atqui rex fuerat Ptolomæus ſed quantum inter ueros reges eoſq́ quos regum nomine uulgꝰ appellat interſit: breui diffinire uoluit Eulogio ſapiẽtiſſimus imperator.

¶ Scipio iunior Pollibii præceptum obſeruans ſtudebat non ꝑus e foro abire q̃ aliquem ex abeuntibus familiarem ſibi atq́ amicum quouis pacto effeciſſet. Idem quom pulcherrime ornatum quiſpiã ſcutum oſtentaret: heus inquit adoleſcens ſcutum certe pulchrũ eſt uerum decet romanum uirum in dextra potius ſpes ſuas q̃ in ſiniſtra collocet

¶ Scilurus quom relictis maribus filiis octuaginta diem eſſet obiturus haſtarum faſcem cuiq́ oſtendens ut illum confringeret iudebat: id autem ſingulis ſe poſſe negantibus ſigillatim haſtas eductas facile omnes confregit: ita docens illos ubi una eſſe ꝑſeuerarent firmos ac potẽtes fore imbecillos uero ſi ſeperarẽtur ac diſſiderent

¶ Tigranes urbanum facetumque quippiam in romanorum exercitum afferre cupiens uulgatiſſimum illud dixiſſe fertur eos ſi legati uenirent ſatis multos quidem: ſi uero pugnaturi perpaucos admodum eſſe.

¶ Amaſis ægyptiorum rex quom cõtemneretũr ab ægyptiis ꝙ obſcuro loco natus & paulo ante regno potitus uas aureum quod habebat lauandi gratia ad turpeſq́ uſus fregit: deiq́ ſimulacrum ex eo confecit: idque ĩ celeberrimo urbis loco ſtatuit quomq́ religioſe coleretur ab ægyptiis huius rei certior factus eos conuocauit: reẽq́ docuit ut ex eo uaſe ſimulacrum erat ĩ quod prius Aegyptii uomebãt meiebãtque & pedes lauabant: nunc uero uenerabantur eodem ſibi modo eueniſſe ſi quidem prius plebeius erat nunc eorum rex ꝑinde ſibi honores haberi iuſſit: ſic Aegyptios induxit ad ſui uenerationem.

¶ Agatocles Figuli fuit filius qui Siciliæ dominationẽ adeptꝰ rexq́ appellatus fictilia pocula conſueuit inter aurea ponere eaq́ iunioribus oſtendens dicere Ego quom huiuſmodi pocula conſueſſem in præſentiarum quoniam diligentiæ ac fortitudini ſtuduerim hæc facio: inſuꝑ quom urbẽ obſideret & quidã e mœnibus per cõuitium

dicerent:o figule quo pacto militibus ſtipē ſolues:manſuete is atq;
ſubridens ait quom hanc cœpero quom autem uiribus in ſuam egiſ
ſet ditionem:captiuos uenundabat inquiens ſi conuitio me rurſus
affeceritis querar apud dominos ueſtros

¶ Antigonus quom milites quoſdam eſſet intuitus qui thoracibus
& galeis ad pilam luderent gauiſus eſt eoꝝq; duces accerſiuit quos
laudaret:ut autem audiuit eos bibere illoꝝ ducatus militibus dedit.
Is etiam poſteaq̃ longam ægrotationem euaſiſſet cōualeſceretque
nihil aliud deterius accidat.hæc enim aduerſa ualitudo nos monu
it uehementius nobis efferendum non eſſe quoniam mortales ſu-
mus.Idem nocte quadam quom nonnullos ex militibus ſuis exau
diſſet oīa mala imprecātes regi qui ipſos in illud iter īextricabileq;
lutum deduxiſſet:acceſſit ad eos qui maxime laborabant & quom
ignorantes a quo adiuuarentur explicuiſſet:nunc inquit maledici-
te Antigono cuius uitio in has miſerias incidiſtis:ei autē bene op-
tate qui uos ex hac uoragine eduxit:inſuper tā miti aīo hoſtiū ma-
ledicta q̃ ciuium tulit.Itaq; quom in paruulo quodam caſtello græ
ci obſiderētur & fiducia loci contēnentes hoſtem multa ī deformi
tatem Antigoni iocarētur & nunc ſtaturā humilem nunc naſū colli
ſum deriderent:gaudio inquit bene ſpero ſi in caſtris meis ſilentiū
habeo quom hos dicaces fame domuiſſet: captis ſic uſus eſt ut eos
qui militiæ utiles erāt in cohortes deſcriberet:cæteros præconi ſub
iiceret idq; ſe negauit factuꝝ fuiſſe niſi expediret his dominum ha
bere qui tam petulantem linguam haberent.Rurſus quom ſæua tē
peſtate iactaretur ac in eadem naui ſecum ſuos oīs habuiſſet præce
piſſe liberis dicitur ut & ipſi meminiſſent & ita poſteris proderent
ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet: cu
ius præcepti memor Philippus quom duos ſimul filios ſecum ha-
beret ambos ſe non cōmiſſuꝝ in alcā eius qui præponeretur caſus:
& quoniam maiorem filium ſecum duceret:minorem ad ſubſidia
ſpei & cuſtodiam regni remiſſuꝝ in Macedoniam eſſe.

¶ Dū Antagoras poeta congꝝ elixaret ideq; patellam q̃teret:Anti
gonus qui poſt eū ſtaret Homeꝝ ne ait putas Antagora quom Aga
mennonis res geſtas ſcriberet congꝝ elixaſſe:& Antagoras tu aūt
rex ait exiſtimas Agamēnonem quom illas res gereret curioſum
adeo extitiſſe ſi quis in caſtris congrum elixaret.

¶ Lamachus quom manipularē præfectū quēdam reprehēderet

quoniam deſiquiſſet:iſq̃ diceret nunquã fore ut id amplius faceret bello enim bis errare non licet.

¶ Memnon qui contra Alexandrꝝ pro rege Dario bellum gereret quendã qui ſub ſe mœrens multa de Alexandro maledice petulanterq̃ loqueretur ubi lancea percuſſiſſet: Ego te ĩquit alo ut pugnes non ut Alexandro maledicas.

¶ Dum Medis irruentibus Perſarꝝ acies pulſata ĩ fugam ageretur ac omnino deficiens nec uictorem aſpicere auderet matreſfamilias eorꝝ & uxores paſſim obuiam fugiẽtibus occurrerunt & earum denſata acie orant ut eiuſcæ fugæ notam haud quaquã ſubeant: ſed fortiter in prælium reuertantur nolentibus ſublata ueſte obſcœna corporis oſtendunt: rogantes ne in uteros matrum uel uxorꝝ uelint refugere: hac repreſſi caſtigatione in prælium redeunt & facta impreſſione quos fugiebant fugere compulerunt.

¶ Themiſtocles adhuc iuuenis quom marathõis uictoriã & Milciadis imperiũ animo celebratum repeteret atq̃ uerſaret: inſõneſq̃ noctes proinde duceret & ſolita reſpueret conuiuia interrogantib⁹ admirantibuſq̃ uitæ mutationẽ eum dicere ſolitum ferunt q̃ Milciadis uictoria ſibi ſomnos eriperet: interrogatus etiam utrꝝ Achilles mallet an homerus eſſe: Tu autem ipſe inquit utrꝝ uictor in olympia eſſe malles an uictorꝝ præco: Rurſus quom Adimathus qui naualem prælium formidaret diceret aduerſus eũ qui ad id græcos adhortaretur ſuadendoq̃ incitaret: o Themiſtocles: eos qui ĩ certaminibus primi irruperint cedunt ſemper ita eſt inquit Adimanthe uerum eos qui manſerint haud coronant: Quom item ad interfectorum cadauera ad mare uiſenda ſe contuliſſe: ut armillas paſſim & torques abiectas aſpexit præteriens ipſe amico qui eum ſequebatur Collige tibi inquit tu enim nequaquã Themiſtocles es: eundẽ etiã dicere ſolitum ferunt ſe neq̃ honoribus ab athenieſibus afiici neq̃ apud eos in admiratione eſſe: Sed procella uexatos imminẽte periculo ſe ueluti platanum ſubterfugere: reddita autem ſerenitate euellere atque deiicere

¶ Cum Antiochus rex poſteaq̃ romani aduerſus eũ traieciſſent in Aſiã pro ſoluendo bello ad Scipionẽ miſiſſet eiuſmodi reſpõſũ accepiſſe fertur: Prius enĩ oportuit non nunc quom frænũ & ſeſſorẽ ſuſceperis idẽ cum ingenti exercitu græciam petiturus eſſet cunctis ob militum multitudinẽ & armorum uarietatem quæ paulo ante

iactabantur perterritis huiuſcemodi ad Acheos ditione eſt uſus.
Quom enim apud Calchidenſem bonum quidem hoſpitē & Sci
tum conuiuatorem ſolſtitiali tempore comiter accepti miraremur
unde illi eo tempore anni tam uaria & multa uenatio homo glorio
ſus renidens uarietatem ait illam & ſpeciem ferinæ carnis ex man
ſueto ſuefactam: ſed condimentis & apparatibus ſolum differre: ꝑ
inde nec uos ulla teneat admiratio circa hæc uaria nomina gentiū
inauditarum Dacas & Caduſios & Elimeos & multa genera armo
rum haſtatos cathafractos & pezeteros hoc ē pedeſtres ſotios cūqꝫ
pedeſtribus ſagittarios auditis: nam homines omnes eſſe armis in
uicem differentes aut paulo mancipiorum melius propter ſeruilia
ingenia q̃ militum genus.

Lucullus in Armenia quom cathafractos tygrānis maxime mi
lites ſui metuerent bono animo eſſe iuſſit: futuꝝ enim plus laboris
in illis ſpoliandis q̃ in uincendis.

Lucius Sylla qui præneſte obſidebantur occiſoꝝ in prælio ducū
capita haſtis infixa oſtendit atqꝫ ita obſtinatoꝝ peruicaciam fregit.
Sylla item cognomento fœlix inter ſuas maximas fœlicitates duas
exiſtimabat: Pii Metelli amicitiam & ꝙ urbem Athenaꝝ nō æquaſ
ſet ſolo ſed ſeruaſſet potius.

Eumenes quom in caſtra reuerteretur et epiſtolæ paſſim ī ipſis
caſtris abiectæ inuenirētur quibus his qui eius caput ad Antigonū
detuliſſent magna præmia diffinirentur uocatis ad contionem mili
tibus gratias primo egit ꝙ nemo inuētus eſſet qui ſpem cruēti præ
mii fidei ſacramentis anteponeret tum deinde ſubiecit callide confi
ctas has a ſe litteras ad experiendos ſuorum animos eſſe: Cæteꝝ ſa
lutem ſuam in omnium poteſtate eſſe nec Antigonum nec quēquā
ducum ſic uelle uincere ut ipſe in ſe exemplum peſſimum ſtatuat.
hoc facto in præſenti labantium animos concernit et in futuꝝ ꝓui
dit ut ſi quid ſimile accidiſſet non ſe ab hoſte corrumpi. ſed a duce
tentari milites arbitrarentur: inſuper quom ītelligeret ſi copiæ ſuæ
cognoſcerent aduerſus quos ducerentur nō modo non ituras ſed ſi
mul cum nuntio dilapſuras hoc eius fuiſſe prudentiſſimum fertur
ut deuiis itineribus milites duceret in quibus uera audire non poſ
ſent & his perſuaderet ſe cōtra quoſdam barbaros proficiſci: itaqꝫ te
nuit hoc propoſitum & prius in aciem exercitum duxit præliumqꝫ
commiſit q̃ milites ſui ſcirent cum quibus arma conferrent: Effecit

etiam illud locoꝝ præoccupatione ut equitatu potius dimicaret quo
plus ualebat q̃ peditatu quo erat deterior hunc item Eumenem per
ſequens Antigonus cum omni genere copiarum ſæpe abundaret
neqꝫ unquã ad manus accedere liceret niſi his locis ꝗbꝰ pauci mul-
tis poſſent referre extremo tempore cum conſilio capi non poſſet
multitudine circuitus eſt: hinc tamen multis ſuis amiſſis ſe expedi
uit & in caſtellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit: ubi cũ
uideret ſe fortunam obſidionis ſubituꝝ: maiorem exercitus partẽ
dimiſit ne aut cõſenſu multitudinis hoſti traderetur aut obſidio ipſa
multitudine grauaretur: in hiſqꝫ qui remanſerant quõm uereretur
ne uno loco manens equos militares perderet ꝗ ſpatium non eſſet
agitandi: Callidum fuit eius inuentum quemadmodũ ſtans iumen
tum concalefieri exerceriqꝫ poſſet quo libẽtius & cibo uteretur & a
corporis motu remoueretur: ſubſtringebat caput loro altius q̃ ut ꝑ
oribus pedibus plane terram poſſet attingere: deinde poſterioribꝰ
cogebat exultare & calces remittere qui motus non modo minꝰ ſu-
dorem excutiebat q̃ ſi ſpatio decurreret: quo factum eſt quod om
nibus mirabile eſt uiſum ut æque iumenta nitida ex caſtello educe
ret quom complures menſes in obſidione fuiſſent ac ſi ĩ campeſtri
bus ea lociſ is habuiſſet ¶ Demades poſteaq̃ ex hac luce migraſſet
Alexander aiebat uidere ſe macedonũ exercitum exceato ciclopi
ꝑſimilem quoniam tali principe eſſet orbatꝰ Arctaxerſes quom
aliquando fugiens comeatu impedimentiſqꝫ direptis ſiccis ficis uel
ceretur ac pane ordeaceo cuiuſ modi inquit uoluptatis rudis eram.
¶ Aurelianum imperatorem ne uti ſtatuerat in urbem Thianã de
ſæuiret Placauit Apollonius maximæ famæ & auctoritatis homo
quippe ſi uis o imperator inquit uincere nihil eſt cur ſæuias ĩ ciues
iſtos ſi uis imperare abſtineas a cruore innocentũ oportet: ſi uis ui
uere clæmenter age: idem thianam quidem rebellem urbẽ obſidẽs
iurauit ſe neque canẽ in ea ullum ſi caperet relictuꝝ ac ꝓbe id qui
dem: ea nanque res militibꝰ prædæ auidis ſpem dedit & animũ ca-
piẽdi: obſeſſis uero deſpationem fecit. Atq uero ui capta urbe quom
milites iuxta illud dictum quo canem ſe relictuꝝ apud thianos ne-
garat euerſionem urbis expoſceret reſpondit his canem inquit ne
graui in hac urbe me relicturum canes ergo omnes occidite: quod
dictũ quo præda negabatur ciuitaſqꝫ ſeruabatur: totus exercitꝰ qua
ſi dictaretur accepit. Inſuper Mãlio chiloni cuipiam forſan iurgãti

hominem ab eo de medio ſublatum quo peruadente urbis ſuæ cō
ſilio uſus maxime fuerat in hunc modum reſpondiſſe fertur: Occi
di paſſus ſum cuius quaſi beneficio thianam recepi ego uero pro
ditorem amare non potui & libenter tuli ꝙ eum milites occiderunt
neqꝫ enim mihi fidem ſeruare potuiſſet qui patriæ non pepercit

¶ Exercitum ducēs in Perſas Iulianus apoſtota quem occuparet
pontem quom trāſiſſent copiæ omnes igne combuſſit ut pugnare
tur fortius militeſqꝫ in hoſtium terra aut mori aut uīcere oportere

¶ Lacedæmonii magna bellicæ rei gloria cæteris præſtantes nato
rum ſuoꝝ uerberibus publice admotis experiebantur indolem ex
hortabanturqꝫ ut flagelloꝝ ictus fortiter ferrent & laceros & ſemia
nimes rogabant perſeueranter uulnera præbere uulneribus. Nec
aliter matres pugnam inituros filios admonebant q̃ ut eam minus
detractantes aut ſuperſtites armatiqꝫ corā reuerterentur aut exa
nimes una quom armis referētur: ut enī eoꝝ epygrama oſtendit &
uiuendum libenter & moriendū: ſed utrūqꝫ cum uirtute cenſebant
lacedæmonioꝝ etiā quiſpiā quom p̄ſens hoſtis iuterloq̄ndum glo-
riabundꝰ aſſereret ſolē teloꝝ copia ſuoꝝ & ſagittaꝝ multitudīe ſpar
tiatas non uiſuros in umbra īmo inquit melius pugnabimus.

¶ Cymbroꝝ probanda etiam ac celtiberoꝝ animi præſtantia qui
inter arma ſanguinē & uulnera exultabant tanquā beati uitam reli
cturi egre ferebant: ut cæteri mortalium aliquo morbi genere con
fici tanquā turpiſſimum id eſſet & miſeriæ plenum: hi etiam igno
miniæ non paruæ eſſe putabant præliis ſupereſſe quom is oppetiſ-
ſetꝑ cuius ſalute ſe deuouiſſent: proinde quod mirum dictu eſt læ
ti ferebant uulnera: enumerabant cicatrices & telis traiecti morien
tes etiam amabant pro quo caderent imperatorem

¶ Alexander animo ſemper ingenti quanquā matris legiſſet epi-
ſtolam qua admonebatur ut a ueneno Philippi medici præcaueret
acceptam potionē tamē bibit non deterritꝰ. & quia plus ſibi de ami
co ſuo credidit dignꝰ fuit qui innocentē haberet: dignꝰ qui faceret
is etiam inſtructo exercitu quom militem quendam ītueretur qui
iaculum amentaret ex acie ut inutilem repulit: quippe qui nunc in
ſtrueretur quom iam armis utendum eſſet inſuper quō ad Arbelas
aduerſus decies cētena hominum milia de ſumma reꝝ acie dimi-
caturꝰ eſſet & amici eum adirent qui milites ſubaccuſarent ꝙ intra
tabernacula interloquēdum paciſcerētur ut nihil omnino ſpolioꝝ

in regiam relaturi forent ſed ſibi ipſis cōparaturi: At ille ſubridēs bona inquit nuntiatis oīa. audio enim his uiris uincendi non fugiendi conſultationes eſſe: ſagittæ quoq; ictu ī crure uulneratꝰ ut eoꝝ multi concurriſſent qui eum appellare deū conſueſcēt læta hilariq; facie: hic quidē ſanguis eſt ait ut uidetis & non cruor cælicolæ qualem diui miſere fluentē: idē præceptorem ſuum credo ſecutus Ariſtotelem: ænea concha ſuppoſita brachio extra cubile ꝓtento pilā tenebat argenteam ut quom neruoꝝ uigorem ſopor laxaſſet infuſus geſtaminis lapſi tinitus ſomnum abrumperet. Rurſus qui inter indos optimus arcu uideretur diceretur q; per anulum ſagittā emittere eum qnom haberet captiuum ut id oſtenderet iuſſit: quod quō ille nollet iratus Alexander hominem imperauit interimi: ille uero quom ageretur ubi ad eos a quibus agebatur conuerſus diceret multos ſe dies ei rei non ſtuduiſſe: proptereaq; ne aberraret timuiſſe id poſtquam Alexander audiſſet & miratum eſſe & muneribus donatum hominem liberaſſe: laboranti item ob ſitim macedonum manus aquam utribus ferens impletam galeæ aquam obtulit: quā accipiens ſitientemque exercitum circūſpiciēs demiſſo capite & fixis in potum oculis inguſtatam hiſce probandis uerbis reddidit: Si bibero inquit hos meror īſtigabit: quo audito milites adeſſe eū cernentes magna cum uoce ingentique ſpe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre: non morti ſe obnoxios putare donec talem eis regem ac ducem adeſſe contingeret. Cuidam etiam ciuitati partem agrorum ac dimidium omnium rerum pollicenti: eo inquit Alexander propoſito in Aſiam ueni ut non id acciperē quod dediſſetis: ſed ut id haberetis quod reliquiſſem: illud etiam eiuſdē regis dictu ſane ac factu memorabile qui qnom Darii filias captiuas haberet & mirum in modum forma præſtantes nec aſpicere q̃dem uoluit indignum ac turpe regi ac duci eſſe ratꝰ eos qui uiros uincerent a mulieribus uinci: hoc loco deniq; non uidetur prætereundum Sigiſmunde conſilium tuum Alexandri conſilio q̃ſimillimum qui nō ſolum ultro oblatas hoſtium epiſtolas Cæſaris more non combuſſit: ſed ſuorum callide perquiſiuit: quanquā q̃d Alexandrum teq; nomino quom omnium pene hominū conſilia hac de re paria & Alexandrea Sigiſmundeaq; potius q̃ Cæſarea uel pōpeiana eſſe conſpiciantur.

Gaius Pōpilius ut fere omnes tradunt ut Plinius. P. Octauius

coſ.legatus a romanis miſſus ad Antiochum regem qui abſtinere
illum ægypti & ab alexandria diſcederet quam obſidebat ut Ptolo-
mæi filiorum qui pupilli eſſent regnũ occuparet aut ſi iam cœpiſ
ſet excedere iuberet. Quom in ægypto Pompilium per caſtra ad-
uenientẽ eminus Antiochus q̃ humaniſſime ſalutaſſet: oſculumq;
ei poſtea rex obtuliſſet non ſeruata ſalutandi uice: nam coluerat ĩ
ter cæteros Antiochus multum Pompilium quom obſes Romæ fu
iſſet: Tũ Pompilius faceſcere interim priuatã amicitiam iubet quõ
mandata patriæ intercedant prolatoq; ſenatus decreto & tradito ac
perlecto quom rex dixiſſet conſultaturũ daturumq; reſponſum Pom
pilius rege in gyrum uirga circũſcripto: hic ergo ſtans inquit con-
ſulta & reſponde: Cunctis autem uiri grauitatem atq; animi magni
tudinem admirantibus ſtupentibuſq; & Antiochum ſe ſenatui pa-
riturũ reſpondit: & ita Pompilius & ſalutauit eum & gratiſſimis ul-
nis complexus eſt.

❡ Hadrianus qui reges omnes muneribus ſuis pene uicit quom
quodam tempore ueteranum quempiam notum ſibi in militia dor
ſum & reliquum corporis in balneis uidiſſet atterere percunctatus
cur ſe marmoribus detergendum daret: ubi audiuit hoc iccirco fie
ri q; ſeruum non haberet & ſeruis eum donauit & ſumptibus uerũ
poſtridie puom plures ſenes ad prouocandam liberalitatem prĩcipis
parieti ſe ſimili modo atterrerẽt euocari eos iuſſit & alium ab alio
inuicem defricari: idem familiaribus quibuſdam facilitatem comi
tatemque ſuam nimiam in omnes obiurgantibus eiuſmodi ſubiecit
imperatorem ſingulis eſſe debere cuiuſmodi eſſe ſibi ſingulos im
perator optaret.

❡ Fauorinus philoſophus quom pro uerbo quopiam quod elegan-
tiſſime protulerat ab Hadriano inepte reprehenderetur atq; ceſſiſ
ſet arguentibus ac egreferẽtibus ob id illum familiaribus ſuis ſub
ridens non recte quidem ſuadetis inquit qui non patimini me illũ
doctiorem omnibus credere qui habet. xxx. legiones.

❡ Antonius poſt mutinenſem obſidionem fugiens ſeu q; naturali
more ſui corporis laboribus exhauſtis creberrime bibebat ubi bi
bẽdi facultas afforet per ſinguloſq; paſſus ſuſſiſtebat e ueſtigio de-
inde fugã præcipiti conſternatiõe reaſſumebat: interrogatus ex fa
miliaribus eius quiſpiam quid nam Antonius ageret: ſubiecit quod
canis in ægypto: bibit enim & fugit: memoriæ enim proditũ eſt canes

ægyptiacos cocodrillorum cōtactu anxios atque lunaticos bibere & fugere

¶ Theocritus ille non ſyracuſius ſed chius ad infenſum ſibi regē Antigonum altero captum oculo quom traheretur ſpem præbentibus ſuis fore ut quom ad oculos regis perueniſſet miſericordiam inneniret: reſpondit impoſſibilis ergo eſt iſta conditio actum eſt: perii: uerumenimuero hæc intempeſtiua mordacitas & Theocrito mortis & Antigono homicidii ſimul ac periurii cauſa fuit iurauerat enī ſibi parcere: ſed ioci aſperitate motus non pepercit

¶ Mytridates ponti rex Ariaracti regi Capadocū ſub ſimulatiōe colloquii inſidias tendens gladium ſub faſciis abdiderat: crudelis licet adoleſcens & ad interitum deſtinatus: regio tamen illorum more temporum ſcrutatorem permiſit: qui dū Mytridati curioſus manum in ſecretiores partes corporis īmittit iocabundus ille: caue ait ne aliud telum q̄ ꝙ quæris inuenias: eoq; modo ſuſpitione detracta iocis texit inſidias euocatumq; regem ab amicis uelut ad ſecretum ſermonem utroq; inſpectante peremit exercitu.

¶ Cicero quom diutius ad caſtra Pompeii adueniſſet in primordio ciuilis belli reprehendētibꝰ amicis ꝙ nimis diſtuliſſet: minime inquit ſerius adueni: nam nihil hic paratum uideo Pompeii tarditatem in apparatibus bellorꝫ ludens Idem Cicero cum poſt farſalicū prælium fugiente pompeio Nonius quiſpiam dixiſſet adhuc aquilas ſeptem apud ipſos eſſe & ob id ut bono animo eſſet hortaretur: recte inquit moneres ſi cum graculis nobis pugnandum eſſet

¶ M. Craſſus perquirenti cuipiam quo tempore moturꝰ eſſet exercitum: reſpondit uereris ne tubam non audias.

¶ P. autē Licinius Craſſus coſ. & pon. max. aduerſus Ariſtonicū Athali fratrem cum inſtructiſſimo miſſus exercitu maximis inſuper copiis & regum præſidiis fultus conſerto tamen bello uictus ē iſq; ne ſeruiret barbaro uictori uirgā qua uſus fuerat ad equum regendum impedit ad oculum tracis cuiuſpiam ut ipſum in necē ſuā irritaret: quo ita ſibi adueniente morte ſua dignitatem rei pu. & libertatem ſuam ſeruauit

¶ Pelopidas domum egrediens lachrymante uxore & exhortante ac rogante ſeipſum ſaluum redderet inquit: o mulier priuatorū ſemper ē admonere: ducū autem ac imperatorꝫ alios ſaluos facere Idem cum primum cognitum eſt per difficilia arctaque loca iter

habiturus eſſe aduerſarios & accelerans quidam o Pelopida inquit incidimus in hoſtes quid in illos nos magis incidimus q̃ in nos illi quibus dictis tanquã futuri belli præludium equam a cauda impelli iuſſit: rurſus quom in pharſalum ueniſſent aduerſus Alexandꝝ dicenti cuidam tyrannum cum ingentibus copiis aduentare eo melius inquit nam plurium uictoria nobis aderit.

¶ M. portiꝰ Cato coſ. quom celtiberos domuiſſet compertumq; haberet experientia reꝝ magiſtra & illuſtrium auctoꝝ ſentẽtiis eam gentem locoꝝ natura & hominum ingeniis ad rebellandum nõ ſolum omnibus aliis prouintiis: ſed ipſa etiam Italia aptiorẽ eſſe quo minus id facere poſſet litteras ad ſingulas ciuitates dedit ut muros diruerent: quod præceptum tam immite ad rebellionẽ hortari potuiſſet potius q̃ ad eam ſedãdam ſi generale id quidem eſſe cognouiſſent: ueꝝ quõ quælibet ſibi ſoli imperari non aliis putaret metu omnes imperii paruere: hæc & Plinii & hiſtoricoꝝ pene omnium habet aſſertio. Apud hiſtoriæ autem romanæ patrem. T. Liuiũ cõuocaſſe Catonem conſtat omnium urbium legatos atque eis oſtendiſſe eorum rebelliones romanis q̃ laborioſas hiſpanis diſcriminũ plenas peſtiferas atque funeſtas eſſe: hortatum deinde ut rebelliõibus abſtinerent: utq; quonam id modo fieri melius quiret in commune conſulerent: nil reſpondentibus illis aliquod dieꝝ ſpatiũ dediſſe: quo exacto reuocatis iterumq; ſilentibus ipſum cõſilio quod ab illis quæſiuerat in ſe aſſumpto miſiſſe per uniuerſum nuntios e dictaq; ut uno die romanis qui in urbium præſidiis erant muri oẽs euerterentur: quo facto ipſi illico ad eos qui adhuc rebellarent cũ exercitu ſe conferens omnes ferme metu territos in deditionem accepit. Idem quom Eumenes rex Romam profectus eſſet & a ſenatu comiter & honorifice ſuſceptus & clariſſimoꝝ circa eum ciuiũ frequentia certatim uerſaretur: Cato non obſcure tantum erga regem ſtudium ſuſpectum habens eum declinabat uerum quom ipſi diceretur Eumenem frugi uirum amiciſſimo animo in rem pu. romam ueniſſe: Eſto iuquit. Cæterum hæc ipſa Bellua rex ſcilicet natura uorax canis eſt. Rurſus quom animaduertiſſet ĩ Hiſpania potiri ſe quodam oppido poſſe ſi inopinatos inuaderet: quatridui iter biduo per confragoſa & deſerta emenſus nihil tale metuentes oppreſſit hoſtes uictoribus deinde ſuis cauſam tam facilis euentus requirentibus dixit tum illos uictoriam adeptos quom quatridui iter

biduo confeciſſet.

¶ Epaminundas uxorē quom nunquā nouiſſet rep̄henderetur\[q\]
\[quod\] liberos non relinqueret a Pelopida qui filium haberet infamem
maleq̄ cum in eo patriæ conſulere diceret:uide īquit ne tu peius cō
ſulas qui talem ex te natum relicturus ſis.Neq̄ uero ſtirps pōt mi
hi deeſſe:nanq̄ ex me natam relinquo pugnam leutricam quæ nō
modo mihi ſuperſtes ſed etiam immortalis ſit neceſſe eſt.

¶ Pomponius uir inſignis cum in romanorum congreſſu acce
ptis uulneribus ad Mytridatem ductus fuiſſet rogaretur que ab eo
ſi curatus ſibi foret amicus:ſi tu īquit Pomponius romanis amicus
fueris:ſin autem me quoque inimicum habebis:Mytridates clariſ
ſimam uiri conſtantiam admiratus ab omni penitus in eum īiuria
temperauit.

¶ Lycurgi exemplis huiuſmodi ad ciues reſpōſa feruntur quonā
pacto hoſtium impetum repellere poſſent poſtulātes. Si pauperes
inquit manſeritis & contemptiōes mutuas omiſeritis:& rurſum de
muris nequaquā ea urbs minus circūdata muro fuerit ſi quis eam
uiris fortibus non lateribus cinxerit.

¶ Paulus Aemilius coſ.quom in lucanis iuxta littus anguſto itine
re exercitum duceret & tarentini agmen eius ſcorpionibus adorirē
tur captiuis euntium latera prætexuit:quorum prætextu hoſtes tela
īhibuere idē nocturnas excubias iuſſit ſine haſta & ſine enſe aſſer
uarent:quo deſ\[per\]antes qui hoſtibus repugnarent magis ſomno reſi
ſterent

¶ Tiberius Graccus luſitanis aſſerentibus in decenne tempus ali
moniam ſe habere & obſidioniſ incommoda non reformidare:un
decimo inquit āno uos capiam:quo dicto perterriti luſitani tam &
ſi cōmeatu muniti ſe dediderunt.

¶ Lyſander poſtquā incūbentib9 corinthiis mœnia prætergrediēſ
languidiores ad inuadendū Lacedæmonios cernit & interim lepus
foſſam tranſilire uiſus eſſet:Nō pudet uos ait eius generis hoſtes \[per\]
timeſcere quorum mœnibus per ſecordiam lepores indormiunt.

¶ Pompeius Luculli facta detractans illū dicebat tragicum & um
bratile quoddā bellum cum regibus geſſiſſe:ſibi uero certam atq̄
ſobriam hoſtium uim ad expugnationem reſeruatā eſſe quom Mi
tridates ad enſes & equos confugiſſet:Ad quæ Lucullus ſimulacra
& umbras belli imo Pompeinm acceſſiſſe expugnatū aiebat ſuetū

ueluti uolucrem alieno cadaueri celerem aduentare reliquiſq; bel-
loꝝ inſurgere. Sic enim Sertorio & lepido & Spartanis inſurexiſſe
eum dicebat: quom illa Craſſus alia Metellꝰ alia Lepidus bella ſtre
nue geſſiſſet. Ad hæc Sertorii ſcripturis ī Hiberna potitus inter q̄ſ
erant multoꝝ ducum epiſtolæ quibus ad mutandam perturbandā
q; rem pu. Sertorium Romā accerſebant: illas omnes concremauit
facultatem his quidem præbens ut mali ad ſanitatem redirēt ac me
liores fierent. Idem quoq; Pōpeius quom omnis factionis ſuæ uno
pene ore tanquā diuino quodam oraculo moniti ad furentem Cæ-
ſaris inuaſionem ꝓnuntiarent nulla rōne poſſe concipere quo ſe
modo tueri poſſet cum tanta ueniēte belli tempeſtate delectum ad
reſiſtendum neq; haberet ullum neq; pararet reſpondiſſe fertur fo
re quom Italiæ ſolum pede q̄teret ut pedeſtres copiæq; equeſtreſq;
ſcaterent: paulo uero poſt fama increbreſcente & nuntiis quom per
cepiſſet Rubiconem flumen tranſiuiſſe Cæſarem Ariminumq; e-
gregiam tunc & amplam urbem illico ſubegiſſe: ac palam magiſq;
ac magis in dies increbeſceret rumor Cæſarem iratum & īfenſum
Pompeio & patribus eſſe atq; eo aīo aduentare ut conſulatum aut
ſponte datum acciperet aut negatum ui armis arriperet: ꝓindeq; co
pias quæ Picenum quæ Vmbꝝ quæ Hetruſcum agrum occuparēt
omēmq; exercitum ſuum Romā traiicere: q̄q̄ id falſum erat quō
maiorē non haberet manum q̄ trecentoꝝ equitum & quinq; miliū
peditum metu tumultuque huiuſmodi præuio qualis nunquā ante
urbem inuaſerat ita ſunt Pompeianæ factionis omniū deterriti ani
mi ut ciuitas tota trepidaret nec uenire ad urbē Iul. cæſar Ro. ciuis
ac legiones romanæ: ſed pœnus ille feruſq; hoſtis hannibal ac om-
nis barbaries uideretur futurus quidem ſi uinceret Cæſar nec Cin
na clæmentior in principum cæde nec Sylla moderatior in diripiē
dis expilandiſq; locupletum fortunis coniectura & opinione omni
um putabatur.

Aulo Torquato græcā urbē oppugnanti quom diceretur iuuē
tutē ibi iaculis ac ſagittis ſtudioſe exerceri pluris eam inquit uēdā.

Iugurta Numidaꝝ rex corrupta muneribus ſenatꝰ parte atq; au
ro uictis belli ducibus ſæpe uotoꝝ iniquiſſimoꝝ compos quom tan
dem pecuniæ & artibꝰ ſuis fidens Romam ſub fide publica ueniſſet
atq; inde præter ſpem uerecundia uincente cupidinē iuſſus excede
ret: portas urbis egreſſus crebroque tacitus ſubſiſtens & in tergum

uerſus in fine dixiſſe traditur O urbem uenalem & mature peritu-
ram ſi emptorem īuenerit: quod uerbum ab hoſte prolatum dictu
mirum eſt q̃ late ad infamiam romanorum inuulgatum eſt.

¶ Philippus Alexandri pater quom munitiſſimum caſtellum qd
dam capere uellet ubi exploratores retuliſſent q̃ difficillimum eſſe
& nullo modo capi poſſe: rogauit ita ne difficile eſſet quo ne aſinus
quidem auro honuſtus quiret accedere.

¶ Cleomenes Athenienſis trecentos qui præſidium craterium te
nebant aggreſſus tela quædam in quibus ſcriptum erat ueniſſe ſe
ad liberandam eorum rẽ pu. inter muros iecit & eodem tempore
captiuos quoſdam cociliatos ſibi remiſit: quorum conſilio ſeditiõe
inteſtina apud obſeſſos conciliata admoto exercitu ciuitate potitus
eſt: Idem quom quis ſe gallos ei daturum polliceretur qui pugnan
do interirent: iſtos mihi des inquit nolim: ſed illos potius qui pu-
gnando interimant.

¶ Lycenes Sicionius ductum aquarum in oppidum Chryſeorũ
labentem rupit mox factis ſuis reſtituit aquam eleboro corruptam
qua utentes profluuio uentris correptos cœpit.

¶ Pyrrhus quom ex Antigona quidem Ptolomæum ex lanoſſa
uero Alexandrũ ex Tircenna Helenum filios ſuſcepiſſet oẽs ma-
nu promptos & bello feroces ſtatim a pueritia ad hoc ipſum innu-
tritos dicitur cuidam ex filiis puero patrem roganti cuinam regnũ
relinqueret: reſpondiſſe ei ex uobis qui gladium acutiorem habe-
bit. Sed hoc nihil differt ab illa tragica deteſtatiõe acuto ferro diui
dant fratres domum. Idem ex ambrachia ut quendam maledicũ
pelleret precantibus reſpondit potius apud paucos illic manens q̃
currens apud multos de nobis obloquatur.

¶ Darius ut Scythas diſceſſu falleret aſinos caneſq; in caſtris reli
quit: quos quom rudentes latranteſque hoſtes audirent remanere
darium credidere. Eodem modo ligures per diuerſa loca bucculas
laqueis ad arbores alligauere qui deducti frequentiore mugitu ſpẽ
remanentium præbuerunt hoſtium.

¶ Leonidas rex intẽpeſtiue quodam de rebus militibus uerba fa-
ciente: O hoſpes inquit non opportune quod oportet uteris: eius
quoque ducis contra Perſarum exercitum q̃ fortiter commilitones
ſuos hortantis eulogium eſt ut non aliter pranderent q̃ ſi apud in-
feros cœnaturi eſſent: mirum dictu non in ore creuit cibus: non hę

ſit faucibus:non elapſus eſt manibus:Cæterum alacres & ad prandium illi promiſerunt & ad cœnam.

¶ Periandri conſilium Thraſibulo datum eſt ſupereminẽtes ſpicas decerpere tanquã opportunum fuerit eminentiores ciuium de medio tollere. Itidem Tarquinus Superbus pater apud noſtros Sabinorum principes necandos cenſuit.

¶ Theopompi regis dictum probari etiam ſolet qui dicente quodam eo ſeruari ſpartã ꝙ reges imperare didicerint: Quin ꝓpterea inquit potius ꝙ ciues imperio parent:non enim parere illis patiuntur qui neſciunt imperare:ſed ſubiectorum obædientia diſciplina eſt principis:nam qui recte ducit ut recte ſequatur efficit. At qui ſicut equeſtris artis eſt manſuetum præſtare & obſequentem equũ ſic & regiæ diſciplinæ munus obædientes efficere.

¶ Helius Cõmodus Cæſ.curſoribus ſuis exemplo cupidinũ alas frequenter appoſuit:eoſque a uẽtorum nominibus ſæpe uocitauit: Boream notum alium & item Aquilonem aut cirtium cæteriſq; nominibus appellans & indefeſſe atq; Inclæmenter faciens curſitare.

¶ M. ſertorius acie decertantem barbarum qui ei nuntiauerat hyrculegium periiſſe pugione traiecit ne in aliorum notitiam perueniret:& ob hoc animi ſuorum infirmarentur.

¶ Antoninus Pius pacem adeo eo uſque dilexit ut Scipionis ſentẽtiã uſurpare ſæpe ſolitus ſit qua ille profitebatur male ſe unum ſeruare ciuẽ q̃ mille hoſtes occidere

¶ Hannibalẽ uenientem in Italiam cum tria milia carpẽtanoꝝ reliquerent callidiſſimo ille aſtu ne & cæteri mouerẽtur edixit a ſe eẽ dimiſſos & inſuper in fidem eius rei paucos leuiſſimæ operæ domos remiſit:eiuſdẽ quoq; ducis clæmentiſſimum ſane ſalubreq; in ſuos conſiliũ. Nã quom milites eius gelu ac frigore torperent ignibus ante tentoria factis ut epularentur edixit:oleumq; per manipulos impartiendum ut ungerentur molirentque artus miſit: & ſcite id quidem ac ſapienter. Nam ut phyſicis placet oleo nihil ſi corporibus exterius admoueatur ſalutarius:ſi interius nihil pernitioſius eſt. Rurſus quom apud Aufidum fluuium prope cannas caſtra haberet & orto die extẽplo belli ſignum extuliſſet: Nam erat rubra quædam ueſtis ſupra conſulis tentorium ꝓtenſa:Carthaginẽſes ꝓſpecta imperatoris romani audacia & copiarum hoſtiliũ multitudine quom ipſi haud mediũ numeꝝ attingerent principio ingenti

trepidatione perculſi ſunt: Hannibal iubens exercitū arma capere eques ipſe cum paucis ex quodam humili tumulo hoſtes qui iam legiones in acies ſtruxerant: ſpeculatur quomq̧ quidam ex his qui circa ipſum erant uir haud inglorius Giſgo diceret admirabilē ſibi hoſtium multitudinem uideri contrahens faciem Hannibal inquit: Alterum uidiſſe te puto hoc admirabiliꝰ quod e memoria tua excidit: interrogante Giſgone quidnam illud eſſet: reſpondit Hannibal ꝙ inter hos tot homines nemo præter te ſit qui Giſgo appelletur hæc ſcomata præter opinionem accidentia oēs in riſum milites coniecerunt & qui ex colle digrediebantur & qui circa eum erāt quare quom carthaginenſes proſpicerent imperatorē eoꝝ ī periculo iocari: & rem paruifacere in conſerendo bello audentiores facti ſunt

❡ Claudius Nero uictis penis quos haſdrubale duce ī Italiam ex hiſpania traiicientes exceperat caput haſdrubalis in caſtra hānibalis eiecit: quo factum eſt ut hannibal nam frater occiſus erat exercitus deſperatione aduentantis præſidii afligeretur.

❡ Camillus diſceptātibus romanis obſeſſis cum gallis de pecunia pendenda interueniens quom optimatibꝰ aurum arripiēs miniſtris dedit truitnam reddidit hoſtibus abire iubens proprium inquiens eſſe romanis ferro non auro patriam ſeruare.

❡ Domitius Corbulo quom Cretam obſideret & armeni pertinaciter uiderentur tollerare obſidionem inuaduadum ex megeſtanis quos ceperat animaduertit: caputq̧ eius ī baliſta excuſſum ītra munimenta hoſtium miſit: id forte decidit in medium conſiliū quod tum maxime habebant barbari: ad cuius conſpectum uelut oſtēto conſternati ad deditionem feſtinauerunt.

❡ Galloꝝ equites pectoribus equorum ad terrorē ſuſpenſa romanoꝝ geſtarunt capita & lanceis infixa ouanteſq̧ moris ſui carmine quanquā ſint qui umbros fuiſſe non gallos tradant.

❡ Appius Claudius in omni ſermone negotiū romanoꝝ otio præferre ſolitus fertur: at qui nemo tam demens eſt qui otii dulcedinē negotiorum curis ſi ſecuritas cum otio contingat non præferendā cenſeat: ſed in anteriora proſpiciens uir cautiſſimus uidebat id qđ exitus approbauit: romanam uirtutem negotiis ali: ſegnicieq̧ marceſcere.

❡ Q. Metellꝰ bello punico ſecūdo pulſo tādē ex italia hannibale

ac ſubacta Carthagine cunctis gaudio exultantibus ſolus in ſenatu graui ac circũſpecta ſententia uſus ẽ: ignorare ſe aſſerens ea uictoria ne lætabilior an formidabilior eſſet res pu. Sicut enim Hannibal alpes ingenti ſtrepitu tranſgreſſus cõcuſſa Italia dormitantem populum ro. excitaſſet ſecurus torpor opprimeret.

¶ Scipio Naſica uir optimus a ſenatu iudicatus tertio bello punico dum a ſententia Catonis cenſorii qui uir omnium ſapientiſſimꝰ habebatur acerrime conſtanterqꝫ diſſenſit: & illo cenſente inexorabiliter delendam eſſe Carthaginem aduerſatus eſt nõ ꝙ urbem infeſtiſſimam partius odiſſet: ſed ꝙ patriam diligeret cuius mores præuidere ſe dicebat in luxuriam habituros ammoto æmulæ urbis ſtimulo atqꝫ utinam eius tunc conſilium ualuiſſet longioris æui forſã romana fœlicitas fuiſſet: nec uitiis propellẽtibus corruiſſet pace belloꝝ gloriam inquinante atqꝫ orbem domitum uindicante luxuria

¶ Melanchus athenienſium dux quom ꝓuocatus a rege hoſtium Xanto Boetio deſcẽdiſſet ad pugnam ut primum cominꝰ ſtetit: iniqꝫ inquit Xante & cõtra pactum pacis aduerſus enim unum quom altero ꝓceſſiſti: quomqꝫ admiratus ille quiſnam ſe concomitaretur reſpexit adhortus hominem uno ictu confecit

¶ Dionyſius ſenior cum forte contionatores pro litterarum ordĩe traherentur ubi. D. littera forte ipſi obueniſſet ad eum qui dixiſſet deliras Dionyſi: dominabitur immo reſpondit: atqꝫ ubi contionem habuiſſet continuo a ſyracuſanis prætor deſignatus eſt: accuſantibus uero quibuſdam hominem a ſe honorari & ad dignitatem prouehi: qui & improbus foret & moleſtus ciuibus: at uolo inquit eum eſſe quem magis q̃ me oderint.

¶ Leon Bizantius gibboſo ſibi oculorum uitium obiicienti: humanum inquit malum reprehendis quom ipſe tergo ſupplitium luas

¶ Hermocrates ſyracuſanus ſuperatis acie certhaginenſibus ueritus ne captiui quoꝝ ingentem manum in poteſtate redegerat parũ diligenter cuſtodirentur: quia ueritas euentus dimicationis in epulas in ſecuritatemqꝫ compellere uictores poterat finxit ꝓxima nocte equitatum hoſtilem uentuꝝ: qua expectatione aſſecutus ẽ ut ſolito attentius accuratiuſqꝫ uigiliæ agerentur.

¶ Caius Põtius ſamnitũ imp. ambos cõſſ. atqꝫ omnem exercitum ro. forte præruptis & anguſtis locis ĩcluſerat: miſerabile ſpectaculũ

tot fortiſſimos uiros adeptā pugnæ copiā & armatos ſimul & capti
nos cernere:quom interuẽtus noctis animos ab operibus in curas
traduxiſſet:nec minus lætitiā uictoribus q̃ incluſis dolor cōſilium
ademiſſet: uiſum eſt Herẽnium uictoris patrem uirum & ætate &
ſapientia prouectum conſulere.Neqꝫ enim aberrat ſenex audito re
rum ſtatu conſilium dedit ut abire permitteret inſuper honorificis
uerbis & oĩ obſequiorum genere proſequeretur:quod ubi in con-
cilio caſtrenſi apud feroces aĩos iuuenū agitari cœpit nimis molle
ac ꝓrſus ſenile conſilium de tam infeſtis hoſtibus & indignū om
nibus uideri:ꝓinde iuſſus nuntius reuerti ac uirilius reſponſum pe
tere.At ille omnes ad unum occidendos cenſuit romanos:enimue
ro tum cuncti præcipue ĩperator delirare iam ſenem arbitrati ſunt
quippe qui de eadem re tam pugnantia ſuaderet quia tamen fama
hominis præclara erat placuit rurſum exquirere: ſi quod forte me
dium conſilium haberet.tum uero ſenior ſtratis ſeſe iuſſit attolli &
uehiculo impoſitum ſe ad caſtra filii perferri cuius aduentum cir
cūfuſis omnibus nihil inquit noui conſilii daturus uenio: ſed eorū
quæ dedi dicturus rationem. Primum quidem eſt romanos bello
clariſſimos & optimos mortalium uiros grandi & inſperato benefi
cio aſtrictos ex inimicitiis ad amicitiam attrahere & uobis ac poſte
ris ueſtris tam ualidæ gentis præſidium ꝓmereri quonā enim mo
do unquā odiſſe poterunt aut eos aut eoꝝ ſobolem qui ab eis naſcẽ
tur ꝑ quos ſe meminerĩt uita ac libertate donatos.Secūdū ſi hoc uo
bis diſplicet reor uti præſenti fortuna & gentem inimicam extirpa
re funditus placeat:Sic enim in longum non tantum uobis conſuli
tis ſed natoꝝ natis & qui naſcentur ab illis. Tertium ſane quod ex
me petiſtis conſilium nullum eſt.nam quos inquit in manibus ha
betis dimittere contumeliis affectos:ea demum ſumma dementia ē
quæ nec hoſtem tollit nec amicum parat:uerum tamen cecus & in-
ſolens uictoris animus utroque conſilio deſpecto: Tertio quod il-
le damnauerat amplexus exercitum & conſules exarmatos & ſub
iugū actos relaxauit armis etiam ueſtimentiſque ſublatis tantum
ſingulis uilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegenda cō
ceſſit:quod quom nuntiatum eſſet Herennio ut audiuit eos mœ-
ſtiſſimos abire nec amicum nec hoſtem poſſe a quoquā romano
uerbum extorquere: Ei inquit miſeroq̃ graues minæ ſub hoc ſilẽ
tio præmuntur:id quoque q̃ uere prodiderit ſubſecuta Samnitum

ſtrãge duce papyrio curſore repoſitumqꝫ iugum pontio & legioni
bus teſtatur. Eiuſdem etiam Caii pontii Samnitum imperatoris di
ctum illud memorabile fuiſſe aiunt: utinam inquit ad id tẽpus me
fata reſeruaſſent quo romani dona accipere cœpiſſent: non eſſem
paſſus eos diutiꝰ regnare. Sapienter id quidẽ hoſtis optabat: uide-
bat enĩ imperium donis corruptibile diuturnum eſſe non poſſe

¶ Xerſi quom exercitus ſui magnitudine multa undiqꝫ iactarẽtur
quæ hominem nimia exiſtimatione ſui furentẽ concitarẽt: aliuſqꝫ
diceret græcos quibus bellum illaturus eſſet: non laturos nuntium
belli & ad primam aduentus famam terga uerſuros: alius nihil eẽ
dubii quin illa multitudine nõ uinci ſolum græciã ſed obrui poſſe
alius uir illi rex naturam ſufficere ãguſta eſſe claſſibus maria mi
liti caſtra explicandis equeſtribus copiis campeſtria uix paterẽ: cæ
lumqꝫ haud ſatis ad emittenda omnium manu tela multaqꝫ in hunc
modum Demaratus lacedæmonius ſolus dixit ipſam illam quæ ſi-
bi placeret multitudinem indigeſtam & grauem metuendam eſſe
ducenti. non enĩ uires habere ſed pondus uexqꝫ eſſe quod dicere-
tur maiorem belli apparatum eſſe ꝙ̃ qui recipi ab his regiõibꝰ poſ
ſit quas oppugnare conſtituiſſet: quæ res contra te eſt ob hoc ipſũ
te Græcia uincet quia non capiet & uti toto te nõ poterit. Præterea
quæ una rebus ſalus eſt occurrere ad primos rerum impetus & in
clinatis opem ferre non poteris nec fulcire aut firmare labẽtia mul
to ante uinceris ꝙ̃ uictum eẽ te ſentias: ſic deniqꝫ ut Demaratus præ
dixerat ſtratus per totam paſſim græciam Xerſes intellexit quan-
tum ab exercitu turba diſtaret.

¶ Hanno carthaginenſis uir apud ſuos ſpectatæ ꝓuidentiæ ꝑfer-
uidum Hannibalis ingenium ab infantia cõtemplatus ſemper ſuã
ſit continendum domi ſub legibus docẽdum ex æquo cum ciuibꝰ
ſuis uiuere abſtrahendum ab exercitibus ne intempeſtiuo aſſuefa
ctus imperio poſtquã ceruicẽ dediſſet tyrannum ageret id ſalubri
ter ne præmoneret declarauit exitus: quanta enĩ cum Aphricæ hiſ
paniæqꝫ & italiæ ruina quantoque populorum cum gemitu ac ſan-
guine ĩperitandi dulcedinẽ ſemel deguſtatã perpetuã reddere pu-
er ille nixus ſit tam notum eſt ut commemoratione non egeat.

¶ Periclem athenienſium ducẽ quem uirum cautiſſimum fuiſſe
cõſtabat Ariſtophanes comicꝰ ab inferis reuertentẽ finxit: cõciues
ſuos monentem non oportere in ciuitate leonem educari: uerum ſi

educatus fuerit obſequi oportere perſuadere uolens hinc figmēto adoleſcentibus generoſis ac præferocibus habenas ſubſtringi debere poſtquā laxatæ ſint ſero contrahi īmodica frænum recuſante licentia. Poſſe igitur inimicum libertati nimium fauorem petentibus negare cōſecut9 uero eripi nō poſſe. Idē Pericles cū a Themiſtocle uehementer diſſideret: multæq; inter ipſos & graues eſſent & diſſonæ cōtentiones dicere in contiōe ſolit9 fertur nunquā ſalutē atheniēſiū rebus fore niſi ſe ac Themiſtoclē in baratꝝ coniiceret

¶ Cimon athenienſis peloponenſiaci belli temporibus qui fuiſſe dicitur inhumanus admodū & hominum cōgreſſus fugiēs & colloquia omnia præter unius Alcybiadis qui ea tempeſtate adoleſcēs erat & præſtanti forma & lingua maxime ꝓmptus quom eum libētiſſime amplectaretur oſculareturq;: interrogatus ab Epemāto qd ita faceret: ideo ſe adoleſcentem amare reſpondit ꝙ intelligeret illum multoꝝ malorum cauſam athenienſibus fore

¶ Iulius Cæſar ciuili uictoria clæmētiſſime uſus quom ſcrinia deprehendiſſet epiſtolaꝝ ad Pompeium miſſarum ab his qui uidebantur aut in diuerſis aut in neutris fuiſſe partibus igni tradidit & quanuis moderate ſoleret iraſci: maluit tamen non poſſe maximū putauit genus ueniæ neſcire quid quiſq; peccaſſet: ſatiuſq; eſſe rat9 in quibuſdam rebus decipi q̃ fallaciſſimis ſuſpitionis & cōiecturæ irritamētis poſſe decipere: idem Pōponio oſtēdenti uulnus ore exceptum in ſeditione ſulpitiana quod ipſe paſſum pro eo pugnante gloriabatur: nunquā fugiēs reſpexeris inquit huius paterni uerbi etiam poſtea forte memor Auguſtus in quempiam ſimili modo iactitantem & cicatrices oſtentantem inuectus eſt.

¶ Antigonus ſecundus Demetrii filius quom bello nauali aduerſus Ptolomæi prætores pugnaturus eſſet gubernatorq; dixiſſet hoſtium nauis multo pluris eſſe. At me inquit præſentem aduerſus quot naues opponis inuadentibus uero hoſtibus quom aliquando ceſſiſſet ait nequaquā ſe fugere ſed ipſum utile quod retro poſitū eſſet inſequi.

¶ Alcybiades canem quom haberet optimum quem nummum ſeptem milibus emerat ei caudam abſcidit: dicentibuſq; id uile īclyti du-is miniſterium fuiſſe hoc ideo feci inquiens quo athenienſes hac de re loquentes de me aliud nihil curioſius quæritent

¶ Tymoleon quom demenatus in contiōe populi de rebus geſtis

Stratagemata

eiuſ detrahere cœpiſſet ac nonnulla inueheretur in eũm dixit nũc demum ſe uoti factum compotem nanq; hoc a diis immortalibus ſemper precatum ut talem libertatem reſtitueret ſyracuſanus ĩ qua cui uis liceret de quo uellet impune dicere.

¶ M. Bruto quom ſe pene tota Luſitania dedidiſſet ac ſola gentis huius Citania ciuitas pertĩnaciter inſtaret tentata redemptiõe ꝓpe modum uno ore legatus eius reſpondit ferrum uidelicet ſibi a maioribus quo urbem tuerentur non aurum libertatem quo ab imperatore auaro emerent relictum

¶ Thimotheus fortunatus imperator quom putaretur atq; qui ei inuiderent pingerent urbes quæ illo dormiente ad rete ultro ſe implicarent: itaq; dicebat Thimotheꝰ ſi huiuſcemodi urbes capio dormiens: quid me facturum arbitramini quom uigilauero. Ad haec quom ex audacibus prætoribus quidam atheniẽſibus uulnus oſtẽderet: at me inquit puduit quod me prætore ueſtro in ſamo catapulta prope concidit.

¶ Liſimachus in Tracia ſuperatus a Dromachea quom & ſeſe & exercitũ ſuum præſidi dedidiſſet ubi bibiſſet in captiuitate poſitus: o dii inqt ut paruæ uoluptatis gratia memet ſeruũ ex rege feci

¶ P. Syllanus quom maxima apud hoſtes dignitate ac potentia præſtans Mario in bello ciuili foſſa circundato & obſeſſo occaſionem & tempus operiens dixiſſet o Mari ſi magnus imperator es deſcende in aciem & pugna: reſpondiſſe Marium ferunt: At tu ſi clarus imperator es certare me nolentẽ coge. Iteꝝ quom aliquãdo hoſtes ſibi congrediendi præbuiſſent cauſam romanuſq; certamẽ detractauiſſet ut abiere utrinq; militibus in contione habitis: ambigo inquit an hoſtes: an uos magis eneruatos appellẽ. non enim ueſtra illi nec uos eorum terga intueri poteſtis.

¶ Laberius quom uitam omnem honeſta militia exegiſſet ſexageſimum uitæ annum agẽs ad extremum Iul. Cæſaris blãditiis ac precibus quæ de ore principum armate ꝓdeunt ꝓductꝰ in ſcenã de romano equite factus eſt minimꝰ: quam iniuriam ipſe quidem non tacitus tulit ĩmo multis & inter cætera his queſtus eſt uerbis: Ego bis tricenis annis actis ſine nota eques romanus lare egreſſus meo domũ reuertar minimuſq; nimiꝝ hoc die uno plus uixi q̃ mihi uiuendum fuit idẽ diu ante clariſſimus & inuictus: tandẽ a Publio uictus extitit quippe a quo ea tẽpeſtate nemo nõ uictus extitit

quod & Iul. Cæſar diffiniuit his uerbis fauente tibi me uictus es la
beri & Laberius ipſe tam æquo tulit annimo ut uictum ſe ſine alter
catione fateretur: his ſapientiæ plenis & memoratu dignis uerſibus
non poſſunt primi eſſe omnes omni in tempore ſummum ad gra
dum quom claritatis ueneris conſiſtes egre & citius q̃ deſcẽdas de
cides cecidi ego: cadet qui ſequitur laus eſt publica

¶ Athenodorꝰ ſingularis & uita & doctrina philoſophus quom ali
quãdiu in inſtruendo Auguſto dediſſet operam & urgẽte ſenectu
te facultatem in patriam redeundi ab imperatore oraret ac tandem
impetraret diſceſſurus ut aliquod quaſi pignus & perpetuũ ſui re
ceſſus monumentum relinqueret in extremo abeũdi gratificãdiq;
officio quom iraſci inquit Cæſar tibi contigerit nihil prius dixeris
feceriſue q̃ quattuor & uiginti litteras mente percurras: quod a phi
loſopho ſummo inuentum proinde puto quo concitatio illa uehe
mens animi alio traducta parui temporis momẽto langueſceret ſa
piens profecto præceptoris dictum. Non minꝰ benignũ illud octa
uiani Cæſaris factum: apprehenſa enim Athenodori dextra tua mi
hi & adhuc opus eſt præſentia dixit: hominemq; apud ſe annũ po
ſtea tenuit: præfatus taciturnitatis quia ſine periculo ſit tutũ nec me
diocre premium fore.

¶ Belli gerendi indigendiq; aut feriendi fœderis anti quorum rationes. ¶ Cap. I.

¶ LIBER SEXTVS

SVnt aliæ bellorum rationes atque conſilia permul
ta Sigiſmunde Pandulphe quæ tradere ardua res
quidem erit & operoſa nimis quoniam quod uti
le quiſque probat dux & imperator id & ſequitur
& quanquã nouis ingeniorum inuentis occurrere
difficillimum etiã ſit quõ non præmeditata ſæpenumero caſus af
ferat: dabimus tamen operam ex his quæ prioribꝰ ad gloriam ſuc
ceſſerit uiam aperire poſteris ut ex ſimilibus elicere ſimilia queant
conſilia inſtituti nanque ueteris ac probati q̃diu fuiſſe legimus nul
lum bellum geri neq; indici debere neq; ſolere niſi quicquã prius
hoſtibus a ſacerdotibus fœcialibus denuntiatum eẽt apud quos bel
li æquitas paciſque ſanctiſſimo ro. populi iure perſcripta erat. For
mula autem indicendi belli aut feriendi fœderis per fœcialem hu

iuſmodi erat:& quia nulla ut Liuio placet uetuſtior eſſe memora-
tur:Fœcialis inquit regem Tullum ita rogauit:Iubes ne me rex cū
patre patrato populi Albani fœdus ferire iubente rege Saginia in-
quita te rex poſco:Rex ait puram tollito:Fœcialis ex arce gramīs
herbam puram attulit:poſtea regem ita rogauit Rex facis mene tu
regium nuntium populi romani uos comiteſque meos.Rex reſpō
dit:quod ſine fraude mea populique romani Quiritum fiat facio
multiſque id uerbis quæ longo affata carmine non operepreciū eſt
referre:peragit legibus deinde recitatis.Audi inquit iuppiter audi
paterpatrate populi Albani:audi tu popule albane ut illā palam pri
ma poſtremaue ex illis tabulis cera ue recitata ſunt ſine dolo malo
utique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt illis legibus populus
romanus prior non deficiet.Si prior defecerit publico conſilio do-
lo malo:tu illo die Iuppiter populum romanū ſic ferito ut ego hūc
porcum hodie feriam tantoq; magis ferito quanto magis potes pol
leſque:id ubi dixit porcum ſaxo ſilice percuſſit.Sua item carmina
Albani ſuumque iuſiurandum per ſuum dictatorem ſuoſq; ſacer
dotes peregerunt.Ancus autem Martius Nummæ Pompilii ex fi
lia nepos æquitate ac religione aui perſimilis qui latinos bello do
muit:ius fœciale quo legati ad res repetendas uterentur ab equicu
lis tranſtulit:quod prius Heſus fertur excogitaſſe patrispatrati uſus
eodem tempore quo Fœcialis apud Ro.prodiit.Nam & in feriēdis
a fœcialibus fœderibus patrispatrati opera auctoritaſque exigebā
tur:Legatus igitur idemque patrispatratus ubi ad fines eorum ue
nit unde res repetuntur:Capite uelato filo lanæ uelamen eſt. Audi
Iuppiter inquit:audi fines cuiuſque gentis ſunt numina audiant faſ
Ego ſum publicus nuntius populi romani iuſte pieque legatus ue
nio uerbiſque meis fides ſit.Peragit deinde poſtulata inde Iouem
teſtem facit:Si ego iniuſte impieq; illos homines illaſque res dede
rit populo Romano mihique expoſco tu patriæ compotem nunq̄
me ſinas eſſe:hæc quom finiit ſupra ſcandit.Hæc qnicunque primus
uir ei obuius fuerit hæc portam ingrediens hæc forum ingreſſus
paucis uerbis carminis concipiendique iuſiurandi mutatis peragit
Si non deduntur quæ expoſcit diebus tribus & triginta tot enim ſo
lennes ſunt peractis bellum ita indicit:Audi Iuppiter & tu Iuno q
rine:diique omnes cæleſtes uoſque terreſtres uoſque inferni audi-
te:Ego uos teſtor populum illum quicunque eſt nominat īiuſtum

eſſe neqꝫ ius ꝑſoluere: Sed de iſtis rebꝰ ī patriā maiores natu cōſule
mꝰ quo pacto ius noſtrꝝ adipiſcamur: Quō is nuntius Romā ad cō
ſulem dum rediit confeſtim rex ex his ferme uerbis patres conſu-
lebat quarum rerum litium cauſarꝝ condixit paterpatratus po. ro.
quiritium patripatrato priſcorum latinorum hominibuſqꝫ priſcis
latinis quas res dari fieri: ſolui oportuit quas res non dederunt nec
ſoluerunt nec fecerunt: Dic inquit ei qui primum ſententiam roga
bat. Quid cenſes: Tum ille puro pioqꝫ duello quærendas cenſeo ita
que conſenſio: conſiſtoque indeqꝫ ordine alii rogabantur: Quan-
doque pars maior eorum qui aderant in eandem ſententiam ibat:
bellum erat conſenſu fieri ſolitum ut Fœcialis haſtam ferratā aut
ſudem præuſtam ad fines eorum ferret: & non minus tribus pube
ribus præſentibus diceret ꝙ populi priſcorum latinorum homines
ue priſci latini aduerſus populum romanum quiritium fecerunt de
liquerunt ꝙ populus romanus quiritium bellum cum priſcis lati-
nis iuſſit eſſe ſenatus ue po. ro. Quiritium fecerunt deliquerunt
ꝙ populus romanus quirtium cenſuit: conſenſit: conſciuit ut bellū
cum priſcis latinis fieret ob eam rem: Ego populuſqꝫ romanus po-
pulis priſcorum latinorum hominibuſque priſcis latinis bellum in
dico facioque id ubi clara uoce denuntiaſſet: quam clarigationem
quaſi claram actionem ueteres dixere haſtam in fines eorū emitte
bat: quæ ſic deniqꝫ miſſa belli principiū erat: quod nec diſſimulaſſe
uiſus eſt Maro: quom inquit: Et iaculum torquens emittit in auras
principium pugnæ erat. Et ante Bellonæ templum bellica colūnæ
id nomen eſt: ſupra quam haſtam etiam iaciebant bellum indictu
ri. Ouidius ī faſtis: Proſpicit a tergo ſummum breuis area circum
Eſt ubi nō paruæ parua columna notæ: Hinc ſolet haſta manu bel
li prænuntia mitti In regem & gentes quom placet arma capi. hoc
itaque tum modo repetitæ primum res a romanis ac bellum indi-
ctum moremqꝫ eum poſteri & ſi abſoluerit acceperunt.

De euocationis & deuotionis formula Ca. II.

Celebres deinde auctores habemꝰ quæ uel uī uel arte ex
cogitari ac machinari poſſunt ad capiendum opprimen
dumque hoſtem nutu deorum & auſpicio fieri ſolere ut
his propitiis & auctoribus ars efficatior eſſet: ſimili modo in oppu

gnationibus urbium ante om̃nia ſolitum a romanis ſacerdotibus e
uocari deum conſtat:in cuius tutela id oppidum ſit promittique il
li eundem aut ampliorem honorem apud romanos cultum ue:qđ
haud aliter urbem capi poſſe non crederent:aut etiam ſi poſſe ne-
fas exiſtimarent deos habere captiuos:Propterea durauit in ponti-
ficum diſciplina quãdiu id ſacrum conſtatque ideo occultũ & mul
tis ſæculis ignotum urbis latinum nomen tutæ lariſ ue dei: Sed dei
quidem nomen nonnullis antiquorum inter ſe diſſidentium libris
inſitum eſt. Alii enim Iouem crediderunt:alii lunam:alii opem cõ
ſciniam:& horum quidem fides firmior uidetur quibuſdam. Sunt
qui Angeronam inter antiquiſſimas ſane religiones huius deæ ſa-
cellum colitur:cui ſacrificatur ante diem. xii. Kl. ianuarii:quæ Di-
ua præſul ſilentii ipſius prænexo ore digitoque ad id admoto ſimu
lacrum habet quod ſilentium denuntiat:ipſius deinde uerum ur-
bis nomen & unde deductum ſit inter doctiſſimos non ſatis con-
ſtat. Vt enim Varroni placet & Liuio potitus imperio Romulus ſi
ue Remus condita urbs eſt & conditoris ſui appellatione nomina-
ta. Alii ſunt qui uideri uelint Romæ uocabulum ab Euandro pri-
mum datum quom oppidum ubi ſita nunc urbs eſt ibi offendiſſet:
ꝙ extructum antea latino nomine Valentia dtcebatur:cuius uoca-
bulum Archades uertente in græcum iuxta prioris uerbi ſignifica
tionem Rhomen pro Valentia uocauere Heraclidi placet Troia ca
pta quoſdam ex Achiuis in ea loca per Tyberim deueniſſe: deĩde
ſuadente Roma nobiliſſima captiuaꝝ quæ his comes erat incenſis
nauibus poſuiſſe ſedes:ſtruxiſſe mœnia & oppidũ ab eius nomine
uocauiſſe. Agathocles ſcribit Romam non captiuam fuiſſe:ſed Aſ
canio natam Aeneæ neptẽ eiuſce denominationis cauſam extitiſſe
tradit & Romæ nomen ueꝝ uetitum tamen publicari quo minꝰ an
nuntiaretur cerimoniaꝝ archana neque ꝙ ſæpe aduerſus urbes ho
ſtium feciſſe ſe nouerant. Idem ipſi quoque hoſtili euocatiõe pate
retur. Sed uidendũ ne qđ nõnulli exiſtimauerunt:nos quoque cõ
fundat opinantes uno carmine & euocari ex urbe aliq̃ deos & ipſã
deuotam fieri ciuitatem Eſt autem carmen huiuſmodi quo dii euo
cantur quom oppugnatione aliqua ciuitas cingitur:Si deus ſi dea ẽ
cui populus ciuitaſque Carthaginenſis ẽ in tutela teq; maxime quĩ
urbis huius populiq; tutelam recepiſti precor ueneror q; ueniamq;
a uobis peto ut uos populum ciuitatemq; carthaginenſiũ deſeratis

loca:templa:ſacra:urbem eorũ relinquatis abſꝗ his abeatis eiꝗ populo ciuitati metum formidinem obliuionem iniitiatis proditiꝗ Romam ad me meoſꝗ ueniatis:noſtraque uobis loca templa ſacrã urbs acceptiora probatioraque ſint:mihi quoque populoque romã no militibuſque meis præpoſiti ſitis ut ſciamꝰintelligamuſque ſi itã feceritis uoueo uobis templa ludoſque factuꝝ in eadẽ uerba hoſtias fieri oportet:auctoritatẽque uideri extorum ut ea ꝑmittant futura:urbes uero exercituſque numinibus iam̃ euocatis his uerbis ſic deuouentur:Dis pater uẽ Iouis manes ſiue quo alio nomine fas ẽ nominare oro ut oẽs illa urbẽ carthaginem exercitumque quẽ ego me ſentio dicere fuga:formidine:terrore cõpleatis : quiꝗ aduerſus legiones exercitumꝗ noſtrum arma telaque ferent uti uos eũ exercitum eos hoſtes eoſque hoĩes urbes agroſque eoꝝ & qui in his locis regionibuſque agris urbibuſque habitant abducatis lumine ſupero ꝓuetis:exercitumque hoſtium:urbes agroſque eoꝝ quos me ſentio dicere uti uos eas urbes:agroſque capita: ætateſque eoꝝ deuotas conſecrataſque habeatis ollis legibus quibus quandoque ſũt maxime hoſtes deuoti:eoſque ego uicarios ꝓ mea fide magiſtratuque meo po.ro.exercitibꝰ legiõibuſque Do deuoueo ut me meã que fidẽ iperiũque legiones exercitũque noſtꝝ qui in his rebus gerendis ſunt bene ſaluos nos iri ſinetis eſſe: Si hæc ita faxitis ut ego ſciam ſentiã intelligãque tum qſq̃s uotum hoc faxit ut ubi faxit recte factum eſto ouibus atris tellꝰmater teꝗ iuppiter obteſtor quom tellurẽ dicit manibus terram tangit quom iouem dicit manus ad cælum tollit quom uotum recipere dicit manibus pectus tangit : hæc eſt euocationiſ deuotioniſque forma ex libro rerum reconditarum v.ſamonici ſerani utꝝque carmẽ hoc continẽtis:qđ etiam ille in cuiuſdã furii uetuſtiſſimo libro ſe repperiſſe ꝓfeſſus ẽ. Liuius autẽ libro octauo ab urbe condita trepidationem Detii conſulis ſe deuouentis aliam deuotionis formam his uerbis expreſſit. Agedum põtifex publicus populi ro.prei uerba quibus me pro legionibus deuoneam pontifex eum togam prætextam ſumere iuſſit & uelato capite manu ſubter togam ad mentum exerta ſuper telum ſubiectum pedibus ſtantẽ ſic dicere:Iane Iuppiter Mars pater Quirine Bellona lares diui nomen ſimiles dii indigetes:Diui quorum eſt poteſtas noſtroꝝ hoſtiumque diique manes uos precor ueneror ueniã peto feroque ut po.ro.Quiritium uim uictoriamque proſperetis

hoſteſq; po.ro.Quiritium terrore formidie morteq; afficiatis ſicut uerbis nuncupaui ita ꝓ ro.po.Quiritium exercitu legiōibus auxiliis po.romani Quiritium legiões:auxiliaq; hoſtium mecum deis manibus telluriq; deuoueo.Hæc ita precatus lictores ire ad.T.Mālium iubet matureq; collegæ ſe deuotum pro exercitu nuntiare ipſe incinctus cinctuq; gabino armatus in equum inſiluit:ac ſe in medios hoſtes immiſit:conſpectus ab utraque acie aliquanto anguſtior humāo iuſſu ſicut a cælo miſſus piaculum omnes deorum ire qui peſtem a ſuis aduerſam in hoſtes ferret:ita oīs terror pauorque cū illo latus ſigna prima latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem perſuaſit:euidētiſſimum id fuit ꝙ quocunque equo inuect⁹ eſt:ibi haud ſecus q̄ peſtifero ſidere icti pauebant:ubi uero corruit obrutus telis:inde iam haud dubie conſternatæ cohortes latinoꝝ fugam ac uaſtitatem late fecerunt illud etiam adiiciendum uidetur licere conſuli dictatorique & prætori quom legiones hoſtium deuouerit non utique ſe:ſed quom uelit ex legione romana ſcripta ciuem deuouere.

De religione antiquoꝝ ducum Ca.III.

Neque etiam ſermo ille quem de Zaleuci Minois Lycurgi Nummæ aliorumque ſimilium uirorū religione deorum narrant hiſtoriæ ineptū quicq̄ habet qui ut infreneſ difficileſq; multitudines gubernarent cōponerēt:caperēt:magnaſq; rebus publicis nouitates afferrēt:deorū opinionē cōmenti ſūt quae ipſis illis quorum gratia fingebantur ſaluti eſſant:in qua re præter hos quos modo dixim⁹ nec externorum nec noſtrorum ſimilium uirorum deſunt exempla.Nanq; Epaminundas ille thebanus non aliter aduerſus lacedæmonios q̄ religione fidutiā ſuorum adiuuandā cenſuit:e ueſtigio enī arma quæ in tēplts ornamētis affixa erāt nocte ſubtraxit:perſuaſitq; militibus deos iter ſuum ſequi & præliātibus ipſis adiumento fore.Pericles athenienſium quoque dux initurus prælium quom aīaduertiſſet:locum ex quo utraque acies cōſpici poterat denſiſſimæ opacitatis uaſtum alioquin & Diti patri ſacrum ingentis illic ſtaturæ hominem altiſſimis Cothurnis & ueſte purpura uenerabilem in curru conſtituit:Qui dato pugnæ ſigno ꝑ ueheretur & uoce Periclem nomine appellās cohortaretur eum diceretq; deos athenięſes adeſſe:quare ſubito demiſſis ac cōſternatis

ãnimis hoſtes in fugam uerſi ſunt: Thimolion Chorinthi9 magn9
etiã omnium iudicio uir & dux humanarum rerum nihil qd fau/
ſtum: fœlix: fortunatumq; eſſet ſine deorum numine geri poſſe pu
tabat: pinde ſuæ domi ſacellum conſtituerãt idque ſanctiſſime co/
lebat: ad hanc quam hominis excellentem probitatem & religionẽ
mirabiles acceſſerãt caſus: nam prælia maxima natali ſuo die fecit
omnia quo factum eſt ut eiuſdiem natalẽ feſtum haberet uniuer/
ſa Sicilia: Syrus noĩe quiſpiã Eunus fanatico furore ſimulato dũ ſy
riæ deæ comas iactaret ad libertatẽ & arma ſeruoſ quaſi numinum
imperio concitauit: idque ut diuinitus fieri probaret in ore abdita
nuce quam ſulphure & igne ſtipauerat leuiter inſpirans flammam
inter uerba fundebat hoc miraculum primo. IIM. ex obulis mox
iure belli refractis ergaſtulis. lx. amplius milium fecit exercitũ re/
giis ne quid maliſ deeſſet: decoratus inſignibus: caſtella: uicos: op/
pidaque miſerabili direptiõe uaſtauit. Vtque ad noſtros unde pau
lulum diſceſſit redeat oratio: Scipio maior clariſſimum hac in re
præ cæteris ſibi locum uendicat. Quippe qui ab adoleſcentia ſupra
quam credi poſſet mirã quadam arte in oſtentationem uirtutis ac
ſanctimoniæ inſtructus erat: præcrebuerat enim fama ſeu conſul
to ſeu temere incertum non humana ſed diuina eum ſtirpe proge
nitum: cui quidẽ in tali re uſu euenit & fabularum ambages aderãt
uiſum ſerpentem inſuetæ magnitudinis in lecto matris ſibi infanti
draconẽ circunfuſũ nihil nocuiſſe: multa id gen9 uulg9 ĩdoctũ ma
tura: hanc de ſe opinionem hominum tali ingenio nutriuit ut de o
rigine quidem ſua nihil ſponte loqueretur: & interrogatus an uera
eſſent quæ paſſim ferebantur nec affirmaret ne quam exinde uani
tatis notam incurreret: nec negaret quod credi ab omnibus gratula
batur: hac taciturnitate plus aſſecutus q̃ ſi palam iouis ſe filium præ
dicaſſet. Addidit etiam aliud religionis genus per ſingulos dies an
tequam quicquã publici priuatique muneris ageret in capitolium
aſcendẽs cellã iouis ſolus intrabat ibique aliquãdiu perſtans ueluti
diuino colloqo frueretur: uulgo perſuaſerat inde ſpei plenus ad ge
rẽdas res digrediebatur: idq; in multis bellis repletis ſuperſtitiõe ac
ſæpe militum animis quaſi e cælo promiſſis proſperis euentib9 ad
uictoriam eos contuliſſe certum eſt. L. Sylla quo paratiorem mili/
tem ad pugnãdum haberet prædici ſibi a diis futura ſimulauit. Po
ſtremo etiam in conſpectu exercitus priuſquã in aciem deſcẽderet

ſignum amplitudinis quod delphis ſuſtulerat orabat petebatque ꝑ
miſſam uictoriam maturaret. C.Marius mulierem quandam Sy
ram no mine Martam habuit:uaticinii ut dicebatur gnaram quam
lecticæ incubantem compoſitæ ornatæq; circunducebat a qua ſe
dimicationum euentum prædiſcere inſimulabat. Q .Sertorius cū
barbaro & rationis & conſilii exercitu in religionem tamen prono
uteretur:ceruam candidi coloris per luſitaniam ducebat tanquā do
num id eſſet dianæ ſibi tranſmiſſum & ab ea quæ agenda quæ ue-
uitanda erant pernoſcere ſe aſſeuerabat:nam quotiens hoſtium co
pias fines ingreſſos aut oppidum aliquod cœpiſſe occulte perſenſe
rat in ſomnis ſibi dictum a cerua inſimulabat ut ſuos in armis ha-
beret. Rurſum uero ſi uictoria aliq̄ ducū ſuoꝝ deferebatur occul
tato nuntio ceruam coronabat:ſibiq; ab ea quoq; fauſte nuntiatū &
ob id diis ſupplicandum eſſe dicebat quaſi aliquid fœliciter geſtū
audituros hac ratione illos ſibi magis ac magis parere compellebat
ueluti non hominis alienigenæ:ſed dei conſiliis ac religione ſūma
ducerentur:poſt hos deniq; intueri ſi libet. M. Furium Camillum
uirum religione pace ac bello uere unicum: cæteroſq; romanoꝝ &
exterarum gentiū illuſtres ab ætatis noſtræ memoria remotos: ma
ximaꝝ profecto uictoriarum & optatæ gloriæ compotes fuiſſe eos
ſemper inuenies:qui res præ cæteris exactiſſimo deorum cultu au
ſpicioq; geſſiſſent.

¶ Quod religioſa uſq; adeo res militia erat ut non niſi ſacramen
to miles fieret ¶ Ca. IIII.

VSque etiam adeo religioſa res militia fuit ut nō niſi ſacra
mento fieret miles & qui miles non eſſet ei militare mu-
nus obire non liceret:cuius rei fidē ſi quæris in ꝑmo of-
fi. libro. M. T. Cicero opulētiſſimus teſtis eſt Pōpilius inquit impe
rator tenebat ꝓuintiam:in cuius exercitu Catonis filius Tyro mili
tauit. Quom autē Pompilio uideretur unam dimittere legionē Ca
tonis quoq; filiū qui in eadē legione militabat dimiſit. Sed quom
amore pugnandi in exercitu remanſiſſet:Cato ad Pompilium ſcri
pſit ut ſi eum pateretur in exercitu remanere ſecundo obligaret mi
litiæ ſacramento:quia priore amiſſo iure cum hoſtibꝰ pugnare nō
poterat. M. quoq; Catonis ſenis ad. M. filium extat epiſtola in q̄ ſcri
bit ſe audiſſe eum dimiſſum eſſe a conſule quom in Macedonia
bello perſico miles eſſet:monet igitur ut caueat ne prælium ineat:

negat enim ius eſſe cum hoſte pugnare q̄uaſi miles non ſit: ecce ꝗ
uir ſapientiſſimus milite non credebat niſi eum qui ſacramento ad
militiam eſſet adactus

¶ Quando ex uoluntario iter ipſos milites fœdere militare ſacra
mentum a tribu. ac legittimā iuriſiurandi ad actionē tranſlatū ē
quidꝗ iurarent ſe facturos ¶ Ca. V

LVcio etiam Flac. &. C. Varrone coſ. milites primo iūre
iurando facti ſunt: antea enim ſacramēto tantummodo
a tribunis rogabantur: ipſiꝗ inter ſe coniurabant ducis
aut tribuni parere edicto militiam non deſerere: ſtrenue pugnare:
defendere ſigna: non uitare mortem: tenere pugnando locum: eun
dēꝗ intereundum ſeruare: ſuccurrere feſſis: ꝓtegere ſancios: die ī
ſcripto adeſſe & citanti īperatori reſpōdere: quod & Liuium. xxii.
ab urbe cōdita minime præterit: Delectum inquit ꝓfecto coſ. pau
cos morati dies dum ſotii ab nomine latino uenirēt nunquā qđ āte
factum erat iureiurādo a tribunis militum adacti milites iuſſu coſ.
conuēturos neque iniuſſu abituros: nam ad eam diē nihil præter
iuramentum fuerat: & ubi ad decuriatum & centuriatum conueniſ
ſent: ſua uoluptate ipſi ſe equites decuriati centuriati pedites cōiura
bant ſeſe fugæ atꝗ formidinis cauſa non abituros neque ex ordine
nō receſſuros niſi teli ſumēdi aut petendi aut hoſtes feriendi aut ci
uis ſeruandi cauſa id ex uoluntario inter ipſos fœdere ad tribunos
ac legittimam iuriſiurandi ad actionem tranſlatum.

¶ Tribuni militaris uerba cum delectus antiquus fieret. Ca. VI.

MIncius uero de re militari quom delectus antiquus fieret
& milites ſcriberentur iuſiurandum eos tribunus militū
adigebat in uerba hæc in magiſtratu uerba hæc. C. Lelii
C. F. coſ. L. Cornelii P. F. coſ. in exercitū decēꝗ milia paſſuū ꝓpe
furtum nō facies dolo malo ſolus: neꝗ cum pluribꝰ pluris nummi
argētei in dies ſingulos extraque haſtā haſtile pōpabulum utrē ſo
lem: faculā: ſi quid ibi īueneris ſuſtuleriſ ue quod tuū nō erit quod
pluris argētei nummi erit uti tu ad C. Lelium. C. F. coſ. L. ue cor
neliū. P. F. coſ. ſiue ad quē utrꝝ eorꝝ iuſſerit ꝓferes aut ꝓfiteberis in
triduo proximo quicquid inueneris ſuſtuleriſ ue in dolo malo aut
domino ſuo cuium id cenſebis: reddes uti quod recte factum eſſe
uoles: militibus autem ſcriptis tempus præfiniebatur quo die adeſ

ſent & ũt citãnti conſuli reſponderent:deinde ita concipiebatur iuſ
iurandum ut adeſſet his additis exceptiontbus : niſi aruncæ aliqua
cauſa erit funus familiare:feriæ uindemiales quæ non eius rei cau
ſa in eum diem collatæ ſunt:quo is eo die minus ibi eſſet morbus
ſonticus auſpicium ue:quod ſine piaculo præterire non licet ſacrifi
cium ue aniuerſarium:quod recte fieri non poſſet niſi ipſo die. Si
harunce aliqua cauſa erit tum poſtridie licebit:quom autem miles
dies quæ prædicta erat aberat neque excuſatus erat: cæteꝝ ĩfreq̃ns
dabatur:iurabant autẽ milites teſte Plinio per iouem martemque

Quod imperium belli habentibus ſceptri eleuatio iuſiurãdum erat ca. VII.

IMperium autem belli habentes apud ueteres de contro
uerſiis iudicabaut atq; hoc alii iureiurãdo:alii ſine. Erat
autẽ illis iuſiuraudũ per ſceptri eleuationẽ ut Ariſtoteleſ
auctor eſt. Et hæc de militaris ac ĩpatorii forma iuramẽti dicta ſũt.

Gentium diuerſarum ratio in deligendis militibus Ca. VIII

QVom autem duo ſint quæ militem efficiunt:delectus ſci
licet & ſacramentum:de ſacramẽtoq; dictum ſatis ſupq;
ſit:de altero nobis differendum ſupereſt:in hoc itaq; mi
litum delectu primo cuius gentis ſint:ipſius deinde regiõis ſpectã
da natura quom & uario & diuerſo terraꝝ ſitu cæliq; aſpectu & fa-
cies hominum & uoces & colores & corporum lineamenta & qua
litates animoꝝq; diuerſitates prodeant:nec dubium ſit effœminari a
nimos:locoꝝ amœnitate nimia aliquidque ad dandum animis ui-
gorẽ corrumpendumque poſſe regionẽ. Hinc enim ægyptios eſſe
ſuapte natura leues:uentoſos:pẽdulos:furibundos:iactantes: ĩiuri
oſos:nouaꝝ rerum cupidos:& ad omnia fame momenta uolitanteſ
Romanos graues:Græcos ſuperbos:auaros:& leues expeditiore in
genio:Athenienſes callidos:Pœnos & Verſipelles inſenſatos:Ga-
lathas & ſi Diodoro credimus molles:minaces:detractores: opinio
neq; inflatos:acutos ingenio:& a doctrina minime alienos mobileſ
& infidos. Numidas Seres Perſas & Alobroges horridos:Hiſpãos
furẽtes:Cymbros animoſos:Germanos & feroces ꝓcero corpore
aĩo q̃ magno magiſ q̃ firmo/Gallos quorum Iulio Ceſ. belli gallici
libro tertio auctore : ut ad bella ſuſcipienda alacer non ſolum ſed
promptus eſt animus ſic mollis ac minime reſiſtẽs ad calamitates

perſerendas mens eorum eſt:utque inquit romanæ pater' hiſtoriæ
hoꝝ etiam quidem corpora intolerantiſſima laboris atque æſtꝰ flu
ere: p̃maque eoꝝ eſſe prælia plus q̃ uiroꝝ poſtrema minus q̃ fœmi
naꝝ iāque cognitū eſt Si primū impetum quem feruido ingenio &
ceca ira effundunt ſuſtinueris fluūt ſudore & laſſitudine membra
labant arma mollia corpora:molles ubi ira cōſedit animos:Sol pul
uis ſitis ut ferrum non admoueas proſternunt. Quid de nonnullis
Aſiæ partibus Phrygia Chariaque dixerim:nonne ſi Ciceroni cre
dimus & ueteri ꝓuerbio phryges plagis fieri ſolere meliores: quid
de tota Charia:nōne ꝓuerbio etiam increbuit:ſi quid cum pericu⸗
o experiri uelis in Charia potiſſimū id eſſe faciēdum: quid porro
de Cretenſibus dicā quos Epimenidis poetæ ſententia quā poſtea
Callimachus uſurpauit:& mendaces & malas beſtias & uentre pi⸗
gros ſemꝑ fuiſſe conſtat:deniq; qui proximi ſunt ad axem meridia
num ſubiectiq; ſolis curſui uel ad orientis plagas uergunt breuiori
bus corporibus ſunt ob cæliq; tenuitatē ex acuto feruore ad conſili⸗
orum bellicorum cogitatōes incredibili ſolertia expeditius celeriꝰq;
q̃ cæteri mouentur atque ut ingen i & artis plurimū ita & animi paꝝ
habent.propter ſanguinis enim exiguitatem ſolis calore exhauſtā
ferro reſiſtere formidoloſiores ſint conſeq̄ns eſt:Lucanus : Q uic
quid ad eoos tractus mūdiq; teporem labitur emollit gentes clæmē
tia cæli Illic & laſſas ueſtes & fluxa uiroꝝ uelamēta uides Sub ſeptē
trionibus autem quæ nutriuntur gentes ac nationes īmanibus cor
poribus & ſanguine plurimo ab humoris plenitudine & craſſitudi
ne cæli perfuſi hebetes ac tardas ut habent mentes ita & animo qui
dem magno ſunt & elato:ꝓinde ad armorum uehementiam ꝓcli⸗
uiores ſunt:ſanguinis enī copia ſine timore in ferrum ruunt & uul
nera Q uod ſi in dubium cuipiam forte ueniat ardentiſſimus duo
bus in locis teſtis Lucanus accedit:in altero quidē his uerbis:Certe
populi quos deſpicit arctos fœlices errore ſuo quos ille timorū ma
ximus haud urget læti metus inde ruendi in ferrum mens ꝓna ui⸗
ris animæq; capaces mortis & ignauum eſt redituræ parcere uitae
is in altero Omnis in arctois populus quicunq; pruinis Naſcitur in
domitus bellis & Martis amator Alpina etiā corpora humecto cæ⸗
lo educata ſimile quidpiam niuibus ſuis habent ſuoque ſimillimā
cælo utuntur ut ait poeta Quom enim mox̄ pugnā incaluerint ſtā
tī ī ſudorē eūt & leui motu q̄ſi ſudore laxātur:quō igitur acutiores

& ad motum proniores efficiat calidus aer hominum mentes refri
geratus autem contra tardiores:quod pigrum contractumqꝫ ē fri-
gus ut in ſerpentibus eſt uidere quæ ſolis incendio exploſa humo
ris refrigeratione curſu & corporum dimicatione mouentur acer-
rime.hyberno autem tempore ab humectatione cæli refrigeratæ ĩ-
mobiles ꝓpemodum fiunt atqꝫ ſtupentes:ex his itaque qui mediam
quandam locoꝝ regionũque qualitatẽ ab origine nacti erunt eligẽ
tur ꝙ utriuſque naturæ participes ſint ad cædẽ mortiſqꝫ contemptũ
ad intelligentiam uigoremqꝫ animi dimicationibus impartiendum
idonei.Adde ꝙ ſalubris hæc utrinqꝫ mixtura ad omnes actus:ritus
mores:ſenſus fœcunda efficit ingenia imperii omnis totiuſqꝫ natu-
ræ capacia ut italorum omnium qui contra barbaroꝝ uirtutes forti
manu:conſiliis uero contra meridianoꝝ cogitationes orbis terraꝝ
imperio potitis inuictas & immortales laudes conſecuti ſunt : quas
etiam inter hos ut facile conſequamur adhibendi erunt præſtanti ĩ
genio uiri militaris diſciplinæ gnari:quos ſumma cura & diligẽtia
niti decet ne quis militum ætate minor aut q̃ uirtꝰ poſcat aut maior
q̃ patiatur humanitas contra morem ueterem deligatur ætatis autẽ
huiuſmodi initium ad finem Tubero in hiſtoriarum primo ſcri-
pſit Seruium Tullum prudentiſſimum ro.po.regem a.xvii. ad an
num uſqꝫ quadrageſimumſextum milites ſcripſiſſe ꝙ idoneos tũc
eſſe populos ro.arbitraretur.Similiter ſenatum triumuiros binos
creaſſe in hoc militum delectu ſolitum accepimꝰ: altera qui alteros
alteros qui ultra quinqueſimum lapidem in plateis foris & concilia
bulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent:& ſi qui roboris ſa
tis ad ferenda arma habere uiderentur etiam ſi nõdum militari æta
te eẽnt:milites facerẽt tribuni plebis ſi his uideretur ad populũ fer
rent ut qui minores ſeptem & decem annis ſacramento dixiſſẽt hiſ
proinde ſtipendia procederent ac ſi ſeptem & decem annorum aut
maiores milites facti eſſent. Nec aliter dictator ex auctoritate pa-
trum dictus Iunius &.T.Sempronius magiſter equitum delectu
edicto iuniores ab annis decem & ſeptem & quoſdam prætextatos
ſcripſere quattuor ex his legiones & mille equites efficientes Mace
donum regum Philippus primo ac mox Alexander non prætexta
tos & impuberes nec ſpectati roboris iuuenes tantum ſed uetera-
nos etiam qui ſuperiori tempore ſæpe ac diu in caſtris uerſati eſ-
ſent ad exercitum deligenos cenſuit quoſque non tam milites q̃ ĩ

militum præfectos & tribunos uirtutis ac ueneratione & ſapientiae
magnitudine deletos iure diceres: Proceritatem ſunt deinde qui in
hoc delectu ſpectari debere maxime putent: fortitudinem nanqꝫ &
uirium magnitudinem conſiſtere quemadmodum formæ pulchri
tudinem in magno corpore aiunt. Non ab re igitur delectori ſuo
Pyrrho dixiſſe ferunt tu grandes elige ego eos fortes reddam Nec
multum id tamen refert ſi cætera probitatis inſignia coeant proceri
ne ſint an ſtatura breuiore. Præſtat enim uirium q̃ ſtaturæ rationẽ
habere unde equites ro. binum fuiſſe cubitoꝝ clari nec deſunt au-
ctores ut. C. Marium quom facultatem haberet deligendi exercitꝰ
ex duobus qui ſub Rutilio quiqꝫ ſub Metello ac poſtea ſub ſe ipſo
meruerant rutilianum quempiam minorem quoniam certioris diſ
ciplinæ arbitrabatur militẽ præoptaſſe. Idem Mariꝰ declaratꝰ coſ.
militum agens delectum capite cẽſos militiæ aſſcripſit: quod genꝰ
hominum ab iperatoribus cæteris antea nunq̃ receptum fuerat: ar
ma enim ueteres illi nõ niſi cum ingenuis hominibus cuiuſdamqꝫ
cenſus & benemeritis partiri ſoliti ſunt: iudicantes cẽſum ad res be
ne gerendas ut pignus eſſe. id autem ab. C. Mario præter legem
moremqꝫ maioꝝ: alii per ambitionem conſulis: alii bonorum ino-
pia factum memorant: ueritus autem poſtea hanc militum electio
nẽ in ſui nominis ſugillationẽ uerti poſſe: & ueluti capite cenſum i
peratorem compellari eiuſcemodi militiæ genus oblitterandũ du-
xit: & quanquã adhunc uſqꝫ diem capite cenſum militẽ etiam nobi
lem romana res publica deligendum egre tuliſſet: cælis autẽ ſerui
libus & paſſoꝝ caſulis mancipioꝝ ut ita dixerim colluuionem quẽ
dam deligere & tanquã ualidiſſimũ robur legiõibꝰ ſuis adiicere co
acta eſt. Bello etiam punico ſecundo quom deeſſent qui ſcriberen
tur: ſerui pro dominis pugnaturos ſe policiti in ciuitatẽ recepti ſũt:
& uolones quia ſponte hæc uoluerunt appellari eiuſdem etiam bel
li punici tempore infœlicibus quibuſdam præliorum ſucceſſibꝰ cõ
fectis: imminutiſqꝫ romanoꝝ legionibus ſenatus cenſuit: ut publice
ſerui emerentur: proinde quattuor & uiginti milia ſeruorum em-
pta fuiſſe conſtat: hoſque iureiurando adactos fortiter ſtrenueque
quoad pœni uexarent italiam laturos arma in caſtra tranſmiſit: Ad
Cannas quoque uictis romanis ſimilem formam noui delectus in
opia liberoꝝ capitum ac neceſſitas dedit: octo milia nãqꝫ iuuenum
ualidoꝝ ex ſeruitiis prius ſciſcitantes ſingulos uellent ne militare

eḿpta publice armauerunt: qumqꝫ ſex milia romanoꝝ quæ in ca-
ſtris Hannibalis captiua erāt minoris redimi poſſent: maluit ſe res
publica ſeruis in tanta tempeſtate committere in q̄ & prætextatorū
plurimos arma tuliſſe & abdictoꝝ & ultimo ſupplitio plectendorū
ſex milia etiam conſcripta fuiſſe memorant. Sed poſt calamitatem
apud Tranſimenum nocte cladis acceptam: libertini quoque in ſa
cramentum uocati ſunt bello ſotiali cohortum. xii. milia ex liberti
nis conſcriptaꝝ opera memorabilis uirtutis apparuit aduerſus gal
los. L. Furio duce quom latini qui a romanis ſubiugati erāt milites
præſtare nollent ex romanis tantum tyroneſ deleti ſunt factæqꝫ legi
ones decem: qui modus. lx. uel eo amplius armatorū milia paruis
adhuc rebus romanis efficiebat Cæſarem quom milites in amiſſo-
rum locū ſubſtitueret ſeruos quoque ab amicis accepiſſe & eorum
forti opera uſum eſſe comperimus: Cæſar Auguſtus ī germanis &
illirico cohortes libertinoꝝ complures legit: quas uolūtarias appel
lauit. Ac me putes hæc tantum contigiſſe rei pu. noſtræ Boriſteni-
de oppugnante Zopyrione ſeruis liberatis dataque ciuitate peregri
nis & factis tabulis nouis hoſtē ſuſtinere potuerūt: Cleomenes lace
dæmonius quom mille q̄ngentis ſoli lacedæmonii qui arma ferre
poſſent ſuperfuiſſent: ex ſeruis manumiſſis bellatoꝝ nouem milia
conſcripſit: Athenienſes conſumptis publicis opibus ſeruis liberta
tem dederūt. Cato Cenſorius eo item milite q̄ſquis ille eſſet ſibi o-
pus non eſſe aiebat qui ut intereundum manus ita interpugnandū
pedes agitaret quique in ſtertendo q̄ hoſtibus in clamando lōgius
ſentiretur: Rurſus hic ſe iuuenibus dicebat magis oblectari qui ru
beſcerent q̄ qui pallore perfunderentur: Idem in pinguem q̄ndam
acerbe maledictis inuectus e quibus enim ī rebus huiuſmodi cor
pus ciuitati fructuoſum fore putas: interrogauit cuius inter guttur
& inguem cuncta ſub uentris ditione poſita eſſent: neque aliter ma
gnis atque præpinguibus dux ille thebanus Epaminūdas infeſtum
ſe præbebat quippe qui & talem quempiam amouit exercitu: inqui
ens uix tribꝰ quattuor ue clypeis tegi eius uentrem: cuius magnitu
dine ſuam ipſiꝰ mentulam ne uidere quidem poſſet nimis ſimiliter
pingui homini & corpulento militi cenſores quondam equos adi-
mere ſolitos legimus: minus idoneum ſcilicet ratos eſſe eum tanti
corporis pondere ad equitis munus obeundum: Cæſar militē neqꝫ
armorum urbanitatē neqꝫ a formæ dignitate: neque ab externorū

bonorũm copiã:ſed ã uiribus corporis tantum deligendum probat
maiores ſuos credo ſecutꝰ:uerã enim illa Romuli proles agris uil-
liſque exercitatã ut firmiſſimis per ualidã corporibus:ſic ad militi
am quom opus eſſet ſemper fortiſſimõs uiros & milites ſtrenuiſſi
mos ex ruſtica plebe diligens præpoſuit urbanæ utqꝫ omnẽ uillam
ortum ueteres appellant ꝙ ibi qui arma capere poſſent orirẽtur:ſic
finitis quoqꝫ bellorꝝ operibus augendæ rei pu.cauſa urbes inſtitutæ
erunt:quas uictoribus militibus pro eorꝝ meritis aſſignarent & ab
incolendo colonos appellauere.hinc etiam ciuitates a maioribus ci
uitatibus ueluti populorum examinibus conditæ coloniæ nuncupã
tur.Sic Iulius Cæſar militem a colendo rure deductum intra ſtipẽ
diaria merita detinuit ueteranoſqꝫ incolonias dimiſit. Diuus æque
Augu.exercitus qui ſub Antonio aut Lepido militauerant pariter
& ſuorum legionum milites colonos fecit alios in italia alios in pro
uintiis quibuſdam deletis hoſtium ciuitatibus nouas urbes conſti-
tuit quoſdam a ueteribus oppidis deduxit & colonos nominauit; il
las quoqꝫ urbes quæ deletæ a regibus aut dictatoribus fuerãt quaſqꝫ
ciuilium bellorum interuentus exhauſerat:dato iterum coloniæ no
mine numero ciuium ampliauit romana quoque res pu. quom ne
ceſſaria admodum eſſet militia in urbe ad uim ui hoſtium propel
lendam uixque fieri poſſet quo idẽ ſemper militiæ munus obirent
rem ut omnibus conducibilem in urbe retinuit:munus autẽ huiuſ
modi pro cuiuſque hominis conditione intercapedine ac uiciſſitu
dine quadam curauit.Q uaꝓpter & agricola quom uiciſſitudo &
rei pu.neceſſitas aderat relictis agris ad arma ꝓficiſcebatur omiſ-
ſoque agricolationis artificio quaſi alius factus militabat rurſuſqꝫ
ad artificium redibat non ut miles uel belli dux ſed ut artifex:nec e
rat illis pudor depoſitis armis anguſtia rei familiaris coactis agre-
ſtẽ uitam repetere:ea nanqꝫ ætate ciuitatis ꝓceres in agris uerſaban
tur:& quom conſiliũ publicũ fieri ſolitum erat a uilis accerſabãtur
in ſenatum:quod uſqꝫ adeo uerum eſſe conſtat ut Attilium Seranũ
imperium populi ro.ſuſcepturum dati honores ſerentem inuene-
rint:unde & cognomẽtum poſtea aranti etiam illa quattuor ſua iu
gera in uaticano quæ prius prata quintia dicebantur. L. Q uintio
Cincinato uiator attulit dictaturam ex qua obſeſſi cõſules & exer
citus liberator depoſitis faſcibꝰ rurſus ad eoſdẽ boues rediit buſſe
quuſqꝫ denuo factus eſt.C.item Fabritius & Curius dentatus. alter

Pyrrho finibus italiæ pulſo domitis Alter ſabinis non minori indu
ſtria agros coluit q̃ ſtrenue ac fortiter armis hoſtes quæſiuit: Nec
aliud de. M. Furio Camillo multiſque aliis romani generis memo
rabilibus ducibus ad hoc ſemper duplex ſtudium uel defendendi
uel colendi patrios quæſitos ue fines incūbētibus coniectari: licet te
ſte Lucano quom ĩquit: Paupertas fugitur totoque accerſitur orbe
Quo gens quæque perit nunc lōgos iungere fines Agroꝝ & quon
dā duris ſulcata Camilli uomere: Et antiquos Curionū paſſa ligōes
longa Sed ignotis extēdere rura colonis: Quom diſtinctio honos
que ciuitatis ipſius Nō alium deeſſet nec prima maioꝝ cognomĩa
nō aliunde enĩ Fabios q̃ ab agroꝝ foſſione fobios qdam non ince
lebres ꝑmū dictos putant mutatiſque geminis litteris fabios deinde
cognominatos: uel a fabaꝝ exactiſſimo cultu. Fabioꝝ enim lētuloꝝ
Ci. que cognominationē admittebant ut quiſque aliqđ optime ge
nus ſereret. Sic inunioꝝ familiam bubulcum noĩarunt qui bobꝰ ute
batur: nec ſolum ſemina ac boues ſed ſcrofam etiā & aſinā uiris nō
mediocribꝰ Tremelio & ꝑncipi Corneliæ gentis cæteriſque corne
liis & ſcipionibꝰ cognomēta praebuiſſe non ē obſcuꝝ: Syluius de
nique a quo oēs albanoꝝ reges Sylui ſunt uocati: non aliunde q̃ ꝙ
ſyluis & rure fuerat educatus: hoc ſibi apud latinam gentem nomē
aſciuit: & quoniam ruſticæ tribus laudatiſſime eorum qui rura ha
berent urbanæ uero in aquas tranſferri ignominia eſſet deſidiæ ꝑ
bro: ea porro ratione ut ex agricolis milites deligerētur factum eē
reor: quoniam minime male cogitantes duratis ad omnem maloꝝ
tolerantium membris & æſtum & puluerem & frigora & niues pa
ti: uada fluminum traiicere: celeribuſque plantis montes ſuperare
aptiſſimi ſunt. Adde ꝙ delitiarum omnium ac uoluptatum cōtem
ptores iure uidentur non multifacere oportere in bello cum tot la
boribus tantiſque malis affecti liberentur. Neſcio enim quo pacto
fit ut is mortem minus reformidet qui laute minus uixerit. Neqꝫ ta
men inficiandum reor fortiſſimos ac optimos græcoꝝ romanoꝝqꝫ
milites cum laude & dignitate ex urbibus ad militiā fuiſſe delectos
ueꝝ quia hi tunc non otio: non lāgore: non deſidia: non luxu: non
umbris: non delitiis: cæteriſqꝫ uoluptatibus infringebantur pericula
ſubire ſoliti ex infamiæ pudore & gloriæ cupiditate quales Home
rus aliquot ex ciuibus etiam facit ut Hectorem & Diomedem Ro.
rei publi. regnique illius ampliſſimi ſalus ac fundamentum erant:

Noſtræ autem ætatis milites urbani & uernæ ſplẽdido apparatu un
cti & nitidi ac urbium illecebris deliniti cum loci diſciplina ſeueri
or firmet ingenium aptumq; magnis conatibus reddat ſi manꝰcon
ſerere debeant quom in leui armatura paꝝ habeant fiduciæ:in gra
ui minimum alacritatis crebro non tam ducibus ſuis cõferre ad ui
ctoriam q̃ hoſtes irritare ad prædam ſolent:unde & Hãnibal quõ
apud regem Antiochum profugii cauſa diuertiſſet: facetiſſime ca
uillatus eſt:eaq; cauillatio huiuſmodi fuit:Oſtendebat ei Antiochꝰ
exercitum ingentem quem bellum po.ro.facturus comparauerat
purpura:inſignibus auri & argenti fortunæ apparatibus florentẽ:
inducebat etiam falcatos currus & elephantes cum turribus equita
tumq; cum frænis:monilibus faleriſque profulgentem atque ubi
rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundꝰ Hã
nibalem aſpicit.putas ne inquit cõferri poſſe ac ſatis eſſe credis ro
manis hæc omnia:tum pœnus illudens ignauiam imbelliamq; mi
litum eius pretioſe armatorum plane ſatis eſſe credo romanis hæc
omnia etiam ſi auariſſimi ſunt:nihil ꝓrſus nec tam lepide nec tam
acerbe dici poterat Rex enim de numero exercitus ſui ac de exiſti
manda æquiparatione quæſiuerat:Reſpondit Hannibal de præda
tanquã ad eam huiuſmodi homines expoſiti ſoleant eſſe: Doctus
enĩ erat pœnus horridum militem ferro & armis fr ætum eẽ debe
re:nõ cælatum purpura auro atque argẽto illumque inſignium ar
moꝝ apparatum prædã uerius q̃ arma eſſe utq; nitentia ante rẽ: ſic
deformia inter ſanguinem & uulnera uirtutemq; eſſe militis decus
& omnia illa uictoriam ſequi & ditem hoſtem quãuis pauperis ui
ctoris premiũ eẽ:eos ſi deniq; milites Naſo a militari re ſua ne dũ
arcet ſed eſſe procul tanquã peſtẽ & labem quandam iubet:ꝗs eos
credet ad robuſtã militiam admittendos niſi forte cum Dario uel
Thraſone potius ad imitationẽ expugnandæ thaidis lenonũ muli
erum ac ſpadonũ agmine cæteroꝝq; qui miniſtri ſunt uoluptatũ &
ſordidi queſtus ac uiliſſimarum artium ueneri militiam ſuã deuo
uerit:Marte cõtẽpto non ſolũ cõtra Hannibalis:ſed Catonis quoq;
ac ueteris militiæ inſtitutum:quod Lucanus breui quodam præco
nio his uerbis expreſſit:Hirtam membra cuius romani more qui
ritis incluſiſſe togã:hoc ꝑfecto tantus auctor haud quaquã extuliſ
ſet:niſi durioris etiam togæ uſus de ꝗritum cõſuetudine ꝓceſſiſſet
Tales deniq; ex omni genere hominum deligi debent qui non uti

Sāmnites uibrent haſtās ante pugnām quibus in pugnāndo nihil
utantur:ſed qui ipſis quibꝰ præluſerint pugnare poſſint & ualeant

❡De delectu equoꝝ ❡Ca.IX.

SVnc quoniam de militum delectu abunde ſatis dictū eſt
equoꝝ ad pugnam deligendoꝝ ratione̅ & ſigna ineamꝰ:
per quæ militiæ incumbentes excellentis equi notas intel
ligant ne fallantur empturi & operam ſimul & impenſam perdant
In ignauo hic probatur natura:moribus:colore:forma:& educatio
nis loco❡Natura probatur ſi hilaris:ſi laſciuus:& alacer ſi intrepidꝰ
Si nouæ rei haud quaquā terretur aſpectu❡Ex moribus qui ex pla
cido & concitato mitiſſimus fit quiqꝫ ex ſumma quiete facile cōmo
ueatur uel excitatus feſtinatione nō difficili teneatur hoc eſt hono-
ris appetens cum temperantia ac pudore promptus cohortatione ſo
lum & ratione regatur. Alter e contra improbandus qui intortus &
multiplex:inglorius:& contumax uix flagello ſtimuliſqꝫ obtempe
rans nec habenis nec uerberibus coerceri poteſt: ſed interequitan
dum calcitrat ac domitis frænis ne regi poſſit uiolentia equitem au
rigāmqꝫ ſuum mordet & in præceps quo per ſe timuiſſet deſcende
re:perturbat & rapit:quo fit ut ſi quando hoſtibus obuia ſit eundū
neceſſe ſit equites aut poſtremos in agmine conſequi aut eoꝝ mali
gnitate inutiles reddi❡colores intermultiplices eorum mixtas facies
hi duo tantum re uera potiſſimum ſpectandi:Cādidus quadam ni
tenti luce perfuſus ex omni quoqꝫ parte niger intermixtus:Albꝰde
inde nigris punctis interuenientibus & ſpadix glaucuſqꝫ hoc eſt ex
uperantia & ſplendore ruboris quales ſunt fructus palmæ arboris
non admodum ſole incocti:unde ſpadici fœniciei nomen eſt❡For-
ma deligetur ut ſi arguto & breui capite & ſicco: pelle propemodū
oſſibus adhære̅te:ceruice ardua & erecta:auribus breuibus & acu
tis:oculis magnis & prominentibns nigriſque ſiue fellineis ideſt q̈
ſi quodam ſplendore perfuſis:naribus patulis duobus utrinqꝫ fora-
minibus quibus auras captare uberius faciliuſque reciprocare anī
mam poſſint:coma denſa & in dextrum latus protendente: pecto-
re lato:uentre ſubſtricto:paribus & exiguis teſtibus : rotundis clu-
nibus:promiſſa cauda:mollibus altis erectiſque cruribus pedibuſ-
que ſiccis:altis:concauis:atque rotundis:uniuerſo corpore compo
ſito auriculatim diſtincto grandi ſublimi erecto & ī aſpero loco ut

Xenophonti placet educato. ut autem Satyrā inquit: Nempe uolu
crem ſic laudamus equum: facili cui plurima palma feruet & exul
tat rauco uictoria circo Nobilis hic quocūq; uenit de gramine cuiꝰ
Clara fuga ante alios & primus in equore puluis.

¶ Rationes gentinm in deligendis ducibus ¶ Ca. X.

SElectis militibus & equis ad pugnam idoneis quis potiſ
ſimū illis præficiēdus ſit dux quærimus uoluntates & gē
tium ſtudia ī his declarātes: iudæis alienigenam lex præ
fici uetat ne auctoritas īperio religionis ſuæ cultū inuertat ī aliis du
ces & imperatores externi patria & natione nobiliſſimi reperti ſunt
unde & ex oraculo ægyptiis dictum eſt ut auxiliatore hebræo cōtra
ethiopas uterentur Carthaginenſes infracti bellis & cladibus mul
tis exinaniti Xantippum Lacedæmonioꝝ regē cum auxiliis ducem
bello præfecerunt: qui fortiter ac ſtrenue pugnantes romanos euer
terūt tarentini gilippo duce & ipſo lacedæmonio Athenienſes uice
re Galli Breno duce Britanno Italiam cepere. Roma inſuper incē
ſa romanos tamen quos labore & induſtria armis quoq; ac bellicis
inſtitutis cæteris nationibus græcorum pace dixerim præfloruiſſe
conſtat multi opinione ducendi regendiq; exercitus in cælum extu
lerunt. unde uir præcipuus Cyneas Pyrrhi legatꝰ quom Romā in
grederetur regum patriam ſe uidiſſe teſtatus eſt: quam ſententiam
uideo poetico illi nimium conuenire Excudent alii ſpirantia mol
lius æra Credo equidem uiuos ducent de marmore uultus: Orabūt
cauſas melius cæliq; meatus Deſcribent radio & ſurgentia ſidera di
cent Tu regere imperio populos romanæ memento Hæ tibi erunt
artes paciſq; imponere mores: Parcere ſubiectis & debellare ſuper
bos. Cæteꝝ in hac ipſa ſententia pro ſe ne ipſi romani fauiſſe illi re
perti ſunt q̄ndo externos quorum uirtutem romanam rem creuiſſe
conſtat in ſupremos dignitatum gradus admiſere. Sunt qui aſtru
unt ſolas diuitias eſſe quæ ducum & imperatorum gloriam conco
mitentur & illuſtrēt: quibꝰ deficientibus uolunt ac prædicant nihil
arduum: nihil magnificū & excellens geri poſſe. Sic perſas ſic græ
cos ſic romanos non ſine diuitiarum copia orbis terrarum potitos
eſſe. Alii putant ad laureas & triumphos habendos fœlices dūtaxat
fortunatoſq; duces ſemper præfici debere. Aiunt enim quæ diuitiæ
uel copiæ gentium romanos fere ſubactos aduerſus Hannibalem

erexiſſēt niſi Cornelium Scipionem fortunatiſſimum imperatorē qui illum apud Carthaginem relicta Italia ſolus fudit habuiſſent. Quid ꝓfuiſſent inquiunt alii carthaginenſibus theſauri exuberantiſſimi aut exercitus ampliſſimi ad oppugnandam diruendāq; tot annos Italiam niſi ipſum Hannibalē callidiſſimum audētiſſimūq; belli ducem gentibus ſuis præfeciſſent Sic Epaminundam thebani Leonidam lacedæmonii: Themiſtoclem athenięſes fortiſſimos duces ſortiti ſunt. Alii & qui tecum rectius ſentiunt Sigiſmunde nō diuitiis affluentibus: non fortunatis: non callidis et audentibus ducibꝰ tantum. Cæterum ingenio atq; animi uirtute præditis decernenda ĩperia ſummos credendos magiſtratus eſſe putant. Parum enim ait Cicero ſunt fortis arma niſi conſilium ſit domi neque fortuna aut uiribus aut uelocitatibus aut celeritate corporum aut excurſiōe aut ſaltu aut eminus haſtis aut cominus gladiis tantum res magnæ geruntur: ſed conſilio magis: ſed ratione ſententia: auctoritate atque ſcientia: Quæ omnia ſiue deorum ſeu naturæ munere quom in te eſſe omnes intelligant prædicent admirentur Quid mirꝝ ſi te ducē ad oēs bellorꝝ euentus et magnifica quæq; conficienda uniuerſa hĩc inde deleget Italia: Quid de te autem reformident ſinguli refellereq; palam audeant: unum hoc eſt. Aiunt enim quod tamē Epaminundæ: quod Sertorii: quod Cæſaris: quod Auguſti: aliorꝝq; pluriū et maximorꝝ ducum ꝓprium fuiſſe legimus ſtrenui militis officio fungi: fortitudinis opera manu ꝓpria edere: ac ſine ulla te exceptione periculis nimis ingerere: quod quā glorioſū ſit q̄q; pernitioſum ad maxima & plurima bellorꝝ munera obeunda quom cōſilio polleas: uiribus præſtes: & cunctis tā ducibus quā militibus in utriuſlibet officiis antecellas: tuo prudentiſſimo iudicio exiſtimandum relinquo. Rariſſimum quidem decus: & quod inquit Criſpus de Iugurtha: de te imperatorum noſtri æui gloria omnium conſenſu dici poteſt. At ſane inquit ille quod difficillimū imprimis eſt & ĩ prælio ſtrenuus erat & bonus conſilio: & quoniam alterum ex prouidētia timorem: alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque ſolet glorioſum nomen tuum non tam fortuna & opinio q̄ uirtus: & conſilium circunferat periculiſque obiiciat. Caue itaque oro ac ducis ac militis officia militis diſtinguas obſecro: Tu enim longe melius noſti quæ ſint ducis partes & quæ militū fortitudo atq; ꝓfeſſio debet Quæ ſeorſum a duce exigenda præſtanda nō ſunt niſi forte

cum ſumma neceſſitas incumbit:legimus fortiſſimum ducum Ma
rium ꝓuocanti ipſum ad ſingulare certamen Reſpondiſſe ſe ſi mo
ri uoluiſſet multotiens ſuſpendio potuiſſe & ſapientem nō quærere
pugnam ſed potius cogitare uictoriam. Ecce uirum gloriæ cupidiſ
ſimum & romanum diſcernentem quid inter ducis & militis offi-
cium intereſſet & reputantē ſæpius ducem ſine exercitu ſaluū eua-
ſiſſe q̄ exercitum ſine duce Vides ĩclyte dux Marium declinauiſſe
ſingularem congreſſum quem nullum ferme militum legimꝰ recu
ſaſſe:ut eius exemplo diſcas quæ ſunt militis ſpernere & quæ ĩpera
toriæ maieſtati conducat adimplere:quod ſi te parꝫ mouet ob ſan-
guinis ignobilitatem Marius:Audi de gente Cornelia Scipionē nō
quemlibet ſed illum qui uirtutibus ſuis Aphricani cognomen ade
ptus. Hic enim quom a quodam ꝙ parꝫ pugnax foret argueretur ig
nauiæ crimen:lepida reſponſione ſubmouit inquit & enim recolo
matrem me imperatorē peperiſſe non militem. Metellum quoque
quom multi clamarent ut ipſe ſingulari certamine cum Sertorio ꝓ
uocante dimicaret:dux cum duce:& romanus cum romano: detra
ctantem uero pugnam ut ignauum aſpernabatur:ſed ipſe Metellus
hæc dicentes merito contemnebat. Ducem etenim ut inquit Theo
phraſtus non militis ſed ducis obire mortem decet. Nec te moueat
dux præcellentiſſime Sigiſmunde ꝙ Alexandrum magnum lega
mus & imperatoris & militis ĩpleuiſſe munus:ſed memēto ꝙ a pꝛĩ
cipe rei mili. peritiſſimo atque probatiſſimo laudatus ſit ſolum ꝙ
parua manu aduerſus maximos exercitus ſteterit uiceritque & ĩ ex
tremas mundi partes peruenerit pugnans ultra ſpem exiſtimatio-
nemque mentium humanarum:nam ꝙ manu promptus & pugna
ciſſimus fuerit quom & Gregarii militis laus ſit gloriæ illi principi
non aſſcripſit:tantus iudex ac teſtis quantus Hannibal cum Scipio
ne conferens fuit. Neque Catilinam peſſime factionis tibi imitan-
dum proponas uelim de quo Saluſtius ſcriptum reliquit Interea ca
tilina cū expeditis in prima acie uerſari laborantibus ſuccurrere ĩte
gros ꝓ ſauciis accerſere omnia prouidere:& præter hæc imperato-
ris officia quod militis eſt ſubdit multum ipſe pugnare:ſæpe hoſtē
ferire ſtrenui militis et boni imperatoris officia ſimul exequebatur
Alia quidem ratio eſt eius quod fieri debet:alia eius quod ille facie
bat. pugnabat enim deſperatione plenus:poſtquam ut ille ait: uidet
montibus atque copiis hoſtium ſeſe clauſum in urbe res aduerſas

neq̧ fugæ neq̧ præſidii eſſe ſibi ullam ſpem:optimū̄ factu ratus ī tā
li re fortunam belli tentare ſtatuit. Promittebat enim cuncta ſibi ſi
uinceret & deſperabat omnia ſi uis hoſtium præualeret:nā nec ego
uelim te penitus non pugnare:ſed tunc te manū conſerere probo
quō de ſumma re℞ agetur:quom cuncta ſicut optimum ducem de
cet prouideris quom neceſſitas tulerit quom cuipiā ingenti pericu
lo ut ſæpe ſoles uideris occurrendum. Audi Craterum Alexandrū
ſuum admonentē: Quanta libet inquit ille uis omnium gentium
conſpiret in nos impleat armis uiriſque totum orbē claſſibus ma-
re conſternat:inuſitatas belluas inducat: tu nos præſtabis inuictos
& ſubdit:Sed quis deo℞ hoc Macedoniæ columen accitus diutur-
num fore polliceri poteſt:quom tam auide corpus periculis afferas
oblit⁹ tūc tot ciuiū animas trahere te in caſſum: ac poſt plura quo-
cunq̧ iuſſeris ibimus obſcure pericula: & ignobiles pugnas nobis
depoſcimus: Te metipſum ad ea ſerua quæ magnitudinē tuā capi-
unt:cito gloria abſoleſcit inſordidis hoſtibus. Vides ne qua regu-
la ducis pugna limitetur:& ubi conueniat imperatorē manus iniice
re Et quid putas ne ſi quotidie te periculis obiicies non aliquādo for
tunam inuenire tuam Tragicum eſt iniqua raro maximis uirtuti-
bus fortuna parcit: Nemo ſe tuto diu periculis offerre tā crebris po
teſt:quem ſæpe tranſit caſus aliquando inuenit. Noli itaq̧ in paruis
ac minimis experiri fortunam:ſatis enim periculo tuo īmo noſtro
quantum ad gloriam attinet Sigiſmunde te pluribus oſtendiſti: ſa-
tis picentibus:ſatis etruſcis:ſatis inſubribus:ſatis latinis ac barbariſ
ducibus:ſatis amicis:ſatis deniq̧ hoſtibus te mortis omniſq̧ pericu
li contemptorē:manú ac corpore ſtrenuum & ad horrenda omnia
quiſquis caſus īmineat expeditum: Fauit deus nunc exhibendum
prudentiæ temperamentum & cautionis modus:ut quæ geſſiſti cō-
ſilio & animi magnitudine:non impetu:non temere geſſiſſe uideā
re:deniq̧ corporis habitudo & integritas formæq̧ dignitas: nō mū
ditiis culta:ſed uirilis & pene militaris : ut Liuius inquit: Non nihil
etiam ducibus ſolet conferre quæ ſi deſit non uſquequaque tamen
expetenda eſt:uel quo minus militent aliis ue præficiantur omnino
repudianda modo animo præſtent & harum rerum quas modo di
ximus cognitione uerſentur. Iure etiam diui Traiani ſententia mi
litabant qui aliqua corporis parte debilitati uel minuti ſunt:idque ī
multis ſane urbis Romæ exterrarumq̧ gētium ducib⁹ ē intelligere

Nanq; præter Marium præclarum ducem uaricibus laborantē legimus:& Camillū quom prænestinos & thyrenos prælio uicit: ſenem pariter & egrotum & Iulium cæſarē dictatorē ſemel: atq; iterꝝ inter res gerendas comitiali morbo correptum. Q.quoq; Ciceronē magni Ciceronis fratrē tenuiſſimæ ualitudinis multa:& grauia bella ſub hoc duce in Gallia prudēter ac perſtrenue adminiſtrantē Apud lacedæmonios nec minus Lyſandꝝ:Sæpenumero ui morbi ac magnitudine mentis uiribus & corporis deſtitutum Ageſilaū quoq; eoꝝ quōdā regē Claudium ꝓinde ſummæ an eū rei præficerent diu multumq; deliberaſſe deniq; ſtatuerunt ſatius eſſe ingreſſu regem q̄ imperio regnum claudicare utq; Syllam & Cottam nō obſcuros ſane duces eo habitu fuiſſe naturæ perhibētur ꝙ uno tantum teſticulo nati memorentur. Sic Sertorium:Oratium Coclitem Philippum Antigonum & pœnoꝝ ducem Hānibalem qui oēſ maxime bellaciſſimi fuere:altero non teſticulo caruiſſe ſed oculo aliæ fideles tradunt hiſtoriæ.Quo autem ad formæ dignitatem ſpectat Scipio Aphricanꝰ & Iul.Cæ.& ſi ꝓcero corpore fuerint:breui tamen Antigonus Alexander Macedo & Auguſtus nec tamē eoꝝ magnitudini breuitas nec breuitati magnitudo obfuit nec detraxit famæ:& ad tumulum Archemori dum ludos ſolennes Græcia celebraret Tydæum capaneo præſtitiſſe poetico præconio percelebre eſt:a quo humili admodum ſtatura & exigua thebanos oēs certaminibus longe ſuperatos fuiſſe traditur.gerendæ igitur huiꝰ rei dignitas & ſumma merito illis tradetur:quibus explorata ſint omnia quiq; conſilii auctoritatis ſciētiæ:multaꝝq; reꝝ geſtaꝝ titulis illuſtrati præſentes non modo prouocent ad uictoriam:ſed eorum cōmemoratione poſteros imitatione ſuccēdant.

¶ Agminis ſiue incedentis exercitus ordo ſecundum græcam romanamq; diſciplinam ¶ Ca.XI.

SVpereſt nunc agminis hoc eſt īcedentis exercitus ordo circa quem ſumma imperatorum ac ducum uerſanda cōſideratio ē:quom ſit parium impariumq; reꝝ ſua tribuēſ cuiq; loca diſpoſitio:qua ſpreta neq; miles neq; imperator quicq̄ ualet explicare:quom pedes equitem:peditemq; eques ſi ſint promiſcui ſæpe numero ſe præpediant:ac ueluti ex theatro confuſe abeūtes ſe inuicē affligent atq; opprimant.E contrario uero ubi ſit rite diſpoſitum agmen:ſuoq; quidq; ordine locatum ſine trepidatione

Imperator uictoriam ab omnibus optatam promittet. De hoc itaq̃ ipſo breuiter a nobis ſecundum græcam ratione̅ primo diſſerendu̅ eſt: ab romana traditione deinde ſumentibus. Quom igitur ciuitaſ in tribus diſtributa ſit: ex his Decuriones primum: de cuius tribuni ſententia ex ipſo iuuentutis flore deligendi ſunt: ex his qui ætate & prudentia qui pulchrum aliquid & gerendi & audie̅di ſtudio flagrent: hos anteire oportet. Poſt hæc totidem deligendi ſunt ex his qui ætate & prudentia maxime antecedant: qui poſtremi in ipſis ce̅turiis collocabuntur. Decurionum uero ordo ob has præcipue cauſas ꝓbatur ꝙ qui priori loco collocati ſunt oe̅s principes fiunt: quo̅ q̃ue in dignitate ſunt magis q̃ quom priuati impoſitum ſibi eſſe exiſtimant præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deīde quom quidpiam agendum inſtet efficacius eſt magiſtratuum imperium q̃ priuatoꝝ primoꝝ etiam manus promptiori alacrioriq̃ ſe animo offert: Si quidem a fronte periculum ingruat quom eam minime lateat eum locum ſuæ uirtuti creditum eſſe. Et poſtrema ſi q̃ a tergo maior uis premat quom eam haud quaqua̅ etiam fugiat deſerere ordinem turpiſſimum eſſe: qui etiam poſtremum agmen ducit hunc omni laude cumulatum uiꝝ eſſe co̅uenit Si enim præſta̅ti uirtute erit quom te̅pus inſtabit: iube̅s in hoſtem inuadere prioribꝰ uires adiiciet: Sin rurſus pede̅ referre opus erit prudenter abduce̅s ſuos ꝑfecto magis ſeruabit incolumes: & hic ſecundum græcoꝝ rationemq̃ agminis ordo. Secundum romanam autem eiuſmodi erat Nanq̃ auxiliares leues et ſagittarii præibant primo ad feſtinas hoſtium incurſiones coercendas utq̃ ſuſpecta inſidiis loca ſcrutarentur: poſt hos uiarum ſcrutatores qui aggerum maligna corrigere̅t: ſyluaſq̃ præciderent: ne perplexo itinere fatigaretur exercitus: deinde ſua ſuperioꝝq̃ ſibi rectorum impedimenta ferentes & defenſionis ergo plurimi cum his eq̃itum: poſt quos princeps ipſe equitatus peditatuſq̃ hos poſtea ſequeba̅tur: qui remouendis urbibus machinarum ac reliquorum tormentoꝝ genera deferebant. Chiliarchi deinde atq̃ præfecti & poſt hos circa aquilam cætera ſigna militaria: poſtque ſerui ſingulorum ordinum cum peditatu erant agminis poſtrema multitudo mercenaria quam armorum actores ſeq̃bantur: & armati equites pediteſque non pauci. Cæterum pro tempore & cauſis occurrentibus Iul. Cæſar octo legiones hac ratio̅e & ordine intereundu̅ diſponebat quom hoſtem cominus ſentiret: ſex

legiones expeditas præponebat poſt has totius exercitus impedimẽta inde duas legiones quæ minus firmæ ad dimicandnm putabãtur ut agmen clauderent præſidioq; impedimentis eſſent: minoribꝰ autem expeditionibus tres legiones expeditas præmittebat deinde impedimenta: nouiſſime legionem unam quæ agmen clauderet: Ita q̃drato fere agmine incedere ubi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eẽt Et hæc de agminis diſpoſitiõe ſecundũ utranq; diſciplinã dicta ſint

Acierum inſtruendaꝝ uaria ratio Ca. XII.

Q Aeterum ſi conflicturæ coeant utriq; hoſtium copiæ primum optimi & ſapientiſſimi ducis munꝰ eſſe uidetur cõſtituere atq; diſponere qui prudẽter fideliter ſtrenue ac uiriliter hoſtem inuadant Quod ſi omnem ciuium equitatum celeriter ad mille equitum numeꝝ cõpleri neceſſe ſit: ad ducẽtos præterea peregrini conſtituẽdi ſunt equites & inter ciues collocandi: hi enim adiuncti uidentur mihi & firmiorẽ uniuerſum equitatũ præſtare: & magiſ emulatione quadam ad laudis & gloriæ cupiditatem incendere ut certatim ſe inuicẽ uirtute ſuperare nitantur. Nec uero me præterit lacedæmonios rei militaris pitiſſimos bellicoſiſſimoſq; tum primum equeſtri gloria maxime clarere cœpiſſe: quom peregrinos equites aſciuerint: & in aliis quoq; belloꝝ euẽtibus diuerſiſq; nationibus conſtat peregrinas copias magnũ ſibi & præclaꝝ nomẽ peperiſſe: uſus enim ad promptitudinem plurimum cõfert: uidetur præterea peditatus equitibus adiunctus ad rẽ gerendam efficaciſſimus eſſe: maxime ſi his hominibus conſtituatur qui hoſtibus ĩfenſiſſimi ſint: Sunt qui putent pro ratione acieꝝ illud Neſtoris apud Homerum eſſe qui iubebat per tribus atq; partes eorum cohortes acieſq; græcorum coordinari ut & tribus tribubus & pars parti auxiliaretur: ſatius & ſalubrius alii cenſent amatorem iuxta amatum collocari debere: nam ordo ſecundum tribus non multum rationis in periculis habet: uerum ſi cuneus ex amicis inter ſe amantibus exiſtit indiſſolubilis & inſeperabilis ad perferendos iuferẽdoſq; ictꝰ efficitur: Quom hi amatorum mirabili amore ferrea & adamãtina ut ita dixerim cathena teneantur & ſacram ut aiunt cohortem efficiant: quemadmodum Seſooſis in Arabiam ut ante diximus: quom eorum qui eadem die geniti qua ipſe ſimulq; nutriti erant exercitu

á patre miſſus:átqꝫ in hoc quoque ád primos ictus ſuſtinendos ſūt
qui ſuos cohortentur & eo ipſo ſuperiores ſe putent quo non inferi
ores in occurſu primo reperiuntur:hac arte ſiue ratione uſus Pom
peius farſalicis in campis:acies enim ab equo animaduertēs ut ho
ſtes nouit cum ſilentio congrediendi tempus ex ordine expectare:
ſuumqꝫ exercitum ſine ſtrepitu non eſſe:immo turbulentum & īpe
ritia tumultuantem extimuit:ne in ipſo pugnæ initio penitus diſſol
ueretur:unde quom utriqꝫ concurrendi ſigna danda eſſent: acierū
pirmos monuit ut in locis ſuis ſtarent & denſa confertaqꝫ manenteſ
ſerie hoſtilem incurſum accitus donec intra pili iactum eſſent ſoli-
diſſime exciperent:Q ua quidem in re ſi Lucano creditur: ſteterit
licet ordine certo infœlix acies Cæſar tñ erraſſe Pōpeiū aſſerit.Pla
garum enim ictus impetu curſuque illatos ſubſiſtendo reſtingui ī
quit:feriendo enim & initio confligendo magnas uires īpetu & cur
ſibus adiici:& animos perinde ac flatibꝰexcitatos omni ex parte ſuc
cendi.Cæſar itaque quom ſiniſtrum Pompeii cornu conſpexiſſet
tot munitum equitibus timens armaturæ ſplendorem quinque ſiue
ſex ut alii ferunt obliquas poſt ſigna cohortes: quibus cum orbem
terrarum congreſſus eſt e legionibus eductas legioni decimæ a ter
go locauit:iuſſitque eas quietem agere: hoſtibuſque ignotas eſſe.
Sed quom irrueret equites admonuit:quod neque ut ſolitum eſſet
iacerent pila:feſtinarentque quemadmodum robuſtiſſimi ad per-
ſtringendos enſes:ſed ferire eos altius iuſſit oculoſque fronteſque
hoſtium ad uulnera impetere:Non enim permanſuros eos fulgē
tes floridoſque inſultatores inquit neque cōtra ferrum inſpecturos
in oculo illatum illos iuuenes parum bellis ac uulneribus aſſuetos:
hoc itaqꝫ impetu hac acierꝝ ſerie ratione & ordine inſtruitur utrinqꝫ
acies.Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit:
fuerunt autem peditum.xl.milia:equites in ſiniſtro cornu. cccccc.
in dextro:ccccc.Præterea reges multi ſenatores equiteſque ro.plu-
rimi abſque leuis armaturæ magna copia.Cæ.ſimiliter octuaginta
cohortes triplici ordine diſpoſuit:cui fuerunt minus.xl.M.peditū:
equites mille.His explicitis obſecrantibuſque militibus Cæ.pugnæ
ſignum dedit:erat forte in exercitu eius.C.Craſtinus qui priori tē
pore honeſto gradu ſub Cæſare militaſſet: tunc uero non militiæ
ſacramento quo ſolitus erat:ſed iure quodam amicitiæ euocatꝰ ade
rat uir bellica fortitudine memorabilis: Cæſaris nanque contione

intellecta & ut ab his utriſq; ſigna dari uidit : alacri uultu e Cæſaris
phalange ꝓcurrens:ſequimini me inquit manipulares olim mei &
īperatori noſtro quam debetis operā exhibete ultimū hoc prælīū
eſt:quo peracto ille ſuam dignitatem: nos noſtram recuperabim⁹
libertatem:Dehinc uerſus in cæſarem:faciam inquit hodie impe-
rator:unde uel uiuo mihi uel mortuo gratias agas:hæc dicens ī ho
ſtes irrupit: eumq; delecti milites circiter centumuiginti ſua ſpōte
ꝓſecuti ſunt. Erat nempe ut aliqui tradidere:nec diſſimile ueri eſt
quidam utrinq; in ipſo pugnæ principio pius torpor qui ſtrictos iā
gladios contineret quom germanis ſuos fratres ab aduerſa acie: pa
tres filios & parentes filii uiderent:donec craſtinus hic præcipitanti
rabie uocem tolleret:pilumq; torqueret:itaque prælium cœptum ē
quod niſi huius furor hominis acies miſcuiſſet:poterat fortaſſe du
cibus ipſis patientibus circa romāī imperii humanique generis ex
cidium mutua pietate componi. Sed proh dolor inuentus eſt q cæ-
ſare ipſo differente ꝓperaret:imperiūque ſupremū irreparabili clā
de ꝓterreret. Steterunt enim acies ante magno ordine utrinq; & bel
lo cœpto quom aliquādiu equis uiribus hinc inde dimicaretur. Et
Pompeius multitudine fiſus ad circūueniendum cæſarem equitatū
effunderet:ab utroq; cornu cæſar ſuis equitib⁹ quos intentos in hāc
rem fecerat ſubito ſignum dedit: Qui dicto citius in effuſos facto
impetu:uere illos effuderunt ac dare terga coegerunt: Et ſecuta eſt
equitatum ardentiſſima legionum adeo conglobata ut quaſi una
manus omnium uideretur. Acceſſit & magni inſtar exercitus Cae
ſar ipſe ubique praeſens utrunque ſimul exhibens & fortiſſimi mi
litis & ſummi ducis officium & feriens & exhortans: Duæ ex om-
nibus illius per omnia diſcurrentis uoces annotatæ litteriſque man
datæ:ferox altera. Sed ad uincendum utilis miles faciem feri: alte-
ra autem pia:& hanc licet ad iactationem Cæſaris compoſitum in
hunc modum Florus dicat:Miles parce iam ciuibus : Pompeio ta-
men interhortandum tribuit Eutropius. Illa enim ut Floro aſſenti
ar Cæſaris uincere ſatagentis hæc eiuſdem uincentis ſeu iam uicto
ris miſerentis uox fuit:illa in medio prælii ardore ac iam uictis &
in fugam uerſis hoſtibus uſus eſt:ille etiam pie non conſentaneus
actus fuit quod cuilibet ſuorum uni hoſtium quem optaſſet uitam
dare permiſit. Nec minus ille ꝙ in tanto conflictu nullus inuen-
tus eſt niſi armatus in acie cecidiſſe : Pompeius turbatis ac territis

ſuoꝝ ordinibus tantæ ruinæ molem nec ſufferre ualẽs nec attollere
tanq̃ inſano attonitoq́ꝫ tãtũ ſimilis abiecit pondꝰ ĩperii ſeq́ꝫ in caſtra
recepit: nimis illi quod de alio eſt carmini conueniens: Iuppiter ipẽ
pater currus exterruit altos Aiacis ſtetit ille amens clypeumq́ꝫ tumẽ
tem Tergore ſepteno poſt terga immania iecit Hincq́ꝫ oculos uol-
uens mœſtus ſe auertit ab armis. Hæc ubi ĩgreſſus eſt caſtra tãdiu
ſecum tacitus perſtitit q̃diu confligendo plurimi cum fugientibꝰ ſi
mul in cædem corruiſſent: ruptoque ſilentio tandem uocem hanc
unicam emiſit: Ergo ad cõgreſſum aliudque nihil locutꝰ: ſurgit ue
ſteque ſumpta: præſenti cladi accomodata caſtra exceſſit: ſeque fu
gæ credidit: nõ tã uiuere cupiens q̃ metuens mori ne ſecũ reliquae
legiones in caſſum traherẽtur: quo ſubmoto nemo amplius in acie
ſtetit: ſicq́ꝫ uniuerſus Pompeii fugit exercitus: cladeſq́ꝫ ĩ caſtris per
magna facta miniſtroꝝ eoꝝq́ꝫ qui cõtubernia defenderent: & quãq̃
facta cæſorum ratione milites tantum ad ſex milia cecidiſſe clariſſi
mus teſtis ſit Aſinius Polio qui tunc cum Cæſare militauit. Cõper-
tum eſt autem per alios nobiliſſimos auctores de legionibꝰ & equi
tatu Pompeii. xv. M. cecidiſſe. nam exterarum gentium & auxilio
rum quæ ex magna orbis parte cõfluxerant: ĩnumerabiles ſtrages
fuit: & eoꝝ qui uagi & inermes nullo ordine ad ſatietatem cædẽtiũ
ſunt oppreſſi. Eoꝝ uero qui deditione in poteſtatem Cæſaris uene
rant numerum. xxiiii. M. & eo amplius fuiſſe litteris traditum ẽ: ſi
gna militaria centum octuaginta &. lxxx. aquilæ. Inter cæſos fuit
Craſtinus ut dictum eſt ardentiſſime dimicans: quẽ Cæſar eo præ
lio mira uirtute rem geſſiſſe & de ſe optime prædicauit: atq́ꝫ ita ut
prædixerat uel mortuo gratias egit. Pompeianorum enim multos
quom ſtrauiſſet in cõfertiſſimam aciem inuectus unius gladio p
ora illi ad oppoſitum latus adacto perfoſſus occubuit: notatumque
oris uulnere oris impetum punitum ultiõe iuſtiſſima periit. Domi
tius is qui ad cõfinium captus fuerat ac dimiſſus ex his qui Cæſaris
partes ſecuti non niſi ducenti milites ſunt deſiderati: Centuriones
xxx. uiri excellentes: Mirum dictu romanis ab utraq́ꝫ parte pugnã
tibus eam fuiſſe cladis imparitatem: ſed puto diis placuiſſe ut Pom
peium ſua illa uetus fortuna relinqueret: Pyrrhus in inſtruẽda acie
apud Aſculum Homerici uerſus ſententiam inſecutus fertur: quo
equidem minus bellicoſi in medio collocantur: Elephantos & equi
tatum omnem in ſubſidiis eſſe iubens. Xantippus lacedæmoniorũ

rex in auxiliū aliquando euocatus a Carthaginenſibus q̄uos roma
ni ſæpenumero ꝑtriuerāt:inſpectis pœnoꝝ copiis atque in campū
deductis:quom in ꝑcunctādo quemadmodum romani ſecum pu-
gnando ſemper ſuperiores euaſiſſent:ꝑcepiſſetq;:ac errata ſubin-
de quibus res eoꝝ ſubuerſæ forent q̄ſi diſciplinam quandam aperi
ens edocuiſſet in inſtruenda acie:ſic equitum:ſic peditum: ſic ele-
phantorum ordinem diſciplinamque digeſſit ut qui modo ne con
ſpectum quidē romani exercitus ſuſtinere poſſent ultro iam poſtu
larent ut ad hoſtes ducerentur.Cognito igitur militum ardore car
thaginenſium fortunam prælii ratus Xantippus aduerſus romāos
carthaginenſium acies ſic inſtruxit.Prima enim fronte elephantos
conſtituit:paulopoſt urbanam multitudinem dextro ac læuo cor-
nu:deinde mercenarium militē ueteranorūq; robur diſtribuēs ex
peditos quoſq; ac celeres utrinq; inter equitum alas certare iuſſit: E
contra utq; ſolidam romanorum aciē perſpexiſſet qui aduerſus ele
phantos ex omni exercitu expeditos & delectos oppoſuerant: mul
tipliciq; ſubſidio firmauerant:equitatu in utroq; cornu diuiſo ne ab
elephantis perrumpi agmen poſſet.Xantippus quo romanoꝝ aciē
labefactaret circūire equitatum ac extremos a tergo laceſſere iuſſit
hoc quom pluribus in locis faceret:ac legiones romanæ neceſſario
extra equites conuerſæ illis reſiſterent ac propellerent:interim rare
facta acies ac diſiuncta ab elephantis perrumpitur cōfligiturq; quo
in cōflictu.xxx.romanoꝝ milia cecidere.Regulus dux eorum cū
quingentis interceptus & duo milia in clypeam urbem fugata ſunt
Hannibal imperator maximus directa acie ad cānas milites fortio
res bellicoſioreſq; in extremitatibus diſponens ipſe cum debiliori-
bus medium:ubi multi ex fortibus & ſtrenuis uiris præerant: tenu
it ſexcentos deinde equites numidas tranſfugere iuſſit: qui ad fidē
faciendam gladios & ſcuta romanis tradiderunt & in ultimū agmē
recepti ubi primum concurri cœpit ſtrictis minoribus quos occul
tauerant gladiis:ſcutis iacentium aſſumptis romanorum aciem ce
cidere.Ad hoc etiam miſcendarum acierum diſcrimen:Scipio ad-
uerſus Hannibalē in terra Aphrica quom ordinaret exercitū haſta
tos prima fronte locauit:principum deinde cohortem:quam quidē
triariis deniq; clauſit:nec denſas ſuoꝝ acies inſtruxit: ſed quodā in
teruallo diſtantes quo elephanti recepti abſque ulla ſuorum permi
xtione ac ordinis perturbatione tranſmitti quirent. Velitum etiam

plurimi præſto erant iuſſi in ipſo belluarum impetu eoꝝ terga de⸗
xtrꝝ læuumq; latus telis confodere:equites deinde diſtīxit in cornua
& cum italis equitibus Lælium ab læuo Maſſiniſſam uero numidiſ
inſtructum dextro cornu oppoſuit:quæ ordinatio magnā ſibi pe⸗
perit uictoriæ laudem. Hannibal uero e contra cum decernendum
ſibi neceſſario eſſet & ad illud ſupremum gloriæ certamē quo nul
lum unquam pernitioſius:nullum magis terribile uel memorandū
quoq; quom uel omnium gentium imperium:uel perpetuum ſer⸗
uitutis iugum ſuis fore uideret. Ex Scipionis hoſtis ſui ſentētia om
niumq; qui armorum uel militarium rerum gnari erant id laudis
aſſecutus ut ſuoꝝ cohortes mirabili haſtu & diuina potius q̃ huma
na ratione diſponeret:elephantos enim octuaginta trementes ī ter
ga turres militibuſque refertos habentes in proſpectu romanorū
exercitus præſepſit ut inde ſuo terrore impetu atq; ui hoſtiū ad ſu⸗
os tanquam clypeus & murus æneus acceſſum prohiberent auxili
aribus gallis lyguribus mauris atque balearibus ante pœnorum ſu
orumque ciuium cohortem: Deinde ſubſequentibus ne mercenari
is diuerſarum nationum militibus quos non fides:nō patriæ pietas
ulla fortes ac ſtrenuos redderet:fugiendi facultas daretur: utq; pri⸗
mo poſt elephantos loco poſiti pugnæ impetum admittentes extin
guerent:tum ſuorum ac macedonum multitudinem ut ītegri cum
feſſis hoſtibus pugnando uictores euaderent. Italicos uero & Bru
cios tanquam infidos ꝙ mœſti coactique magna ex parte terra Ita
la excedere imperiū ducis & caſtra ſequerentur in poſtremā ſum
mouit aciē:ad ſuos poſtea quom ambo ſe duces utrinq; recepiſſēt
hortarenturque uariæ & ignauiæ notas & præmia militibus præpo⸗
nerent:interim ad initiū pugnæ claſſica romanoꝝ cecinere tanto q⸗
dem omniū clamore ut elephanti quos primo agmine anxia tanti
ducis cura in præſidiū locauerat fortuna conſilium peruertēte ī ſu
as acies redirent:īpetuque ſuo loco adeo turbarent ut equitibus in
fugā uerſis primā tantæ ruinæ tantæque ſtragis cauſam præbuiſſēt
Equitibus enim imminuta pœnoꝝ acies:pedes in hoſtes concurrit
primoque nixu loco moueri contigit:hos ut motos romani ſenſere
partim ſeſe ad ſuos recipientes ac terga dantes carthaginenſiū aciē
adorti ſunt. Re autem bene ac fœliciter geſta tot iam fugatis equiti
bus:tot elephantibus fuſis:primiſque ordinibus in ſecundos iā pul
ſis interpugnandum Laelius ac Maſſiniſſa qui pauloante pedem

referentes aliquãtiſper ꝑfugos inſecuti fuerant opportune redeun
tes & quidẽ equites hoſtilis exercitus quotquot ſupererant a tergo
incurſant:iſq; quaſi inopinatus impetus hoſtilẽ impetum aciẽ tanta
compleuit formidine ut ancipiti undiq; pugna circũuente funderẽ
tur cæderẽturq; nullo pudore nulla reuerentia tanti ducis ualẽte fu
gam ſiſtere. Et quanquã ſane ab utroq; ipſoꝝ ducum & ab aliis ſæ
penumero maiores alibi ſtrages æditæ ſint:grande tamen prælium i
primis meritoq; ſeu ducum claritate ſeu gentium potentia ſeu mili
tum uirtute ſeu ancipiti cæſoꝝ diſcrimine ſeu denique uictoriæ ef
fectu inter illuſtria referendum:quom auctore etiã Floro non fue
rit maior ſub ĩperio ro.dies q̃ ille quo hæc geſta ſunt. Ex carthagi
nenſibꝰ & ſotiis.xx.M.& eo ampliꝰ hac in pugna cecidere totidem
fere capti:ſignaque militaria.C.xxxii.cum elephantis.xi. interce
pta.Romanis uero qui ſuperiores euaſere nec incruẽta uictoria fu
it:decẽ nanque milia ꝑiere.Dux autẽ ipſe Hannibal mœſtus & eq
tibus paucis ad modum comitatꝰ haſdrumentum id oppidi nomen
eſt fuga ſe cõtulit ſingula tã ante prælium q̃ in praelio quae quẽli-
bet magnanimum ꝑncipẽ decet ꝑuſquam inde abiret exꝑtus: Car
thaginẽ patriam deinde ſuam ꝓfectꝰ uel reuocatus coram ꝑmori-
bus & ſummatibus urbis ſe nõ praelii modo:ſed belli uniuerſi glo
ria inferiorẽ euaſiſſe & a Scipione uictum & ſuperatum eſſe nõ iu
it inficias Cornelius Scipio cognomento Aphricanꝰ aduerſus Haſ
drubalem pœnorum ducẽ in Hiſpania bellum gerens & ꝑ aliquot
dies nõ quo dimicaturus eſſet ordine duxiſſet exercitum ac hoſtes
pari ordine ſeruato ꝓficiſcerentur eodem die quo manꝰ conſerere i
ſtituerat inſtructionis mutauit ordinem & quibus ipſe præualebat
infirmiſſimas hoſtium partes una acie aggreſſus facile fudit Theo
genes Athenienſis quom exercitum megaram duceret petentibus
acierum ordinem:reſpondit ibi ſe daturum deinde clam eqtes præ
miſit:eoſq; hoſtiũ ſpecie ĩpetum in ſotios retorq̃re iuſſit: quo facto
tanquã ad hoſtium occurſum præpararentur ꝑmiſit ita acies ordĩa
ri ut quo quiſq; loco uoluiſſet cõſiſteret:ut ĩertiſſimus quoq; quiſq;
retro ſe dediſſet:ſtrenui autẽ in fronte ꝓſiluiſſent ut quẽq; inuene-
rat ſtantem ita ad ordinem milites prouexit. Adderem his ego Ar-
cturi regis placita cuius apud nos neſcio q̃ uerax: ſed noua utique
& ob id ipſum ſuſpecta mihi eſt fama:& quanquã hiſtoriis miſce
re fabulas nihil ſit aliud q̃ mendatio ueri fidẽ ĩminuere:eius tamẽ

hac in re geſtā uel q̄uæ geri potuerunt conducibilia plurimum nō
ſiluiſſe equidem q̄ affirmaſſe maluerim. hic enim in acie ut aiunt ī
ſtituenda peditatum quidem omnē per ſe ponebat: equitatū quoqꝫ
Quomqꝫ pedites pugnā iniiſſent equites ſuperueniētes aduerſam
aciem diſſipabant. Præter hos autem ſeorſum quoſdā manipulos
militares collocabat: qui praelio ferueſcente ſuperuenientes hoſtes
impeterent. Ita cum feſſi integris a tergo urgerentur ſuo comento
nunquā non uictor in omni praelio fuit Alexander peditatū in me
diam aciē cōiiciebat: equites a dextro laeuoqꝫ cornu diſponēs. Idē
aduerſus Archelaū quom hoſtium copias multitudinēque uerere
tur uirtute autē ſuoꝝ fideret: aciem in omnem partē ſpectantē ordi
nauit ut circunuentis undique pugnandi facultas eſſet. Hic idē ali-
quando omnibus ad pugnam ſtructis quom praetores militum in
terrogaſſent ad haec aliud ne quicquā iuberet: nihil reſpōdit niſi
ut barbae Macedonum abraderentur. Parmenone uero admirante
an ignoras inquit anſam in praelio nullā eſſe q̄ barbae meliorem.
M. Antonius aduerſus parthos qui infinita multitudine ſagittarū
exercitū eius obruebant ſubſidere ſuos & teſtudinē facere iuſſit ſu
prā quā tranſmiſſis ſagittis ſine militum noxa exhauſtus ē hoſtis:
Quod ſi hoſtilis acies inſolubilis ſit ut pleriſqꝫ mos eſt: ſcutorū te-
ſtudine cuneos inſolubiles efficere inuenti ſunt. Aliq̄ndo iuuenes
militiae romanae qui ſupra inſilirent & ſcuta manibus euellētes de
ſuper uulnerarent. Scipio Aemilianus ad Numantiā nō cohortibꝰ
tantum ſed Cēturiis ſagittarios & funditores interpoſuit. Fuit et mi
rabilis romanorum aduerſus latinos: latinorumqꝫ aduerſus roma-
nos in omnibus pene par in inſtruenda acie ratio: cum equis ante
omnia utrinqꝫ uiribus eodem animorum ardore hiſdem militari-
bus inſtitutis eodem armorum genere congruentes: milites militi
bus: centuriones centurionibus: tribunos tribunis compares colle-
giſſent: Quomqꝫ in unum manipuli plures coiſſent plures haſtati
& ſcutati & principes antepilarii uexilarii triarii & rorarii & accēſi
hiſqꝫ omnibus quom munitus eſſet exercitus haſtati omniū primi
prælium inceptarunt: qui ſi hoſtibus pugnando inferiores redde-
bantur ipſi ſeſe ad ſuos recipiētes a p̄ncipibus excipiebantur: tūcqꝫ
principes qui dicti ſunt decernebant & ſubſequebantur haſtati: qđ
ſi a principibus quoque infœliciter dimicatum eſſet ad Triarios
qui poſtremos claudebant pedetentim referebantur: qui quom in

acie tertio ordine extremis ſubſidio locarentur conſurgētes hoſtes
inceſſebant hi quanq̃ ſpei nihil ſuis poſt relinquerent: hoſtibus ta-
men formidinis plurimum afferebant: quom uelut fuſos profliga-
toſq; hoſtes inſecuti: & uictoriæ compotes inopinatā ex templo aci
em ſcutis & haſtis horridam munitamq; & militum numero auctā
intuerentur: inſtructis itaque ſicut ante dictum eſt ordinibꝰ aduer
ſus latinos romani in aciem proceſſere & Manlius & Decius eorū
dextro ac læuo cornu præfuere: Adiectum eſt aliquid romana diſ-
ciplina per. Q. Neuium Centurionē ĩ exercitu Fuluii Flacci ꝓcos.
contra campanorum multitudinem ad inſtruendam aciē præter eā
quæ eſt ex equitibꝰ peditibuſque pugnā lecti nanque agilitate cor
poris iuuenes leuibus armis tecti galeiculis gladiiſque ac ſeptenis
haſtis quaternorum circiter pedum armati poſt terga equitum in-
ſidebant & cum ad hoſtē uentū erat equis deſilientes hoſtē ex ĩpro
uiſo confodiebant: uelites ipſi huiuſmodi pugnatores appellant Sā
nites præter cæteros belli apparatꝰ ut acies ſua fulgeret nouis armo
rum inſignibus fecerunt: duo nanque illis exercitus erant: & ſcuta
alterius auro alterius argento cælata ſpongia pectori tegmētum &
ſiniſtrum crus ocrea tectum galeæque criſtatæ quæ ſpeciem ma-
gnitudinis corporum adderent: tunicæ auratis militibus uerſicolo-
res argentatis linteæ: quibus apparatibus formidinis plurimum &
terroris aduerſæ parti redderetur: Fidenates & Faſilici Veientes itē
& Tarquinienſes quia pares armis non erant ad terrorem in acies
hoſtiles mouendum cum plurimis ſuorum noua acie irrumpente
& inaudita & ante id tēpus inuſitata in habitu ſacro ſacerdotis faces
& angues fanatico uelut inſtructa curſu præferentibus romanorū
pari modo aciem exterruere: Sciticæ gentis Amazones exercitum
ad pugnā ingreſſuræ tegmenta corpoꝝ ꝓ armis habuere ſerpētum
magnoꝝ coria quorum & quidē præter fidem ingentium copia in
Libya ſupereſt: utebantur longis enſibus: haſta & arcu quo non ſo
lum ex aduerſum pugnantes uulnerabantur: ſed fugiēdo feriebāt
inſequentes. Aduerſus Carolum quoq; in hiſpanis Arabes mirabi
li arte in inſtruēda acie uſu perhibentur equitatu nanq; in acie dire
cto Arabes contra laruarum inſuetam faciem obiicientes ſimul &
tympanorū ſtrepitus cōcitantes equis pauefactis equitatum omnē
pepulerunt: nec fuit reſiſtendi facultas donec equoꝝ facie uelata au
ribuſque obturatis milites rigidis perſonaꝝ ſimulacris repugnarēt

Baleares tribus fundis quiq; in præliis armantur una caput cingunt
altera uentrem.iii.in manibus geſtatur in prælio multo maiores la
pides q̃ reliqui ita iactant robuſte ut ab aliquo tormento lapis uide
atur emiſſus in urbium expugnatione lapidum iactu eos qui deſu
per ex ꝓpugnaculis tuentur mœnia uulnerant:in pugna uero ſcuta
galeas omneque armorum genus confringunt:tantaque uis ac peri
tia his ē ut creberrime grandinis modo in aduerſam partē & ꝓpin-
quantē iam terræ claſſem effuſa intrare portũ ſinant neminē:quod
cunque enim uolunt lapide miſſili facile contingunt. Nec eſt quod
gentis huius quiſpiam certiſſimos miretur ictus quom hæc ſola gē
tis arma ſint idq; unum ab infantia ſtudium:nã cibum puer a ma-
tre non accipit niſi quē ipſa monſtrante funda percuſſit Trogodite
ethiopum gens tantæ uelocitatis quom ſint ut feras curſu pedũ aſſe
quantur:in aciem arma hæc ferũt:hi ſcutum ex corio crudo bouis
rotundum & ferratã clauam:arcus alii lanceaſq; nec ut græci ob irã
aut ambitionē:ſed pabuli gratia bellantur inuicē in eorum concer-
tationibus primum iactis lapidibus quoad aliqui uulnerentur con
certant cum arcu quo admodum exercitati ſunt pugnantes mutuiſ
uulneribus cadunt eorumq; certamina dirimunt quæ ætate præcedant
fœminæ quibus nullo periculo in medium ꝓdeuntibus:nefas ē enī
has ullo pacto ledere:ex templo a certamine ceſſant Mace qui cir-
ca Syrtes habitant inter cæteros libyos quom ſint corporibus etiam
agiles:patria uero ut plurimum plana:neq; enſe neq; galeis neq; ali
is armis interpugnandum utuntur:tantum ferunt haſtas lapideſq;
in uaſis ex corio factis delatos cum his certantes tum in congreſſu
tum etiam abeundo primo ferire hoſtem conantur ad curſum & la
pides recte iaciendos longo uſu edocti:ergaq; externos nullum ius
nullam omnino fidem ſeruant. Germani acies ſuas rhedis circun-
dare ſoliti ſunt ne cui ſpes in fuga relinquatur hiſq; impedimenta ī
ponunt:Idem equeſtrem aciem ſic ſtruunt equitum quot milia le-
ctiſſima:ſuntque totidem numero pedites uelociſſimi & fortiſſimi
quos ex omnibus copiis ſinguli in ſingulos ſalutis ſuæ cauſa dele-
gerint. Cum his in præliis uerſantur & ad eos ſe equites recipiunt
hi ſi quid ſit durius concurrunt:Si quis grauiori uulnere admiſſo
equo deciderit circunſiſtunt:ſi quo ſit longius aut celerius recipien
dum prodeundi tanta eſt celeritas:horum exercitatione ut iubis e-
quorum ſubleuati eorum curſum adæquent. Celtiberorum quidē

ſcutis leuibus certant alii rotundis umbonibus magnitudine clypei
cruribus ocreas ex pilis factas euoluunt:galeas ferunt æneas criſta
tas palmis gladios inſuper ex ferro puro ad palmæ menſuram: qui
inconferta pugna ferrum ſuo more ad conficienda arma præparã/
tes:nam ferreas laminas in terra abſcondentes ibi tam diu eſſe ſi/
nunt quoad debiliore parte ferrugine abſumpta ualidior ſuperſit:
ex eo tum enſes fortiſſimos tum cætera ad belli uſum arma neceſ/
ſaria componunt:hoc pacto fabricata adeo cædunt omnia ut neque
ſcutum neque galea neque aliud quid eis abſiſtat:duobꝰ gladiis ful
ti cum equeſtri certamine ſuperiores euaſerunt:ex equis deſiliunt
pedeſtremque adiuuant pugnam Sueuorum gens quæ longe ma/
xima & bellicoſiſſima germanorum omnium eſt equeſtribus præ
liis ſæpe & equis deſiliunt ac pedibus præliantur equoſque eodẽ re
manere ueſtigio aſſuefaciunt ad quos ſe celeriter quom uſus fert ſe
recipiunt. Galli equitum aciem inſtructuri inter equites raros ſagit
tarios expeditoſqꝫ leuis armaturæ interponunt qui ſuis auxilio ſint
atque impetum equitum ſuſtineant:pedites autem pugnaturi nuda
bantur:uel nudi ſuper umbilicum uaſtis ſcutis & prælongis gladiiſ
accincti in pugna perſiſtebant Ad hæc cantus inchoantium præliũ
& ululatus & tripudia & quatientiũ ſcuta in patrium quendam mo
dum horrendos armorum crepitus omnia de induſtria compoſita
ad terrorẽ uerꝝ hæc quibus inſolita atqꝫ inſueta erant aduerſus græ/
cos & phryges & chares multi ad uictoriam momẽti erant. Aduer
ſus autem romanos quibus gallici tumultꝰ uanitates notæ erãt nul/
lius uel q̃ parui. Nam tam & ſi ſemel atqꝫ iterꝝ ad cremerã & ad aliã
olim fuderint maiores noſtros in deterius tamẽ eorꝝ quotidie data
res eſt:quom ex eo tempore per ducentos iam annos pecorꝝ in mo
dum cõſternati cæſi fugatiqꝫ ſint:ac plures quoqꝫ de gallis uictoriæ
q̃ de toto orbe terrarꝝ per romanos habitæ ac litterarũ cuſtodiæ tra
ditæ memorentur:gallatæ in pugna iugis utuntur quæ Redarius &
Aſſeſſor ducunt in bellis obuium hoſtem iaculo ex curru primũ
appetunt:tum relicto curru pedites enſibus certant. Quidam adeo
mortem contemnunt ut pugnent nudi cuſtodes corporis ex liberis
hominibus pauperes eligunt qui & pro aurigis in pugua ſeruiãt &
ferant ſcutum inſtructa acie præire conſueuerũt & ad ſingulare cer
tamen hoſtium fortiſſimos prouocare:arma ut hoſtẽ terreãt qua/
tientes capita hoſtium in acie cadentium abſciſſa equorum alligant

collo hoſtiū:ſpolia ſanguine perfuſa famulis tradunt in foribus
domoꝝ cum cantu atque hymnis effigenda quemadmodum feras
ſolent uenatu captas hoſtium nobilioꝝ capita aromatibus uncta in
terris condunt ſumma diligentia oſtendentes ea hoſpitibus:nulloqꝫ
pretio eā uel parentibus uel aliis reddunt:Britannis uel belgis Gal-
liæ populis ſua cura hæc inuenta etiam ſunt: eſſedis et carris apud
ipſos primum repertis ſtruūt genus pugnæ:qđ eiuſmodi eſt equis
enim huiuſmodi curribus iunctis & bellatoribus impoſitis omnes
primo partes perequitant inter media equitum agmina tela iaciētes
atque ipſo terrore equorum & ſtrepitu rotaꝝ ſuperſtans hoſtis in-
ſolituſque eius tumultus non nunquam romanorum conterruit e-
quos: aliorumqꝫ ordines plerunque perturbauit.Cæteꝝ hi quom ſe
inter turmas immiſerint eſſediſqꝫ diſiliunt & pedites præliantur.In
terea aurigæ paululum e prælio excedentes ita ſe locant ut ſi ab ho-
ſtibus ſuis præmantur tutum receptum ad eos habeant: ita mobili-
tatem equitum peditum ſtabilitatem in præliis præſtāt uſu quotidi
ano & exercitatione inſtructi ut & decliui & præcipiti loco equos ſi
ſtere moderari ac flectere per temonem percurrere et iugo inſi-
ſtere & in currus q̃ ocioſiſſime ſe recipere conſuerunt: Quod ge
nus pugnæ ab orientalibus ſumptum puto qui curribus falcatis utū
tur in præliis:ex quibꝰ eſt pugna haud diſſimilis.Multa in his ſpes
orientalibus fuit:Filii Ioſeph multo tempore ab hæreditate prohibi
ti ſunt:curruum falcatorum metu Siſara noningentos in expeditio
ne contra iſrahelitas produxerat:Darius eam ſpeciem obiecit Ale-
xandro:quos ille laxis ordinibus ſuos iuſſit excipere & non impu-
ne uagari.Hos in bellis & rex Mitridates & rex Antiochus aliique
plurimi nobiliſſimi duces habuerunt ex equo acie ſub armis ad
pugnam inſtruere Theſſali prius docuere:hos poſtea omnes pe-
ne ſecutæ nationes equis ad certamina uſæ ſunt ac ĩ dies magis ma
giſqꝫ utuntur:uerum Scitæ non equos pro bello ſed equas malunt:
quoniam urinam curſu non impedito:Coloſoni & Caſtabolenſes
canibus in bella ductis primas acies inſtruebant:tutiſſima ac fidiſſi
ma hominum auxilia non eris alienæque ſtipis indiga nec domi-
norum fidem detractantia:Dominos enim conſtat canum auxilio
a craſſatoribus ſæpe defenſos & pugnaſſe eos aduerſus hoſtes pro
dominis Garamanthum regis exemplo:quem ducẽtorum canum
acies obiicientes ſeſe contra reſiſtentes propter bella ab eo quo de-

tinebantur exilio reduxere. Seianꝰ perfidus miles acerrimos canes
ut ſibi uni manſuetos & mites hoſtibus uero in acie feros & imma-
nes habere poſſet ſanguine paſcebat humano: Bactros credo ſecu
tus qui canibus humana carne nutritis obiiciunt ſenes quod quom
Alexandri præfectus Siaſanor emendare uoluiſſet: pene amiſit ꝓ-
uintiam. Aduerſus Hamilcarem hiſpani: non canes: ſed boues ue-
hiculis adiunctos in ꝑma fronte locarunt uehiculaqꝫ rhedæ ſulphu
ris ac ſæpi plena ubi eneatores pugnæ ſignum dedere incenderunt
actis deinde & exagitatis ſic bobus conſternatam ac diſſipatam ho
ſtium aciem reliquere: neqꝫ enim ludibriis præcipitiqꝫ furore ſed al
ta conſilii meditatione his inuentis maiores bella tractabant: deſer
ta quoqꝫ requirentes ut elephantos ac terrificas feras etiam ad pu-
gnam cogerent. Equidem de natura elephantoꝝ non operoſe tra-
ctandum quoniam in remotis orbis partibus reperiuntur. Quæ
autem ad belloꝝ uſum attinent his inſtādum. Capti q̃ ociſſime mi
tificantur ordei ſucco truncos gratiſſimo in cibatu habent: palmas
quoque cælſiores fronte proſternunt atqꝫ ita latentium fructum aſ
ſumunt manduntqꝫ & ſi pabulum in præſepio poſitū attingi a mu-
re quem maxime animalium odere faſtidiunt: in potu quoqꝫ hau-
ſta hirundine quam Sanguiſugam uulgo appellant: cruciatum ma
ximum ſentiūt: & quoad docilitatem attinet minimi æthiopis iuſſu
diſcunt ſubſidere: in genua ambulare per funem militare turres ar
matorum in dorſis ferre magna ex parte perſarum & orientalium
regum bella conficientes. Ad acuendos uero eos in prælium linteū
uuæ uel mori ſanguine tinctum eis oſtendunt: & proſternant licet
acies proterant armatos: ſuis tamen & muris animantis exigui ſtri
dore ac uiſu tanta eſt rerum natura terrentur territi uulneratiqꝫ re
tro ſemper cedunt haud minore quandoque ſuarum partium per
nitie Semiramis bellum indis motura: inferior illis elephantorū ap
paratu rē excogitauit qua terreret indos cogitantes nequaquam ex
tra indiam elephantos eſſe. Occiſis igitur .ccc. boum milibus car
nes operariis diſtribuens coria inſui fecit elephātorum inſtar quæ
poſtmodum fœno referta ueri elephanti ſpeciem præ ſe ferebant:
intus hominem: camelumque ſuper quo ſedēs formam belluæ du
ceret: Incluſit hæc in loco ſemota oculoſque acta nequā exterius e-
manare poſſent: utque inde improuiſa repercuſſi ueras beſtias exi
ſtimarent: his biennio confectis tertio in Bactris coegit: Fuerunt

præter aliam infinitam multitudinem currus ad milia centū:erant totidem numero homines ſupra camelos cum gladiis cubitorum quattuor:aſſuefecit autem equos ne eis ſimulacris terrerentur: qđ & Perſeus Macedonum rex multis poſt annis in eo bello imitatus uerum neque illi in bello neq; Semiramidi profuerunt. Audita eni rex indorum tum exercitus magnitudine tum ingēti apparatu belli conatus ē excedere Semiramidis uires:accitis maioribus q̃ quæ erant Semiramidis copiis:elephantorumque ſylueſtrium uenatione facta plurimos ad bellum inſtruxit ut uerum terrorem quem intulerunt aſpicientibus iniicerent. Pyrrhi bellis hi primum in italia uiſi fuerunt. Quippe qui uſque ad id temporis inuiſos romanos numero.xx.in italiam primus inuexit. L.Metellus pōtifex uictoria de pœnis captos.xlii.ut quidam.clx.tranſtulit ratibus quas Doliorum conſertis ordinibus impoſuerat Antiocho regi: Antipatre auctore duo fuere celebres in bellicis rebus cognominibus ſuis appellati atque diſtincti. Etenim nouere ea certe Cato quom imperatorum nomina annalibus deſcriberet:eum qui in acie punica fortiſſime præliatus eſt ſutrum tradidit appellatum:altero dēte mutilato: Antiocho uadum fluminis eis aliquando renuit experienti. Aiax aliquando dux agminis ſemper tunc pronuntiatum eſt eius fore principatum:qui trāſiſſet auſumque Patroclum ob id faleris argenteis:quibus maxime gaudent & reliquo omni primatu donauit ille qui notabatur inedia uitam finiens mortem ignominiae prætulit. Mirus nanque his pudor eſt:uictique uocem fugiunt uictorꝝ terramq; ac uerbenas porrigunt pudore:idem rex quom in prælti fluminis tranſitum elephantos cōpellere non poſſet nec nauium copiam haberet:iuſſit ferociſſimum elephantū ſub aure uulnerari & eum qui uulneraſſet ſtatim tranſnato flumine ꝑcurrere elephantus exaſperatus ad ſequendum doloris ſui auctorē tranauit amnem reliquiſque idē audendi fecit exemplū Antiochus quē eupatorem dixerunt.xxxii.in acie contra iudæos ꝑduxit ī ſubſidiū cuiuſque beſtiæ quingentis equitibus deputatis in ſingulis turrib9 fuere pugnatores.xxxii.electi: Hannibal aduerſus Scipionem in Aphrica quom exercitum dirigeret:elephantos octuaginta in prima fronte locauit : ut auxiliares gallos & lygures mauros & baleares pœnis a tergo ſtantibus a fuga arcerent hoſtiumque aciem terrore peruerterent Cæſare dictatore tertio cōſulatu ſuo uiginti etiā

elephanti contra pedites quingentos pugnauere:Itemꝗ totidē tur-
riti cum ſexagenis ꝓpugnatoribus eodem quo priore numero pe
ditum & pari equitum ex aduerſo dimicante prima inter regē Pyr
rhum & Leuinum conſulem apud Heracleam campaniæ urbem:
fluuiumꝗ Lyrim pugna commiſſa introducti inter concurrētia ag
mina elephanti forma truces:odore graues:mole terribiles ut uide
ret romani nouo pugnandi genere circunuenti & territi equis ma-
xime pauitantibus diffugerūt. Sed poſtquam Minutiꝰ Cēturio quar
tæ legionis primus haſtatus protēſam in ſe haud improprie belluæ
manū appellatam gladio deſeruit atꝗ in ſuos ſæuire coegit:eius im
moderato diſcurſu perturbari ac permiſceri ordīes cœpere finiſꝗ
pugnæ beneficio etiam noctis impoſitus eſt:Secūda inter Pyrrhū
eundem & romanos pugna fuit. P. Sulpitio Decio mure conſulibꝰ
ubi elephanti qui prima pugna uulnerati atque in fugam poſſe co
gi deprehenſi fuerant ſubiectis inter poſteriora & molliora ignibꝰ
exagitati:ardentes inſuper machinas furore trepidi circunferentes
exitio ſuis fuere. Tertio inter Pyrrhū & romanos pugna fuit Cur-
rio Dentato conſule ubi elephantibus in ſubſidium miſſis Roma-
ni aſſueti iam pugnare cum belluis cum maleolos ſtuppa inuolu-
tos ac pice oblitos inſuper aculeis tenaces præparauiſſent eoſque
flagrantes in terga belluarum turreſque uibraſſent non diffici-
le furentes:ardenteſque belluas in eorum excidium quorum ſubſi
dio fuerant retorſerunt:eoſdem aliquando uelites a uolitando di-
cti uel a græco.i.iaciendo:Quod genus militiæ paulo ante reper-
tum fuerat fabrili ſcalpro inter aures adacto retro agebāt & quom
a ſuis regi non poſſent necabantur id genus occidendæ belluæ cū
opus eſſet Haſdrubal Hannibalis frater primus inuenit unumque
uno ictu confectum accepimꝰ telo in uitalia capitis per oculū rece-
pto ipſi tela cætera q̄ hæſerint corpori olei potu decutiunt:cōtra hoſ
diuerſa reſiſtendi ratio fuit bini equi cathefracti ad currum iunge
bantur:Quibus inſidentes longiſſimas ſariſſas in elephantos diri
gebant muniti enim ferro nec a ſagittariis quos elephanti uehebāt
ledebantur:& ipſorum impetum equorum incurſatione uitabant:
Cathefractos alii mittebant milites ita tamen ut aculei ferrei unde-
cunque in eorum armis prominerent:ne uenientem in ſe militem
ſine uulnere elephanti poſſent excipere:Alii uelitum aciem his ob
iecere:dato eis præcepto ut q̄primū elephanti ab hoſtibus acti ſpa-

actí ſpatio intermiſſo reciperentur ad elephantorum impetũm uel
retro uel poſt uel ad latus contunderent: equitatum permulti quoq;
quo nihil tutius erat eminus fundis eos per quos regebantur elide-
bant: ſicque in ſuos plerunq; lapidibus adactæ belluæ & amiſſis re-
ctoribus ſæuire cogebantur: uenientibus nonnulli quaſi terrore q̃
terentur continuas detrahebant cohortes: manipuliſque inter ſe di-
ſtantibus ſpatium dabant: cumq; agminis medium attigiſſent circũ
fuſa militum multitudine obruebantur: illeſiq; una cum rectoribus
aliquando intercipiebantur: Camelos uitiliani in terra Aphrica &
aliquot clari etiam duces in aciem produxere: qui ante leginoes po
ſiti aut cum legionariis mixti cum cominus pugnaretur hoſtiũ ſæ-
pe acies peruertere: Creſus numeroſo ac præpotenti hoſtium equi
tatu eos obiecit: quorum nouitate aſpectus odore atq; horrore trepi
dantes equi nec dum equitum: uerum etiam peditum ſuorum aci-
es peruerterunt uincendoſque hoſtes præbuerũt Cameli item cum
Scipione Antiochum deuicere & cum Archelao itẽ ad orchome
num & cheroniam conſeruiſſe camelos memoriæ proditum ē: ho
rum qui in pugna præſtent nonnulli gibbum duplicẽ in dorſo hã
bent: duos quoq; in bello in certamen ſagittarios ferunt dorſo inui
cem contrariæ reſidentes: alterum a fronte uerſus hoſtem: alterum
contra perſequentem pugnantes. Tentarunt etiam pœni ut Lucre-
tius inquit: Tauros in munere belli expertiq; ſues ſcæuos ſunt mit-
tere in hoſtes Et ualidos partim præ ſe miſere leones: Cum docto-
ribus armatis ſcæuiſq; magiſtris qui moderarier his poſſent uĩcliſ
que tenere: Ne quicq̃ quoniam permixta cæde ruentes Turbabant
ſcæui nullo diſcrimine turmas Terrificas capitis quatientis undiq;
criſtas: Nec poterãt equites fremitu perterriti equorꝫ Pectora mul
cere & frænis conuertere in hoſtes

De Religioſis hoc eſt infauſtis uel infamibus menſium quorundam diebus ac tempore ad bellum idoneo Ca.I.

LIBER SEPTIMVS

H

Actenus Sigiſmunde Pandulſe de in-
ſtruenda acie ſecundum diuerſos du-
cum aſtus uariaſque rationes de impu
gnatione huiuſmodi atq; expugnatiõe
ſi quãdo uſus tulerit ad præſentium ac
poſterum inſtructionem dicta ſint. de
inceps ut erat ꝓpoſitum de religioſi tẽ-
poris diebus ac menſibus præſenti ma
teriæ ſubiacentibus: quos infames atroſ
uel infauſtos in.xi.comentarioꝝ grammaticoꝝ Nigidiꝰ appellauit:
pauca memorare exempla forſan non incõgruũ erit ſeu recte ſeu
perperam id fiat. Menſis itaq; octobris pridie nonas Romanos pri
mo quidem a Cymbris ſub Scipione exercitu priuatos fuiſſe con-
ſtat: poſtea uero imperatore Lucullo Armenios & Tigranem uici
ſſe. Lucullus enim in Armenia cum decem milibꝰ peditum & mil
le equitum aduerſus Tigranem qui cẽtum quinquaginta milia ho
minum in expeditione haberet hoc die profectus cũ eſſet quo Sci
pionis copiæ conſumptæ ſunt a Cymbris & quidam dixiſſet roma-
nis illum diem infaſtum eſſe atq; formidabilem. Pugnemus igitur
inquit hodie impigre: quo hunc quoq; romanis diem ex atro & tri
ſti hilarem iocundumq; reddamꝰ: atque quom pugnaſſet illoſque
fugaſſet romanos quinque leto interceptos amiſit: hoſtium uero
ſupra centum milia occidit. Menſis nouembris clades barbars ma
gnas euidenter intulit: hoc nanq; menſe Alexander regis ductores
ad grannicũ uicit: & carthaginenſes ſeptima & uigeſima die apud
Siciliam a Thimoleonte uicti ſunt: ſub quã diẽ Ilion captũ uidetur
ſicuti Ephorꝰ & Caliſthenes & Damaſches & Philarcus perhibent
Boetiis quidẽ contigit menſis Ianuarii quĩta die binas præclaras &
inſignes uictorias cœpiſſe: utpote quibꝰ græciæ libertatẽ reſtituerẽt
Februarius græcis haud quaq̃ æquus extitit: huius ſeptimo die pu
gna cum Cranone ab Antipatro uicti funditus periere & in Chero
nia antea aduerſus Philippũ haud fœliciter pugnauere hac eadem

die februarii eodẽque anno qui cum Archidamo trãſiere in italiã
ab illius loci barbaris fœde conſumpti ſunt: uigeſimamnonam Car
thaginenſes obſeruant: utque plurimas eis & maximas calamitates
intulerit. Menſis Martii ſexta quidẽ die marathone tertia uero i pla martij dies
teis ſimul & apud Michalem Perſæ a Græcis deuicti ſunt. Quinta
uero & uigeſima die Arbelis atheniẽſeſ nauali pugna circa Naxon
uictores fuere ſub ipſam præterea eiuſdem menſis uigeſimã diem
Macedonũ atheniẽſes præſidium cœpiſſe: quo die myſtico luſtrãt
Baccho. Apud romanos præliares etiam dies ſunt qui ab iuſtis nõ
ſegregantur: ſiquidem iuſti ſunt continui. xxx. dies quibus exerci
tui imperato uexillum ruſi coloris in arce poſitum eſt: præliares au
tem omnes quibus fas eſt res repetere uel hoſtem laceſſere eligen
di enĩ ad pugnandum diem romanis tunc fuiſſe licentiam conſtat
ſi ipſi inferrent bellum. Atrum exciperent nullum obſtitiſſe diẽ
quo minus uel ſalutem ſuam uel publicam defenderẽt dignitatem:
uitabant & ad uiros uocandos dies qui eſſent notati rebus aduerſis
Dies autem qui ſunt poſtridie Kl. nonas idus: quanquã ad rem ſa- cal. nonas. i
ne militarem nihil attinere notet Varro: ſed ad ſolas actiones reſpi sequens dies i
cere priuatas: ad omnia tamen maiores noſtri cauendos putauerũt
quos etiam atros uelut infauſta appellatione damnarunt ob hanc
cauſam dictos habitoſque atros Seruius Flaccus ſcribit: ꝙ urbe a
Gallis Senonibus recuperata. L. Actilius in Senatu uerba fecit.
Q. Sulpitium tribunũ militum ad aliam aduerſus Gallos pugna-
turum rem diuinam dimicandi gratia poſtridie feciſſe cum exerci
tu populi romani occiſum. Item apud Cremeram multiſque aliis
temporibus & locis poſt ſacrificium die poſtero celebratum male
ceſſiſſe conflictum: & poſt diem tertium eius diei urbem præter ca
pitolium captam fuiſſe q̃ pluresque alii ſenatores recordari ſe dixe-
runt. Quotiens belli gerendi gratia res diuina poſtridie Kl. nonas
idus populi romani facta eſſet eius belli proximo: deinceps praelio
rempubicam male geſtam eſſe tumque ea re per ſenatum in ponti
fices reiecta ut ipſi quid uideretur ſtatuerent: põtifices decreuerunt
ut hi dies neque præliares neque puri neque comitiales eſſent: nul-
lumque his diebus ſacrificium recte futurum: Quod nec doctiſſi
mum poetam Ouidium præterit primo faſtorum dicentem: Ven-
dicat auſonias Iunonis cura Calendas Idibus alba Ioui grandior
agna cadit: Nonarum tutela adeo caret omnibus iſtis Ne fallare

Caue proximus ater erit:Omen ab euentu eſt illis nam roma die/
bus damna ſub aduerſo triſtia marte tulit:hæc tibi dicta ſemel totis
hærentia faſtis:Ne ſeriem rerum ſcindere cogar erunt:Ante diem
tertium nonas octobris & ante diem ſextum idus nouembris nihil
in re pu.maiores noſtri geri uoluerunt.Itaque hos dies nō cum ho
ſte manus conſerebantur non aliud quodcunqꝫ in re pu. non exer
citus ſcribebantur:non comitia habebantur:non aliud agebatur ni
ſi qđ ultima neceſſitas exegiſſet adminiſtrabatur. Ante diē quoqꝫ
quartū kl.uel nonas uel idus tanq̃ inominabilē diem pleriqꝫ uitant:
cuius obſeruationis an religio ulla ſit memoriæ proditum nihil in/
uenio niſi ꝙ Claudius annalium quinto cladem illam pugnæ can/
nenſis uaſtiſſimam factam dicit ante diē q̃rtum nonas ſextiles:an
te diem inſuper.xv.Kl.ſextiles a romanis haud ꝓcul fluuio qui Al
lia nuncupatur ac.xi.milibꝰ paſſuum uia Sabbaria ab urbe diſtat
inſtantibus gallis male pugnatum eſt:fuſaqꝫ extemplo romana aci
es ad ripam fluminis quo ſiniſtꝝ cornu defugerat a celtis tanta ſtra
ges facta ut urbi ſubito ſubſecuta ruina & patrum cædes atque capi
tolinæ arcis obſidio:eoꝝ fuga uero nocturna fuit eo tempore quo
commiſſa eſt:pugnatumqꝫ eſt circa æſtatis finem circaqꝫ pleniluni
um quo dies ingens & antea clades in fabios ad cremeram flumen
inter urbem & uehios acciderat:ſex & trecēti nanqꝫ patritii milites
omnes ex eodem genere eademqꝫ familia una die a uehientibꝰ caſi
ſunt.Pompeius etiam fugientem Mitridatem ad prælium compel/
lere cupiens noctis tempore expugnationem fieri ſtatuit:Quem
Pompeius inſecutus ut luna tunc orta a tergo romanis erat:Mitri/
dates exercitus longitudine umbrarum proximitatem hoſtium ra
tus cūcta in irritum tela fudit:illi inermes aggreſſi ſine labore cer/
taminis uicerunt & caſtra cœperūt.Hannibal apud Cannas hac mi
litari temporis ratione & aſtutia uſus non noctis tempore ſed orto
iam ſole aduerſus romanos dimicaturus ita ſuos ad pugnam ſtru/
xit ut contra ſolem orientem exercitum romanum pugnare coge/
ret:contraqne Eurum uentum quem noſtri uulturnū uocant.nam
in morem ardentis fulminis mane more ſuo perflare ſolitus tunc
flabat:rapidumque puluerem ex patentibus torridiſque campis e/
leuabat:& ſupra Carthaginenſium phalanges ad ora romanorum
impellebatur:ſicque cum Euri uel Vulturni uenti adiutorio ac ful
goris oculos hoſtium perſtringentis Hannibal illam memorabilē

& immortalem cannēſis pugnæ gloriā ſibi adeptūs ubi ipſe quom
eſſet crudeliſſimus romaniſque infeſtiſſimus tanta tamen inimico
rum atrociſſimorum cæde ſatiatus parci iuſſiſſe perhibetur. Par
poſtea ratio romanos iuuit. Marius enim et Catullus conſ. contra
Gallos pugnaturi uirtuti dolum addiderunt: primum nebuloſū na
cti diem ut hoſti inopinanti occurrerent: tum uentoſum quoque &
puluis in oculos oraq; ferretur tunc acie conuerſa in orientē ut qđ
ex captiuis mox cognitum eſt ex ſplendore galearum ac repercu
ſſu ex aduerſo uiſum eorum puluis oppleret: & ſplēdor hebetaret
totam terribilem gallorum multitudinem minima romanoꝝ clade
profligauere. Eſt etiam præterea ſua ſabbatiſſimi ratio iudæis qua
quom eis nefandum ſit quicq̄ ſerie rei facere: Diuus Auguſtꝰ Ve
ſpaſianus adortus eos ſuperauit: eoſdem alia atq; huic diſſimili ra-
tione ſubegit Antiochus: is enim quom Hieroſolymam obſideret
iudæis ad maxima illa ſolennia petētibus dierum ſeptem indutias
non eas modo dedit: ſed etiam tauris auratis cornibus odoribuſque
et pigmentis affatim præparatis ad portas uſque pompam egit atq;
ſacrificio illorum ſacerdotibus tradito ipſe ī caſtra rediit: iudæi ue
ro admirati continuo ſeſe poſt ſolēnitatem dedidere: eſt & aliis gē
tibus alia quoq; temporis ratio. Nam Mylciades quom perſas tridu
ariæ legionis ocio teneri didiciſſet: improuiſos inuaſit & obtinuit.
Athenienſes quom ſubinde a Lacedæmoniis infeſtarentur diebus
feſtis quos ſacros Mineruæ extra urbē celebrabant armis ueſte ce-
latis peracto ritu ſuo non ſtatim reuerſi athenas ſed potius inde ra
ptim acto Lacedæmonē uerſus agmine eo tempore quo minime ti
mebatur agros hoſtium quibus ſubinde prædæ fuerant ultro depo
pulati ſunt. Athenienſes ſimili modo ubi aduentare Darium com-
pererunt quanquam auxilium a lacedæmoniis popoſciſſent: tamē
quom detineri perſas quatriduanæ religionis ocio compertum ha-
berent ſpēm religionis occaſione ſumentes inſtructis tantum decē
milibus ciuium & platheenſibus auxiliaribus mille aduerſus ſex-
centa milia hoſtium campis marathoniis perruperūt: Mylciade eiꝰ
belli duce: qui celeritate magis q̄ uirtute fretus alacri ſatis expediti
one prius hoſti cominus hæſit: q̄ poſſet expedito ſagittarum ictu
propulſari: tanta in eo bello diuerſitas certandi fuit ut ex alia par-
te uiri ad occidendum parati: ex alia pecudes ad moriendum præ-
paratæ putarentur. Ducenta enim milia Perſarum apud campum

Marathonios eã tempeſtate ceciderunt. Germanoꝝ etiam animos
quom ſortilegarum uaticinia mulierum obtunderent, ut puta qua
fluuiorum curſus uortices ſtrepitumq; coniectantes futura prædi,
cerent aſſererentq; ſiue arioiuſti eorum regis inſtituto ſiue lege nõ
eſſe fas ſupari eos ſi ante lunã nouã contenderẽt: Cæſar ſatius eſſe
duxit circa tempus inuadere q̃ idoneum illis tempus expectãdo ſe
dere: facto itaque in eorum munitiones & tumulos impetu non an
tea ſtimulare ac inceſſere deſtitit q̃ ira deducti pugnam capeſſerẽt
his ac de re deniq; in fugam uerſis Cæſar ſtadiis. cccc. ad Rhenum
uſque perſequens terram omnẽ cadaueribus ſpoliiſq; referſit: Ari
oiuſtus cum paucis præueniens Rhenum traiecit: cæſorum nume
rum. lxxx. milia fuiſſe perhibent

¶ De loco metationis inſidiiſq; hoſtium deligendis: quid ſpecula
tor et quid explorator in quoq; differant ¶ Ca. II:

Hic deinde locus caſtris idoneus deligatur neceſſe eſt: eã
enim res maxime rationis ẽ bellicæ ut hoſtis hoſtẽ ſi pe
tierit e ſublimi repelli non poſſit: aut ſane collectis uiri,
bus excipi: ſiue igitur ex itinere quieſcẽdũ ſit ſiue caſtra caſtris ob
iicienda In deligendo loco hanc rationẽ haberi oportet ut locus ar
te uel natura munitus ſit et neceſſariis ſufficiens: arte ueluti foſſa:
uallo uel aggere: natura munit9 ut ſunt tumuli aſcẽſu difficiles: col
les ardui: locaq; edita et aſpera quæ uerucas Cato appellat: ut loca
fluminib9 uel paludibus cincta: neceſſariis ſufficiens: ut materies:
aqua frumentumq; de ꝓximo peti poſſint: Quod ſi & hoꝝ cõpa,
ratio habenda ſit loca munita q̃ opulenta uiros illuſtres quæſiſſe
magis inuenio: quod & Mario uenit in ſucceſſum. Is enim tertio
cõſulatu ſuo bello cymbrico quom collem occupaſſet qui campo
& fluuio imminebat ubi hoſtes ſe diffuderant: quomq; aqua exer
citui deeſſet ad potandum: quereliſque omnium coargueretur: a,
quam in proſpectu eſſe reſpondit ſed eam ferro uindicandã. Pri
mis itaque calonibus in pugnam cum clamore ruentibus ſubſecu
tus exercitus mox iuſto certamine compoſitis agminibus bellum
geſtum eſt: & uicere Romani. Iulius Caeſar loca eminẽtia in om
nibus approbauit: quae ſi negaſſet facultas: irrigua praeferebat. In
uenitur etiam Gallicis expeditionibus aliquando iuxta fluuium

axonam caſtra poſuiſſe: Quæ res & latus unum caſtroꝝ ripis flu-
minis muniebat & poſt eumq; erant tuta ab hoſtibus reddebat &
comeatus ut a ꝓximis ciuitatibus ſine periculo aduehi poſſent effi
ciebat. Cn. Pompeius in Capadocia locum delegit caſtris ponendis
editum ab imo paulatim ꝓcliuem: unde adiuuante procliui impetũ
militum facilem ipſo decurſu Mitridatem ſuperauit. Q. Metellus
in hiſpania citeriore in caſtra hoſtium humili loco poſita ex ſupe-
riori parte flumen immiſit: & ſubita inundatione turbatos per diſ-
poſitos inſidiatores cecidit: tanto itaq; locus utilior iudicabitur quã
to fuerit editior: in ſubiectos enim uehementiꝰ tela torquentur: ma
iori q; impetu pars editior obnitentes propulſat & impellit quom hi
qui hnmili ſunt loco caſtrametati duplex ſubeant cum loco primũ
deinde cum hoſte certamen.

De oppoſiti loci poſitione multitudine uoluntate ſtudiis
ac conſiliis Ca. III

ET quoniam præcellentis eſt ducis munꝰ tum pace: tum
maxime bello hoſtium regionẽ exploratam planeq; co-
gnitam habere: ne oẽs ordines temere uagari errareque
contingat: conſiderandũ quoq; oppoſitæ ipſius regionis quæ ſit na
turalis poſitio: rupibꝰ ne in uia aut fluminibꝰ cincta uel paludibus
impedita inhabitantium præterea multitudines quantæ: quæ uolũ-
tates: quæ ſtudia: quæ conſilia perquirendum: firmis an infirmis:
natura uel arte munitis præſidiis contineantur: quæ ſingula ĩ ducis
conſiderationem deducta: ſi minꝰ per ſe præſtare quæãt alios quo
rumcunque locorum peritiſſimos adiũgere oportet: hæc autem tu
te ac commode poterit ſi ex utrorumque amicis ciuitatibꝰ atq; mer
catoribus futuri ſint qui explorent: Ciuitates enim omnes qui ĩpor
tent aliquid q̃ liberaliter ſemper accipiunt: ſunt qui hæc per hoſtes
aut per ſuos uel etiam per ſeipſos imperatores quidam ſcrutati ſunt
M. Cato in Hiſpania quia ad hoſtium conſilia alio ingenio perue-
nire non poterat: iuſſit trecentos milites ſimul impetum facere in
ſtationem hoſtium: raptumque unum ex his in caſtra perferre in
columẽ: tortuſque ille omnium ſuorum archana confeſſus eſt Iu-
lius Cæſar miſſis equitibus his quos in agris repperiſſet hoſtium
res & conſilia ſcrutabatur & ut concordi eorum ſententia repperiſ
ſet quod agendum in cõſultatione deliberabat & ſcite & ſapienter

id quidem:Speculatores deinde exploratoreſqꝫ de ſuis mittere uni,
uerſoꝝ ducum inſtitutum eſſe:et quanq̃ duo hæc uſus ſæpe cõfun
dat:diſcernit tñ ratio:et doctiſſimoꝝ hominum auctoritas ut ſpecu
lator is ſit qui hoſtilia ſilentio perſpiciat quom explorator clamore
peccata cognoſcat.explorare enim antiquos pro exclamare legimꝰ
uſos:ſed poſtea proſpicere et certum cognoſcere cœpit ſignificare
Perſæ quoqꝫ nullo extrinſecus adminiculo explorandi modꝰ quidã
eſt quo et ipſi duces uſi ſæpe perhibentur:ſicut Aemilius conſ.bel,
lo etruſco:hic enim dux apud oppidum Colonia multitudinẽ auiũ
procul contemplatus citatiori uolatu ex ſylua conſurexiſſe intelle,
xit illic aliquid inſidiaꝝ deliteſcere: Quod & turbatæ aues & plu,
res ſimul euolarent.Præmiſſis igitur exploratoribus decem milia
coloniorum comperit excipiendo ibi romanorum agmen in itine
re:eaque alio q̃ expectabatur itinere latere miſſis legionibus circũ,
fudit.Thianicus Horeſtis filius ſimiliter quom audiſſet iugum ab
hoſtibus munitum præmiſit ſciſcitaturos quid rei foret:referentibꝰ
que non eſſe uerum quod opinarẽtur: ingreſſus iter ut ex eo loco
uidit magnam uim auium ſimul euolaſſe arbitratus ẽ ibi hoſtium
agmen reſidere:itaque circunducto exercitu illuſit ĩſidiatores: per
ſeſe autem hoſtium res ſcrutati ſunt Alexander Sertorius.M.Vo,
luſius edilis plebis & Maximianus quoqꝫ eum Dioclitiano poſtea i
perauit:& mutato habitu quidem. Iulium uero Cæſarem & habitꝰ
mutatione & per alium & per ſeſe etiam exploraſſe conſtat. Nam
quom Britanniam expugnare illi mens eſſet & inſulæ ſtatum mo,
reſque hominum percunctari exploraſſetque per.C. Voluſenum
ut communis habet hiſtoria:ſunt tamen nõ ignobiles auctores qui
Cæſarem per ſeipſum portum & nauigationem et acceſſum ad ĩſu
lam exploraſſe confirmẽt:et quanquã illi fortunam ſuam experti
forte probauerint:omnino tamen audaciæ et temeritatis mihi ma,
xime eẽ uidetur conſilium et ſubſidium totius exercitus periculis
obiicere:quom hi omnes aut uitæ ſuæ aut alienæ necis cupidi ſint q̧
huiuſmodi uel ipſi ſubſtinuerint ut uel alios perpeti coegerint ma
xime quom id quod Scipio et Valerius Lauinus conſ. et Xerſes ꝑ
ſua nobilitate memorabile poſteris reliquerunt exemplum non ſæ
pe ſed per raro contingat.Ille enim captos tres Hannibalis explo,
ratores circunduci per caſtra iuſſit: oſtenditque his totum exer,
citum nihil de hoſtibus percunctatus: mox etiam prandium dari

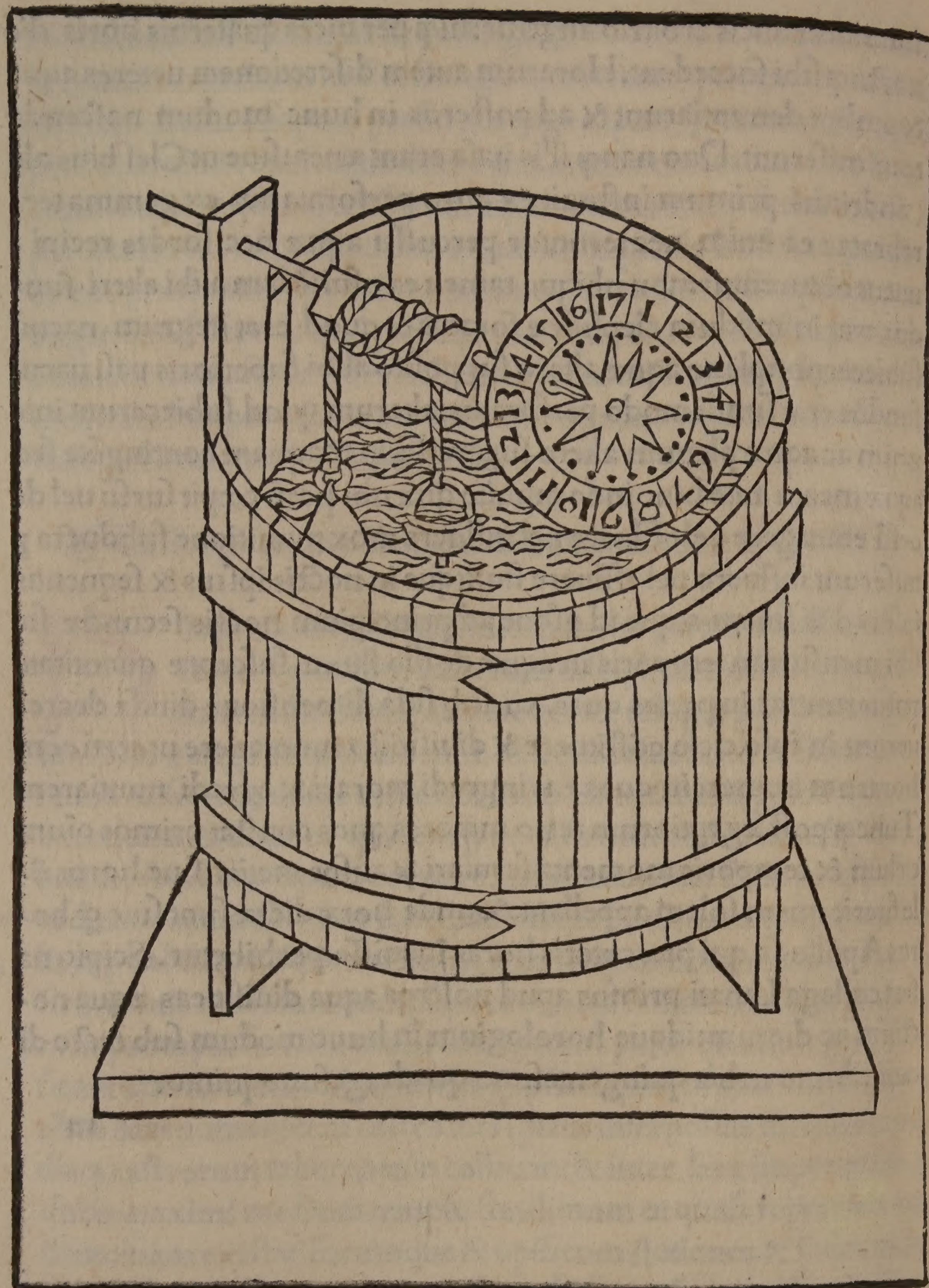
iuſſit:eiſque refectis impune redire ut quæ apud romanos uidiſſet
Hannibali renuntiarent:hic uero quom non ſecus intra caſtra ſua
exploratorem hoſtium deprehendiſſet:magnamque cop arꝝ ſuarꝝ
fiduciam haberet circunduci eum iuſſit terrẽdique hoſtis cauſa ex
ercitum ſpeculatoribus eorum quotiens uoluiſſet patere Poſtremo
Xerſes ſimiliter Darii filius quos in caſtris ſpeculatores græcorũ
deprehendiſſet nullo affecit ſupplitio quin ubi iuſſiſſet eos circũdu
ci ut audacter intuerentur exercitum cuius gratia uenerant libere
quo uoluerunt dimiſit incolumes:præterea non uſquequaq; etiam
obuiis & tranſfugis quibuſq; credendam ſalutem ſuam plurimorũ
periculis edocemur. Babylon ingens enim quam exercitus capere
nulla ui poterat Zopiri arte capta eſt:ſe nanq; plagis affici: auribus
que ac naribus mutilari conſulto iuſſit:ac deformis ueluti tranſfu-
ga urbem ingreſſus ſe cum omnium audiẽtium intuentiũque con
ſenſu ita Darii iuſſu cæſum ſe mutilatumque finxit:inde populum
cohortatus forti animo ut eẽt ac mœnia tueretur patereturq; ſe una
cum ſuis recentiore ira & iniuria laceſſitum bellum contra darium
inire:His nanque et aliis huiuſmodi Babylonii decepti fraudibꝰ ſũ
mam gerendarum rerum omnium curam & poteſtatem liberam
Zopiro tandem omnium tranſfugio tribuerunt: augendam uero
ad fidem ſæpe is profligauit hoſtes:ac poſtremo creditam multitu-
dinem in hoſtium manus duxit.ſic urbs Babylonia quæ ui non po
terat:fraude capta eſt.Quom autem Darius poſtea punicum ma-
lum quoddam & id quidem permagnum aperuiſſet quærenti cui
dam q̇dnam tantũ habere uellet quanta eẽt granorum multitudo
zopiros ſe uelle reſpondit: Erat autem zopirus nõ modo comes
illi uerum uir tum probus tum amicus qui ubi ſeſe ipſe cecidiſſet:
naremq; & aures obtruncaſſet & ita creditus Babylonios fefelliſſe
ac Dario tradidiſſe urbem ſæpe dicebat: Darius zopirum male
integrum q̃ centum capere Babylonias. Iulianus quoq; in Parthos
expeditionem agens quom in deſertum primo captiuorum habu-
iſſet ductorem:poſtea quidem ſenior tranſfuga ſub ſcemate pro-
ditoris ei ſe compendioſum iter oſtendere pollicitus quom triduo
ambulantes ad maiores ſolitudines perueniſſent in inſidias incide
runt:& mox quidem illum ſenem fuſtibus occidere confitentẽ ſe
hoc pro patriae libertate feciſſe & libenter aſpera quaeque pati uel-
le:in quo bello imperator concidit: & exercitus in conditionem

adductus eſt: Valerianus item Auguſtꝰ doctrina & eloquētia clarꝰ
ingentem exercitum in Perſas agens et incaute quidem ſuorum ac
aliorum ductu a Sapore perſarum rege captus ignominioſa apud
perſas ſeruitute conſenuit: donec damnationem ſortitus ut ipſe ac-
cliuis humi: regem aſcenſurum equum non manu ſed dorſo ſem
per attolleret. Ad poſtremum quom nulla præda hoſtibus pulchri
or nec præſtantior q̄ exploratorum uel ſpeculatorꝝ ſi capi eos con-
tingat: quod ſæpe fit quō perſequantur quodcunq; ſe illis peruium
obtulerit non uſq; ita fides habenda illis ut cuſtodia negligatur: ſed
inſtructa ſemper omnia et parata eſſe oportet æque ac ſi hoſtem in
ſtare uel imminere nuntiatum ſit.

¶ Caſtrorꝝ forma officiorꝝq; caſtrenſium ritus ¶ Ca. IIII.

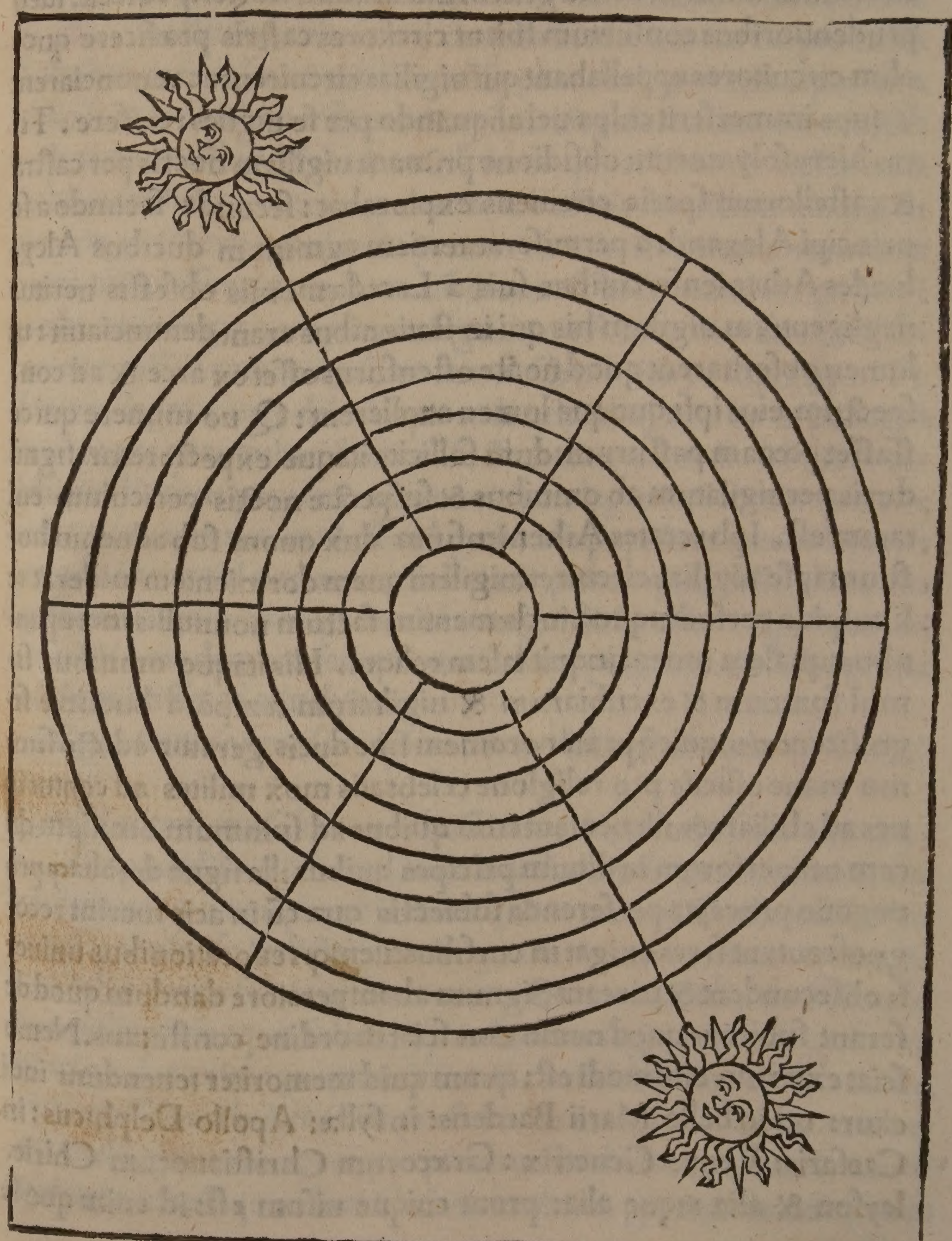
His pro loci qualitate hinc inde rite peractis: caſtrorū for
mam ſecundum maiorum diſciplinam officiorꝝq; caſtrē
ſium ordinē ritus ac rationes ex reliquo ꝓſeq̄mur: quat-
tuor nanq; angulis eorꝝ dimenſio deſignabatur: nam et fabrorꝝ mul
titudo & ferramentorꝝ copia quæ uſus extructionis poſcit ſequitur
exercitum: & interior quidem pars caſtrorum tabernaculis diſtri-
buitur. Ambitus autem eorum extrinſecus muri faciē præferebat:
ordinatis etiam turribus pari ſpatio diſpoſitis: quarum interualla te
lis atq; baliſtis aliiſque machinis ſaxa torquentibus omnibuſque in
ſtrumentis miſſilium complent ut cuncta ſcilicet iaculorum gene-
ra in promptu ſint. Ex omni deniq; muri parte quattuor portas edi
ficant tam iumentis aditu faciles q̄ ipſis ſi quid urgeat intro curren
tibus latas: intus autem caſtra uici ſpatiis interpoſitis dirimunt: me-
diaq; caſtrorum tabernacula collocant & inter hæc imperatoris ac
ducis maximi medium templo ſimilimnm ut quaſi repentina quæ
damciuitas exiſtat: forumque & opificum ſtationes & ſedes militū
primatibus ordinumq; principibus ubi ſi qua ſit inter illos ambigui
tas iudicet: ipſe uero ambitus & omnia quæ in eo ſunt multitudine
ſimul & ſcientia & fabricantium opinione quom opus eſt dicto ci-
tius communitur: Qui ſi res urgeat foſſa extrinſecus cingitur de-
preſſa cubitis qnattuor: parique ſpatio lata: Caſtris etiam ſic muni-
tis aut muniendis armata cuſtodia deeſſe non debet. Numerus co-
hortis extimatione nunquam inferior per ſingulas portas ſi ꝑiculū

immineat ducis arbitrio augetur:hicꝙ per uices quaternis horis die
noctuꝙ ſibi ſuccedent. Horarum autem diſcretionem ueteres aqua
& umbra denuntiarunt & ad poſteros in hunc modum noſcenda
tranſmiſerunt. Duo nanꝙ illis uaſa erant ænea:ſiue ut Cleſ bius ale
xandrinus primum inſtituit ex auro perforata aut ex gemma ter-
rebrata: ea enim nec teruntur percuſſu aquæ nec ſordes recipi-
unt ut obturentur:non ubique tamen ea uſui:Nam alibi alteri fun-
dus erat in modum clepſidræ foratus & quod erat itegrum uacuũ
ſubiecerunt:pleno aquæ altero ſuppoſito alibi ſuperioris uaſi uacui
fundus erat ſimili modo perforatus:alterum quod ſubiecerunt inte
grum ac aquæ plenum altero ſuperaddito & aquam contingẽte ſed
aquæ meatu ante hinc inde munito quæ ubi ꝑmũ cœpit ſurſũ uel de
orſũ emergere uel effluere uel influere mox munitione ſubducta ꝑ
miſerunt influere uel effluere fluxique in noctis ipſius & ſequentis
ipſius diei finem atque id uſque ad principium noctis ſecundæ ſic
ſibi menſuram temporis in aquæ de illo fluxu ſuſceptæ quantitate
poſuerunt:ac in partes quas .xii. ſub fida dimenſione diuiſa decre-
uerunt in ipſo ciclo cõſtituere & diuiſiõib9 ãnnotauere ut certi eẽnt
horarum numeri in quos eas ingredi morari & egredi nuntiarent
Tuncꝙ poſt ægyptiorum retro maiores quos conſtat primos oĩum
cælum & temporis momenta ſcrutari & auſos metiri:ſiue horus il-
le fuerit quem ſolem appellant:& unde horæ dictæ ſunt ſiue ꝙ ho-
rus Apollo ſit qui præ cæteris horas ĩueniſſe perhibetur. Scipio na
ſica collega Lenati primus apud noſtros aqua diuiſit eas æqua no-
ctium ac dierum:idque horologium in hunc modum ſub tecto di
cauit:Anno urbis quingenteſimo quadrageſimoquinto.

VMbrarum autem rationem apud græcos Anaximenes mileſius Taletis diſcipul9 īuenit: ꝓmuſq; horogiū lacedæmoniis oſtēdit hæc ipſa rō interdiu mō horoſcopi inſtitutio die nubilo nō uacet ꝑ ſolē internoſci maxīe poterit ſi in loco plano ſtans qſpiā dorſū cōtra ſolis rectitudinē poſuerit: ſuiq; umbrā corporis pedib9 metietur a.xxiiii.die mēſis decēbris cum ianuario inchoando in quo eſt numer9 in ſua hora ꝓma & in decima pedum

xxix. Nā decembrē cū ianuario in horis cauſa diſpar adiūnxit cū linea ſimili alter augeatur: alter uero decreſcat Nouembrē & februariū ratio tp̄is per hocas duxit æq̄liter. October martiū concordib⁹ umbris aſciuit & parē ſibi fecit: ſeptēbris et aprilis dies horis ſimilibus cōferuntur: auguſtum maio par ſolis curſus æquabit: iunius & iulius horarum ſibi æqua ſpacia contulerunt ut de ſingulis menſib⁹ in huinſmodi circūſcripta numero℞ deſcriptione continetur.

HAc horarum uiciſſitudine uigilũ ſors ſucceſſiue per oẽs
æqualiter currat in hos acerbiſſima ſanctio ut qui loco q̃
libet cauſa ceſſerit de medio tollatur : & die quidẽ ꝓ por
tis armatæ ſtationes diſponuntur: Nocte autẽ per caſtella uigilare
mos eſt:ſed & præter publicas cuſtodias aliquot in caſtris diſpone
re non erit inutile ne quid tecti facinoris admittatur : Brutus enĩ ex
captiuitate græcorum quom per notos ſibi uigiles euocaſſet totum
exercitum ſuum in caſtra græcorum induxit hoſteſq; cõfecit: ideo
prudentioribus conſuetum fuit ut circitores caſtris præficere quos
olim circuitores appellabant qui uigilias circuirent ac renunciarent
ſi quos immerſerit culpa uel aliquando per ſe uigiles reuiſere . Ti/
tus hieroſolymorum obſidione primam uigiliam noctis per caſtra
& caſtellorum ſpacia circuiens explorabat : ſecunda ſecundo a ſe
principi Alexandro permiſerat:tertiam agminum ducibus Alcy/
biades Athenienſis ciuibus ſuis a Lacedæmoniis obſeſſis ueritus
negligentiam uigilum his qui in ſtationibus erant denunciauit : ut
lumen obſeruarent quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce & ad con/
ſpectum eius ipſi quoque lumen attollerent : Quo munere qui ce
ſſaſſet pœnam paſſurum:dum ſollicite itaque expectaretur ſignũ
ducis peruigilatum ab omnibus & ſuſpectæ noctis periculum eui
tatum eſt. Iphycrates Athenienſium dux quom ſub aduentu ho/
ſtium ipſe uigilias circuiret:uigilem quem dormientem uiderat te
li cuſpide perfodit:quod inclæmentius factum nonnullis increpan/
tibus:qualem inueni inquit talem reliqui. His itaque omnibus ſi/
mul ſomnum & excubiarum & uigiliarum tempora buccinæ ſi/
gnificent nec quicq̃ præter ordinem ſine ducis geratur edicto ſum
mo mane officiis pro religione celebratis mox milites ad centurio
nes ad chiliarcos illi ueniant cum quibus ad ſummum omnium du
cem uniuerſorum ordinum prĩcipes quibus ille ſigna det aliaq; pro
negotio præcepta perferenda ſubiectis quæ cũ in acie fuerint reco/
gnoſcant: ut ſi res exigat in curſibus:itemq; reuocationibus uniuer
ſi obſecundent & pareant Signum ab imperatore dandum quod de
ferant ſubiectis quod nemo non ſciat in ordine conſtitutus.Nemo
ſciat externus eiuſmodi eſt: quum quid memoriter tenendum indi
citur: uti in bello Marii Bardeus: in ſyllæ: Apollo Delphicus : in
Caeſaris: Venus Genetrix : Græcorum Chriſtianorum Chirie/
leyſon & alia atque alia: prout cuique uiſum eſt: id enim quo ſe

hoſtibus diſcernant maximi uſus in bellis eſt ſiue in luce pugnetur ſiue in tenebris. Nam ſi hoſtis ĩ armis domeſticis latere uelit ſignũ interrogatus ſotium uel hoſtem illico ſe prodit: id alii ſymbolũ uocant probati auctores Liuius & Maro texeram.

Legationes cum hoſtibus ſi agendæ ſunt quales eſſe debeant. Ca. V.

LEgationes cum hoſtibus ſi agendæ ſint: illud animaduertendũ ut hi mittantur qui aſtu uel multaꝝ reꝝ cognitiõe hoſtium latebras atq; conſilia metiri queant Scipio enim Aphricanus occaſione mittẽdæ ad Syphacem legationis capta cum Lælio ſeruorũ habitu tribunos & centuriões electiſſimos ire iuſſit: quibus curæ eſſet regios uiros inſpicere qui ut liberius caſtrorum poſitionem ſcrutarentur: equum de induſtria dimiſſum tanquã fugientem proſecuti maximam partem circuierunt munitorum: quæ quom nuntiaſſent incendio confectum eſt bellum: itidem carthaginenſes miſere qui per ſpeciem legatorum Romæ morarentur exciperent conſilia romanoꝝ. Cato autem Cenſorius poſtquã tres ĩ Bythiniam legati romæ delecti quorum articulari morbo & podagra ũnus capite alter uulneribus confoſſo tertius uecordia laborare uidebatur. Ridens populus romanus inquit legationẽ mittit: quæ nec pedes nec caput nec cor habet Apud eum populum autem legati ſi quando incogniti uenire nuntiabantur: primo quid uellẽt ab exploratoribus requirebant: poſtea ad eos egrediebantur magiſtratꝰ minores: & tunc demum ſenatꝰ extra urbem poſtulata noſcebat: & ita ſi uiſum fuiſſet admittebãtur.

Qua cautione conſultatiões cum hoſtibus habendæ Ca. VI

SI autem conſultationes hoſtium admittendæ ſunt quã cautione id fieri debeat: Cæſaris & Arioiuſti germanorum regis monemur exemplo: Hi enim quom occurriſſet dies colloquii utriuſq; conſenſu indicta placuit equitatu tantum armato conuenire. Cæſar quom ſalutem ſuam non omnibus committere uellet gallis auxiliaribus equis ſubtractis milites eis legionarios decimae legionis: cui maxime propter uirtutem confidebat: impoſuit hos ducentis paſſibus ab Arioiuſti præſidiis in tumulo collocans ut ex equis colloquerentur: pari quoq; interuallo aberãt equites Arioiuſti ubi uero interloquendum Cæſari nuntiatur germanos adequitare

lapideſq; & tela in ſuos conîicere loquendi finem fecit: ſeq; ad ſuos recepit. Nam & ſi ſine ullo periculo decimæ legionis præſtãtia hoſtes ſuperari uideret a ſuis tamen prælium committendum non putauit ut poſſet dici pulſis hoſtibus a ſe per fidẽ in colloquio circumuentos: Caſtris item & loco & manu munitis ſi ex conſultatione ſimiliter cum hoſtibus agendum ſapientis ducis eſſe ſtatuo ne ſe incaute illis ingerat ad loquendum. Agrippa enim rex cum Gamalẽſibus de traditione loqueretur Veſpaſiano iubente ad dextrum cubitum lapide ictus egre de medio ſublatus eſt: Titus quoq; ad Hieruſalem quom putaret iudæos hominis gentilis oratione flecti: ioſepyum miſit oraturum: qui grauiter in capite ab eis ſauciꝰ niſi mature ab ipſo Cæſare in caſtra ſubreptus fuiſſet oppetiiſſet

¶ Armoꝝ hoſtilium ratio habenda. ¶ Ca. VII.

ADhuc armoꝝ habẽda ratio: eoꝝ enim habitus pleriſque gentibus alio atq; alio tẽpore noxius ẽ: uti Numidis haſtilia teloꝝ: quæ manu ſine amentis intorqueri ſolent: pluuiis ingruentibꝰ lubrica ac per hoc inutilia fiunt. Scuta etiã quæ elephantoꝝ corio extento atq; durato habilia & tuta geſtabant: quorũ ea natura eſt ut acceptum imbrẽ tanq̃ ſpongia ebibant: ac per hoc intractabilia repentino pondere fiant quia circunferri non poterant defendere nequiuerunt. Orientales qui maxime ſagittis bella conficiunt oderunt uentos & imbres qui inter illos pacem eſſe cogũt ꝑinde. P: Scipio in Lydia quom die ac nocte imbre continuo uexatũ exercitum Antiochi uideret: nec homines tantum aut equos deficere: uerum arcus quoq; manantibus neruis inabiles factos cohortatus eſt ſuos ut ſubſequenti quanquã religioſo die cõmitterent prælium: quam ſententiam ſecuta extemplo uictoria eſt.

¶ Multitudo partium ſpectanda quæ maximi exercitus præter hominum opinionem a minimis fuſi ꝓfligatiq; ſint ¶ Ca. VIII.

RVrſus in multitudine partium diſciplinæ ſtudiũ uel ratio utrinq; aĩaduertenda ne pugnantibus & diſciplinæ tenacioris militibus rudẽ & indoctam multitudinem miſceas putans in uniuerſo exercitu Xerſis exemplo belli robur conſiſtere. hic enim præclarus Aſiæ rex cum armatorũ ſeptingenta milia perſaꝝ: trecẽtaque de auxiliaribus præter claſſem maximam uixq;

credibilem habuiſſe narretur. meritoq; inopinato exercitui uix ad
potum flumina:uix terra ad ingreſſum:uix maria ad curſum cælū
ipſum uix patere ſagittis putaretur:huic tam incredili temporibus
noſtris agmini cuius numerꝝ nunc difficilius ē aſtrui q̄ tunc fuit uin
ci Leonidas rex ſpartanorum cum quattuor milibus hominum in
anguſtiis thermophilarum obſtitit: triduo continuo manu conſe
rens.quatriduo deinde cum iūgi bello uideret hoſtem undiq; circū
fundi dimiſſis ſotiis auxiliaribus ut ad meliora ſe tempora reſerua
rent hortatus:ſpartanos ſuos admonet de gloria plurimum de uita
nihil ſperandum neque expectandum uel hoſtem uel diē ſed occa
ſione noctis perrumpenda caſtra:commiſcenda arma conturbāda
agmine fore:nunquāq; uictores honeſtius q̄ in caſtris hoſtium eē
perituros. Perſuaſi igitur plus ſe patriæ debere q̄ uitæ:ac mori mal
le cum gloria q̄ ſupereſſe ſine. Mirum dictu:ſexcēti uiri caſtra ſex
centorum milium irruperunt. Poſtremo inter ſtragem & cadauerꝝ
aceruos inedia:uigiliis:& labore longæ cædis feſſi cū duce ſuo mul
to cruore graues inuicti æterna uiuentes gloria cecidere. Xerſes ue
ro eo tumultu terreſtri ac perturbatione territus & a Themiſtocle
nauibus quibus omne mare compleuerat ſpoliatus incognitus &
ſautius fugit:nec aliter ſane ut Satyrus inquit q̄ una naue cruētis flu
ctibus ac tarda per denſa cadauera prora Xerſes itidem a trecentis
Lacedæmoniorum ad thermophilas uexatus cum uix eos confeci
ſſet hoc ſe deceptum aiebat ꝙ multos quidem homines:habebat ui
ros autem diſciplinæ tenaces nullos. uel q̄ pauciora a.xiiii.M. Græ
corum:qui numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxerſem fuit cē
tum milia Barbarorum ſuperata ſunt . Cyrus bello aduerſus Per-
ſas.xiiii.milia armatorum immenſas difficultates ſuperauit Alexā
der Macedo.xl.milia hominum iam inde a Philippo patre tantae
diſciplinæ aſſuefecit ut terrarum orbem aggreſſus innumeras ho-
ſtium copias ſuperaret. Primo nanque cæteris omiſſis Alexandri
cum Dario rege congreſſu ſexcenta milia perſarum in acie fuere:
quæ non minus arte Alexandri ſuperata quā uirtute Macedonum
terga uerterunt. In exercitū Alexandri.cxx.equites &.ix. tantum
pedites defuere. Secundo prælio a Dario cum.ccc.M.peditum &
centum milibus equitum in Alexandrum pugna cōmittitur:quoad
Darius fugeret & Perſarum cædes ſecuta:ibi enim tunc peditū octī
genta milia equitum.x.milia cæſa ſunt.capta autem.xl.milia fuere

Ex macedonibus uero cecidere pedites.cxx̄x̄.equites.cl.inter capti-
uos caſtrorum mater & uxor eademque ſoror & filiæ duæ Darii fu-
ere:quarum redemptionem Darius tum etiam oblata regni dimi-
dia parte non impetraſſet. Tertio cunctis perſarum uiribus ſotio-
rumque auxiliis contractis bellum īſtaurat ſpe pacis amiſſa &.cccc
milia peditum &.c.milia equitum Alexandro ab Aegypto reuertē-
ti apud Tarſum bello oppōit.Sed Darius poſt anceps diu prælium
cum uinci ſuos uideret mori in bello paratus perſuaſu ſuorum fu-
gere compulſus eſt:quo prælio Aſiæ uires & regna ceciderunt: to-
tuſq; oriens in poteſtatem Macedonum eſſet imperii : atque ita at-
trita eſt in hoc bello Perſarum omnis fidutia ut poſt hoc rebella-
re auſus ſit nullus æquoq; animo Perſæ poſt imperium tot annorū
iugum ſeruitutis acceperunt in tanta malorum multitudine difficil-
lima dictis fides tribus præliis totidemque annis quinquies decies
centena milia peditum equitūq; cōſumpta & hæc q̄dē ex eo regno
illiſq; populis unde iam ante annos nōmultos plures decies nouies
centena milia profligata referuntur. Epaminundas thebanorū dux
quattuor milibus hominum:ex quibus quadringenti equites erant
Lacedæmoniorum exercitum uigintintiquattuor milium peditum
equitum mille ſexcentorum uicit. Mylciades Athenienſium dux i
paucis ſuorum omnibus perſarum copiis occurrens prius hoſti co-
minus hæſit q̄ poſſet ſagittarum ictibus propulſari:itaque in.xi.M
ſuorum ducenta milia perſarum occidit. Lucullus in Armenia cum
decem milibus peditum & mille equitum aduerſum Tygranē: qui
centum quinquaginta milia hominum in expeditione haberet ne-
mine illorum ſuorum impetum ſuſtinente dum illos fugat roma-
nos quinq; læto interceptos amiſit:hoſtium uero ſupra centum mi-
lia occidit. Idem Lucullus tranſgreſſus Eufratem & Tygrim cum
Mytridate & Tygranne cōgreſſus minima ſuorum manu magnū
numeꝝ hoſtium occidit:triginta milia hoſtium in eo bello cæſa re-
feruntur. Tygrannes uix cum.cl.equitibus aufugit: diademate ne
regnoſceretur abiecto Fabio maximo Decio mureno conſſ.quattu-
or fortiſſimi florentiſſimiq; italiæ populi:etruſci:umbri:ſamnites &
galli in unum agmen fœduſq; conſpirantes romanos delere conati
ſunt:Cumq; ſamnitibus & gallis bellum inirent & in eo bello gal-
lorum impetu romani premerentur: Decius conſ.occiſus eſt. Fabi-
us cum magna decianæ partis ſtrage uicit eo prælio.xl.milia ſamni

tūm & gallorum cæſa:romanoꝝ uero ſeptem milia:ex Decii tantū
modo parte qui occiſus eſt referuntur fuiſſe autem uſqꝫ etruſcis &
umbris quos aſtu romani bello uocauerunt gallorum & ſamnitum
peditum cxl.milia &.cccxxx.equitum uero.xlvii.milia. Liuius re
fert:& carpentarios mille in armis contra aciem ſtetiſſe romanam
a romanis aduerſus Mytridatis exercitum in minore Armenia q̃-
draginta milia hominum cæſa uel capta ſūt:romani uulnerati mil
le uix autē q̃draginta interfecti:a romanis item penes Methaurum
flumen uictus eſt Haſdrubal caputqꝫ eius ante Hannibalis caſtra ꝓ
iectum:deqꝫ exercitu ſuo ſex & quinquagīta milia occiſa: capta au
tē quinqꝫ milia & quadraginta cum ab exercitu Romanorum ſo-
tiorumque octo ferme milia cecidiſſent:Cū Theuthones & Cym
bri italiae plana peruaſiſſent Marius & Catullꝰ aduerſus eos miſſi
ita pugnarunt ut tāta atqꝫ terribilis multitudo minima romanorum
clade ſua autem ultima internitione cæderetur.cl.milia eoꝝ tunc in
bello cæſa q̃draginta milia capta dicuntur. L.aemilio Catullo.C.ac
cilio Regulo conſ.formidine magna conſternatus ſenatus defecti-
one ciſalpinæ galliæ cū etiā ex ulteriore gallia ingens aduentare ex
ercitus nuntiaretur maxime gerſatoꝝ:quod nomen non gentis ſed
mercenarioꝝ galloꝝ eſt:ita permoti conſules totius italiæ ad præſi-
diū imperii contraxere uires : quo facto utriuſqꝫ conſulis exercitu
octingenta milia armatorum fuiſſe referuntur:ſicut Fabius hiſto-
ricus qui eo bello interfuit memoriæqꝫ demandauit quæ nec ſaltem
tanta quanta eos terrere debuit cæſa ſui parte fugierunt:nā tria mi-
lia eoꝝ tunc interempta hiſtorici tradiderunt:quod ideo ignomini
oſius turpiuſqꝫ eſt tam paucis amiſſis tanta agmina diffugiſſe: Syl-
la poſt partam athenienſium urbē cum Archelao cōflixit.cx.milia
cæſa uix decem milia ſuperfuiſſe referuntur:hac cōperta clade My
tridates lectiſſima ſeptuaginta milia militum in ſubſidiū Archelao
miſit e Aſia:Secundo prælio ſexaginta milia ex his interfecta ſunt
Tertio bello oēs copiæ q̃s Archelaus habebat extinctæ ſunt:nā ui-
ginti milia militum eiꝰ in paludē pulſa quom Syllæ fidē īplorarēt ī
ſatiabili uictoris ira interfecta ſunt:totidēqꝫ alia in flumē coacta ac
necata:reliqui miſeroꝝ trucidati ſunt:Parſodes Perſa dux belli ex-
ercitum maximum ad.cc.milia hominum milia coegit:caſtriſqꝫ in
finibꝰ caduſiorum poſitis arſeum medoꝝ ducem ſe aduerſus cum
octingentis milibus hominum profectum pugna inita ſuperauit

ad quingenta milia interfectis reliquos extra caduſioꝝ fines abigēs
hac uictoria inſignis a caduſiis rex creatus in mediam tranſiit: om
niqꝫ prouintia uaſtata magnam gloriam aſſecutus eſt. Crothonien
ſes italiæ quondam potentiſſimi populi: bello ſunt a locrenſibus fu
ſi: quanquā militum illis centumuiginti milia his nō milia. xv. mo
do eſſent Heraclianus cui immenſam & ſatis incredibilem claſſem
nauium fuiſſe perhibent: quippe qui tunc tria milia ſeptingētas ha
berēt: quem numerum apud Alexandrum magnum uel quenquā
alium regem præter Xerſem fuiſſe hiſtoriæ ferunt ſimul ut cū ag-
mine militum ad urbem pergens littore egreſſus eſt occurſu comi
tis marini territus: & in fugam uerſus arrepta naui ſolus Carthagi
nem rediit: atqꝫ ibi continuo militari interemptus eſt.

¶ Obſeſſorum exploranda ſtudia ¶ Ca. IX.

IN obſeſſis item ſtudia multitudinis exploranda: ſi enim
diſſenſorium partes intercidant auditꝰ: aperitur uiro for
ti dū trepidant: ait ille nullo firmatæ robore partes tolle
moras ſemper nocuit differre paratis. Titus ꝑinde dū taricheas bel
lo fugaſſet in ciuitatē regreſſus aduenas cum indigenis diſſidentes
audiens mox armato milite ciuitatem ingreſſus obtinuit: itidē ſi ad
deditionem offeratur aſſenſus cauendum ne ſentētia plurimorum
in dolo obtineat. P. Licinii proconſulis exemplo: nam quom pagos
ſub ſpecie deditionis oblatos accepiſſet qui in poſtrema receptique
acie collocati ſunt romanorum terga ceciderunt: proinde Cæſar nū
quā dedititiis credidit niſi armis: obſidibuſqꝫ traditis & ipſis ex no-
bilioribus lectis ueluti filiis ac fratribus principum numero ꝓ̄pli
tudine loci plerunqꝫ ad quingentos quo & fiduciam hoſtibꝰ adime
ret & ſibi munimenta conquireret.

¶ Quid ſi oppugnari caſtra contingat ¶ Ca. X

SI oppugnari caſtra utuaria ſorte plerunque cōtingat q̄ id
ratione fiat horum monemur exemplis. Scipio Aphrica
nus aggreſſus hyberna pœnoꝝ caſtra atque munitiones
nocte cōcubia fecit incendi: pœni trepidi quom caſu ignem accidi-
ſſe uel affuiſſe putarent inermes ad extinguendū aduolarunt qui fa
cile ab armatis oppreſſi ſunt: in utriſque caſtris. xl. milia hominum

igni ferroꝗ conſumpta:capta quinꝗ milia:duces ipſi miſerabiliter
aduſti egre effugerunt.Craſſus ex ducibꝰ Cæſaris hoſtium caſtra
hac arte expugnauit ipſe in Aquitania res gerens quom aduerteret
hoſtes conſuetudine rei publicæ loca capere:caſtra munire: cõme
atus ſuos includere:non cunctandum exiſtimauit quin pugna de-
cerneret hac re ad conſilium delata quom omnes idem ſentirẽt po
ſteꝝ diem pugnæ conſtituit:pͥma luce ꝓductis copiis auxilia in me
diam aciem coniectauit:ſicque acie inſtituta quid hoſtes cõſilii ca-
perent expectabat:illi &ſi multitudine ſua & romanorum paucita
te tuto ſe dimicaturos arbitrarentur:tutius tamen eſſe rati ſunt obſe
ſſis uiis commeatu intercluſo ſine uulnere uictoria potiri:Quod ſi
ſe Romani recipere cœpiſſent firmiori animo ſub ſarcinis adoriri
cogitabant.Hac re percepta Craſſus cum hoſtium cunctatione ſu
os alacriores effeciſſet ad hoſtium caſtra contendit: ubi quom alii
foſſas complerent:alii telis coniectis hoſtes repellerent : auxiliares
quibus non multum confidebat lapidibus teliſque ſubminiſtrãdis
& ad aggerem ceſpitibus deferendis conſtituit quom his intende-
rent equiteſque Craſſo renuntiarent non eadem diligentia ab decu
mana porta caſtra munita illi Craſſo iubente eductis quattuor co-
hortibus quæ præſidio caſtris erant in hoſtium caſtra peruenerũt.
Quomque bellum anceps eſſet & ultro citroque ferirẽtur hoſtes
ſeꝗ per munitiones eiicientes fugam peterent equitatus eos apertis
campis conſectatus ex hominum milibus quinquaginta uix quar-
tam partem reliquit.Propter huiuſmodi caſus animaduerto Cæſa-
rem ſatis cauiſſe ne caſtrorum munitionibus ampliores unq̃ latitu
dines includeret q̃ ſuis copiis implere ſufficeret.Eidem una conſue
tudo etiã fuit nunq̃ caſtra deſerenda eſſe niſi cum munitionibus
effractis hoſtes uallo prohibere nõ poſſent aſt eruptio quando ne
ceſſaria ſit.Galba eiuſdem Caeſaris dux documentum nobis ſit:
hic enim quom ad radices alpium hyberna caſtra locaſſet & com-
meatꝰ cauſa plurima pars ſuorum abeſſet:Galli ſubito alpium cul-
mina occupare cœperunt.Rebus cognitis Galba concilio conuoca
to ſententias exquirit placet interim rei euentum experiri & caſtra
defendere: Tunc ſigno dato hoſtes ex omnibus partibus concur-
runt: Hi quom primo integri uiribus & qua parte caſtra nudata
defenſoribus erant concurrentes auxilium ferent . Tandem ho-
ſtium multitudine & ſuorum paucitate languidiores effecti ſunt :

uallum hoſtes ſcindere:foſſam complere cœperūt ut res ad extremū caſum perduci uiſa eſt.Primoꝝ ordinum princeps ad Galbā conuenientes experiri extremum remedium ſuadent atque eruptione pugnare:princeps ſuos ſubiectos centuriões faciunt ut pauliſꝑ miſſa tela excipientes ſeſe ex labore reficiant:poſtea uero ſigno dato atque omnibus portis eruptione facta:nulla ſui colligendi hoſtibus facultas fuit:ſed circūuenti omnes fuſique ſunt:romani uero ſe incolumes receperunt.Aemilius ſimiliter Paulus uniuerſis lyguribus ex improuiſo adortis caſtra eius ſimulato timore diu militem continuit:fatigato deinde iam hoſte a quattuor portis eruptione e ueſtigio facta ſtrauit cœpitq; lygures Titurius quoq; ſabinus aduerſus amplum gallorum exercitum continendo militem intra munimenta metuerit ſuſpitionem ei præſtitit:cuius augēdi cauſa per fugam miſit:qui affirmaret exercitum romanorum in deſperatione eſſe:ac non niſi de fuga cogitare Barbari oblata uictoriæ ſpe concitati lignis onuſti quibus foſſas implerent ingenti curſu romanorū caſtra petierunt.Vnde in eos titurius uniuerſas imiſit copias:multiſq; gallorum cæſis plurimos in deditionem accepit.

¶Quod rebūs bellicis quiſquis finis obuenerit nunquā negligendus.¶Ca.XI.

AD hæc rebūs bellicis quiſquis finis obuenerit nunquā is negligendus.Si enim pari ſorte diſſeſſum ē: paribus annis repetere licet:ſi autem hoſtilis pars ſuperior ſit rebus labentibus & in fugā uerſis maturo conſilio ſuccurrendum eſt.Sertorius enim a.Q .Metello pio acie pulſus:quom neque fugam ſibi tutam arbitraretur:milites diſperſos abire iuſſit admonitos in quē locum uellet conuenire.Viriatus dux luſitanorum romanoꝝ copias locoꝝq; iniquitatem euaſit:eadem qua Sertorius ratiõe ſparſo exercitu primo deinde collecto. Tryphon autē Syriæ rex uictus ꝑtotum iter fugiens pecuniam ſparſit:eumque ſectantes Antiochi eq̄tes morādo effugit.Rex item callidus Mytridates romanæque auaritiæ gnarus qua ſequentes moraretur ſpargi ſimiliter a fugiētibus ſarcinas & pecunias iuſſit.M.Marcellus conſ. quom in manus galloꝝ incidiſſet omniaque infeſta uideret in medio hoſtium irrupit: quibus inopinata audacia exterritis regem eoꝝ occidit atq; ubi ſpes ſalutis uix fuerat inde maxuma ſpolia reportauit

Quid ſi bello pulſi munitionibus recepti ſint Ca. XII.

QVod ſi bello pulſi munitionibus recepti ſint ubi deliberationi opus eſt nunq̄ animus dimittendus: nanq; carthaginenſes quom ſyracuſanos graues infeſtoſq; paterētur: ab athenienſibus auxilia īpetrauere. Athanienſes magna claſſe inſtructa lycia & lamacho ducibus tantis uiribꝰ ſiciliā petūt ut ſuffragia ſua ipſi timerent: duobus præliis ſecundis ſucceſſibus factis hoſtes in urbem concludunt & obiecta claſſe terra mariq; cingunt: ſyracuſani fractis feſſiſq; rebus auxilia a lacedæmoniis petūt a quibꝰ mittitur Gylippus ſolus quidē ſed in quo omnium præſidioꝝ īſtar præferebatur: qui ueniens ut audiuit inclinatum iam belli ſtatū auxiliis contractis opportuna bello præoccupauit loca: deinde duobuſ præliis uictus in tertio lamachum congreſſu occidit: hoſtes ī fugā uertit: ſotios ab obſidione liberauit: athenienſes nauali certamīe cōgredi parant. Gylippus claſſem inſtructam a lacedæmoniis accerſit auxiliaq; ſotioꝝ athenienſes prima congreſſione uincūtur: caſtra cum omni pecunia publica uel priuata amittunt. Sic Gylippus optimus dux licet bis uictus nec animo tamen conſternatus nec fractꝰ in ſtatum optimum res reduxit: & ſi quidem uiribus diſſipatis nulla manus bello ſuperſit: hoc ipſum ſotiis rei gerendæ occaſionē offert. Ariſtonicus Aſiæ rex Licinium Craſſum cum multis auxiliorum copiis bello obtinuit. huic Craſſo Perpenna coſ. ſucceſſor ueniens Ariſtonicum recenti uictoria exultātem improuiſo bello ad ortus nudatum omnibus copiis in fugam uertit. Cūq; Stratonicē urbem ad quam ille confugerat obſidione cinxiſſet cruciatum famae ad deditionem coegit.

Quid ſi hoſtes bello ſine munitionibus pulſi Ca. XIII.

VErum ſi hoſtes bello ſine munitionibus pulſi fuerint oīo inſtandum erit ad reliquias cœpti prælii conſumēdas uti Mariꝰ qui deuictis prælio theotonicis eoꝝ reliquias quia nox bellum circumuenerat continuis ſubinde circunſedens clamoribus perpaucis ſuorum perterruit inſomnemque hoſtem detinuit ex eo aſſecutus ut poſtero die inrequietum facilius hoſtilem debellaret exercitum infinita haec negligentibus damna contigere. Ethius conſ. romanus dumonorum centum octuaginta milia uniꝰ

diei quota parte proſtrauiſſet facillimumque ſibi foret reliquos cō
ficere bellum conſilio nimis imprudenti diremit:ac totius galliæ ex
cidium hoſte impunito reliquit. Par huic pompeio contigit quo ſi-
bi ipſi mortem conſciuit: Nam cum Cæſare torquatum eius lega-
tum legionemque unam ut expugnaret aggreſſus eſt hoc periculo
ſotiorum pompeius cognito omnes eo copias contraxit in qua ſe il
lico Cæſar omiſſa obſidione conuertit. Torquatꝰ autem e ueſtigio
prorumpens Auerſum inſecutus eſt:ita Cæſaris milites ancipiti pe
riculo territi ipſo Cæſare fruſtra obſidente fugerunt: euaſit tamen
Caes. quia nocte interueniente pompeius proſequentem reuocauit
exercitum qui Cæſaris teſtimonio uictor tunc erat:cū diceret: erat
hodie profecto uictoria apud hoſtes ſe que tantum ea die ab eis po
tuiſſe ſuperari ſi uincendi gnarum ducem habuiſſent: deniquedi-
lapſus contractis copiis cum pompeium farſalicis campis uiciſſet
fugientem inſecutus eſt: Protinuſque obtinuit in omnibus bel-
lorum negociis ſemper in conſumationem intendebat: nil actum
credens cum quid ſupereſſet agendum : ipſe nanque cum belui-
tiorum trecenta quinquagintaocto milia bello cecidiſſet centum tri
ginta milia quæ ſuperfuerant nulla noctis parte itinere intermiſſo
die quarto in fines lingonum peruenerūt cum romani propter uul
nera & occiſorum ſepulturam triduo remorati fuiſſent Cæſar ad
lingonas litteras nunciumque miſit ne commeatu ne ue alia re adiu
mento illi eſſent:qui ſi iuuiſſent ſe eos hoſtium loco habiturꝰ. Ipſe
autem triduo intermiſſo cum omnibus copiis inſecutus eſt heluitii
rerum inopia adducti deditionem ſui obtulerunt atq; ad pedes Cæ
ſaris obortis lachrymis prouoluti pacem petiere:quibus cum obſi-
des armaque tradere præcepiſſet : dum ea conquiruntur nocte in-
termiſſa ſex milia diffugerunt:quos ille inſecutus hoſtium nume-
ro habuit:reliquos in deditionem accepit ac ſuis locis reſtituit. idē
cum Belgas bello fugaſſet illi in finibus ſuis pugnari domum re-
uerti ſtatuerunt:quibus ſecunda uigilia profectionem parantibus
cæſar ueritus inſidias quod cauſam nondum cognouerat exerci-
tum continuit. Prima luce re ab exploratoribus confirmata equita
tum præmiſit qui nouiſſimum agmen moraretur ipſe cum inſtru-
ctis legionibus inſecutus tantam multitudinem interemit quantum
dei ſpacium ſufficit:Mox antequam hoſtes ſe ex fuga reciperent i
fines eorum progreſſus ſine difficultate ulla munitiones eorum

obtinuit omni gallia deuicta cum quædam ciuitates belli cõſilia re nouare nuntiarentur in eorum fines exercitum traduxit:repentino eius aduentu accidit ut prius ab equitatu opprimerentur q̃ diffugere in oppida poſſent:nam & illud incurſionis ſignum quod incendiis aedificiorum fit Cae.edicto fieri uetuit:tum ut praecaueri non poſſet ac ne pabuli frumentiqꝫ copia deficeret: Itaque Cae.omnibꝰ hoſtium conſiliis magnis itineribus aduolando contendens occurrebat nec dabat ulli ciuitati ſpatium de aliena potius q̃ de domeſtica ſalute cogitandi hac celeritate & fideles amicos retinebat & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat.

¶ Non eſſe multorum ducum ſententia pertinaciter neqꝫ omnino uſqꝫ ad pernitiem fugientibus inſtandum ¶ Ca.XIIII.

Contra uero non eſſe etiam pertinaciter neqꝫ omnino uſqꝫ pernitiem hoſtibus inſtandum multorum ducum ſententia ꝑſpicuum eſt. Nanqꝫ.M.Liuius fuſo Haſdrubale hortantibꝰ eum ꝗbuſdam ut hoſtẽ ad interemptionem uſqꝫ proſequeretur reſpondit:aliqui ut ſuperſint qui de uictoria noſtra hoſtibus nuntient neceſſe eſt: Scipio Aphricanus dicere ſolitus eſt hoſti nõ ſolum dandam uiam ſed etiam muniendam. Pyrrhus quoque epyrhotarum rex inter cætera præcepta imperatoria memoriæ ꝓdidit non eſſe pertinaciter neqꝫ uſqꝫ ad perniciem fugiẽtibus inſtaturos uictores Quod ſtratagematis genus & ab ipſo & ab aliis etiam pleriſque clariſſimis ducibus in expugnandis quouis modo hoſtibus obſeruatum inuenio:ipſe enim cum ciuitatem quandam occepiſſet clauſiſque portis ex ultima neceſſitate fortiter dimicãtes eos qui in cluſi erant animaduertiſſet uiam illius ad fugam dedit. Hannibal cum incluſi germani ad tranſimenũ acerrime pugnarent deductis ſuorum ordinibus abeundi facultatem reliquit abeunteſqꝫ ſine ſuorum cæde & ſanguine ſtrauit. Ageſilaus Lacedæmonius aduerſus Thebanos cum acie confligeret intellexiſſetqꝫ hoſtes locorum conditione clauſos ob deſperationem fortius dimicare ſuorum ordinibus aperta thebanis ad euadendum uia rurſus in abeuntes contraxit aciem & ſine iactura ſuorum cecidit aduerſos ob deſperationẽ fortius dimicare ſuos pontem irrumpere prohibuit cum docuiſſet ſatius eſſe eum expelli ab europa q̃ cogi ex neceſſitate pugnare miſitqꝫ idem ad eum qui iudicaret quo in diſcrimine ſua res ſita eſſet

niſi fugam maturaret: Antigonus Macedoniæ rex ex etholis qui in obſidione ab eo compulſi fame urgebantur ſtatuerantque eruptiõe facta commoti uiam fugæ dedit: atque ita fracto impetu eorum īſecutus aduerſarios fudit. Titus eques romanus & cui duobus Scipionibus occiſis exercitus imperium detulit: cum circũuenti ab eo pœni ne multi morerentur acrius pugnarent laſſatis manipulis ex conceſſo fugæ ſpatio diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidauit. C. Cæſar Germanos incluſos ex deſperatione fortius pugnantes emitti iuſſit fugienteſque aggreſſus eſt. C. Manlius coſſ. cum ex acie reuerſus capta ab etruſcis romana caſtra inueniſſet omnib9 portis ſtatione circũdatis incluſos hoſtes in eam rabiem efferauit ut ipſe in prælio caderet: quod animaduertẽtes legati ei9 ab una parte remota ſtatione exitum etruſcis dederunt & effuſos perſecuti occurrente altero conſule ceciderunt.

Dolabra hoſtẽ eſſe uincendum nullamq́ rem ſummo duci magis conuenire q̃ moram cunctationemque nullam minus q̃ feſtinationem ac temeritatem Ca. XV.

ACcedit ad hæc Domitii etiã Corbulonis conſiliũ qui Dolabra hoſtẽ dicebat eſſe uincendum quod multis nõ ſecus præclaris ductoribus id ſeruãtibus in ſucceſſum & nominis ſui gloriam uenit & Fabio maximo imprimis Nam cum aduerſus Hannibalẽ miſſus nollet cum eo acie confligere ſed cunctando exercitum eius terere: qui tum pecuniæ tum annone præmeretur inopia per ſumma montium iuga & abditos nemorũ ſaltus caſtra ponens Hannibalem ſequebatur & ſeſe e latere egreſſus opponebat: cumque a multitudine rideretur & Hannibalis uocaretur pedagogus id minimi pendens cogitantibus ſuis atque conſiliis utebatur & ad amicos ſæpe conuerſus dicebat eum ſibi timidiorẽ uideri qui cauillationes conuitiaque timeret q̃ qui hoſtem fugeret: inſuper cum de collega Minutio quoniam hoſtes aliquot ꝓſtraſſet magnus rumor eſſet: quaſi uir eſſet nomine romano digniſſimus Magis ſe inquit ſecundam Minutii fortunã q̃ aduerſam pertimeſcere: pauloq́ poſt cum inſidias incidiſſet Minutius & ſimul cum exercitu periret ubi ipſe auxilium tulit: tum magnum hoſtium numerum perdidit tum illum ſeruauit unde & Hannibal uictus & impetu ſuo fractus ad ſuos & amicos dixiſſe fertur: Nunquid non dixi uobis fore aliquando ut hæc montana nubes maxima nos in campo ui tẽpeſtatis

obrueret: Eodem modo aduerſus Philippum Sertorius cum trans
hyberū amnē ad eum cōflueret undiq; multitudo & barbara turba
quæ feritate & ſuperbia ſua cuncta turbaret nec ducis iuſſum expe
ctaret ſed temeritate in hoſtes ferretur p̄mum rationibus & uerbis
inſtruere eos conatus eſſe: deinde ut uidit eos nihilominꝰ temere ꝓ
perantes ſtatuit ſic eos obiicere hoſti ut non omnino frangerentur
ſed uulnera acciperent: ſperans per hæc ipſis in reliquū tēpus man
ſuetioribus uſurum: Geſta itaque re ut ipſe cogitauerat opportune
affuit & fugientes ſuſcepit reduxitq; in caſtra ac paucis poſt diebus
ut corū mentes erigeret conſolareturq; aduocata totius exercitus cō
tione duos equos in mediū adduci iuſſit: alterū i acie ſenioq; confe-
ctum: alterum fortē & nitidū caudāq; ꝓmiſſam habentem. Aſtabat
autē iuxta gracilem illū uir magnus & robuſtꝰ admodum iuxta ni
tidum & præpotentē uir paruꝰ & imbecillis: dato autē ſigno uir ille
magnus ut ei mandatū erat caudā uniuerſam gracilis equi ambabꝰ
manibus captā aduellere temere ac uno conatu adnixus eſt. Paruꝰ
etiā uir præpotētis equi caudā paulatim depilabat. Tandē uero ille
fruſtra ſimul totā caudam trahens ſibi quidē moleſtias inanes cir-
cunſtantibꝰ uero riſum præbens defeſſus eſt: & ille paruus euellen
do paulatim ſetas caudam fortis equi ſpatio perbreui nudauit Tunc
aſſurgens Sertorius uidetis inquit cōmilitōes ingenium plus poſſe
q̄ uires: multaq; quæ uno impetu ſuperari non poſſunt ſenſim pau-
latimq; ſuperari. Scipio iunior cum effrenatam hoſtium demētiam
eſſet intuitus dicebat tempore ſecuritatem emi: Nam boni impera-
toris ueluti medici officium eſſe ut ferri curatione utatur ad poſtre
mum: Verūtamen tēpeſtiue adortus Numantinos in fugam uertit.
Cumq; uictos grauiter ſeniores ferrēt exprobrātes q̄d eos fugiſſēt
quos totiens fugaſſent Numantinum quempiam dixiſſe fertur pe
cudes quoq; eaſdem nunc eſſe ac paſtorem alium proinde nullā rē
ſummo duci magis conuenire q̄ moram & cunctatione nullam mi
nus q̄ feſtinationem temeritatemq; his duabus maxime cōtrariis re
bus oēs qui diuturno bellorum uſu peritiſſimi hoc tempore iudi
cantur. Magnis imo ingentibus te Sigiſmunde Pandulfe laudibus
in cælum tollunt: utpote qui duos florentiſſimos potentiſſimoſq; re
gios apparatus mora ac celeritate ꝓtriueris Alphonſum enim cla
riſſimum & illuſtriſſimū Taraconenſium regem cum plurimū ui
geret & Franciſci Sfortiæ ſoceri tui copias primo perſequeretur: tu

pii filii functus officio:ſocerum genteſque eius oēs intra munitio
nes phani fortunæ & mœnia poſitis caſtris recipiens id mora cun-
ctandoque aſſecutus es:quanquā hoſtes portas urbis ſæpenumero
excurrerent:obſeſſoque ſimilis uiderere ut & ſoceri tutela fueris &
huiuſmodi regis uires conatumue omnē ſapientia tua & animi ma
gnitudine faciliter eluſeris & irruptione tandem in eū facta ex pice
ni finibus exegeris:Eundēque quinquennio poſt Regē populonia
expeditione longa & graui illius metatione aggreſſus nō armis &
gentibꝰ ſed armorum umbra potius:ignium nocturna ſignificatio
ne illuceſcentium tranſfugarumq; crebro rumore nuntiantium au
xiliorum populorumque totius etruriæ tecum ne id oppidum dede
retur confluentium forti denique & aīoſa repentinaque tuorum mi
litum eruptione muros habentem exultantēque iāiā & ſpoliantem
uno ut ſic dixerim:nō toto incurſu more fulminis obtriuiſti: quod
uno eodemq; momento adiuiſti percuſſiſti abſceſſiſti:nec uana de
te prædicatio eſt regem abſte ante uictum eſſe q̄ uiſum ſicq; quod
paucis unquā ducibus conduxiſſe accepimus Faneſtrium Sfortien
tiumque expugnatione ad agendum cunctatione populonia ad tu
endum ſuccurrendumque audacia irruptiōe ac feſtinatiōe uſus es.

Cauendum ne ſucceſſu rei quiſquam elatus in periculum ꝑni
ciemque trahatur. Ca.XVI.

AT quanquam audentes deus ipſe iuuat ut Naſo inquit &
uſu ſæpenumero cōprobetur:illud tñ ſummopere cauē
dum ē ne ſucceſſu rei quiſquam elatꝰ in periculum ſuoꝝ
pernitiēq; trahatur:Hoc qdam īperatores cōſiliū minime ſeruantes
dū audacter magis q̄ caute feruntur in hoſtes in magnam ſe ac ſuo
rum ruinam cladēq; ꝓpe miſerabilem iniecerunt:quod ſi non ali-
unde conſtaret Cyri potentiſſimi & præclariſſimi Imp.ac afrorum
monemur exemplis.Cyro enim Scythiam ingreſſo Thomiris regi
na quæ genti præerat tranſitum Araxis fluminis cum poſſet probi-
bere tranſire permiſit p̄mo ꝓpter fidutiam ſui ꝓpter opportunitatē
obiecti fluminis & hoſtis incluſi:mittit igitur tertiam partē copiaꝝ
cum filio ad inſequendum hoſtem:Cyrus caſtra inſtructa uino e-
puliſque deſeruit quaſi territus refugiſſet Barbari quaſi ad epulas
inuitati p̄mo ebrietate uincuntur mox reuertēte Cyro uniuerſi ob
truncātur:Thomiris exercitu ac filio amiſſo uel matris uel reginæ

dolorē ſanguine hoſtiū diluere potius q̄ ſuis lachrymis parat diffi
dētia igitur diſſimulata deſꝑatōe cladis illatæ paulatī cedēdo ſupbū
hoſtē in inſidias uocat:cui cū īter montiū āguſtias occurriſſet ducē
ta milia pſaꝝ cū ipſo rege deleuit addita ſup oīa illiꝰ rei admiratiōe
qđ nec nūtiꝰ ꝗ dē tantæ cladis īterfuit. Aduerſus afros rebellātes hā
nibal a carthaginēſibꝰ miſſus cū ſciret gentē auidā eē uini uinum:
qđ illi erat ī caſtris mādragora ꝑmiſcuit cuiꝰ inter uenenum & ſo-
porē media q̄dā uis ē:tunc ꝑlio leui cōmiſſo ex īduſtria ceſſit no-
cte deinde intēpeſta relictis intra caſtra ꝗbuſdā ſarcinis & oī uino
īfecto fugā ſimulauit:Cumqꝫ barbari occupatis caſtris in gaudium
effuſi medicatum uinum hauſiſſēt & in modum defunctoꝝ ſtrati
iacerēt:reuerſus cœpit eos & trucidauit. Idē cum ſciret ſua & roma
noꝝ caſtra in eis locis eē q̄ lignis deficiebāt ex īduſtria regiōe deſer
ta plurimos armētoꝝ greges ītra uallū reliqͭt: quibꝰ uelut præda ro
mani potiti in ſūmis lignatōis anguſtiis īſalubribꝰqꝫ ſe cibis onera-
uerūt. hannibal aūt reducto nocte exercitu ſubito oppͣſſit:hiſtri cū
ſeq̄rent etholos qui bellantes eos nuꝑ adiuuerant:īitia pugnæ ꝓſꝑa
hoſti fuerūt eadēqꝫ exitii cauſa. nam cum. Gn. Mamlii caſtra cœpi
ſſent optimæqꝫ prædæ incubarēt epulantes & ludibūdos pleroſqꝫ ac
ubi eſſent neſcientes præ oculis Appiꝰ pulcher īuadit:ſic eum ſan-
guine & ſpiritu male partam reuomuere uictoriam:ipſe rex epulo
equo impoſitus cum ſum ſubinde crapula & capitis errore laſſaret
captum ſeſe uix & egre poſtquam experrectus eſt didicit.

¶ De Coniuratorum apparatu in caſtris uitando ¶ Ca. XVII

ACcuratiōes ꝓinde cōuiuioꝝ & apparatus nobiliſſimi du
ces caſtrēſibꝰ ꝓhibuere. Sic Maſſiniſſam po. Ro. amicū
centeſimū uitæ annum agentem ſtantem uel ambulātem
meridie ante tabernaculū ſolitum cibos ſumere nouimus: Hanni-
bal nequam diei ꝑtem intermitteret nō niſi crepuſculo cenabat: Sci
pionem & Alexandꝝ ſimplici pane in itinere cum amicis cōtentos
fuiſſe tradunt. Vrius fortiſſimus dux romanus qui ualidiſſimam
italiæ gentem qui ditiſſimum græciæ regem uicit:ut de eo ſcriptum
eſt:Paruo quæ legerat orto ipſe focis breuibꝰ ponebat oluſcula ea-
dē leguminum rō ꝑmultis placuit:quibꝰ Seueꝝ ꝓncipē inter tot di-
uitias uti ſolitum accepimꝰ ſingulas etiā delitias faſtidientem: Seue
rum ſeptimum nobilem ducem legimus cum eſſet ī caſtris. nā cum
uinum iuſſiſſet in expeditiōe neminem bibere ſed aceto uniuerſos
eē cōtentos piſtoreſqꝫ ſequi caſtra ꝓhibuiſſet buccellato iubēs oēm
militarem turbam cōtentam eſſe añ omnes ipſe cōi & militari cibo

uſús corāꝗ & ante papylionē nec ſibi unquā̃ uel cōtra ſolē uel im
bres tecti q̄ſiuit ſuffragia. Pōpeiꝰ uero cū aduerſa ualitudīe labora
ret:& ut turdo ueſceret medicꝰ iuberet. illūꝗ ſui fruſtra tūc q̄rerēt:
erat.n.p̄ter anni tp̄s diceretꝗ quidam fore: ut apud Lucullum turdi
quē penes annum itegꝝ nutrirētur inuenirēt ergo inq̄t ni lucullus
ſtuderet delitiis uiuere Pōpeius nō poſſet ac dimiſſo medico ꝑatu
facillimis uilibꝰꝗ cibis uſus ē Iulio cæſari facilitas circa uictum tāta
fuit ut cum appoſitis aſparagis ꝓ oleo unguentum inſtillaretur idꝗ
q̄ ꝑmum aīaduertiſſet facile comāducaſſet increpuiſſetꝗ qui id mo
leſte tuliſſet: milites eius radicē cuiuſdā herbæ euellētes ea lacte cō
mixta ueſcebantur factumꝗ ex ea panē intra hoſtium ſtationes p̄
currentes iaciebāt addebantꝗ ſe q̄diu herbam huiuſmodi terra nu
triret obſidionem Pōpeii haud quaquam deſerturos. Eum autē pa
nē eumꝗ ſ̄monē ne hoſtium patientia ac ꝑtinatia ſuoꝝ animi fran
gerentur aſportari in mediumꝗ ꝓferri uetuit Pōpeius. Auguſto ēt
quem minimi cibi fuiſſe cōſtat & fere uulgaris ſecundarium panē
piſciculos caſeum manu p̄ſſum ficuſꝗ biferas & uirides placuiſſe
legimus. Tranſrhenum etiā Tyberium eum uitæ genus obtinuiſſe
ferunt ut ſedens in ceſpite nudo cibū cœpit ſine tentorio ꝑnoctarit.
Diuus Adrianus cibis caſtrenſibus caſeo & larido in ꝓpatulo liben
ter eſt uſus Scipiōis æmiliani Metelli & auctoris ſui Traiani frætus
exēplo. Cambiſi nō ꝓuiſis comeatibus nō exploratis itineribus ꝑin
uia & arentia ſuū trahenti exercitum cum deeſſent neceſſaria nec
quicq̄ ſubminiſtraret ſterilis & inculta humanoꝗ ueſtigio deſtitu
cta regio tenerrima ꝑmo frōdium & cacumina deinde coria igne
molita neceſſitas cibum fecit poſtea cu inter harenas radices quoꝗ
& herbæ defeciſſent apparuiſſetꝗ inops etiā aīalium ſolitudo deci
mum queꝗ ſortiti alimentum habuerunt: cumꝗ ꝑtē exercitus ami
ſiſſet partē cōediſſet timuiſſetꝗ ne uocaretur ad ſortē ꝓindeꝗ tunc
demum ſignum receptui dediſſet ſeruabantur interim generoſe il
li aues & inſtrumenta epulaꝝ camelis uehebantur cum ſortirentur
illos milites eius q̄ male perirent peiꝰꝗ uiuerent. Illud deniꝗ Sigiſ
munde Pandulfe nō ſiluerim inter hæc ſumma ducum & impera
toꝝ uitæ ornamenta tantā uideri in te ſilitudinem ac cōſonantiam:
ut nihil excogitari poſſit ſimilius nihil maius dici cum omne genꝰ
hoc hoīum ducum & imperatoꝝ laboꝝ patiens: uigiliarum ſitis in
ediæ & oīs anguſtiæ imitando aut æquaris aut exceſſeris. Quis.n.
neſcit cum per omnem uitam nullum uiliſſimi cibi genus aſperna
tus ſis una cum tuis militibus populonia expeditione nō ſecundo

iſtorum more nõ cibario tantũ pane te uſum ſed atro ſed duro ſa
xi inſtar uirentiqꝫ q̃dam lanugine atqꝫ muçore quẽ canes aĩalia ad
cibũ ſemꝑ ꝓna ac iumenta ſingula faſtidirent. Prætereo glandes e
ſubere q̃ tibi tuiſqꝫ militibꝰ ĩ, tanta famis acerbitate tanquam ſapore &
cõdimẽto quodam ĩmixto opes regiæ uidebantur. Taceo ſtagnan
tiũ fontiũ calentes ac ſulphureas aquas: & quanquam uini habendi
facultas oĩs abeſſet ac eiuſmodi aquæ nauſeam prius q̃ndam affe-
rrent q̃ ſitim reſtinguerẽt: nihil tamen tibi ac tuis cũ omniũ admi-
ratione incolentium uiſum eſt unquam illis aquis bibiſſe iocundiꝰ
Maxime igitur rationis eſt bellicæ ſeſe delitiis continere maxĩe rur
ſus in prædam leui momento nõ ruere ambitioſa licet ac certa uide
atur: ſæpenumero enim fit ut dum delitiis: dum exuuiis hoſtium:
dumqꝫ ſpoliis miles occupatur hoſtem in ſe reuocet: ſicqꝫ q̃ multos
præclaros duces cum ingentia prælia maximoſqꝫ exercitus confe-
ciſſent huiuſmodi rerum uoluptate ſubactos confectoſqꝫ fuiſſe

¶ Quæ uſui uideantur utrinqꝫ ad danda uel euocanda ſubſidia ſi
exercitum noſtrꝫ caſtris aut locis munitis obſideri cõtigerit aut
alios obſidere: deqꝫ notis militaribꝰ quo ue tempore qui notarii
appellantur denominationẽ acceperint ¶ Ca. XVIII

SAne poſt haſce q̃s modo diximus bellorum rõnes ſi ex-
ercitum noſtrum caſtris aut locis munitis obſideri conti
gerit aut alios obſidere: quæ uſui uideantur utrinqꝫ ad dã
da uel euocanda ſubſidia: uel certe ad hoſtium artes clandeſtinis cõ
ſiliis & rõnibꝰ dep̃hendẽdas nõ erit ĩutile ſcire & maiorum exẽplis
euoluere. Cicero Cæſaris dux caſtris hybernis obſeſſus nuntios at
tentius de ſtatu rerum ſignificare cupiens mittit ad Cæſarẽ & cum
aliq in hoſtium manibꝰ lapſi & ſub oculis ſuorum crudelibus ſup
plitiis affecti reliquos merito terrore cõpleuerint: inuẽtus ẽ tandem
ſeruꝰ unus ex Gallia q libertate & magnis p̃miis & pollicitationibꝰ
lr̃as Iaculi amẽto inſertas quia gallus & gallis mĩme ſuſpectus tulit
ad Cæſarẽ Illius ergo ſolicitus Cæſar gallum eqtẽ q̃ndam ꝓmiſſis
ingentibꝰ ĩpellit ut litteras ſuas ad Ci. referat: & ſi caſtra ingredi ne
queat alligatas iaculo intra uallum iaceat paret ille: & ad caſtra cum
ueniſſet accedere metuens ut iuſſus erat litteras iaculatur quæ caſu
q̃ndam in turrim inciderunt: neqꝫ a quoquam ante diẽ tertium uiſæ
ſunt: Tunc cõſpecte a quodam milite detrahuntur & ad ipſum cui
inſcriptæ erant Ciceronẽ perlatæ atqꝫ in concilio militum recitatae

magna oēs fidutia & gaudio repleuere. Erat aūt perbreuis epiſtola ne a barbaris poſſet intelligi litteris graecis in hanc ſententiam per ſcripta: ego iā cū legionibus iter arripuī cōfeſtimq; adero: Tu uirtu tem tuam p̄ſtinam ut retineas q̄ſo uale: Ioſephus uelleribus ouium nuntios tegens multo tp̄e uigiles romanoꝝ fefellit ſpecie canū dece ptos fuerunt: q̄ inflatis utribus litteras intus inſutas habentibus per nuntiū mitterent qui cruribus uelut gubernaculis curſū dirigētibꝰ ꝓcul aſpiciētes qui in caſtris erant maxime ſpecie belluæ decipent Arpagus occaſionē uindicandæ iniuriæ q̄rens litteras Cyro nepoti apud Medos in exiliū demoranti exenterato lepore per ſeruū miſit rete quoq; deferre iuſſit: quo ſuſpitiōe uiaꝝ cuſtodibꝰ umbra ue natus auferret: factūq; eſt ut ſecrete hinc inde miſſis epiſtolis Cyrꝰ auū Aſtiagem regno & Syro & medo p̄uaret: nōnulli uaginaꝝ inte riora ſcripſerunt arundine: alii dolonibꝰ ue & baltheo: alii clādeſti nis nūtii ſui corporis iumentoꝝq; ſuoꝝ ꝑtibus circūplicatam mittūt epiſtolā colūbæ quoq; internuntiae in magnis rebꝰ fuere epiſtolas annexas collo uel earū pedibus obſidione mutinēſi Hyrcio cōſule ad Decium Brutum ac Decio Bruto rurſus ad Hyrcium mittente ubi diſpoſito cibo quibuſdā eminentiſſimis locis colūbas tenebris p̄us incluſas & fame plurima affectas illinc inde uolare inſtituerāt. Cæcilius uolateranus eq̄ſtris ordinis hyrundines cōprehenſas i ur bem ſecū afferens uictoriae nuntios amicis mittebat in eundē nidū remeātes: Tradit Fabius pictor cum obſideretur p̄ſidiū romanoꝝ a lygurtinis ad ſe allatis lino ad pedes alligato nodis ſignificare quo die adueniente auxilio eruptio fieri deberet: Eſt litteraꝝ græcaꝝ u ſus inter latinos Latinoꝝ & aliorum inter græcos: Græcis .n. litteris ſcriptas epiſtolas Symachus Dionyſio regi mittens patefecit cartha ginenſes: Duce Hannone ad bellum arma parare ob quā rē inſidi is cognitis carthaginenſes edicto publico uetuere ne quis ſuorum græce loq̄retur aut ſcriberet: Eſt Aegyptioꝝ quoq; uſus atq; q̄ hunc ſequuntur uarias aīalium ſpecies ꝓ litteris notant eorum more. nō enī ſyllabarum cōpoſitiōe aut litteris uerba eorum exp̄muntur ſed imaginum huiuſmodi forma earum ſignificatione uſu memoriae hominum tradita. Nā ut Lucanꝰ inq̄t: Nōdum flumineos mēphis cōtexere biblos Nouerat: & ſaxis tantum uolucreſq; feræque Scul ptaq; ſeruabant magicas aīalia linguas: ut & in obeliſcis adhuc Ro mæ ſtantibꝰ eſt uidere: per uulturē nanq; naturæ uocabulum īdicāt

nam mares nullos poſſe inter huiuſmodi uolucres inueniri phyſi
ci tradunt ac per ſpeciem & figuram apis mella conficientis regem
aculeoſq; per accipitrem rem denotant cito factam quoniam haec
aliarum ferme omnium auis ſit uelociſſima transferturq; hæc notatio
ad domeſticas res quæ uelociter fiant: Cocodrillus malum ſignifi-
cat: dracōe autem caudam ſuam mordente & in ſeſe recurrente an
nus per eoſdem indicatur ſicut apud nr̄os clauum indicem annorum
numeri fuiſſe diligens talium modo numerorum auctor Cincius
affirmat. Leonis etiam capite apud eos mōſtratur præſens tp̄s quia
cōditio eius inter præteritum futurumq; actu p̄ſenti ualida feruens
que eſt. ſed præteritum tempus lupi capite ſignatur q; memoria re-
rum tranſactarum rapitur & aufertur. Canis item blandientis effi-
gies futuri tp̄is deſignat euentū de quo nobis ſpes licet incerta blan
ditur terram: inſuper ægyptii ſignificare cum uolūt bouis figuram
ponunt. Oſirim cū ſolem eſſe aſſerunt ſceptrum ſculpunt: inq; eo ſpe
ciem oculi exp̄munt & hoc ſigno oſirim monſtrant ſignificantes
hunc deum ſolem eſſe regaliq; poteſtate ſublimem cuncta deſpice
re quia ſolem iouis oculum appellauit antiqtas. Oculus item iuſti-
tiæ ſeruatur & totius corporis interp̄tatur cuſtos reliq̄rum corporiſ
ptium dextra manus digitis paſſis liberalitatē deſignat. ſiniſtra ue-
ro cōpreſſis tenacitatē atque auaritiam eodem modo & cæterarum
corporis ptium figuræ atque inſtrumenta aliquid certum notabant
quæ memoria hominum lōga ac meditatiōe obſeruata e ueſtigio
quid ea exp̄merent internoſcebant. Sunt & iuris militaris notæ de
quibus dicere neceſſarium eē duximus in breuiculis enim quibus
militum nomina inſcripta cōtinebantur apud ueteres quo inſpicerē
tur quanti ex militibus ſupereſſent quantique in bello oppetiſſent.
T. lr̄a in capite uerſiculi poſita ſuperſtitē deſignabat T ita uero de
functum unde illud. O. p̄mum ante alias infœlix littera T ita. cum
autē imperitiam ſignificare uellent huiuſmodi nota. A. uſi perhi-
bentur: cum uero ſilentio quid agēdum. S. Notas etiam litterarum
inter ſe ueteres factitabant imperatores ac magiſtratus ut quicquid
occulte inuicē in ſcripturis ſignificare uellent mutuo ſcriberent cæ
teris ignorantibus quid nam eiuſmodi ſibi litterarum uellet ordo
huius rei teſtes ſūt libri epiſtolarum. C. Cæ. ad. C. Oppium & Bal
bum Cornelium quibus rerum gerendarum eius in remotis p̄ſen
tiam exhibere cura erat: in eiuſmodi. n. epiſtolis inuenire erat lr̄as

abſq; ullo ſyllabaꝝ cōiugio cum occulto tñ̄ ipſarum lr̄arum permu
tatiōis ordine ut in ſcriptura quidē alteriꝰ altera & ſitum & nomen
occuparet ut in Bartꝰ & Felipo uocabulis his ad cuiuſq; notādi noīs
integritatē lr̄is quæ deeſſent ex reliquo elemētorum numero ſuper
additis aliiſq; ꝑ ſcribentium arbitrio nihil ſignificantibus. Iulius itē
Cæ. in his quæ aperta nō oībus eſſe uoluit per notas ſcripſit atq; eo
elementoꝝ ſitu ut dictio nulla cōponi quiret: hūc uero litteraꝝ ordi
nē ſi quis imitatione dignū cenſeat. D. ꝑ. A. & ſic deinde reliq̄s cō
mutabit & tranſferet ſuper eodem Auguſti quoq; Cæ. ad filiū extat
epiſtola in hunc modū: Quoniā quidem innumerabilia aſſidue q̄
ſcribi alterutꝝ oporteat & eſſe ſecreta habeamꝰ īter nos notas ſi uis
tales ut cū nobis aliquid ſcribendū erit ꝑ una q̈q; littera ſcribamꝰ ſe
quentem hoc modo. B. ꝑ. A. C. ꝑ. B. ac deinceps eadē rōne cæteras
ꝑ. Z. littera redeundū ad duplex. A. A. ſed & ipſa carta in rōne eſt
Ea enim ſi ſucco cepæ inſcribatur igni oppoſita reddit litteras. Titu
nalii quoque quā noſtri lactariā herbā: alii lactucā caprinā uocant
albiſſimo ſucco inſcripto corpore cū inaruerit ſi cinis ſpargitur ap
parere litteras & eis q̄dē alloqui maluiſſe ueteres q̄ codicillis. Simi
li modo alii alios fallunt lacte recenti cartis inſcriptis fatiſcentibꝰ de
inde litteris aſꝑſæ carbonis puluiſculo q̄les apud ingenioſum poetā
in ſua re militari dicentē inuenies: Cū poſſit e rure cartas celare liga
tas & iuncto blandas ſub pede ferre notas Cauerit hæc cuſtos ꝑ car
ta cōſcia tergū præbeat in quæ ſuo corpore uerba ferat. Tuta quoq;
ē fallitq; oculos e lacte recenti littera carbonis puluere tange leges
Fallit & humiduli quæ fiet acumine lini efferret occultas pura tabel
la notas. Cartā alii calidiſſimo aſtu nulliꝰ momenti uerbis de rebꝰ
ſeriis ac familiaribꝰ attramento ꝓmū inſcribunt cū alia quæ cupiūt
eſſe ſecreta urina notent: quæ deſiccata ut intuentiū oculos fallit cū
litteraꝝ ꝑſpicue etiā intuentibꝰ nihil conſpiciatur ſi ſic igne caleſcat
litteras aboriri undiq; ac legi poſſe nō dubium ē. Legimꝰ quoq; De
maratum lacedæmonio regno pulſum & apud perſas degentē para
tum exercitum contra Græciam a Xerſe perſaꝝ rege lacedæmoni
is callido ſtudio patefeciſſe: ſcriptas nanq; tabellas ſuperducta recē
ti cera texit eaſdemq; per ſeruum neſcium facti miſit: delatæ autem
magiſtratibus ſtuporē attulerunt: ſcriptum enim uidētes nihil qui
dam deluſionē eſſe putabāt: Alii mittentis ingenium ſuſpicati ſunt
ac eo rē maiorē quo eſſet occultior arbitrati ſunt demum rē oībus

dubiã: Leonide regis ſoror aperuit ceræ enĩ tegmine abraſo & ſub
lato litteras occultas inuenit: ac Xerſem. vii. milia trecentaqꝫ de au-
xiliis regno armaſſe nec aliter pœnoꝝ quiſpiã a carthaginenſibꝰ mi
ſſus ad cõſilia hoſtium exploranda fingens ſe patria pulſum mili-
tĩque ſe expeditionis offerens pugilaribus uacuis noua deſuper il-
lita cera ciuibus ſuis omnia perſcribebat. Quidam barbarica calli
ditate & aſtu plus q̃ punico uſi abraſa hoĩum capita inſcribunt do-
mique q̃diu capilli fructificent eos obſeruãt qui tandẽ ad amicum
ſecreti illius conſcium miſſi abraſiqꝫ deliteſcẽtes crinibus litteras ꝓ
dunt. Lacedæmonii aũt & Ephori cum reipu. ſecreta non oĩbus eẽ
cõmunia litteris publicis aut ad claſſis præfectos aut ad ĩperatores
ſuos miſſis: uolebant ne ſi in manibus hoſtium inciderent archana
publica ꝓderentur ea hoc modo in ſcripta mittebant. Haſtilia duo
terretia erant eadẽ longitudine pari craſſamento ornatuqꝫ cõſimili
adeo ut uiciſſim cõiuncta congruerent: ex his alteꝝ cum domi ſibi
reſeruent: alteꝝ tribuant præfecto uel imperatori in bellum deſcen
denti cũ archanũ quicq̃ & arduum inſcribere cupiunt cartam lori ĩ
ſtar ꝓlixam & anguſtam haſtili ſuo circumplicãt & inuoluunt nul-
lum oris cohærentibus facientes interuallum haſtilis ſuperficiẽ un
diqꝫ carta occupante Quod ubi factum eſt in circumplicata carta ꝑ
tranſuerſum iuncturarum uerſibus a ſummo ad imum proficiſcẽ
tibus deſcribunt dempto de hinc codicillo ad præfectum uel impe
ratorem cõmenti illius conſcium abſque ligno ſcripta mittunt quæ
cum his accepit & lectione nihil ualeat litteris truncis & mutilis &
ita undique hinc deinde ſparſis & diſſipatis ut nullus prorſus ſen-
ſus coniecturam habeant ſuo quod penes ſe habet ſumpto haſtili
Codicillum ſic p̃ciſum a ſummo ad imum ut fieri debere ſciebat.
circumplicatum inuoluit adeo ut eiuſmodi circunductione ſimi-
lem inſeriem conſtituta uerborum continuatio reperiatur. Eſt &
circa perſcribendas uoces uel paucioribus litteris notandas ſtudiũ
neceſſarium: quod partim prout cuique uiſum eſt fit: partim pro
uſu publico & obſeruatione communi nanque apud ueteres cum
uſus notarum nullus eſſet praeter ſcribendi facilitatem maxime in
ſenatu ut hi qui ſcribendo aderant celeriter dicta comprehenderẽt
quædam litteris notabant & ſingulæ litterae quid ſignificarent in
promptu erat hoc modo unicam Catonis orationem ut de coniura
tis ſupplitium ſumeretur ſeruatam & litteris demandatam ferunt

Cicerone cõſule uelociſſimos ſcriptores diſponẽte atqꝫ docẽte ut ꝑ
ſigna q̄dam breueſqꝫ notas huiuſmodi multarum litterarum uim
hñtes dicta colligerẽt quo tp̄e nondum reperti erant hi qui notarii
appellabantur:ſed tunc ꝑmum huiꝯ rei ueſtigia ferunt extitiſſe au
ctoreqꝫ ad Lucillium Seneca uiliſſimorum mancipiorum cõmẽta
fuiſſe hanc itaque publicã & occultam litterarum ſignificationẽ q̄
in monumẽtis ueterum curiarum:tribuum:comitiorum:poteſtatũ
magiſtratuum:p̃fecturæ:ſacrorum ludorum:rerum urbanarum:
rerum militarium:collegiorum:decuriarum:faſtorum: numerorum
mẽſurarum:hiſtoricorum deniqꝫ & oratorum libris ſparſim repiet
q latiꝯ & uberiꝯ ſcire uolet ꝓbi Valerii grãmatici Tullii Tirõis Ci
ceronis Liberti Philargii Samii.L.Annei Senecæ & Petri Diaconi
comẽtarios de ea re ſatis curioſe cõſcriptos inquirat. Sunt & aliæ q̄dã
digitorũ notæ & oculorum & aliarum ue ꝑtium quibus ſecum taciti
ꝓculqꝫ diſtantes colloquunt:ſicut militaris etiã mos ẽ ut quotiens cõ
ſentit exercitꝯ quia uoce nõ põt manu ꝓmittat. Alii quia uoce non
pñt gladiorum motu ſaltant:Enniꝯ de q̄dam ĩpudica q̄ſi in choro pi
la ludens datatim dat ſeſe & cõmunẽ facit alium tenet alii nutat alibi
manꝯ eſt occupata alii ꝑuellit pedẽ alii dat anulum alium inuocat cũ
alio cantat attamẽ aliis dat digito lr̃as. Ouidius ſimiliter more ma-
iorum apud quos hoc loq̄ndi genus freq̄ntiſſimũ fuiſſe cõꝑio ĩpudicã
aliam & amicam ſuam his notis & nutibus monet in uirum cum p̃
mit inquit: Ille thorum uultu comes ipſa modeſto ibis ut accumbas
clam mihi tange pedẽ:me ſpecta nutuſqꝫ meos uultumqꝫ loquacem
excipe furtiuas & refer ipſa notas:uerba ſuperciliis ſine uoce loq̄n-
tia dicam uerba leges digitis uerba notata mero Cum tibi ſuccurrit
ueneris laſciuia noſtræ purpureas tenero pollice tãge genas ſi quid
erit de me tacita quod mente loq̄ris:pendeat extrema mollis ab au-
re manus:Cum tibi quæ faciam mea lux dicam ue placebunt: Ver
ſetur digitis anulus uſque tuis:tange manu mẽſam: Tangunt quo
more p̃cantes:Optabis merito cum mala multa uiro. Idem poeta la
ſciuiſſimus alibi in impudicam aliam & amicam ab alio corrupta
Ipſe miſer uidi cum me dormire putares ſobrius appoſito crimina
ueſtra mero:Multa ſuꝑcilio uidi uibrante loquentes Nutibus in ue
ſtris pars bona uocis erat Non oculi tacuere tui conſcriptaqꝫ uino
Menſa:nec in digitis littera nulla fuit:Sermonem agnoui quod nõ
uideatur agentem:uerbaqꝫ ꝓ certis uiſa ualere notis.

¶ Vocabula rei militaris publici honoris priſca atq; præclara Ca. I

¶ LIBER OCTAVVS

QVanto ingenio ac ſtudio Sigiſmūde pā
dulfe apud pleroſq; ſparſim publici ho
noris rei militaris pncipatuū magiſtra-
tuumque mētiri habita ſit tanto labore
ſum pſecutus eoꝝ uocabula origines &
officia locis pmultis ſic diffuſa in unum
hunc ſeqnteq; librū qſi unū in corp9 re
digens ne qd tuæ cognitiōi pfeſſioniq;
deeſſet: qd dignū ſcia uideret: Et quo-
niā regia qdē dignitas ex augurali familia pmū cōſtituta ſupma ē
oīum dignitatum humanarum: poetæ ueteres iouē nō impatorē ap
pellant ſed regē: tribuētes deo id nomen qd eſt apud hoīes maxi-
mū atq; ampliſſimum respu. Ciuitates & gētes tanquā oīum ſupmi
ac dii quidā inter hoīes excellentes bōitate ſapiētia & uirtute reges
rexerunt: ſicq; reges a regendo & recto qd reges maxīe decet dicti
nō ut quorundā temeritas uſurpauit a regnādo: horum plura ſunt
genera: nec ē regum oīum modus un9 poteſtatis. In lacedæmonio
rum.n.repu. uidet eſſe maxime ſm leges: neq; enī poteſtatē habet
oīum ſed cum egreditur extra regionē impium habet eorum quæ
ptinēt ad bellum præterea ſacrificia deorūq; cerimoniae ei cōmiſſa
ſunt. Hæc igitur regia poteſtas ē qſi auctoritatē belli perpetuam ha
bere: uitæ enī neciſq; alicui9 non habet poteſtatē niſi dum bellum
gerit ut etiam apud antiquos fuiſſe uidetur: quod oſtendit Home-
rus: Nam Agamēnon in cōtionibus maledictis & iurgiis uexabat:
ſed cum a contiōe digreſſus in prælio erat occidendi hēbat poteſta
tem. Eſt alia inſup ſpecies regni qualia ſunt apud quoſdam Barba-
ros regna uim habentia pximam tyrannidi: licet ſint legittima &
ſecundum morē patriae: ob id enim quia magis aptae ſunt ad ſer-
uiendum nationes barbarorum q graecorum & eorum qui inco-
lunt Aſiam q eorum qui europam pferunt ſeruile iugum æquo aīo
Tertia eſt ſpecies ut antiquitus in Græcia fuere quos uocabant Eſy
netas: eſt enim haec ut ſimpliciter dicamus electiua tyrannis diffe-
rens a barbarica non eo quod legittime ſed eo q non cōſuete: pote-
ſtas autē huiuſmodi aut uiuente durabat: aut tēpore: aut reb9 geſtis
finiebatur qualem elegerunt qndoq; mitilenei pictacum: aduerſus

exules ſuos : Quārta ſpecies eſt quales erānt heroicis temporibus
ſpōtaneæ & ſm morē & legē: ꝓpter bñficia .n. a ꝑmis collata ī ꝑpl'oſ
uel ꝑ ꝑtes uel ꝑ bellū ul' ꝑ cōgregationem ī unū uel ꝑ acqſitionem
regionis delatū fuit eis regnum de ꝑpl'oꝝ uoluntate & ſucceſſoribꝰ
id erat ſm patriæ morem: ſm patrium etiā morem apud taprobanē
alteꝝ terraꝝ diu exiſtimatum orbē eligi regē a ꝑpl'o ſenecta clæmē
tiaque inſigni liberis carentē ſolere cæteꝝ ſi poſtea gignat abdicari
ne fiat hæreditariū regnum rectores: qn etiā ei dari a populo .xxx
nec niſi plurium ſententia quenquā capite dānari ſic quoq̄ appella
tionē eſſe ad populū .lxx. iudices dari ſi libertꝰ: ſi rex āplius trigīta
ex Aphricæ q̄dam etiā ꝑte ſunt q ſm morē canem ꝓ rege hñt motu
eiꝰ impia augurantes: ꝑmo autem regia ptās fuit apud cretam teſte
Ariſtotele: Diodoro licet ubi nam cœperit incomptum ſit cum nulli
oīno hiſtorici eam tradant illam poſtea ſuſtulerunt ī ꝑio in bello ad
Coſmos tranſlato: ad alias deinde atq̄ alias natiōes defluxit inter ſe
habitu cultuq̄ diſtantes ut apđ ꝑſas a quoꝝ regibꝰ mos erat thiaram
geri: in cuius ſummitate gēma erat ꝑmagna & lucens in auro illiga
ta. Aegyptios uero apud reges mos erat: aut leonis aut tauri aut dra
conis ꝑorē ꝑtē in capite ferre inſignia ꝑncipatus: qñq̄ uero arborē
aliqñ ignē q̄ndoq̄ redolentia ſupra caput unguenta. Aethiopum re
ges ſceptꝝ in aratri formā gerunt: ac pilleos oblongos circa finem
umbilicum habentes ſerpētibus quos aſpidas uocant circunuolutū
monumētum inſigne eos q cōtra reges inſurgere audeant mortife
ris morſibus ſubeſſe. Apud romanos aūt inſignia erant Sella curu
lis & Trabea iuxta maroneū illud: Et Sellā regni trabeāq̄ inſignia
nr̄i: Nā diadema ut aliaꝝ gētiū reges ꝑmo nō hēbant: cæteꝝ haſtis
q̄s græci ſceptra dixere ꝓ diademate uſi ꝑhibent: atq̄ hæc apud ex
cellentiſſimū quoq̄ uatē Homeꝝ non oēs reges a Ioue ſumebant:
ſed ſolū q bonum & qui ſummum ſtudium adhiberēt ut ſubditi q̄
beatiſſimi eſſent hæc diuerſa regum īſignia tum ad decorē ſpecta
bāt atq̄ ornatū tum ſtuporē ac ſupſtitionē q̄ndā aſpiciētibus iniicie
bant. Ad poſtremum quoniā rex ī tyrannum regni trāſgreſſiōe ꝑ
labitur: tyrannꝰq̄ & rex non noīe ſed factis diſtant auctore Seneca
fit ut regis appellatio q̄ndoq̄ in tyrānum cadat: tyranniq̄ in regē: in
de ē illud quo potuit ciuē populꝰ ꝑducere liber aſcēdi ſupraq̄ nihil
niſi regna reliq & illud ſpes mihi pacis erat dextrā tetigiſſe tyranni
īterregnū deiñ appellatū id tp̄s quo regia uacabat ſedes nā cū ꝑmū

initum eſt poſt Romulum regem uita functum totus ille annꝰ per
quinos dies cētum ſenatoribus deputatus eſt: decem decuriis factis
ſingulisq; in ſingulas decurias creatis qui ſummæ rerum præeſſent
ne aliquis ſub æquabili dignitate romani experſ remaneret imperii
decem itaq; imperitabant & unus duntaxat qui & lictores haberet:
dicendiq; iuris poteſtatem ac regis & imperii inſignia idque impe-
rium quinq̄ dierum ſpatio finiebatur ac per omnes in orbem ibat:
annuumq; interuallum regni fuit id ab re qđ nunc tenet nomen in
terregnum appellatum eſt: Huc accedit ꝙ etiam ſub cōſulibus præ
diti imperio cōſulari ſi qn̄ interregnum initum eſt inter reges fue
runt: nec unq̄ ita uacua fuit hoc nomine res pu. ut nullus interrex
biduo ſaltem triduo ue crearetur: uideo mihi hoc in loco poſſe ob
iici currules mgr̄atus apud maiores nr̄os q̄drienniū in re pu. nō fu
iſſe ſed erāt tribuni plebis cū tributia ptāte q̄ ps maxīaregal'īperii ē
tn̄ nō eſt ꝑditum inter reges eo tp̄e non fuiſſe: qn in etiā uerioribus
hiſtoricis referentibus declaratū eſt: cōſules ab interregibus ꝑcrea
tos qui hērent reliquoꝝ comitia magiſtratuū in hoc autē regis de-
lectu decreuerunt ut cū populus regē iuſſiſſet id ſic ratum eēt ſi pa
tres auctores fierent tum interrex cōtione uocata quod bonum fau
ſtum fœlixq; ſit inquit: quirites regē create ita patribus uiſum eſt pa
tres deinde ſi dignum ꝗ ſecundum a Romulo numeretur crearitis
auctores fiēt. Dictator etruſco more creatus tremēdus ꝑfecto ma
giſtratus atq; ſeuerꝰ ſūmæq; poteſtatis erat quippe ꝙ cæteros oēs ma
giſtratus diſſolueret p̄ter tribunitiā poteſtatem: auctore Plutarcho
quodq; dicto eiꝰ parendū eſſet nec ab eo ad populū uti a cōſuli pro
uocare liceret: inſignia erant huic cōſularia oīa ac ſpeciē quodam-
modo regiæ poteſtatis p̄ferebat: ueꝝ rege exiſtēte coſſ. ꝑtores ac cæ
teri magiſtratus in repu. manere nō poterant. Dictatura aūt ſimul
atq; inducta fuerat in rēpu. cæteri magiſtratꝰ oēs interibant & abro
gati ꝑ creationē dictatoris p̄ter tribunos plebis cenſebātur: & ī hoc
differebat dictatura a rege ꝙ rege regnāte tribunitia ptās plebiſque
auctoritas oīs oīno ſoluebat: dictatore manēte plebs plebeiq; magi
ſtratꝰ uim auctoritatēq; ſuā retinebāt. Dictator idē nec alio ꝗdē pa
cto creari cōſueuit ſiue ad bellū deſignari q̄ cū uis aliq̄ maior de im
ꝓuiſo aborta ingentē urbi cladē minitare uideret: ſicque duos quō
dā uno tp̄e in urbe fuiſſe dictatores ꝙ īmoderata fors neceſſitas &
tēpus effecerunt. xxiii. urbis con. auctor eſt Liuius. Huic æquitate
fas non erat ſed ueteri lege prohibitum ſiue ꝙ maiores uires in eſſe
pedes manū cōſerere debētibꝰ arbitrarēt ſiue ꝓpter hoc īperatorē

in phalange ꝑmanere oportere nec locū deſerere ſiue quod ad alia etiam tyrannica magnaq; ſit ꝓncipatus potentia Fabius autem dictator deſignatuſ magiſtrum equitum. L. Minutium primum a ſenatu petiit ut equo uti ſibi dictatori liceret. Præterea eū quem nos dictatorem diximus in hiſtoriis ita nomīari legimus apud antiquos magiſtratuū populi uocatum poſteaq; ī auguralib9 libris ac in bonorū finibus ſcriptum eſſe & Cicero & Seneca ad Lucillium clari teſtes nondeſunt teſtimoniumque eſt ꝙ qui ab illo nominatur magiſter equitum eſt quem uti uolebat ipſe dicebat. Non autē poſt reges exactos anno dignitas hæc ſiue poteſtas ꝑ tempore maior q̃ conſulatus cum magiſtro equitū qui ei obſequeretur creata eſt & apud patres eſſe cœpit: nec amplius q̃ ſemeſtri tempore duratura niſi ſi qui forte illam potentiam adepti per uim diutius tenuerīt ut. L. Sylla & C. Cæ. qui perpetui dictatores tyrannidis odioſum atq; infame nomen uitare uolentes rempu. oppreſſcere. Quis autem primū dictator creatus ſit non ſatis conſtat auctore Liuio apud uetuſtiſſimos tamen auctores ſiqua eidem auctori fides eſt & Euſebio Cæſarienſi T. Largium dictatorem primum Sp. Caſſium magiſtrum equitū creatos īuenio: quod autem uel futuros dictare hic magiſtratus ſolitus ſit uel a conſule diceretur: cui dicto obædiētes omnes eſſent. M Varrone teſte dictatorem appellatum conſtat: uel ut inquit Plutarchus in uita. M. Marcelli cum dictator a populo aut a ſenatu deligi non poſſit: uerum alter conſulum aut īperator ꝓgreſſus ad populū quem cenſeat dictatorē dicit: & quia dictus ſit dictatorem appellāt nōnulli ab eo dictatorē dictū aiunt ꝙ non ppl'i ſuffragio aut aſſenſu ueꝝ ꝙ is cēſeat impat ſiquidē iuſſa mgr̃atuum quæ græci. G. romani uocant edicta & imperioſiſſimi duodecim faſces licet fuerint utpote penes quos ſenatus & eq̄ſtris ordinis & uniuerſæ plebis ſummum decus eſſet quorumq; nutu latium ac totius Italiæ uires regerentur contuſi tamen atq; fracti dictatorie huic ſe animaduerſioni perſæpe ſubſtrauerunt ac ne multa foret læſa gloria militaris cōſul delecti omnis uindex a dictatore nōnunquā punitus eſt.

¶ Magiſter equitum dictus ꝙ ut eſt ſumma populi dictator ſic ſūma huius poteſtas in equites & accenſos ſiue quod in bello equeſtres ipſe copias duceret: Qui uero dictator eſſet & ſi præeſſet omnibus: legiones tamen ſolum pedeſtres more maioꝝ ducēdas hēret Reliqui quidem minores q̃ hi mgr̄i dicti mgr̄atus ut ab albo albat9

¶ Magiſtri appellantur quibus præcipua cura reꝝ incumbit quique magis q̃ cæteri obligātur. Nec ſolum doctores artium ſed etiā

pagoꝝ ſotietatũm uicoꝝ collegiorum eq̃tũm magiſtri dicuntur q̃a
omnes hi magis cæteris obligantur & poſſunt:q̃n etiam & ipſi ma-
giſtratus qui per ĩperia potẽtiores ſunt q̃ priuati per deriuationem
a magiſtris cognominationẽ aſciſcunt:Eſt enim magiſtratus pote
ſtas uni uel pluribus hoĩbus a populo uel a ꝑncipe cõmiſſa: Vnde
prætores ꝓ coſſ. Tribunos plebis & ædiles currules & præfectos an
nonæ alioſq; qui maiorum ut diximus arbitrio ꝓuintias regunt nõ
ꝑncidatum dicimus habere ſed magiſtratum. His enim datum eſt
deliberare de q̃buſdam & ſtatuere & iubere & intelligere ſe gerere
perſonam ciuitatis debereq; eius dignitatẽ & decus ſuſtinere:ſerua
re leges:iura deſcribere:& ea ſuæ fidei cõmiſſa meminiſſe Ad hoſ
palatii quoq; pertinet diſciplina per quã inſolentium mores ꝓcelosi
multoꝝq; ordine moderatione ſua ſine aliqua confuſione cõponũ
tur per eos legatoꝝ:quanquã feſtinantium prænuntiatur euẽtus hiſ
poteſtatẽ eam decernit antiquitas ut nemo iudicum per ꝓuintias fa
ſces aſſumeret niſi hoc & ipſi fieri decreuiſſet tantaq; eorum offici
um auctoritate decoratur ut militiæ præfũctus muneribus ornetur
nomine principatus: Miroque modo inter prætorias cohortes &
urbanæ præfecturæ milites primatum inueniſſe uideantur. Princi-
patus autem maior eſt quædam ſupereminentia cui cæteræ oẽs po
teſtates parent ſic Octauianum Claudium & Veſpaſianum ꝑnci-
pes fuiſſe dicimus:Senecam uero qui coſ. fuit temporibus Nerõis
nemo principem appellaſſet. Erat enim Nero princeps nõ Seneca
neq; conſulatus Senecæ principatus erãt ſed magiſtratus:& neque ĩ
perium Neronis magiſtratus dicebatur ſed principatus. Cum ue-
ro quidam magiſtratuum & non omnes pertractent multa nego-
tiorum publicorum neceſſe eſt eſſe alium magiſtratum qui ratio-
nes repetat atque corrigat:ipſe uero nihil tractet:uocant uero hos
alii correptores:alii rationales: alii ſcruptatores: alii procuratores:
præter uero hos homines magiſtratus unus eſt maxime principa-
liſſimus omnium:idem enim plerunq; habet finem & introductio
nẽ qui præſidet multitudini ubi populus dominatur: oportet antẽ
id quod cogit ſummam habere in re pu. auctoritatẽ: appellãt uero
quibuſdam in locis præconſultores ex eo quia ante deliberant ubi
uero multitudo eſt conſilium magis:Ciuitatum igitur magiſtratus
fere tot aliqui ſunt:Nec id præterea ſubticendum Marci Varronis
ſentẽtia libro rerum humanarum uigeſimo ꝑmo in magiſtratibus

inquit habent alii uocationem ut conſules & cæteri qui habent im
perium:alii prenſionem ut tribu.plebis & alii qui habent uiatorem
alii neque uocationẽ neque prenſionem ut queſtores & cæteri qui
neqꝫ lictorẽ habent neqꝫ uiatorẽ:Qui uocationẽ habent idem pren
dere tenere adducere poſſunt:& hæc oĩa ſiue adſunt quos uocant
ſiue acciri iuſſerint tribuni plebis uocationẽ habent nullã neqꝫ mi-
nus multi imperiti ꝓinde atqꝫ haberent ea ſunt uſi huius ergo iuris
quod.M. Varro tradit Labeonem arbitror una tunc fidutia cũ pri-
uatus eſſet uocatum a tribuno non iſſe:ſed quærẽtibus quã ob cau-
ſam tribuni qui haberent ſummã coercendi poteſtatẽ ius uocandi
non habuerint facile eſt reſpondere ꝙ tribuni plebis antiquitus cre
ati uidentur non iuridicendo nec cauſis querelıſqꝫ de abſentibꝰno-
cendis ſed interceſſionibus faciendis:quibus qui præſens fuiſſet ut
iniuria quæ coram fieret arceretur ac ꝓpterea ius aduocandi adem
ptum quoniã ut uim fieri uetarent aſſiduitate horum & præſentiũ
oculis opus erat.Moris porro erat magiſtratum petentibus prehen
ſos dextra ciues benignis orare uerbis & abſqꝫ interiore tunica in fo
rum opertos ueſte deſcendere:ſiue ut eo habitu ad ſupplicandum
humiliores accederent : ſiue ut qui cicatrices haberent manifeſte
ſigna fortitudinis aperirent:hæc cũ plura oſtenderent quæ aſſidue
multos per annos egregii bellatores exceperant uniuerſi illoꝝ uirtu
tem tacita ueneratione ꝓſequebantur:magiſtratum deniqꝫ ultra qı̃
que dies niſi qui iuraſſent in leges non licebat gerere . Legati teſte
Varrone ſunt qui lecti publice quorum opera conſilioqꝫ uteretur
peregre magiſtratus qui ue nuntii ſenatus aut populi eſſent.

¶ Imperatores ſemper multi quotãnis re bene atqꝫ fœliciter geſta
aduerſus hoſtes a militibus honoris cauſa appellabantur:unde & ĩ
ter cæteros ætatis ſuæ duces & imperatores cum circunfuſa multitu
do hiſpanorum & ante:deditorum & pridie captorum regem Sci-
pionem ingenti plauſu ac conſenſu appellaſſent:tum Scipio ſilẽtio
per præconem facto ſibi maximum nomen imperatoris eſſe dixit
quo ſe milites ſui appellaſſent regiumqꝫ nomen alibi magnum Ro
mæ exoſum & intolerabile eſſe regalem animum in ſe eſſe ſi id ho
noris ingenio ampliſſimum ducerẽt taciti iudicarent uocis uſurpa
tione abſtinerent:Inter principes etiam ciuitatis. M.T. Cicero pro
coſ.dum parthos tripartito exercitu hoſtes ĩuaderet ac poſt magnã
eorum cædem Amanum eius gẽtis caput: Sepiram item & caſtella

cõplurá ui cœpiſſet:ab exercitu imperator appellatus eſt. Iulius au
tem Cæſar cum ſæpius poſt partam uictoriam eēt imperator ab ex
ercitu appellatus non imperatoꝝ aut regum ſed dictatoris nomen
uſurpauit tantum odium ſibi regis nomen in urbe contraxerat. Cū
autem regis nomen cuperet uereretq; populi indignationem moli
tus expeditionem in parthos aſſerens in libris fatidicis cōtineri nō
niſi a rege parthos ſuperari poſſe ſe regem dici procurauit qui ma
turandæ mortis ſuæ cauſam præbuit coniurationis. Nullus autē ſe-
quentium cæſarum ſe regem romanoꝝ dicere auſus eſt:imperato-
ris autem appellatio perpetua cæſarum non erat ſicuti nec conſulis
nec prætoris nec tribuni plebis:nam & priores illos uario numero
quoſdam ſepties quoſdam maiori quoſdam minori numero inue
nimus appellatos imperatores:ſic coſſ. ſic tribunos plebis: dignita-
tis enim non officii id nomē fuit. Nam re proſpere aduerſus hoſtes
geſta ſic erat a maioribus inſtitutum ac repu. libera perpetuo cuſto
ditum ut coſ. ꝓcoſ. prætor ſiue quis alius fuerit romanus qui hoſtiū
numerum q̃ maximum cæderet aut permagna contra hoſtes uicto
ria potiretur:is quodam pro excellenti honore ad uirtutis teſtimo
nium uel decus imperator ab exercitu uocaretur. Nondum erat ꝗ
nunc uiget mos ut quem romanoꝝ imperatorem gentes uniuerſæ
uocant is ſit unus orbis p̄nceps & poteſtate ſumma rerum dominꝰ
uideatur:id enim dum. S. P. Q. R. conſilio pu. rēpu. gubernarunt
ducibus nomen honoris ꝓ uictoria parta non poteſtatis fuit:a quo
autem primum hæc noua imperatoris noſtri tēporis coronandi no
minandiq; conſuetudo uel abuſio potius defluxerit nō ſatis ītelligo
Max:cum romanum Cæ. antiquis illis temporibus coronatum fui
ſſe nullum unquam audierim aut legerim. Non enim Iul. Cæ. non
Aug. non Tiberius:non Calligula:non Nero: & erant hi duo poti
ſſimum extremi intolerandæ ſuperbiæ ac luxuriæ: coronam impe
rii nunquam ſuſcepit aut habuit aut uſus fertur niſi forte laurea cū
triumphaſſet:aut quapiam alia ciuica uel caſtrenſi quæ non cæſaꝝ
erant magis q̃ quorumcūq; triumphantium aut uincentium. Exiſti
mo autem hoc a barbaris deriuaſſe qui cum priſcas hiſtorias igno
rarent neque uerborum uim imperatoris & regis probe noſcerent
eſſetque frequens apud eos regis nomen:utpote ſub regibus uiuen
tes imperatorem uero rarū uiderent id excellentius arbitrati ſūt qđ
rarius ac inſuetius conſpiciebant:utꝝque tamen hoc adoleuerit id

plane conſtat uel a barbaris ut ante diximus non ſcite: aut a doctis parum modeſte hanc ſublimē imperatoris ideſt dei appellationē ut inquit Cicero magis q̃ regiam poſt coronationem uſurpatam & a poſterioribus introductam eſſe regibuſque conceſſam Primum autem apud maiores noſtros imperatorem appellatum utpote cui armorum exercituſq; ad tutandam augendamque rempu. cōmiſſa ſit auctoritas: Lucium Lucullum fuiſſe in deſcriptione temporum teſtis eſt Euſebius.

POntifices aliqui auctore Plutarcho dictos putant quoniam deos colunt potētes ac omnium dn̄os: alii uero inquiunt nomen confictum eſſe ad potentum profligationem tanquam iubēte legumlatore ſacerdotes obire potentia ſacra debeant: pontifices uero ut Varro inquit. Q. Mutius Scæuola dicere ſolebat a poſſe & facere appellatos eſſe: ſed ea deſcriptio a Varrōe nō ſatis ꝓbatur: nam a ponte & facio potius dictos exiſtimat ꝙ ab his p̄mum pons Sublicius factus & ſæpe reſtitutus ſit: Secundum alios a ſanctiſſimis & uetuſtiſſimis ſacrificiis quæ ad pontem fierent: Pōtifices quattuor ex gente patritia totidemq; plebeia a romanis p̄mū creati. quoꝝ ordinem & conſtitutionem Nummæ tribuunt: Maximus uero appellatus ꝙ & minores pontifices eſſent Liuius. L. Cantilius Scriba pontificis quos nunc minores pontifices appellant qui cum Floronia ſtuprum fecerat a pontifice maximo eo uſque uirgis in comitio cæſus erat ut inter uerbera expiraret: hic maximꝰ ex pōtificibus ueluti interpretis & prænuntiantis quin hierofante potiꝰordinem & locum tenet: qui quidem non ſolum res quæ publicæ fiūt curato ſed etiam priuatim ſacrificantes obſeruat: impedimentoque eſt ne quis legittima tranſgrediatur: docetq; qua quiſpiam re ad uenerationem deorum uel ad poſtulandam ueniam īdigeret. Erat & ſacraꝝ uirginum cuſtos quas Veſtales appellant & iudex & punitor ſacrilegii. Habebat etiam penes ſe idem pontifex ſacra oīa: deſignabatq; quibus hoſtiis quibus diebus ad quæ templa ſacra fieri deberent: cuiuſmodi diuinis in rebus & unde erogandæ pecuniæ ſumptus fieri deberet. Pontificibus etiam permiſſa eſt poteſtas memoriam rerum geſtarū in tabulas cōferendi & hos annales appellant equidem maximos quaſi a pontificibꝰ maximis factos: proinde maiores noſtri antiquiſſimi præſertim rerum geſtarum memoria delectati: hanc diligentiam habuerunt ꝙ hiſtoriam ſcribere auderet

nemo qui mūnus id datum ſibi de publico non haberet:id uero da
retur nulli niſi eſſet uir probitate fidei ſingularique uirtute aliq̄ præ
ditus ac dignitate cæteris anteiret:Hebræo nanque populo ut ab il-
lis initium ſummā qui uetuſtate generis:qui magnitudine rerꝝ: qui
dignitate hiſtoriæ ſe cæteris præponunt:hanc legem fuiſſe cōperi-
mus ut quæ ab his geſta pace uel bello eſſent ea ſcriberet nō niſi q̄
ꝓpheta eſſet:ꝓphetam cum is populus habere deſiit:tum maximū
ad pontificem qui auctoritate honore dignitate præſtaret: hāc ipſā
ſcribendi curam & officium detulerunt hunc morē a uetuſtiſſimis
traditum perdiu & eo uſque dies quibus eſt Hieruſalem excidium
ſuum paſſa diligentiſſime cuſtoditum. Ioſephus in Appionē ſcri-
bens tradit:Chaldæi quoq; & Aegyptii & q̄ oriundi ſunt ab illis Fœ
nices Syriæ nobiliſſimi populi ſummo ſtudio & diligentia aſſerua
runt ut qui magno ſacerdotio potiretur his modo populi ſui geſta
perſcriberet. Plato itē philoſophus & Ariſtotelis præceptor ſuo in
thimeo adducit Sacerdotē ægyptium hoīem apud ſuos uenerabilē
& multarꝝ rerꝝ notitia excellētem qui Soloni interroganti de geſtis
& uetuſtate gentis ægyptiæ reſponderet:Apud græcos qui militari
diſciplina qui imperio qui ſapientiæ ſtudio plurimū floruerunt: ea
lex perdiu manſit ꝙ deligeretur de publico uir bonus atque doctꝰ
quiſpiam qui eo pacto & dicta & facta oīa memoraret:ut nihil inſe
reret quod aut ipſe oculis non uidiſſet ſuis aut uerꝝ eſſe certo & īdu
bitato teſtimonio non haberet. Romanis uero & maioribus noſtris
qui orbis tandē imperium uendicarunt hoc inſtitutum ab initio ur
bis ad multos annos fuiſſe memorant Ci. & Liuius: ut qui pontifex
eſſet maximus ſacra publica ab Numma inſtituta ſiue res oēs ſin-
gulorum annorꝝ manderet litteris eaſq; in altum efferret atq; domi
præponeret in publico tabulas ut populo eſſet poteſtas cognoſcēdi
nihil gratia:nihilq; odio ſcriptum eſſe. Illud nec minus prætereun
dū quod ſi maiorū religiones & eorum monumenta reuolueris in
uenies apud illos non humilibus & inopibus:ſed opulentis homini
bus & principibus ciuitatis ſummum ſacerdotium mandari ſolitū
eſſe:Imprimis primi cum ſe īgerant perſarum ſacerdotes q̄ erant
& dicebantur magi ægyptiorum deinde Aſſyriorum aliarumq; na
tionum quantis diuitiis opibuſq; præpollerent his qui aliquam rerū
geſtarum notitiam habuerint ſatis conſtare poteſt: quod ſi parum
iſta te mouent ꝙ externa & peregrina ſunt:maximeq; a nr̄is legibꝰ

abhorrent. Reputātur ſummi hæbreorum ſacerdotes quorum ue tuſtiſſimi Aaron Eleazar Phinees Heli Abiathar:ſic omni copia/ rum genere abundarūt ut dictu īcredibile cuiquam uideatur: ſi de niq; ad romanos redeo unde cœpet oratio. M. Fabium primum ex patribus lectū. L. q; poſt Metellum præclaꝝ uirum pōtificem factū maximum duoſq; eum &.xx.annos ei ſacerdotio præfuiſſe cōſtat Cæſares quoq; legimus & pleroſque alios qui romæ tēporibus illis gloria rerum geſtaꝝ opibus & potentia plurimū præſtare putaban tur:ſummos ſæpe ſacerdotes fuiſſe hanc dignitatē pontificum au/ gurum quæ Romulo regnante nulla erat Nummam Pōpilium a rege ad alios detuliſſe accepimus:ne quando rege bellicis rebus oc cupato diuinus cultus intermitteretur:pontifices denique ueteres ut in tertio de oratore teſtis eſt Ci. ꝑpter ſacrificiorum multitudinem tres uiros epulones eſſe uoluerunt cum eſſent ipſi a Numma ut eti am illud ludoꝝ ac epulare ſacrificium facerent: inſtituti epulōes fe ſto teſte dicebant antiqui quos nunc epulōes dicimus datumq; his nomen q; epulas indicendi Ioui cæteriſq; diis poteſtatē haberēt:de his etiā Lucanus in ꝓmo uirque epulis ſeptem Feſtus titiiq; ſodales

¶ Cæterum cum aliqua ſpecies curationis ſit circa rem diuinā ceu ſacerdotes & æditui circa templa ut conſeruentur quæ ſunt & erigā tur ruinoſa aedificia & cætera omnia quae pertinēt ad diuinum cul tum:Euenit alicubi curam hanc eſſe unam ut in paruis ciuitatibus: alibi uero ſeperatis a ſacerdotio ut ſacrificuli æditui & cuſtodes ſa/ crarum pecuniarum huic conſequens eſt cura illa quæ eſt circa ſa crificia publica quæcunq; quæ ex ſacerdotibus lex non cōmittit ſed ex publico fiunt:uocant autem eos qui iſtis præſūt alii reges ſacro/ rum:alii pōtifices maximos:Maiorum enim conſuetudo tunc erat ut rex eſſet etiam ſacerdos uel pontifex ſic poſtea uel reges uel īpe ratores pontifices dictos Maro nullius religiōis expers his uerbis oſtendit:Rex Annius rex idem hominum phœbiq; ſacerdos.

¶ Fœciales quorum pater patratus princeps erat ſacerdotes dice/ bantur qui faciendis præerant fœderibus:hi ut Pomponio placet a ferendo dicti ut. M. Varroni a fide & faciendo:ut aliis fœciales q̄ſi fœdiales a fœderibus faciendis quorum ius ab equiculis ad roma/ nos tranſlatum eſſe non dubium eſt.

¶ Caduceatores pacis legati dicuntur:ſicut enim per fœciales bel la indicebantur:ita pax per caduceatores. Eſt autem caduceum uer

bena & pacis ſignum: quod non ab re Mercurii uirgam poſſumus
exiſtimare: Mercurius. n. orationis deus dicitur & interpres deoꝝ:
unde ſicut uirga ſerpentes diuidit hoc eſt uenenum: ita bellantes in
teruenięte oratione ſedantur: bellumque cadit atque dirimitur.

¶ Aediles quidam publicis ludis ac ædibus præerant nomē ab ædi
bus huic magiſtratui datum ut Feſto placet Varrōi & Paulo ꝙ ædi
um non tam ſacrarum q̃ priuatarum etiam curam haberent ac illiſ
præeſſent in quibus ſcita omnia ſua plebs deferret: duo quidem pri
mum & ex plebe conſtituti ac proinde plebei appellati: exactiſque
regibus anno propemodum ſeptimodecimo cum plebs a patribus
ſeceſſiſſet tribunos ſibi in mōte ſacro creauit qui eſſent plebei ma
giſtratus: deinde cum uellet ex ſuo quoque corpore coſſ. creare &
patres recuſarent: factum eſt ut tribuni militum crearētur: tum ex
plebe: tum ex patribus conſulari poteſtate: paulopoſt cum placui-
ſſet creari ex plebe conſules cœperunt ex utroque corpore cōſtitui
tunc ut aliqui pluris partes haberent: placuit duos ex numero patꝝ
conſtitui: & ita facti ſunt aediles currules unde ortum ut ædiles alii
plebei alii currules appellarentur. Sella enim quaſi ſeda a ſedendo
dicta eſt. Regia quidem ſedes erat currulis a curuitate pedum ipſi
us ſellæ in qua ſedetur ſic dicta: uel quod in ea qui eſſent reges cū
ueherentur curru ad eminentiam uterentur. Poſtea uero cum regi
bus libera Roma fuiſſet: Magiſtratus maiores ut conſules dictato-
res & plerique alii regio more ſella curruli uectabantur: unde ma-
giſtratus hi ſunt currules: cæteri uero plebei ſeu pedanei ꝙ pedibꝰ
irent appellati: nec curru neque ſella curruli ueherentur: quod au-
tem duo fuerint aediles his uerbis in Piſonem oſtendit Cicero: Me
cum inquit quæſtorem imprimis aedilem priorem prætorem pri-
mum cunctis ſuffragiis populus faciebat aedilem priorem dixit ꝙ
duo erant tantum ædiles ſicut duo conſules: huius rei ſi quis fidem
poſtulet bini ſemper aediles in argumentis comœdiarum nominā
tur a Terentio: Hi etiam ſiue plebei ſiue currules ludos faciebant in
ſtaurabantque Liuius belli Macedonici libro primo: Ludi Romani
ſcænici eo anno magnifice apparateque facti ab aedilibꝰ currulibꝰ
Idem in eodem paulum poſt: & plebei ludi ter toti īſtaurati ab ædi-
libus plebis aedilium enim partes in ludis inſtituendis quātum im-
penſae & in quibus ſpectaculis fierent haud quaquam minime fu
ere: id etiam erat potiſſimum aedilitatis munus ut ſua quiſq; ædilis

impenſa ludos pro modo patrimonii ac dignitatis ſuæ celebrãdos
curaret:huius inſtituti.M.T.Cicero in officialibꝰ cum ſuae & Cn.
Pompeii aedilitatis meminit teſtis eſt.Aſconius etiam Pedianꝰ Põ
peium aedilem factum theatrum quod ſumma impenſa ædificaue
rat magnificentiſſimis ludis in quos currꝰ cum elephantis induxit
aedificaſſe aſſerit:Valerius item maximus ĩ libris dictorum facto
rumq; memorabilium ſcripſitAttilium Seranum &.L.ſcribonium
ædiles ſenatus plebiſq; loca ſecreuiſſe: Quod ſi Vlpiano auctore
mancipium fugitiuum erronemque aut iumentum morbo aut ui-
tio aliquo affectum quiſpiam pro ſano uenundederit dolis ac falla
ciis uendentium occurrendo aedilium edicto emptori ſuccurritur
redibeturq;:Porro ut urbis cloacæ aquaeductus & ædificia quaeq;
publica & priuata munda lota integra expeditaq; aſſeruarentur ad
ædilium officium pertinere non dubium eſt:ut Cicero noſter cum
factus eſſet aedilis actione in Verrem ſeptima cæteris more ſuo lõ
ge uberius ac melius atteſtatur:Nunc ſum inquit deſignatus ædilis
habeo rationem quid a populo romano acceperim mihi ludos ſan
ctiſſimos maxima cum cerimonia cereri:libero:libereq; faciẽdos
mihi Floram matrem populo plebiq; romano ludorum celebritate
placandam mihi ludos antiquiſſimos qui primi romani ſunt nomi
nati maxima cum dignitate ac religione Ioui Iunoni Mineruæque
eſſe faciendos:mihi ſacrarum ædium procurationem mihi totã ur
bem tuendam eſſe commiſſam ob earum rerum laborem & ſolici
tudinem fructus illos datos antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicen
dæ locum togam prætextam ſellam currulem ius imagines ad me
moriam poſteritatemq; prodendã.Sunt præter hos ædiles plebeios
& currules duo alii qui frumento præerant & quorum creãdorum
auctor fuit.C.Iulius Cæ.hiq; ut inquit Pomponius a cerere cerea-
les dicti æditiui præterea appellatione ædiles intelligimus.eſt enim
æditu9 idem ꝙ ædilis cuſtos ſacræ ſcilicet ædis uel templi q̃ſi ædem
tuens uel ædis tutor dictus is enim eſt cui ſacrarii cuſtodia cõmiſſa
erat ubi ſtatuæ ſeruabantur & ſimulacra deoꝝ gentilium quae opꝰ
erat exorare ſi quid optaſſet aliquid apud illa deprecari & impetra
re quod multi factitabant credentes exaudiri ſi uerba ſua ſimula-
crorum auribus inſtilaſſent.Seneca epiſto.li.v.non ſunt ad cælum
eleuandæ manus nec exorandus ædituus:ut nos ad aurem ſimula-
cri quaſi magis exaudiri poſſimus admittat æditu9 quoq; idẽ quod

æditu⁹:ſed.M.Varro in ſecũdo libro ad Marcellum de latino ſer
mone : æditimũ dici oportere cenſet magis q̃ æditũ:quod alteꝝ re
centi nouitate fictum:alteꝝ antiq̃ origine incorruptum Lauinius in
Protheſilao Clauſtrinũ dixit qui clauſtris ianuæ præ eſſet eadẽ.ſ.fi
gura æditimũ dici iubebat qui ædib⁹ præeſt:in Verrẽ.M.Tul.ĩ ex
emplaribus fideliſſimis ita inueniri ſcriptum æditimi cuſtodeſque
maturæ ſentiunt.In libris aũt hoc uulgariis æditiui ſcriptũ eſt Pom
ponii fabula atheliana ẽ:quæ ita inſcripta eſt æditimus in q̃ hic uer
ſus eſt:qui poſtq̃ tibi appareo atqꝫ æditimo in tẽplo tuo. T.aũt Lu-
cretius in carmine ſuo ꝓ æditui̇s æditũentes appellat.

❡ Flamines permultos fuiſſe cõperio & tot deniqꝫ ꝙ deos colerent
uſos ueteres romanos.M.Varro in his libris quos de origine lin-
guae latinae ſcripſit teſtis eſt:ut Dialem Martialem Quirinalẽ Vol
canalem caeteroſqꝫ eiuſmodi: uerum flaminem Dialem Numma
Pompilius Romae rex creauit cum antea reges pontificũ ac regum
munera ꝓmiſcue gererent ut de Priamo & Aenea apud Maronem
& a minoribus tandem ut a.C.Cæ.diuo Auguſto multiſqꝫ aliis ꝓn
cipibus quos maximi pontificatus titulis inſignitos in multis quae
adhuc extant monumentis cernimus obſeruatum eſſe. Caeteꝝ Nũ
ma plures in urbe romuli q̃ ſui ſimiles reges fore ratus qui relicta
religionis cura belloꝝ negotiis implicarentur ſacerdotes quos fla-
mines appellant quiqꝫ rei diuinae iugiter adacti eſſent multis deoꝝ
inſtituit flaminem unum Ioui inſigni ueſte & curruli regia ſella ad
ornatum quem Dialem uocant : huic duos flamines adiecit Marti
unum:Quirino alteꝝ:dicti autẽ primo flamines ut Plutarcho pla-
cet ab his qui circum caluaria ſunt pileis quibus ad tegendum ca-
pita utuntur quaſi pileamines quidam eſſent:Lucanus in primo:&
tollens apicẽ generoſo uertice flamen:uel ut Varro inquit ꝙ ĩ latio
capite uelato erant & caput filo lanae praecinctum habebant a quo
flamines quaſi filamines uocabãtur.Dialis uero a dio a quo uita da
ri putabãtur hominibus:uel a Ioue quod ẽ iuuans deus.Caeteri enĩ
quiqꝫ cui praeſunt numinis eius titulo decorantur:hic ſolus ut Var-
ro ait lib.ii.reꝝ diuinaꝝ: album habet galerum uel eo ꝙ maximus
eſt uel eo ꝙ ioui ĩmolari alba hoſtia opus ſit. Multiplices etiam ce
rimoniae fiunt quas in libris qui de ſacerdotibus publicis compoſi
ti ſunt.item in Fabii pictoris libroꝝ ꝓmo ſcriptas legim⁹ unde haec
ferme ſunt quae cõmeminimus:equo enim dialem flaminem uehi

religio eſt:itē iurare dialem fas nunquā eſt ignem & flamina ideſt
flaminis dialis domo niſi sacꝝ efferri ius non eſſet:uinctū ſi aedes
eius introierit ſolui neceſſe eſt & uīcula per īpluuiū in tegulas ſub
duci atq; inde foras in uiam dimitti hæderam neq; tangere neq; no
minare fas erat ꝓ eo ꝙ hædera uincit ad quodcunq; ſe applicat: ſed
ne anulum quidem gerere ei licebat ſolidum aut aliquem in ſe neq;
in apice neque in cinctu neque alia in parte nodum habere ſi quis
ad uerberādum ducatur:ſi ad pedes eius ſupplex ꝓcubuerit eo die
uerberari piaculum eſt:Capillum dialis niſi qui liber homo eſt nō
tonſet capram & carnem incoctā & fabā neq; tangere diali mos eſt
neque nominare ꝓcinctam claſſem ideſt paratam ad bellum mili
tum multitudine diali flamini uidere non licet ꝓpagines e uitibus
altius prætentis non ſuccidet pedes lecti in quo cubat luto tenui cir
cunlitos etiā oportet unguis dialis & capilli ſegmēta ſubter arborē
ilicem terra operientur:Dialis quotidie feſtatus eſt ſine apice ſub di
uo autem eſſe licitum non eſt:ſub tecto utiliter & non pridē a pon
tificibus conſtitutum:Manſurius Sabinus ſcripſit & alia cerimonia
rum genera in hunc modum farinā fermento imbutam attigere ei
fas non erat:neq; tunicam intimam niſi ī locis tectis exuiſſe: ſub cæ
lo tanquam ſub oculis iouis nudus ne ſit:ſuper flaminē dialem ī cō
uiuio niſi rex ſacrificulus haud quaquam alius accumbit uxorē ſi
amiſit flaminio decedit:Flaminis matrimonium niſi morte dirimi
non eſt ius locum ī quo buſtum eſt nunquam ingreditur: mortuū
nunquam attingit:funus tamen exequi non eſt religio

¶ Salii ſacerdotii genus quod ex huiuſmodi cauſa inſtitutum di
citur:nam annum iam octauum regnante Numma morbus peſti
fer italiam occupans Romā quoq; inuaſerat:mœrentibus uero cun
ctis traditur peltam Aeneam e cælo delapſam in nummæ manꝰ de
cidiſſe & in eā mirabilia quædam dixiſſe regem:ſed ex egeria mu
ſiſq; audiſſe ac peltam in urbis ſalutem miſſam oportereq; eam ob
ſeruare aliis undecim ad illius figuram:magnitudinemq; & formā
effectis quo dubium furi ob ſimilitudinē ſit cæleſtis illius adipiſcen
dæ:peltam itaq; ex eius auctoritate atq; imperio effingere artifices
cum certaſſent diffidentibus ac deſperantibus cæteris: Vecturium
Mamurium unum ex ſummis opificibus uſq; adeo ſimilitudinem
effinxiſſe ſtruxiſſeque omnes ſimiles ut neq; Numma iam ipſe di
gnoſceret:haꝝ autem cuſtodes ac miniſtros conſtituiſſe dicitur ſa

ſupra ordinē ſcripti eſſent qui eoꝝ prior aliis eſſet ei potiſſimū ſe-
natus cōſulendi ius fuiſſe: Addit deinde ex ordinaria in re tribunoſ
militares qui ꝓ conſulibus eſſent: decēuiros item quibꝰ tū imperiū
conſulare eſſet: Itē triumuiros reipu. conſtituendæ creatos ius con
ſulendi ſenatū habuiſſe. De loco aūt habendi ſenatus aut ſenatꝰcō-
ſulti rogandi niſi in locis per augures conſtitutis quae tēpla appellā
tur haberi rogari ue potuiſſe negabat. Moris etiā erat ut eo ī loco ſe
natus īiuſſus aſſidua ſtatione cogeretur q̃ ſenatulum appellabatur
unde accitus deinde q̃ primū in curiā ꝓficiſceretur: De tēpore autē
habendi ſenatus ita diſeruit: ante exortū inquit ſolē aut poſt eius oc
caſum ſenatuſconſultū irritū: opus etiā cēſoriū fuiſſe ꝑ quos & quo
tēpore factū ſenatuſconſultum eſſet excutere. De ætate autem ſena
toria ne cui paucioribus. xxv. annis nato ſenatum ingredi liceret ut
in uita magni Pompei auctore Plutarcho conſtitutum eſt: cæterum
minoris ætatis ſenatum aliquando ingredi moris fuiſſe uetera legē
tibus nō dubium eſt: ueluti. M. Valerio Coruino cōtigiſſe nouimꝰ
cui tertium & uigeſimum annum ingreſſo conſulatum largiti ſūt:
Quo minus autem ſenatum introirent cum prætextatis filiis ſena-
toris ut moris antea fuerat decretum poſtea factum eſt papyriiq;
praetextati factum in cauſa fuit: qui etiam ſenatum habiturus eſſet
auſpicari primo atq; immolare hoſtiam debere idem Varro cenſe
bat. Docuit etiam de diuinis rebus prius q̃ de humanis ad ſenatum
eſſe referendum: idem ſenatuſconſultum duobus modis fieri aut ꝑ
diſceſſionem ſi conſentiretur aut ſi res dubia eſſet per ſingulorum
ſententiam de pignore quoq; capiendo deq; multa irroganda ſena-
tori: qui quo tempore uenire in ſenatum debuit non uenit: in quo
& illud animaduertendum de more quod ſicut lex a quinquageſi
mo anno militem non regit: ita a ſexageſimo ſenatorem non citat:
hunc etiam morem apud ueteres neceſſitates publice repierunt ut
ſi forte aliqua uis ab hoſtibus immineret quae cogeret uel humilia
captare conſilia uel aliqua conſtituere quae non prius oporteret di
ci q̃ effici: uel ſi nollent ad amicos aliqua permeare ſenatuſconſul-
tum tacitum fieret ita ut nō ſcribæ: non ſerui publici: non cenſuales
illis actibus intereſſent: ſenatoreſq; exciperent omnium officia cen
ſualium ſcribarumquē complerēt: Horum & ars erat de irato face
re beniuolum: de ſuſpecto placatum: de auſtero mitem: de aduer-
ſante propitium. Et quanquam ut dictum eſt ſenio confecti armis

uel ꝙ agroꝝ partes tenuioribus ac liberis propriis attribuebāt: huic centum ſenatorum numero plures ac diuerſis temporibus additos inuenio. Brutus enim quo plus uirium in ſenatu etiam frequentia ordinis faceret diminutum parum numerum primoribus equeſtris gradus electis ad trecentorum ſummam expleuit traditumq; inde fertur ut in ſenatum uocarentur qui patres quiq; adlecti atque conſcripti eſſent patres ut diximus uocati uel ꝙ ſunt patritii generiſ adlecti quod propter inopiā ex equeſtri ordine in ſenatoꝝ ſunt numero aſſumpti: Conſcripti autem ꝙ in ſenatu quē nouū effecerunt ſunt ſcripti: uerum poſt Cæſaris obitum excreſcentem hunc numerum deformi incondita ac indigniſſima turba: Mille enim exceſſerant: & nonnulli per gratiam: nonnulli præmiis electi qui abortiui uulgo appellabantur: Auguſtus admodum priſtinum & ſplendorem redegit: Præter hæc ſenatorum nomina ſunt qui pedarios ſenatores opinentur appellatos ꝙ ſententia in ſenatu non uerbis dicerēt ſed in alienam ſententiam pedibus irent tanquam ſententiæ dictiōe carentes aliorum dicta confirmarent & quaſi pedibus in alienā ſententiam deſcenderent. Alii uero differentia quaſi quadam ꝙ eſſent plerique qui magiſtratus currules adepti ſella curruli honoris gratia in ſenatum ueherentur: qui uero iter pedibus facerent pedarii appellabantur. Marcus autem Varro equites quoſdam dicit pedarios appellatos: uideturq; eos ſignificare qui nondum a cenſoribus in ſenatu lecti quidem erant: ſed honoribus populi uſi quidem erant in ſenatum ueniebant & ſententiam eius habebant: Nam et currulibus magiſtratibus functi qui nondum a cenſoribus in ſenatum lecti erant ſenatores non erant: etiam quia in poſtremis ſcripti erāt non rogabantur: ſed quas principes dixerant in eas ſententias deſcendebant. De more autem habendi ſenatus Marcus Varro rogatu Pompeii librum edidit cum ille coſſ. primum. M. Craſſo fuiſſet deſignatus creditur: quia foris militiaeque ad eam ætatem occupatus ciuil s conſuetudinis expers eſſet uelletque caeteris non indoctior uideri: in hoc libro id genus multa ſcribere Varronem Gelius atteſtatur: primumque illud fuiſſe per quas perſonas haberi ſenatum liceret: nominans dictatorem conſules: praetores: tribunos plebis: interregem: praefectum urbis: neque alii praeter hos ius fuiſſe dixit facere ſenatuſconſultum: quotienſque uſu ueniſſet ut omnes iſti magiſtratus eodem tempore Romæ eſſent: tum quoque

omnium ac liberos in augumentum etiam publicæ gloriæ famulos
ſolueret iugo ſeruili calceis auratis:præterea ꝓdibant in publicum
tanquam auri materiā quā mens ad inane uolans tanti putat parui-
facere non ſolū ſed peſſum etiā dare uiderentur : inter cæteras etiā
reipu.dignitates ſoli meruerunt pictos habere humeros uario co-
lore palmatæ ueſtis quam fœlicitas dabat præmio uincentium ꝙ au
tem candidis ueſtibus induti ꝓcedebant candidati appellabantur ꝙ
denique populo cōſulerent & patriæ:cum oīa eoꝝ traderentur arbi
trio ne inſoleſcerent aīo a conſulendo conſules dicti ſunt niſi illinc
potius:unde Actius ait in Bruto:Qui recte conſulit conſul ciatur:
uel ut Quintilianus conſ.ſit a conſulendo uel a iudicando: nam &
hoc conſulere ueteres appellauere: Magiſtratus huius imperiū an
nuū erat quo ne diuturna poteſtate inſolentes facilius in errorē pro
laberentur ſe cuſtodirent:hi quanquā breuis eēt eoꝝ magiſtratꝰ:ni
hilominꝰ tū ſi haud eēnt idonei īfra ānū admouebātur: illud quoqꝫ
de more fuit conſulatū petentibꝰ ut per ſe ipſis comitiis intereſſent:
nulliqꝫ.xxv.annis minores quæ ſenatoria ætas erat admitterentur.

¶ Suffes conſul etiam pœnoꝝ lingua dictus ē:auctore Calidio: Li
uius belli macedonici libro quarto Poſtero die cū ſuffetes ad ius di
cendum conſediſſent:conſpectæ tabellæ demptæqꝫ & lectæ. Alii a
ſufficio quod eſt ſubminiſtro uel in alterīꝰ locū ſubſtituto ſuffectoſ
dictos putant quaſi ſub alio factos.Liuiꝰ.xxxi.M.Aureliꝰ coacta
decemuir ſacroꝝ mortuus in eius locum.M.Attilius glabrio ſuffe-
ctus Cicero ꝓ Murena unus erit coſ. & is non in adminiſtrando
bello ſed in ſufficiendo collega occupatus.Illud deniqꝫ nec prætere
undū:nam cum duæ res poſſint eodem auctore ꝑuehere hoīes in
hunc ampliſſimū conſularis dignitatis gradum & honorū populi
finem una iuris altera militis non dubium eſt quin ad eam adipiſcē
dam multo plus conferat res militaris q̄ iuris ciuilis gloria: uigilat
enim alter nocte ut ſuis conſultoribus reſpondeat:alter quo intēdit
mature cum exercitu perueniat:illum galloꝝ:hunc buccinaꝝ can-
tus exuſcitat:ille actionem inſtituit:hic aciem inſtruit:ille cauet ne
conſultores.hic ne urbes aut caſtra capiantur:ille ut aquæ pluuiae
arceantur ſcit:hic ſcit & timet ne hoſtium copiae: ille in regendis:
hic in propagandis finibus exercitatur.

¶ Procōſularis dignitatis creādae morem ac neceſſitatem induxit
imperii ro.amplitudo quod nec adeſſet ubiqꝫ ad bella gerenda oēs

minus ualerent: binos tamen ſenatores ſingulis cohortantibꝰ prae,
poſitos tertio ab urbe con. libro teſtis eſt Liuius. Patritiorū familia
ioui noſcitur fuiſſe dicata ſi origine dignitatum antiquitatis ordinē
perſcrutemur quo ſummi dei ſicut putauere cultura locum prima,
rium poſſideret patriciatuſqꝫ nomen ipſum ut quidam ueridicorū
a patribus dictum eſſe uoluerunt.

¶ Conſularem exactis regibus dignitatem regii nominis faſtum
declinantem cum plenam pene eorū inſtar adminiſtrandae reipu,
bli. facultatem haberent accerſitam fuiſſe antiquitatis monumenta
declarant: Duo hi erant pro uno rege creati ut alter malus eſſe uo
luiſſet ab altero ſimilem poteſtatem habente cohiberetur: his ꝑmū
omnia iura ex regia poteſtate erant omnia deīde eiuſmodi inſignia
pomparumque fercula & officii ſui ornamenta: Nam ambobus fa,
ſces erant coſſ. quattuor & uiginti lictores totidē cum ſecuribꝰ quae
proinde tantae poteſtati cathenarum nexibus præceptæ ſunt alliga
ri ut cum tardius ſoluerentur moram deliberationis acciperēt: ma,
xime ſi de cæde aut hominis nece aliquid cenſuiſſent: Cunctator
enim eſſe debet qui iudicat de ſalute. Alia enim ſententia corrigi po
teſt de uita hominis haud quaquam: arma quin etiam iſta iuris ſūt
non furoris & contra noxios ſic inſtituta ut plus terror corrigat q̃
pœna conſumat. Ciuilis eſt etiam pauor iſte magis q̃ bellicus: utpo
te quae abactores timeant reformident fures latrones exhorreāt in
nocentia tantum læta reſpiciat: inſtitutumque ne etiam eſt ut dupli,
catus terror uideretur ut eorum tantum alter faſces haberet: nō am
bo iſque penes quem faſces eſſent maior cōſul diceretur: uel is qui
prior factus eſt praetor aut maior urbanus minores caeteri quibus
quod plerunque in maximis urbibus ſolet ſenatus decreuit ut da,
rent operam ne quid respub. detrimenti caperet: permiſitqꝫ eorum
alterum uel ambos cum opus eſſet exercitum parare: bellum gere
re: coercere omnibus modis ſubditos atque ciues domi militiæque
imperiū ac iudicium ſummum capitis dicere: ſed ciuis non romani
quem ſolum cohibere & in publicam cuſtodiam duci iubere illis
fas erat: Sella Curruli pro ſui magnitudine utebantur multis gra,
dibus enixi ut ibi locati nihil abiectum nihilque humile meditarē
tur utque in otio ſubiecti mererētur quod alii poſt maximos labo,
res aſſumunt imperatores: manus porro uictoriali Scipione muni
ta erat quo Romanae reipubli. uiri fortis dextra tueretur fortunas

Romulum & Nummam Pōpilium binos quæſtores fuiſſe auctor
eſt Pōponius hunc magiſtratum cæpiſſe tunc aſſerit cum ærarium
po.ro. arctius & cumulatius eſſe cœpiſſet ut eēt qui illi præeſſet:qđ
Romuli tempore fuiſſe cum res tenues & perexiguæ tunc eſſent
haud quaq̄ putandum eſt.Cæterum ſicut in dubium uenit an Ro-
mulo & Nūma regibus quæſtor fuerit:ita etiam Tullo Hoſtilio re-
ge a quo cenſus in ciuitate & deſcriptio centuriaꝝ & claſſium quæ
prius non erant eſt facta quæſtores fuiſſe ac tunc initium habuiſſe
ueri magis ſimile eſt & ſane crebrior apud maiores opinio eſt Tul
lum Hoſtilium primum in rempu.induxiſſe quæſtores : hos autē
a quærendo quæſtores initio dictus Pomponius & Iunius & Treba
cius & Feneſtella & Varro ſcribunt:uerum quia de capite ciuis ro-
mani iniuſſu populi non erant:lege permiſſum conſulibus ius di-
cere:propterea quæſtores cōſtituti ſunt a populo qui capitalibus re
bus præeſſent quæ triumuiri poſtea capitales ꝑquæſiuere hicꝗ appel
labantur quæſtores parici Feſto teſte uel Pomponio paricidii quoꝝ
meminit lex.xii.tabu.dicti:quoniam paricidæ non uticꝗ hi qui pa-
rentem occidiſſent:ſed qualemcunꝗ hominem dicebantur. Idem
etiam fuiſſe indicat lex Nummæ Pompilii in his compoſita uerbis
Si quis hominem liberum morte ſciens eluit paricida eſt:hoꝝ offi-
cio iniunctum erat ut ꝓuintias ex ſenatuſconſulto ſortirentur utꝗ
extra urbē aduenientibus regibus obuiam irent & haſtæ ſubiectos
captiuos uenderent. Erant & candidati principis quæſtores alii qui
libris duntaxat in ſenatu legendis operam darent:quiꝗ litteras eius
in ſenatu legerent.

¶ Prætores initio erant quorundā iudicio qui poſtea cōſules & hi
bella adminiſtrabant:proinde ſic dicti ꝙ præirent & anteirent iure
in exercitu. Auctore etiam Pomponio tunc creati cum cōſules bel
lis finitimis auocarentur:neque eſſet qui in ciuitate ius reddere po
ſſet.Numerum autem prætorum habuit Roma pro tempore Va-
rium primum quidem urbanum:deinde poſt aliquot annos eo nō
ſufficiente Peregrinum ſic dictos ꝙ ius alter peregrinis: alter ciui-
bus diceret. Deinde uero plures augēdo numerum ad octo uſque
creatos inuenio:unde Cicero ꝓ Milone:ſeptem prætores: octo tri-
buni plebis illius aduerſarii defenſores mei:captis denique prouin
tiis totidem praetores quot prouintiae in deditionem uenerant cre-
ati ſunt:partim qui urbanis rebus:partim qui prouintialibus prae-

obire ꝓuintias cõſules qui mõ eſſent duo poſſent his cõſularia inſi
gnia cætera ꝑterq̃ ꝙ ſex dũtaxat lictores relicti fuere cõceſſa ſunt
numerus aũt ꝓcõſulum diffinit⁹ erat nullus utqꝫ præſidiũ nomẽ ge
nerale quod & proconſules & oẽs ꝓuintias regentes ſenatores licet
eſſent præſides appellabãtur:ſic ꝓconſulum appellatio ſpecialis ẽ
qui deniqꝫ ꝙ cõſulum iuribus fungerentur ꝓcõſules noĩati ſunt

¶ Lictor crudelitatis miniſter couſulis ꝓconſulis prætoꝝ qui faſcẽ
uirgarum alligatum cum ſecuri portat:ſunt qui lictores cõſules.xii
Aliorum ſeni lictorem autem Valgius Rufus in ſecundo librorũ
quos inſcripſit de rebus per epiſtolam quæſitis dicit a ligãdo appel
latum eſſe ꝙ cum magiſtratus populi romãi queḿpiam uerberari
iuſſiſſet:crura eius & man⁹ ligari uinciriqꝫ a uiatore ſolita ſint iſqꝫ q̃
ex collegio uiatorum officium ligandi haberet lictor ſit appellatus:
utiturqꝫ ad eam rem teſtimonio.M.T.uerbaqꝫ eius refert ex oratio
ne quæ dicta eſt pro.C.Rabino lictor inquit colliga manus:Liuiuſ
li.viii.lictor deliga ad palum:hæc ita a ligãdo Valgius rufus.M.T
Liuius Feſtus ac omnis ãtiquitas putat & nos ſane cum illis ſentim⁹
ſed Tiro Tul.M.Tullii.C.Libertus lictorem uel a Lino uel a Licio
dictum ſcripſit:licio enim tranſuerſo quod linum appellatur a uete
ribus qui magiſtratibus inquit præminiſtrabant cincti erant ad reo
rum manus ligandas & crura ut diximus uinciẽda : Male itaque &
inſcite qui lictorem a litando dictum putãt.C.interpoſita quia rẽ
lictat & interficit illudque inepte addunt quaſi legis ictorem dici ꝙ
iciat ideſt percutiat reum iuxta legis mãdatum:quod antiquitas nõ
approbat colorata licet ratio uideatur.Numero autem duodecim li
ctores ſumptos a Romulo:alii a numero uulturum qui regnum ſi
bi protenderant augurio:Alii putant & melius ab etruſcis finitimis
unde ſella currulis:unde toga prætexta ſumpta eſt ad imitationem
regum ſuorum ꝙ duodecim ex populis creato regi ſingulum ſin-
guli populi lictorem darent.

¶ Quæſtura in qua eſſe debet ſciẽtia iuris ſumma litterarum glo
ria:cautela ſermonis:firmitas animi:continẽtiæ domicilium & uir
tutum omnium ſedes:Actione inuerrem.ii.auctore Cicerone:pri
mus eſt gradus honoris dignitatumque omnium genitrix Varro
lib.vi.teſte Caſſi.officium autem eius & origo per quam uetus eſt
& pene ante omnes magiſtratus quorundam & quidem erudito-
rum ſententia:Gratianus Iunius lib.vii.de poteſtatib⁹ apud ipſum

ſacrificiā de ſue:oue:tauro facere de nuptiis:de liberoꝝ ꝓcreatiōe:
de uiuendi ratione:de cōuiuiis diligēter inquirere ne quis patriā ac
conſuetam uiuendi diſciplinā tranſgrederetur: ad hæc etiā mune
ra duo cum eſſent alter patritius:alter uero plebeius eis licebat ſena
tu principem deſcribere īmeritos ſenatu quoqꝫ amonere ut.C.Fa/
bricium feciſſe ferunt qui.P.Cornelium Ruffinū patritium uirum
ꝙ decē argenti facti pondo in cōuiuium adduxiſſet ſenatu amouit
ſiue ut.M.Catonē cenſorē qui.C.Flaminiū.T.Flaminei fratrē ꝙ
exhortatus a Puello quem deperibat teſte Plutarcho uel a ſcorto ali
orum ſententia cum eſſet conſul in gallia ut aliquem ex his qui ī uī
culis rei capitalis damnati erant ſecuri percuteret obtēperauit ſena/
tu eiecit. Valerius ancias non ad pueri ſed ad mulieris cuius amo/
re teneretur arbitriū id ab.L.perpetratnm affirmat Liuius autē ſcri
ptum in oratione Catonis aſſerit Gallū tranſfugam cū uxore ac li/
beris ueniſſe & ab.L.inter epulas exceptū:mox ut ſcorto quod ar/
debat obſeq̄retur ab eo ꝓpria manu confoſſum hoc ad exacerban/
da Lucii crimina iure dictū a Catone crediderim:ipſum autē occi
ſum minime tranſfugā ueꝝ ex dānatis unum in uincula coniectū
extitiſſe:cum alii q̄plures:tum uero teſtes ſunt Valeriꝰ ma.& Ci.in
eo ꝗ eſt de ſenectute libro ubi oēm Catōis ſermonē & ipſiꝰ rei nar
rationē tribuit:ipſi deinde cēſores ſacrificioꝝ pretia curabant & de
ſcriptionis genera & reipu.officia diſtinguebant Cenſionē enim fa
cere dicebantur cum multā equiti irrogabant:cenſioqꝫ haſtaria di/
cebatur cū militi multæ nomine ob delictum militare ꝙ haſtas da/
ret dicebatur. Multas præterea poteſtates hic magiſtratus habet q̄s
ponit Iulius Capitolinus ī uita Valeriani:Suſcipe inquit cenſuram
quam tibi detulit romana reſpu.quam ſolus mereris iudicaturꝰ de
moribus hoīum:iudicaturus de moribus nr̄is:tu eſtimabis qui ma
nere in curia debeant:tu equeſtrē ordinem in antiquum ſtatum re
diges:tu cenſibus modū pones tu uectigalia firmabis:diuides ſtatū
reſpu.recenſebis:tibi legum ſcribendaꝝ auctoritas dabitur: tibi de
ordinibus militum iudicandum eſt:tu arma reſpicies: tu de noſtro
palatio:tu de iudicibus:tu de præfectis eminētiſſimis iudicabis: ex
cepto deniqꝫ præfecto urbis Romæ exceptis conſulibus ordinariis
& ſacrorum rege ac maxima uirgine ueſtalium ſi tamen incorru
pta permanſerit:de omnibus ſententias feres: illud deniqꝫ nec præ/
tereundum cum alios magiſtratus annuos fuiſſe cōſtet ꝗnquēnalē

eſſent horum autem prætorū inſignia ſex fuiſſe ſecures: Plutar-
chus in uita Pauli æmilii auctor eſt: Ad hoc enim bellum inquit æ
milius miſſus non cum ſex ut cæteri prætores: ſed cum duodecim
ſecuribus ita ut dignitas conſularis imperio eius ineſſet.

¶ Cenſores ad cuius cenſionem ideſt arbitrium cenſeretur popu
lus uel ab re ipſa ꝙ præeſſent faciendo cenſui appellati: uel ꝙ rem
ſuam quiſque tanti eſtimare ſolitus ſit quantum illi cenſuerint uel
ꝙ cenſere pro arbitrari ueteres cognatione quadam ſotia ac ſimili
eſſe noluerint: ſunt qui a cenſendo ideſt conſtituendo & præcipien
do: unde etiam dicere ſolemus cenſeo hoc facias & ſenatum aliq̄d
cenſuiſſe inde Modeſtino auctore cenſoris nomen uidetur eſſe tra
ctum hoc munus inſtitui ſſe primum Seruius Tnllus legitur poſtea
uero ut ſunt reges exacti ius omne faciendi cenſus & cætera quæ re
giæ maieſtatis huius fuerant ad cōſules delatum erat. Creandi ue-
ro noui magiſtratus huius dedit cauſam quod bellis urgentibus ne
que populus ſine cenſu eſſe nec qui eſſent cōſules nauare operam
commode cenſui faciendo poſſent res quidem ut parui admodum
momenti p̄us uiſa ꝙ nihil iuris haberet ni cenſendi modo populū
ita illuſtris magiſtratꝰ hic maxīe omnium reuerentiæ plurimæque
poteſtatis ac ſeueritatis pœna fuit: eo autem uenit ut haud quaquā
de opibus modo uerum de militari diſciplina moribuſque cēſeret:
Mos nanque Romæ apud equeſtres erat auctore Plutarcho cū per
legittimum tempus a quoquam militatum eſſet equum per mediū
forum duci coram uiris duobus publice præſidentibus quos cenſo
res nuncupauit: illiſque quemlibet ducum ac imperatorum ſub qui
bus militatum ſit recenſeri: Deinde cenſorum iuditio ſubigi qui iu
xta cuiuſque meritum uel laudem uel infamiam tribuūt huic præ-
fecti curæ tunc erāt uiri dignitate ornatuque inſignes ad hos curru
li inſidentes equites ſubituri iuditium ritu cum prodirent: cenſorū
alter qui ſenior erat interrogabat ſi militias omnes iuxta diſciplinā
militarem abſoluiſſet: omneſq; qui ſub ipſo imperatore meruiſſent
quod ſi non ſecus ac dixerat foret inuentum ingenti lætitia plaudē
tibuſq; amicis domum illum admittebant ſin minus cenſoria eum
inurebant nota ꝙ ex tenuiſſimis cauſis licebat illis qui flagitioſe ac
intemperanter degerent ac loquerentur equum adimere & exerci-
tu demouere. Horum etiam erat uectigalia populi romani augere
minuereq; luſtrum completo quinquennio cōcedere & ſoli taurilia

tialium habeat:arma terſa ſint:ferramenta ſamiata: calciamēta for
tia:ueſtis noua:ueſtem ueterem excludat:ſtipendium in balteo nō
in popina habeat: torquē brachialē ānulum apponat: equum & ſa-
ginarium ſuum defricet:alter alteri q̃ſi ſeruꝰ obſequatur : a medicis
gratis curentur : ariſpicibus nihil dent:in hoſpitiis caſte ſe agant:ꝗ
litem fecerint uapulent. Tribunus autem plebis creandis initium fu
it ſeceſſio plebis a patribus in ſacrꝝ montē facta ubi Menenii agri-
ppæ opera pace inita conuenit ut plebeios magiſtratus in urbe ha-
berēt:Sicqꝫ duos tribunos tum habere plebs cœpit a Virginio &.T
Vetuſio coſſ.alia poſtmodum ſeceſſione tres additi Appio Clau-
dio &.T.Q.coſſ.mox quinqꝫ alii coſſ.Q.Minutio &.M.Oratio
Puluino:hoc pacto.x.tribunis in plebem ro. fuit iuriſdictio : ſicqꝫ
plebi conceſſum eſt conditiones inire concordiæ ut plebs ſuos ma
giſtratus haberet ſacroſanctos quibus auxiliis latio aduerſus conſu
les eſſet ne ue cui patrꝝ capere eum magiſtratum liceret: Tribunorꝝ
tandem tantum ĩmodum creuit auctoritas ut quicquid ſenatus de
creuiſſet ita demum ratum haberetur ſi tribuni approbaſſent.Sta-
bant autem hi in ueſtibulo curiæ ubi habebatur ſenatus:nam tem-
plum ſiue curiam ingredi non licebat:& quæcunqꝫ ſenatores decre
uiſſent tribunis præferebantur ut quæ e repu.fore uiderētur appro
barent cætera ad arbitrium reiicerentur:tum quæ ſenatuſcōſulta ap
probaſſent .t.litteram in tergo adiiciebant haud aliter rati iudicatū
iri.De poteſtate autem tribunitia Labeonis antiſtii iuris peritiſſimi
extat ſententia cuius uerba quemadmodum ſcripta apud Gellium
offendi ita illa ipſa ſcripſi: In epiſtola inquit Athei Capitonis ſcri-
ptum legimus Labeonē antiſtium legum atqꝫ morum &.P. iuriſqꝫ
ciuilis doctum apprime fuiſſe:ſed agitabat inquit hominem liber-
tas quædam uecors uſqꝫ eo ut diuo Auguſto iam principe & rēpu.
obtinente ratum pēſumqꝫ nihil haberet:niſi quod iuſtum ſanctūqꝫ
eſſe in romanis antiquitatibus legiſſet:ac deinde narrat quid idem
Labeo per uiatorem a tribuno plebis uocatus reſponderit: Iuſſit.n
eū qui miſſus erat redire & tribunis dicere ius eos non habere neqꝫ
ſe neqꝫ alium uocandi quodāmodo moribus maiorum tribuni præ
hēſionē haberent uocationem non haberent:poſſe igitur eos ueni
re & prehendi iubere:ſed uocandi abſentem ius nō habere:idque
etiam apud Varronem in libris rerum humanarum ſcriptum aſſe
rit.A.Gelius qui quidē Varro cum triūuir eſſet aſſerit ſe a tribunis

quondam censuram extitiſſe:quod q̄a per tot annos graue diutur/
nū inſolenſq; nimis uiſum eſt ne plus q̄ annua ac ſemeſtris cēſura
eſſet conſenſui īgēti populi factum eſt atque hoc teſte Aſconio tam
triſte ſeuerꝝque nomen po.ro.ſic oderat ut intermiſſum eſſet non
nunq̄ per plurimos annos nōnunquam ꝑpter īfamiam corruptoꝝ
iudicum plebē ipſam quod ante recuſauerat popoſciſſe.

¶ Tribunos celerum ꝑmus Romulus creaſſe fertur. Nam cū eo/
dem tp̄e in tres tribus tota ciuitas diuiſa eſſet ramnenſes a noīe ſuo
a Tatio Tatiēſes:tertiæ autem tribus homines Luceres dicti a luco
Aſyli:in quem multi fuga delati ciuitate donati ſunt ut Plutarchus
inquit & Plinius teſtis eſt noua Quanquā tertiæ huius tribus deno
minatio auctore Liuio incerta ſit:Tribus aūt ipſas tres fuiſſe nume
ro nomē ipſum declarat quibuſq; qui præerant tribunos uocitabāt
q; terni tribus ex tribubus olim ad exercitum mittebantur: Celerū
autem tribunum proinde appellari quidam opinati ſunt q; uel cele
riter occurrerent ſi qn̄ eoꝝ opera respu.indigeret cum equitibꝰ ille
præeſſet & ueluti ſecundum locum teſte Pōponio a regibus obtine
ret:uel a celere remi īterfectore quod celeres antiqui dixerūt quos
nunc equites dicimus hoꝝ tribunoꝝ militarium ut inquit.Q.aſco
nius pedianus duo ſunt genera:primum qui Ruffuli uocētur & hi
quidem in exercitu creari ſolent a conſule non a populo: de quorū
iure ut Feſtus etiam inquit q; Rutilius Rufus legem tulerit: Rufuli
ac poſtea rutuli ſunt uocati Alii ſunt comitiati qui comitiis deſignāt
ad gubernandam rempu.conſulum loco. Aliquando ſub conſuli
bus ut eſſent in exercitu ad ordines ducendos inſtituti:horum offi
cium uel eorum qui exercitui præſunt in libro de re militari Mar/
cello teſte milites in caſtris continere ad exercitationem producere
claues portarum ſuſcipere:uigilia interdum circuire:frumentatiōi
bus cōmilitonum intereſſe:frumentum ꝓbare:menſuræ fraudem
coercere:delicta ſecundum ſuam auctoritatem his modis caſtiga/
re:principiis frequēter intereſſe:q̄relas cōmilitonum audire:ualitu
dinarios inſpicere. Flauius Vopiſcus in uita Aureliani ī epiſtola ad
uicarium ſuum per multa his adiicit ad tribuni officiū maxime ſpe
ctantia. Si uis inquit tribunus eſſe immo ſi uis uiuere:manum mili
tum cōtine:nemo pullum alienū rapiat:ouem nemo cōtingat: uuā
nullus auferat:ſegetem nemo deterat:oleum ſalē lignum nemo exi
gat:ānona ſua contentus ſit:de præda hoſtis nō de latrociniis ꝓuin

ſcribitur : Flauius Vopiſcus in uitã Aureliani ĩcidit autem ut ſe res
fataliter agunt ut mneſteum quendam ꝓnotario ſecretoꝝ habuerat
libertum ut quidã dicunt ſuum infenſorem ſibi minando redderet
Caſ.primo Varro pater enim Canditati ſub Valentino principe ge
ſſit tribuni & notarii laudabiliter dignitatem:honor qui tunc daba-
tur ægregiis cum ad imperiale ſecretum tales conſtet eligi in quibꝰ
reprehenſionis uitium nequeat inueniri

¶ Cancellarius uel a cancello ala palatii ſic dictus ꝙ olim ibi offici
um ſuũ exerceret iuxta theſauꝝ ĩperatoris cuius ſibi cura demãda-
ta erat:uel a cancello ſecundum eam ſignificationẽ qua dicitur ĩter
ſticium a paleſtina regione tractum ubi tecta cacuminata nõ erant
ſed iacebant in planum ꝓſtrata:interſticia igitur illa inter ꝓpugna
cula ſita parietibus hinc inde erectis cancelli ꝓprie dicuntur : Qui
uero epiſtolas miſſas recitare uolebant populo in dicta regiõe ſuꝑ
tecta aſcendebant & de cancellis recitabant:unde inoleuit uſus pau
coꝝ tamen eruditoꝝ ut qui populo litteras principis habent miſſas
exponere cancellarii appellatione nominentur. Cæ.li.xi. Var. Re
ſpice quo nomine nuncuperis:latere non poteſt quod inter cãcelloſ
egeris tenes quidẽ lucidas fores:clauſtra patentia: feneſtras ianuas
& quãuis ſtudioſe claudas:neceſſe eſt ut te cunctis aperias: nã ſi fo
ris ſteteris in eis non emẽdaris obtutibus: ſi ingrediaris obſeruan
tium non potes declinare conſpectus:uide quo te uoluerit colloca
ri antiquitas:ũdiqꝫ conſpiceris qui in illa claritate uerſaris. Flauiꝰuo
piſcus in uita Carini Amicos optimos quoſqꝫ relegit aut tenuit:præ
fectum urbi unum ex cancellariis ſuis fecit quo fœdius nec cogita
ri potuit aliquando nec dici.

¶ Populares & optimates inter ſe differunt. Nam populares teſte
Priſciano li.artis grãmaticæ.v.hi ſunt qui defẽdunt populum: opti
mates q̃ defendunt ſenatores: Cicero ꝓ.P.Sextio:Duo genera ſem
per in hac ciuitate fuerunt eoꝝ qui uerſari in repu. atqꝫ ĩ ea ſe excel
lentius gerere ſtuduerunt alteri populares:ſe alteri optimates & ha
beri & eſſe uoluerunt qui ea quæ faciebant quæqꝫ dicebant multitu
dini iocunda eſſe uolebant:populares qui ita ſe gerebant ut ſui con
ſilia optimo cuiqꝫ ꝓbarentur optimates habebantur idem in eadem
omnes optimates ſunt qui neqꝫ nocentes ſunt neqꝫ natura ĩprobi nec
furioſi nec malis domeſticis impediti:idem in eadem quod eſt præ
ſtantiſſimũ maximeqꝫ optabile ſanis bonis & beatis & cũ dignitate

plebis uocatum nõ eſſe & cum tribunus plebis eſſet uocari neminẽ
feciſſe:ea etiam tribunis plebis auctore Plutarcho poteſtas eſt ut ſi
præſens ſit dictator ſecunda ſit:ſin autem abſit prima ac ferme ſola
huic præterea magiſtratui nullum integꝝ diem abeſſe Roma lice-
re ius erat:ius etiã huius tribunitiæ poteſtatis magis ad impediendũ
eſt q̃ ad agendum:quippe quæ cæteris omnibus collegis uolẽtibus
& ſi plures ſint:unus qui nolit & ſe opponat plus poſſit. Fuit etiam ut
aiũt tribunitia poteſtas prius apud romanos publice dignitatis inſi
gne:Poſtmodum quoque iudicialis ordinis obtinuit rationem inde
nanqꝫ & decretum illud ſenatus ut Auguſtus Cæſar moꝝ legumqꝫ
regimini ac æque in perpetuum tribunitiæ præeſſet poteſtati unde
apud eos tribunus dictus eſt ꝙ tribꝰ præeſſet ordinibus:patritio:eq̃
ſtri:& plebeio:dicti etiam ſimili modo tribuni ple.a tribu ꝙ uel tri
buum ſuffragio crearentur:uel ꝙ in tres partes populus diuiſus eẽt
cũ plebs a patribus ſeceſſiſſet & ex ſingulis ſinguli crearẽtur: tribu
ni autem ærarii a tribuendo ære ſunt appellati ꝙ ærarium ſane po
puli ro.in æde Saturni habuit.

¶ Scriba a ſcribendo nomen accepit officium exꝑmens uocabuli
qualitate. Liuius ab urbe con.li.ii. Ibi cum ſtipendium forte militi-
bus daretur & ſcriba cum rege ſedẽs pari fere ornatu multa ageret
eum milites uulgo adirent:timens ſciſcitari utrũ Porſenna eſſet ne
ignorando regẽ ſemet ipſe aperiret quis eſſet quo temere traxit for
tuna facinus ſcribam ꝓ rege obtruncat:Probus Aemilius de excel.
Du.exter.gen.in uita Ageſilai:Itaqꝫ eum habuit ad manum ſcribæ
loco quod multo apud graios honorificentius eſt q̃ apud romanos
Nanqꝫ apud nos re uera ſicut ſunt mercenarii ſcribæ exiſtimantur:
& apud illos econtrario nemo ad id officium admittitur niſi hone
ſto loco & fide & induſtria cognita quod neceſſe eſt omnium con-
ſilioꝝ eum eſſe participem:Cicero in Verrem actione.v. Sæpe enĩ
noſtri imperatores ſuperatis hoſtibus optime repu.geſta ſcribas ſu
os ãnulis in contiõe donarunt:ab epiſtolis uel ab ſecretis etiam ĩſi
telligi dicitur cuius ſecreta ſcribit uel epiſtolas. Suetoniꝰ ĩ uita Clau
dii:Sed ante omnes Narciſum ab epiſtolis & Pallantẽ a rationibus
quos decreto quoqꝫ ſenatus non præmiis modo ingentibus ſed quæ
ſtoris prætoriiſqꝫ ornamentis ornari libens paſſus eſt. Flauius Vo
piſcus in uita Carini quoꝝ uitam ſingulis libris Claudius Euſteniꝰ
qui Diocletiano ab epiſtolis fuit ſcripſit:Notarius item ſecretorum

¶ Præſidum noīe oēs ꝓuintias regentes licet ſenatores ſint appel-lantur iure p̄ſes is dicitur qui maius in ꝓuintia habet imperiū poſt principē:hinc præſidium dictum auxilium p̄ncipale ſicut ſubſidiū id quod in auxilium ſuccedit dicitur & milites qui in aliorꝝ tutelā mi litum oppidi uel caſtelli ſimiliumq̀ collocati ſunt præſidium uocā-tur:uel ut inquit Varro præſidium dictum ꝙ extra caſtra præſide-bat in loco aliquo quo tutior regio eſſet:uel ꝙ pro utilitate & ſalute alicuius auxilii gratia præponitur:ſicut ſubſidium quod poſtpoſitū eſt ad ſubueniendum laborantibus.

¶ Satrapes uel ſatrapa is eſt qui locorꝝ præfectꝰ deſignatur:Plutar chus in uita Eumenis Tū capto Ariarate rege & regione in poteſtā tem redacta ſatrapes hoc eſt locorꝝ præfectus deſignatur Regum li bro primo:Et non inueni in te quicquā mali ex die qua uenisti ad me uſq̀ ad diem hanc:ſed ſatrapis nō places:idem in eodem Reuer tere ergo& uade in pace & non offendas oculos ſatraparum.

¶ Princeps ordinis nomē ē dictus ꝙ p̄mus capiat ſicut municeps ab eo ꝙ munera capiat idem & dignitatis cui hæc tuenda ex officio & capitis ꝑiculo defendenda religiōes auſpicia poteſtates magiſtra tus ſenatus auctoritas leges mos maiorꝝ iudicia iuriſdictio fides pro uintiæ ſotii imperii laus res militaris ærariū:harꝝ rerum ac tantarꝝ eē defenſorem atq̀ patronū.Spartianus in uita Adriani Tunc enī mos ut princeps cauſas cognoſceretur & ſenatores & equites romanos ī conſilium uocaret & ſententiam ex omni deliberatione præferret Caſſ.ii.Var.uocabulum principis nulla ſorde maculaſti ſeruās di gnitatem nominis exercitatiōe uirtutis:Ouidius de Romulo & Cæ ſare ſecundo faſtorum:Tu rapis his caſtas duce ſe iubet eſſe mari tās:tu recipis luco repulit ille nefas Vis tibi grata fuit florēt ſub Cæ ſare leges Tu domini nomen principis ille tenet Te remus incuſat ueniam dedit hoſtibus ille Cæleſtem fecit te pater ille parem

¶ Domini uero appellationem præclariſſimos in repu.p̄ncipes & duces inuenio declinaſſe:nam & Scipio ipſe p̄us Italia Hiſpaniaq̀ recuperata cum Aphricā quoq̀ ſubegiſſet Hānibale pulſo:nullo ta men ſucceſſu dominum ſe paſſus eſt appellari niſi a pœnis q ꝑ æq̀s conditiones totiens rupto fœdere fraudulenter iugum abiecerant non obtemperantes militia abiecit quaſi reipu. hoſtes infamia no-tās:Auguſtus quoque romāi decus īperio nec ſerio nec ioco ſe pa ſſus ē a quoquā tali noīe appellari:Tertulianꝰ in apollogetico cōtra

otium hoc q̃ui uolunt oẽs optimates qui efficiunt ſũmi uiri & cõſer
uatores ciuitatis putantur: Ariſtoteles li. v. ethi. ex dignitate quoque
id apparet: iuſtum enĩ illud quod in diſtribuendo cõſiſtit ſecundũ
dignitatẽ quandam eſſe oportere oẽs fatẽtur: ipſam uero dignitatẽ
non eandẽ oẽs eſſe aiunt: ſed populares quidem libertatẽ: potentes
uero opulentiam aut genus: optimates autem uirtutem dicunt. Idẽ
li. iii. polli. uocare autẽ cõſueuimus cum unus ad utilitatẽ cõem re
ſpiciens gubernat regiam poteſtatẽ: cum uero pauci gubernãt plu
res tamen uno optimatum gubernationem: uel ex eo quia optimi
præſunt: uel ex eo quia ad optimum publicum adminiſtrant. idem
in q̃rto: Videtur autem optimatum eſſe maxime honores tribuere
ſecundum uirtutem: finis enim optimatum uirtus: paucoꝝ uero gu
bernationis diuitiæ: popularis autem libertas. idem in eodem: Quo
enim ab optimis uiris ſimpliciter per uirtutem eſſe gubernatio rei
pu. & non ad ſuppoſitionem quidam bonorum uirorum eam ſolã
iuſtum eſt optimatem appellari.

¶ Proceres teſte Varrone p̄ncipes ciuitatis quia eminent in ea ſi
cut in ædificiis mutili quidam. i. capita trabiũ quæ ꝓceres noĩantur
q̃ſi ꝓcedes hinc facta tranſlatio eſt ad quoſdam ut ꝓceres dicantur
qui ante oẽs honore præcedunt. Sunt qui ꝓceres q̃ſi procul a carie
hoc eſt putredine ac uitioꝝ corruptione dictos putent: quod tam &
ſi p̄ncipibus conuenit maxime ꝓpter excellẽtiam & egregiam qua
præditi eſſe debent ꝓbitatẽ: falluntur tamen inſcitia lrãꝝ nec tam ꝙ
eſt q̃ ꝙ eſſe debet autumant huiuſmodi ſingularẽ numeꝝ raro eſt
inuenire: Iuue. lib. iii. Agnoſco ꝓcerẽ ſalue getulice ſeu tu Syllanus
quocunqꝫ alio de ſanguine rarus: in plurali frequentiſſimũ ẽ. Liuiꝰ
ab urbe con. li. iii. Et nos ut decet ꝓceres ut Fabio nomini eſt nõ idi
gnũ pugnando potiꝰ q̃ adhortando accẽdamꝰ militum aĩos. Luca
nus in. v. Fata uocent procerum motus hæc cuncta ſequuntur.

¶ Primores ſicut hi ꝓceres uel qui p̄mates qui inter reliquos ma
ioris poteſtatis & digniores in populo: Liuius in primo: ipſe ad pri
mores Romulus peruolat.

¶ Summates uiri potentes: Satyrus in comœdia piſcatoria Sũma
tes uiri ſimplices facti ſunt ganei: Macrobiꝰ li. i. de ſomno' Scipiõis
Sed ſummatibus tantum uiris ſapientia interprete ueri archani cõ
ſciis contenti ſint: reliqui ad uenerationem figuris defendentibus a
uilitate ſecretum.

temnī neqꝫ ſine cauſa dici matrem timidi flere nō ſolere: hoꝝ igitur oīum qui ſunt memores & uſu & expientia cōpotes eos duces dixerim cæteris iure ꝑtulerim modo a populo nō a militibꝰ creati ſint.

Comes ſotius ſodalis comiſqꝫ & collega in quo conueniant quo ue differant: auctorum ſententiis illuſtrium ex his accipe. Comitē dicere debemus auctore uul. ac Labeone eum qui comitetur & ſequitur: quiqꝫ frequentandi cuiuſcunque gratia ut ſequeretur deſtinatus eſt: minores etiam comes & ducem habet: ut Cicero Non comitem ſe inquit ſed ducem præbuit. & alibi: Neqꝫ princeps tunc ad ſalutem eſſe potuiſſem ſi eſſe alii comites uoluiſſent: ſotiꝰ uero nō minor ſed par eſt: ideoqꝫ duces in bello quotiens milites alloquūtur conciliandae beniuolētiae gratia non fere appellant comites ſed ſotios cōmunicantes quodāmodo eoꝝ dignitatē cum illis ut e diuerſo cum eoſdem commilitones uocant communicantes eorum conditionem atqꝫ ſortem cum ipſis: neqꝫ enim dux cōmilito eſt militū ſed milites inter ſe cōmilitones ut apud Virgilium Aeneas de militibꝰ ſuis: O ſotii auctor eſt ipſe in ſua perſona loquens de Achimenide Comes infœlicis Vlyxi: & iterum uno graditur comitatus Achate: Neqꝫ ſcite dixiſſet de Vlyxe & Aenea hunc eſſe comitem Achate illum Achimenidis. idem tamē ait: Arma deoſqꝫ parant comites: & iterum: Sacra deoſqꝫ tibi commendat Troia penates: Hos cape fatorum comites: Nūqd dii erant comites græcorum atqꝫ aeneae an duces certe dii penates comites erant confeſſiōe tum aeneae tum ipſorum quoque deorum. nam li. i. aeneas ait uictos qui ab hoſte penates: claſſe ueho mecū: & in. iii. Dii aiunt nos te dardania īcēſa tuaqꝫ arma ſecuti Nos tumidum ſub te permenſi claſſibꝰ aequor ſub te id eſt duce: & te ſecuti ſumus ideſt tui comites fuimus. Idem de graecis quidē dicendum & de eorum deis: idē etiam de Sybilla & aenea quanq̄ modo hic modo ille dux erat aut comes tū ſeq̄batnr aeneae uoluntatem Sybilla & quaſi miniſtram ſe praebuit comes erat quia uero ducebat praemōſtrans iter & declarans ea quae ille ignorabat dux eadem dicitur: tam & ſi aliquando comitem pro ſotio dicimus ut Cicero in rhetoricis: De uiatore qui cum ante lucem ſurrexiſſet comitem inquit ſuum inclamauit & ſemel ſaepius cum de eodē antea dixiſſet in itinere quidem proficiſcentem ad mercatum q̄ndam & ſecum aliquantum nummorum ferrētem eſt comitatus ideſt ſecutus: quare in praefatiōe artis grammaticae pſci. monitꝰ imprimis

gentes: Aũguſtus imperii formator nec dominum quidẽ dici ſe uo-
lebat: Et hoc enĩ dei eſt cognomen: dicam plane imperatorẽ domi-
nium ſed more cõi: Sed quando non cogat dominum dei uice dicã:
hoc cum declinaret Auguſtꝰ meruit ꝑfecto patris patriæ cognomẽ
quod uniuerſi repentino maxĩoꝗ conſenſu ei detulerunt quod gra
tius eſſet pietatis nomen q̃ poteſtatis utꝗ ſciret datã ſibi poteſtatem
patriæque tẽperatiſſima eſt liberis conſulens: quid autem inter pa-
trem & dominum ſit oſtendit ꝓbe Terẽtianus ille mitio hoc patriũ
eſt inquit potius conſuefacere filium ſua ſponte recte facere q̃ alie
no metu hoc pater hoc dominus intereſt.

¶ Dux a ducendo dictus eſſe enim debet præ cæteris dux in ducẽ
do agmine præcipue ſolers ubi iter quopiã fecerit & cum ad diffici
lẽ tranſitu ſaltum uenerit contẽplari ſecum aĩo ab omni parte loci
naturam comites deinde ueterãos ſi quos habet quærere & percun-
ctari ſi hoſtes eo loco qd ſi a frõte quid ſi a latere qd ſi a tergo ado
rirentur capiendum cõſilii foret utꝝ ne pergeret q̃ occepiſſet ire uiã
an eã qua ueniſſet repetere ſatius eſſet. Caſtris autẽ deligẽdis quan
tum munimento loci cõplexurus: q̃ opportuna aquatio: qua pabuli
lignoꝝque copia: qua comeatus expedire: quo tpe pugnã inire: acie
ſtruere: ſubſidiis firmare: magnifice adhortari: perterritos milites
a metu reuocare nec uerbis tantum ferocẽ & ſtrenuũ eſſe ſed ope
rum militariũ haud quaquã expertẽ qui & ipſe cũ opꝰ ſit tela tracta
re ꝓcedere ãte ſigna: uerſari media mole pugnæ ſciat: ſciat quoque
cõſilia ſua celare: tacere: diſſimulare: inſidiari: ab ĩſidiis præcauere
hoſtiũ cogitatiões ꝑripere: ſpeculari & explorare eoꝝ ubi copiæ ſint
quantæ quoue genere armorum: plurimum enim intereſſe uſuris
quæ deinde turba inermis quæ leuis armaturæ: quæ impedimenta:
quanto ea aut q̃li præſidio cuſtodiant: deinde dicta ne tantum q̃ fa-
cta milites ſequi iubere: nec diſciplinam modo ſed exẽplum qđ di
ligentiæ genus rectiſſima fortaſſe ratione ꝓbabitur quotiẽs licebit
uerumſi mutabitur natura loci: ſi mons occurret: ſi flumen obſta-
bit: ſi collibus: ſyluis aſperitateꝗ alia ꝓhibebitur mutabit hoſtiũ ge
nus ĩminentis conditio diſcriminis & nunc acie directa: nunc cune
is: nunc auxiliis: nunc legione pugnabitur: Ad hæc inſuper intueri
& ſcire quo auſpicio ineunda pugna ſit: nec deeſſe fortunæ præben
ti ſed oblata caſu flectere ad conſilium debet: illud ad poſtremum
præ cæteris in animis ducum habendum nihil in bello. ſ. debere co

erupit breui tempore nimius uſus ut coronæ centuriōes adhuc quibuſdam inſcriptionibus maneant.

¶ Succenturiati milites ſunt nō qui in p̄ma ſed qui in ſecūda centuria ſunt ut ſi p̄ma defecerit iſti quos ſubeſſe diximꝰ laborantibꝰ primis ſubueniant: unde ad inſidiandū ponitur ſuccēturiatꝰ q̄ſi armis doloſis inſtructꝰ: Terē. ī eunucho: Ego ī ſubſidiis ero ſuccēturiatꝰ

¶ Decuriones ſunt qui denis præſunt equitibus quidā dictos aiūt ex eo ꝙ in initio cum coloniæ deducerētur decima pars eoꝝ qui ducerentur cōſilii publici gratia ſcribi ſolita ſit. Alii ꝓinde dictos putant ꝙ ſint ordīe curiæ cuiꝰ officiū adminiſtrarēt: decuriæ pluribus diſtinctæ nōibus fuere tribunoꝝ & iudicum ꝓpter hoc nōgenti uocabantur ex oībus ſelecti a cuſtodiendo ſuffragiorū ſcita in comitiis & diuiſus hic quoq; ordo erat ſuperba appellatione nominū cum alius ſe nongentum alius ſelectum alius tribunum appellaret.

¶ Quaterniōes a quattuor militum quibus præerant numero dicti Actuum apoſtolorum. xii. tradēs eum quattuor quaterniōibus militum cuſtodiendum

¶ Milites dicti quia mille erant ante in numero quos Romulus p̄mus ex populo ſumpſit & milites appellauit ut in libro p̄mo hiſtoriarum inquit Eutropius: Varro milites dictos aſſerit ꝙ trium milium legio primo fiebat atq; ſingulæ tribus Tatienſium Ramnenſium ꝙ Lucerum milia militum mittebant: Vulpianus apud Iuſtinianum li. xxvii. Militē inquit quaſi milleſimum quēq; dictum hoc eſt omnem qui eſt ex millenario numero ſint licet nonnulli noſtri tēporis iuris periti latini ſermonis ignari qui dictum putant ex mille maxime ſtrenuū: Alii iuter idoneos rerum ſcriptores ut helius a mollicie per antifraſim dictum putant eo ꝙ nihil molle ſed potiuſ aſperū quid gerat ſicut ludum dicimus in quo minime luditur uel a græco uerbo quod duritiem ſonat: unde Maro: Durum a ſtirpe genus natos ad flumina primum deferimus ſæuoq; gelu duramus & undis: Alii a multitudine uel a malo arcendo militem militiamq; quaſi malitiam uel multitiā dictam recte arbitrantur cum eius muneris ſit multitudinem malum malitiamq; hoſtium arcere tuerique ciuilis potentiæ partes ac iura ne quid mali ab illis ciuibus ſuis inferatur: ſicque ille non ſolum militat qui in acie ſtat & cornu dextrū læuum defendit: ſed qui portas tuetur & ſtatione minus periculoſa non otioſa tamen fungitur: uigiliaſque ſeruat & armamento

aliosq̄ monens monēdus tñ plurimum ĩ hæc uerba ad iulianũ ſcribens: Tibi ergo hoc op9 deuoueo oĩs eloq̄ntiæ præſul ut q̄ntũcũq̄ mihi de9 annuerit ſuſcepti laboris gloria te comite q̄ſi ſole quodam dilucidius creſcat: ſed quid magis delirꝝ abſurdumq̄ q̄ quem dicas tuũ ſolē eundem appellare comitē tuum hoc ipſo ꝙ ſole eſt ꝑterea alia inter comitē & ſotium differētia ꝙ comes ē quicũq̄ ſequitur alterius ductum: ſotius plerunq̄ in negotiis ſeriiſq̄ rebus & fortunæ arbitrio ſubiectis: Cæſar in comētariis itaq̄ Androſthenes praetor Theſſaliæ cũ ſe uictoriæ Pōpeii comitē eē malet q̄ ſotium Cæſaris in reb9 aduerſis oēm agris multitudinē ſeruorꝝ ac liberorꝝ ĩ oppidũ coegit: uerꝝ huiuſmodi differentia aptior inter ſotiũ & ſodalē eſt: ſodalis enim ꝓpe in rebus leuioribus ac ſæpe uoluptuoſis: Quintilianus quo tandē poteris aĩo ſi delicatus adoleſcens præſertim ſplendidis opibus uel ex ætate mores uel ex fortuna traxiſſem & tempeſtiua cōuiuia & ꝑ uigiles iocos aduocata ſodaliũ turba ſolut9 atq̄ affluens agerē. M. T. epulabor modice cũ ſodalibus: ſodalitates enĩ me quæſtore ſunt inſtitutæ: idem alibi ego Plautium laterenſem & ipm gratioſum dico & habuiſſe in petitiōe multos cupidos ſui gratioſoſ quos tu ſi ſodales uocas officioſam amicitiã nomine inquinas uitio ſo: Caius aũt ſodales inquit ſunt qui eiuſdem collegii ſunt quos græci uocant a quo non ſane diſcordat. M. T. Antonius qui norbanum quæſtorem ſuum appellat ſodalem: at collegarꝝ appellatiōe hi continentur qui eiuſdem poteſtatis ſunt: comis uero benign9 eſt homo & facilis qui aliis non egre inſeruit.

❡ Chiliarchæ q̄ ſingulis militũ milib9 præerant: Curtius hiſto. iiii his inquit cōpoſitis in regione quæ ſatrapōe uocatur ꝑuenit fertilis terra copia rerꝝ & oĩ cōmeatu abundans itaq̄ diutius ibi ſubſtitit ac ne deſides otio dimitteret aĩos iudices dedit præmiaq̄ præpoſuit de uirtute militari certantibus nouem fortiſſimi iudicati cum eēnt ſingulis militum milibus præfuturi erãt Chiliarchos uocabant: tunc ꝑmum in hunc numerum copiis diſtributis: nanq̄ antea q̄ngenariæ cohortes fuerant: nec fortitudinis præmia geſſerant.

❡ Centurio is erat ut inquit Liuius. vii. ab urbe con. quem nũc primipilum appellant & auctore Feſto qui nunc centurio antea centurionus dicebatur a centum dictus ut inquit Varro ꝙ centenari9 ei9 iuſtus ſit numerus: Quintilianus libro ꝑmo inſti. Diu deinde reſeruatũ ne conſonantibus aſpirarent ut in gracchis & in triumphis

citatis ab hoſtium ſotietate in ſuã caſtra trãduxere quõ primum tẽ-
pore externa manus in caſtris romanoꝝ cœpit haberi:nihil enĩ Li-
uio teſte in Hiſpania memorabile geſtum præter q̃ ꝗ celtiberũ iu-
uentutem eadem mercede qua facta cum carthaginenſibus erat im
peratores romani ad ſe perduxerunt & nobiliſſimos hiſpanos ſu-
pra trecentos inde in italiam ſolicitandos populares qui ĩter auxilia
Hannibalis erant miſerunt:id modo eius anni in Hiſpania ad me
moriam inſigne eſt ꝗ mercenarium militem in caſtris neminẽ an
teq̃ tum celtiberos romani habuerunt.

❡ Equites dicti ꝗ eis in legatiões ituris equi dabantur de publico
uel cũ militandũ foret ut non pedites ipſi queãdmodum plebs ſordi
da reliq̃ ſed digniori militiæ genere maioriq; honore regẽ ac impe
ratorẽ in bellũ euntẽ equites ſeq̃rentur:Liui9 hæc ubi inter ſigna pe
ditũ dicta dedit aduolat deinde ad eqtes: agite iuuenes inquit p̃ſta
te uirtute peditẽ ut honore atq; ordine præſtatis. In his quoq; qui ad
equitatũ trahebantur nomen ſæpe uariatũ inuenio: Prius enim ſub
Romulo regib9q; appellati ſunt celeres uel a celeritate uel a duce Ce
lere qui dicitur Remũ occidiſſe:in cuius gratiæ uicẽ a Romulo fie
ri tribunus militũ meruit:hiq; trecenti fuere quos Romul9 tũ bello
tum pace ad ſui cuſtodiã corporis habuit:hi deinde flexumenes di
cti poſtea troſuli cũ Troſulũ oppidum in tuſcis citra uulſinos ſine
ullo peditũ auxilio cæpiſſent:huiuſq; nois̃ appellatio durauit ultra
C.Gracchum:Iunius poſtea qui ob amicitiam eius gracchianus ẽ
appellat9 ſcriptum reliquit his uerbis: Quod ad equeſtrem ordinẽ
ſpectat antea troſulos nunc equites uocant:ideoq; quia nõ intelligũt
troſulos nomen quid ualeat:Multos pudet troſulos uocari: quo aũt
honore equeſter locus uel gradus apud maiores fuerit oſtendit. M
T.Cicero in oratione ad iudices pro Plantio. Video inquit quid di
cam hic familia conſulari eſt ille prætoria:reliquos uideo eſſe in eq̃
ſtri loco ſunt omnes ſine macula ſunt æque boni uiri atque integri
ſed ſeruari neceſſe eſt gradum cedat conſulari generi prætorium
nec contendat cum prætorio equeſter locus idem Cicero:Demum
equeſtre nomen in conſulatu ſtabiliuit ſuo catilianis rebus ex eo ſe
ordine profectum eſſe celebrans quo tempore hoc.iii.corpus ĩ re
pub.ſtatutum factumque eſt:cœpitque adiici ſenatui populoq; ro
mano & equeſter ordo.

❡ Deſultor is ẽ qui de uno equo ad aliũ ſe tranſfert:Liuius.ii.belli

pu.li.iii. Nec oẽs numidæ in dextro locati cornu ſed quibus deſultorꝝ ĩmodum binos trahentibus equos inter acerrimã ſæpe pugnã in recentẽ equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat tanta uelocitas ipſis tanq̄ docile equorꝝ genus cum hoc modo inſtructi ſtarẽt

¶ Procurſatores a ꝓcurrendo dicti: Liuius belli punici ſecundi li. ix. uelites ſubſidio miſit a quibus ubi per ꝓcurſatores cõmiſſa pugna eſſet Lælium cum equitatu impetu ex occulto facere iubet.

¶ Pedites ꝙ pedibus non equis initirentur dicti horum nomẽ ſemel tantum uariatum inuenio & ab iphicrate athenienſe qui multa in re militari noua attulit multaq̄ meliora fecit nanq̄ pedeſtria ille arma mutauit & cum ante illum ĩperatores maximis clypeis breuibus haſtis minutis gladiis uterentur e cõtrario ille peltam pro parma fecit a quo poſtea peltaſtæ pedites ſunt appellati ut ad motus cõcurſuſq̄ eſſent leuiores

¶ Accenſus. Q. Aſconio teſte nomen eſt ordinis & ꝓmotionis in militia ut nunc dicitur princeps & cornicularius: accenſos Cato adminiſtratores eſſe ſcribit: alii accenſos militiæ genus eſſe adminiſtrantibus ꝓximum perhibent: Varro ut coſſ. ut p̄tores qui ſequuntur in caſtra accenſi dicti ꝙ ad neceſſarias res ſæpiꝰ aciantur uelut accerſiti quos nunc dicimus deputatos: uel accenſi dicebantur qui ĩ locum mortuorum militum ſubito ſubrogabantur ita dicti ꝙ ad cẽſum adiſciebantur

¶ Adſcripticii ueluti quidam ſcripti dicebantur qui ſupplendis legionibus adſcribebantur hos & accenſos dicebant ꝙ ad legionum cenſum eſſent adſcripti: uel ꝙ olim inermes armatis militibꝰ adſcribebantur qui ſuccederent ſi quis eorum deperiſſet

¶ Leuis armaturæ ſiue leues. viii. ab urbe con. teſte Liuio q̄ haſtã tantum geſſaque gererent uocabantur.

¶ Expediti & ĩpediti ab eodẽ denominationẽ ſibi uẽdicant aut ex ſolutis militibus aut illigatis Siſenna his li. iii. inermes armat impeditos expediti ſine ullo ſuorꝝ uulnere cunctos interficiunt uel expediti & ĩpediti dicti ꝙ milites ac bellatores expeditos curis & domeſticis affectibus abſolutos eſſe oportet & impeditos ac ligatos.

¶ Ferentarii qui leui ſunt armatura milites inſtructi ad bellum ut fundis & lapidibus enſe telis & his armis quæ ferunt non quæ tenẽtur: Saluſtius in Catilinario: poſtea q̄ eo uentum eſt ut a ferentariis prælium committi poſſet maximo clamore cum infeſtis ſignis

cōcurrunt pila emittunt & gladiis res geritur: hos Varro a ferēdo etiam dictos putat uerū eodem teſte equites dicti ſunt ferentarii qui eo modo hēbant arma quæ ferūtur ut iaculum eiuſmodiꝗ equites pictos uidiſſe inquit ſe in Aeſculapii æde uetere & ferentarios aſcriptos. Cato autem eos referentarios dixit ꝙ tela ac potiones militibꝰ pugnantibus miniſtrabant.

¶ Pygmeos montana Indiæ incolentes quibꝰ eſt uicinus oceanus exiguæ adeo ꝓceritatis homines eſſe quidam auctores nō leues tradidere ut cubitalē menſuram non excedant: belligeros tamen: hos enim aiunt arietum caprarumꝗ dorſis armatos inſidentes cōtinuū bellum gerere cum gruibus. Iuuenalis Ad ſubitas tracum uolucreſ nubemꝗ ſonoram pygmeꝰ paruis currit bellator in armis Moxꝗ imp. hoſti raptuſꝗ per aera curuis unguibus a ſcæua fertur grue ſi uideas hoc gentibus in noſtris riſu quatiere: ſed illic Quanquam eadem aſſidue gerātur prælia ridet: Nemo ubi tota cohors pede nō eſt altior uno.

¶ Arimaſpi hoīum in ponto genus uno oculo in fronte media cū grifis aurum cuſtodientibus aſſidue bella gerentium quoſꝗ fama eſt nō incelebris Pompeii contra Cæſarem philippicis in cāpis partes ac ſigna ſecutos fuiſſe. unde Lucanus in tertio: Hinc & ſydoniae gentes auroꝗ ligatas ſubſtringens arimaſpe comas.

¶ Amazones ſcythicæ mulieres bellicoſiſſimæ quæ excidio cōiugum & pace tū armis quæſita ne genꝰ interiret cōcubitum finitimorum ineant: ſi qui mares naſcantur interimant: uirgines in eundem ipſiꝰ morē nō otio neꝗ lanificio ut cæteræ mulieres: ſed armis equis & uenationibꝰ exerceāt: inuſtis infantium dextris mām illis ne ſagittarum iactus īpedirētur: unde & a græcis eo ꝙ māmis careant amazones appellantur: Curtius li. q̄rto ueſtis nō toto amazonum obducitur corpori: nam læua pars ad pectus ē nuda cætera deīde uellantur. nec tamen ſinus ueſtis modo colligunt infra genua deſcendit alterna papilla intacta ſeruatur qua muliebres ſexus alant aduritur dextra ut arcis facilius intendant & tela uibrēt: nam ut poeta meminit: pulſant & pictis bellantur amazones armis.

¶ Argiraſpides ob arma deargentata ſic dicti milites qui ſub Alexandro militabant: Horoſius tertio hiſtoriarum: Quare ultimo cōſilio Argiraſpidas ob arma argentea ſic dictos hoc eſt milites qui ſub Alexandro militauerant i auxilium rogat Iuſtinus epithomat.

Trogi Pompeii.xii.cui gloriæ ut etiam exercitus ornamenta cõue
nirent faleras equorum & arma militũ argento inducit: exercitũq;
ſuũ ab argenteis clypeis argiraſpides appellauit Liui⁹ ab urbe con.
xxxvii.ab eadem parte paulum ꝓrupto cornu regia cohors erat ar
giraſpides a genere armorum appellabantur

❡ Capitecenſi milites uocabantur ꝙ nullo uel qui ꝗ̃ paruo ære cen
ſebantur:hi nanq; niſi in tumultu maxĩo & aſperis reipu.tp̃ibus cũ
iuuẽtutis inopia eſſet in militiã tumultuariã legebantur: armaque
his ſumptu pu.præbebantur & non capitis cenſione: ſed ꝓſperiore
uocabulo a munere officioq; ꝓlis ædendæ proletarii appellati ſũt ꝙ
cũ re familiari parua haud quaquã poſſent rẽpu.iuuare: ſobolis tñ
gignẽdæ copia ciuitatẽ freq̃ntarẽt capitecẽſos ꝑm⁹.C.Mari⁹ut ꝗdã
ferunt bello cymbrico uel potius ut inq̃t Criſp⁹ bello iugurtino mi
lites ſcripſiſſe traditur cum factum ante in nulla memoria extaret

❡ Cathefracti equites hi dicũtur qui & ferro muniti ſunt & equos
ſimiliter munitos habẽt Liuius.xxxv.ab ur.con.his ut pleriq; quoſ
opes alunt uaniloquiis maria terraſque inani ſonitu uerborum cõ
pleuit equitum innumerabilem uim traiici heleſponto in europam
partim loricatos quos cathefractos uocant.idem.xxxvii.præter re
ctorẽ quaterni armati ad latus dextrum phalãgitarum mille & qn
gentos gallo graccorum pedites oppoſuit:his tria milia peditum lo
ricatorum cathefractos ipſi appellant adiunxit

❡ Geloni ut inquit Pomp.mella hiſto.li.ii.non loricis ſed hoſtiũ
cutibus equos ſeq; uelabant illos reliqui corporis ſe capitum.

❡ Cetrati a cetris hoc eſt breui ſcutoꝝ genere muniti & armati mi
lites dicti Liuius ab ur.con.xxxv.Nauigia parua in ſtationẽ occul
tam agri argiui contraxit:in ea expeditos milites cætratos pleroſq;
cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ ĩponunt:Idem i
eodẽ Cetrati itaq; quantum latitudo uallis patiebatur inſtructi ſede
rent ut facile per interualla ordinum fugientes ſuos acciperẽt.

❡ Pilani teſte Varrone dicti ꝙ pilis a ꝑncipio pugnarent poſt cõ
mutata re militari min⁹ illuſtres facti:Ouidi⁹.iii.faſtoꝝ. ĩde pares
centum denos ſecreuit in orbes Romulus haſtatos inſtituitque de
cem:& totidem princeps totidẽ pilanus habebat.corpora legittimo
quiſque merebat equo.

❡ Velites expediti & leui armatura milites a uolitãdo ob celeritatẽ
dicti teſte Oroſio libro q̃rto hiſt.uel a græco ideſt iaciendo hi tripe

dalem parmam hn̄t & in dextra haſtas quibus eminus utuntur gla
dio hiſpanenſi accincti cum armis ſuis poſt terga equitum conſide
rabant:cōtinuoq; pedites ipſi ex alia parte equitibus per quos adue-
cti fuerant dimicantibus hoſtem perturbabant: Quod ſi pede col-
lato pugnandum ſibi erat tranſlatis in læuam haſtis gladium ſtrin-
gebant ut uelites etiam in legionibus eſſent:auctorē peditum equi-
tibus immiſcendorum centurionem. Q. Neuium ferunt eo bello pri
mum quo Capuam nobiliſſimam ac potentiſſimam quondam ur
bem Fuluius Flaccus imperator obſedit

¶ Velatos appellant ueſtitos & inermes milites qui exercitum ſeq̄
bantur quiq; in mortuorum militum loco ſuſtinebantur

¶ Volones dicti ſunt milites qui poſt cannenſem plagam uſq; ad
octo milia cum eſſent ſerui uoluntarie ſe ad militiam obtulerunt:&
cum ſponte hi uellent uolones appellati.

¶ Tituli milites proinde ſic appellantur ꝙ patriam tuerētur unde
& Titi prænomen ortum eſt: Titulum autem dici ait Numma Pō-
pilius de pontificalibus ſcribens: Pallium quo ſacerdotes caput tuta
bant cum ad ſacrificium acceſſiſſent ſicut & Virgilius & capite an-
te aras frigido uelamus amictu

¶ Rorarii milites qui leui armatura ꝑmi præliū cōmittebant ꝙ ut
ante imbrē:ſic illi ante grauē armaturā ꝙ ꝓdibant rorarii dicti.

¶ Beneficiarii dicebantur milites qui uacabant muneris beneficio
ſicut econtra munifices uocabantur qui nō uacabant: ſed mun9 rei
pu.faciebant:uel beneficiarii militum genus qui ex eo ita appellan
tur quia promouētur ad honores beneficio tribunorū ut inquit Ve
getius:idque confirmatur auctore Cæſare in commentariis ſuis cu
ius uerba hæc ſunt: Hæc erant milia.xlv. euocatorum circiter duo
quæ ex beneficiariis ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant
quæ tota acie diſperſa erant.

¶ Duplicarii milites dicti ut Varro inquit quibus ob uirtutem du-
plicia cibaria ut darentur inſtitutum eſt.

¶ Latrones conducti milites uocantur: Moris enim erat ut hos im
perator circa ſe haberet & primo mitteret ad oē diſcrimē & q̄nquā
græcum eſt nomen: Varro tamen dicit hoc poſſe habere etiam lati
nam ethimologiam ut latrones dicti ſint ꝙ circa latera erant regi q̄
ſi laterones:atq; ad latera habebant ferrum quos poſtea a ſtipatiōe
ſtipatores appellarunt:& quia conducebantur & ea merces dicitur

græce ab eó ueteres portæ nonnunquā milites mercenarios ap/
pellant latrones:aut ꝙ latrocinari militare eſt mercede aut ꝙ latent
ad inſidias faciendas quos nunc ſatellites uocant.

¶ Siccarii latrocinantium genus ſiccas & gladios ſub ueſte deferē
tium:Ioſephus bello iudaico li.ii.Sic enī regione purgata aliud ge
nus latrocinantiū in Hieroſolymis oriebatur:hi autem ſiccarii uo/
cabantur:die claro & in media ciuitate paſſim quoſqꝫ interficientes
potiſſimū uero diebus feſtiuis miſcebantur uulgo & ſiccas ſub ue/
ſte geſtantes his diuerſos quoſqꝫ interficiebant ac deinde collapſis
hoībus illis inter reliquos de ſcelere quærebant qua fraude extra ſu
ſpitionē manebant:idem in eodē:Inter infirmiorē aūt uulgū multi
irrūpentes ſiccarioꝝ:ſic enim uocant latrones gladios in ſinibus ge
rentes audaciſſime utebantur opere quod adorti erant.

¶ Deſiderati milites ſecundum conſuetudinē deperditi uel qui pe
rierunt uel ſecundum rationē dictos puto ꝙ abſentium reꝝ nec du
īuentaꝝ ſint deſiderium:Cicero pro.Acluentio Aſinius uero breui
illo tempore quaſi in ortulos iret in harenarias qua ſolma extra por
tam aquilinā ꝑductus occiditur qui cum unum iam & alteꝝ diē de/
ſideraretur neqꝫ in his locis in quibus ex conſuetudine quærebatur
inuenirent ut & cætera Cæſar ſiue alius ꝓ eo.xi.duobus his unius
diei præliis Cæſaris deſiderati ſunt milites.d.ccccl x.idem li.xii.eo
demqꝫ die Lariſſam peruenit in eo prælio non amplius trecētos mi
lites deſiderauit.Q .Curtius quarto cecidere perſaꝝ quoꝝ numeꝝ
uictores finire potuerunt milia.xl.macedonum minus trecenti de/
ſiderati ſunt:idem in tranſitu tigris nec quicquā præter paucas ſarci
nas deſideratum eſt.

¶ Triarii milites teſte Varrone ſic dicti ꝙ in acie tertio ordine ex
tremis ſubſidio ponebantur:quodqꝫ hi ſubſidebant ab eo ſubſidiū
dictum:Plautus Agite nunc ſubſidite oēs triariis Liuius ab urbe cō
di.xxxvii.haſtatoꝝ prima ſigna deinde principum erāt triarii po
ſtremos claudebant.Idem in octauo:Triarii ſub uexillis conſide
bant ſiniſtro crure porrecto ſcuta innixa humeris haſtas ſubrecta
cuſpide in terra fixas haud ſecus q̃ qꝫ uallo ſepta acies inhorreret te
nentes ſi apud ꝑncipes quoque haud ſatis ꝓſpere eſſet pugnatum
a ꝑma acie ad triarios rediiſſe cum laboratur ꝓuerbio increbuit

¶ Retiarii nomen ab armaturæ genere ortum perhibetur.contra
enim pugnantē mirmilonē retiarius ferebat occulte rete qd' iaculū

appellatur ut aduerſarium cuſpide inſiſtentẽ operiret implicitumꝗ uiribus ſuperaret: huic retiario pugnanti aduerſus Mirmilonem cã tabatur: non te peto: piſcem peto: quid me fugis galle: quia mirmilonicũ genus armaturæ gallicum eſt: ipſiꝗ mirmilones ante galli appellabantur in quorum galeis piſcis effiges inerat: quod genus pugnæ inſtitutum eſt a pythaco ex ſeptem ſapientibus uno & exercitꝯ iperatore qui aduerſus Phrynonen athenienſium ducẽ qui Pãcratiaſtes & Olypionices fuerat dimicaturus ꝓpter cõtrouerſias finiũ quæ erant inter atticos & mitilenos rete ſub clypeo occulte lato ipediuit Phrynonen & dum non cauit inuoluit.

¶ Gregarii humilis militiæ ac uulgate milites qui ex minoribꝯ & extraordinariis ſunt cum alii maiores & ordinarii dicantur. Iuſtinꝯ epitg. trog. Pom. xiii. prima Ptolomæo ægyptꝯ Aphricæ Arabiæꝗ pars ſorte uenit quẽ ex gregario milite Alexãder uirtutis cauſa prouexerat. Idem. xxxviii. His auditis Antiochus occupandum bellũ ratus exercitum quẽ multis finitimoꝝ bellis indurauerat aduerſus parthos ducit: ſed luxuriæ non minor apparatus q̃ militiæ fuit: quippe octoginta milia armatorum ſecuta ſunt trecẽta lixarum ex quibus coquorum piſtorum ſcortorumꝗ numerus fuerit maior: argẽti certe auriꝗ tantum ut etiam gregarii milites auro caligas figerẽt ꝑculcarentꝗ materiam cuius amore populi ferro dimicant.

¶ Optiones appellantur hi milites quos decurio aut centurio optat ſibi rerum priuatarum miniſtros quo facilius obeat publica officia optiones autem dicti ꝙ ſint electi nam optare eligere: ſicut eſt illud Optauitꝗ locum regno ideſt elegit.

¶ Optices quoꝗ ab optãdo appellati eo ꝙ antecedẽtibꝯ ægritudĩe ꝑpeditis tanquã adoptati eorũ atꝗ uicarii ſolent uniuerſa curare

¶ Excubitores dicti pro eo ꝙ excubias ſemper agunt: ſunt enĩ ex numero militum

¶ Procubitores autẽ dicuntur qui noctu cuſtodiæ cauſa ãte caſtra excubabant cum caſtra hoſtium ĩꝓpinquo eſſent

¶ Strenuus: efficax: gnauus: uigilans: fortis ſic dictus ꝙ ſternẽdo aduerſa renuat. Liuius. viii. ab urbe cõdita. Cn. C. Cornelio Lentulo. P. Philone iterum coſſ. palepolim ad res repetendas miſſis cum relatum eſſet a græcis gente lingua magis ſtrenua q̃ factis ferox reſponſum: Iuſtinus epi. trog. Pomp. xii. Nam & manu ſtrenuus & ĩ contionibus perfacundus habebatur.

¶ Tranſfugā Vlpiano teſte non eſt ſolūs accipiend9 q̄ui ad hoſtes
aut bello tranſfugit ſed & qui per induciarum tēpus aut ad eos cum
quibus nulla amicitia eſt fide ſuſpecta tranſfugit.

¶ Fugitiuus ut Ofili9inquit is eſt qui extra domini domum fugæ
cauſa ut ſe a dn̄o celaret manſit: Cælius aūt fugitiuum eſſe ait eum
qui ea mente diſcedat ne ad dn̄m redeat tam &ſi mutato conſilio ad
reum reuertatur Nemo enim tali peccato ĩquit pœnitētia ſua nocēs
eſſe deſinit. Caſſius quoq̧ ſcribit fugitiuum eſſe qui certo propoſi-
to domū relinq̄t apud Iul. Item relatum eſt fugitiuū fere ab effectu
animi intelligendum eſſe:non utique a fuga. Nam eum qui hoſtē
aut incendium latronem ruinam ue effuger et quanuis fugiſſe ē ue
rum non tamen fugitiuum eſſe: apud Labeonem & Cælium quæ-
rit ſi quis in Aſylum confugerit aut eo ſe conferat quo ſolent ueni-
re qui ſe uenales poſtulant an fugitiuus ſit: Ego puto non eſſe eum
fugitiuum qui fecit id quod publice facere licere arbitratur nec eū
quidem qui ad ſtatuam Cæſaris confugit fugitiuum arbitror :nō.n
fugiendi animo hoc fecit:idem puto & in eum qui in aſylum uel qđ
aliud ſimile confugit quia nō fugiendi aĩo hoc fecit:ſi tamen āte fu
git & poſtea ſe contulit non ideo magis fugitiuus eſſe deſinit. item
Cælius ſcribit placere eum quoq̧ fugitiuū eſſe qui eo ſe conferat un
de eum dn̄s recuperare non poſſit:multoq̧ magis illum fugitiuum
eſſe qui eo ſe conferat unde abduci non poſſit.

¶ Tirones dicuntur fortes pueri qui ad militiam deliguntur atque
armis gerendis abiles exiſtunt:unde & tirones dicti: Tiro etiam ru
dem & ignaꝝ ſignificat ꝑinde Cæſar tirōes neq̧ in ludo neq̧ per la
niſtas ſed in domibus per equites romanos atq̧ etiam per ſenatoreſ
armorum peritos erudiebat:hi enim antea probantur ſicut mos fu
it Romæ puberes exercere armis & ſub cuſtodibus eſſe poſtea mi
litare de quibus poeta nobiliſſimus & primo flore iuuentus inde ti-
runculus per diminutionem paruus tiro dicitur.

¶ Veterani legionarii dicuntur quiq̧ iā in uſu prælii nō ſūt poſtq̧
multos militiæ labores quietis ſuffragium cōſequuntur: Veteranus
etiā Modeſtino auctore eſſe creditur non ſolum legionari9 ſed oīs
qui q̃litercunq̧ militauerit & honeſte eſt ipſe abſolutus.

¶ Emeriti dicuntur ſoluti militia & quia merere militare dicitur
ob ſtipendia .ſ.quæ merētur ſicut emeriti ſtipendii uel emeritæ mi
litiæ qui militia perfuncti ſunt noĩantur qui extra meritum ſtipēdii

& militiæ poſiti ſicut miles olim poſt.lx.uel.lxx.annum qui a labo
re ſolutus non cogebatur militare agro uel uilla donatus: Non nul
laꝝ enim reꝝ publicaꝝ hic mos eſt ut poſt ſexageſimum ad militiã
nemo cogatur: in pluribꝰ detur remiſſio iuſta poſt.lxx. Iuſtinꝰ epi.
trog. Pomp. li. xi. Alexander cum contra perſaꝝ tam periculoſum
bellum exercitum non legeret: non iuuenes robuſtos nec primum
florem ætatis ſed ueteranos pleroſqꝫ etiam emeritos militiæ qui cum
patre & patruis militauerãt elegit. Quintilianus: Emeritis hinc bel
lo ſtipendiis & per tranſlationem a poeta præclaro emeriti boues di
cuntur in georgicis quoque

¶ Armiger eſt qui tela gerit & arma tantum domini ſui ut ſcutũ pi
lum arcum cæteraqꝫ id genus ut quidam perhibent qui eos ĩperitiae
quoqꝫ arguunt qui armigeꝝ uocant armatum equitem quod a clari
ſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus haud quaq̃ obſeruatum inue
nio: Liuius ab urbe con. xxii. donec inſuper eques cui ducario no
men erat facieqꝫ noſcitans coſ. inquit hic eſt cum popularibus ſuis
qui legiones noſtras cecidit agroſqꝫ & urbem eſt depopulatus: iam
ego hanc uictimam manibus peremptoꝝ fœde ciuium dabo ſubdi
tiſqꝫ calcaribꝰ equo per confertiſſimam hoſtium turbam impetũ fe
cit obtruncatoqꝫ prius armigero qui ſe ĩfeſto uenienti obuiam obie
cerat: conſulem lancea tranſfixit ſpoliare cupientem: Curtius atar
ras ante cum trecentis armatis intrauerat regiam: huic decem ſatel
lites tradũtur quorum ſingulos deni armigeri ſeq̃bantur: hi ad ali
os coniuratos comprehendendos diſtributi: Seneca tragicus in hyp
polito de amazonibꝰ & prorſus iſte gentis armigeræ furor odiſſe
Veneris fœdera & caſtũ diu uulgare populis corpus: Suetonius in
uita Octauiani Cæteꝝ numeꝝ partim in urbis: partim ad ſuam cu
ſtodiam adlegit dimiſſa calliguritanoꝝ manu quã uſqꝫ ad deuictũ
Antoniũ item germanoꝝ quã uſque ad cladẽ uariam inter armige
ros circa ſe habuerat.

¶ Lixæ qui exercitũ ſequũtur q̃ſtꝰ gratia dicti ꝙ extra ordinẽ mi
litiæ ſunt eiſqꝫ liceat qđ libuit. Alii eos a lixa appellatos dicunt ꝙ &
ille Herculẽ ſit ſecutꝰ: uel ꝙ lixæ militibꝰ aquam ad caſtra uel tento
ria ſolerent ferre quam lixam ueteres dixere quãque coctam elixã
dicimꝰ q̃dã a liguriẽdo q̃ſtũ Liuiꝰ. xxiii. lixæ caloneſque & alia tur
ba cuſtodiæ ĩpedimẽtorũ oppoſita ut paucitatẽ maxiẽ ſpnẽtibꝰ pœ
nis ingẽtis repẽte exercitꝰ ſpeciẽ fecerit Calones Nonio teſte militũ

ſerui dicti ꝙ ligna militibꝰ ſubminiſtrēt ſiue ligneas ferāt clauas
¶ Gacula etiā militis ſeruus: Plautus uideo gaculā militarē & dicitur a græco ꝙ fuſtibꝰ clauiſque ligneis ad tutelā dñoꝝ armari ſoliti ſūt iſqꝫ ꝗ huiuſmōi claua & teli genere utitur clauator appellatur
¶ Auctoratus miles is dicitur ꝗ obligatꝰ & ſubiectus eſt: Sueto. li. iii. de legendo uel auctorādo milite ac legionum & auxiliorum deſcriptiōe ex quo fit auctoramentū qđ q̈ſi obligatio eſt reꝝ uel ſtipēdiū quoddā uel pretiū cuiuſdam militiæ ac pugnæ actioniſqꝫ
¶ Exauctoratus inſignibus militaribus amotus: exauctorare. n. ē inſignia militaria detrahere auctore Vlpia. Si enim Iuliano accedimus ſi quis militē exauctorauit inter infames effecit licet non addidiſſet ignominiæ cauſa eū exauctoraſſe: exauctorare quoqꝫ iuliani pace dixerim eſt non ſolum infamē militem reddere uerum ducē ab īperio ſuo dimittere uel miſſum militē facere illūqꝫ hōeſta miſſione militiæ plerunqꝫ donare. Liuius ab urbe con. li. xxix. ubi ex his unus auſus eſt dicere ſe ꝑſus ſe ſibi utrunqꝫ uelit liberum eſſe nolle militare: tum Scipio ex quo igitur adoleſcens quid ſentires nō diſſimulaſti uicarium tibi expedit iam cui tu arma equumqꝫ & īde cætera inſtrumēta militiæ tradas & tecum hinc ex templo domum ducas: exerceas docēdum cures equo armiſqꝫ læto conditionē accipiēti uni ex. ccc. quos īermes habebat tradidit: ubi hoc modo exauctoratum equitē cum gratia imperatoris cæteri uiderunt ſe quiſqꝫ excuſare & uicarium accipere: iulius Frontinus ſtratagem. quarto Diuꝰ Auguſtus Veſpaſianus cum quendam adoleſcentem honeſte natū militiæ inabilem anguſtiarum rei familiaris gratia eductum ad lōgiorem ordinem erexiſſet cenſu conſtituto honeſta miſſione exauctorauit: iam hucuſqꝫ perductus liber iſte claudendus eſt eiuſqꝫ ꝓlixitatis modus adhibendus: uerum quia nōnulla etiam mihi ī hoc adhuc uideo ponenda eſſe quæ ſint illa: ꝓximus liber cōmodius indicabit ne hunc tam prolixum ulterius oneremus

¶ Quid quotuplexqꝫ bellum & unde cætera bellici exercitus uocabula acieꝝ ſingularumqꝫ denominationum cauſæ.

¶ LIBER NONVS

QVoniam ſuperiori uolumine Sigiſmūnde Pādulfe uocabula militaris ac publici honoris priſca & præclara per uarias eoꝝ origines & officia mōſtrauimus: bellici nunc exercitus intactū ne ꝗđ alioꝝ

relinquatur:is ſequens liber patefaciet cauſaſque ſingulorum ac de
nominationes ſeorſum aperiet & explicabit

¶ Bellum quod eſt multiplex ſuiſque diſtinctum nominib9:cum
aliud internum ſit:aliud externum:aliud ſeruile uel ſotiale uel py-
raticum ut ãte diximus dictum a belluis ꝙ belluarum ſit pernitioſa
diſſenſio:uel ut Seruio placet ſicut a lucendo lucus dictus eſt : ſic a
nulla re bella bellum eo ꝙ econtra ſit horridum & peſſimum unde
bella horrida:bella alii a Belo qui primum gladium ferreum ꝓdu-
xit Caſſi. ideſt Varro poſtea Belus ferreum gladium primus pro-
duxit a quo bellum placuit denominari:& eſt bellum tempus om-
ne quo præparatur aliquid pugnæ neceſſarium illis quo pugnetur:
uel bellum eſt totum tempus quo in militia ſumus:quod indocti no
ſtri temporis guerram uocant:ut bellum gallicum:bellum punicũ:
bellum macedonicum

¶ Duellum bellum uidelicet quod duabus partibus de uictoria cõ
tendentibus dimicatur ut inquit Feſtus: bellum enim ãte duellum
uocatum ut alii perhibent eo ꝙ duæ ſint partes dimicantium: uel ꝙ
altera faciat uictorẽ:altera uictum:poſtea uero mutata & detracta
littera dictum eſt bellum:Horatius ꝑmo epi. Græcia Barbariæ len
to colliſa duello Stultoꝝ regum populorum continet æſtum: Oui-
dius. vi. faſtorum:Hac ſacrata die thuſco bellona duello: dicitur &
latio ꝓſpera ſemper adeſt:Liuius primo ab urbe condita:Dic ĩquit
ei quẽ ꝑmum ſententiam rogabat quid cenſes Tũ ille puro pioque
duello q̄rendas cenſeo. idẽ. xxxvi. Si duellũ quod cum rege Antio
cho ſũmi populus iuſſit id ex ſententia ſenat9 populiqꝫ romani con
fectum erit: Tum tibi iuppiter populus & ludos magnos dies decẽ
continuo faciet.

¶ Tumultus grauius urget q̃ bellum:poteſt enĩ teſte Cicerõe eſſe
bellum ſine tumultu:tumultus eſſe ſine bello non poteſt. Quid ẽ
enim tumultus niſi perturbatio tanta ut maior timor oriatur: unde
etiam nomen ẽ ductum tumultus:itaqꝫ maiores noſtri tumultũ ita
licum quod erat domeſticus:tumultum gallicum quod erat italiæ fi
nitimus:præterea nullum tumultum nominabant:grauius autẽ tu-
multum eſſe q̃ bellum hinc intelligi licet ꝙ bello gallico uacationeſ
ualent:tumultu non ualent:ita ſit quemadmodum dixi ut bellum ſi
ne tumultu eẽ poſſit:tumultus ſine bello eſſe nõ poſſit

¶ Turbã appellari labeo ait ex genere tumult9 idqꝫ uerbũ ex græ

eo contractũ:turbã aũt ex quo nũmero admittim⁹ ſi duo rixã cõmi
ſerint utiq; nõ accepim⁹ in turba id factũ quia duo turba nõ ꝓpe di
cuntur:enĩuero ſi plures fuerint decẽ aut qndecim hoĩes turba di
cetur:quid ergo ſi tres aut q̃ttuor turba utiq; nõ erit & rectiſſime la
beo inter turbã & rixã multũ intereſt ait:nanq; aũt turbã multitudi
nis hoĩum eſſe perturbationẽ & cætum ſed rixam duroum

¶ Prælia cõgreſſiones armatoꝝ certamina belli pugnæq; ptes dicũ
tur:Lucilius.xxvii.ro.po.uictus ui & ſupatus præliis ſæpe eſt mul
tis bello uero nõnunquã.Liui⁹ ab urbe con.ix. Quãtalibet magni
tudo hoĩs cõcipiatur aĩo unius tamen ea magnitudo hoĩs erit colle
cta paulo plus decẽ annoꝝ fœlicitate q̃ qui eo extollunt ꝙ po.ro.&
ſi nullo bello multis tamen præliis uictus eſt. Dicitur autem præliũ
ab impmendo hoſtes unde præla ligna quibus uua præmitur uel a
præludendo:bellum enim quaſi præludendo inceptabant

¶ Pugna a bello differt & prælio.eſt enĩ unius diei & belli pars:ut
cannẽſis cremerenſis:multaq; cõtinet prælia cũ aliud in cornib⁹ ali
ud in media aliud ĩ extrema acie geritur & a pugnis dicta uel ꝙ ab
initio uſus fuiſſet in bello pugnis cõtendere ꝙ ꝑmo bellũ pugnis ĩ
ceptabant. Lucretius li.iii.reꝝ na. Arma antiq̃ man⁹ungues dẽteſq;
fuerunt:Caſſio.li.i.uariaꝝ.Inter ipſos quoque aduerſarios ut ſcitis
nõ erant plus armata certamina ſed pugnis ſe feruida quælibet lace
ſſebat intẽtio:unde & pugna nomen accepit:Pugnare etiã eſt man⁹
cõſerere:expugnare uero pugnando uincere:expugnare nauem ſi
militer teſte Caliſtrato eſt eã aut ſpoliare aut mergere aut diſſolue
re aut ptundere aut funes eius excidere aut uela conſcindere aut an
choras ĩuoluere de mari:quo equidem miror illud pſalmigraphũ
Sæpe expugnauerunt me a iuuẽtute mea dicat nunc iſrahel etenim
non potuerunt mihi.pro eo quod ẽ oppugnauerunt ſiue impugna
uerunt:ſi enim non potuerunt mihi ꝑfecto non expugnauerũt ſed
oppugnauerunt:græce autem magis eſt oppugnauerunt ſiue impu
gnauerunt q̃ expugnauerunt ꝓ eo ſignificato accepit interpres niſi
librariorum uitio ita ſcriptum ſit.

¶ Gymnicũ certamen uelocitatis eſt ac uirium gloria cuius locus
gymnaſiũ dicitur ubi exercentur athletæ & curſoꝝ uelocitas cõpro
batur:hoc alii ueteꝝ pentathiũ alii quinquaſtium dixerunt:id autẽ
genus exercitationis in his quinq; artibus conſtat:iactu diſci:curſu
ſaltu:iaculatione:lucta:Ouidi⁹ ĩ faſtis. Ceſtibus & iaculis & miſſo

pondere ſaxi Brachia perluſus experienda dabant.

Luctatio laterꝝ cõplexus quibus cominus certantes utuntur.

Exercitũ militum copiã dicimus nõ unam cohortẽ tantum neqꝫ unã alam ſed numeros multos militum legionem uel legiões cũ ſuis auxiliis continentẽ: nomen autem exercitus ab exercitatõe traxit uel ut Varroni uiſũ eſt exercitus ꝙ exercitando melior fit

Copias plurali tantũ numero de exercitu: copiã uero aliarũ dicirerꝝ teſtis ẽ Seruiꝰ in comento.ii.æneí.in hoc tñ numero cõtra Seruiũ uſu uenit eruditorꝝ. Saluſtius ín catili. Poſtremo ex oĩ copia Catilinæ neqꝫ in prælio neqꝫ in fuga ꝑuſ q̃ ciuis ingenuꝰ captus.ẽ. Idem in eodẽ: Dum ea Romæ geruntur Catilina ex oĩ copia quã & ipſe adduxerat & Manliꝰ habuerat duas legiões inſtruit.idẽ in eodẽ ſed ex oĩ copia erat q̃rta pars inſtructa militaribus armis: Liuius belli mace.li.v.ipſe paucos poſt dies ſex milia ſuorꝝ militum & ex ea copia quæ lamiæ repẽte colligi potuit nõ ita multos ætholos ducit. Statius.vii.the. Premit indigeſta ruẽtes copia & quæ ſint mecum: teſte Virgi.copia luſtro Teren.in eunucho teſte Donato in comẽto: ſex homines copias ducit militẽ.ſ.paraſcitum doracẽ Siricum Simalionẽ Sangã cum inquit militẽ ſecum ad te quãtas copias adducere

Expeditio dicta ꝙ milites ac bellatores expeditos curis & domeſticis affectibus abſolutos eſſe oportet.

Legionis proprietatem ut ab eligendo uel ab electione militum maxime & Seruius & Varro de uita patrꝝ libro tertio dictam interpretantur: ita circa eius numerum omnes pene uariant: Seruius imprimis nobilis grammaticus uariis in locis Virgilii mentem interpretando: Nam in legionẽ inquit non niſi.ccc.equites erant Virgi. in ſeptimo: Equos numero pater eligit omni ſtabant trecenti nitidi in præſepibus altis: unde & alibi Trecenti ſcutati omnes noti idem legiones proprie peditum ſunt: turmæ uero equitum Virgiliꝰ in nono: Cætera tum legio campis inſtructa moratur: Varro de lingua latina Milites dicti ꝙ trium milium primo legio fiebat atque ſingulæ tribus Tacienſium Ramnẽſium Lucerum milia militum mittebãt. Cintius autem de re militari libro ſexto auctore Gelio no.atti. xvii.ita ſcriptum reliquit: in legiõe ſunt centuriæ ſexagĩta manipuli tringinta cohortes decẽ: Flauius uegetius.ii.de re militari Macedones græci dardani phalanges habuerunt in unaqꝫ phalangæ nouẽ milia armatorꝝ cenſebant: galli celtiberi pluresqꝫ barbaræ natões

cateruis utebantur in quibus ſena milia armatorum erant: romani legiones habent quibus ſingulis ſena milia & eo amplius iterdum eo minus cenſuerunt eſſe: Plutarchus in uita Romuli legiones ſingulæ ſex milium peditum & ſexcentorum equitum cõplebant numerum: Liuius li. xxxviii. ab urbe con. cum eas legiones q̃ttuordecim ſcripſiſſent ꝙ plus q̃ quinq; milia peditum trecenti equites ĩ ſingulis legionibus eſſent: idẽ in eodẽ: ob ea nouos exercitus cõſcribi placuit quattuor legiones in ligures uti ſingulæ quina milia & ducẽtos pedites. ccc. haberet equites ſotiorum itẽ latini nois q̇ndecim milia peditum addita & octingẽti equites. idẽ trigeſimoſexto: Romana acies unius ꝓpe formæ & hominum & armorum genere duæ legiones: romanæ duæ ſotium ac latini nominis erant: quina milia & quadrigenos ſingulæ habebant: idẽ li. octauo: ſcribebantur q̃ttuor fere legiones quinis milibus peditum equitibus in ſingulas legiones trecẽtis: idẽ li. xl. & præterea ſupplemento adducta quo ãpliꝰ duabus legionibus q̃. x. M. & quadringenti pedites ſexcẽti equites eſſent & ſotium latini nominis duodecim milia ſexcenti eq̇tes: quorum forti opera duobus aduerſus celtiberos præliis uſus. Q. Fuluius eſſet quos ſi uideretur ſecum deportaret: legionem autẽ ſex milium & ducentorum hominum primus. C. Marius Pomp. Feſto teſte deſcripſit: cum antea quattuor milium fuiſſet unde etiam uocabatur quadrata: Euſebius in eccleſiaſtica hiſtoria: Noſtroꝝ uero & Tertulianus hæc memorat & apud græcos Apollinaris qui etiam ipſam legionẽ pro inſignis facti miraculo mutato nomine uocitatã dicit ab imperatore fulmineã Tertulianus uero. M. impe. epiſtolas etiam nunc haberi dicit quibus de his apertius indicabit: unde autẽ tanta inter doctiſſimos rerum geſtarum ſcriptores uarietas abortã ſit Seruius in cõmento. xi. li. æneí. a ſeipſo pene diſſentiens his uerbis oſtendit: Legio autẽ habebat duodecim cohortes: ſexaginta centurias: licet in his rebus acceſſu temporis ducũ uarietas ſemper immutauerit militiæ diſciplinam: unde Liuiꝰ belli punici libro ſecũdo Numero quoq; peditum equitumq; legiones auctas milibꝰ peditũ & centenis equitibus in ſingulas adiectis

¶ Legio linteata ſamnitum fuit ſic dicta ꝙ ſamnites intrantes ſinguli ad aram uelis linteis circundatam non ceſſuros ſe romano militi iurauerunt: Liuiꝰ libro decimo: Primoribus ſamnitum ea deſtinatiõe obſtrictis decẽ noiatis ab imperatore eis dictum ut ius uiſũ

legerent donec.x̄vi.M.numerum cōfeciſſent:eo legio linteata ab ī
tegmento conſepta quo ſacrata nonitas appellata eſt.

¶ Phalanx lingua macedonū legio ē auctore Seruio in cōmento
li.ii.æneí. Liui9 ab urbe con. xxxii. & cohortes inuicē ſub ſigniſq̄
cuneū macedonū phalangē ipſi uocant ſi poſſent ui perrumperent
emittebant.idē.xxxvii.decem & ſex milia peditum more macedo
num armati fuere qui phalangitæ appellantur.

¶ Agmen ordinata proprie multitudo dicitur ut eſt ambulātis ex
ercitus ab agendo ideſt eundo dictum:neq̄ enim in uno loco ſtans
agmen uocatur aut ſi inuentum fuerit uſurpatum eſt.

¶ Cohors inquit Varro ꝙ ut in uilla pluribus tectis cōiungitur ac
quidam fit unum:ſic ex manipulis plurib9 populatur cohors a co-
hærendo ꝙ cohæreat cuncta quæ interius ſunt ut in uilla ꝙ circa eū
locum pec9 cogeretur uel ꝙ coerceat obiectu ſuo extraneos & ad
ire ꝓhibeat:huius numerum uarium eſſe inuenio: Plutarchus ī ui
ta Pelopide ꝑmus gorgia ex quadringentis electis uiris quibus ci-
uitas exercitationem dietamq̄ in arce thebana militantibus præbuit
ſacram cohortem ut ferunt:ordinauit & ꝓpter hoc cohortem ex ci
uitate uocauerunt. Ephorus autem cohortem quingētos eſſe uiros
affirmat:Caliſthenes uero ſeptingentos: Quidam alii quod Polybi
us ſenſit nonagīta milium idoneum numerum perhibēt alii aliter
Ioſephus belli iudaici li.iii. Decem autem cohortum ſingulæ mille
pedites habebat:in cæteris uero.xiii.ſexcenti pedites & centeni ui-
ceni equites erant.

¶ Cohors prætoria eſt dicta ꝙ a prætore non diſſidebat.Scipio.n
Aphricanus primus fortiſſimum quenq̄ delegit qui ab eo in eo bel
lo nō diſcederet & cætero munere militiæ uacaret & ſexquiplex ſti
pendium acciperet.

¶ Manipulus ducentorum militum eſt & militum parūa quoq̄ ma
nus ſex uel ſeptē in unumq̄ collecti uiri qui unum ſignum ſequun
tur ſic dicti:ſiue ꝙ bellum primo manu incœptant: uel ꝙ anteq̄ ſi
gna eſſent manipulos ideſt faſciculos alicuius herbæ ꝓ ſignis ha-
bebant a quibus manipulares milites poſtea dicti ſunt.

¶ Globus ut īquit Vegetius tertio de re militari is dicitur qui a ſuā
acie ſuperatus uago ſuperuentu incurſat inimicos contra quem
alter populoſior uel fortior mittitur globus:Liuius libro.ii.ab urbe
con.in eum hæc gloriantem cum globo ferociſſimorum iuuenum

Romulus impetum fecit:idē li.xxi.alii fugientes pugnantiū globo
illati hærebāt alios redeuntes ī pugnā auertebāt fugientium agmen

¶ Cuneus eſt collecta ī unum militum multitudo: unde ꝓpter qđ
in unum coit huiuſmōi coitio in unū cuneus q̃ſi coneus ꝙ in unū
omnes coeant atq; cogantur in tria milia ea nec eſt equitum ſed pe-
ditū multitudo quæ iuncta cum acie ṗmo āguſtior deinde latior ꝓ
cedit & aduerſarioꝝ ordines ꝓrumpit:quia a pluribus in unum lo-
cum tela mittuntur:nec eſt cunei determinatus militum numerꝰſed
ordinatio acierum in modum cunei.

¶ Cuniculum autem foramen dicimus ſubterraneum occultū aut
a cuneorum ſimilitudine omnem materiam nodoſam quam ſubin
trant ſcindentium:aut potius ab animali quod eſt lepori perſimile
appellatum:quod ſub terra foſſa latere ſolitum eſt.Martialis:Gau-
det in effoſſis habitare cuniculus antris monſtrauit tacitas hoſtibus
ille uias.Sunt qui non cuniculum ſed cuniculos plurali tantum dici
numero debere arbitrētur:quod a quodam noſtræ huius ætatis ali
as doctiſſimo hiſtoriarum ſuarum libris contra multorum uſum
eruditorum depromptum admiror: Vegetius inuentum eſt reme-
dium per noctem ſub fundamentis muri cuniculum fodi. Item ali
bi:Aliud genus expugnationis eſt ſubterraneum atq; ſecretum qđ
cuniculum uocant a leporibꝰ qui cauernas ſub terris fodiunt ibique
conduntur:Sic & Cæſar ſcriptor elegantiſſimus de tertia uigilia ani
maduerſum eſt aggerem fumare:quem cuniculo hoſtes ſuccende
rant:ſic Liuius belli macedonici libro.viii. ibi commiſſis operibus
cum e foſſa in cuniculum pateret iter:Sic Curtius ultima peſtis ur
bis fuit cuniculo ſubruptus murus per cuius ruinas hoſtis intrauit:
quod ut nequeat Apollonia nobilis quondam ciuitas documēto no
bis ſit:Nam cum ingenti admodum obſideretur exercitu & cunicu
lis milites minus ambigerent intra mœnia penetrare:id cum apollo
niatibus per ſpeculatores denuntiatum eſſet:eiuſmodi nuntio per-
turbati:conſternatique ſunt omnes ꝙ nec tempus nec locum ſcire
poſſe uidebantur quo emerſuri forent hoſtes: Tunc uero Tripho
Alexandrinus qui ibi fuerat ingenio ſummo intra murum plures
ſpecus deſignauit & fodiēdo terram progrediebatur extra murum
dūtaxat per ſagittæ emiſſionem & in omnibus uaſa ænea ſuſpendit
ex his in una foſſura quæ contra hoſtium ſpecus fuerat uaſa pēden
tia ad plagas ferramentorum ſonare cœperunt: ita ex eo tumultu

intellectum eſt q̈ urbis parte aduerſarii cuniculos agentes intra pe
netrare cogitabant: Sic liniatione cognita tẽperauit: Aenea feruẽtis
aquæ & picis deſuper & ſtercoris humani & arenæ coctæ candentis
deinde noctu pertulit crebra foramina & per ea repente pfũdẽdo q
in eo opere fuerunt hoſtes oẽs necauit. Maſilieẽſes ſimili modo per
cuniculos obſeſſi cum numero ſupra triginta ſpeculatum miſiſſẽt:
ab his eo præcepto loco quo cuniculi agebantur intra murum bara
trum ampliſſima longitudine & amplitudine uti piſcinam fecerũt:
eamq̧ et puteis & e portu impleuerunt ita cum ſpecus eſſet repente
naribus apertis uehemens aquæ uis immiſſa ſupplantauit fulturas:
quiq̧ intra fuerant & ab aquæ multitudine & a ruina ſpecus ſũt opp̃
ſſi: Ambrachienſes pauidi ne etiã ſubrutis muris facta in urbẽ uia
per cuniculum eſſet ſilentio facto pluribus locis aure admota ſoni
tum fodientium captabant: quem ubi acceperunt aperuere rectã in
cuniculum uiam nouaq̧ haud magni operis aduerſus hoſtes qui in
cuniculo erant excogitata res eſt. Dolium enim ferreum a fundo
pertuſum quo fiſtula modica et ferrea inſeri poſſet: operculumq̧
etiam ferreum etiam ipſum pluribus locis perforatum fecerunt te-
nuiq̧ pluma completum ore in cuniculum uerſo poſuerunt p ocu-
liq̧ foramina prælongæ haſtæ ad ſubmouendos hoſtis eminebant
ſintillam leuem ignis plumæ inditam fole fabrili ab caput fiſtulae ĩ
poſito flando accenderũt inde non ſolum magna uis fumi ſed acri-
or etiã fœdo quodam odore ex aduſta pluma cum totum cuniculũ
adimpleſſent haud durare cõſiſtereq̧ quiſquã intus potuerat

¶ Forficem ordinationem militarem uocant cuneo oppoſitam nã
ex lectiſſimis militibus in. v. litteram ordo componit & illum cune
um excipit atque ex utraque parte concludit frõs dicta q̧ aduerſus
hoſtes ſpectat hæc in pugna publica ſi ſapienter diſponitur pluri-
mum iuuat. ſi imperite quanquã optimi bellatores ſunt mala ordi-
natione franguntur

¶ Serra præliari dicitur cum aſſidue acceditur recediturq̧ neq̧ ul
lo tẽpore conſiſtitur dictaq̧ pinde ſerra hæc a ſtrenuis direpta ante
frontem opponitur hoſtibus ut turbata acies reparetur.

¶ Alæ exercitus ordines qui circum legiones dextra ſiniſtraque
tanquã alæ in auiũ corporib9 locabantur ut li. vi. de re militari apud
Cintium ſcriptum eſt: Virg. iii. æneì. Dũ trepidant alæ ſaltuſq̧ inda
gine cingunt: Liuius ab urbe condi. xxviii. ſiniſtra ala ab romanis

& cohortes quæ admiſerant ſigna in prima acie pugnabant & ſunt
alæ.xxx.equites ĩ exercitu ſint licet qui pluribus quã.xxx.equitibꝰ
alam conſtitui cenſeant: Liuiꝰ ab urbe con.xxxviii.his ala mille fer
me equitum hoc gemmam uocant.

¶ Turma teſte Feſto & Varrone q̃ſi trina e in.v.abiit ꝙ terni equi
tes ex tribus tribubus Ticienſium Ramniũ & Luceꝝ fiebat: Roma
ni enĩ equites in una tribu trecenti fuere . De ſingulis enim cẽturiis
decem dabantur & fiebat turma: itaque ſi Põponio credimus ſingu
laꝝ decuriarum decuriones dicti quidã uolunt quorum eſt fronto
decurionem eſſe turmæ quæ conſtat ex duobus &.xxx.equitibus
Cyaxares aũt ꝑmꝰ Herodoto teſte Aſianos dicitur ꝑ turmas diuiſi
ſſe: iuſſiſſeque ſagittarios ab equitibus alioſque ab aliis ſeorſum eẽ
antea cum permixti & confuſi eſſent.

¶ Nodus ꝓpe eſt denſa peditũ multitudo ſicut turma equitũ ut le
ctũ ẽ ĩ diſciplina militari ſic dictũ ꝓ difficultate ꝙ uix poſſit reſolui

¶ Acus exercitus inſtructio dicitur ꝙ ea pars militum uehemen
tiſſima eſt ad hoſtem uulnerandum acumine teloꝝ.

¶ Acies exercitꝰ ĩſtructꝰ dicta ꝙ ferro armata ſit & acumĩe telorũ

¶ Claſſes equites dicebantur ob diuiſionẽ exercitus qui poſtea ma
nipuli dicti uel pro turmis equeſtribus a quibuſdam claſſicis quae
habent unde non ab re nobili a poeta dictum: claſſibus hic locus ẽ
claſſes etiã partes populi: Liuius primo ab urbe condita tum claſſes
centuriaſque & hunc ordinem ex cenſu deſcripſit uel paci decorũ
uel bello & his qui centum milia æris aut maiorem cenſum habe
ret.lxxx.fecit cẽturias quadragenas ſeniorum ac iuniorum : prima
claſſis omnes appellari: ſeniores ad urbis cuſtodiam ut præſto eẽnt
iuuenes ut foris bella gererent: Claſſici ut inquit Gelius.vii.noc.at.
dicebantur non omnes qui in claſſibus erant: ſed primæ tantum cla
ſſis homines qui centum.xxv.milia æris ampliſſimæ cenſi erant: i
fra claſſem autem appellabantur ſecundæ claſſis cæterarũque ho
minũ qui minore ſumma æris q̃ ſupra dixi cenſebantur: Columel
la claſſes non maiores q̃ denum hominum faciũdæ quas decuriae
appellant antiqui: Quintilianus primo inſti. Non inutilem ſcio ſer
uatum eſſe a præceptoribus meis cum pueros in claſſes diſtribue
rent ordinem dedi ſecundum uires ingenii: dabant claſſes nauium
poſtea ſubiere uetuſtiuſque fuit Pomp. auctore multitudinem ho
minum quam nauium claſſem appellari Diodoro enĩ teſte ab ipſo

orbis primordio animantia omnia eſſe generata eodemq; modo &
homines a principio genitos dicunt in agris paſtum quærentes ſyl-
ueſtri & incondita uita uixiſſe quibus herbæ & arborum fruct9 ul
tro uictum præberent: belluas inſuper his fuiſſe infenſas quib9 ut
obſiſterent claſſes & cœtus hominum ob timorē factos aiūt cōmu
nis utilitatis gratia auxiliaque īuicē præbita & loca habitaculis quæ
ſita: claſſes clypeatas antiqui dixere quas nunc exercitus uocamus
claſſis uero procincta exercitus inſtructus & parat9 ad bellum ma
xime cum exercitus cinctus erat gabino ritu ſiue cinctu confeſtim
pugnaturus.

Caſtra pro exercitu tantum pluraliter. Liuius punici belli lib. v.
Valerius ancias una caſtra magonis capta tradit. idē in eodē: Exui-
tur caſtris atque ita nocte ac die bina caſtra hoſtium oppugnata bi
na proinde nō duo caſtra dixit. idem libro ix. Sed cum una caſtra
in fines altera in finitima terra etruria prope in conſpectu habebāt
caſtra autem quaſi caſta ob hoc dicta ꝙ illic caſtraretur libido ꝙ ſi
ab ea origine ortum traxit apud noſtros inane nomen eſſe quis du
bitat: Quotus enim inter hos homines inuenitur qui pudorem pu
dicitiam caſtitatemque colat qui non prorſus cupiditatibus cuncta
irrideat atque contemnat quotus qui non proſtibulo congredi ma
lit q̄ cum hoſte manus conſerere: quotus qui nō libentius de expu-
gnanda adoleſcentulorum pudicitia: de uirginibus uiolandis: de ui
inferenda ingenuis: de ſuis ſtupris ſceleribus flagitiis ſermonem
conferat q̄ de hoſtibus inuadendis: de excipiendis uulneribus: de
morte pro dignitate appetenda: de ignominia fugienda: de gloria
comparanda: de tolerantia: de patientia: & de labore: quod ſi quan-
do forte contigit ut te quiſque es lector in horum hominum ca-
ſtra uel potius luſtra conferas: uidebis ibi ſuper lectulis non conti-
nentiſſimos duces Fabricium: Aemilios: Scipiones: Hannibalem:
Alexandrum: ſed militares homines & eos qui cæteris dignitate ex
cellunt iuxta meretrices exoletos: ſcorta: & pueros meritorios accu
bantes molliſſimis uerbis & flagitioſiſſimis & ad concitandam Ve
nerem nedum caſtrandam accommodatis inter ſe colloquētes: ubi
autem calere iā res cœperit hic alius ructet & uomat mingat alius
& pedat: ibi luditur: hic bibitur: atque ut ex huiuſmodi euenire ſo-
let ſaepenumero rixa exorta eſt. Nullus ut ſummatim reliqua com
plectar pudor in eorum uerbis: nulla in rebus temperantia: nulla

religio:nulla modeſtia:nullum conuiuio maiorum dignum ſilētiū
ſed ſūma obſcœnitas:blaſphemiae:clamor:confuſio: perturbatioq;
rerum omnium quod ueterum diſciplina ne fas quidē erat aut deli
catum aut parum pudicum inferre ſermonem:ibi non modo uer,
bis non abſtinent turpibus ſed cætera etiam faciunt quæ a uerecun
do homine dici non poſſunt.

¶ Metari caſtra diuidere & loca militibus in caſtris aſſignare uel
ponere caſtra uel mutare:Lucanus in primo Audax heſperios ue,
niam metator in agros

¶ Tabernæ appellatio Vlpiano teſte declarat omne utile ad habi
tandum ædificium non ex eo ꝙ tabulis claudatur: inde tabernacu
la & contubernales. Tabernā etiam domicilii genꝰ antiquiſſimum
romanis fuiſſe teſtimonio ſunt exteræ gētes quæ adhuc tabulatis ha
bitant ædificiis:unde etiam tecta caſtrenſia militumque tētoria qui
bus ſolis ardores tempeſtateſque imbrium ac frigoris iīurias uitāt
quāuis pellibus tegerentur tabernacula dicta ſunt:Liuius belli ma,
cedonici li.iii. Tabernaculum regium ꝓ uallo in conſpecto maxīe
tumulo ut terrorem hoſtibus ſuiſque ſpem & fidutiam faceret po,
ſitum:Cicero in Verrem ac.vii. Nam in ipſo aditu atq; ore portus
ubi primum ex alto ſinus ad urbem ab littore inflectitur tabernacu
la carbaſeis intenta uelis collocant.

¶ Tentoria ꝓ eo dicta ꝙ tendantur funibus atq; palis: unde & ho
die prætendere dicitur ut olim Ouidius in heroi. Illic eacides illic
tendebat Achilles. Virgiliꝰ in primo æneı. Nec procul hinc reſini
ueis tentoria uelis Agnoſcit lachrymans

¶ Papyliones ſimili mō tentoria dicuntur auiculæ ꝑuolantis ſimili
tudine:Helius Spartianus in uita Seueri ſeptimi idem in omniū ex
peditione ante omnes militarem cibum ſumpſit ante papylionem

Hybernacula caſtrenſia ad obſidionem potius q̄ ad oppugnatī onem hyemando ædificia: Liuius libro quinto ab urbe condita: cū ſpes maior imperatoribus romanis in obſidione q̄ in expugnatiōe

eſſet:hybernacula etiam res noua militi romão aedificari cœpta cõſiliumq̃ erat hyemando continuãdo bellum

¶ Impedimenta caſtrenſem ſupellectilem dixere:impedire enim quaſi irretire eſt & in pedicã trahere:Liui⁹ uigeſimonono Interim romani impedimẽtis quoq̃ omnibus traductis cõtractiſq̃ in unum locum quia iam moueri uidebant hoſtẽ nec ſpatium erat caſtra cõmuniendi aciem inſtruxerunt:Idem uigeſimotertio: Lixae caloeſque & alia turba cuſtodiæ impedimentorũ oppoſita

¶ Comeatus ꝑ cibariis ad alimoniam reipublicæ aut exercitus aut alicuius multitudinis comeantis dicimus:Liuius trigeſimoſexto ab urbe condita Cum exercitibus comeatus quoque omnis generis ex Aſia uẽturos in præſentia curæ eſſe etholis debere ut copia frumẽti ſuis & annona tolerabilis rerũ aliarũ ſuppeditentur comeatus priuatim etiam dicitur:Cicero pro lege Manili iamã comeatu & priuato & publico prohibemur:Ab imperatore etiam militibus comeat⁹ dari dicitur ideſt tempus quo ire & redire commode poſſint uel facultas ad tempus a militia recedendi eundiq̃ quo uelint ad præſcriptũ diem reuerſuri.

¶ Munimenta munitiones ſunt caſtrorum cæterarumque rerum quæ contra aduẽtum hoſtium muniunt ſiue uallo & foſſa ſiue alio quouis modo quo ſint milites ab hoſtium ut dixi aduẽtu uel incurſu muniti.

¶ Monumenta i mutata in u & ũ in o ſepulchra ſtatuæ tituli libri cæteraq̃ q̃ nos alicuius rei præteritæ moneãt recordari: nam quod de futuro quidam uolunt ideo ſepulchra appellari monumenta ꝙ noſtræ mortis moneant falſum arbitror:in honorem enim mortui illa tantummodo fiunt non in publicam praeceptionem.

¶ Athleta uir fortis uenatorq̃ qui perũcta corporis flexibilitate cũ beſtia dentata luctatur ut motibus ſuis ſpectantib⁹ placeat & ſanguine ſuo uoluptatem populo præſtet:Liuius belli punici li.xi. Athletarum quoq̃ certamen tum primo Romanis ſpectaculo fuit & uenatio data leonum & pantherarum & prope huius ſæculi copia ac uarietate ludicrum celebratum eſt:Sabinus autem & Caſſius & generaliter omnes artem ludicram non facere Athletas opinantur: horum ſpectaculum fabricis tam clarum & actione tam tetrum in honore Scythicae Dianae quae ſanguinis effuſione gaudebat ab

athenienſibus repertum ē:damnoſa ꝓfecto publice priuatimq; nocens delectatio:quod facile colligi poteſt ſi in mētem uenerit ex hiſtoriis rei huius initium progreſſuſq; apud noſtros quanto publici cenſus impendio : quantaque inſaniæ proxima dictu cura quanta demum populi ſtudio plauſu ac labore conſtiterit:tot milibꝰ ſimul gladiatorum paribus tanto elephantorum precio tygridumq; & leonum ac pardorꝝ gregibus onagrorum quoq; equorum ferocium atq; animalium diuerſi generis e toto orbe terrarum omniū trāſmiſſis ſyluis omniq; gentium uenatibus romano famulātibus theatro adde illam ædificandi luxuriem cunctas terra pelagoq; marmoreas columnas in ludorum uſum & artificum ſummis ingeniis expolitas cuius princeps inſaniæ haud conticendus eſt Scaurꝰ is qui edilis in theatri ſcænam opus dierum paucorū & quod paucis lignis ac funibus attolli poterat ſuffecturum oculis populi talibus gaudētis trecentarum ſexaginta talium monſtra columnarum intulit fecitque opus ut ſcriptum eſt:maximum omnium q̃ unquam fuere humana manu facta:Curionem quoq; ex ſuperioris æui monumētis accepimus qui ciuili bello pro Cæſaris partibus in Aphrica occubuit ut Scaurum quem opibus æquare nō poterat ſuperarit īgenio non marmoreum ut ille ſed ligneum theatrum duplex tamē ac pēſile meditatus populum uictorem gentium:ludis uictum & periculis plaudentem ſuis mira arte ſuſpendit ut ridentes interius ſtupenteſque ipſi exterius ſpectatoribus riſui fierent & ſtupori iam īde ab exordio primus regum noſtrorum Romulus fuit omne qui in his rigidam thetricam illam Sabinorum pudicitiam circumuenit inde porro Titi potentia principali diuitiarꝝ ꝑfuſo flumine cogitauit ædificium fieri unde caput urbium cerni potuiſſet cum theatrum qđ ē emiſperium græce dicatur amphitheatrꝝ quaſi in unum iuncta duo uiſoria conſtet eſſe nominatum qui ſpeciem eius area concludens ut & currentibus aptum daretur ſpatium & ſpectantes oīa facilius intuerentur:dum quædam ꝓlixa rotunditas uniuerſa colligeret: quæ autem latini certamina agones alii uocant ab a quod ſine ſonat & agonia angulus quia ut Feſto placet locus in quo huiuſmodi ioci facti ſunt ſine angulo ſint. Alii aliter atque aliter dici putant: Ouidius primo faſtorum: Nominis eſſe poteſt ſuccinctꝰ cauſa miniſter Hoſtia celitibus quo feriēte cadit: Qui calido ſtrictos tincturus ſanguine cultros:ſemper agat ne rogat nec niſi iuſſus agit: pars

quia non ueniant pecudes ſed aguntur ab actu: Nomen Agonalē credit habere diem pars putat hoc feſtum priſcis agonalia dictum una ſit ut ꝓprio littera dēpta loco: An quia præuiſos in aqua uidet hoſtia cultros An pecoris lux eſt ipſa notata metu Fas etiam fieri ſolitis ætate prioꝝ Nomina de ludis græca tuliſſe diem: Et prius antiquus dicebat agonia ſermo: ueraq; iudicio eſt ultima cauſa meo

¶ Bellona Martis ſoror & belloꝝ dea cui ꝓprio ſanguine ſacerdotes ſacrificabant Lactantius atq; Lucanus teſtes ſunt tunc quo ſectis bellona lacertis ſæua mouet cecinere deos: & eſt dicta a bello bellona: nunc quæ duellona a duello ut inquit Varro

¶ Minerua uirtutum præſul quam principem & inuentricem belli ferunt dicta ꝙ bene moneat. hanc enim pagani pro ſapientia ponebāt. Cornificius uero ꝙ figuratur pingaturq; minitans armis eā dē dictam putat galeatā .n. haſtam tenet & clypeum: alii nōnulli uel ꝙ minueret uel minueretur dictā putent: quamobrē eadē capta ſiue capita dicta ſit incertum eſt. Variæ enim ſunt huius noīs cauſae Ouidius tertio faſtoꝝ: Cælius ex alto qua mons deſcendat in equū hic ubi non plana eſt ſed ꝓpe plana uia ē: Parua licet uideas captæ delubra Mineruæ: Quæ dea natali cœpit habere ſuo: Nominis in dubio cauſa eſt. Capitale uocamus ingenium ſolers ingenioſa dea eſt An quia de capitis fertur ſine matre paterni Vertice cum clypeo ꝓſiliiſſe ſuo: Aut quia perdomitis ad nos captiua faliſcis Venit & hoc ſigno ſyllaba prima docet: Aut ꝙ habent legem capitis quæ pēdere pœnas exilio iubeat furta reperta ſuo A quacunq; trahas rōne uocabula pallas pro ducibus noſtris egida ſemper habet hæc eadē & tritonia dicta eſt ꝙ temporibus Ogigii ad lacum uel ripam Tritonis fluminis in uirginali fertur apparuiſſe habitu.

¶ Pallas autē ſecundum Victorinū a Pallene inſula Thraciæ uel a gigante quem occidit: & ſane duo hæc anthonomaſia ſine ꝓprio ſunt nomine nonnunquā a poetis prolata. Virgi. ii. æneí. Tritonia reſpice pallas Inſedit nymbo effulgens & gorgone ſcæua

¶ Mars ab eo ꝙ maribus præeſt ī bello ut Varroni placet licet tria ſint genera conſuetudinum ſicut apud Xamantes thanais fluminis hoſtio proximos ubi eaſdē artes fœminæ quas uiri exercent adeo ut ne militiæ quidē uacent: uiri enim pedibus inhærent ſagittiſq; depugnant: ille equeſtre prælium ineunt nunc ferro dimicant: ſed q̄d laqueis intercœpe trahendo conficiunt uel apud Amazōes ubi ſolæ

fœminæ uel apud romanos aliaſqꝫ gentes multas ubi ſoli mares di- micant: uel mars dictus ꝙ Sabinis arreptus ibi & mamers qđ idem eſt oſca lingua quod mars.tis. & enim cum ſæuit gradiuus dicitur cum tranquillus eſt dicitur eſſe Quirinus: Huius in urbe duo erāt templa: unum quirini intra urbem quaſi cuſtodis ideſt trāquilli: al terum ī appia uia extra urbem prope portam quaſi bellatoris ideſt gradiui: in bello enim gradum inferunt qui pugnāt aut īpigre gra diuntur: Ac ſicut Epaminūdas Boetium agrum Martis Orcheſtrā & Xenophon epheſum belli officinam appellat: Sic romani tūc bel ligeri templum Martis quem ferociſſimum omnes deum & armi- gerum dicunt: & ob id bellis armiſqꝫ præeſſe hunc & liberum unū eundemqꝫ deum arbitrantur nōnulli romaniqꝫ utrunqꝫ patris appel latione uenerātur: alterum liberꝝ patrem: alterum marſpitrem ideſt martem patrem cognominantes. Hinc etiam liber pater belloꝝ po- tens probatur qđ eum primum ediderūt auctorem triumphi: hoc etiam apud lacedæmonios ſimulacrum eius haſta inſigne nō tyrſo demonſtrat: ſed cum tyrſum tenet quid aliud q̄ latēs telum gerit cu ius muro hædera labente protegitur: qđ oſtendit uinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. Habet etiam hædera uinciendi obligandiqꝫ naturam nec non & calor uini cuius liber pater eſt au- ctor homines ad furorem bellicum uſqꝫ propellit. propter cognatū ergo utriuſqꝫ effectus calorem martem ac liberum unum eundēqꝫ deum eſſe uoluerunt.

¶ Mauors figuratum eſt ut induperator auctore Seruio in comē to primo æneí. ab aliis ꝙ magna uertat ſic dictus.

¶ Gradiuus mars ſiue mauors dictus eſt a gradiendo eo ꝙ ī bello gradum inferant qui puguāt aut impigre gradiantur uel a gradien do in bella ultra citroqꝫ ſiue ab uibratione haſtæ quod græci dicunt

¶ uel ut alii quia gramine ſit ortus quod interpretatur quia corōa graminea in re militari maximæ eſt honorationis

¶ Feretrius iuppiter dictꝰ ē a ferendo ꝙ pacem ferre putaretur ex cuius templo ſumebant ſceptꝝ per quod iurarent & lapidem ſilicē quo fœdus ferirent. Alii cum Acron ceninēſium rex a Romulo ui ctus & infeſto telo traiectus eſſet eiuſqꝫ ſpolia ioui uotis nūcupatis Romulus ad urbē reuerſus dicaret: hoc tropheum ioui ſtatutū co gnomen deo addidit feretrio ioui a feriendo hoſtem eſt & a feren- do ut ante diximus. Propertius: Nunc ſpolia in templo tua condita

cauſa feretri omine ꝙ certo dux ferit enſe ducē ſeu q̄s uicta ſuis hu
meris hæc arma ferebat:hinc feretri dicta eſt ara ſuperba iouis
¶ Ianus faciendis fœderibꝰ præeſt. Nam poſtq̄ Romulus &.T.
Tacius in fœdera cōuenerunt Iano ſimulacrum duplicis frōtis effe
ctum eſt quaſi ad imaginem duoꝝ populoꝝ Ganius Baſſus in eo
libro quem de diis compoſuit ianum bifrontem fingi ait quaſi ſu
peꝝ atq; inferum ianitorē:Ouidius in faſtis: Quicquid ubique ui
des cælum mare nubila terras:Omnia ſunt clauſa noſtra patentq;
manu:Me penes eſt unum uaſti cuſtodia mundi & ius uertēdi car
dinis omne meum:Omnis habet geminas hinc atq; hinc ianua frō
tes:E quibus hæc populum ſpectat & ille larem Vtq; ſed et ueſter p
mi quoq; limina tecti Ianitor egreſſus introituſq; uidet:ſic ego pro
ſpicio cæleſtis ianitor aulæ Eoas partes heſperiaſq; ſimul. Eundem
quadrifrontē legimus quaſi uniuerſa climata maieſtate complexū
Nec mirum ſane apud aliquos bifrontem quadrifontem apud ali
os eſſe:nam alii præter hæc eum dici deum uolunt in quo ortus eſt
& occaſus. Horatius:Matutine pater ſeu iane libētius audis. Alii an
num totius deum quem in quattuor tempora conſtat eſſe diuiſum
anni autem eſſe deum illa res probat ꝙ ab eo prima pars anni nūc
nominatur:nunc iam chaos patulicium & clauſium etiam appella
uit antiquitas:Ouidius in faſtis:Me chaos ātiqui nam ſum res pri
ſca uocabant nomina Ridebis modo nāq; patulicius idem & modo
ſacrifico clauſius ore uocor:hoꝝ duorum nominum ratio haec eſt
Quia bello caulæ eius patent pace claudūtur huius etiam rei hæc
cā narratur cū bello Sabino quod uirginum raptarum gratia com
miſſum eſt romani portam quæ ſub radicibus collis uiminalis erat
quæ poſtea ex euentu ianualis uocata eſt claudere feſtinarent quia
in ipſam hoſtes irruebant poſtquam eſt clauſa mox ſponte patefa
cta eſt:cumq; iterum ac tertio idem contigiſſet armati plurimi pro
limine quā claudere nequiebant cuſtodes ſteterunt: cumq; ex alia
parte acerrimo prælio certaretur ſubito fama pertulit fuſos a Tatio
romanos quam ob cauſam qui aditum tuebātur territi profugerūt:
cumq; ſabini per portam patentem irrupturi eēnt fertur ex æde ia
ni per hanc portā magnam uim torrentium undis ſcatentibus eru
piſſe multaſque per duellum cateruas aut exutas feruenti aut deuo
ratas rapida uoragine deperiſſe ea re placitum ut belli tēpore uelut
ad urbis auxilium profecto deo fores reſerarentur:Ianualis porta

ut alii perhibent ab iano dicta:ideoq; ibi poſitum iam ſignū & ius
institutū a Pōpilio ut ſcribit in annalibꝰ piſo ut ſit aperta ſemper ni
ſi cum bellū ſit:nuſquā tamē traditū ē memoriæ ut inqt Varro Pō
pilio rege fuiſſe apertam ſed poſt eius regnū teſte Liuio. T. Mālio
coſ.bello carthaginenſi p̄mo cōfecto bello itē actiaco finito ab īpe
ratore Cæſare Auguſto pace terra mariq; parta: hunc autem apud
nos ianum oībus præeſſe ianuis nomen oſtendit:quod ē ſimile: nā
et eum claui & uirga figuratur quaſi & rector uiaꝝ & omniū porta
rū:cuſtos belli licet geminæ ſint Virgi.in.i.ænei. Sunt geminæ por
tæ belli ſic nomine dicunt religione ſacræ & ſcæui formidine Mar-
tis:Centum ærei claudunt uectes æternaq; ferri robora nec cuſtos
abſiſtit limine ianus:Has ubi certa ſedit patribus ſententia pugnæ:
Ipſe quirinali trabea cinctuq; gabino inſignis reſerat ſtridentia li-
mina conſul:ipſe uocat pugnas ſequitur tum cætera pubes æreaque
aſſenſu conſpirant cornua rauco hæc & tum æneadis indicere bel-
la latinis More uidebatur triſteſq; recludere portas.

¶ Pactum a pactione dictum auctore Vlpiano:inde & pacis no-
men appellatū ē:ſed ē pactū duoꝝ conſenſus atq; cōuentio: pactio
uero duoꝝ plurium ue in unum placitum atq; conſenſus. Liuius li.
vi.ab urbe condita:Cuius ſpei morem pati cum fortuna obſeſſorū
non potuiſſet:confectaq; paucitas oppidanorum opere uigiliis uul
neribuſque ſemper eoſdem urgebat per pactionem urbe hoſtibus
tradita:inermes cum ſingulis emiſſi ueſtimentis miſerabili agmi-
ne penates reliquerant.

¶ Pax ſignificatiōis notam habet: Virgi.in ſeptimo:pars mihi pa
cis erat dextrā tetigiſſe tyranni: pax uenia.idem ī.iii.ænei. ſed uo
tis precibuſq; iubent expoſcere pacē:pax ꝓpiciatio. idem in eodem
exorant pacem diuum:pax beniuolentia.idē in.iiii. pacemq; ꝑ aras
exquirunt:pax quoq; teſte priſciano li.v.tam ſingulariter q̄ plurali
ter ꝓlata idem poteſt ſignificare:ſed pluraliter non utimur quia au
ctoritas deficit:quod a grammaticorum principe dictum non paꝝ
admiror:maxime cum apud nōnullos & quidem probatos & ſum
ma auctoritate præcellentes latina lingua uiros pluraliter ꝓlatū īue
niam:Lucretius rerum naturalium libro quīto:Veniorum pauidiſ
paces animaſq; ſecundas. Varro de uita patꝝ li.iii. Animaduerten
dum primum quibus de cauſis & quemadmodum conſtituerūt pa-
ces ſecundū qua fide & iuſticia eas coluerint:Horatiꝰ p̄mo epiſto.

bella quis et paces longũ diffudit in æuũ.idẽ li.ii. Hoc paces habue
re bonæ uẽtiꝗ ſecundi.hoc de pacis uocabulo et eiꝰ uſu dictũ ſatis
ſit ĩpræſentiaꝝ.Effectus autẽ ſunt ut in ea populi ꝓficiãt: utilitas gẽ
tium cuſtodiatur:ut hæc bonaꝝ artium decora ſit mater: hæc eadẽ
mortalium genus:reparabili ſucceſſione:multiplicans facultates ꝓ
tendat:mores excolat:tantumꝗ boni in ſe contineat ut terrenis in re
bus nihil gratius ſoleat nihil cõcupiſci:deſiderabilius nihil poſtre-
mo melius poſſit inueniri:ꝓinde non ab re poſt triumphos et Ro
mani ĩperii firmiſſimũ ſtatũ.D.Veſpaſianus tãquillitatis pacis &
concordiæ tẽplum ædificare decreuit quo ea diuitiaꝝ largitate uſus
ut oĩa in illud phanum collecta eſſent quorum uiſendoꝝ ſtudio ꝑ
orbem totum qui eum ante fuerant uagabatur.

¶ Fœdus lex nonnunꝗ̃ pax quæ fit inter diſſidentes ſic dictũ uel
ꝗ inter fœdera interponatur fides:unde Varro:Per hos etiam nũc
fit fœdus quaſi fidus Ennius ſcribit dictum in re militari uel a fœci
alibus ideſt ſacerdotibꝰ per quos fiunt fœdera uel ab hirco uel hæ
do.f.littera addita quod ueteres in graui ſignificatione ponebant ut
ſanguine fœdantem quos ipſe ſacrauerat ignes:uel a porca fœde et
crudeliter occiſa lapidibus cuius mors optabatur ei qui a pace reſi-
liſſet unde poetarum doctiſſimus Poſt idem inter ſeſe poſito certa
mine reges armati iouis ante aram pateraſꝗ tenentes ſtabant et cæ
ſa iungebant fœdera porca.Arabum in huiuſmodi iungẽdis fœde
ribus non porcam ſed interiorem manus partem iuxta pollicem in
cidere mos fuit accipereꝗ ex utriuſꝗ ueſte filum et ex utriuſꝗ ſan
guine lapides ſeptem in medio iacentes perungere Dionyſium ac
Dianam inuocantes:hiſque peractis deniꝗ hoſpites eos uel amicoſ
nuntiare.Scitæ et Lydii in huiꝰmoĩ ſimiliter Herodoto teſte ſe ſau
tiant hauſtuꝗ mutuo ſanguinis fœdus fulciunt non ſuo tãtum mo
re ſed Medoꝝ quoꝗ uſurpata diſciplina.Bello enim quod geſtum
eſt anno poſt Ilion captum ſexcenteſimoquarto ĩter Lyricẽ Lydiũ
et Aſtiagem mediæ regem:hoc pacto confirmata ſunt fœdera:Ro
manis autem cum ætholis his legibus fœdꝰ ictum eſt imperiũ ma-
ieſtatemꝗ populi romani gens ætholorum cõſeruato ſine dolo ma
lo ne quem exercitum qui aduerſus ſotios amicoſꝗ eorum ducet ꝑ
fines ſuos tranſire ſinito ne ue ulla ope iuuato hoſtis eoſdem habe-
to quos populus ro.armaꝗ in eos ferto bellumꝗ pariter gerito:per
fugas fugitiuos:captiuos reddito romãis ſotiiſꝗ præterꝗ̃ ſiꝗ capti

cum domos rediſſent iterum capti ſũt:aut ſiqui eo tempore ex his
capti ſunt qui tum hoſtes erant romanis cum intra præſidia romã
ætholi eſſent aliorum qui comparebunt inter dies centum Corcy-
ra eorum magiſtratibus ſine dolo malo tradantur: Qui non com
parebunt quando quiſꝗ primus eorum inuentus erit reddatur ob-
ſides.xl.arbitratu conſulis romani dato ne minores duodecim an-
norum neu maiores.xl.obſes ne eſto prætor præfectus equitũ ſcri
ba publicus neu quis qui ante obſes fuerit apud romanos Cephala
nia extra pacis leges eſto.De pecuniæ ſumma quam penderent pẽ
ſionibuſꝗ eius nihil ex eo quod cum conſule conuenerant mutatũ
pro argento ſi aurum dare malent dare conuenit:dum pro argente
is decem aureus unus ualeret:Quæ urbes qui agri qui hoĩes ætho-
lorum iuris aliquãdo fuerunt qui eorum. T. Quintio Cn. Domi
tio coſ.poſt ue eos coſ.aut armis ſubacti aut uoluntate inditione po
puli romani uenerunt neque eorum ætholi recepiſſent uel in ætho
lia decem:urbes agroſque Arcananum ſumpto Alia etiam inſigniſ
fœderis forma auctore Liuio ex decem legatorum ſentẽtia iu hæc
uerba cum Antiocho conſcripta eſt amicitia rege cum populo Ro
mano his legibus & conditionibus eſto ne quem exercitum qui cũ
populo romano ſotiis ue bellum geſturus erit Rex per fines regni
eorum ue qui ſub ditione eius erunt tranſire ſinito:ne comeatu neu
qua alia ope iuuato idem Romani ſotiique Antiocho & his qui ſub
imprrio eius erunt præſtent belli gerendi ius Antiocho:ne eſto cũ
illis qui inſulas colunt ne ue in Europam tranſeundi excedito urbi
bus agris:uicis:caſtellis:ciſtaurum:montem uſque ad Tanaĩ am-
nem:& a ualle tauri uſque ad iuga qua in Licaoniam uergit ne qua
arma efferto ex his oppidis agris caſtelliſque quibus excedat ſi qua
extulit quæ quoque oportebit recte reſtituito: nec militem neu quẽ
alium ex regno eumenis recipito ſi qui earum urbium ciueſque ab
ſedunt regno cum rege Antiocho utraque fines regni ei9 ſunt:apa
meam omnes ante diem certam redeant qui ex regno Antiochi
apud Romanos ſotioſque ſunt his ius abeundi manendique eſto
ſeruos fugitiuos ſeu bello captos ſeu quis liber captus aut tranſfuga
erit reddito: Romanis ſotiiſque elephantos tradito omnes neque
alios parato tradito & naues longas armamentaque earum neu
plures ꝗ̃ decem naues nulla plus ꝗ̃ triginta remis agatur habeto
neue minorem ea belli cauſa quod ipſe illaturus erit : ne nauigato

citra calicādrū neū ſarpidonium ꝓmontoria extra quæ ſiqua nauis
pecuniam ſtipendium aut legatos aut obſides portabit milites mer
cede conducendi ex his gentibus quæ ſub ditione populi ro. ſūt an
tiocho regi ius ne eſto Ne uoluntarios quidem recipiendi & Rho-
diorum ſotiorum ue quæ ædes ædificiaqꝫ intra fines regni antiochi
ſunt quo iure ante bellum fuerunt eo Rhodiorum ſotiorum ue ſi-
nito ſi quæ pecuniæ debentur earum exactio eſto: ſi quid ablatum
eſt id conquirendi cognoſcendi repetendiqꝫ idem ius eſto ſi q̄s ur-
bes quas tradi oportet hi tenent quibus Antiochus dedit & ex his p̄
ſidia deducito utiqꝫ recte tradantur curato: argenti probi talenta ac
tica. xii. milia dato intra duodecim annos penſionibus equis talen-
tum neue minus pondo. lxxx. Romanis ponderibus pendat & tri-
tici. xl. milia modium eumeni regi talenta. ccc. l. intra quinquenniū
dato & pro frumento quod eſtimatione fit talenta. c. xxvii. obſides
romanis. xx. dato & triēnio mutato ne minores octodenum anno-
rum neu maiores q̄ quadragenum ſi qui ſotiorum populi romani
ultro bellum inferrent Antiocho uim ui arcendi ius eſto dū nequā
urbem aut belli iure teneat aut in amicitiā accipiat cōtrouerſias īter
ſe iure ac iudicio diſceptent aut ſi utriſqꝫ placebit bellū de Hānibale
pœno & ætholo thoante & miluna ſimacho & carnane & a calchidē
ſibus eubolida & philoppomenæ dedendis in hoc quoqꝫ fœdere cō
ſcriptum eſt: ut ſi quid poſtea addi immutari ue placuiſſet ut id ſal-
uo fœdere fieret. Eſſe etiam tria fœderum genera quibꝰ integre pa
ciſcerentur amicitias ciuitates regeſqꝫ apud probatiſſimos auctores
inuenio unum cum bello uictis dicerentur leges: ubi enim omnia
ei qui armis plus poſſet dedita eſſent quæ ex his habere uictor qui
buſqꝫ mulctari eos uelit ipſius ius atqꝫ arbitrium eſſe. Alterum cū
pares bello æquo fœdere in pacem atqꝫ amicitiam uenirent: tunc. n.
repeti reddiqꝫ per conuentionem res & ſi quarum turbata bello po-
ſſeſſio ſit: eas autem iuris antiqui aut partis utriuſqꝫ commodo cō-
poni. Tertium eſſe genus cum qui nunq̄ hoſtes fuerint ad amici-
tiam ſotiali fœdere integre iungendam coeant eos neqꝫ dicere neqꝫ
accipere leges: id enim uictoris & uicti eſſe: & quanquam auctore
Liuio nulla uetuſtior fœderis memoria ſit q̄ eius qđ īter albanos ro
manoſqꝫ ictum eſt: Thæſeum tamē primo fœdera inueniſſe. vi. na
tu. hiſto. li. teſtis eſt Plinius

¶ Sancta proprie dicimus auctore Vlpiano quæ nec ſacra neque

ꝓphana ſunt ſed ſanctione quadā ſunt coufirmatā ut ſanctæ leges
ſanctione enī quadā ſubnixæ ſunt:quod enim ſanctione quadam
ſubnixum eſt id ſanctum eſt & ſi deo non ſit conſecratum.

¶ Sanctum teſte Martiano ē qđ ab iniuria hoīum defenſum atꝗ
munitum ē:Liuius belli mace.li.ix.Iam ne a legatis quidem q iure
gentium ſancti ſunt uiolandis abſtinere inſidias poſitas eūdi ad.T
Quintium ſanctum autem dictum eſt a ſanguinibus.

¶ Sagmina autē dicebant herbas uerbenas quæ ex loco ſancto ar
cebantur legatis ꝓficiſcentibus ad fœdus faciendum bellumque īdi
cendū.Liuiꝰ li.i.ab urbe con.iubēte rege ſagmina inquit te rex po
ſco:Rex̄ ait puram tollito fœcialis ex arce graminis herbam puram
attulit.Idem belli punici li.x.Fœciales cum in Aphricam ad fœduſ
feriendum ire iuberentur ipſis poſtulantibus ſenatus conſultum in
hæc uerba factum eſt ut primos lapides ſiliquos primaſꝗ uerbenas
ſecū ferrent ut uti po.ro.his īparet ita fœdus ferirent:illi prætorē ſa
gmina poſcerent herbæ id genus ex arce ſumptum dari fœcialibꝰ
ſolet:has etiam herbas legati.P.R.ſolebant ferre ut ab his defenſi
atꝗ muniti eſſēt ne quis eos uiolaret:ſicut legati græcoꝝ ea ferebāt
quæ ceritia uocabantur

¶ Obſides ab obſidio qa ꝓpe ab obſidibꝰ dantūr: uel obſides ꝓ ob
fides quod ob fidē patriæ præſtandā datur teſte Feſto: Vas idē qđ
obſes a uado dictus qa dato uade licet abire & uadere: inde uadatꝰ
dicitur obſtructus uel ſub fidei iuſſione ambulans:ſicut Feneſtella
ait:penes quem uadatus amicitiæ nodulo tenebatur

¶ Hoſtis apud antiquos peregrinus dicebatur & qui nunc hoſtis
perduellio Varro: hoſtis ante eo uerbo dicebant peregrinum qui
ſuis legibus uterentur:nunc dicunt eum quem tunc dicebant perdu
ellem.Cicero primo officiorum:Et quod etiam illud animaduerto
ꝙ qui proprio nomine perduellis eſſet is hoſtis uocaretur:uerbi le
uitate rei triſtitiam mitigante:hoſtis enim apud maiores noſtros is
dicebatur quem nunc peregrinum dicimus indicant duodecim ta-
bulæ aut ſtatutus dies cum hoſte:itemque aduerſus hoſtem æterna
auctoritas quid ad hanc māſuetudinem addi poteſt:eum quo cum
bellum geras tam molli nomine appellare:quanquam id nomē du
rius efficit iam uetuſtas:a peregrino enim receſſit: & proprie in eo
qui arma contra ferret remanſit.Gaius de uerborum ſignificatio-
ne:Quos nos inquit hoſtes appellamus eos ueteres perduelliones

appellabant:per eam adiectionẽ indicantes cum quibus eſſet bellũ
Vlpianus uero ubi ad legẽ iuliã maieſtatis:Plane ꝗſquis ĩquit lege
iulia maieſtatis reus eſt hoſtili aĩo aduerſum rempu. uel prĩcipem
animatus eſt:hoſtes etiam dicũtur & ſunt qui nobis aut quibus nos
publice bellum decreuimus:cæteri prædones aut latrones appellan
tur:hoſtire æquare ẽ:hoſtimentum æquamẽtum:unde & hoſtes di
cti ſunt quia ex æqua cauſa pugnam adeunt

¶ Hecathombem Iul.cap.teſte:Sacrificium eiuſmodi eſt centum
aræ uno loco ceſpititiæ extruuntur & ad eas centũ ſues centũq; aues
mactabantur iam & imperatoꝝ ſacrificium ſit centum eõe s centũ
aquilæ ſi cætera huiuſmodi aĩalia centena feruntur: quod quidem
etiam græci quondam feciſſe dicuntur cum peſtilentia laborarent.

¶ Hoſtiæ ſacrificia dicuntur quæ ante ab his fiũt qui in hoſtẽ per
gunt dictæ ab eo ꝙ & hoſtire eſt ferire:haꝝ gratia Trebatius lib.i.
de religionibus docet eſſe duo:alteꝝ in quo uolũtas dei per exta di
ſquiritur:alteꝝ in quo ſola aĩa deo ſacratur: unde & aruſpices ani
males hoſtias uocant:utrunq; hoſtiaꝝ genꝰ diuino carmine ſuo Vir
gi.oſtendit & primo quidem id quo uoluntas numinum per exta
monſtratur:Mactat inquit lectas de more bidentes:& mox pecudũ
que recluſis pectoribus inhians ſpĩrantia conſulit exta:Alterum id
in quo hoſtia animalis dicitur quo his tantum anima ſacratur oſtẽ
dit:Cum facit entellum uictorem erici:mactare taurum Nã ut ex
ploret animalis hoſtiæ cauſas ipſo uſus ẽ nomine hanc tibi erix me
liorem animam pro morte daretis & ut nuncupata uota ſignificare
ait perſoluo quod de uoto proprie dicitur:utq; oſtenderet perſolutũ
diis ſignificauit dicens:Sternitur exanimiſq; tremens procũbit hu
mi bos.idem circa hoſtiam animalem ſanguine placaſtis uentos
& uirgine cæſa cum primũ iliacas Danai ueniſtis ad oras: ſanguĩe
quærendi reditus animaque litandum argolica: Nã cũ aĩam.i.ho
ſtiæ nomen poſuit & litare quod ſignificat ſacrificio facto placaſſe
numen.

¶ Victimæ uero ſacrificia quæ poſt uictoriam fiunt dictæ ſũt uel
ꝙ uinctæ ad aras ducebantur uel ꝙ ictu percuſſæ uictriciq; dextra
cadebant:de hoc ſuperioreq; uocabulo quæ licenter plerunq; conſi
dit auctoritas.Ouidius primo faſtorum: Victima quæ dextra ceci
dit uictrice uocatur:hoſtibus a domitis hoſtia nomen habet. De al
tero tantum Liuius ab urbe condita.xxii.donec inſuper eques cui

Ducario nomẽ erat facieq̨ noſcitans conſulẽ inq̃t: hic ẽ cũ popula-
rib9 ſuis q legiões nr̃as cæcidit agroſq̨ & urbẽ ẽ depopulat9: iã ego
hanc uictimã manib9 peremptoꝶ fœde ciuium dabo.

¶ Poſtliminium Scæuola. P. filius iunctum eſſe putat uerbũ ut ſit
in eo & poſt & limen ut quæ a nobis aliena ſunt cum ad hoſtem ꝑ-
uenerint & ex ſuo tanquã limine exierint hinc cum redierint poſt
ad idem limen poſtliminio rediiſſe uideantur.

¶ Præda teſte Varrõe ab hoſtibus capta ꝙ manu capta dicta quã
ſi parida.

¶ Manubiæ ut. Q. Aſconio Pediano placet ſunt præda ĩperatoriſ
ꝓportione de hoſtib9 capta: manubias aũt a præda ut in libris rerũ
uerboꝶq̨ ueteꝶ ſcriptum eſt in hoc diſtare exiſtimauerũt ut ſit præ
da ipſa reꝶ quæ captæ ſunt: Manubiæ uero appellatæ ſunt non præ
da ſed pecunia per quæſtorẽ po. ro. ex præda uendita cõtracta per
quæſtorẽ aũt qđ dictum ẽ oportuit præfectũ ærarii ſignificari: nã
cura æraria a quæſtorib9 ad præfectos tranſlata ẽ. Liui9 ab urbe cõ
dita. xxxvi. P. Cornelius Scipio Galliam ꝓuintiam ſortitus priuſq̃
ad bellum: quod cũ hoĩs gerẽdum erat ꝓficiſceretur poſtulauit a ſe
natu ut pecunia ſibi decerneretur ad ludos quos prætor in Hiſpãia
inter ipſum diſcrimen pugnæ uouiſſet nouum & iniquũ poſtulare
eſt uſus. Cenſuerunt ergo quos ludos in conſulto ſenatu ex ſua uni
us ſentẽtia uouiſſet eos ut idẽ manubiis ſi quã pecuniã ad id reſer
uaſſet uel ſua ipſe ĩpenſa faceret. Eſt tamen nõnunquã inuenire ita
ſcripſiſſe quoſdã non ignobiles ſcriptores ut aut temere aut incurio
ſe prædam ꝓ manubiis & manubias ꝓ præda poſuerint: aut tropica
quadam figura mutatiõe uocabuli fecerint quod facere cõceſſum ẽ
ſcite id periteq̨ facientibus: ſed eum qui ꝓprie atq̨ ſignate locuti ſũt
ſicuti plures &. M. T. auctor diligentiſſimus in oratione quã dixit
de lege agraria manubias pecuniam dixerunt. in libris quoq̨ etru
ſcoꝶ lectum eſt iactus fulminum manubias dici. Manubies deniq̨
dicuntur ornamenta regum. unde & Petronius: Arbiter tot regum
manubies penes fugitiuum repertæ.

¶ Reſignatum æs dicitur militi cum ob delictum aliquod iuſſu tri
buni militum ne ſtipendium ei detur in tabulas refertur: ſignare. n
dicebant pro ſcribere.

¶ Aerarii milites ab ære dicti teſte Varrone ꝙ ſtipendia facerent
hinc ipſum ſtipendium a ſtipe dictum ꝙ æs quoq̨ ſtipem dicebant

& milites ſtipendii ideo ꝙ eam ſtipem pendebant:ab eo etiam En-
nius pœni ſtipendia pendent:ſtipem autem eſſe nummum ſignatũ
teſtimonio eſt & pro eo quod datur in ſtipendium militi et ꝙ ſpõ-
detur pecunia quod ſtipulari dicitur.
¶ Pecunia quem belli neruos eſſe non dubium eſt ut inquit Ci. te
ſte Varrone dicta ꝙ in pecore cum paſtoribus conſiſtebat. Plinius
natu. hiſto. xxxiii. Seruius primus ſignauit æs ſignatumꝗ nota pe-
cudum unde & pecunia appellata: Caſſi. li. vii. uar. pecunia a pecu-
dis tergo nominata gallis auctoribꝰ ſine aliquo adhuc ſigno ad me
talla tranſacta.
¶ Aes alienũ miles etiã habere dicitur et ꝗ̃ aureos debet & qui co
rium forma publica percuſſum ꝗ̃le apud lacedæmonios fuit quod
uſum numeratæ pecuniæ præſtat ut de beneficiis libro quinto inqt
Seneca
¶ Denarii ꝗ̃ſi denari teſte Varrone ꝗð denos æris ualebant ſicut
ꝗnarii qui quinos: Victruuius Archi. li. iii. noſtri aũt ṗmo fecerũt
antiquum nummũ et in denario denos æreos cõſtituerunt & ea re
cõpoſitio nominis ad hodiernum diem denarium retinet
¶ Didimus autẽ a decima libella dictũ putat Pliniꝰ na. hi. xxxiii.
& placuit denariꝰ pro decẽ libris æris: quinarius ꝓ quinꝗ: ſeſtertiũ
pro dipondio & ſemiſſe: libræ autem pondus æris imminutũ bello
punico primo cum ĩpenſis reſpu. non ſufficeret cõſtitutũꝗ ut aſſes
ſeſtario pondere ferirentur: ita quinta parte facta lucri diſſolutũꝗ
æs alienum nota æris. Fuit ex altera parte ianus geminꝰ ex altera ro
ſtrum nauis: in triente uero & quadrante æs quadrãs ante triuncis
uocatus a tribus unciis. Poſtea Hannibale urgente. Q. Fabio Ma-
ximo dictatore aſſes unciales facti placuitꝗ denarium. xvi. aſſibus
permutari & quinarium octonis ſeſtertium quaternis ita reſpu. di-
midium lucrata eſt: in militari tamen ſtipendio ſemper denarius ꝓ
decem aſſibus datus. Nota autem argenti fuerunt bigæ atꝗ quadri
gæ & inde bigati quadrigatiꝗ dicti: paulo poſt lege papiriana emi-
unciales aſſes facti Licinius Druſus in tribunatu plebis octauã par
tem æris argento miſcuit qui nunc uictorianus appellatur lege clo
dia percuſſus ẽ: antea enĩ hic nummꝰ ex ilirico aduectus mercis lo
co habebatur: eſt autẽ ſignatus uictoria & inde nomen aureꝰ num
mus poſt annum ſexageſimum ſecundum argenteus auctore ice
to percuſſus eſt: qui anno urbis ꝗngenteſimo octuageſimo quinto

Q.Fabio coſ.quinꝗ annis ante bellũ punicum ſignatus eſt:eoq̃
po.ro.ne quidẽ ante Pyrrhum regẽ deuictũ uſus fertur fuiſſe etiã
aurei nũmi & argentei & æreí apud alias gentes uſum & originem
Lucanus his uerbis expreſſit primus Theſſaliæ rector telluris ionꝰ
in formam calide percuſſit pondera maſſæ fudit & argentum flam
mis auꝝꝗ moneta Fregit & imenſis coxit fornacibus æra

Nummus non a numero nec a Nũma Pomp.dictus ſed a no
ma quod principum nominibus priſco more effigietur: uel potius
Ariſtotele.v.ethi.teſte ob hoc uocatur ꝙ non a natura ſed a lege q̃
nomos dicitur eſt inductus

Seſtertius teſte Priſ.de figuris numeroꝝ & ponderibus nũmus
eſt duaꝝ ſemis libraꝝ unde ſeſtertiꝰ dicitur ſemiſtertius de quo arũ
tius ſeſtertiꝰ olim dupõdus et ſemis q̃ſi ſemiſtertiꝰ quo tẽpore dena
rius decuſſis pretiũ ualebat. Varro de lingua latina li.v.Seſtertiꝰ ꝙ
ſemis tertius dupõdus.n.& ſemis antiquꝰ ſeſtertius ẽ. Victruuiꝰ li.
iii.archi.quod efficiebatur ex duobus aſſibꝰ & tertio ſemiſſe ſeſter
tium uocauere.Plinius na.hi.xxxiiii.& placuit denariꝰ ꝓ decem li
bris æris quinarius ꝓ quinꝗ ſeſtertius pro dipondio ac ſemiſſe:Plu
tarchus in uita. M.Antonii.xxv.milia romãi decies ſeſtertiũ appel
lant:Helius ſpartianus in uita Heliogabali idem nunquã minus cẽ
tum ſeſtertiis cœnauit hoc eſt argenti libris triginta

Talentũ quanti ſit qa de eo uariant ſcriptores neceſſariũ exiſti
maui diuerſoꝝ auctoꝝ dicta ſubiicere:Liuiꝰ.xxxiiii. ab urbe cõdi
ta Ingens numerꝰ bello punico captiuoꝝ quoꝝ Hannibal cũ ab ſuiſ
nõ redimerẽtur uenunderat multitudĩs eoꝝ argumẽtũ ẽ ꝙ Polibiꝰ
ſcribit centũ talentis eã rẽ acheis ſtetiſſe cũ q̃ngẽtos denarios ꝑciũ
in capita ꝙ redderentur dominis ſtatuiſſent mille enim ducẽtos ea
rõne Achaia habuit captiuos italicos:adiice nunc ꝓportiõe quot ue
riſimile ſit græciã totã habuiſſe q̃ rõne oſtenditur ſex milia denari
orũ habere talentũ:nã q̃ngeni denarii ꝓ mille ducẽtis captiuis da
ti colliguntur ſex centa milia denarioꝝ centũ ea oſtendit fuiſſe talẽ
ta:centeſima autem pars ſexcẽtorum milium ſex milia inueniũtur:
denarii autem illo tempore nummi argentei erant quod in eodem
oſtendit Liuiꝰ:Signati inquit argenti. lxxxiiii.milia fuere atticorũ
tetragma uocant:trium uero denariorum argẽti in ſingulis ẽ põdꝰ
idem Liuius.xxxvii.oſtenditur magnum talentum atticum.lxxx.
habere libras & paulo plus cũ ſupradictoꝝ computatio manifeſtet

lxxxiiii.libras & quattuor untias habere talẽtũ quod ẽ ſex milia denariorum: Liuius talentum ne minus pōdo.lxxx.Romanis pōderibus pēdebat ſimilimodo ægyptium ut Varo & Plinius īquit.xxxiii.nahi.idem Liuius ſic decreuit:ſenatus ut nō pluſ q̃ ternæ libræ & quaternæ untiæ ſingulis deſint talentis:& ſciendum ſecundum Liuii cōputationem centum Minæ atticæ quarum ſingulæ.lxxxv.dragmas habent faciunt talentum magnum:nam minas.lx. habet ſecundum dardanum quod autem eſt magnum & minus oſtendit Terentius in formione:ſiquis daret talentum magnum:Seneca in.x.epi.xxiiii ſeſtertia ideſt talentum atticum paruum: Priſcianus de ponderibus talentum athenienſe paruum mine.lx.Magnum minæ.lxxxiii.& untiæ quattuor.A.Gelius noc.att.lib.iii.Ariſtotelem quoque traditur libros pauculos Speuſypi philoſophi poſt mortem eius emiſſe talẽtis atticis tribus:ea ſumma fit nummi nrī ſeſtertia duo & ſeptuaginta milia.Idem libro quinto:Equus Alexandri regis & capite & nomine buccephalas fuit emptus.Cares ſcripſit talentis.xiii. & regi philippo æris noſtri ſumma eſt ſeſtertia.ccc.xii. Seruius autem in commento.v.ænei. talentum ſecundum uarias gentes uarium pondus ẽ Apud romanos eſt ſeptuaginta librarum ſicut Plautus oſtendit in muſtel.qui ait duo talenta eſſe.c.xl.libras:Legimus etiam talentum eſſe paululum:nã Homerus in ludis funebribus patrocli ultima præmia dicit duo talenta quod cogit nos aliquid minimum intelligere: nam ſicut primus uictor bouem accepit conſequens non eſt ut dicamus quod ultimus magnum accepit.

¶ Pondo ſingulari numero caret teſte Foca.Dicimus tamen duo pondo tria pondo nō bina pondo aut terna Quītilia.li. pmo inſti. Quid quod quædam ſingula pculdubio uitioſa ſunt iuncta ſine reprehenſione dicuntur: nam duo tres & pondo diuerſorum generum ſunt:Barbariſmi aut duo pondo & tripondo uſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt & recto dici Meſſalla confirmat & idẽ eſt duæ tres & quattuor libræ quod duo tria & quattuor pōdo ut quidam uolunt & ex multis colligitur quod quidam auctores non uſquequaque probant:Liuius.xxii.li.Argenti pōdo bina & ſex libras in militem praeſtaret:Idem libro tertio:Dictator coronã aureã librae pondo ex publica pecunia populi iuſſu in capitolio ioui donũ dedit

¶ Spolia cum proprie ea tantum ſint quibus hoſtis ſpoliari poteſt ut lorica uel ueſtis abuſiue:tamẽ iam ſpolium dicitur quicquid ab

hoſtibus tollitur: Liuius Marcellus captis ſyracuſanis cum cætera i
Sicilia tanta fide & integritate compoſuiſſet ut non modo ſuā glo-
riam ſed etiam maieſtatem po.ro.augeret: ornamenta ſigna urbis
tabulaſque quibus abundant Syracuſæ romam deuexit hoſtiū qui
dem illa ſpolia & parta belli iure Cæterum inde primum initiū mi
randi græcarum artium opera licētiæque hinc ſacra prophanaque
omnia uulgo ſpoliandi factum eſt

¶ Opima ſpolia ſunt quæ dux duci detrahit dicta ab ope ut inquit
Varro: uel ab opere ut alii ferunt & quidē doctiſſimi: cum ſit opus
egregium & clariſſimū belli ducē parem ſibi ductorē ſuperare

¶ Exuuias & ſpolia & hominū tegmina aut ueſtes dici poſſe. Vir
gi. auctor eſt exuuias inqt indutus Achillis: & cū de ſerpente in ge
or. ſimili modo cōpoſitis nouus exuuiis nitidaque iuuenta inuoluit
& Lucretius: Nam ſæpe illorꝝ ſpoliis uolitantibus auctus.

¶ Excubiæ diurnæ ſunt uigiliæ autem nocturnæ quas ꝑmo Pala
medes troiano bello auctore Pli. na. hi. vi. inueniſſe traditur

¶ Indutiæ quid ſint duobus modis. M. Varro in libro humanarū
qui eſt de bello & pace diffinit: indutiæ inqt ſunt pax caſtrēſis pau
corum dierum. idem alio in loco: indutiæ inquit ſunt belli feriæ ſed
lepidæ magis atqꝫ iocundæ breuitatis: utraqꝫ diffinitio q̄ planata aut
approbata eſſe uidetur: nam neqꝫ pax eſt indutiæ: bellum nanqꝫ ma
net: pugna ceſſat: nec in ſolis caſtris nec paucorum tantum dierum
indutiæ ſunt Quid enim dicemus ſi indutiis immenſum aliquid fa
ctis caſtris concedatur: nonne ideo indutiæ ſunt aut rurſus quid eē
id dicemus quod in primo annali quadrigarii ſcriptum Cn. Pontiū
Samnitē a dictatore romano ſex horarꝝ indutias poſtulaſſe: Quid
eſſe id dicemus quod a Liuio ab urbe con. x. ſcribitur tres ualidiſſi
mæ urbes etruriæ captæ Volſcum Peruſia Aretium pacem petiere
& ueſtimentis militum frumentoqꝫ pacti cum conſule ut mitti Ro
mam oratores liceret indutias in quadraginta annos impetrauerūt:
Quid illud quoqꝫ eiuſdem libro primo eaqꝫ clade haud minꝰ q̄ ad
uerſa pugna ſubacti uehientes pacem petitum oratores Romā mit
tunt agri parte mulctatis in centum annos: indutiæ datæ ſi indutiae
tantum paucorum dierum appellandæ ſunt. Græci autem ſignificā
tius conſignantiuſqꝫ ceſſationem illam pugnæ dixerunt nam qđ
eo tēpore nō pugnetur & manus cohibeātur appellau runt: ſed
ꝑfecto id nō fuit Varroni negotiū & indutias ſuꝑſticioſe diffiniret

ſ

& a legibus rationibuſq; omnibus̄ diffinitionum̄ inſeruiret idutiarū
autem uocabulū qua ſit rōne factum ex multis quæ iam legimus ꝓ
babilius id quod dicam uidetur:īdutias ſic dictas arbitror quaſi tu
dicas indicta otia ut in diem certum uel incertum tempus non pu-
gnetur nihilq; īcōmodi detur:atq; is dies iduæ tempus ubi uenit ide
uti iam pugnetur iccirco ex his quibus dixi uocibus quaſi per quen
dam coitum & copulam nomen indutiarum connexum eſt. Aureli
us autem Opilius muſaꝝ li.i.indutiæ dicunt inquit cum hoſtes īter
ſeſe utrinque alteri ad alteros impune & ſine pugna ineunt:inde ab
eo inquit nomen eſſe factum uidetur quaſi iniæ has licaonem inue
niſſe troiano bello auctor eſt Plinius.vi.na.hiſto.

¶ Suppetiæ illa ſunt auxilia quæ maxime petuntur ab aliis quæ ma
xime præcipue dantur qui ſub alioꝝ detinentur poteſtate: ſuppetias
etiā auctore Fabio placiade auxiliū uel ad auxiliū dicimꝰ Memos
in tragœdia Herculis: Ferte inquit ſuppetias optimi milites: Suetoni
us de Veſpaſiano.legatum inſuper Syriæ conſularē ſuppetias feren
tem rapta aquila fugauerunt: Plautus in epid. Sed memento ſi quid
ſæuiunt ſenes ſuppetias mihi non ſorori ferre. L. Apuleius li.ſexto
meth. Et occipit ſtatim clamans ululatibus auxilium ualidioris ma-
nus implorare ſed fruſtra fletibus tumultum cōmouebat: Quippe
cum nullꝰ afforet qui ſuppetias ei ferre poſſet niſi ſola uirgo illa ca
ptiua: Auguſtiuus.viii.de ciuitate dei: Qui huic deferunt petitiōes
noſtras inde referunt deoꝝ ſuppetias ad auxilium Cæ.xii. cōmen.
& nuntiabantur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias ueni-
re.idē in eodem: Suiſque rebus timens elephantiſque.xxx.relictis
ſuis finibus oppidiſque ſuppetias profectus eſt. idem quoque in eo
dem: Atque ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit.

¶ Stringa caſtrenſe nocabulū interuallum turmaꝝ in quo eq ſtrin
guntur:uel ſtringæ appellantur ordines reꝝ intra ſe cōtinuatæ collo
cataeq; a ſtringendo dictæ unde & ſtringoſi nominantur ut aiūt cor
pore macilenti:uel ſtringoſus apud ueteres morbus dicitur iumen
torum qui corpora ſtringit aut fame aut alterius uitii cauſa q̄ſi ſtri
goſus: Maſurius Sabinus li.xxvii.cenſores inquit.P.Scipio Naſſi
ca &.M.Pompilius cum equitum cenſum agerent equū nimis ſtri-
goſum & male habitum:ſed equitem eius uberrimū & abiliſſimū
uiderunt. Liuius.xxvii. Morem pugnæ attulit.quod Haſdrubal ꝓ
uectus ante ſigna cum paucis equitibus ſcuta uetera hoſtiū notauit

quæ ante non uiderat & ſtrigoſiores equos multitudoꝗ maior ſo-
lita uiſa eſt: Stringere in re militari etiam nudare unde enſem ſtri-
ctum ideſt nudatum dicimus: Liuius ab urbe con. vii. piloꝗ poſito
ſtricto gladio in hoſtē impetū facit: Idē in nono: Fluctuanteꝗ & ī
ſtabilem aciē reddente grato clamore ſtrictis gladiis haſtati & ꝓn-
cipes inuadant: Suetonius de Cæſare Vtꝗ animaduertit undique ſe
ſtrictis pugiōibus peti toga caput obuoluit

¶ Defendere & offendere non ex uulgari cōſuetudine ſed admo
dum ꝓpe & latine accipienda ſed eoꝝ alteꝝ ſignificat incurrere
in aliquid & incidere alterum eſt aduertere atque depellere: quod
hoc in loco a Quinto Claudio dicitur cum a pœnis inquit hoſtis
defendebant facillime. ¶ Cernere dicebant antiqui cum aliqui pu
gnarent inter ſeſe de re aliq̄ quam quiſꝗ ſuam diceret: Virgi. ingē
tis genitos diuerſis partibꝯ orbis inter ſe coiiſſe uiros & cernere fer
ro: quod nunc clariſſimo teſte ad Lucillum Seneca decernere dici-
mus ſimplicis illius uerbi uſu amiſſo

¶ Recipere recuperare uel periculo liberare: Cicero in Catone: nā
niſi tu amiſiſſes ego nūquā recepiſſem: Virgi. Frugeſque receptas
& torrere parant flāmis Receptus is dicitur quo ſe exercitus recipit
unde & ſigna receptui canere dicuntur: Liuiꝯ. xxxvii. ab urbe con
dita Coactꝯ ergo periculo militum prætor receptui cani iuſſit ne ob
iiceret incautos furentibus deſperatione ac rabie

¶ Prandium tam & ſi ex græco ē dictum cum meridianum cibū
cœnā uocarēt negare nō poſſum aliunde a pleriſque dici debere &
a parando maxime quaſi parandium quod milites ſiue bellatores
ad bellum uel pugnā paret huic rei argumētum ē præter auctorem
cōprobatum uetus illud Leonidæ eulogium: hic enim lacedæmoni
orum dux clariſſimꝯ cum eſſet in bello aduerſus Xerxem qđ ſu-
premum ſibi atque hoſtibꝯ fuit cum ſexcentis ſuis famoſiſſima illa
incitamenta dixit prandete cōmilitones tanquā apud inferos cœna
turi: Cato in q̄nto orig. exercitum ſuum pranſum paratum cohor
tatus eduxit foras atque inſtruxit

¶ Subpileis ſeruos uenum ſolitos ire quoꝝ nomine uenditor nihil
præſtaret Cælius ſabinus ſcriptum reliquit Cuius rei cauſam eē ait
ꝙ eiuſmodi conditionis mancipia inſignia eſſe in uendendo debe-
rent ut emptores errare & capi non poſſent: neque lex uēdēdi ope
rienda eſſet ſed oculis iam perciperent quid nam eſſet iam manci-

cipiorum genus ſicuti inquit antiquitꝰ mancipiorum iure belli capita coronis induta ueniebant & iccirco dicebantur ſub coronis uenire: nãque ut ea corona ſignum erat captiuorum uenalium: ita pileꝰ impoſitus demonſtrabat eiuſmodi ſeruos uenundari: quorum nomine emptori uenditor nihil præſtaret: Eſt etiam alia rationis opinio cur dici ſolitum ſit: Captiuos ſub corona uenundari ꝙ milites cuſtodiæ cauſa captiuorum uenalium greges circundarent eaque circunſtatio militum corona appellata ſit: enĩuero id magis uerum eſſe quod ſupradixi: quod Cato in libro quem compoſuit de re militari docet: Catonis uerba hæc ſunt ut populo ſua opera potiꝰ ob rẽ bene geſtam coronatus ſupplicatum eat q̃ re male geſta coronatus ueniat: Iuſtinus epit. trog. pomp. xxxiiii. urbs ipſa Corĩthus diruitur populus omnis ſub corona uenditur in hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouaꝝ rerum incuteretur ſerui ex eo deinde appellati de hominum ſtatu Floro auctore ꝙ imperatores captiuos uẽdere iuberent: & per hoc ſeruare neque occidere ſolerent. Auguſtinꝰ ciuitatis dei libro undeuigeſimo: Origo autem uocabuli ſeruorum in latina lingua inde creditur ducta ꝙ hi qui iure belli poſſent occidi a uictoribus conſeruabantur: ſeruiqꝫ fiebant a ſeruando appellati ſub haſta captiui ueniebant haſtæqꝫ ſubiiciebantur eaque publice uenundabant. Liuius ab urbe con. iiii. Hoſtes præter ſenatores oẽs uenundati ſunt præda pars ſua cognoſcentibus latinis atque hernicis reddita partem ſub haſta dictator uendidit: ſub iugum mitti dicuntur hoſtes cum duabus haſtis in terra defixis tertiaque ſuperligata inermes diſcinctiſ pectoribus terra tenus ſub ea tranſire cogũtur. Liuius ab urbe con. ix. Si quidem etiam ꝙ quibuſdam in annalibus inuenio Pontius herennius ſamnitum imperator ut expiaret conſulis ignominiam ſub iugum cum cæteris eſt miſſus. ſub uitem præliari dicuntur milites cum ſub uinea militari pugnant: Lucilius Neqꝫ ꝓdire in altum præliari procul ſub uitẽ: ſub uitẽ haſtas iacere cum eas ſub manu miles ſurſum mittit: Lucilius: Vt uelles bonus ſub uitem qui ſubmiſit haſtas. ſub uineam iacere dicuntur milites cum centurionibus aſtantibus iacere coguntur ſudes

¶ Deditio eſt quando uicti hoſtibus ſe tradunt ſpontanea traditio in qua rex ſi Liuio credimus interrogabat eſtis ne uos legati oratoreſqꝫ miſſi a populo collatino ut uos populumqꝫ collatinum dederitis illis annuentibus: tum rex: Eſt ne populus collatinꝰ in ſua ꝑtãte

onis formula

ita eſſe illis denuo reſpondentibus ſubiungebat rex: Deditis ne uos populumq̧ collatinum urbẽ: agros: aquam: terminos: delubra: utẽſilia diuina humanaq̧ omnia in meam populiq̧ ro. deditionẽ cum omnia hæc illi dederent: Tũc ille demum: At ego recipio & hæc ſecundum ueteres in re militari deditionis formula.

¶ Victoria dicta ꝙ ui ideſt uirtute adipiſcatur: nam uictoria dolo quæſita turpis eſt: & apud ueteres maxime habebatur. iuſtin9 epit. trog. pomp. xv. Et ut apparet non odii ſed dignitatis gloria accenſos doniſq̧ muneribꝰ inter ipſa bella contendebant: tanto honeſtiꝰ tũc bella gerebant q̃ nunc amicitiæ coluntur. hãc quoq̧ uictoriã & uirginem & deam cõmunem cum Bellona & Marte finxit ãtiquitas ꝙ hi in bello utriq̧ parti poſſent fauere. Claudianus: Ipſa duci ſacras uictoriaꝗ panderet alas & palma uiridi gaudens & amica tropheis cuſtos ĩperii iugo quæ ſola mederis uulneribꝰ nullũq̧ doces ſentire laborẽ. Tibullus elegiaꝶ ſcriptor: Ecce ſuper feſſas uolitat uictoria puppes: tandẽ ad troianos diua ſuꝑba uenit. Ouidi. viii. meth. & pẽdebat adhuc belli fortuna diuq̧ ĩter utꝶq̧ uolat dubiis uictoria pennis.

¶ Armiluſtrum teſte Varrone ab ambitu luſtri locus ideſt circus maximus dictus quo circũſpectaculis ædificatus ibi ludi fierẽt & quod ibi circum methas ferretur pompa & equi currerent & ludentes ancilibus armati: luſtrum autem ut idem inquit nominatum tempus quinquennale a luendo ideſt ſoluendo ꝙ quinto quoq̧ anno uectigalia & ultro tributa per cenſores perſoluebantur

¶ Armamentarium ubi tormenta & arma & tela quæcunque ſint illa ponuntur ac ſeruantur. Liuius. xxxi. Aucto etiam tumultu qđ circa forum ignis tectis iniectus erat conflagrauerunt & ora regia & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum & tormentorumque: Idem uigeſimonono: Tormenta machinaſque aduexerat ſecum & ex Sicilia miſſa cum commeatu: erant & nouam in armentario multis talium operum de induſtria incluſis fiebant

De Militari cultu qui pro conſuetudine gentium & inuentu hominum uarius reperitur Ca. I.

¶ LIBER DECIMVS

RElatis in militiam honore pu. dignis Sigi-
ſmunde Pandulfe & ꝓ uirili mea eoꝝ ac to
tius exercitus muneribus expreſſis ſui ſin
guli cultus ornamenta reddemus & primo
ꝗdem quæ a maioribꝰ circa hoc tradita ſũt
ornamentoꝝ genera armoꝝ deinde tormẽ
torum machinarumqꝫ ratiões: materias: ge
nera: ſpecies: & formas ſigna porro cogno
ſcendi in bellis quæ ſuperiori etiã tẽpore ĩ uſu fuere & intellectũ &
ſignificationẽ quãpiã uideantur habere. Gradus igitur honoꝝ or-
dinumqꝫ ac magiſtratuũ diuiſiones habitus ipſe ſecernit: qui ꝓ con
ſuetudine gentium & hominum inuẽtus uarius reperitur Apud ro
manos toga ueſtis erat qua primũ ſexus oĩs & omni tempore inter
diu & noctu uteretur ſiue ſicut in conſuetudine habebatur quia in
foro amicerẽtur: & a tegendo dicta ꝙ exterior ac longa ueſtes aliaſ
tegeret: Eius forma rotunda erat & fuſiore & quaſi inundante ſinu
& ſub dextro ueniens: ſuꝑ humeꝝ ſiniſtꝝ obuoluta ponebatur ut ĩ
operimentis ſimulacrorum Romæ eſt aſpicere utqꝫ a Valerio Ma-
ximo de Scipione Naſſica in mutiũ Scæuolã litteris traditũ ẽ: quo
niam inquit conſul dum iuris ordinẽ ſequitur id agitur ut cũ oĩbꝰ
legibus romanũ ĩperiũ corruat: Egomet me ṗuatꝰ uoluntati ueſtre
ducẽ offero: ac deinde læuã manũ apertæ togæ circũdedit ſublataqꝫ
dextra ꝓclamauit: Qui rempublicam ſaluã eſſe uult: me ſeq̃tur

¶ Toga candida eademqꝫ creata in qua candidati ideſt magiſtra
tum petentes ambiebãt addita creta quo candidior inſigniorque eẽt
utque magiſtratuum huiuſmodi cõpetitores innocẽtes uiderent ex
habitu & nõ per ambitionẽ uelle magiſtratus expoſcere: Gabinus
cinctus ẽ toga ſic reiecta & una eius lacinia reuocata hoĩem cingat
Hoc autẽ ueſtimenti genere utebatur conſul bella indicturus: ideo
quia quom Gabii Cãpaniæ ciuitas ſacris operiretur bellum ſubito
euenit tunc ciues cincti togis ſuis ab aris ad bella ꝓfecti uictoriam
adepti ſunt: unde is ortus eſt mos. Virgiliꝰ: ipſe quirinali trabea cin
ctuque gabino inſignis Reſerat ſtridentia limina conſul.

¶ Toga palmata ea dicebatur qua triumphantes & qui palmã me
ruerunt utebantur uocatur & toga picta eo ꝙ uictorias cum palmis
intextas haberet: hanc palmatam tunicam & togam pictam ut inq̃t
iulius Capitolinꝰ Gordianus ſenior ṗmus romanorum ṗuatꝰ ſuã

ꝓpriam̄ habuit cum ſuperiori tempore etiam imperatores de capi-
tolio acciperent uel de palatio. pretexta & toga picta quæ inſignia
quondā magiſtratuum etruſcoꝝ erant: Primꝯ Tullus Hoſtilꝯ rex
romanoꝝ tertius debellatis etruſcis ut Romæ haberētur īſtituit: ſed
p̃textam illo ſæculo puerilis nō uſurpabat ætas: erat enim ut cætera
quæ enumeraui honoris habitus: ſed poſtea Tarquinus demarthi
exulis Corinthii filiꝯ Priſcus: quē quidē Lucinonē uocatum ferūt:
Rex tertius a Hoſtilio quintus a Romulo de ſabinis egit triumphū
quo bello filium ſuū anno. xiiii. natū ꝙ hoſtē manu percuſſerat: &
ꝓ contione laudauit & bulla aurea prætextaqꝫ donauit: inſigniēs pu
erum ultra annos fortē premiis uirilitatis & honoris: Alii putant eū
dem Priſcum cum is ſtatū ciuiū ſolertia ꝓuidi principis ordinaret:
cultum quoqꝫ ingenuoꝝ pueroꝝ inter præcipua duxiſſe inſtituiſſe
que ut patritii bulla aurea cum toga cui purpura prætexitur uteren
tur: duntaxat illi quoꝝ patres currulē geſſerāt magiſtratum cæteriſ
autē ut prætexta tantum uterentur indultum: ſed uſque ad eos quo
rum parentes equos ſtipendia iuſta meruiſſent: libertinis uero nul
lo iure uti prætextis licebat: Ac multo minus peregrinis quibus nul
la eſſet cum romanis neceſſitudo ſed poſtea libertinoꝝ quoque fili
is prætexta cōceſſa eſt ex cauſa tali quam. M. Lælius augur refert
qui bello punico ſecundo duumuiros dicit ex ſenatuſconſulto pro
pter multa ꝓdigia libros ſybillinos adiiſſe & īſpectis his nuntiaſſe
in capitolio ſupplicandum lectiſterniumque ex collata ſtipe facien
dum ut libertinæ quoque quæ longa ueſte uterentur in eam rem pe
cuniam ſubminiſtraſſent. Acta igitur obſecratio pueris ingenuis
itemque libertinis. Sed & uirginibus patrinis matriniſque ꝓnuntiā
tibus carmen ex quo cōceſſum ut libertinoꝝ quoque filii qui ex iu
ſta duntaxat matreſfamilias nati fuiſſent togā prætextā & loꝝ in col
lo ꝓ bullae decore geſtarent. Verrius Flaccus ait: Quom po. ro. pe
ſtilentia laboraret eſſetque reſponſum id accidere ꝙ dii reſpicerēt
anxiam urbem fuiſſe quia non intelligeretur oraculum eueniſſet
que ut in circenſium die puer de cœnaculo pompā ſuperne diſpli-
ceret & patri referret quo ordine ſecreta ſacrorum in arca pilētia cō
poſita uidiſſet: qui quom rē geſtam ſenatui nuntiaſſet placuiſſe ue
lari loca ea qua pōpa ueheretur atque ita peſte ſedata puerum ꝗ am
biguitatē ſortis abſoluerat togæ praetextae uſum īpetraſſe uetuſta-
tis peritiſſimi referunt in raptu ſabinarum unam mulierē nomine

Herſiliã dũ adhæreret filiae ſimul raptam: quam quom Romulus oſco cuidam ex agro latino ꝗ in aſylum eius cõfugerat uirtute conſpicuo uxorẽ dediſſet: natũ ex eo puerũ antequam ulla alia ſabinarum parium aederet eumque ꝙ primꝰ eſſet in hoſtico ꝓcreatꝰ, oſcũ Hoſtilium a marte uocitatum & eundem a Romulo bulla aurea ac p̄textae inſignibus honoratum: is quom raptas ad conſultandũ uocaſſet ſpopondiſſe fertur ſe eius infanti quae p̃ma ſibi ciuem romanum eſſet enixa illuſtre munꝰ daturum: Nõnulli credunt ingenuiſ pueris attributum & cordis figuram ĩ bella ante pectus annecterẽt quam inſpicientes ita demum ſe homines cogitarent ſi corde p̃ſtarent totamque praetextam his additam ut ex purpurae rubore ingenuitatis rubore tegerentur

¶ Paludamentum ueſtis, quae nunc chlamis dicitur inſigneque palium ducum & imperatorum: albo uel colore ſanguineo purpureum & auro diſtinctum hoc belli ꝙ tẽpore iꝑatores indui mos erat: ꝑinde teſte Varrone ſic dictum ꝙ eo indutꝰ palam faceret bellum futuram paludati arma & etiam ornati omnia enim militaria ornamenta paludamenta uocabant

¶ Trabeæ ueſtes regiæ haꝝ tria eſſe genera Suetonius in libro de genere ueſtium auctor eſt unum puriſſima purpura tãtum diis ſacratum: aliud regium quod eſt purpureum: habet tamen albi quippiam tertium auguriale croceo & purpura

¶ Læna ueſtimentum militare quod ſuper oĩa ueſtimẽta ſumitur & ꝙ de lana ſit teſte Varrone ſic dicitur: quidã thuſce appellatam exiſtimant ꝗdam græce quam chlenam dicunt obbas non lænas: ſed chlenas eſſe ait: cuiuſmodi enim ueſtis genus quo ue colore ſit oſtendit his uerbis Maro: Tyrioq́ ardebat murice læna.

¶ Sagum ſagã ſiue ſagulum, ueſtẽ breuẽ & idoneã bello cõſtat ac militiæ Liuius li. octauo ab urbe con. Non oĩa ſagulo regali amictꝰ centurionibus: item manipularium militum habitu ductis ne ducẽ circũuenire hoſtes notarẽt perluſtrauit. Liui. xxi. de Hanibale multi ſæpe inquit militari ſagulo opertum humi iacentem inter cuſtodias ſtationeſq́ militum conſpexere ueſtitus nihil ĩter æquales excellens arma atq́ equi conſpiciebantur. Sunt & qui militare pallium q̄dratum & a gallorum ſagacitate contra aeris intemperiem inuentũ ſic dictum appellant.

¶ Penulam militare palliũ pendentibꝰ, cũ fimbriis ſic dictã ut q̄

dam uolūnt ꝙ a pœnis initium hūerit qui tali ueſte maxīe ūtebātur Seneca ad Liberalē de benefi.li.v.Meminiſti quidē ſub q̄dā arbore minimū umbræ ſpargente quom uelles reſidere feruentiſſimo ſole & eſſet aſperrimꝰ locus:in quo e rupibus acutis unica illa arbor eruperat quendā ex cōmilitonibꝰ penulam ſuā ſubſtrauiſſe. Spartianus in uita Adriani:Penulis uti tribuni plebis pluuiæ tp̄e ſolebant imperatores aūt nunq̄:undeqꝫ imperatores ſine penulis a togatis uidentur Helius Lāpridius in uita Alexandri Seueri:Penulis ītra urbem frigoris cauſa ut ſenes uterentur permiſit quom id ueſtimenti genus ſemper itinerariū aut pluuiale fuiſſet.Iuuenalis in ꝑmo:Scilicet hoc fuerat:ꝓpter quod ſæpe relicta coniuge per montē aduerſum gelidaſqꝫ cucurri Exquilias fremeret ſæua cum grandine uernus Iuppiter & multo ſtillaret penula nymbo Lacerna pallium fimbratum quo olim ſoli milites utebantur:unde ī diſtinguēda caſtrēſi urbanaqꝫ turba hos togatos illos lacernatos uocabant indeqꝫ lacernæ quaſi amputatis fimbrarum capitibus dictæ.

¶ Maſtruca ut Cōſentius inquit eſt ſardoꝝ ueſtis quæ fit ex pellibus ferinis ſic dicta ut quidā uolunt q̄ſi monſtruoſa:quia qſquis ea induitur q̄ſi fera monſtratur.Ci.ꝓ Scauro:Quem purpura regalis non cōmouit eum ſardorum maſtruca mutauit ex induſtria qđ ſardum illudēs Ci.maſtrucam dixit teſte Quintiliano. *Mastruca*

¶ Stragulas ueſtes pellicias nōnulli licet habeant ueluti etiam ſarmataꝝ populi qui pellibꝰ teguntur:nec dubium ſit ut Labeo inquit:Qui ſtragula ueſtis ſit oē paliū:Magnopere me mouēt Pomponii & Caſſii multorūqꝫ auctoritas ut ſtragula ueſtis ſit nec ſordida quidem ſed pretioſa ut Liuiꝰ bel.macedo.li.iii. Quom tibi inquit uiro liceat purpura in ueſte ſtragula uti.idem in eodē li.ix.Luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu aſiatico inuecta ī urbē eſt lectos auratos ueſtem ſtragulam pretioſam. Cicero in Verrem actione.iiii. dicebat ſiphorum paria complura hydrias argenteas pretioſam ueſtam ſtragulam:Valerius maximꝰ lib.iiii. Age ſi quis hoc ſæculo uir illuſtris pellibus ꝓ ſtragulis utatur.Horatius ſecundo ſermonū ūde octoginta annos cui ſtragula ueſtis:rectius tamen et ꝓpe magis arbitror Varrone opulentiſſimo teſte ubi de culcitra loquitur ī lingua latina:Quicquid inſternebant a ſternendo ſtragulum appellari.Seneca epiſto.libro.xv.culcitra in terra iacet ego in culcitra ex duabus penulis altera ſtragulum altera opertorium facta eſt *Stragula*

Val. Martialis in apophoreta: Stragula purpureis lucẽt uilloſa tape
tis: ſtragulas etiam & Baſionica quæ equis inſterni ſolent non puto
ueſtes eſſe eſt ſua etiam apud lacedæmonios tunica quam nõnulli
puniceam dicunt: nõnulli coccineam hanc ab his repertam conſtat
ad celandum coloris ſimilitudine ſanguinẽ quotiẽs quis in acie uul
neraretur ne contemplanti aduerſario animus augeſceret hac ſub
cõſulibꝰ romani uſi ſunt Vnde ſolebat etiam pridie q̃ dimicandum
eſſet ante principia præponi quaſi admonitio & ĩdicium futuræ pu
gnæ eſſet ꝙ ita eſſe Plutarchus ĩ uita Fabii maximi auctor eſt: Han
nibali inquit quom apud aufidum fluuium caſtra haberet ꝓpe can
nas orto die extẽplo belli ſignum extulit: nam erat rubra quædam
ueſtis ſupra cõſulis tentoriũ ꝓtenſa: q̃re Carthaginenſes ꝑſpecta ĩ
peratoris romani & audacia & copiaꝝ multitudĩe quom ipſi haud
ad medium numerum attingerent principio ingenti trepidatõe per
culſi ſunt. idem in uita Pompeii: Tum Cæſar exoptatum inquiens
aduenisſe diẽ in quã cum uirisᵒ non cum inedia non cum egeſtate
pugnandum eſſet extẽplo coram contubernio tunicam rubram po
ni iuſſit: hoc enim romanis pugnæ ſignum erat.

¶ De armis & unde dicta ſunt ¶ Ca. II.

PRe ipſa nunc graui labore monemur armorum ſpecies uni
uerſas inſtrumẽtorum tormentorumqꝫ muralium ignoran
tibus circũſcripte monſtrare: & quoniam ſua cuiqꝫ gentium placita
ſunt & artificum recentia ingenia nouis ſemper inuentis gaudent:
proinde ſingula pro uirili noſtra proſequemur nuſquam ingeniis
hominum præſcribentes: Quin liceat cuique & referre quæ uide-
rit & ſuis inuentis gratulari: Arma ut inquit Cicero tuſcula. li. ꝑmo
membra militis eẽ dicuntur: quæ quidẽ ita geruntur apte ut ſi uſus
foret abiectis oneribus expeditis armis ut mẽbris pugnare poſſint
Lucretius libro. v. de rerum na. Arma antiqua manus ungues den
teſque fuere: & lapides & item ſyluarum fragmina rami & flãmæqꝫ
ignes poſtquã ſunt cognita primum: poſteriꝰ ferri uis ẽ æriſqꝫ repta
& prior æris erat q̃ ferri cognitus uſus arma Vlpiano teſte ſunt oĩa
tela: hoc eſt fuſtes & lapides nõ ſolum gladii haſtæ & frameæ ideſt
rompheæ. Caius de uerborum ſignificatiõe: armorum appellatio
non utiqꝫ ſcuta & gladios ſignificat: ſed & fuſtes & lapides: & quo-
niam his arceri poteſt hoſtis: arma ab arcendo dicta cẽſeri poſſunt
uel arma dicuntur ab armis ꝓprie ideſt humeris dependẽtia ut ſcu

tũm gladius pugio ſiccã cum eã quibus ꝓcul præliamur tela dicantur: Armatos Cicero ꝓ. A. Cecina ſi latine loqui uolumus quos appellare uere poſſimus opinor eos q̃ ſcutis teliſque parati armatique ſint: Quid igitur ſi glebis aut ſaxis aut fuſtibus aliquẽ de fũdo præcipitẽ egeris iuſſuſq; ſis quẽ hõibus armatis deieceris reſtituere: reſtituiſſe dicis te uerba ſi ualent: ſi cauſæ nõ ratione ſed uocibus põderantur: Me auctore dicito uinces ꝑfecto non fuiſſe armatos eos qui ſaxa iacerent: qui de terra ipſi tollerent non eſſe arma ceſpites neq; glebas non fuiſſe armatos eos qui prætereuntes ramum defringerent arboris: arma eſſe ſuis nominibus alia ad nocendum aliꝰ ad tegendum quæ qui nõ habuerint eos inermes fuiſſe uinces.

De armis quibus tegimur. Ca. III

DE his igitur quibꝰ tegimur ꝓmo dicendũ nec temerariũ ſuperioris temporis patrium quendam galloꝝ morẽ tuum eſt imitari: qui corporis uiribus fidentes tanquã glorioſius dimicaturi nunq̃ niſi in pugna nudabantur undique uerſabantur in acie unde multa pericula ꝓbatiſſimis contigerunt Arma igitur quibꝰ tegimur ſunt caſſides tunicæ: uarii generis clypei & id genus plurima: ferrum autẽ in arma conuertere & armis corpus tegere. Sunt qui Mineruæ: ſunt qui ioui Theſſaliæ regis ferant inuentum.

Silæ galeæ dictæ ſunt a ſimilitudĩe Sili. Silus enim ut Feſto placet naſus appellatur ſurſum uerſus atq; repandus: Eſt autem galea quam Curetes reperiſſe perhibẽt teſte Diodoro criſta capitis de corio quom ſit caſſis de lamina: dictaque galea ut inquit Varro a galero quo multi antiquoꝝ uſi ſunt conũ curuaturam galeæ quæ in ea præminet dicimus ſuper quã criſtæ ſunt: Virgi. iii. æneí. Et conũ ĩ ſignis galeæ criſtaſque comantes: buccula galeæ pars eſt. Iuuenalis in. iii. Et fractæ de caſſide buccula pendens: Comantẽ autẽ galeam quom legimus aut criſtatã ꝗ de caudis aĩalium habeant criſtas ut Criſtaque hirſutꝰ equina aut comas habentem. Statius: Non ergo in terga comantes abanciadas: & ibi deinde Comantem Androgei galeam: Simili modo qui ſe de uelocitate iactabant pinnas in galea ſua ponebant in ſignum uelocitatis quas deuictis hoſtibus auferentes collo ſuo in ſignũ uictoriæ ſuſpenſas ferebant: maiorẽque illis rapiendo profeſſi uelocitatem Pinnirapi appellati ſunt. iuuenalis in ꝓmo: inter pinnirapi iuuenes: iuueneſque laniſtæ.

Torques colli induuias & ornamenta tam maſculino genere q̃

fœmineo idoneos quoſdā & præ cæteris illuſtres latinæ linguæ au-
ctores ꝓtuliſſe inuenimus. Ouidius p̄mo faſtoꝝ: Ex uno quidā ce-
lebres aut torquis adempti Tul. iii. officioꝝ: Atq; T. Manlius is eſt
qui ad anienem galli quē ab eo ꝓuocatus occiderat: Torque detra-
cto cognomen inuenit. Liuius li. vii. ab urbe condita Iacens īde cor-
pus ab oī alia uexatione intactū uno torque ſpoliauit quē reſperſū
cruore ſuo collo circūdedit. A. Gellius noc. atti. li. ix. ubi eum euer-
tit: caput præcidit: torquem detraxit eā ſanguinolentiā ſibi in collū
imponit. Hieronymus in expoſitione Danielis. ii. Rē quidē facito
ridiculam ut in expoſitione ꝓphetaꝝ de uerborum generibus qua-
grammaticus diſputem: ſed quia a quodam nihil ſciente & omnia
pollicente reprehenſus ſum: quare torquem fœmineo genere tran-
ſtulerim breuiter annotabo quod Cicero in Mario Torquem gene-
re fœminino Titus Liuius maſculino dixerunt

¶ Armillas ex armo quas uiri militares ab imperatoribꝰ donati ge-
runt dictas eſſe exiſtimant quod antiq humeros cum brachiis uo-
cabant armos: unde arma ab his dependentia ſunt uocata & ſunt ar-
millæ humeralia ſiue ornamenta brachioꝝ in circuloꝝ modū quæ
græce dicuntur. A. Gellius noc. atti. libro nono quom īter gallus q-
dam nudus præter ſcutū & gladios duos torque atq; armillis deco-
ratus ꝓceſſit. T. liuius additur fabula ꝙ uulgo ſabini aureas armil-
las magni ponderis brachio læuo gēmatoſq; magni ſpecie annulos
habuerunt pepigiſſe eam ꝙ in ſiniſtris manibꝰ haberent. Ouidi. ii
faſtorum: Fregerat armillas non illa ad brachia factas

¶ Cæſtus quom pugilum arma ſignificet & quartæ ē formæ coriū
eſt cum plumbo inſuto rigentiq; ferro quo manus ſuas & brachia
pugiles muniunt & uinciunt & apud plurimas nationes maxīe ſau-
romathas ſe inuicem pugnando cædunt unde & cæſtus nomen in-
ditum. Cicero. ii. tuſculanarum: Pugiles etiam quom feriunt aduer-
ſarium in iactandis cæſtibus ingemiſcunt nō ꝙ doleant animoque
ſuccumbant: ſed quia in ꝓfundenda uoce omne corpus incenditur
uenitque plaga uehementior. Virgi. in quinto ſic deinde locutus: in
medio geminos immani pondere cæſtus: proiecit quibus acer erix
in prælia ſuetus: Ferre manum duriq; intēdere brachia tergo: Ob-
ſtupuere animi tantoꝝ ingentia ſeptem terga boum plumbo inſuto
ferroq; rigebant. idem in eodem: Ante omnis ſtupet ipſe dares lon-
geq; recuſat: Magnanimuſque Anchiſiades & pondus: & ipſa huc

illuc uincloꝝ ĩmenſa uolumina uerſat.idẽ in eodẽ: Tum ſatus An
chiſa ceſtus pater extulit equos:& paribus palmas amboꝝ innexuit
armis:conſtitit indigitos extẽplo arreptꝰ uterqꝫ:brachiaqꝫ ad ſupe-
ras intentꝰ extulit auras:Adduxere retro lõge capita ardua ab ictu:
Immiſcentque manus manibus pugnãque laceſſunt. Idem ĩ eodẽ
Duroſque reducta librauit dextra media inter cornua cæſtus: Ar-
duus effractoqꝫ illiſit in oſſa cerebro. Statiꝰ: Et didici quo pœne ar-
ma rotatu: Quo maſſagete ſua bella cient: quo turbine cæſtũ:ſau-
romate: Iſculponeas etiam dici uoluerunt cæſtus plumbo illigatos:
ut & Neuius in philemporo comœdia. Iſculponeis bactuenda huic
ſunt latera plumbo. Plautꝰ in caſſina. ſimili modo ait: Melius iſcul
poneis quibus bactuatur tibi os ſenex nequiſſime

¶ Pectorale ferreum pectoris tegimẽ: Pli.na.hiſto.xxxiiii. Fecit
& Spurius cauillius iouẽ qui ẽ in capitolio uictis ſamnitibus ſacra-
ta lege pugnantibus e pectoralibus eoꝝ ocreiſque & galeis

¶ Thorax humanum pectus ꝓprie uel eius eminentior pars eſt:
Plinius.xxvi.na.hiſto.iſopi quinque ramis cum duobus rute & fi
cis tribus decoctis thoracẽ purgant: cæteꝝ ꝑ eo quod ferreum eſt
& quo uelatur pectus & corpus nõn unq̃ ponitur Plutarchus ĩ uita
Luculli: Erat ipſe thoracẽ ferreũ indutus ſplendidum atqꝫ ſquamo
ſum quos ſuper punicam geſtabat epheſtridem.

¶ Tunicas quibus nudũ tegitur corpus pro uſu & exiſtimatione
plerique uaria habent ſerico uel byſſo plurimis plicaturis impene
trabilia audio: Alii ſpumam ferri ſolutam in puluerem & plicaturis
iniectam omnem ferri aciem repellere dicunt:nonnulli thuris pul
uerem probant eo modo congeſtum:corium apud alios ceruinũ
ſucco maceratum probari maxime comperio Lanas denique ace-
to coctas ferro reſiſtere in naturali hiſtoria auctor ẽ Pli.ꝓinde mi
lites nullum præſidium habentes in gladio totum ſubſidiumĩ hu-
iuſmodi tegimine ponunt laminis ferreis & loricis uniuerſum cor
pus tegentibus confiſi

¶ Phaleræ & epyphia equorum ſiue hominum uel bellorum mu
nimenta ſiue ornamenta: Virgi.in.v. Primus equum phaleris inſi
gnem uictor habeto. Saluſtius in iugurtha: Ac ſi repoſtulet haſtas
uexillũ phaleras & alia militaria arma. Virgi.x. Curiales phaleras
rãnetis & aurea bullis cingula. Iuuenalis in.v. Vt læti phaleris oẽs
& torquibus omnes. Horatiꝰ in epi. Optat epyphia bos piger optat

arare caballus.

¶ Lorica quam mydias meſſenus reperiſſe dicitur:eſt ꝓpe tegmē
de loro factum quo maiores dolo uti cōſueuerant. Varro de ligua
latina:lorica ꝙ e loris de corio crudo pectoralia faciebāt:poſtea ſu
ccidit calibs ferro ſub id uocabulum ex annuliſq; ferream tunicam
fecere:quæ tātum pectora apud maiores tegebat : poſtea uniuerſū
corpus:unde triplici ſeruantur pectora ferro: nā tergo tunc nullus
erat metus .& Lucanus.vii.quærit iter quo torta graues lorica cate-
nas oppoſuit:totoq; latet ſub tegmine pectus.hæc pro diuitiis mate
ria uel opere pretioſe ut Maximiani adoleſcentis & Ptholomæorū
regum aureæ quædam æneæ & cōmunes ferreæ : Simplices quidā
habent bilices ac trilices:alii loricas ſquāmatas iuncturis adopertus
ſiue plumatas alii probant illiſq; teguntur criſpus equis paria operi
menta erant quæ lintheo ferreis laminis in modum plumæ annexu
erant:uirgi⁹ quoq; ſpumantemq; agitabat equum quem pellis aeneis
in plumam ſquammis auro conſerta tegebat. Iuſtinus epi.trog.pō
pe.li.xli.munimētum ipſis equiſq; loricæ plumatæ ſunt: quæ utrūq;
toto corpore tegebant.

¶ Baltheus ē non tantū militare cingulum ſiue cingulus militaris
quo cinguntur milites ſed etiam a quo arma dependent nec ad hu-
militatem ſolum uerum ad inſultationem nonnunq̄ & iactantiā ut
Turnum habuiſſe conſtat Virgi.ī.xii. Infœlix humero quō appa
ruit alto: Baltheus & notis fulſerunt cingula bullis Pallantis pueri
uictum quem uulnere Turnus Strauerat: atque humeris inimicū
inſigne gerebat.

¶ Clypei peditū tegmina ſunt:ſcuta uero equitū. Virgi.in.ix. Et
clypeum ſuperintonat ingens:aut ipſe ingens clypeū ſupra ipſū aūt
lectum ē & hoc clypeum ut ꝓbat caper quod magis debem⁹ accipe
re nam Homerum imitatus eſt:neutro nanq; genere & maſculino
a doctiſſimis artium ſcriptoribus uſurpatum inuenimus

¶ Trabellius pollio illi clypeus aureus uelut grāmatici loquuntur:
clypeum aureum ſenatus totius iudicio in romana curia collocatus
eſt:Neutro quoq; Liuius.xxxv.ab urbe con. Aedilitas inſignis eo
anno fuit.M.Aemilii Lepidi &.P.Aemilii Pauli multos pecuniari
os dānarunt:ex ea pecunia clypea īaurata in faſtigio Iouis ædis po-
ſuerunt. Idem.xxxviii. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus cur
rulibus.p.Claudio &.p.Sulpitio Galba ſunt poſita ex pecunia qua

frumentarios ad annonã cõprehenſam dãnauerant Pacuuiꝯ clypea
currum reliquit chlamyde cõtorta:appellarunt quoque clypeũ anti
qui ob rotunditatẽ & corium bouis in quo fœdus gabinoꝝ fuerat de
ſcriptum cum romanis. Apud maiores enim fortium uirorũ picta
erant ſcuta:econtra inertium & tyronum pura erant:unde ẽ parma
que inglorius alba ideſt non picta ſcutis etiam qualibus apud troiã
pugnatum eſt:auctore Plinio natu. hiſto. xxxv:continebantur ima
gines:unde & nomen habuere clypeoꝝ:non ut peruerſa gramma-
ticorum ſubtilitas uoluit a cluendo: cluere enim antiqui pugnare
dicebant. Clypei maiora ſcuta ſecundum Seruium ab eo dicta ꝙ ce
lent corpus a græco:maſculino autem genere frequentiſſime prola
tum inuenimus: Verum clypea ut alii uolunt neutro ad imaginem
uel picturam uel ornamentum maſculino uero genere ad ſcuta re
feruntur:'Clypeos Protꝯ & Atrius inter ſe bellãtes ſiue Calthꝯ Atha
mantis filius inueniſſe produntur:Chares quoq; fuiſſe tradit Hero
dotus qui ꝓmi ſcutis ſigna fecerunt & anſas quibus ſcuta tenentur:
quom antea ſine illis uterentur loris ex corio ad collũ & ad ſiniſtrũ
humeꝝ appendentibus. Hoꝝ autem materia commendatur ex for
ma pœni ex auro factitauere. M. Aufidius docuit maiores ſuos ar-
genteos clypeos habuiſſe: Alexãder rex iudæoꝝ octo milia pugna
torum Ptolomæo oppoſuit quos hecathomatos appellabat: hoc eſt
contra centum pugnantes:eo ꝙ clypeis æneis uterentur. Numidae
coriis elephantoꝝ ſcuta feciſſe traduntur impenetrabilia quidẽ iacu
lis:ſed ea caſu inutilia fiunt:corii nãq; ea natura eſt ut imbrẽ ſpon-
giæ modo ebibat quo pondere preſſa circũferri non poſſunt: ligne
is faciendis præſtant: ligna frigida aquis innutrita ac leuia quoꝝ pla
ga contrahit ſe ꝓtinuſq; claudit ſuum uulnus & ob id continuatius
tranſmittit ferrum in quo ſunt genere fici ſalix tilia ſambucus popu
lus:leuiſſima ſalix ideo utilior ſed formæ placido ſingulis ceſſere
oblonga ſunt peditibus nonnullis recurua teſtudineſq; uocant: alii
rotunda ut cætra pelta uel parma.

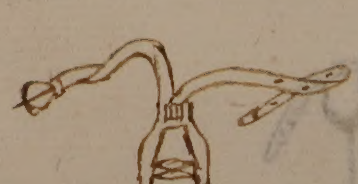
Cætra ſcutum breue loreum quo utuntur Afri & Hiſpani. Vir-
gi. læuas cætra tegit. Pelta ſcuti genus breuiſſimi in modũ lunæ
iam mediæ cætræ haud diſſimile unde Maro Ducit amazonidum
lunatis agmina peltis.

Parma ſcutum breue etiam ſic dictum teſte Varrõe ꝙ e medio
in omnes partes ſit par. Ancile ſcutum breue cælo regnante

Numma Pompilio delapſum ſit dictum propter figuram:circulus
enim non eſt neq; ueluti pelta circunferētiam reddit: ſed exciſurā
habet lineæ helicoidis cuius apices curuaturam habentes & denſita
te in ſe conuerſæ ancilis figuram faciunt:Ancile ſcutum etiā bre-
ue inquit Feſtus ꝙ ideo ſic appellatur quia ex utroq; latere erat reci
ſum ut ſummū infimumq; eius latus medio pateret:uel dictum an-
cile ab ambeciſu teſte Varrōe ꝙ ea arma ab utraq; ꝑte ut tharacū in
ciſa ſunt.uel ut Seruio placet in comento li.viii.æneı. Ancile ſcutū
breue atq; rotundum ſic dictum uel ꝙ undiq; circunciſum eſt: aut
a græco ideſt undiq; labrum habens. Ouidiꝰ.iii.faſtoꝝ:atq; ancile
uocāt quod ab omni parte reciſum eſt qđ q; motis oculis angulus
omnis abeſt:Alii ex an quod eſt circum & cilio uoluo dictū putant
aut propter anchona ideſt cubitum ad quem circunferunt:hoc eni
Iobbas inquit cupiens nomen a græco deducere poſſet primū hoc
cognomen ab eo uel motu uel impetu deſcendere qui anathen id
eſt ſuperne factus ſit: ſiue ab aegrotantium curatione quæ a cæſis
dicitur ut ab anchinombyſeos hoc eſt ſiccitatum ſolutiōe: præterea
a triſtium amotione quam Anaſcheſim uocant ex quo Caſtorem
& Pollucem Anachas athenienſes appellant:ſi quid eſt in græcum
eloquium deducendum ſit. hoc eſt a cubito quo deferri conſue-
uerunt poſſe uocari etiam aſſerunt. ¶ Sariſſa clypeus æneus. Q.
¶ Curtius li.ix.ingens hic militum multitudo inter quos erant græ-
ci qui Dyoſippo ſtudebant:Macedo iuſta arma ſumpſerat æneū cly
peum quem ſariſſam uocant:læua tenens dextra lanceam gladioq;
cinctus ueluti cum pluribus dimicaturꝰ. ¶ Tholos græcum eſt: &
proprie ueluti ſcutum breue quod in medio tecto eſt in quo trabes
coeunt & ad quod dona ſuſpendi conſueuerant.Statius.ii.theb.Hic
ego maiorum pugnas uultuſq; tremendos: Magnanimum effigam
regum figamq; ſuperbis Arma tholis quæq; ipſe modo quæſita re-
uexi:Sanguine quæq; dabis captis tritonia thebis. ¶ Vmbo ſcuti ꝑs
media quaſi umbilicus:umbo etiam ſcutum ſæpe ſignificat: nam a
parte totum intelligimus. Virgi.in.x.Inde aliud ſuperque aliud fi
gitque uolatque:ingenti gyro ſed ſuſtinet aureus umbo. ¶ Ocreæ
crurum tegmina ꝙ opponebantur ob crus dictæ.Liuius.ix.ab ur-
be con.& ſiniſtrum crꝰ ocrea tectum galeæque criſtatæ quæ ſpeciē
magnitudini corpoꝝ adderent:eas uero & criſtas galearū feruntur
chares tradidiſſe:ſed galeam Lacedæmonii inuenerunt.

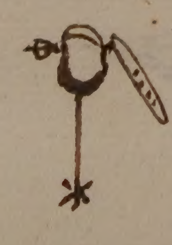
Pero ruſticum calciamentum a græciæ more ubi hoc armorum
fuerat genus tractum & hernicis a poeta nobiliſſimo aſſignatũ un
de iſti tranſierant:proinde ſunt in li.vii. Virgilii illi uerſus quibus
hernici populi & eoꝝ nobiliſſimi ut tunc erat ciuitas Anagnia enu
merantur:quos diues Anagnia paſcit:Quos amaſſene pater non il
lis omnibus arma:Nec clypei currus ue ſonant pars maxima glãdiſ
Liuentis plumbi ſpargit pars ſpicula geſtat Bina manu fuluoſq; lu
pi de pelle galeros Tegmen habent capiti ueſtigia nuda ſiniſtri In
ſtituere pedis crudus tegit altera pero:Hunc morem in italia fuiſſe
ut uno pede calciato & altero nudo iretur ad bellũ:nuſq̃ adhuc qđ
ſciam reperi ſed eam græcorum nonnullis conſuetudinem fuiſſe:
Locupleti auctoritate iã palã faciã in qua quidẽ re imitari ẽ poetæ in
clyti occultiſſimam diligentiam qui quom legiſſet hernicos quorũ
eſt Anagnia a pelaſgis oriundos:appellatoſque ita a Pelaſgo quo
dam duce ſuo qui hernicꝰ nominabatur morem quem De ætholia le
gerat hernicis aſſignauit qui ſunt uetus Colonia pelaſgoꝝ & herni
cum quidem hominem pelaſgum ducem hernicis fuiſſe. Iulius hi
ginus in libro ſecundo urbium nõ paucis uerbis probat:morem ue
ro ætholis fuiſſe uno tantummodo pede calciato in bellum ire oſtẽ
dit:clariſſimꝰ Euripides ſcriptor tragicus in cuiꝰ tregœdia quæ Me
leager inſcribitur nuntius inducitur deſcribẽs quo quiſq; habitu fu
erit ex ducibus qui ad aprum capiendum conuenerant:in eo hi uer
ſus ſunt ¶ animaduertitis diligentiſſime uerba Euripidis a Marõe
ſeruata:ait enim ille & eundem pedem nudum: Virgilius quoque
dixit ueſtigia nuda ſiniſtri inſtituere pedis:In qua quidem re quo
nobis ſtudium noſtrorum magis comprobetur nõ reticebimus rẽ
pauciſſimis notam reprehenſum Euripidem ab Ariſtotele ſecũdo
de poetis libro qui ignorantiã iſtiꝰ Euripidis fuiſſe contendit:ætho
los enim non læuũ pedem nudũ habere ſed dextrũ : quod ne affir
mem potius q̃ probem Ariſtotelis uerba ſunt ex eo libro quem de
poetis ſecũdo ſcriptum reliquit in quo de Euripide loquens ſic ait:
G.hæc quom ita ſint Virgilium tamen Euripide auctore q̃ Ariſto
tele uti maluiſſe conſtat:nam ut hæc ignorauerit uir tam anxie do
ctus minime crediderim:iure autem prætulit Euripidem:eſt enim
ingens ei cum græcarũ tragœdiaꝝ ſcriptoribus familiaritas quod
ex multis dictis eiꝰ licet opinari

¶ Scanſilis ferri in equos uſum adminiculum apud ueteres tam

graecorum q̃ latinorum fuiſſe haud inuenio: Virgilius in duode-
cimo: Infrænant alii currus aut corpora ſaltu ſubiiciunt in equos &
diſtrictis enſibus adſunt. idem in eodem: Turnus ut Aeneã ceden
tem ex agmine uidit: Turbatoſq; duces ſubita ſpe feruidꝰ ardet: po
ſcit equos atq; arma ſimul ſaltuque ſuperbus Emicat in currum &
manibus mollitur habenas: Vegetius libro primo: Non tãtum a ty
ronibus ſed etiam a ſtipendiariis militibus ſalitio equo diſtricte eſt
ſemper exacta: quem uſum uſque ad hanc ætatem licet iam cum di
ſſimulatione perueniſſe manifeſtum eſt: equi lignei ſub tecto hye
me æſtate ponebantur in campo ſuper hos tyrones primo inermes
dum conſuetudinem perficerent: deinde armati cogebantur aſcen-
dere tantaq; cura erat ut non ſolum a dextris ſed etiã a ſiniſtris par
tibus & inſilire & deſilire condiſcerẽt: euaginatos etiam gladios uel
contos tenentes: hoc enim aſſidua meditatione faciebant ſcilicet in
tumultu prælii ſine more aſcenderent qui tam ſtudioſe exerceban-
tur in pace. Liuius ſecundi belli punici li. iii. Nec omnes numidæ i
dextro locati cornu: ſed quibus deſultoꝝ in modum binos trahen-
tibus equos inter accerrimam ſæpe pugnam in recentem equũ ex
feſſo armatis tranſultare mos erat: tanta uelocitas ipſis tãque docile
equorum genus Xenophon ſocraticus in eo libro qui equitũ præfe
ctus inſcribitur: poſtquã uero equites quales eſſe oporteat dictum
eſt: quã nam parte equites optimi comparentur hoc in medium co
nabor exponere. Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari
debemus ut in equos inſilire diſcant. Huius autem rei magiſtꝝ præ
ceptoremque qui adhibuerit iure laudabitur: natu autem grandio
res aſſuefacere ut in ſcandendis equis perſico more ſe inuicem ad-
iuuent. Plutarchus in uita graccorum: Dimenſo præterea uiaꝝ ſpa
tio ſingulis miliariis: eſt autem miliarium paulo minus q̃ octo ſta-
dia: columnas lapideas ſpatii ſigna proferentes conſtitutos: alios in
ſuper lapides parum inter ſe diſtantes ex utraque uiarum parte di
ſpoſuit ut ex illis faciliter & ſine ſaltu in equos eſſet aſcẽdere. Huiꝰ
rei præter hæc teſtes & iudices ſunt etiam arcus in urbe romana tri
umphales ac æneus apud lateranum equus abſque huiuſmõi ſcan
dendi adminiculo cum equite & ſeſſore ſuo.

¶ Calcar agitandi cõcitandique equi ſtimulus eſt a calce denomi-
nationem aſciſcens: Ouidiꝰ: nõ nocet admiſſo ſubdere calcar equo
in eo autem quod. vi. ænei. ſcribitur: ſeu quom pedes iret in hoſtẽ:

ſeu ſpumantis equi foderet calcaribus armos: ſpecie̅ pro genere poſuit maro :hoc eſt equi Armos pro equo quom non poſſint Armi calcaribus fodi:utq; hoc ad concitandum ſic uirga ad regendu̅ equum diuerſarum gentium inſtitutum fuiſſe proditur: Valeri9 maxi.li.tertio de.P. Craſſo inter eleam inquit: & ſmirnam exceptus ne in deditionem eius perueniret dedecus Arceſſita ratione mortis effugit: Virga enim qua ad regendum equum uſus fuerat in unius barbari oculum direxit:qui ui doloris accenſus latus Craſſi ſicca confodit.Lucan9 in quarto Et gens quæ nudo reſidens maſſilia dorſo Ora leui flectit frænorum neſcia uirga

¶ Quæ arma ad nocendum apta inſtrumentaq; bellica quib9 nominibus explicentur ¶Ca.IIII.

QVæ ſuis nominibus ad tege̅dum ſunt arma dixiſſe uidemur:nunc ad nocendum quæ ſunt reliqua ꝓſequamur. Acinacis gladius militaris lingua parthoꝝ uel medoꝝ ut inquit Acron pro quolibet licet poni poſſit.Q .Curtius li.vi. ſed p̃ter clypeum eius putrem & arcus duos ſcithicos & acinace̅ nihil reperit.Hieronimus lib.i.contra Iouinianum:ſtrato regulus ſidonis manu propria ſe uolens confodere ne imminentib9 perſis ludibrio foret:gladium quem arripuerat circu̅ſpectans hoſtium pauidus expectabat aduentum quem iam ia̅que capie̅dum uxor intellige̅s extorſit Acinacem e manu & latus eius tranſuerberauit.

¶ Enſis & gladius huius naturæ ſunt auctore Quintiliano inſti.libro.ix.ut idem pluribus uocibus declarent:ita ut nihil ſignificationis quo potius utaris interſit.Macrobius.i.de ſomno Scipionis: nu̅c uideamus quæ ſunt hæc duo nomina quorum pariter meminit cu̅ dicit:Quæ ſidera & ſtellas uocatis neq; enim hic res una gemina appellatione monſtratur ut enſis & gladius.

¶ Gladius quem auctore Plinio.vi.natu.hiſto.a lacedæmoniis co̅ſtat inuentum teſte Varrone.c.in.g.commutato a clade dicitur qđ fit ob hoſtium cladem utq; dupondii nomen quod dicitur a multis duobus modis:hic duopondus & hoc duopondium:ſic hoc gladiu̅ & hic gladius: Quintilianus lib.i.hiſti: Et gladia qui dixerunt genere exciderunt:ſed hoc quoq; notare contentus ſum ne arti quoru̅dam culpa perpauicatium perplexe uidear & ipſe quæſtionem addidiſſe ¶ Spata enſis ſiue gladius nomina ſunt omnibus pene nota

Liuius trigeſimonono:ubi omnia fugã completa uidit Cato ipſe ad ſecundam legionem quæ in ſubſidio poſita erat reuehitur & ſigna præ ſe ferri plenoqꝫ gradu ad caſtra hoſtiũ oppugnanda ſuccedere iubet ſi quis extra ordinem auidius procurrit & ipſe inter equites ſpata percutit & tribunos centurioneſqꝫ caſtigare iubet: hoc uocabulum in ueterum etiam libris ſcriptum inuenies & apud. A. Gelium noctium ſuarum libro decimo ¶ Harpe falcatus enſis quo uſus eſt Perſeus in occiſione Gorgonis: Lucanus in nono: harpem alterius monſtri iam cæde rubentem: idem in eodẽ: Perſeos aduerſi cylenida dirigit harpem: Lata colubriferi rumpens confinia colli. Maro in ſeptimo: Læua ſceptra tenet falcati cominus enſes

¶ Linguam ueteres dixere gladiolum oblongum in ſpeciem linguæ factum: cuius meminit Neuius in tragœdia exiona

¶ Machera gladius longus ex altera parte acutꝰ a græco nam græci longum uocant: Cæſar. ii. comen. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt propterea quod pro uallo carros obiecerant & e ſuperiore in noſtros uenientes tela coniiciebant: nõnulli inter carros rotaſqꝫ macheras & ſtragulas ſubiiciebant noſtroſque uulnerabant: Seneca libro quinto de benefi. ad Liberalem: Nec galeam illam ſi uideris agnoſces: machera enim hiſpana diuiſa eſt

¶ Dolones gladii ſunt: Plutarchus in uita Gracchi: Nec ſecus paratis clam percuſſoribus necem Tyberio machinabantur: ille uero palam gladium quem dolonem uocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum ſententia flagella ſunt intra quorum uirga pugiones latent: aut ſecundum Varronem ingens contus cum ferro breuiſſimo a dolo uel a fallendo dicti ꝙ decipiant ferro quom ſpeciem præferant ligni: Sunt & qui uelint perteretes mucrones dolones dici: & Maro inquit: Pila manu ſæuoſqꝫ gerunt in bella dolones

¶ Sicca a ſecando dicta: eſt enim gladius breuis quo maxime utũtur qui apud italos latrocinia exercent a quo & ſiccarii dicti quanq̃ auctore Quintiliano libro nono inſtitutionum per abuſionẽ ſiccarios omnes uocamus qui cædem telo quocunqꝫ cõmiſerint.

¶ Pugio gladius breuis & bis acutus lateri adhærens ſic dictꝰ Feſto teſte ꝙ eo punctim pugnatur: eſt & pugio ſecundum Varronẽ ingens contus cum ferro.

¶ Clunadum cultrum ſanguinarium dictum eſt uel ꝙ ad clunes dependet uel ꝙ clunes beſtiarum diuidit.

¶ Seceſpitam cultrum ferreum dicunt oblõgum manubrio eburneo rotundo ſolido iuncto ab capulum argento auroqꝫ fixo clauis æneis ære cyprio quo pontifices flamineſqꝫ ad ſacrificia utebãtur a ſecando ſeceſpita dicta: alii ſecurim alii dolabram æneã eſſe putant

¶ Mucro enſis & gladius idem ſunt: Priſcianus artis grãmaticæ li. ii. ſynonima tam ꝓpria q̃ appellatiua inueniuntur ſicut enſis gladiꝰ mucro unum atqꝫ idem ſignificant ſicut. P. Cornelius Scipio Aphricanus unum atqꝫ idem ſignificant. Boetius de trinitate: In reꝝ enim numero non facit pluralitatem unitatum repetitio: ut ſi de eodẽ dicam gladius unus: mucro unus: enſis unus. poteſt enim unus tot uocabulis gladius agnoſci. hæc enim unitatum iteratio potius eſt: non numeratio: ueluti ſi ita dicamus enſis mucro gladius: repetitio q̄dã eius non numeratio diuerſoꝝ: uelut ſi dicã ſol ſol ſol unꝰ ſol nõ tres ſoles effecerim ſed deuuo totiens prædicauerim. Idem in eodẽ: Recte repetitio magis de eodẽ q̃ enumeratio diuerſi uidetur eſſe quõ dicitur: Deus pater deus filius deus ſpiritus ſanctus: atqꝫ hæc trinitas unus deus uel enſis atqꝫ mucro: unus gladiꝰ ueluti ſol ſol ſol unꝰ ſol. Idem paulo infra in eodẽ: Non uero ita dicitur ac filius ac ſpiritus ſanctus quaſi multiuocum quidam: nam mucro enſis ipſe ẽ: & idem uero pater ac filius & ſpiritus ſanctus idem quidẽ eſt: non uero ipſe. Liuius li. vii. ab urbe con. Gallus uelut molles ſuperne eminens proiecto læua ſcuto in aduenientis arma hoſtis uanum cæſim cum ingenti ſonitu enſem deiecit: Romanꝰ mucrone ſurrepto quõ ſcutum ſcuto percuſiſſent: mucro enſis quoqꝫ uel gladii uel cuiuſlibet rei acumen dicitur. Liuius ab urbe con. xxii. Gallis Hiſpaniſqꝫ ſcuta eiuſdem formæ erant fere diſpares & diſſimiles gladii. gallis prælongi ac ſine mucronibꝰ: hiſpano pũctim magis q̃ cæſim aſſueto petere hoſtem breuitate habiles cum mucronibus. Seneca ad Lucil. li. xi. Gladium bonum dicere non cui auratus eſt balthеꝰ nec cuius uagina genus diſtinguit: ſed cui & ad ſecandum ſubtilis acies eſt & mucro munimentum omne rupturus. Macrobius li. i. de ſomno Scip. Nam & Dionyſius aulæ ſidereæ inclæmentiſſimus incubator familiari ſuo cuidam ſolam beatam exiſtimãti uitam tyrãni uolens q̃ perpetuo metu miſeram quanqꝫ impendentiam ſemper periculoꝝ plenam oſtendere: gladium uagina raptum & capulũ de filo tenui pendentem mucrone demiſſo iuſſit familiaris illius capiti iminere inter epulas: unde etiam a poeta clariſſimo dictũ eſt in. xii

illā manū moriens telū trahit oſſa ſed inter ferreꝰ ad coſtas alto ſtat
uulnere mucro. oēs hæ denique gladioꝝ ſpecies uaginis abduntur
¶ Aclides auctore Seruio tela ſunt quædam antiqua adeo ut ne
qcquā cōmemoretur in bello. Legitur tamen ꝙ claue cubito ſemis
eminentibus hinc & hinc acuminibus quæ in hoſtes ita iaciūtur re
ligatæ loro uel lino ut peractis uulneribus poſſint redire: putatur ta
men eſſe teli genus quod in flagello immenſum iaci poteſt dicente
Marone: Teretes ſunt aclides illi tela: ſed hæc lento mos eſt apta-
re flagello. Telum uulgo id appellatur qđ ab arcu mittitur ma-
nu ut lapis lignum fuſtis haſtis lanceæ pilum & quodcunque in lō
ginquū mittitur græca uoce ſignificatum q̄nquā etiam legimus de
gladio Liui. li. i. Arma his impata galea clypeus ocreæ lorica oīa ex
ære: hæc ut tegmenta corporis eſſent: tela in hoſtem haſtaqꝫ & gla-
dius. Seneca li. xv. epi. de diuitiis loquens ille inquit neminem læ-
dunt nec ſua nocet cuiquam ſtulticia aut aliena nequitia: ſic quem-
admodū gladius neminem occidit & occidentis telum eſt. Virgiliꝰ
At non hoc telum mea quod ui dextra uerſat effugies
¶ Verutrum telum breue & anguſtum Nonio teſte Mar. Liuius
ab urbe con. decem quibus pleriſqꝫ in ſcuta uerutis in corpora ipſa
fixis ſternitur cuneus. Idē in ꝑmo: Arma mutata nihil præter ha-
ſtam & uerutum datum: Vegetius li. ii. Quom de miſſilibus loque
retur & de uno ac maiore dixiſſet Aliud inquit minus ferro uncia
rum quinqꝫ haſtili pedum totidē & ſemis quod tunc uerutulū nunc
uerutum dicitur Fuſtes ſunt quoſqꝫ palos ruſtici uocāt quiqꝫ īter
prima humani generis arma fuere. Baculus a Bacco ſecundum
Rabanum & pleroſque alios repertus & appellatus uſu communis
mas eſt ſignificationem habens notiſſimam. Liuius li. i. Augur ad
læuam eius capite uelato ſedē cœpit: dextera manu baculū ſine no-
do aduncum tenens quem lituum appellarunt: diminutiuū tamen
neutro genere bacillum habet: Cicero. ii. de fin. bono. Bacillum ali
ud inflexum: aliud ita natum: primitiuum etiam quod eſt baculus
baculum neutro genere prolatum inuenimus. Appuleius magie li.
i. Veꝝ tamen hoc Diogeni & Antiſteni pera & baculum quod regi
bus diadema quod imperatoribus paludamentum quod pontifici-
bus galerum quod Lituus Auguribus Ouidius. xv. meth. eſſe ſolet
baculumque tenens agreſte ſiniſtra. Vindicta uirga prætoris q̄
ſerui percuſſi liberantur & libertatem acquirunt: a uēdico dicta qa

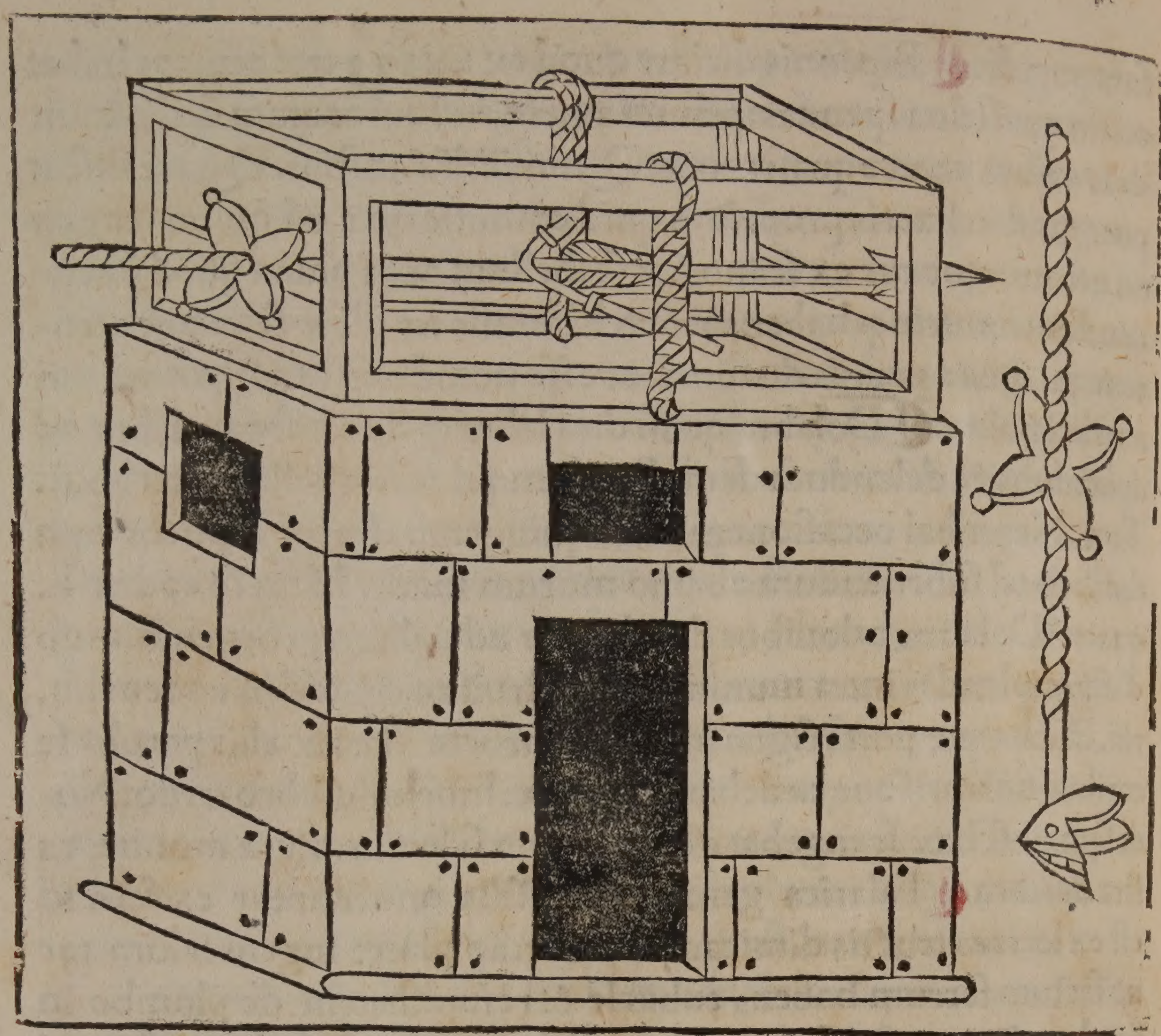
per eam uendicent libertatem Perſiꝰad dominum ignoras niſi quē uindicta relaxat: Liuius li.ii.ab urbe con. Ille primum dicitur uindicta liberatus quidam uindictæ quoque nomē tractum ab illo putant uiridatio ipſi nomen fuiſſe poſt illum obſeruatur ut qui ita liberati eſſent in ciuitatem accepti uiderentur

¶ Verbera pro uerberatione licet nōnunquā accipiantur: rē tamē corpoream proprie ſignificāt ut flagella quæ ſunt ꝓprie ſarmentorum ſummitates. Quintilianus: Ignes ex proximo raptos & uerbera quæ caſus obtulerat: Iuſtinus epi.trog.pomp.li.ii. Admonentur Scythæ mutare genus pugnæ memores non cum hoſtibꝰſed cum ſeruis præliandum: nec armoꝝ ſed dominoꝝ iure uincendos uerbera non arma in aciem afferenda: omiſſoque ferro uirgas & flagella caeteraque ſeruilis metus inſtrumēta paranda ¶ Haſtas quas lacedæmonios inueniſſe dicitur Fraxinus obædientiſſima corilus melior ſorbus lentior: eā Homeri præconio Achillis haſta nobilitata eſt ¶ Haſtilia minores lanceæ ſunt ferro ꝓducto & quas manu iacere ars eſt ¶ Conti haſtæ longiores ſunt & robuſtæ ſine ferro ſed acuta cuſpide: Iuuenalis. Nocte iter ingreſſus gladium contumque timebis ¶ Lancea quam ethiolos inueniſſe.vi.na.hiſto.teſtis eſt Plinius ut haſta manifeſtam habet ſignificationem: latinum licet nomen non ſit ſcriptumqꝫ eſt in li.M.Varronis reꝝ diuinarū xxiiii.quo in loco Varro quom de pectorico dixiſſet eſſe id uerbum gallicum lanceam quoqꝫ dixit non latinum ſed hiſpanicū uerbum eſſe: alii a geæco dictum putant quam græci uocant

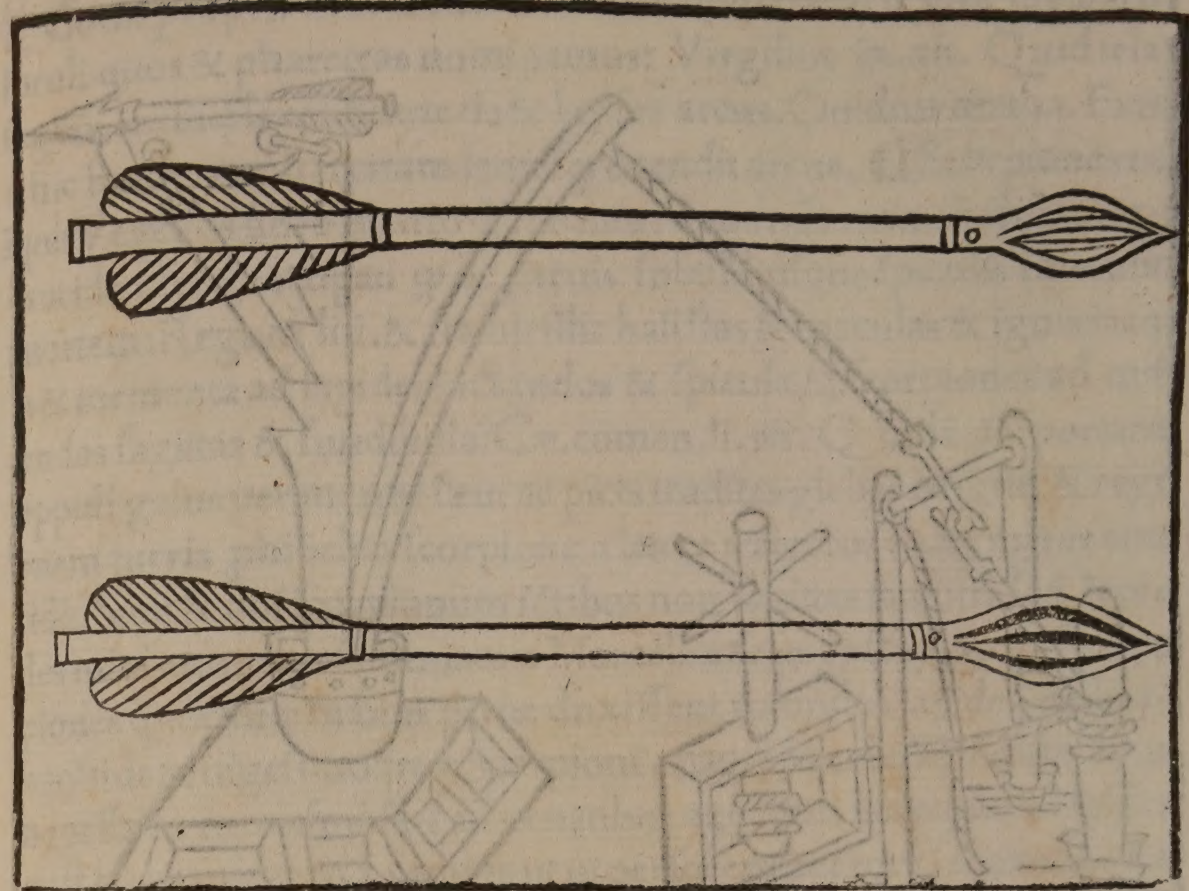
¶ Pilum Panthaſileæ licet inuentum haſta romana ut geſa galloꝝ & lariſſæ macedonum id auctores dicunt maximi uſus in bellis qꝫ huiuſmodi haſta amento æqua lance ſi pendeat & ponderata uibretur ubi excuſſo lacerto ualide intorta fuerit uix armatura īuenitur quæ uibrantis ictum ſuſtineat eminus intortum ubi armis hæſerit agitatione & motu continuo penetrare contendit: nec ſubitum euitari poteſt aut repelli ſed nec euelli hoſte præmente: his Britanni maxime uſi & circumiacentes etiam inſulæ ¶ Geſa galloꝝ telæ ſiue uiriles haſtæ: nam & uiros fortes galli geſos uocant: Liuiꝰ.ix. Iere paſtorali habitu agreſtibus telis falcibus geſiſqꝫ binis: armati ſunt qui a cædendo cæſa dici rectius putant ¶ Ruma pilū rumata pilata rumex telum ſparo gallico q̃ſimile: ¶ Iaculum quod cum amento etholum Martis filium inueniſſe ferunt telum etiam quod ut iaciat

fit teſte Varrone dictum. ¶ Spara Pomp. teſte minimi generis ia
cula agreſtia & ruſtica a ſpargendo dicta: Aemilius de excellētibꝰ
ducibus exterarꝝ gentium Epaminundam pugnātem & ſparo emi
nus percuſſum concidere uiderunt. Lucilius: Tum ſpara tum mu-
rices portantur ſtragula porro ¶ Sparos maſ. etiam genere legimꝰ
Saluſtius in Cati. Sed ex omni copia quarta pars erāt militaribus ar
mis inſtructa cæteri ut quoſqꝫ caſus armauerat ſparos & lanceas alii
præacutas ſudes portare. ¶ Sariſſa ut Pomp. placet te ſeruio ē ha-
ſta macedonica Liuius ab urbe con. li. ix. Arma clypeus ſariſſæqꝫ il
lis ideſt haſtæ: idem. xxxvii. ibi ſimul perturbari ordines & impe-
ditus intercurſu ſuorꝝ uſus prælongarꝝ haſtarū ſariſſas macedones
uocant intulere ſigna romanæ legiones: Idem. xxxviii. Per oculi
foramina perlongæ haſtæ quas ſariſſas uocant ad ſubmouēdos ho
ſtes emittebant. Q. Curtius li. vii. Prior Barbarꝰ emiſit haſtā quā
exiguus modica capitis declinatiōe uitauit atqꝫ ipſe infeſtā ſariſſam
equo calcaribus concito in medio barbari gutture ita fixit ut p cer-
uicem emineret præcipitatus ex equo barbarus adhuc tamen repu
gnabat: ſed ille extractam ex uulnere haſtam rurſus in eos dirigit.
¶ Gibinam appellant illirici telum uenabulo ſimile: Ennius Illirici
reſtant ſiccis ſibiniſqꝫ fodentes Securis quaſi ſemicuris uel ſemi
quiris quod eſt haſta: uel a græco a cocrano qui regem ſignificat:
conſtat autem romanos græcos fuiſſe & erant ſecures ſigna quæ an
te conſulem ferebantur. ¶ Tragula eſt haſta ferro præacuta: & ut
Varro inquit a traiiciendo dicta ut Pomp. teli genus dictum qꝫ ſcu
to infixum trahatur: Ceſar li. v. cōmētariorꝝ monet ut tragulam cū
epiſtola ad amentū deligata intra munitionem caſtrorꝝ abiiciat: Li-
uius. xxv. ibi ſignis collatis pugnatū per quattuor ferme horas egre
gieqꝫ uincentibus romanis ſignum receptui eſt datū: quod Cn. Sci
pionis ferrum tragula confixum erat ¶ Claua teli genus quo Her
cules utebatur ſic dicta qꝫ ſit clauis ferreis īuicem religata: claua eni
& leonis pelles antiquo Herculi conueniunt: quo tempore arma nō
dum erant adinuenta: ſed fuſtibus homines iniurias propulſabant
ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora: hanc quidam Ca
thegiam quam & Horatius Caiam uocat dictam etiam putat eſtqꝫ
Cathegia gallici teli genus: quod ſi ab artifice mittatur rurſus uenit
ad eum qui mittit: huius Virgiliꝰ meminit theotonico ritu ſolito tor
quere catheias: theotonico ritu dixit quia theotonici galliæ comatæ

ſunt populi. ¶ Bipennis dicitur quod ex utraq̧ parte acutam habet
aciem quaſi duas pennas:penum autem antiqui acutum dicebāt:un
de & auium pennæ quaſi acutæ: Quintili:li.i.inſtitu. Quare diſcat
puer quid in litteris proprium quid cōmune quæ cū quibus cogna
tio nec miretur cur ex ſcāno fiat ſcabellum aut a pinna quod ē acu-
tam:ſecuris utrinq̧ habens aciem bipennis ne illoꝝ ſequatur erro-
rem qui quia a pennis duabus hoc eſſe nomē exiſtimāt pinnas aui
um dici uolut. ¶ Dolabra quaſi duo labra ꝙ duo habeant labra ad
dolandum & delendum demoliendumq̧:Liuius belli punici lib.ii.
Tunc Hannibal occaſionem ratus quingentos ferme Aphros cum
dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit. Idem in eodem li.
quarto:Dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum:fo
ſſaſq̧ implendas intra munimenta inſtruit acies. Idē in eodem lib.
viii. Eademque porta ſigna infeſta in urbem illata & aliis partib9 ſe
curibus dolabriſque cædebantur portæ:Iuuenalis libro tertio:No-
doſam poſt hæc frangebat uertice uitem ſi lentus nigra muniret ca
ſtra dolabra ¶ Falarica genus teli miſſilis quo utuntur ex falis id
eſt ex locis extructis dimicantes ut Seruio placet ingens telum tor
no factum ferrum habens cubitale & rotunditatem de plumbo in
modum ſperæ:in ipſa ſummitate dicitur & ignem habere affixum
hoc autem telo pugnatur de turribus quas falas dici manifeſtum ē:
a falis dicta falarica ſicut a muro muralis ſane falaricam Lucan9 di
xit neruis mitti tortilibus ex quadam machina:hunc aut tortilib9 ui
brata falarica neruis:obruit aut uaſti muralia pondera ſaxi. Virgi
lius uero in nono ſic ait: Turnum manu iaculari potuiſſe: quod a
poeta uel poetice uel in laudem & uirtutem Turni forte dictum eſt
qui talem haſtam manu iaculatus eſt:Liuius ab urbe condita.xxii.
li. Falarica erat ſaguntinis miſſile telum haſtili ab ligneo & cætero
teretri præterq̄ ad extremum unde ferrum extabat id ſicut in pilo
quadratum ſtuppa circūligabant liniebantque pice. Ferrum autem
tres in longum habet pedes ut cum armis tranſfigere corp9 poſſet:
ſed id maxime ſi exiſſet in ſcuto nec penetraſſet in corpus pauorē
faciebat quod quom medium accenſum mitteretur conceptumque
ipſo motu multo maiorem ignem ferret arma admitti cogebat:nu-
dumque militem ad inſequentes ictus præbebat.

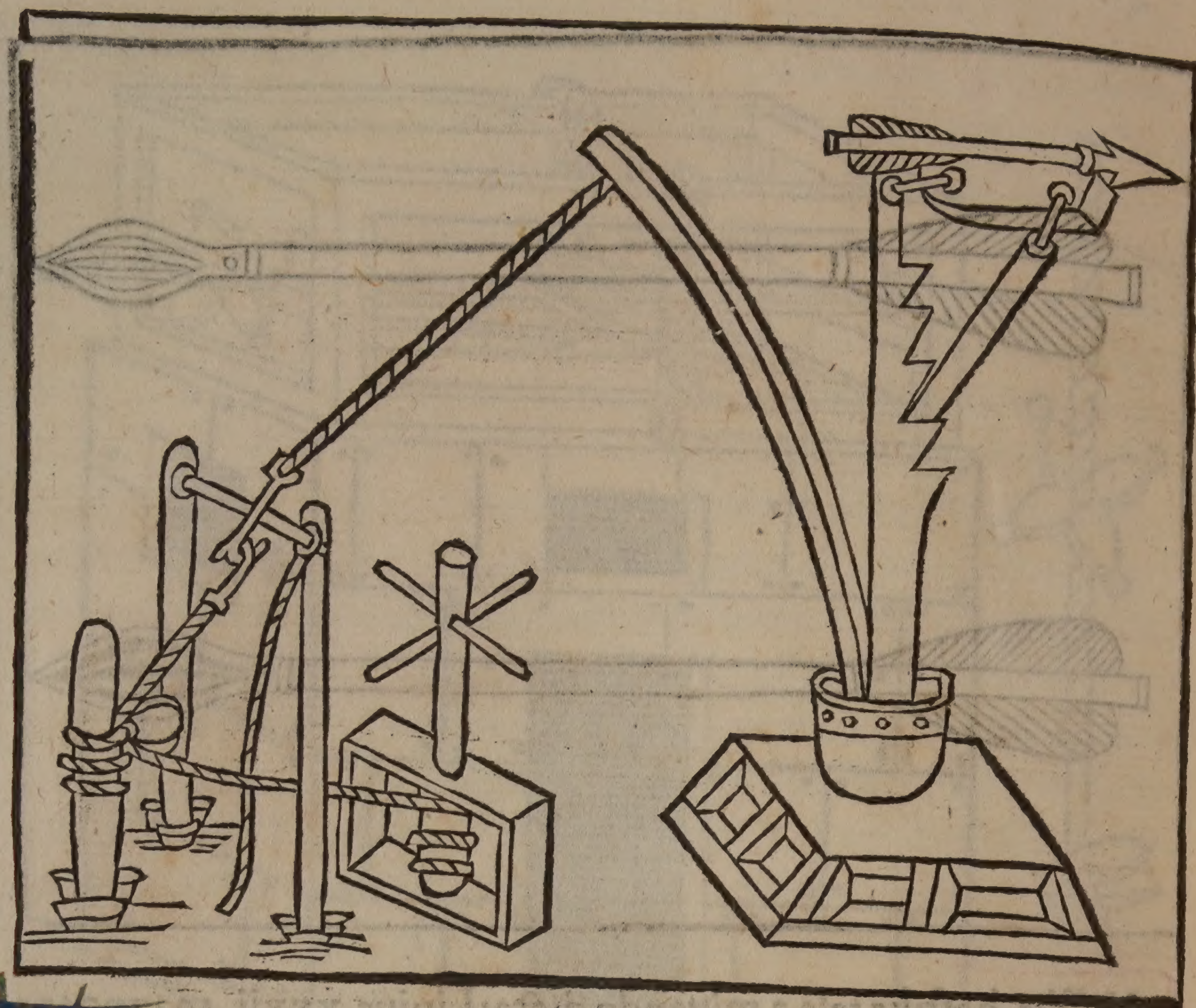

Maleoli tela ſunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus. xxiiii. rerꝫ geſtarꝫ Maleoli autem teli genus figuratur hac ſpecie. Sagitta eſt cannea inter ſpiculum & arūdinem multifido ferro coagmentata quæ in muliebris coli formam ocnentur lintea ſtamina concauatur uentre ſubtiliter & plurifariam patens atqꝫ ī alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento & ſi emiſſa lentius arcu inualido arcus ictu enim rapidiore extinguitur æſtus incendiorꝫ nec remedio ullo q̃ ſuperiecto puluere uel amurca conſopitur: Liuius xxxviii. ab urbe con. alii cum ardentibus facibus: alii ſtuppā piceqꝫ & maleolos ferentes tota collucente flammis acie aduenere in huiuſmodi autem maleoli concauo glutinum igniſqꝫ fomentum ē inextinguibile ex colofonio ſulphure ſale quem nitrum appellant omnibus in lauri oleo liquefactis ſecūdum alios oleo petroleo adipe anatis medulla cannæ ferulæ ſulphure ut aliis uiſum ē ex oleæ oliuo ſepo collophonia camphora reſina ſtuppa hanc ueteres compoſitionem bellatores incendiarium appellant

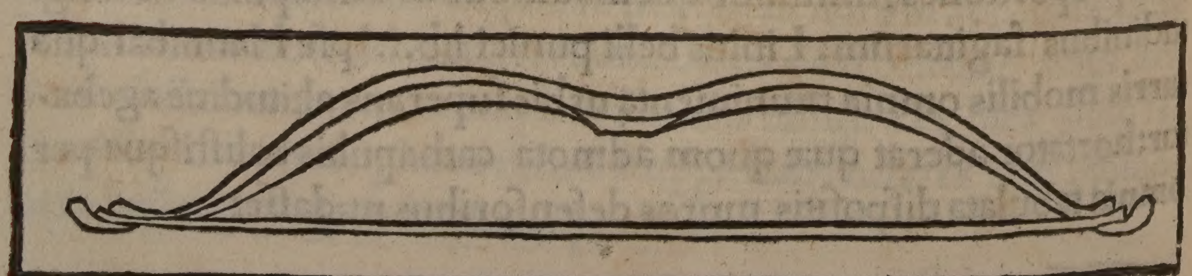

Miſſilia haſtilia tela a mittendo dicta: Liuius. xxxii. magna tormentoꝝ etiam uis ut miſſilibus procul arcerent hoſtem. Cathapulta quã Plinius. vi. na. hiſto. Cretes inueniſſe perhibet: iaculum eſt celer uel ſagitta ut Nonius inquit Cæſar ſiue alius pro eo cõmentarioꝝ. x. Bentoneſq; inſuper iniecerunt ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perſtringerent aut ſaxa & cathapulta lateritium diſcuterent: Liuius belli punici li. i. Collatiſq; eo cathapultis ſagittis baliſtiſque ut caſtellum in ipſa urbe uelut arcem ĩminentem haberent murocircundant: Plaut us in gorgulione: Atq; ita te neruo torq̃bo ut cathapultæ ſolent: idem in captiuis: Nam mens eſt baliſta pugnus cubitus cathapulta humerus aries: Cathapultam etiam organũ bellicumque inſtrumentum quo tricubitalia tela iaciuntur uſu doctiſſimoꝝ comprobatur auctoꝝ Pomp. Trifax telum lõgitudinis triũ cubitoꝝ qđ cathapulta mittitur: Victruuius li. x. Ex ratione grauitatis proportiones ſumuntur quemadmodum cathapultis de longitudinibus ſagittarum: Liuius belli punici lib. i. Ipſe Hannibal qua turris mobilis omnia munimenta urbis ſuperans altitudine agebatur: hortator aderat quæ quom admota cathapultis baliſtiſque per omnia tabulata diſpoſitis muros defenſoribus nudaſſet

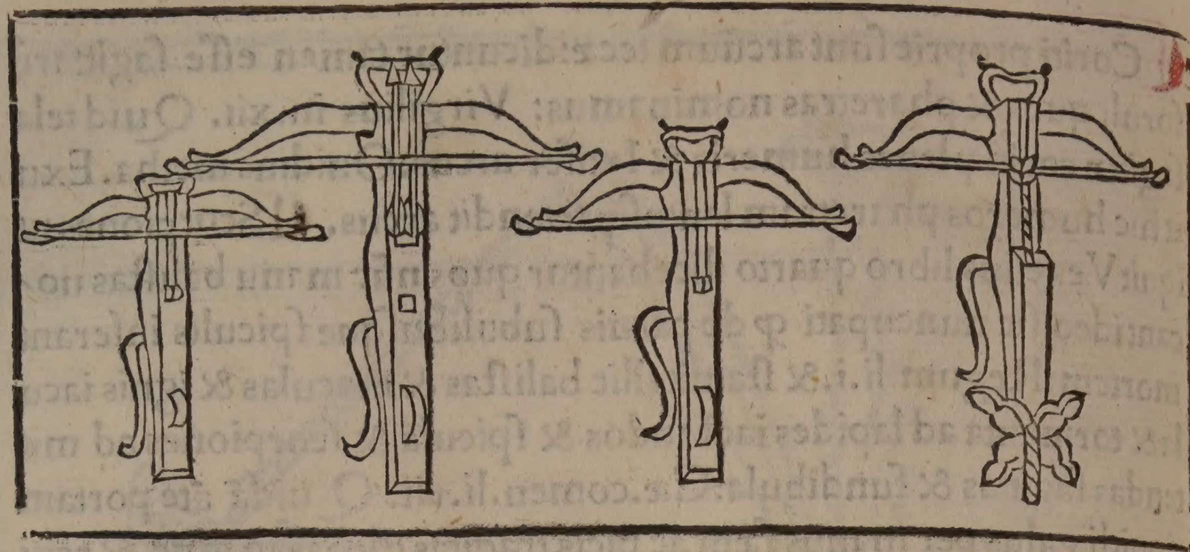
Pars catapulthæ q̃uæ fune trahitur debet eſſe ex calibe

TRomphæa teſte. A. Gelio no. atti. li. ix. gen⁹ teli ē thracæ natiõis apud alios frameā ſpatā & gladiū: licet ſonet hoc uocabulū in. Q. Ennii annaliū. xiii. poſitū ĩuenies: Liui⁹ab urbe con. xxxi. Tiracas quoq; rõpheæ ingẽtis & ipſe longitudinis inter obiectos undiq; romanos ĩpediebant. ❡Arcus q̄rtæ formæ ad iaciendas ſagittas bellica inſtrumẽta & ueluti ances quæ ꝑtes urbis excelſæ atque munitae ſunt: ab arcẽdo hoſte dicti q̄nquā quantū ad arces ſpectat ſint cū q̄bus ē Serui⁹ q ꝙ archana ſecreta dicūtur arces dictas putẽt q̄ſi res ſecretas: uel ſint alii licet teſte Solino li. i. memorabiliū. Qui uideri uelint quom Archades in excælſa parte mõtis habitaſſent deriuatū deinceps ut tutiſſima urbiū arces nominarentur Arcus inſuper ſagittandique Apollinẽ ferunt extitiſſe repertorẽ: q̄ de cauſa cretẽſes præcipue arcu delectati ſunt quem ſciticum nominarunt

Coriti proprie ſunt arcũum tecæ:dicuntur tamen eſſe ſagittarũ
foruli quos & pharetras nominamus: Virgilius in.xii. Quid tela
ſagittæ coritiqꝫ leues humeris & lætifer arcus. Ouidius metha. Exu
it hic humeros pharetram lentoſqꝫ tetendit arcus. Scorpiones ut
ĩquit Vegetius libro quarto dicebantur quos nũc manu baliſtas uo-
cant ideo ſic nuncupati ꝙ de paruis ſubtilibuſque ſpiculis inferant
mortem:Regum li.i.& ſtatuit illic baliſtas & maculas & ignis iacu
la & tormenta ad lapides iactandos & ſpicula & ſcorpiones ad mit
tendas ſagittas & fundibula:Cæ.comen.li.vii. Quidã ãte portam
oppidi galus per manus ſæui ac picis traditas glebas in ignẽ & regi
onem turris ꝓhibebat ſcorpione a latere traiectus exanimatus con
cidit:Sunt & qui ſcorpionũm ictibus non ſagittas tantum ſed lapi-
des mitti annuant:Ammianus Marcellinꝰ rerꝫ geſtarꝫ.xxv. Et ſcor
piones quocunqꝫ manus perite duxiſſent rotundos lapides euibra-
bant:idem uigeſimoq̃rto:Scorpioni onagri uocabulũ indidit aetas
nouella ea re ꝙ aſini feri cũ uenatibus agitantur:ita eminus lapides
poſt terga calcitrando emittunt ut perforent pectora ſequentiũ: aut
perfractis oſſibus capita ipſa diſplodant: Vegetius Renatiꝰ libro q̃r
to:Per ſcorpiones ſpiculis ſaxis item grauioribus per onagrꝫ deſti
natis non ſolum equi eliduntur ſed etiam hoſtium machinamenta
frangnntur:Nonins Marcel.ſcorpionem teli genus eſſe aſſerit:alii
a Nonio minus diſſidentes ſcorpionem ſagittam ſed ueneno obli-
tam eſſe aiunt:quæ uirus quo figitur infũdit unde & ſcorpio nomẽ
accepit:ſcorpiones huiuſmodi a ſcythis originem traxiſſe arbitror
illi enim uipera ſanie & humano ſanguine tinctis ſagittis quolibet
uulnere leui licet tactu ſed irremediabili illico mortem afferunt: de
his Lucanus:ſpicula nec ſolo ſpargunt fidentia ferro ſtridula : ſed
multo ſaturantur tela ueneno:uulnera parua nocent fatumqꝫ in ſan
guine ſummo eſt:Ad poſtremum ſiue ſcitha ſiue cretẽſis ſiue alio
cælo genitus fuerit qui ſcorpionem ad mittendas ſagittas primus in
uenit aut ꝓditor ſane fuit aut nocendi auidus aut metuẽs hoſtis co
gitauit eum quod idem Lucanus inquit Longe tendere neruos &
quo ferre uelit committere uulnera uentis.

¶Sagitta a ſagaci ictu ideſt ueloci uocata ut quibuſdam placet: ſiqui
dem ut ocius mors præueniret ad hominem alitem illam fecimus
pennaſq; ferro adiecimus quo ſcelere humani ingenii ac fraude
inuentum arbitror has primum cretenſes ut inquit Solinus: alii ut
refert Plinius na. hi. ſaterem iouis filium uel perſem Perſei filium ĩ
ueniſſe aſſerunt frequenſque circa hæc oriẽtalium uſus hi calamis
ſpicula addunt irreuocabili hamo uarieque mortem accelerat pen-
na calamis addita: fitque ex ipſis telum aliud priore facto in uulne
ribus: hanc barbaram ſagittam appellant huiuſmodi telis ſolẽ ipſũ
obumbrant: propter hoc maxime ſerenos dies optant oderuntque
uentos & imbres qui inter illos pacem eſſe cogunt. hic uſus in creta
bellatores ſuos præcipitauit in hoc ut in cæteris uicis italia ĩ agro ma
xime bononienſi ac penes flumen rhenum quoniam ſagittis nulluſ
aptior calamus eſt quibus pondus uoluere & contra flatus quoque
peruicax. ¶Spiculum ſagittæ præacutæ ferrum. Curtius li. ſeptio
quos dum obſidet rex inter promptiſſimos dimicans ſagitta ictus ẽ
quæ in medio crure fixa reliquerat ſpiculum: idẽ ĩ nono: Medici li
gnũ ſagittæ ſcilicet corpori ĩfixũ ita ne ſpiculũ moueretur abſcidũt
corpore deinde nudato animaduertũt hamos eſſe telo nec aliter id
ſine pernicie corporis extrahi poſſe q̃ ut ſecundo uulnus augerent
¶Murices tribulos aiunt ferreos qui tribus radiis abiecti quo quo
modo ſituentur ſtant & erecto quarto infeſti ſunt. Q. Curtius lib.
quarto: Quom homo quidam tranſfuga quãto maximo curſu ad
regem peruenit nuntians murices ferreos in terram diffudiſſe Da-
rium qua milites emiſſurum eſſe credebat: notatumq; certo ſigno
locum ut fraus euitari a ſuis poſſet.

¶ Scalprum præacutum ad feriendum ferrum :Liuius. belli pu.
li.vii.elephanti plures ab ipſis rectoribus q̃ ab hoſte interfecti fa-
brile ſcalprum ;cum maleo habebant:id ubi ſæuire beluæ ac ruere
in ſuos cœperant magiſter ĩter aures poſitum ipſo ĩ articulo quo
iũgitur capiti ceruix quãto maximo poterat ictu adigebat ea celer
rima uia mortis in tantæ molis bellua inuẽta erat ſcalpellum a ſcal
pro ĩminutum Cicero.ii.de diuina.aut quoꝝ linguæ ſic ĩhaerent
ut loqui non poſſent hae ſcalpello reſectæ liberarentur Hieremiæ
xxxvi. cũq; legiſſẽt ludi pagellas tres uł quattuor ſcidit illud ſcal-
pello ſcribe & proiecit ĩ ignem ¶ Veruina genus iaculi lõgi teſte
Fabio Placiade:Plaut⁹ in Bacchide ſi tibi machera eſt foris:at mihi
ueruina eſt intus quã te & illos confodiam. ¶ Soliferum genus te-
li hoc eſt totum ferreum:olloſ enim græce dicitur id quod nos totũ
uocamus:Liuius belli macedo.libro quarto.Et cohortes a tergo ſtã
tes pauidi reſpiciebant ut emiſſis ſolliferis falaricisque gladios ſtrin
xerunt. ¶ Funda ꝙ ea fundantur lapides ideſt mittantur hoc telũ
habena uolutatur in iactu glanſque librata quom ſederit uelut ner
uo miſſa excutitur.Liuius.xxviii.fundis ut nunc plurimũ ita nunc
ſolo eo telo utebantur ne quiſquã alterius gentis unius tantum ea ar
te quantum inter omnes alios baleares excellunt apud quos ut inq̃t
Flauius matres a teneris unguiculis ita natos erudiſſe produntur
ut nullum cibi genus contingere ſinerent niſi quem ex funda ĩmi-
ſſo lapide percuſſiſſent:proinde ſunt qui balearium inſularum ha
bitatores huius teli uſum primos iuueniſſe aſſerant:quanquã Plini
us.vi.natu.hiſto.hoc idem apud ſyrophenicas dicat inuentum
¶ Glans uel glandis telum eſt ſiue maſſa plumbea ĩſtar glãdium
quæ funda baliſta ue ꝓiicitur.Claudianus li.vii.Hnnc ſpicula cor-
nu tẽdere nũc glandes baleari ſpargere fũda.Saluſti⁹ ĩ iugur. pars
emin⁹ glande aut lapidib⁹ pugnare Virgi.ĩ.vi.pars maxĩa glandes

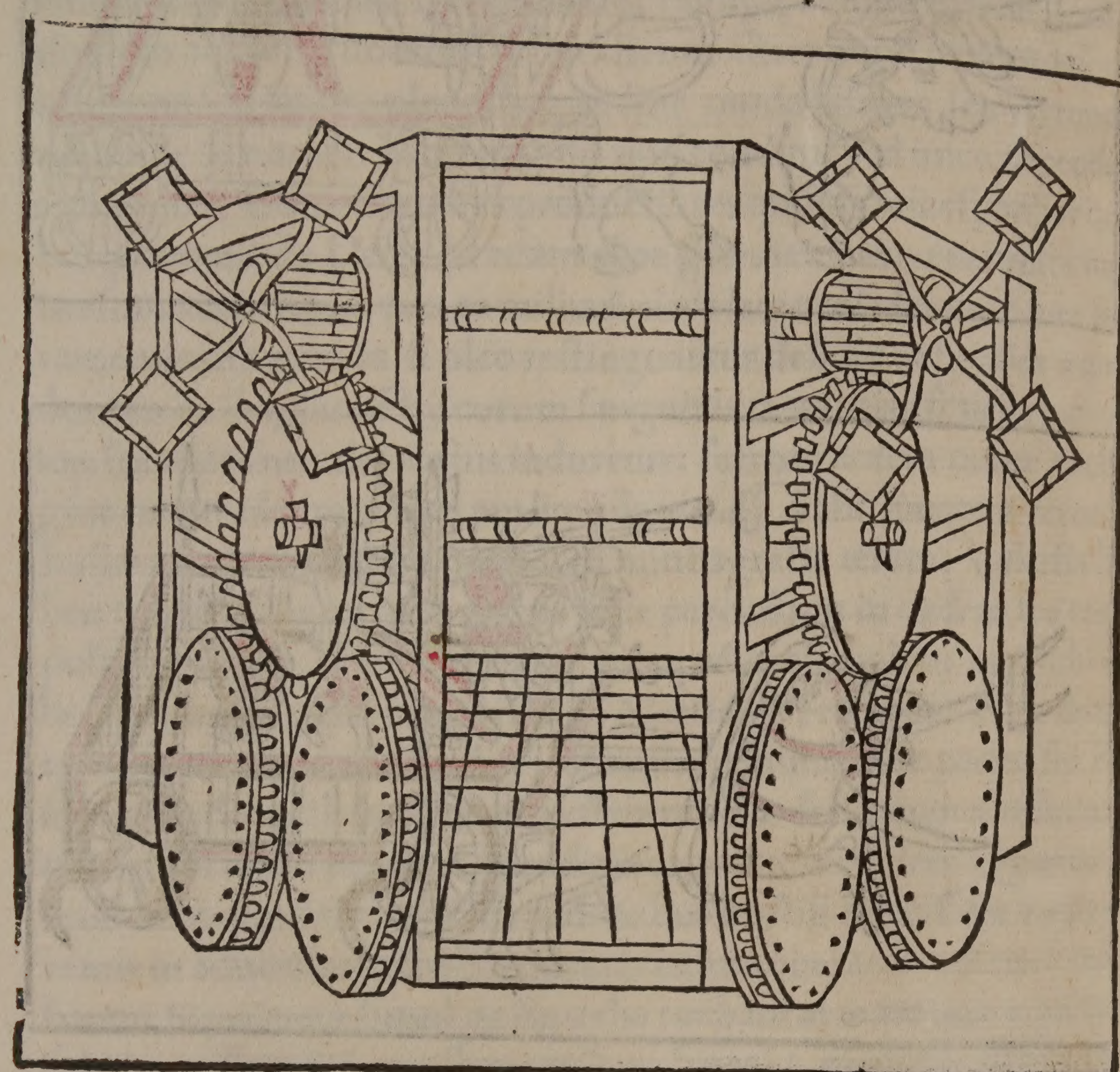
liuentes ſpargit plumbi: Ouidiꝰ in.xiiii.metha. ut lata plūbea fūda
miſſa ſolet medio glans intabeſcere cælo: ſimiliter Lucretius protu
lit & Liuius.xxvii.ab urbe condita: Nā quod apud Virgiliū in.iiii.
georgicoꝝ inuenitur glandis in dubium uenit utꝝ nominatiuus ſit
an figurate genitiuus Nec de concuſſa tantum pluit ilice glādis: pōt
enim tantum glandis intelligi ut hoc regni & tantum lucri ¶ Cæli
donium auctores uocant ipſi falcaſtrum altera parte tantum acie te
nuiſſima ſed latiore ulnae longitudine cauda bifurca ſeu hyrundi
nis: unde & nomen habet uaginis non conditur ſed unco dependet
a cingulo ¶ Danicæ ſecures productiores quibus acies ſubtilior qui
buſcꝫ non modo Dani ſed etiam aliae gētes iam uti cœperunt: ī uni
uerſum autem quae pro re militari circa haec cōſideranda ſunt fer
ramentorum genera ſi oleo reſtinguantur delicatior fit acies a qua
duratur in fragilitatē hircorum ſanguinis tanta uis eſt ut ferramen
toꝝ ſubtilitas nec alio acrius induretur: ferrum autem omne a rubi
gine tuetur oleum ceruſa aut liquida pix. ¶ Falx lunatum ferrum
haſtæ affixum militare quondam nunc agreſte telum: Valerius li
bro quinto Vnumquēcꝫ ex his falce percuſſum in cædem ſuā com
pulit: Liuius.ix.ab urbe condita Iere.paſtorali habitu agreſtibꝰ te
lis falcibus geſiſque binis armati: Martialis: Fraus me certa ducis
quondā curuauit in uſūs Agricolæ nūc ſū militis ante parma fui. Fu
it & quondam falx nedum terreſtris militiæ ſed nauticæ inſtrumē
tum: erant enim romanis inaudita magnitudine falces Quas cum
artificioſo quodam impulſu rudentibus hoſtiū inieciſſent nauigio
remis in aduerſum acto & rudentes uelut cultri acie tonſorii ſcinde
bantur & antennæ ſimul ac ſuperba ruebant armamenta erantque
ſuis impedimento nauibus quibus fuerant præſidio adiumento
que a falce falcati etiam currus dicti: falcibus nanque præmunie
bantur atque in hunc maxime modum falcibus armati prodibant ī
bella cuſpides circa temonē ab iugo decem cubita extēſas uelut cor
nua habebāt quibꝰ quicquid obuium daretur tranſfigerent ī extre
mis iugis binæ circa eminebant falces altera æquata iugo: altera in
ferior in terram deuexa illa ut quicquid a latere obiiceretur abſcin
deret: hæc ut ꝓlapſos ſubeunteſque contingeret. item in axibus ro
tarum utrinque binæ eodem modo figebātur falces ex omni parte
acie prominente ut in ſubiecta huiuſcemodi currus deſcriptiōe cō
tinetur

His quadrigis ut ſemper duces hoſtium acies perturbaturos ſe credebant in ſuas terrorē perſæpe uerterunt ut Antiocho maxime cōtigit: Nam Eumenes ubi eas uidit haud ignar9 pugnæ et q̃ anceps eſſet auxilii gen9 ſi quis pauorem magis iniiceret q̃ iuxta adoriretur pugna: ſagittarios funditoreſq; et iaculatores equitū non confertos: Sed q̃ maxime poſſet diſperſos excutere iubet ex omnibus ſimul partibus tela ingerere: Hæc uelut procella partī clamoribus diſſonis ita cōſternauit equos ut repente uelut effrenati

păſſim incerto curſu uagarent: Romani murices ferreos interram fundebant Qua hoſtes emiſſuros q̄drigas arbitrabātur: in quos cū̄ incidiſſēt paulo poſt ſaucii. pigri inutileſq; redebāt: EST & alia mirifica bellici curr9 nō falcati fo͞ra flabellis uēto q; in hūc modū adacti

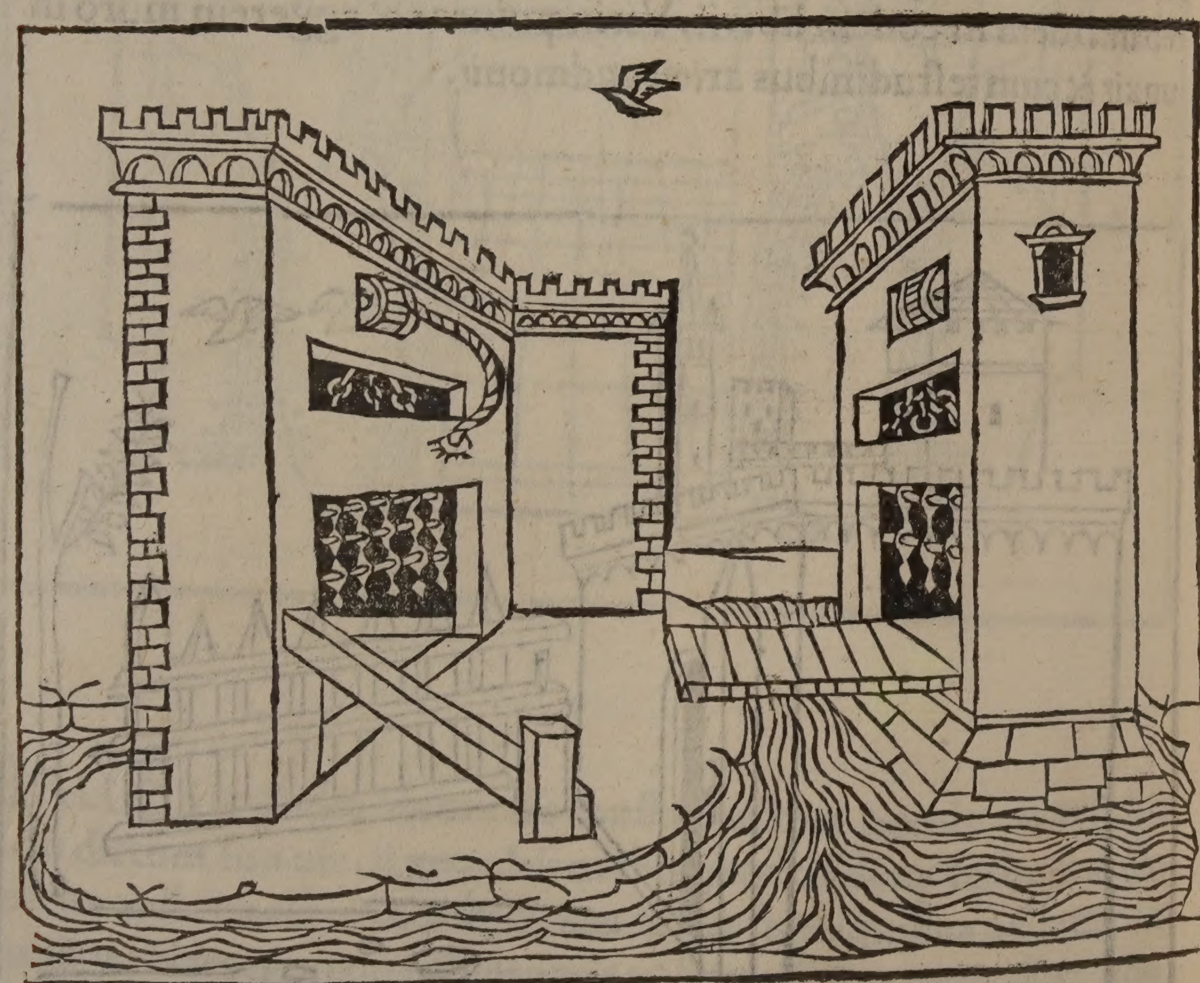

PALLOS & ſudes idem eſſe conſtat auctore Seruio quanq̄ bis idem dictum ſit a uir .ii geor. his uerbis quadrifidaſq; ſudes & acuto robore uallos: ualli namq; foſſarum fuſtes ſunt: quibus uallum præmunitur: Nam munitio ipſa proprie uallum dicitur neutraliter licet

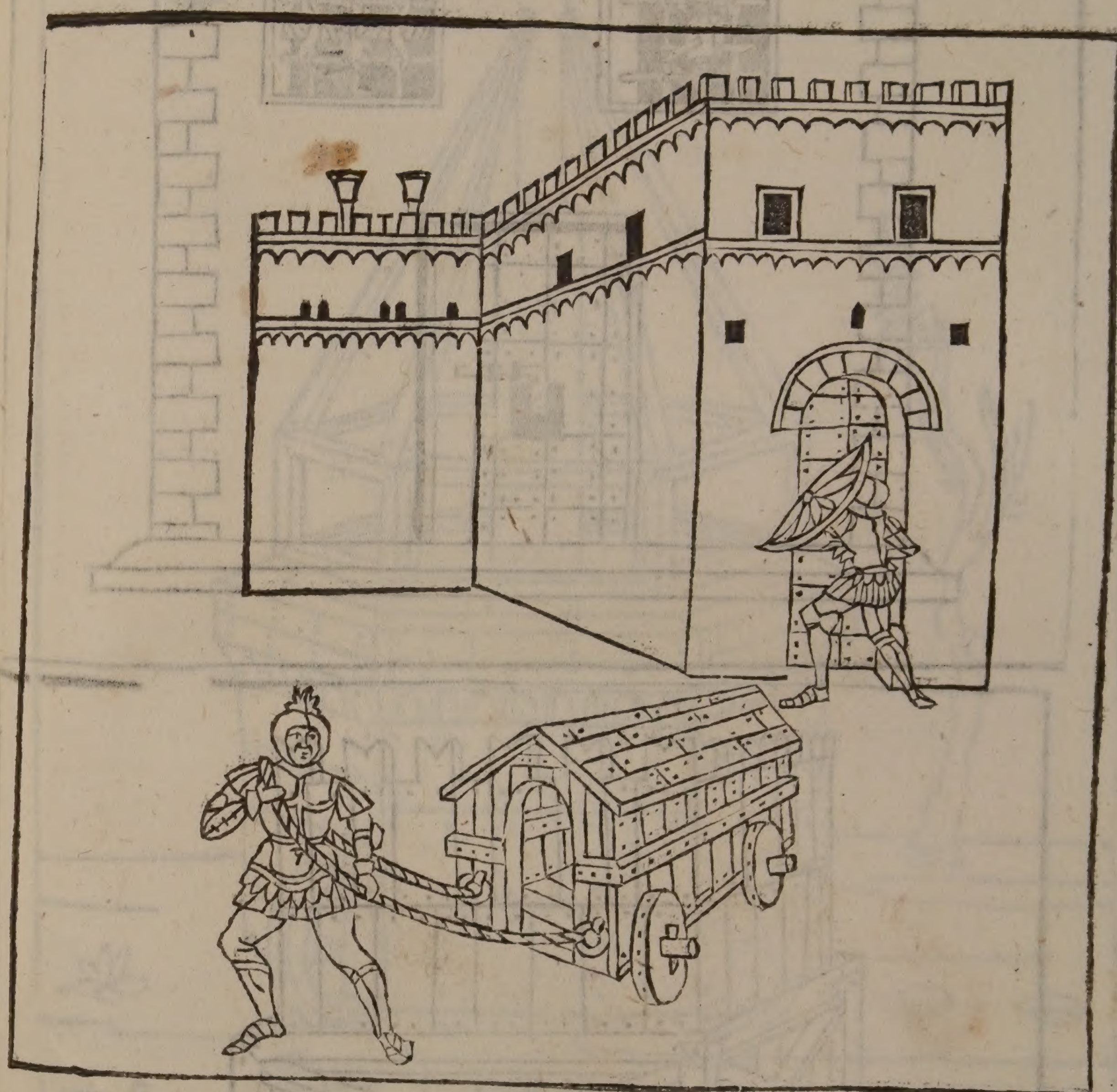
maſculino genere Albius Tibullus poſuerit: Non arces non uall9 erat ſomnumq́ꝫ petebat. Valli etiam denominatio teſte Varrone in de eſt ꝙ ea uaricare nemo poſſet: uel ꝙ ſingula ibi extrema bacilla furcilatam habent figuram litteræ. v. Terra autem illa quæ uallo facto propius ponitur: agger proprie dicitur. Abuſiue tamen & muros & munimenta omnia & omnem e terra ligniſq́ꝫ coaceruationē ad ſubruendas urbes ꝙ agantur & ducantur aggerem dicimus. Liuius li. iii. bel. macedo. Thaumatos eo tēpore ſūma ui expugnabat: aggeribus uineiſq́ꝫ & iam aries muris admotus erat. Idē in eodē Omnes inde ſpes pugnantibus in ui & armis & operibus erant undiq́ꝫ aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Idem ī eodem lib. vi. Hæc maior difficultas macedonibus erat ꝙ romani aggere & uineis & omnibus ſupra terram operibus aut in præliis eēnt ſubter macedones cuniculis oppugnabant. Idem in eodem: Sed armati frequentes quidam ignes etiam quos aggeribus iniicerent: ferebant. Idem in eodem lib. vii. Vtrinq́ꝫ uineas & aggerem muro iniunxit & cum teſtudinibus arietes admouit.

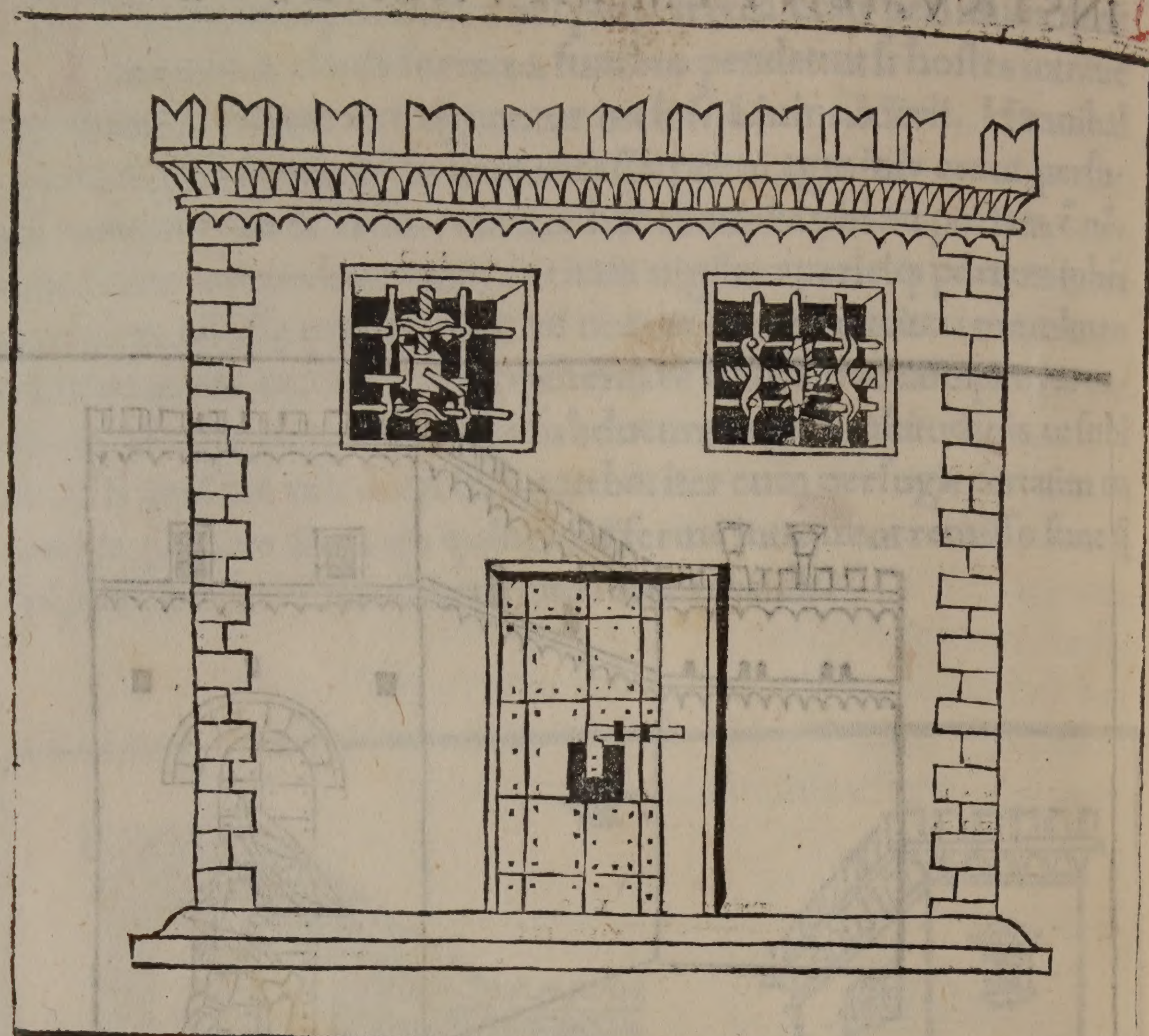
CRatheracta phenestra uel porta ferrea crati perſimilis quae annulis & clauis ferreis a funibus pendet: ut ſi hoſtes intrauerint demiſſa eadem extinguantur incluſi. Liuius. xxvii. Hannibal quarta uigilia ferme ad urbem acceſſit primi agminis erant perfugæ romanorum & arma romana habebant: hi ubi ad portam ẽ uẽtum latine omnes loquentes excitant uigiles apeririq; portam iubẽt conſulem adeſſe uigiles uelut ad uocem eorum excitari tumultuanti trepidatione moliri porta cratheracta clauſa erat eam partim uectibus leuant: partim funibus ſubducunt in tantũ altitudinis ut ſubire recti poſſent uix dum ſatis patebat iter cum perfugæ certatim ruunt per portam & quom quingenti ferme intraſſent remiſſo fune q̃ ſuſpenſa erat cratheracta magno ſonitu cecidit.

INSTRVMENTVM EXVRENDI PORTAM

Inſtrumentum perfrigendi catharactam uel ſeneſtram ferream

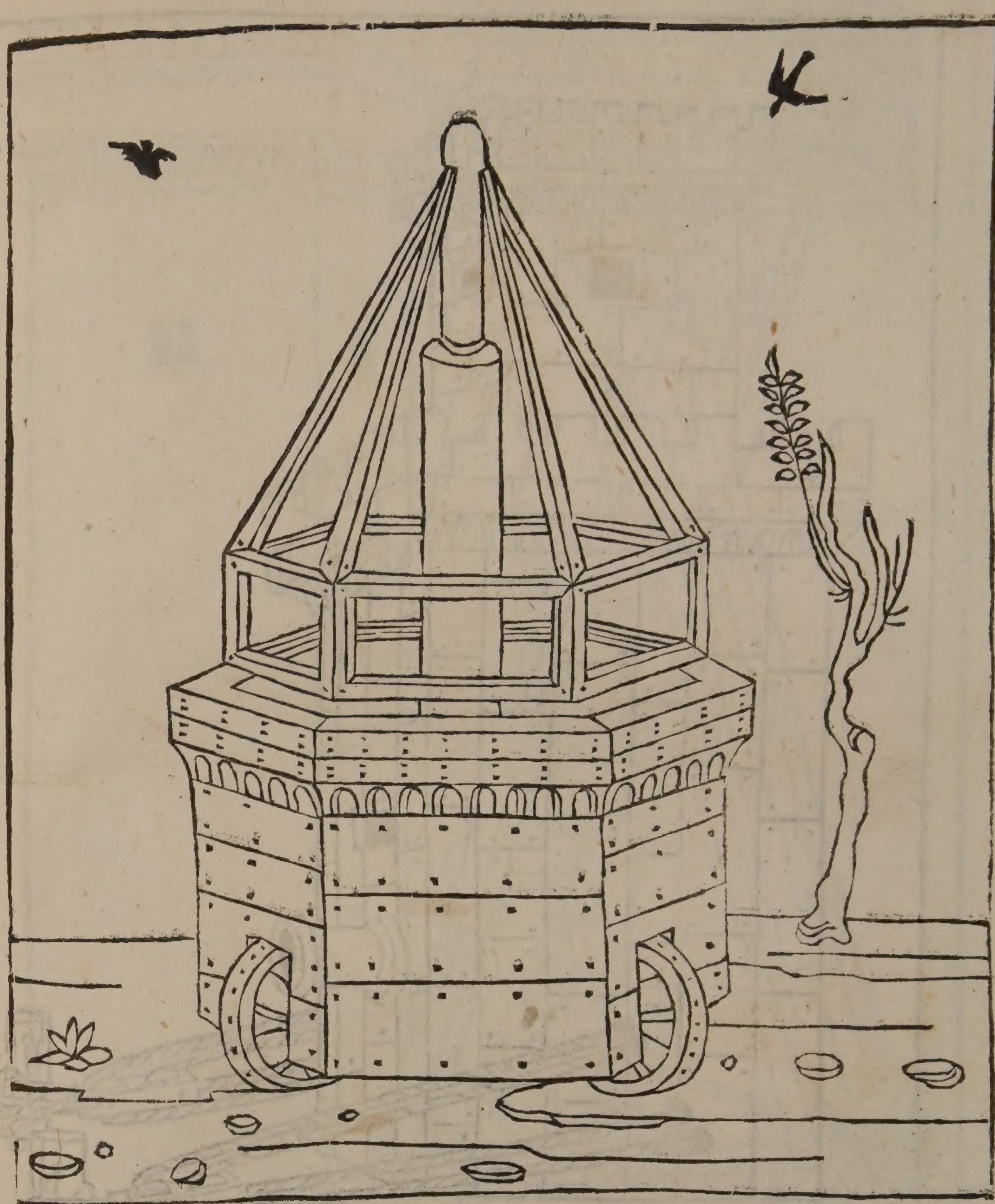

Turris in ſublime ductilis

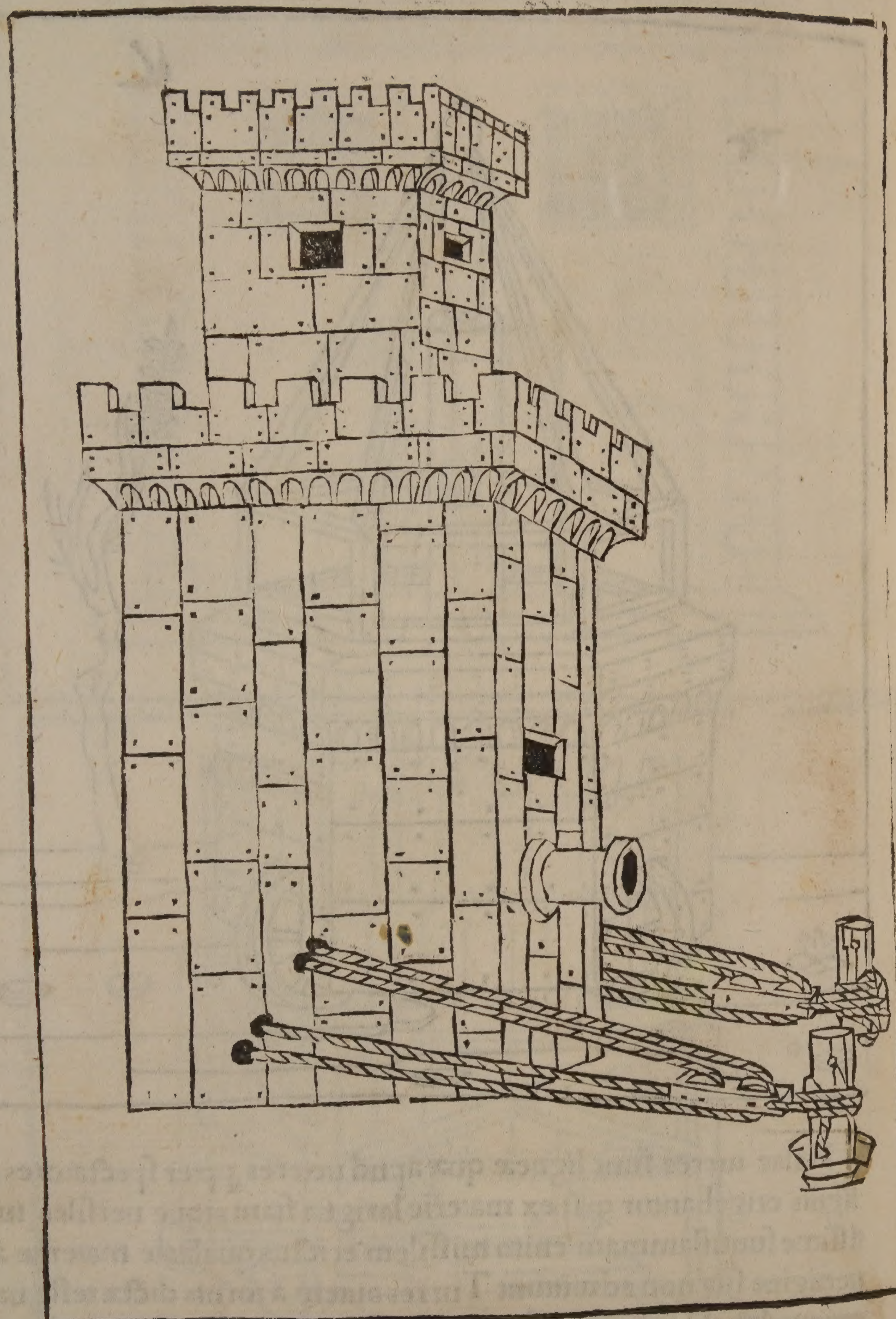
¶ Turis mobilis ac uerſilis omnia munimenta aduerſe urbi ſuperans altitudine ſua q̄ admota cathapultis baliſtiſq; per omnia tabulata ciſpoſitis hoſtiū muros defēſoribus nudat

Machina urbium expugnatrix Plutarchus in Demetrii uita

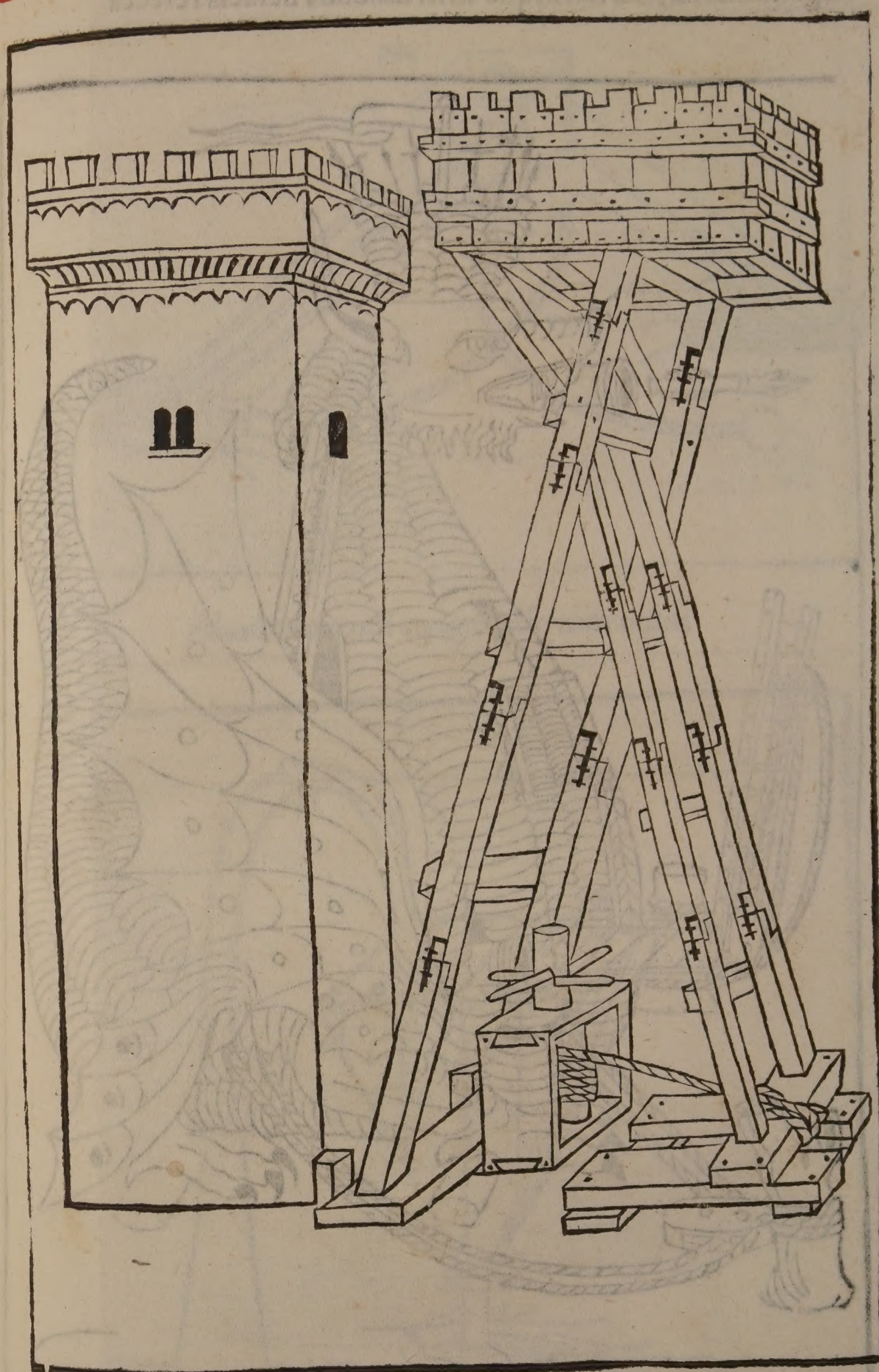

¶ Halae turres ſunt ligneæ quæ apud ueteres ꝑpter ſpectatores a lignis erigebantur ꝗ ſi ex materie larigna fiant atque uerſiles tutiſſime ſunt: flammam enim miſſilem et ictus qualitate materiæ ac uertigine ſua non admittunt Turres autem a tornis dictæ teſte uarrone: uelut alii ꝗ torretes ſint et recte: hæ enim tam etſi quandoque quadratæ ſint: procul tamen uidentibus rotundæ exiſtimātur: ideo

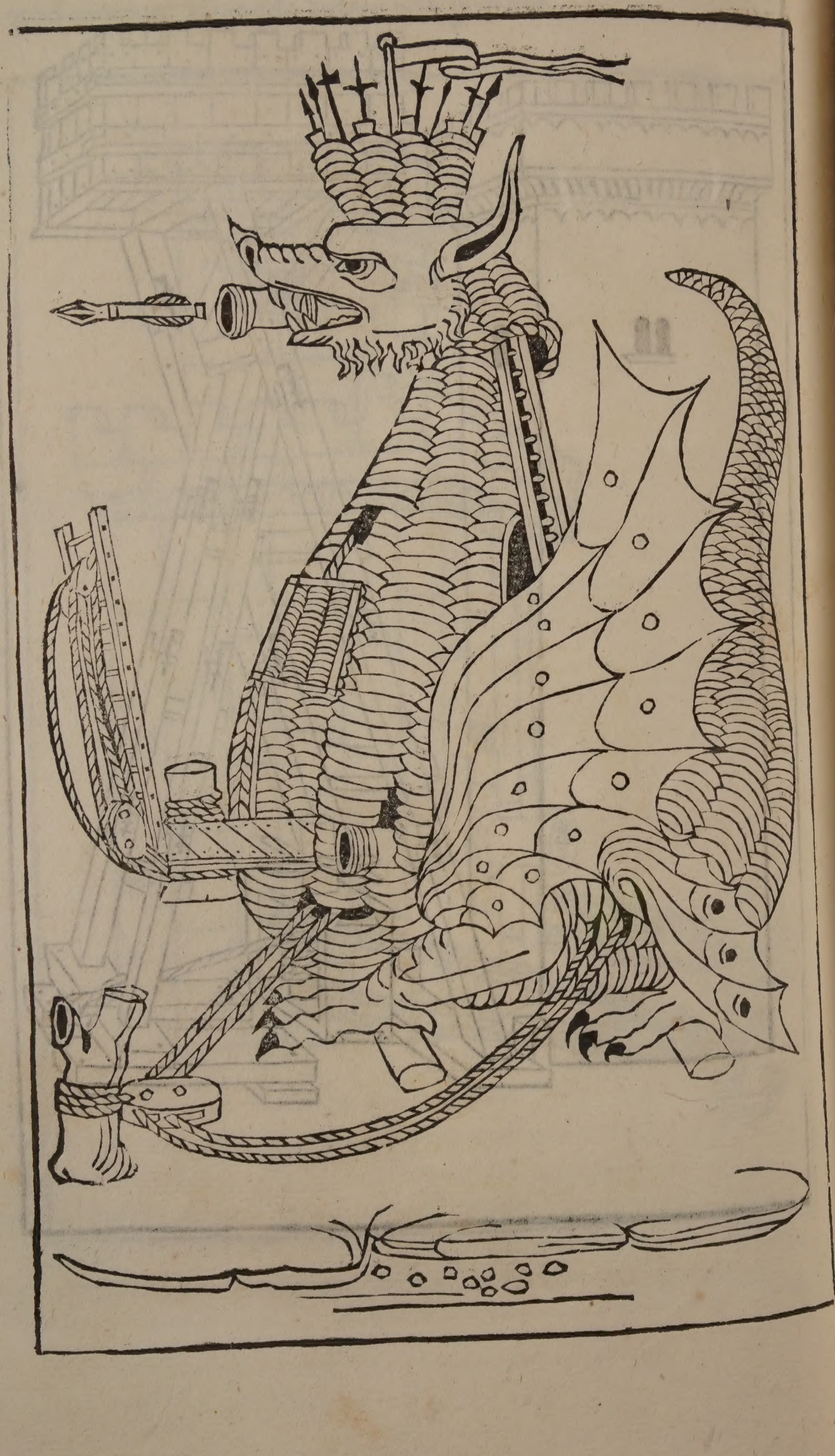
quiã oĩs cuiuſq; anguli ſimnlachrũ ꝑ longũ aeris ſpacium euaneſcit atq; cõſumitur &t rotũdũ uidetur. Rotundæ itaq; aut poligoneæ ſũt fac ẽdæ quadratas enim machinæ celerius diſſipant ĩ rotunditatibꝰ q; ad centrum adigendo ledere non poſſunt.

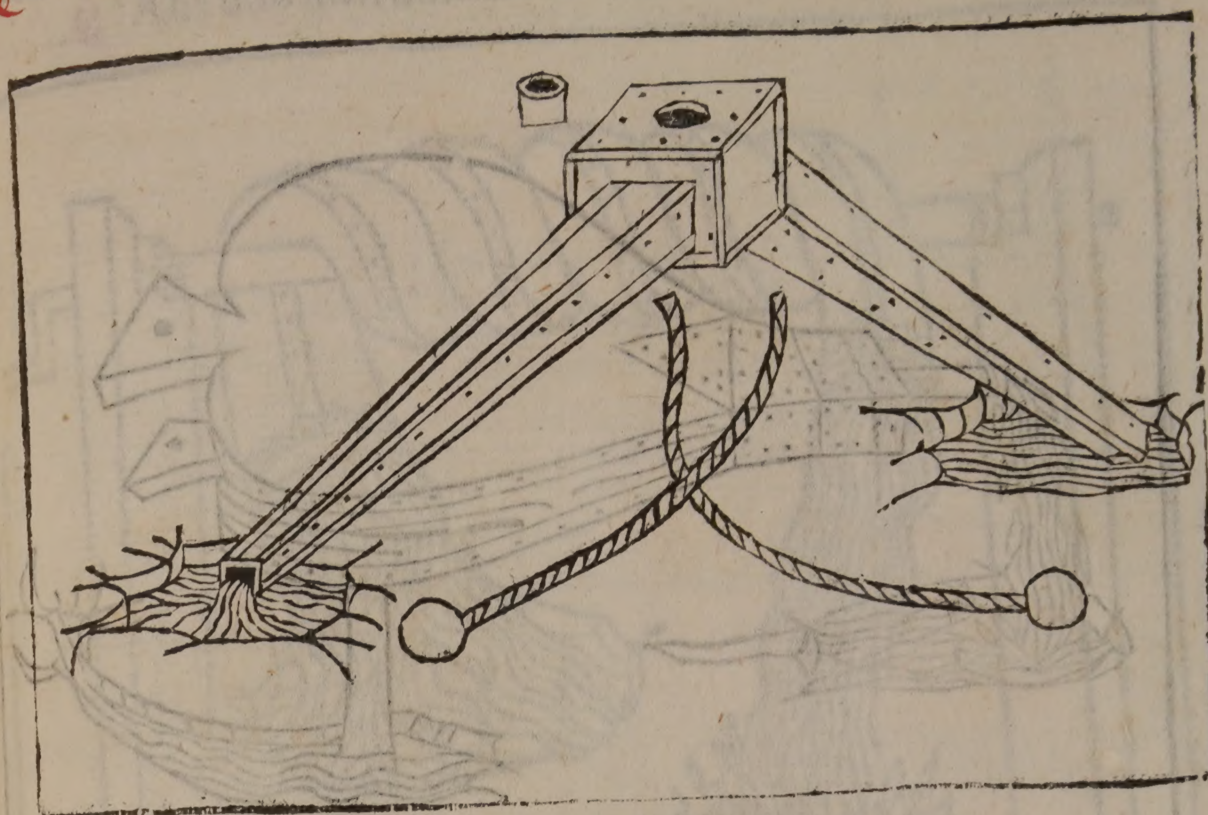
EXPVGNANDE TVRRIS INSTVMENTVM

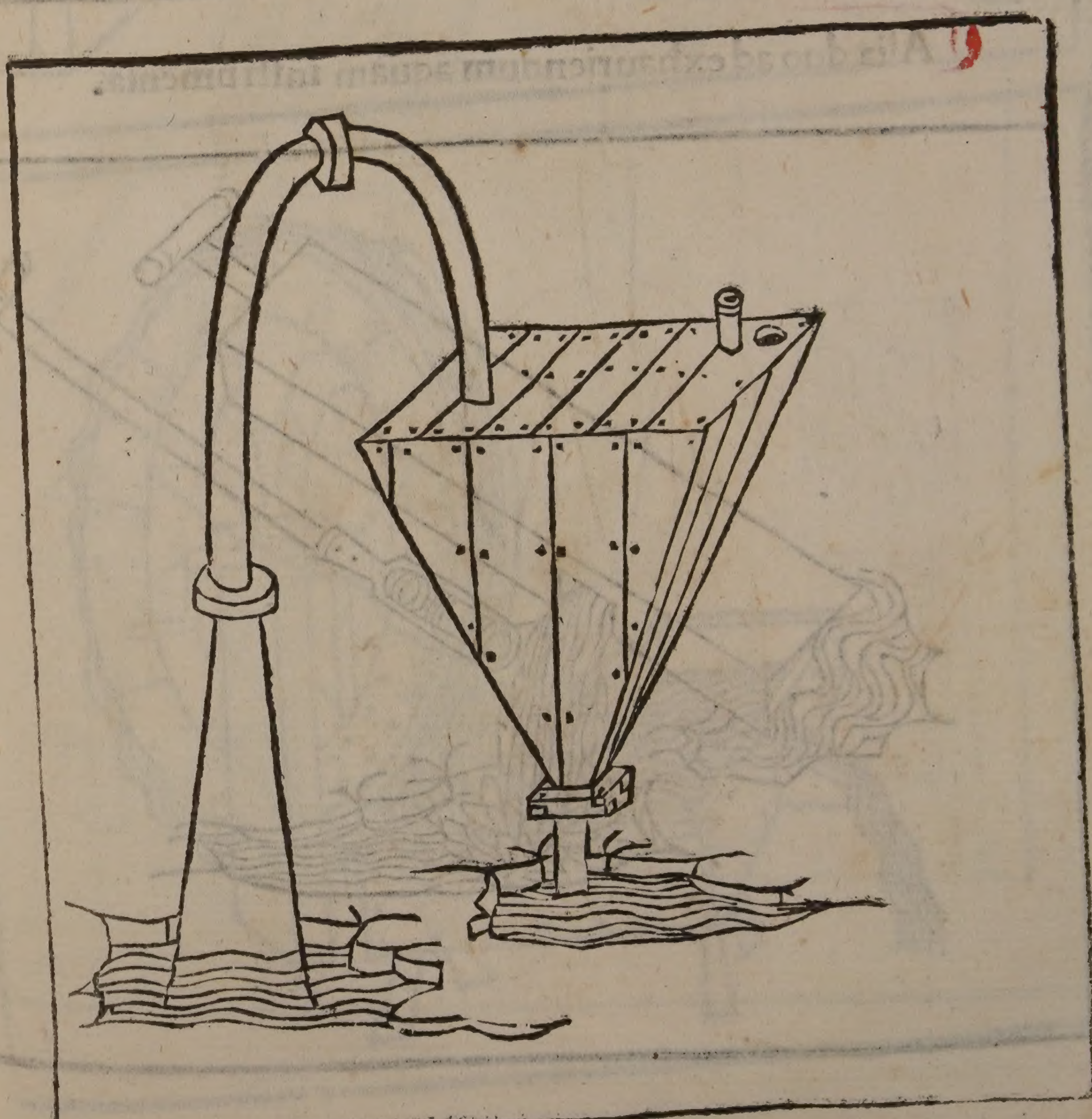
Arabica machina ad expugnationem urbium magna et ingens ui
rispontibus ſchalis uariiſque inſtrumentis bellicis refecta

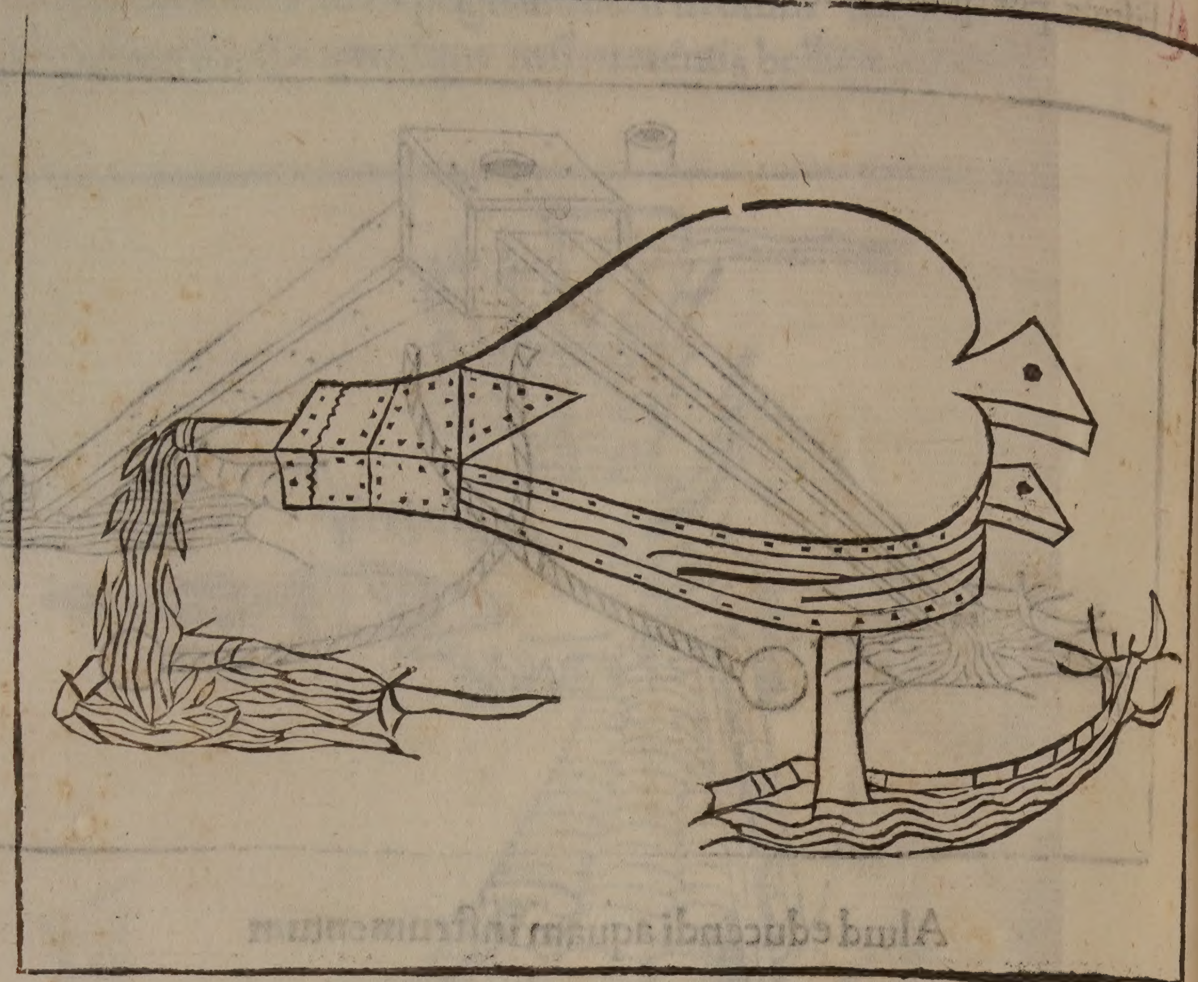

Fiſtula per quam a foſſā a uel caſtello aquā exhauriendo educas

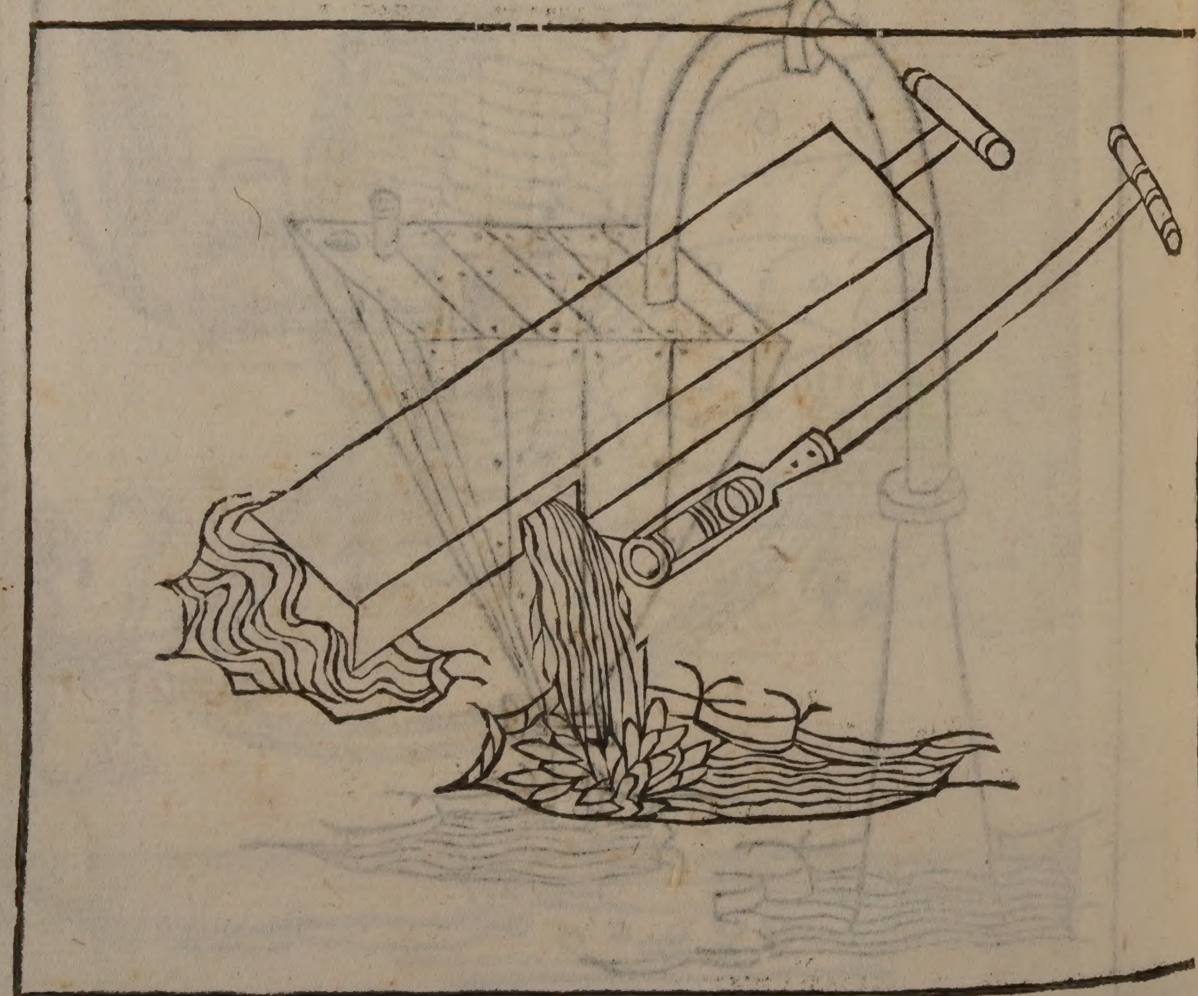

Aliud educendi aquā inſtrumentum

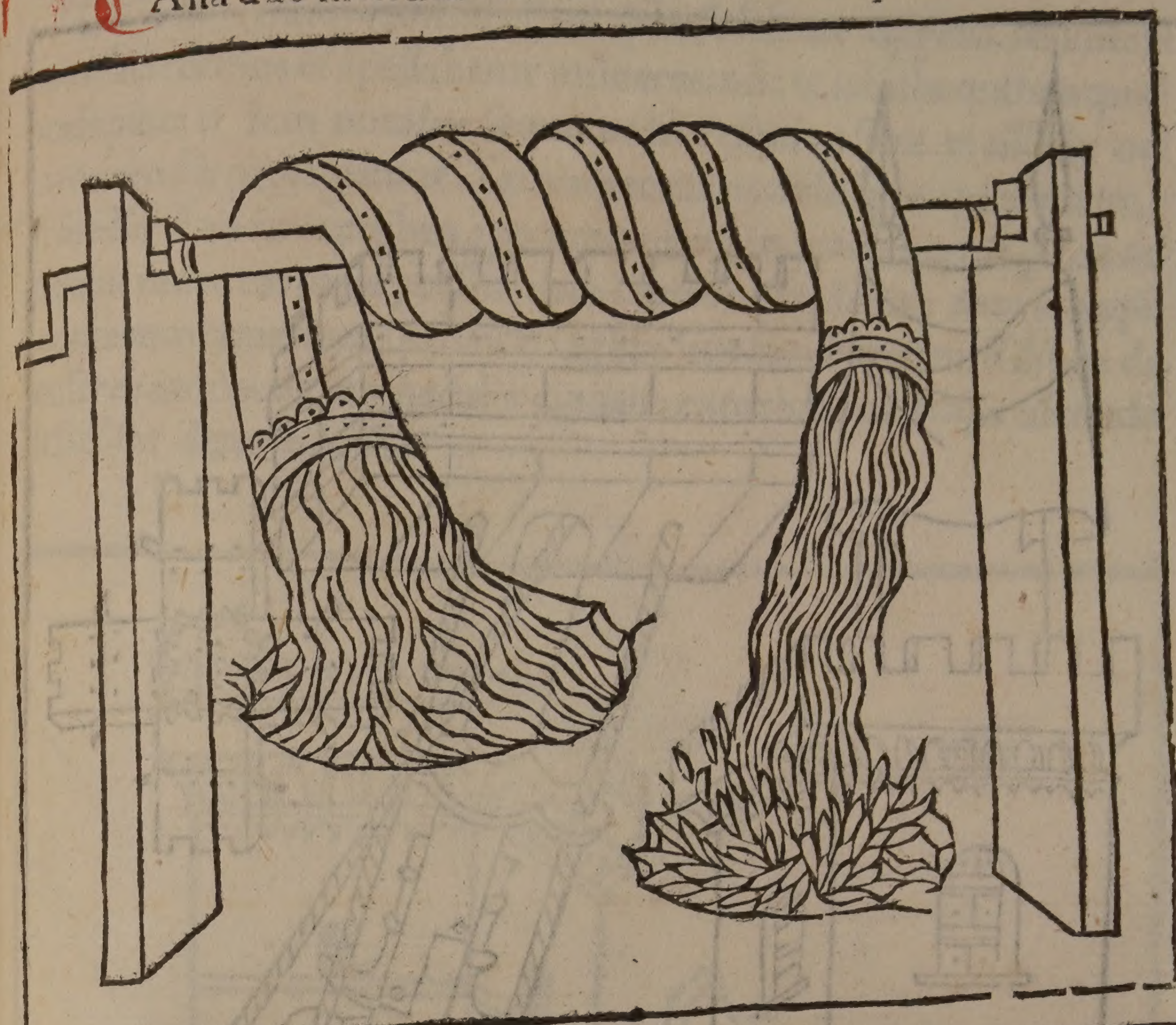

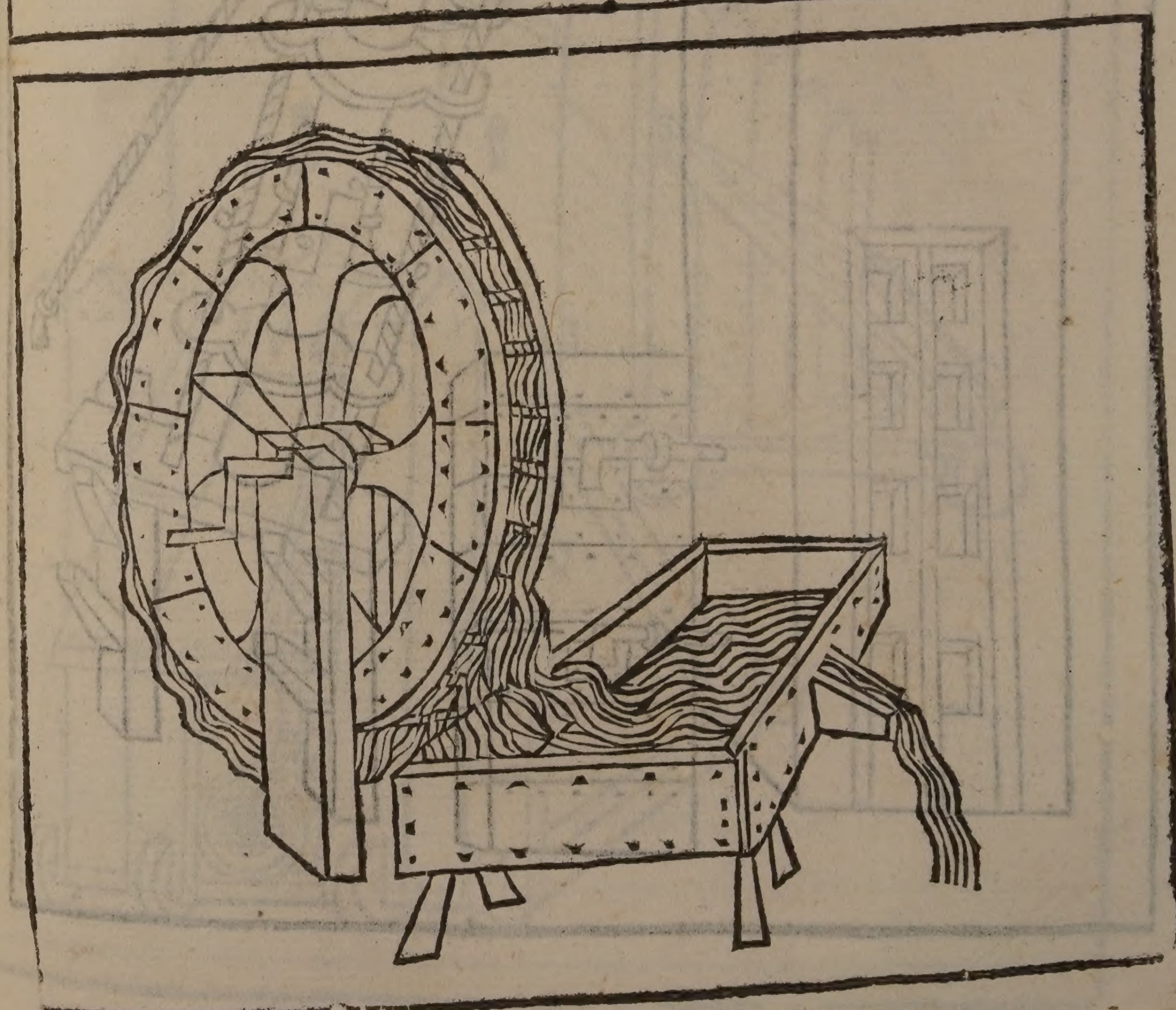

¶ Alia duo ad exhauriendum aquam inſtrumenta.

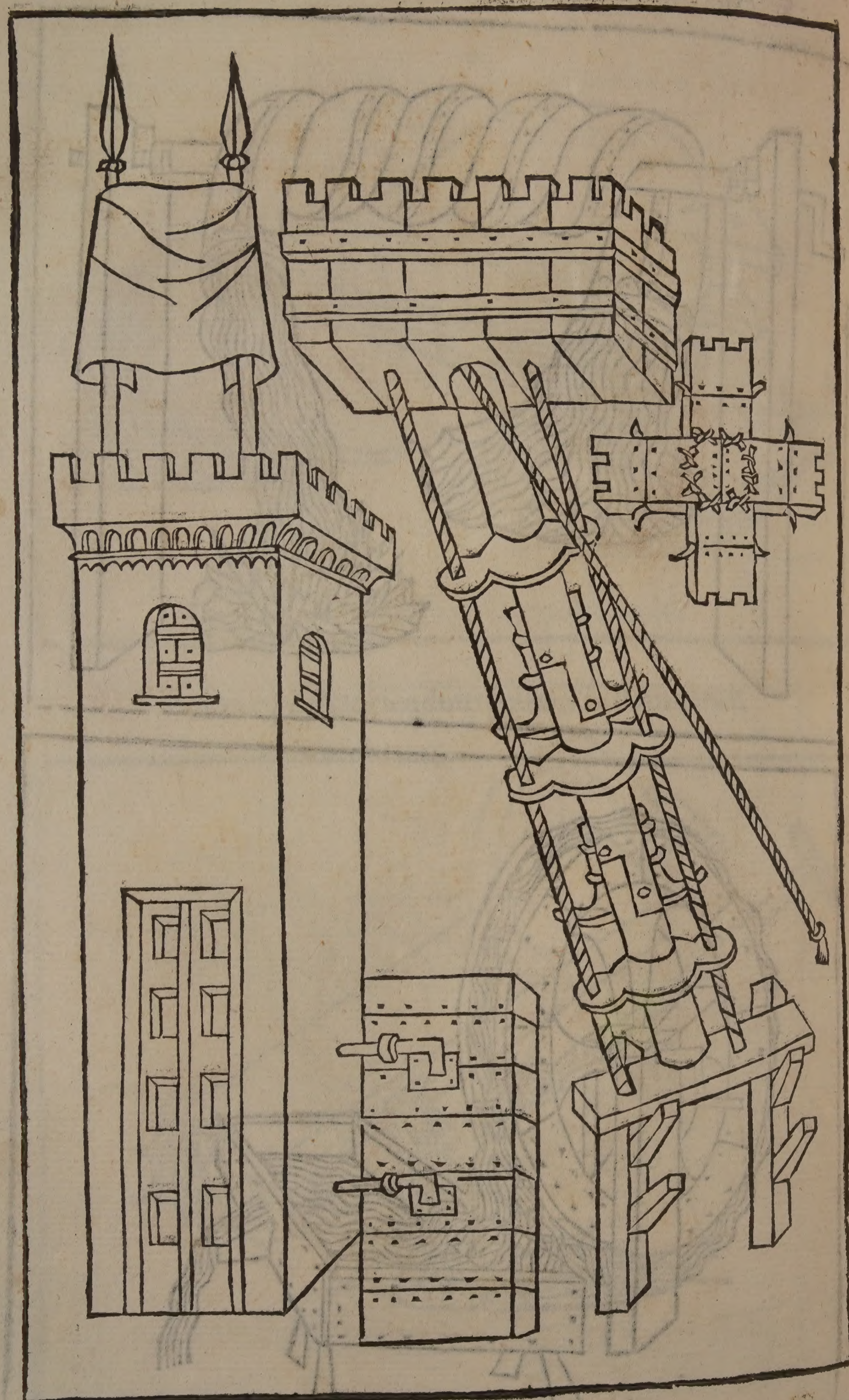

¶ Alia duo inſtrumenta ad hauriendum aquam

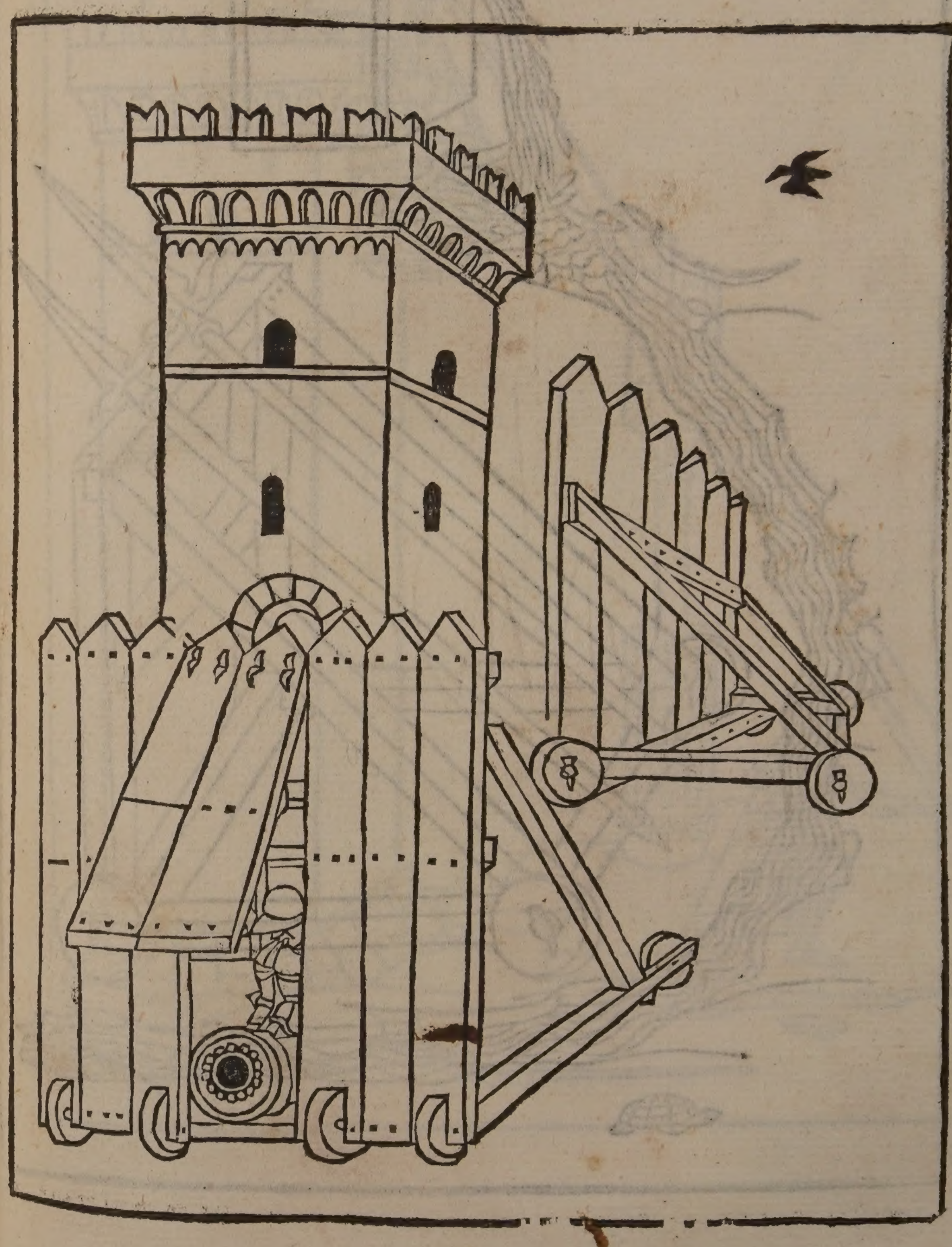

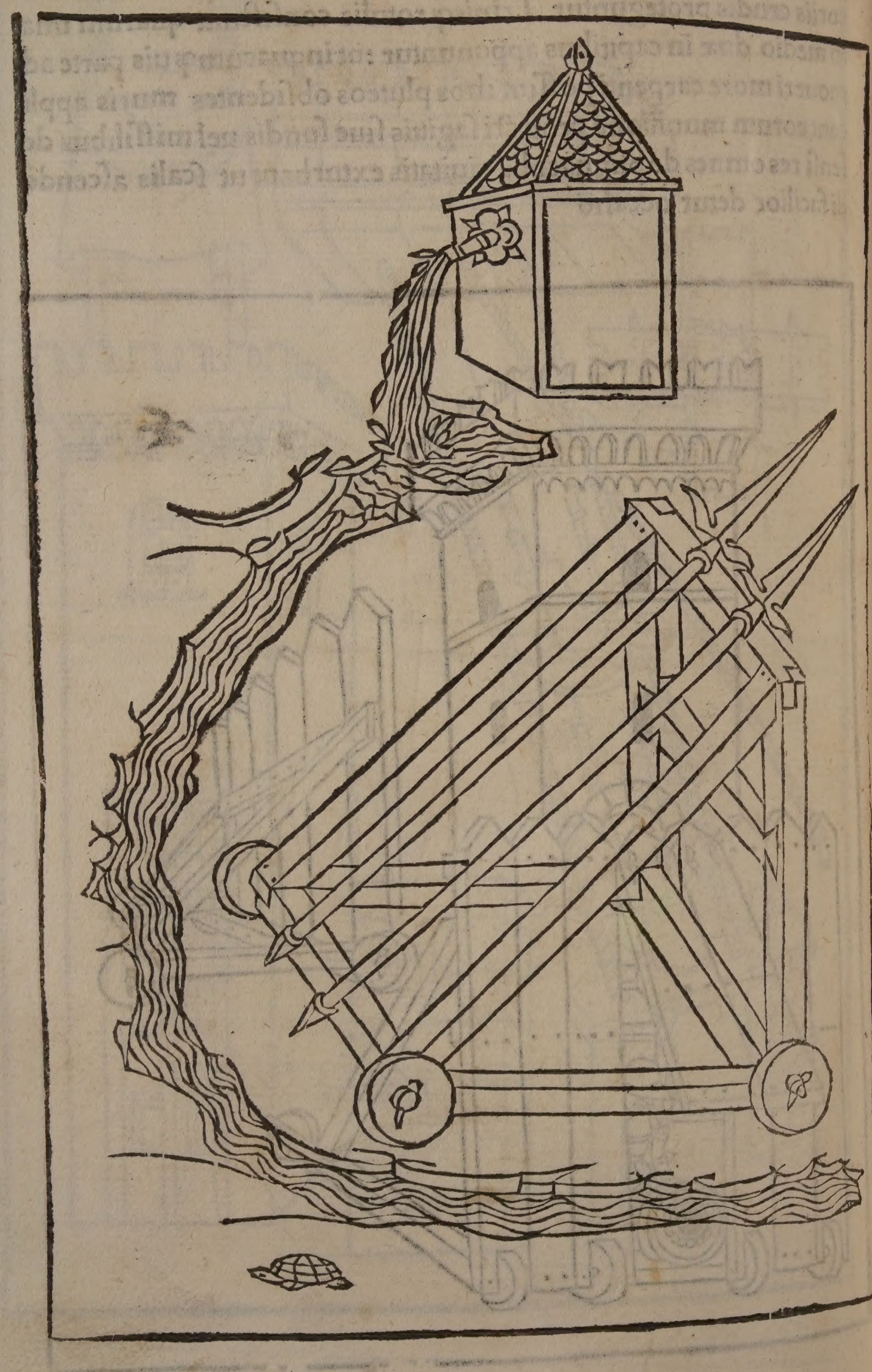
Pons pro defenſione.

PLVTEI crates e uimine ſunt q̄uæ ſolebant opponi militibus opus facientibus et apellabātur militares: nūc & tabulæ quibus quid præſepitur eodem nomine ſequntur hi e uimine ſunt et ciliciis uel coriis crudis proteguntur Triniſq; rotulis conſiſtunt quarum una in medio duæ in capitibus apponuntur: ut inquacumq; uis parte ad moueri more carpenti poſſint: hos pluteos obſidentes muris applicant eorum munitione protecti ſagittis ſiue fundis uel miſſilibus defenſi res omnes de pugnaculis ciuitatis exturbant ut ſcalis aſcendē di facilior detur occaſio

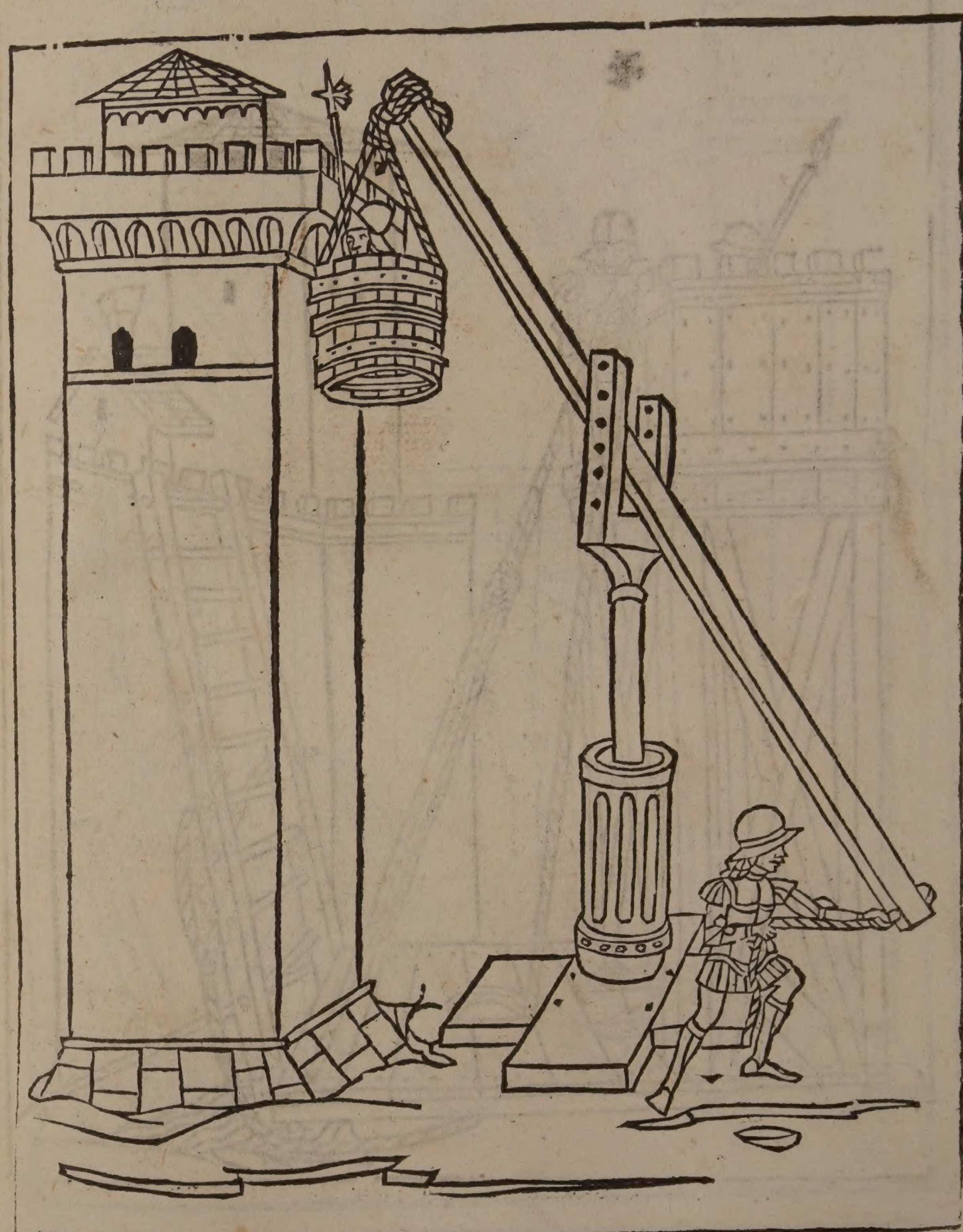
Inſtrumentum anguſti loci eundi hoſtibꝰ obuiam uelint nolint cui pone ſtet fnnditorꝝ ſagittariorꝝ q̄ tela miſſilia ſpargentium manus

n'uelint,nolint cui
gentium manus

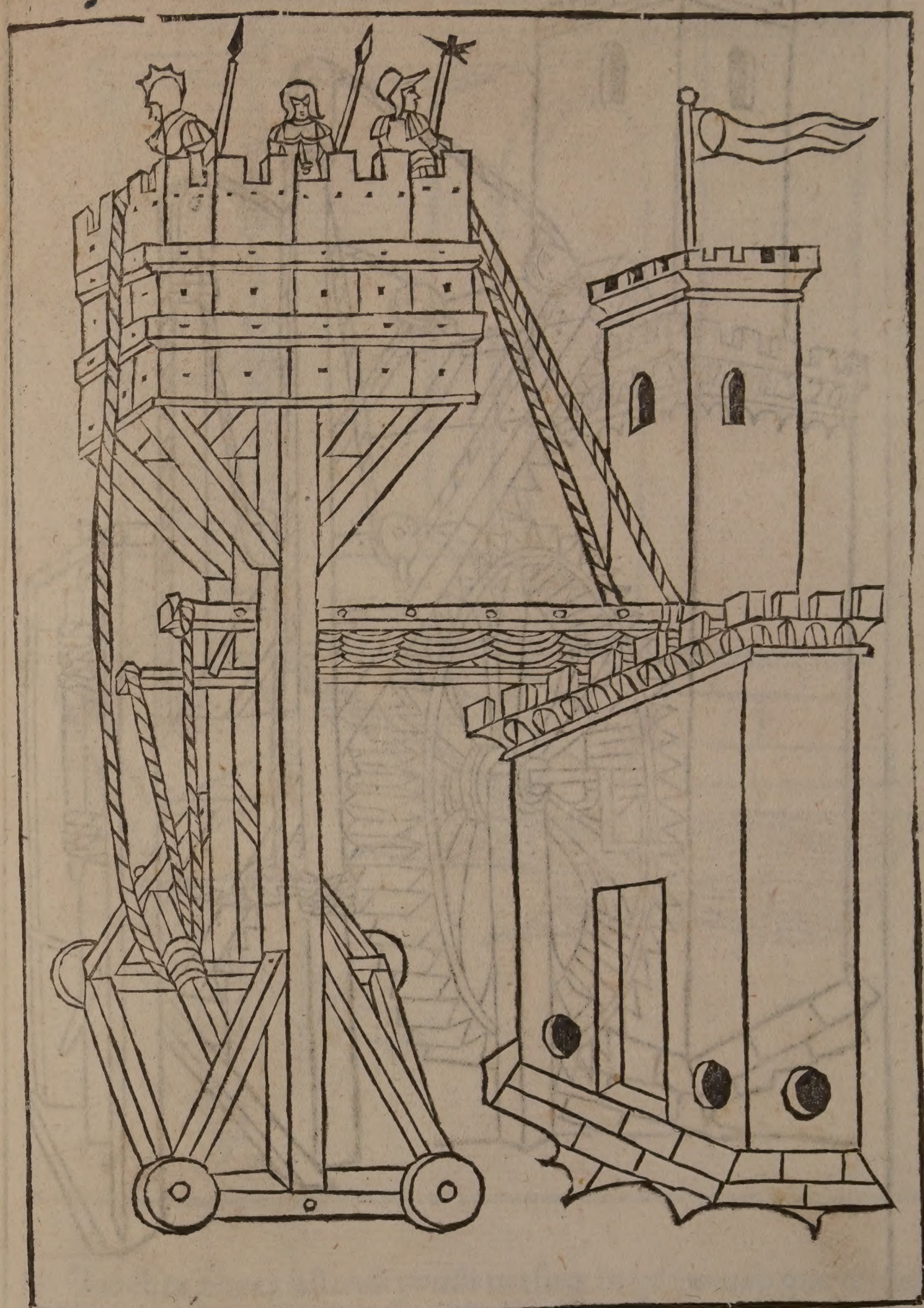
Telonum dicunt a longitudine quotiens una trabs in terrā praealtae defigitur quom in ſummo uertice alia tranſuerſa trabs longior dimenſa medietate connectitur eo libramento ut ſi unum caput dimerſerit aliud erigatur: in uno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina in qua pauci collocantur armati: tūc per funes attracto depreſſoq; alio capite eleuati imponuntur in murum ubi tuto ſtantes & hoſtibus nocere & proſpicere poſſint & renunciare q̃s res aduerſarii conentur efficere. Telonis autem forma hæc eſt.

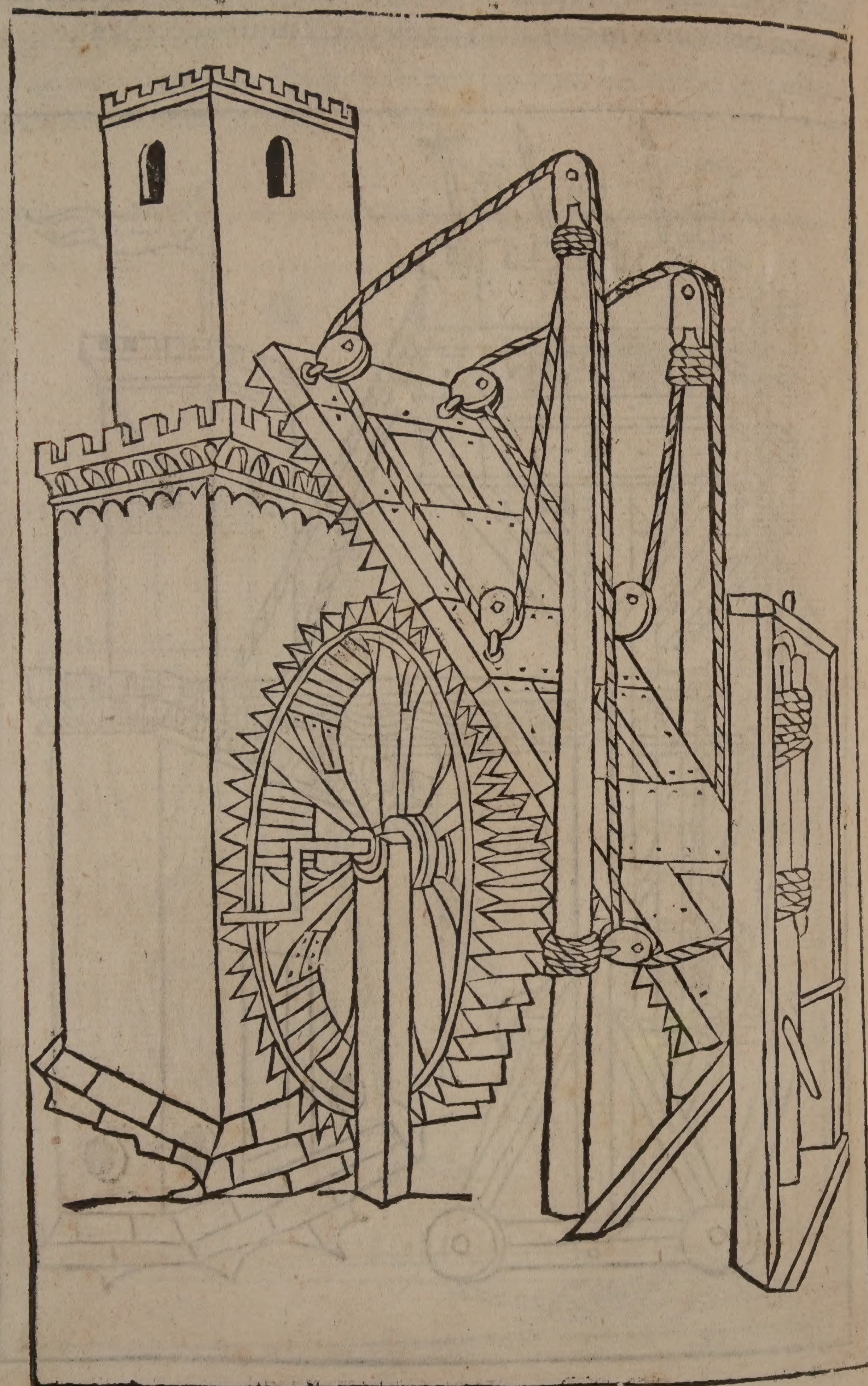
¶ Sambuca dicitur ad ſimilitudinem cythare uel organi machinã: qua urbs opugnatur. nã quemadmodum in cythara uel organo cordæ ſunt: ita in trabe quæ iuxta trabem ponitur funes ſunt interdumq; qui de ſuperiori parte turricule pontem laxant trocles ut deſcendant ad murum ſtatimq; de turri exeunt bellatores & per eam tranſeuntes mœnia urbis inuadunt.

Exoſtra pons dicitur qui de turri lignea in murum repente producitur: factus eſt duabus trabibus ſeptuſq; uiminẽ : quem ſubito ꝓlatum inter turrem murumq; conſtituunt & per eã egredientes machinam bellatores in ciuitatem tranſeunt & muros occupant.

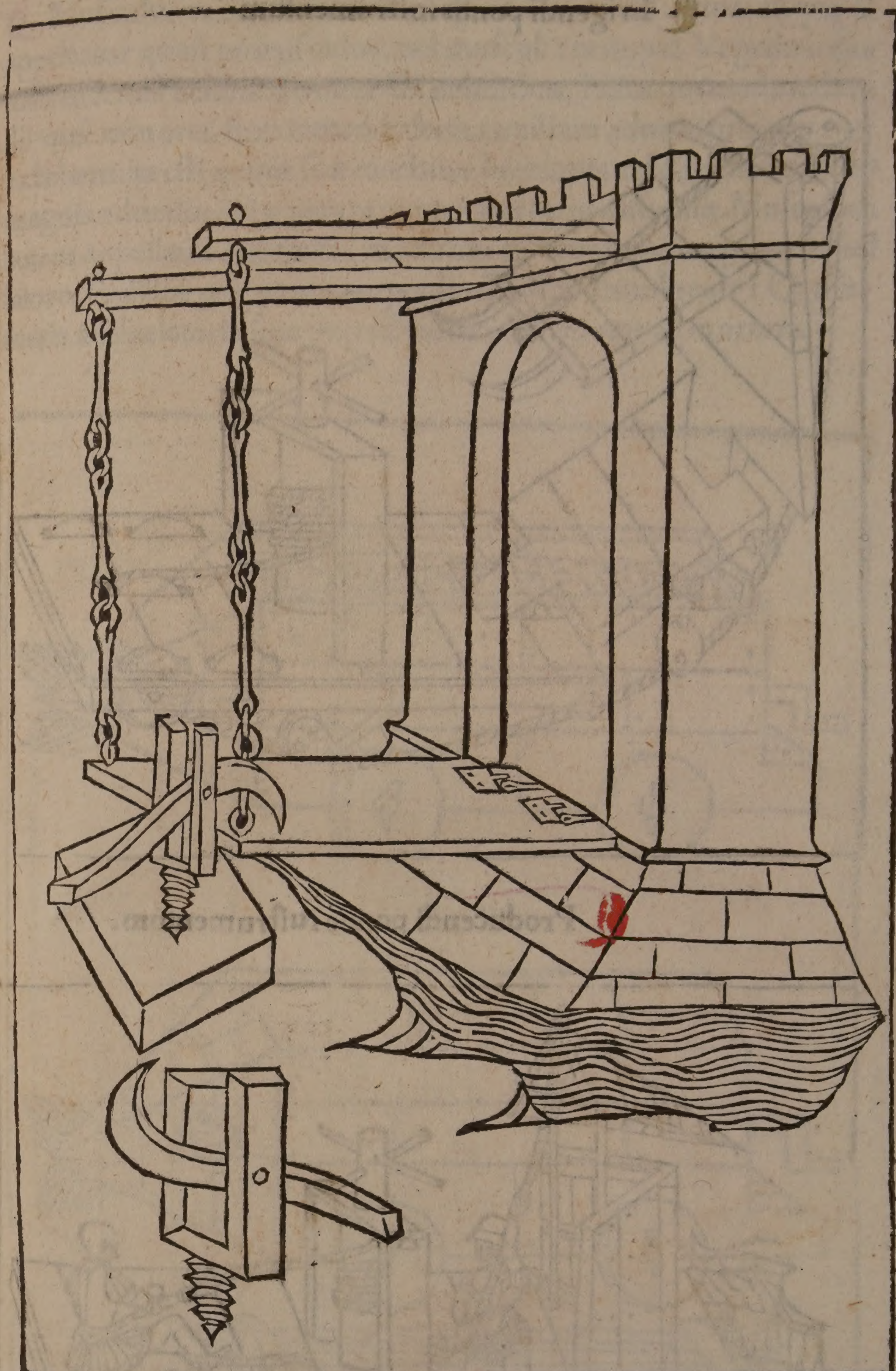

¶ Rota dentata pontem producẽs cum gradibus quibuſdam intus ad motum & hominum aſcenſum per eam.

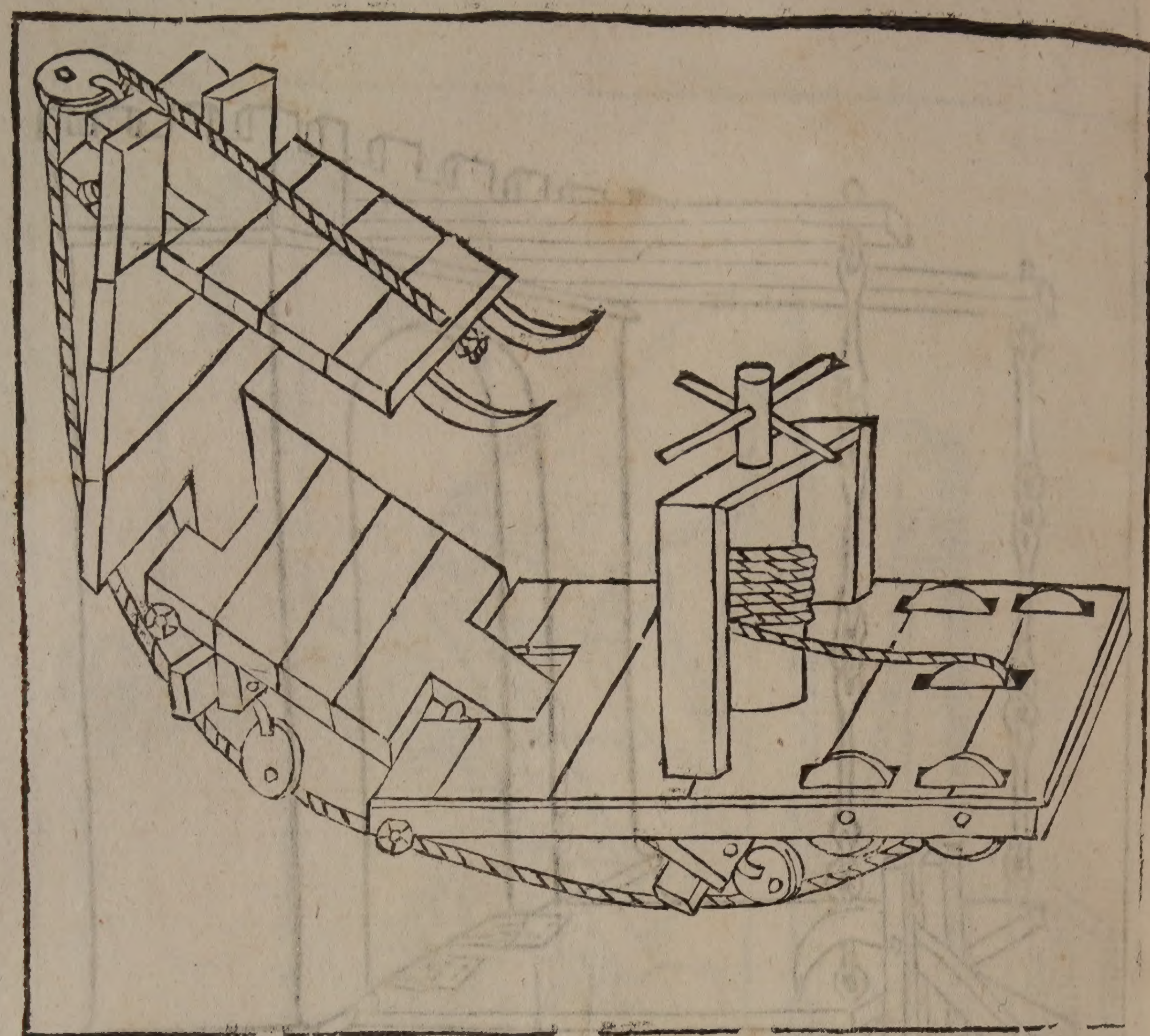
ſdam intus ad

Terebra ferrea ſiſtendi pontis uerſiſꝗ in ipſius caſu quo minus erigatur in ſublime hoſtibusꝗ urbis ingreſſus.

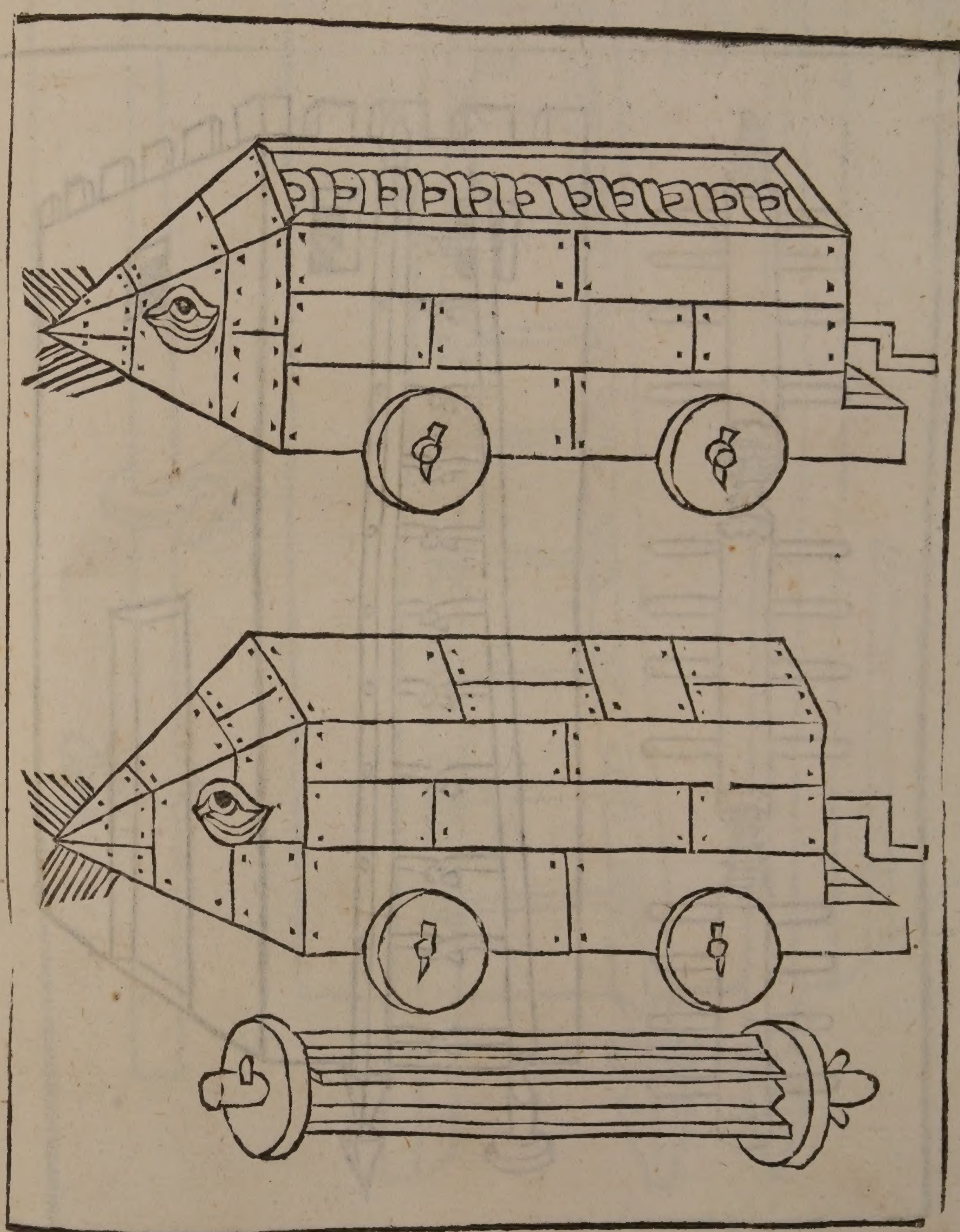
Erigendi pontis inſtrumentum

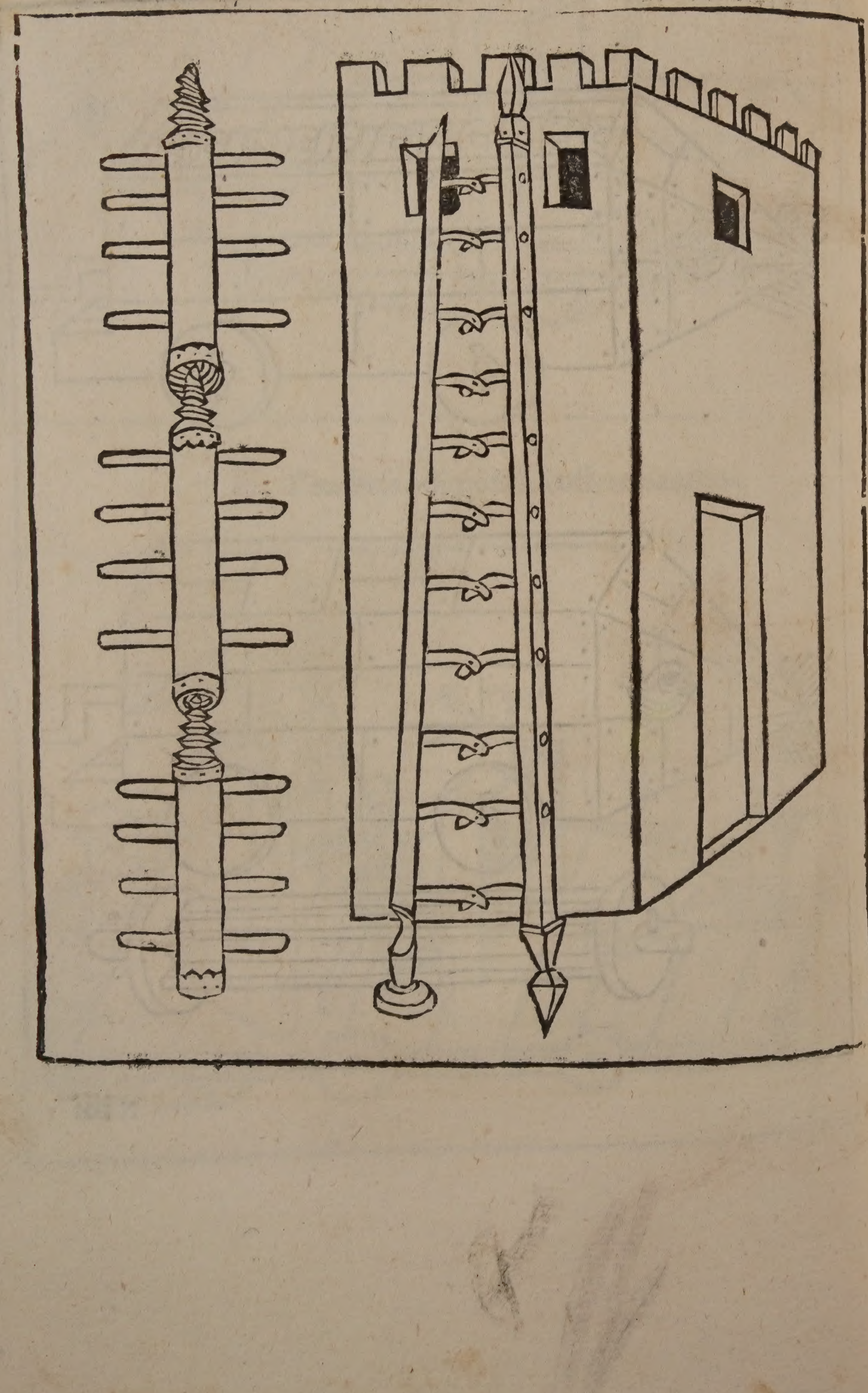
Producendi pontis iuſtrumentum.

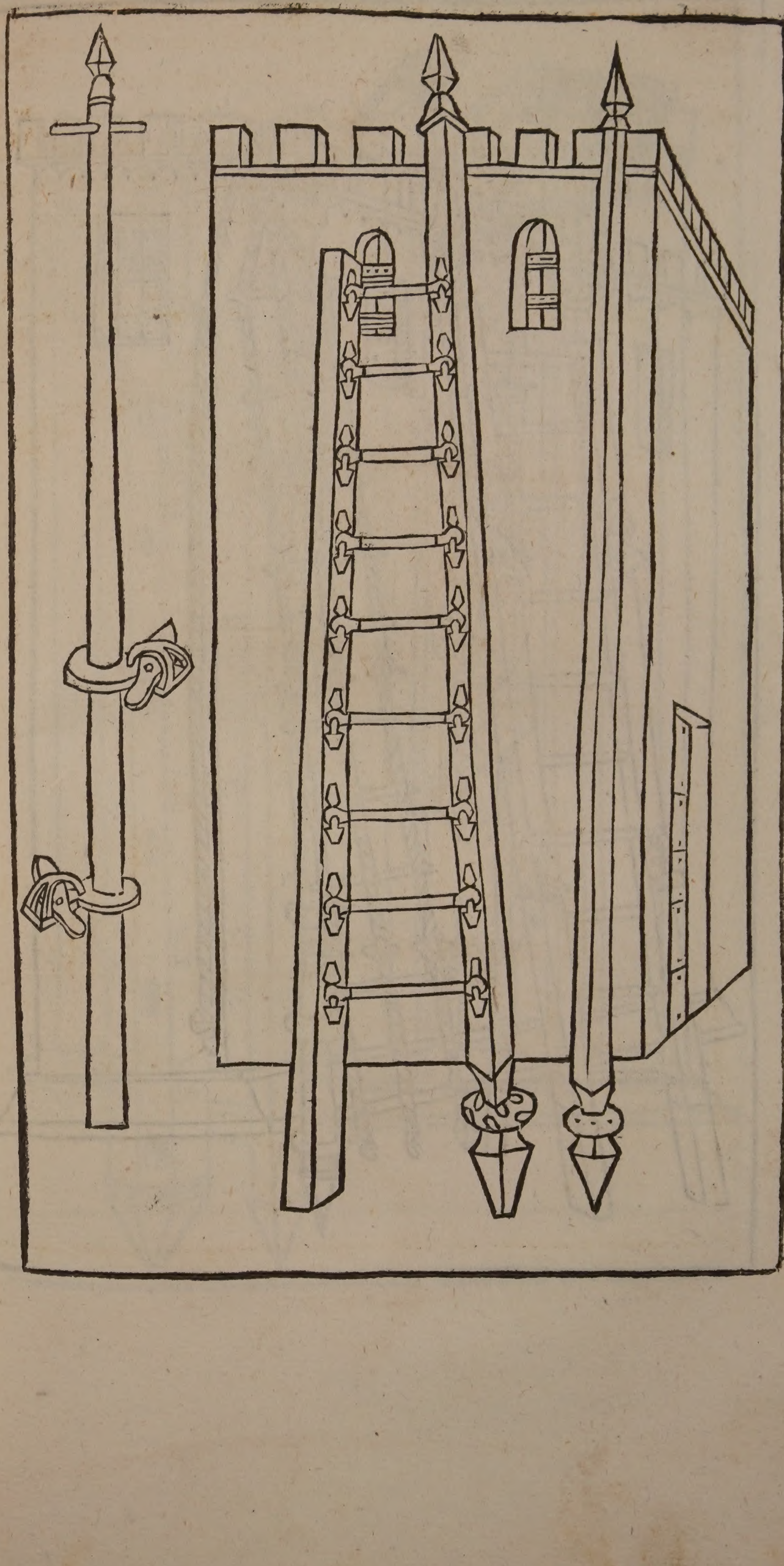
Muſculus cuniculo fit ſimilis: qūo murus præfoditur: exquo & appellatur quaſi muruſculus: uel muſculi: ut inquit Vegetius renatus a marinis belluis nomen ſibi uendicant: Nam quemadmodum illi quū minores ſint: tamen balenis auxilium adminiculūq; iugiter exhibent: ita iſti quum ſint machinæ breuiores uel deputatæ turribꝰ magnis aduentu illa ꝑ parant uiam itineraq; præmuniūt. Muſculum autem appellauit antiquitas machinas minores: quibus protecti bellatores ſudibus præ munitas oppidorū foſſas demoliretur: Quibꝰ turris ambulatoria ſine impedimento iungeretur ad murum.

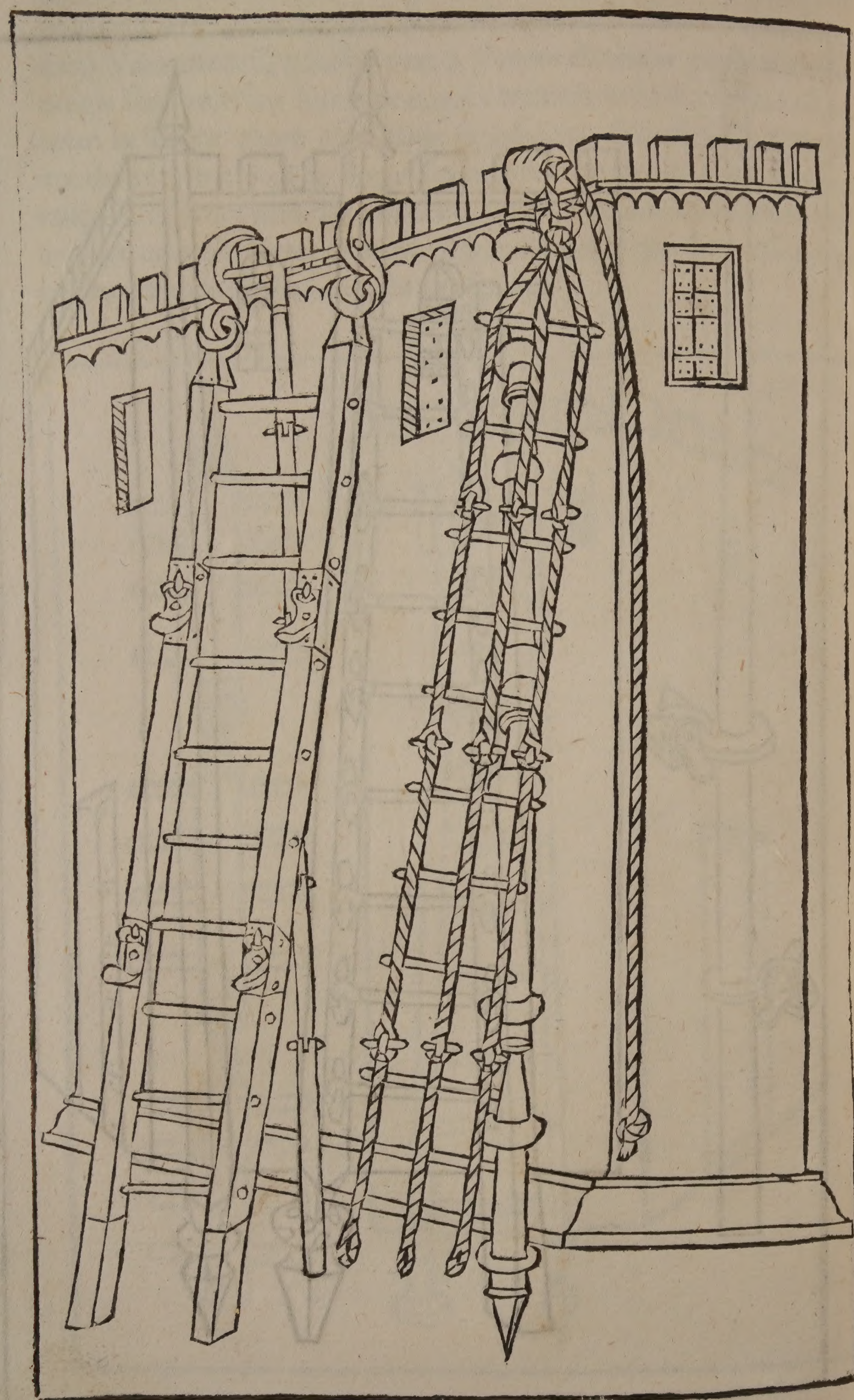
Scala licet a quibuſdam ſingulariter uſurpetur & ſacris in litteris
In libro Gene. uidit Iacob ſcalam : ſcriptum ſit : ſcalæ tamen ſecun
dum Varronem Quintilianum & Focam dicuntur ꝓprie aut latine
magis ſiue unæ ſint ſiue plures quia numeri tantum pluralis eſt no
men: ut litteræ quom epiſtolam ſignificant. Saluſtius in iugurthi
no: deinde ubi unæ atqꝫ alteræ ſcalæ communitæ ſint qui ſuperſtete
rant afflicti ſunt: non dixit una atqꝫ altera. haꝝ autem formam uari
am licet ac multiformem facile qſqꝫ intelliget Siquæ ſunt infra pictu
ræ lineamentis oculis ſubiecta proſpiciet.

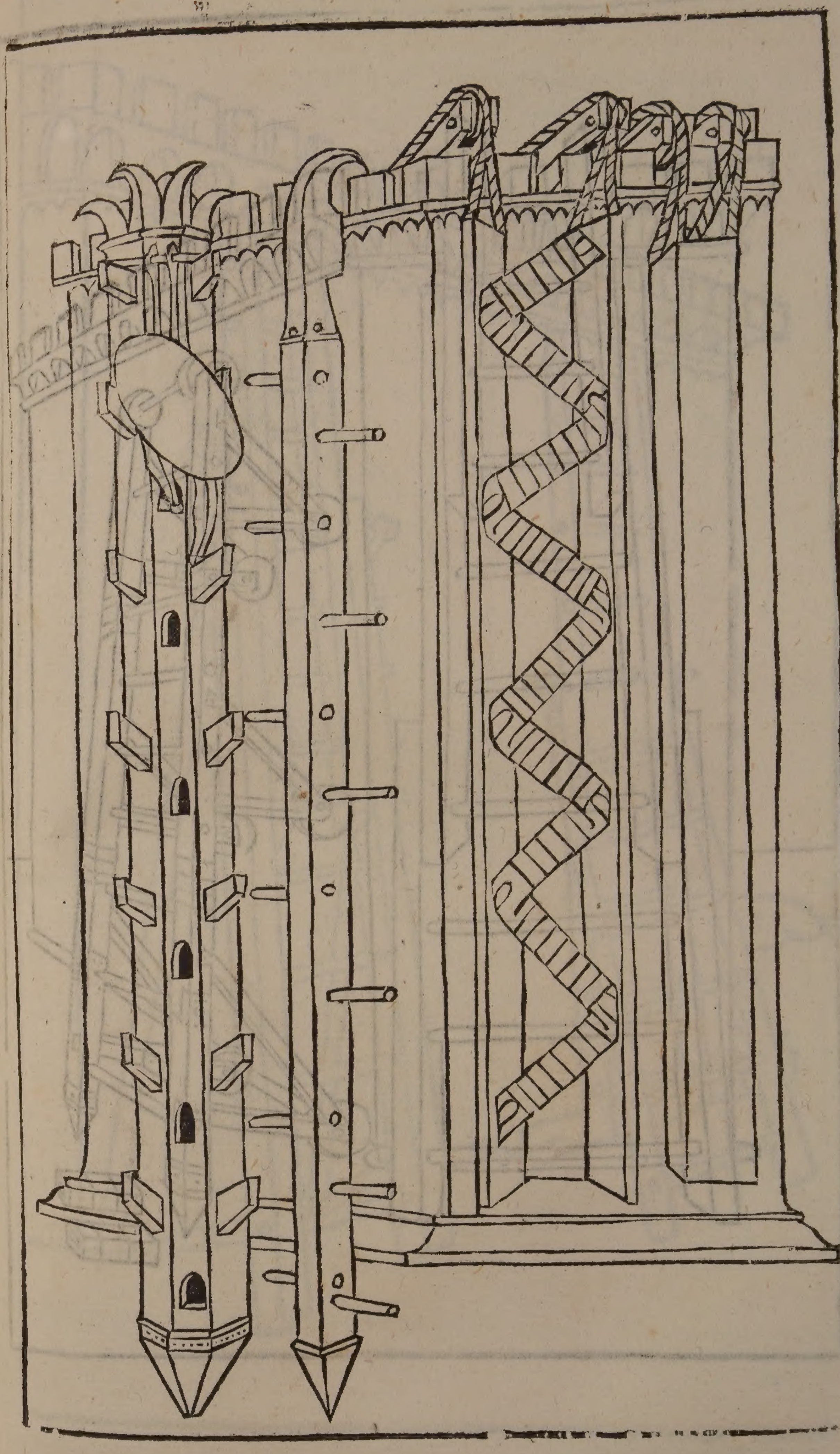
Calceus cum annulo ferreo. Aliud genus ſcalæ.

¶ Aliæ ſcalæ diſiunctæ

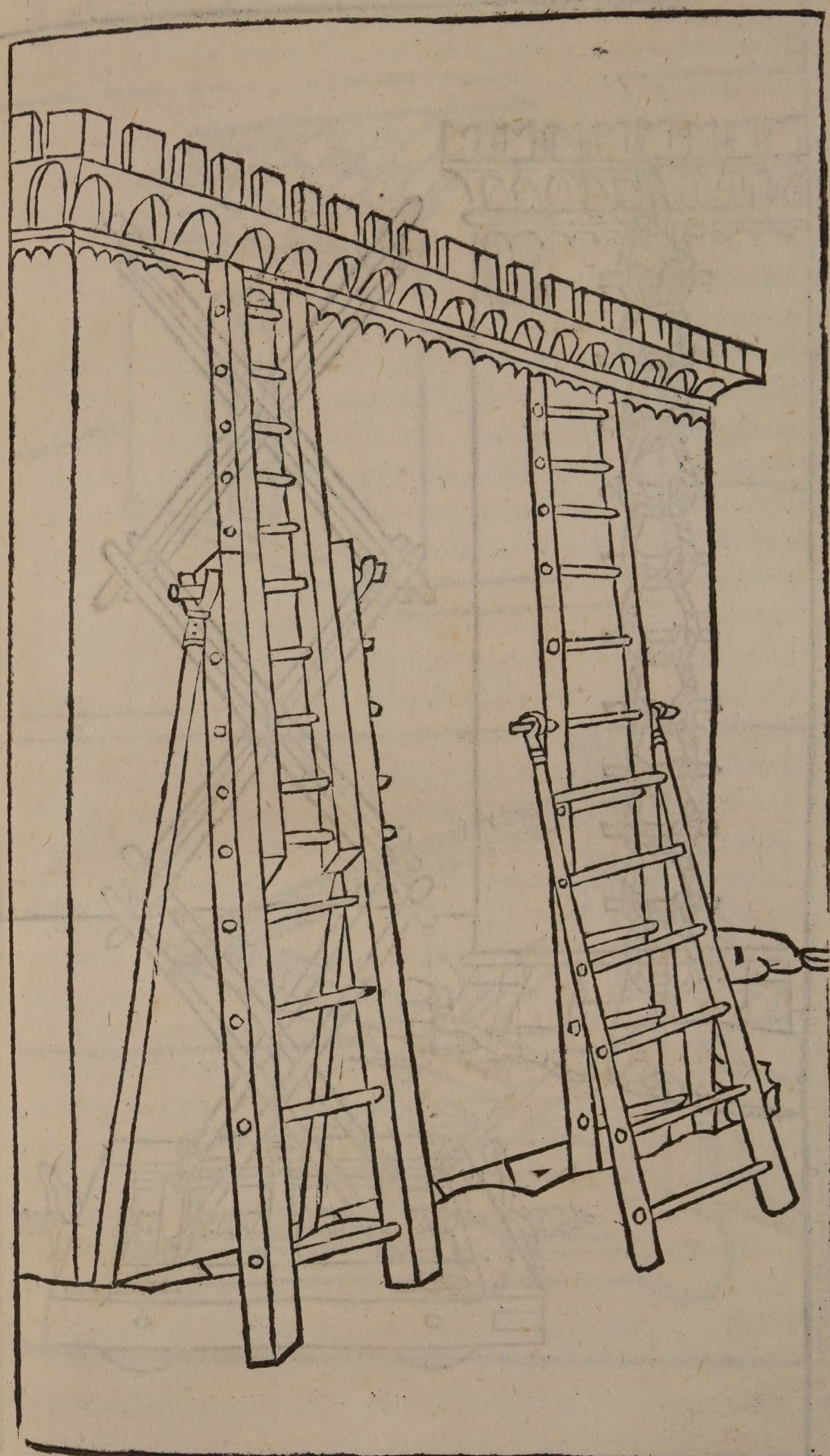

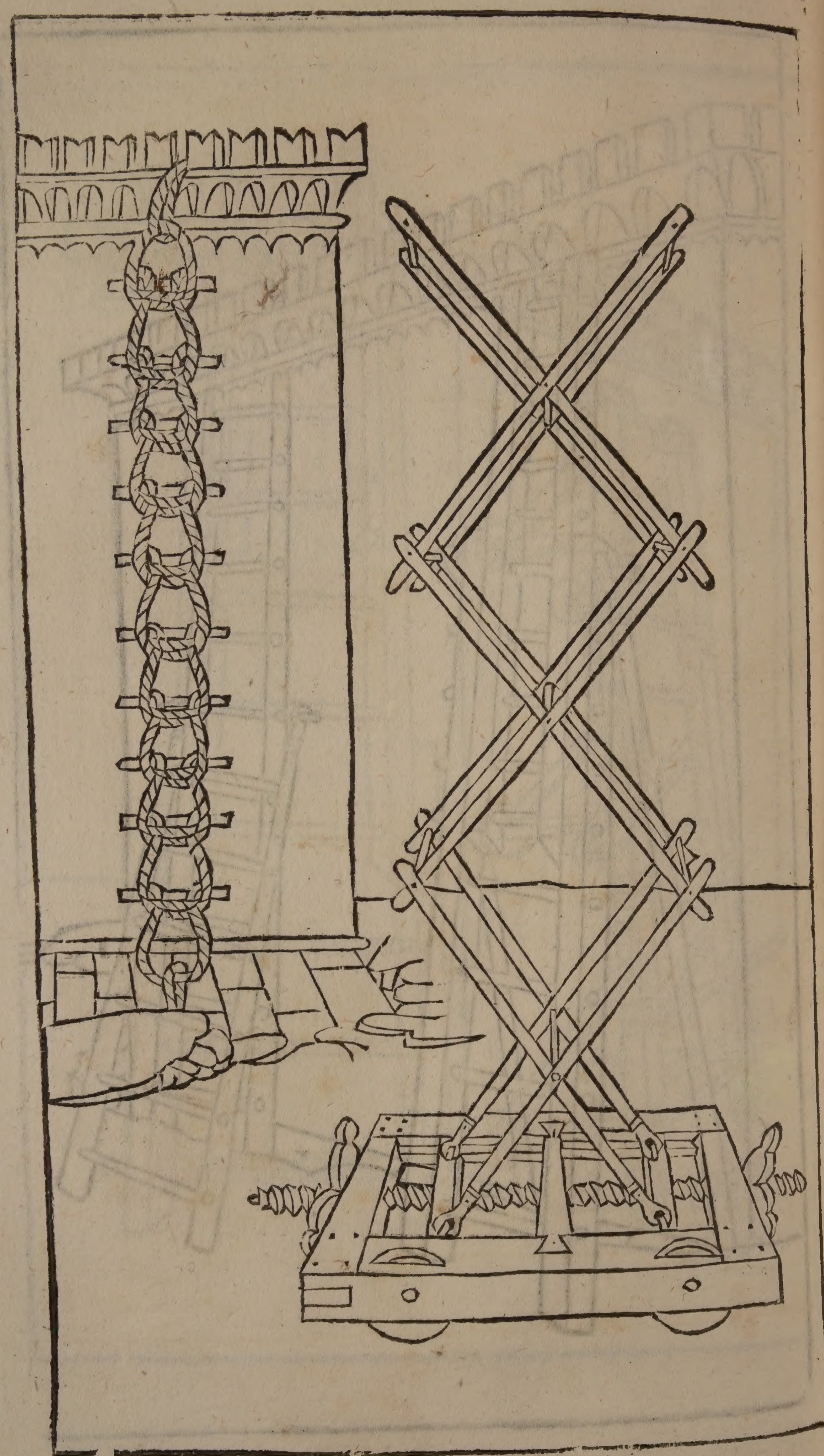
¶ Alia genera ſcalarum

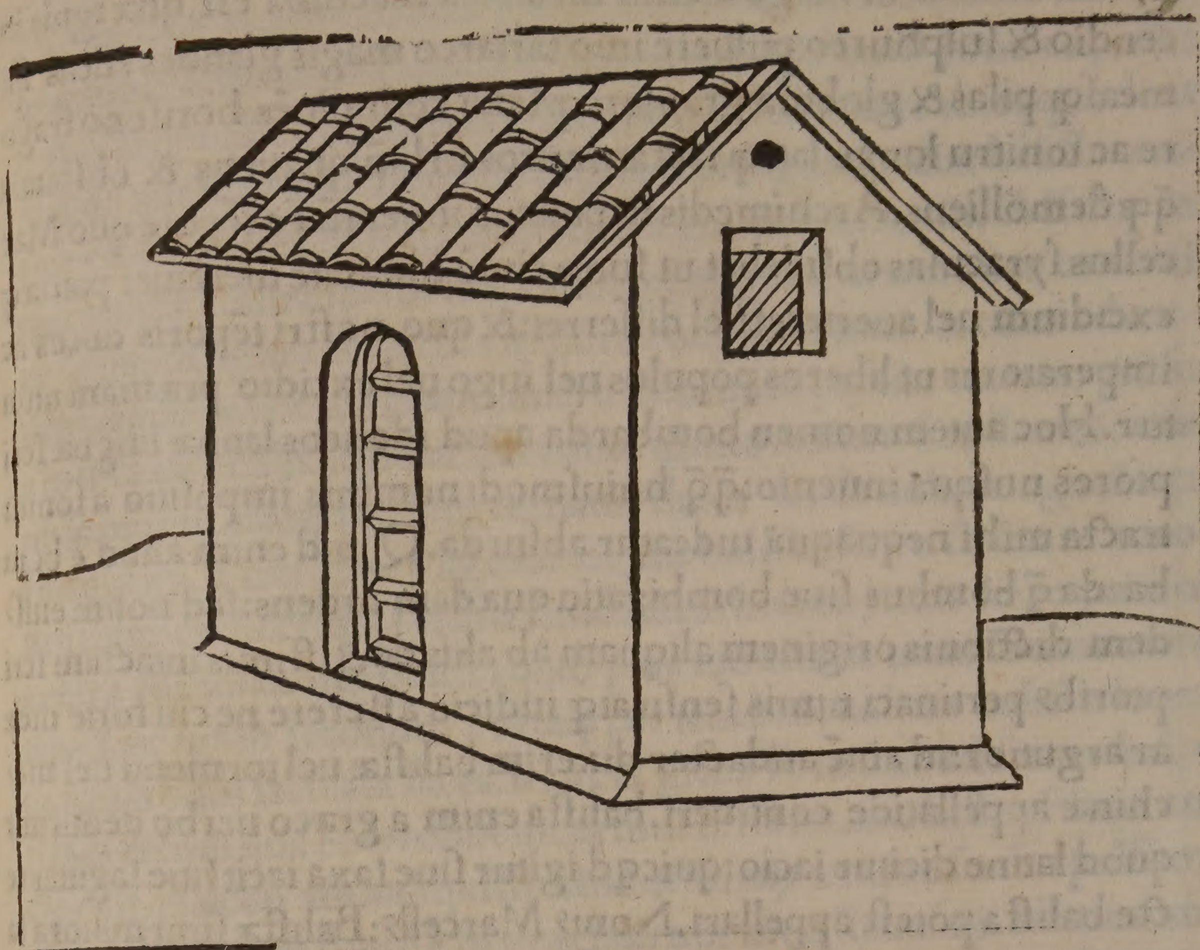

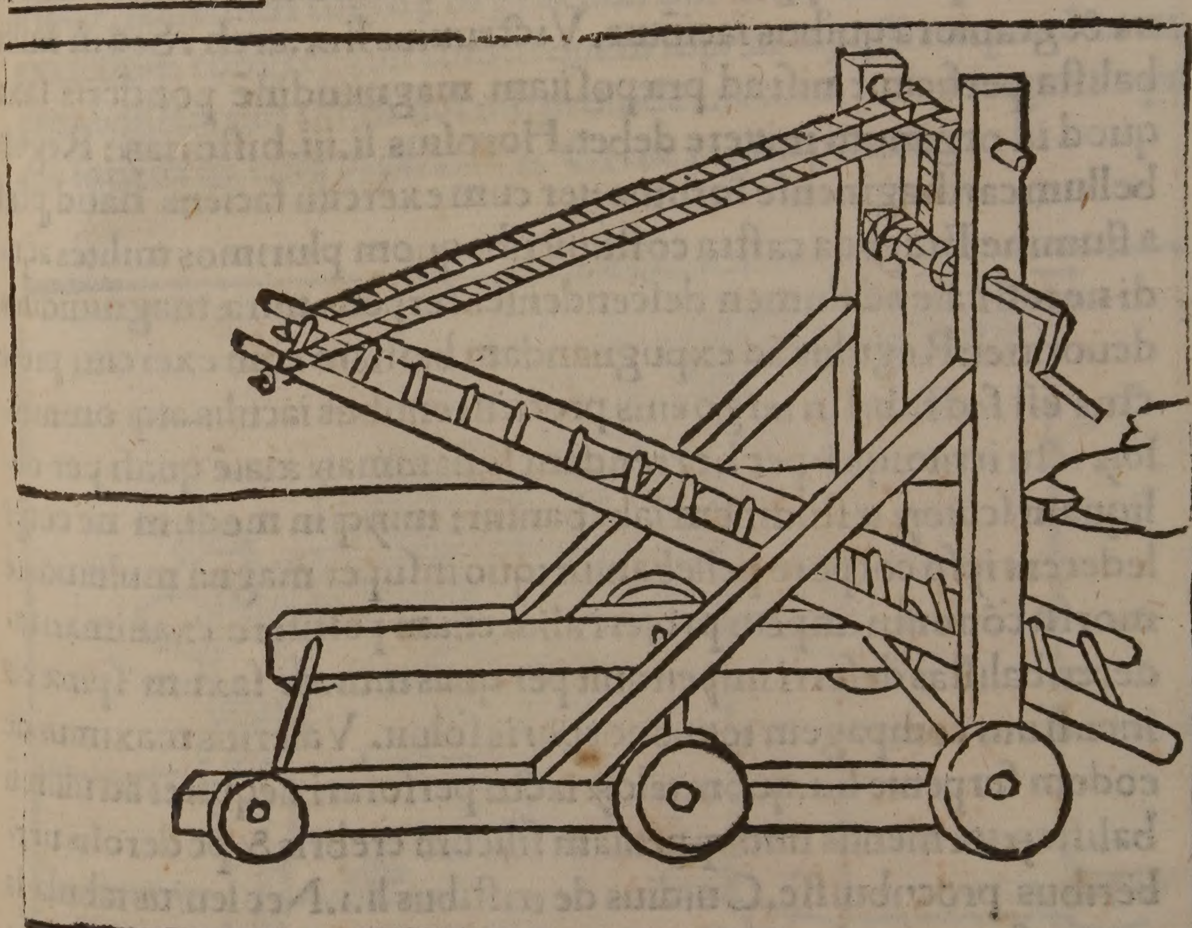
x

Aliud genus ſcalarum quod rotis & canto uehitur

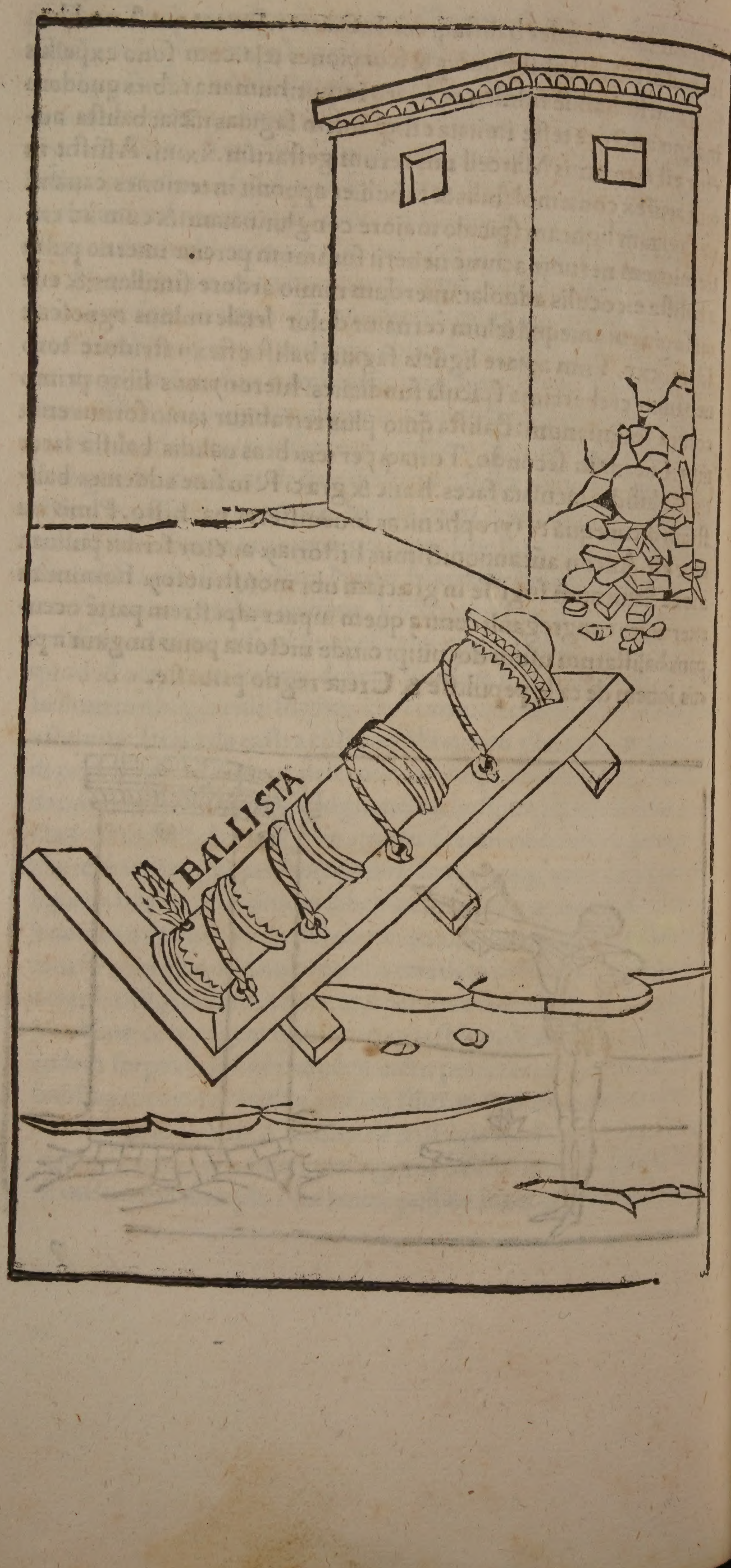

¶ Bombarda ut uulgo dicitur metallica machina eſt quæ ignis in
cendio & ſulphureo puluere imo tartareo magis glandes eneas flã
meaſq; pilas & globoſa grauioraq; ſaxa conuoluẽs horiſono frago
re ac tonitru longe lateq; iactat: muros urbiũ quatiens & obſtantia
q̃q; demolliens. Archimedis ut putatur inuentũ eo tẽpore quo Mar
cellus ſyracuſas obſidebat ut ſuoꝝ ciuiũ libertatẽ tueretur: patriæq;
excidium uel auerteret uel differret: & quo noſtri tẽporis duces ac
imperatores ut liberos populos uel iugo uel excidio præmant utun
tur. Hoc autem nomen bombarda apud idoneos latinæ linguæ ſcri
ptores nuſquã inuenio: q̃q̃ huiuſmodi nominis impoſitio a ſonitu
tracta mihi nequaquã uideatur abſurda. Quid enim aliud ẽ bom
barda q̃ bombus ſiue bombizatio quædam ardens: ſed nolim eiuſ-
dem dictionis originem aliquam ab aliis doctiſſimis intactam ſcri
ptoribꝰ pertinaci nimis ſenſu atq; iudicio aſſerere ne cui forte uide
ar argutior: id autẽ audacter dixerim baliſtæ uel tormenti uel ma-
chinæ appellatiõe contiueri. baliſta enim a græco uerbo deducitur
quod latine dicitur iacio: quicq̃d igitur ſiue ſaxa iacit ſiue ſagittas re
cte baliſta poteſt appellari. Noniꝰ Marcellꝰ: Baliſtæ ſunt maiora ſa
xa & grauiora quibus iaciũtur. Victruuius li. x. arch. Sed in nulla
baliſta perficitur niſi ad præpoſitam magnitudinẽ ponderis ſaxa
quod id organum mittere debet. Horoſius li. iii. hiſtoriaꝝ: Regulꝰ
bellum carthaginenſe ſortitus iter cum exercitu faciens haud ꝓcul
a flumine Bragada caſtra cõſtituit ubi quom plurimos milites aq̃n-
di neceſſitate ad flumen deſcendentes ſerpens miræ magnitudinis
deuoraret: Regulus ad expugnandam beſtiam cum exercitu profe
ctus eſt ſed nihil in tergo eius proficiſcentibus iaculis atq; omni te-
loꝝ ictu irrito: quæ per horrendam ſquammaꝝ xtatẽ quaſi per ob-
liquam ſcutoꝝ teſtudinem labebantur: miꝝq; in modum ne corpꝰ
lederent ipſo corpore pellebantur: quo inſuper magnã multitudinẽ
morſu cõminui impetu proteri aliꝗn etiam peſtifero exanimari ui-
deret: baliſtas deferri impetrauit per quas murale ſaxum ſpinæ eiꝰ
incuſſum compagem totius corporis ſoluit. Valerius maximus de
eodem ſerpente li. i. quom teloꝝ iactu perforari nequiret ad ultimũ
baliſtaꝝ tormentis undiq; petitam ſilicum crebris & põderoſis uer-
beribus procubuiſſe. Ouidius de triſtibus li. i. Nec leuius tabulæ la
erum feruntur ab undis: quam graue baliſtæ mœnia pulſat onus:
dem in nono metaph. Nec leuius pulſata ſonat quam feruens olim

Quom laceras aries baliſtaq̃ concutit arces. Seneca queſt. na. libro
ſecondo: Nam baliſtæ quoq̃ & ſcorpiones tela cum ſono expellũt
ſicq̃ non imitabile fulmen ut Maro inquit: humana rabies quodam
magno auctore teſte imitata eſt: q̃ autem ſagittas iaciat baliſta au-
ctor eſt Amianus Marcellinus rerum geſtarum. xxiiii. Aſſiſtit in
quit artifex contemplabilis & ſubtiliter apponit in temones cauami
ne ſagittam ligneam ſpiculo maiore conglutinatam & cum ad ex-
tremitatem neruorũ acumẽ uenerit ſummum percita interno pulſu
a baliſta ex oculis aduolat: interdum nimio ardore ſintillans: & eue
nit ſæpius ut antequã telum cernatur dolor letale uulnus agnoſcat:
Idem. xxv. Tum aptare ligneis ſagittis baliſtæ flexu ſtridore toro
uebantur creberrima ſpicula funditãtes. hieronymus libro primo
contra Iouinianum: Baliſta q̃nto plus retrahitur tanto fortius emit
titur. Lucanus in ſecondo. Tortaq̃ per tenebras ualidis baliſta lacer
tis Multifidas iaculata faces. hanc & græci R in fine addentes bali-
ſtram dicunt quã & ſyrophenicas inueniſſe. vi. na. hiſto. Plinius au
ctor eſt. Ancon aũt antiquiſſimus hiſtoriarũ auctor ſcribit pulſum
a ioue Saturnum fugiſſe in græciam ubi monſtruoſorũ hominum
exercitum congregauit contra quem iupiter alpeſtrem partẽ occu-
pans baliſtarum uſum docuit: proinde uictoria potius fingitur a po
etis iouem de cælo pepuliſſe & Cretæ regno priuaſſe.

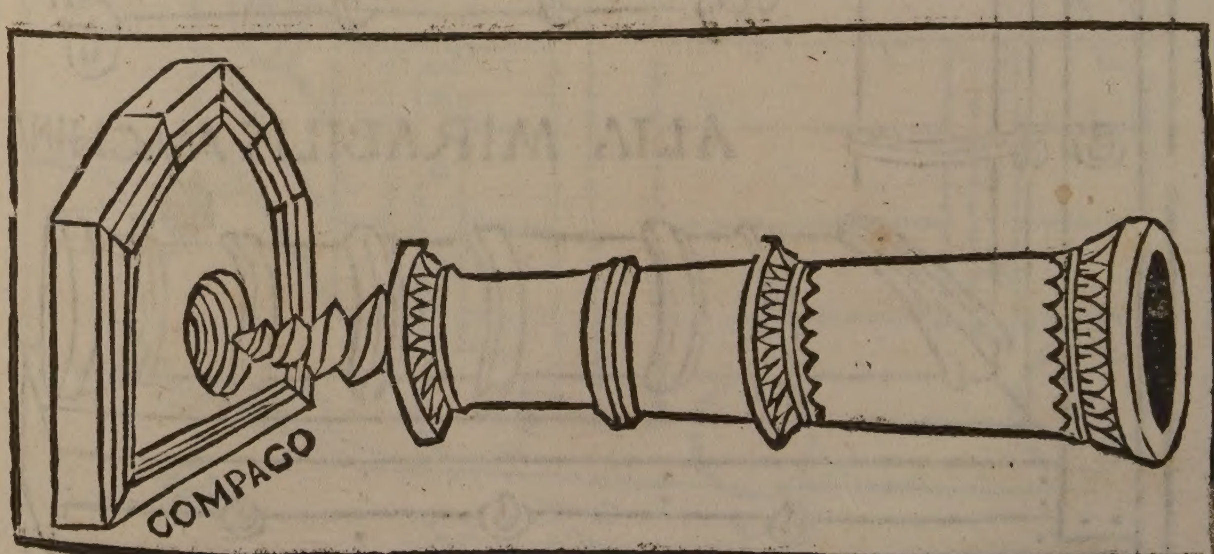

BALLISTA

¶ Tormenta inſtrumenta bellica ad diruenda oppida euertẽdaſꝗ urbes ſic dicta ꝙ tela torqueant hoc eſt gyro celeri ſaxa rotent iaciant et mittant. Liuius. xxiiii. ab urbe condita. Aduerſus hunc naualem apparatum Archimedes uariæ magnitudinis tormẽta in muris diſpoſuit in eas quæ ꝓculerant naues ſaxa ingenti pondere emittebant. Ioſephus belli iudaici li. vi. habebant etiã baliſta. ccc. et. l. tormẽta ſaxorum quibus difficiliorem aggeꝝ extructionem romanis efficiebant. Cicero antonianaꝝ. vii. Quid ille faceret inducias ante conſules oculoſꝗ legatoꝝ: tormentis Mutinam uerberauit. Virgilius in undecimo: Continuo aduerſis tyrenꝰ et acer aconteus connixi incurrũt haſtis primiꝗ ruinam dant ſonitu ingẽti perfractaꝗ quadrupedantum pectora pectoribus rumpunt percuſſus aconteꝰ fulminis in morem aut tormento ponderis acti præcipitat longe et uitam diſpergit in auras. Idem in duodecimo: Murali concita nunquam tormenta ſic ſaxa fremunt: Nec fulmine tanti deſultant crepitus. Seneca queſt. na. li. ii. Nubium intra ſe compreſſaꝝ anguſtiæ medium ſpiritum emittunt et hoc ipſo inflammant ac tormẽti modo eiiciunt. tormenta etiam miſſilium inſtrumenta ſunt a torquendo dicta: Virgi. ii. geor. ictireos taxi torquentur in arcus Firmianꝰ libro ſecundo contra gentes urbe a Gallis occupata obſeſſi in capitolio romani cum ex mulieꝝ capillis tormenta feciſſent ædem Veneri caluæ conſecrarunt. Seneca de ira libro primo: Quoꝝ opꝰ eſt concitatur remittiturꝗ non aliter q̃ quæ tormentis exprimuntur tela in poteſtatẽ mittentis ſunt quantum torqueantur.

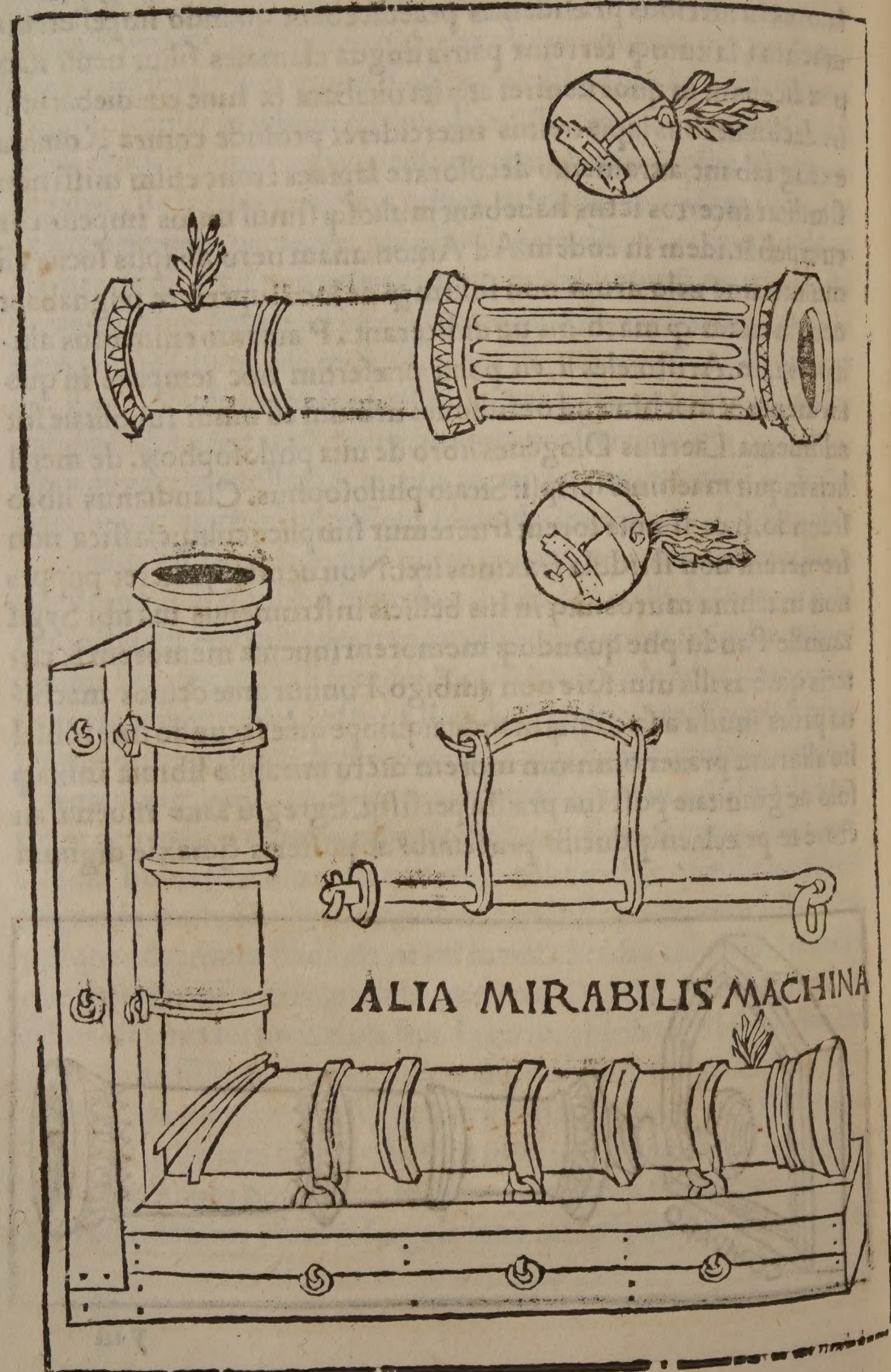

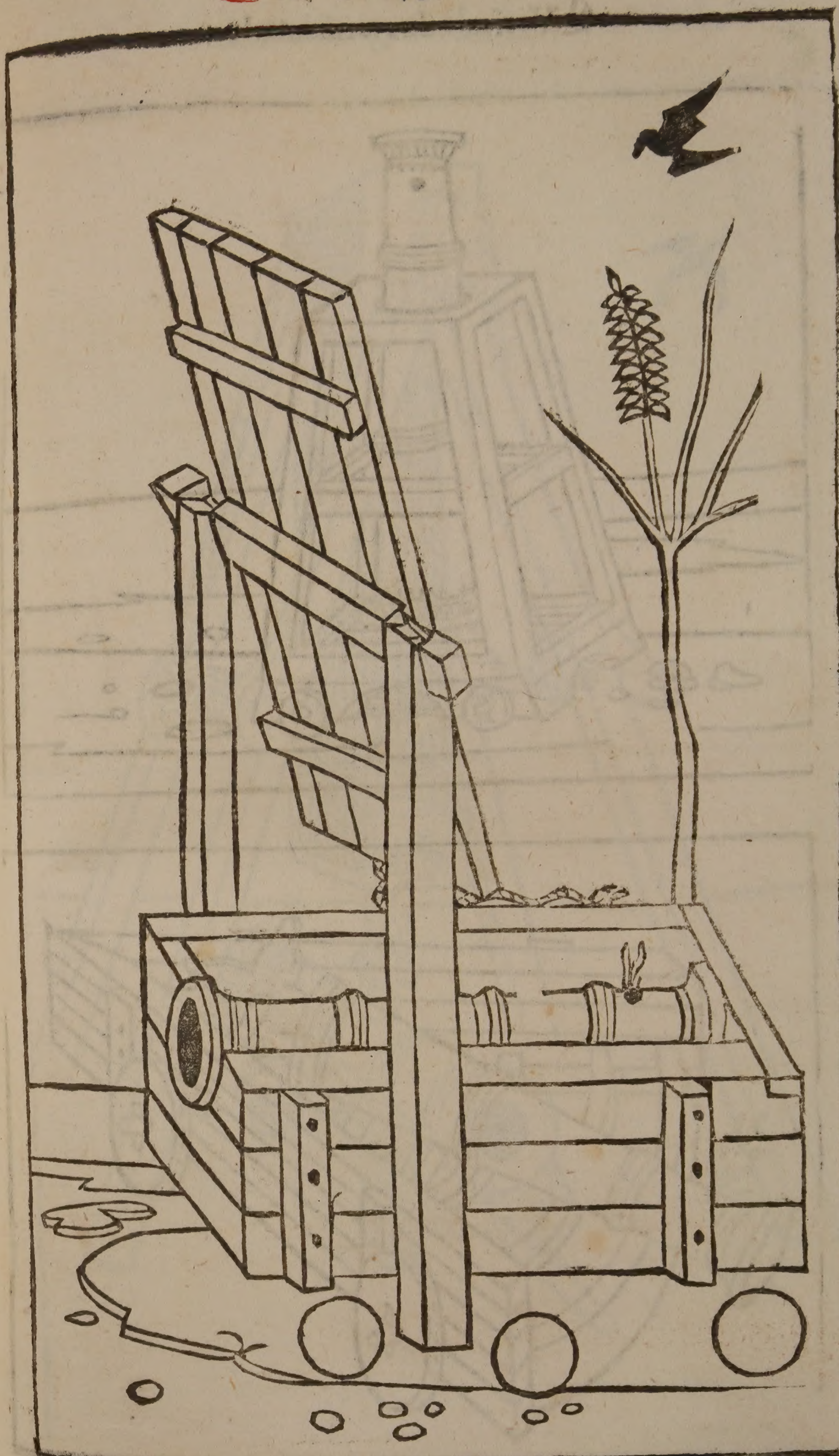
¶Machina tormentũ murale urbes labefaciẽs & oppidum mœnia. Tragicus in thieste. Admotis nihil eſt opꝰ urbes externere machinis longe ſaxa rotãtibus: Valerius maximus libro quinto. Q. uero Metellꝰ celtibericũ in hiſpania gerens bellum quom urbẽ cẽtobricam obſideret & iam admotã machina partem muri quæ ſola conuelli poterat diſiecturus uideretur humanitatem propinquæ uictoriæ prætulit. Nam quom Rectogenis filios qui ad eum trãſierat Centobricenſes machinæ ictibus obieciſſent ne pueri in conſpectu patris crudeli genere mortis cõſumeretur quãquã ipſe rectogenes negabat eſſe ĩpedimento: quo minus etiam per exitũ ſanguinis ſui expugnationem perageret per obſidionem diſceſſit: quo quidã tã clæmenti facto & ſi non unius ciuitatis mœnia: omnium tamen celtiberaꝝ urbium ãnimo cœpit effecitꝙ ut ad redigendas eas in deditionem populi romani nõ multis ſibi obſidionibus opus eſſe. Seneca epi. li. xvii. Multi inueniuntur qui ignem inferant ui bi qui inexpugabilia ſæculis & per aliquot ætates tuta proſternant qui equum artibus aggerem attollant & muros in miram multitudinẽ adductis arietibus ac machinis quãſſent. idem decimoquarto. Philoſophia circũdãda eſt inexpugnabili muro quem fortuna multis machinis laceſſitum non tranſit. Plutarchus in uita Marcelli: Vt uero machinas inſtruxit Archimedes uaria miſſilium genera & imẽſe magnitudinis ſaxa incredibili fragore & celeritate iacula aduerſum terreſtres emittebat copias. Ioſephꝰ li. iii. belli iudaici: miſſaꝙ machinis ſaxa & muroꝝ minas auferebant & frangebant angulos turrium: Viroꝝ autem nulli tam fortiter conſtipati erant ut nõ uſꝙ ad extremam aciem ſaxi magnitudine & uiolentia ſternerentur. Sciet autẽ aliquic huius machinæ uis quantum ualet ex his quæ illa nocte cõtingere in muro cuidã ex circũſtantibus Ioſippo caput auulſum eſt eiuſque ad tertium ſtadium ueluti funda excuſſa caluaria. Interdiu quoꝙ pregnantes fœminæ icto utero ad dimidiũ ſtadiũ infans abactus eſt tanta tormento uis fuit. Ergo machinis terribilior erat impetus & miſſilium ſtrepitus: idem in eodẽ libro ſexto: Omnibuſꝙ agminibus contra excurſus erãt machinæ cõparate mirabiles præcipue uero legioni decime: baliſtæ uero uehementiores & tormenta ſaxoꝝ quibus non ſolum irruentes ſed etiam ſuper murum ſtantes euertebantur: Nam & ſingula ſaxa talenti pondus æquabant et

ultra modū ſtadii torquebantur ictus aūt non ſolum primis quos offendiſſent: ſed aliquando poſterioribus quoq; intollerabilis erat iudæi primo cauebant a lapidibus ꝙ erant candidi: nec tantū ſono & fremitu noſcebāt ſed claritudine proſpiciebantur deniq; ſpeculatores in turribus præſidentes praedicebant quando impelleretur machina ſaxumq; ferretur patria lingua clamātes filius uenit itaq; prædicebant in quos ueniret atq; ita uitabant & hinc eueniebat ut illis declinantibus lapis irritus intercideret proinde contra Romani excogitabant attramento decolorare lapides: tunc enim miſſi non ſimiliter incertos ictus habebant multoſq; ſimul unius impetu corrumpebāt. idem in eodem; Ad Antonianam uero ab ipſis ſociis cū multitudine zelotarum non ſolum ꝙ de loco ſuperiore pugnabant uerum etiam ꝙ machinis uti didicerant. Paulatim enim uſus aluit peritiam. Ariſtoteles li. vii politi præſertim hoc tempore in quo tormenta & machinæ ad obſidiones urbium cū omni ſubtilitate ſūt adinuenta. Laertius Diogenes libro de uita philoſophorꝝ. de metallicis inquit machinis ſcripſit Strato philoſophus. Claudianus libro ſecondo. hæc ſi nota forent frueremur ſimplice cultu: claſſica non fremerent non ſtridula fraxinus iret: Non uentus quateret puppes non machina muros: utq; in his bellicis inſtrumentis tua tibi Sygiſmunde Pandulphe quandoq; memorem inuenta memorem & cæteris quibus illa uſui fore non ambigo. Ponitur ante oculos machina prius inuiſa a ſæculiſq; inaudita: quippe quæ ſecundo ſine ſubſellio aliarum præter omnium morem dictu mirabile librata īnixaq; ſolo ac grauitate poſt ſua præſſa perſiſtit. Egregiū ſane inuentū auctore te præclariſq; ducibꝰ præſentibꝰ ac poſteris q̃ maxīe dignum

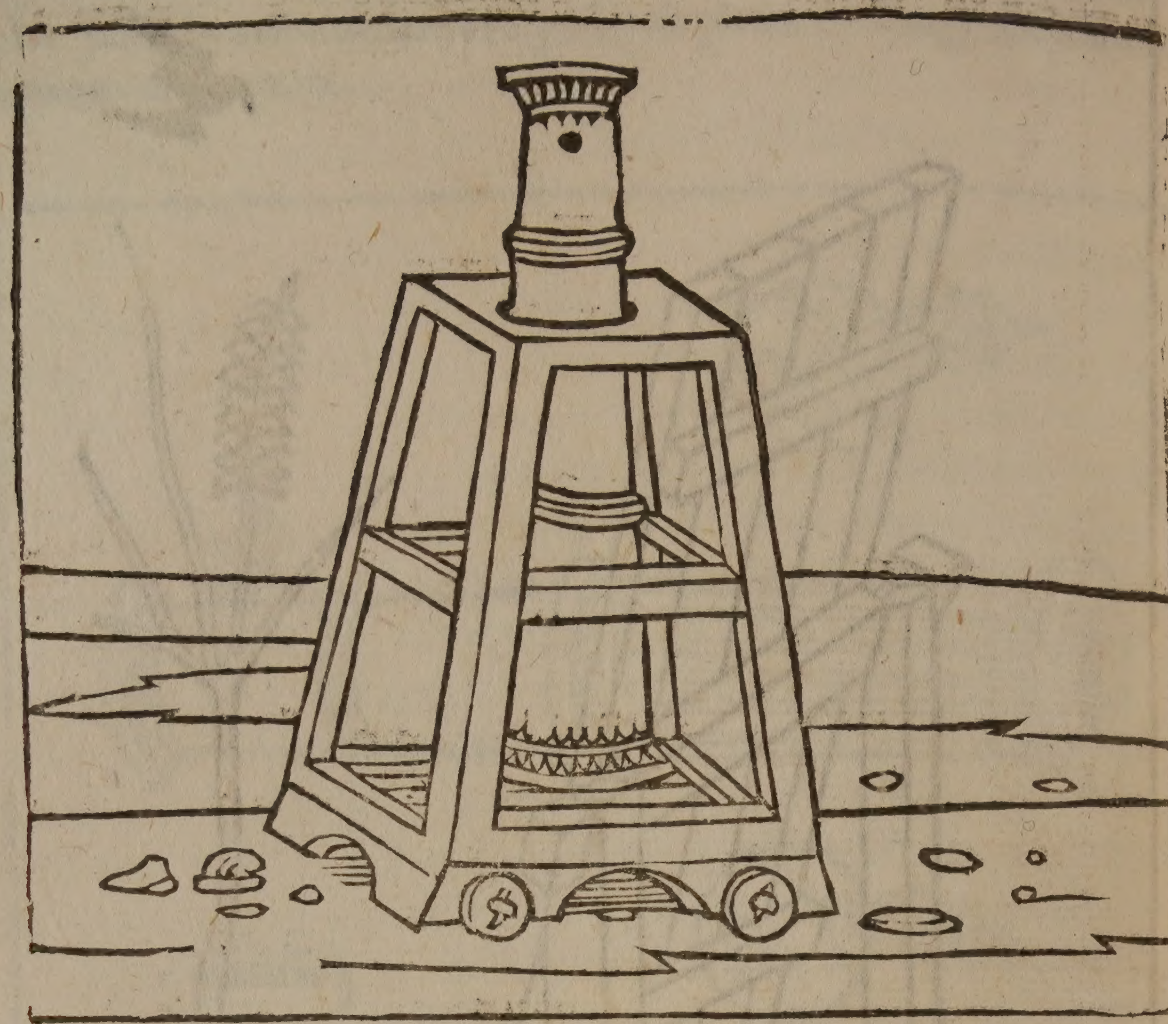

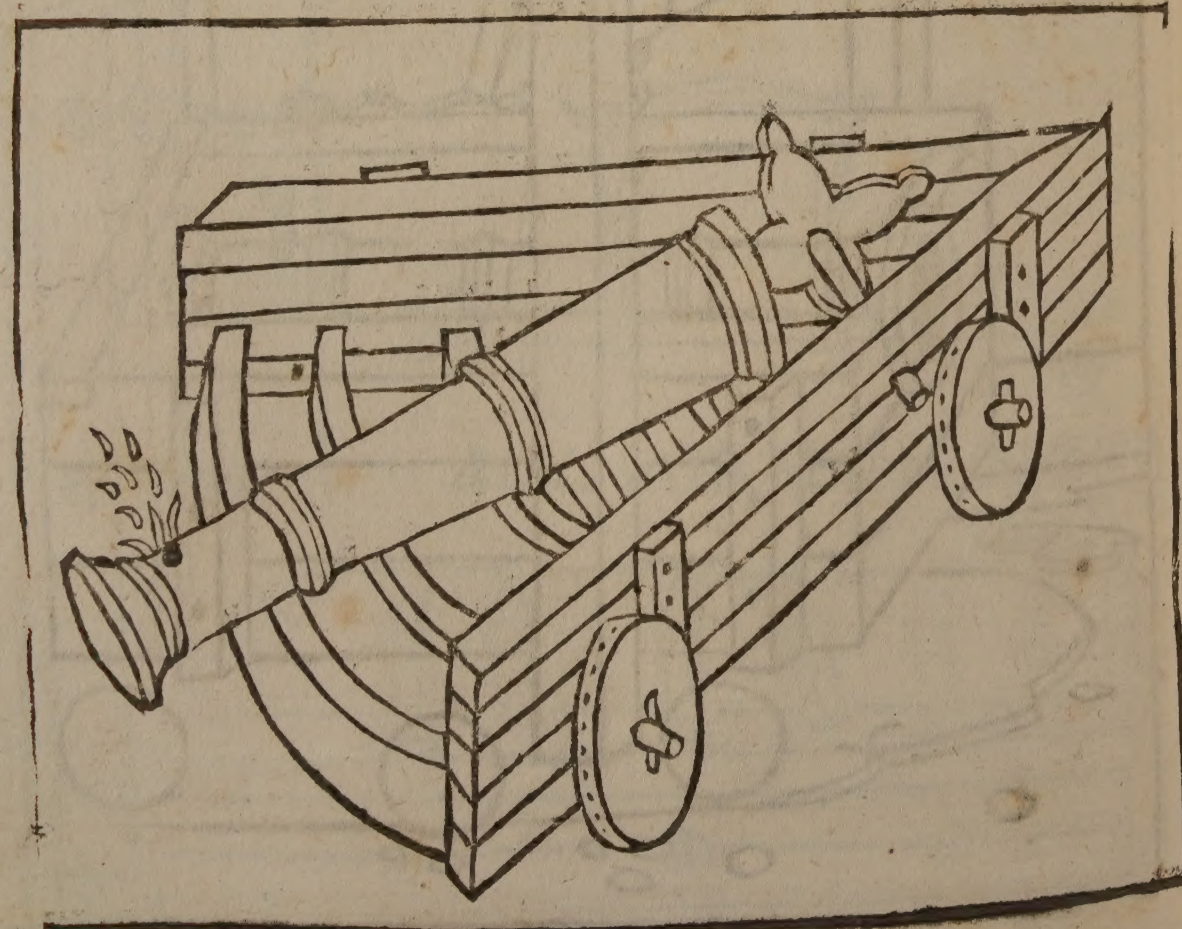
Inuentum eſt quoq; machinæ huiuſce tum Sigiſmonde pandul
phe qua pilæ æneæ tormẽtarii pulueris plenæ cũ fungi aridi fomite
urientis emittuntur.

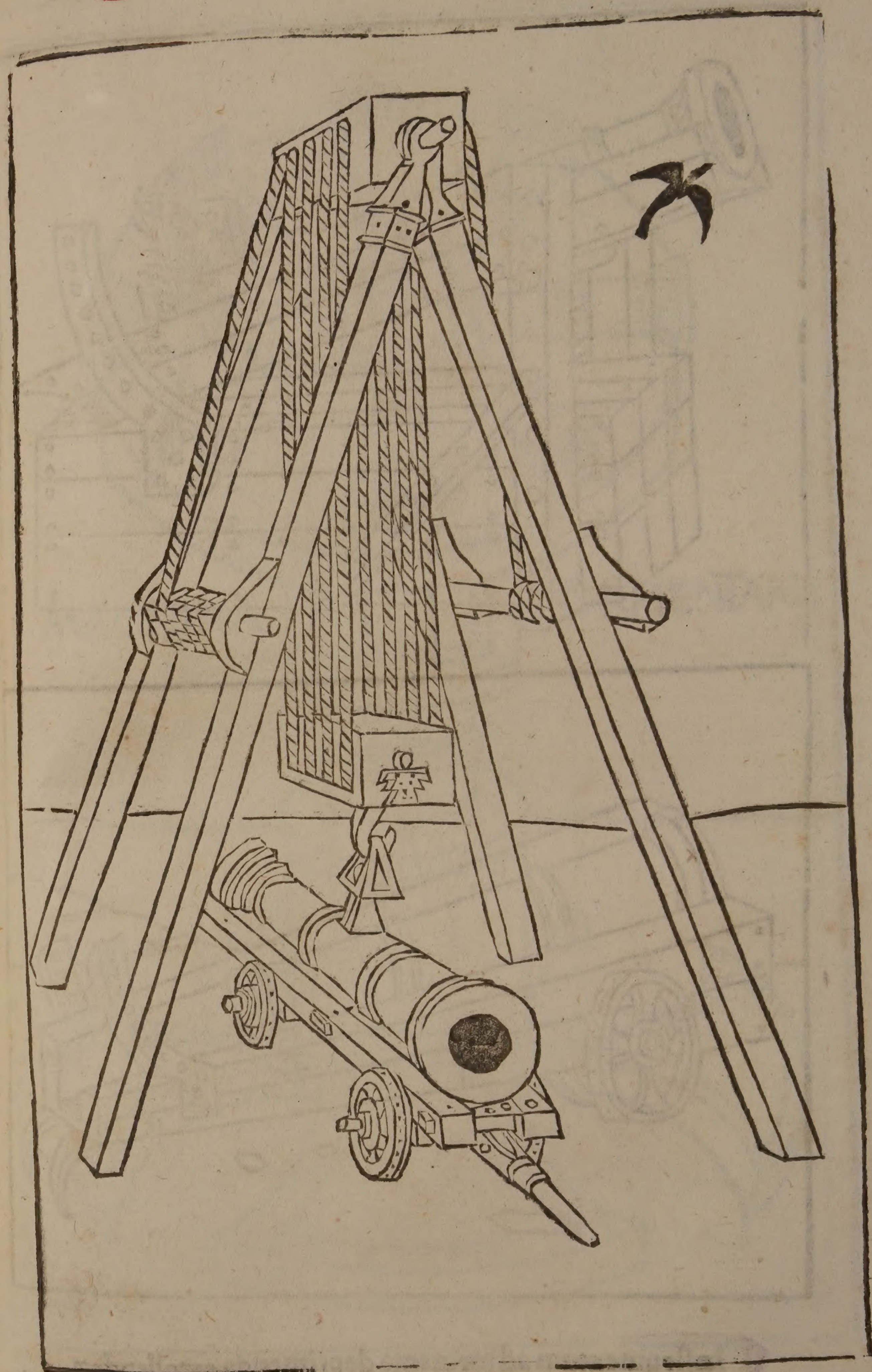

¶ Vericula duo tormentaria

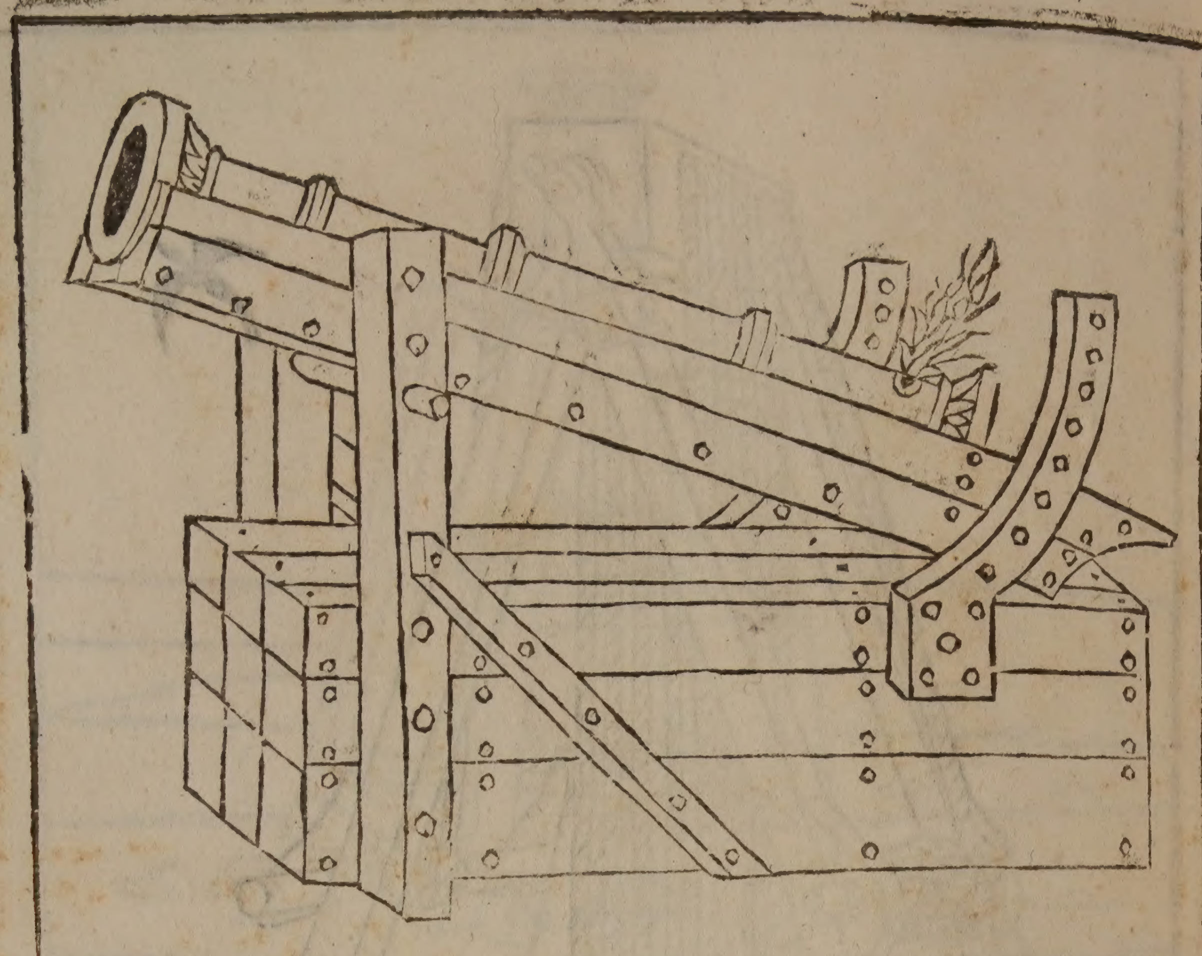

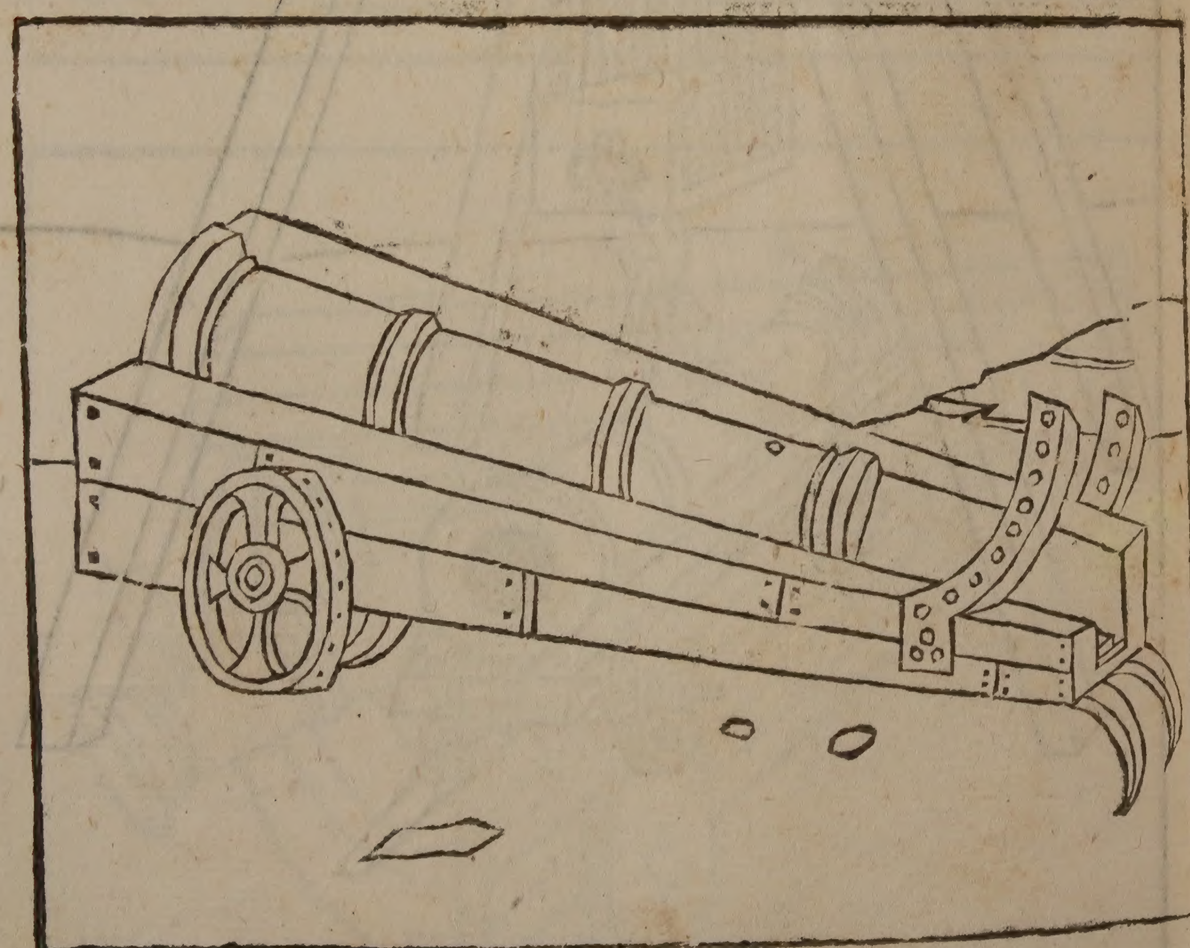

Inſtrumentum erigendi machinam in ſublime

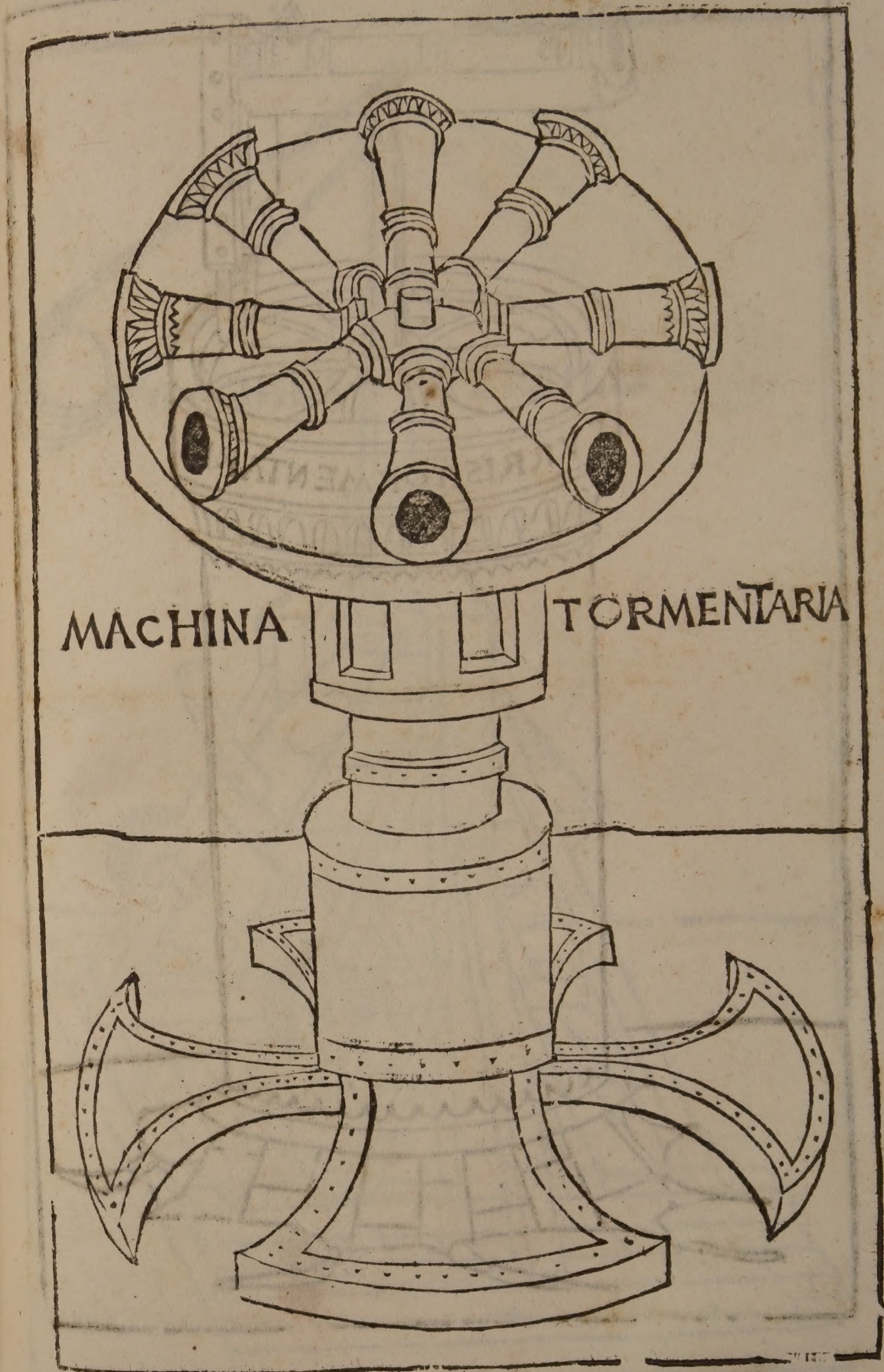

Inſtrumentum erigendi pone machinam deprimendiq;

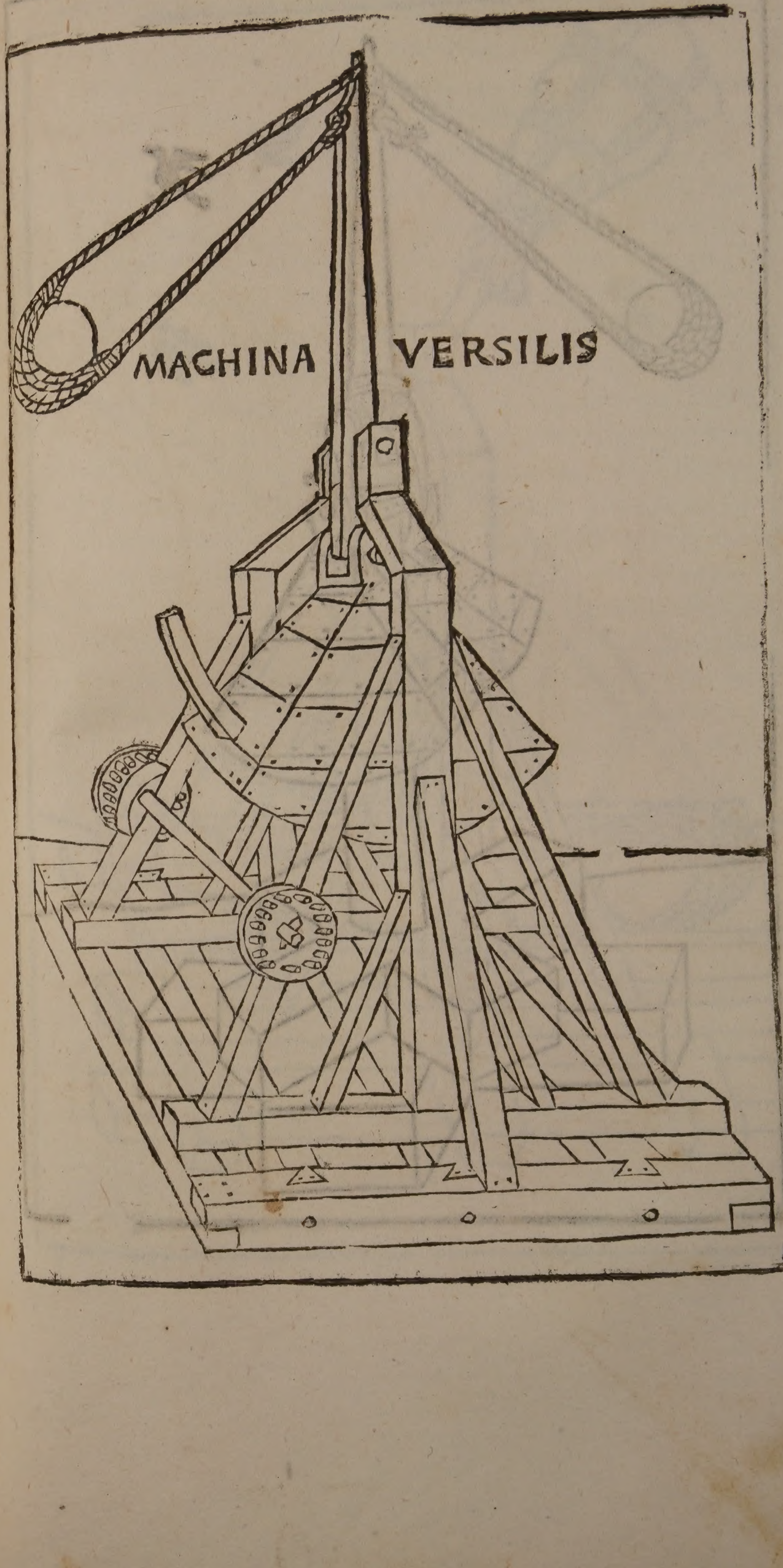

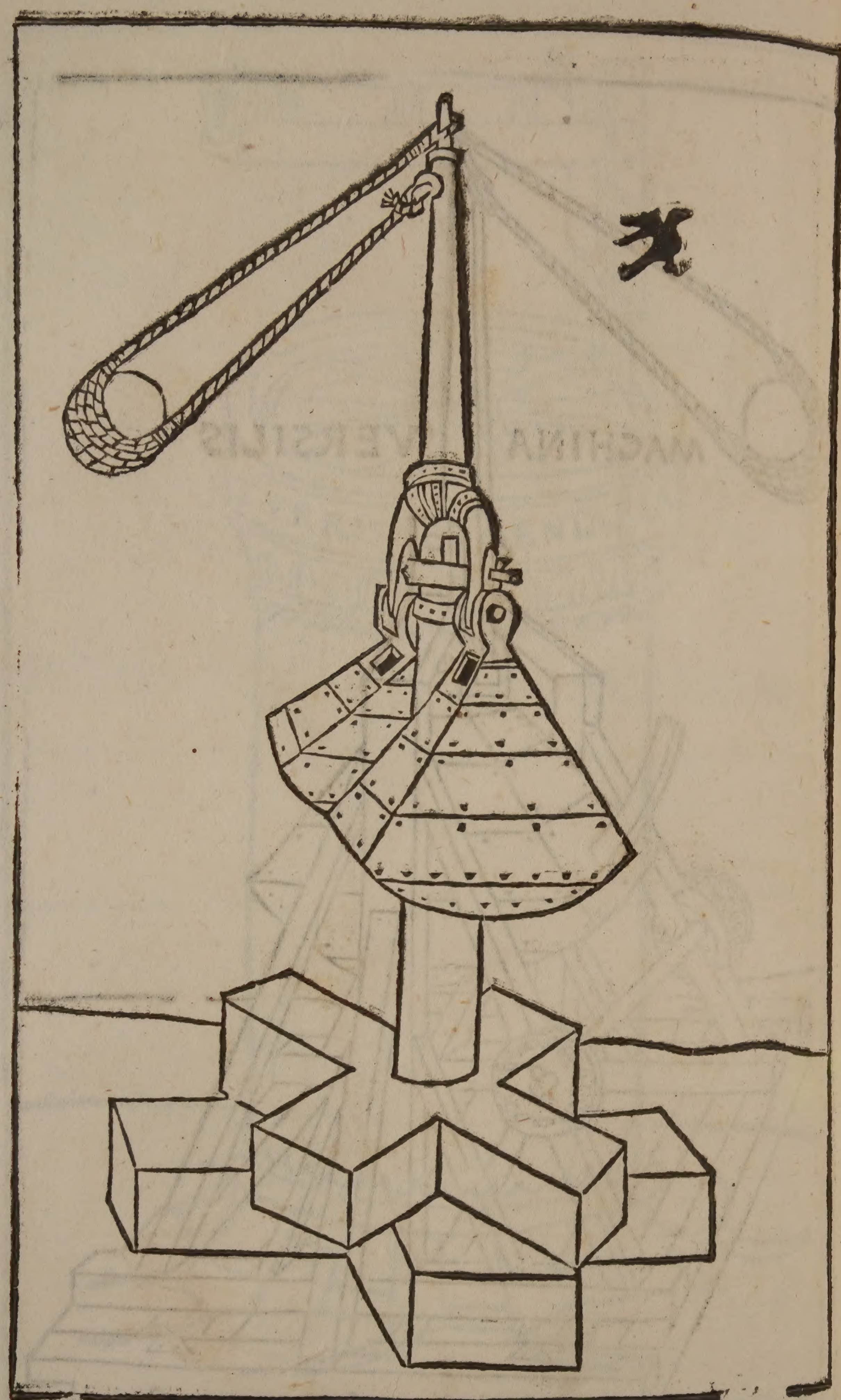

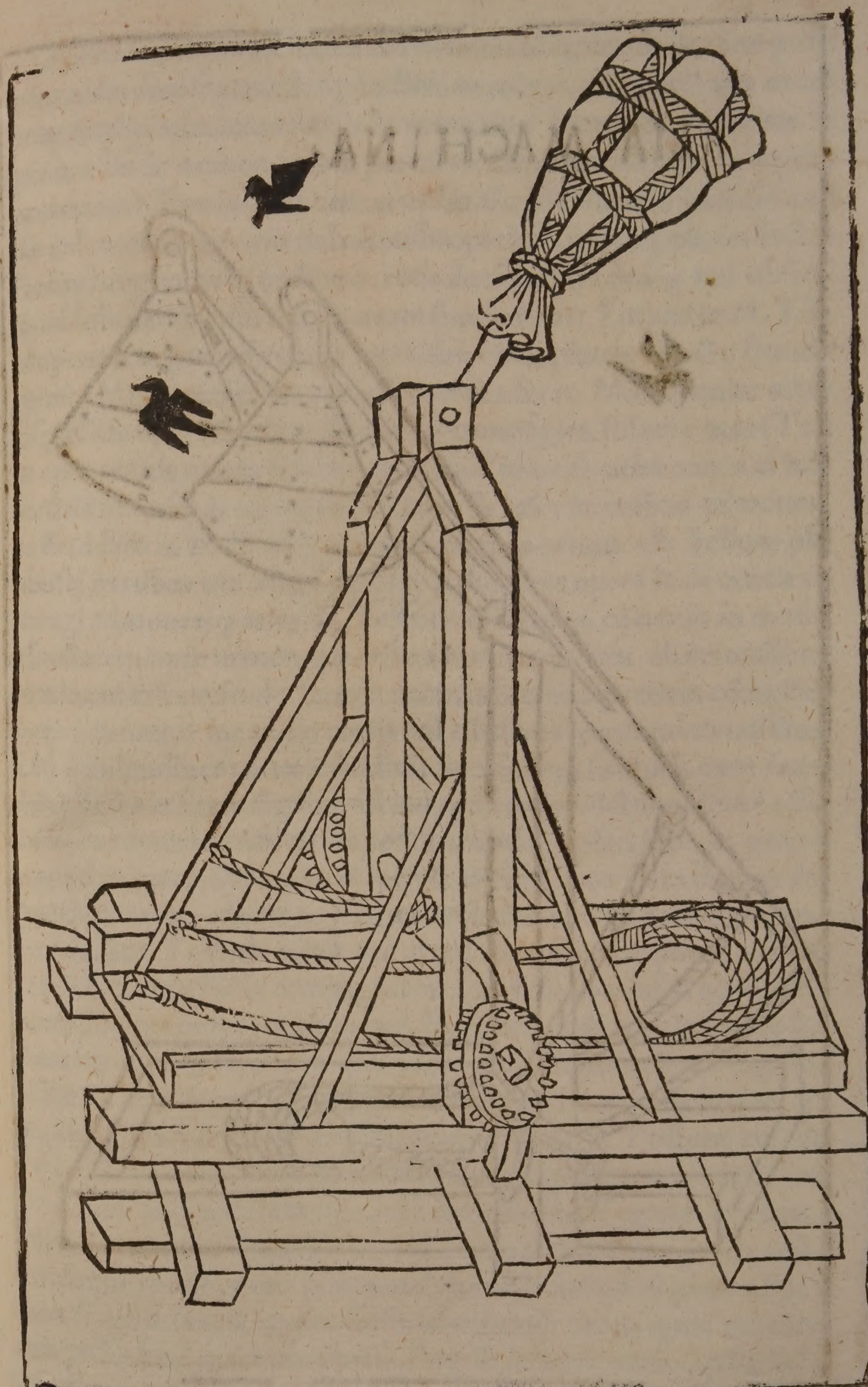
Inſtrumentum ad tormenta deprimenda extollendaq;

MACHINA
TORMENTARIA

TVRRIS·TORMENTARIA

MACHINA VERSILIS

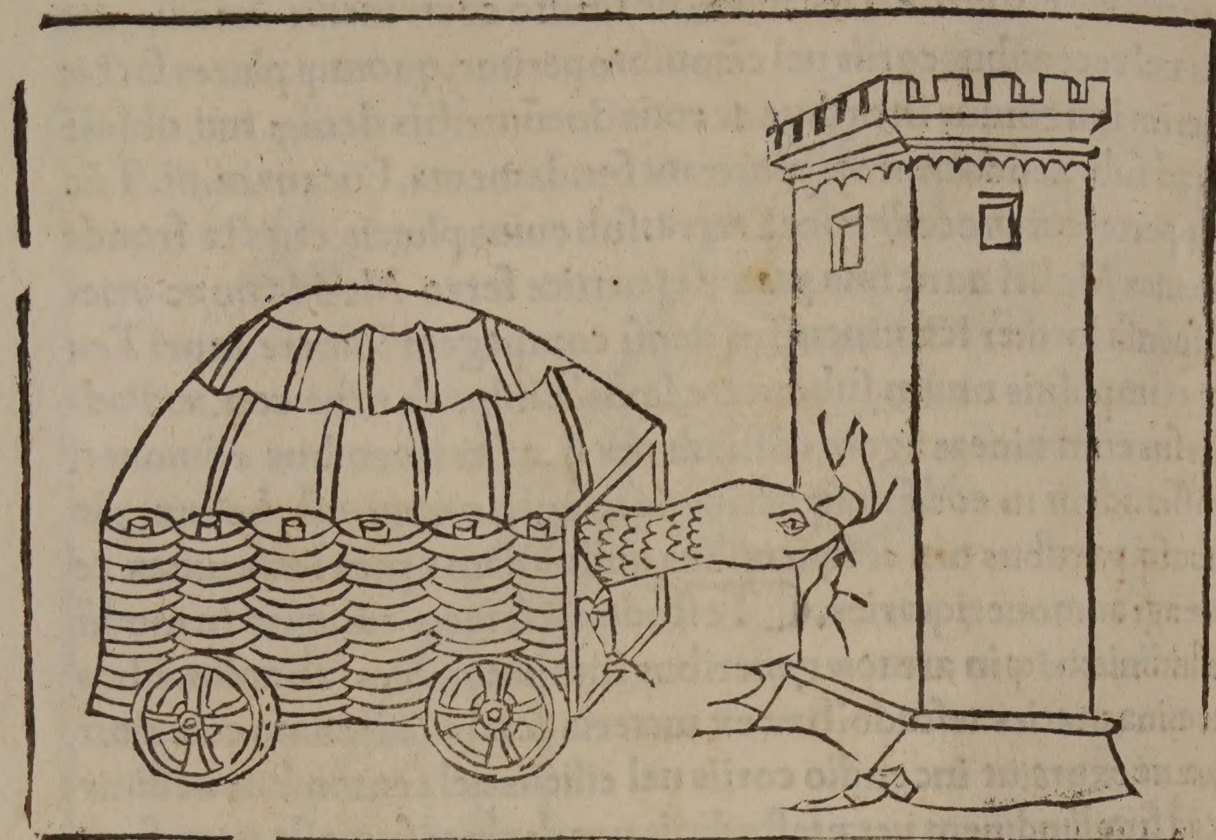

ALIA MACHINA.

¶ Vinea machinā ex lignis leuioribus colligatur latitudine pedū
octo:altitudine ſeptem:longitudinis uero.xvi.cuius tectum muni
tione duplici tabulatis cratibuſꝗ contexitur latera uero minime ſe
piuntur unde nomen ortum putant ne ſaxorum telorumꝗ impetu
penetrentur. Extrinſecus autem ne īmiſſo cōcremetur incēdio cru
dis uel recentibus coriis uel cētonibꝰ operitur. quomꝗ plures factae
fuerint iunguntur in ordine ac rotis ducūtur:his deniꝗ tuti obſidē
tes ad ſubruenda muroꝝ penetrant fundamenta. Lucanꝰ in.iii. Tūc
adoperta leui procedit uinea terra:ſub cuius pluteis et tecta fronde
latentes Moliri nunc ima parant et uertice ferro Mœnia nunc aries
ſuſpenſa fortiter ictu:incuſſus denſi compagem ſoluere muri Ten
tat et impoſitis unum ſubducere ſaxis. Liuius ab urbe con.xxi.ad-
uerſus eum uineas agere cōſtituit per q̃s aries mœnibus admoueri
poſſet. idem in eodē:itaꝗ acrius de integro ortum eſt bellum plu
ribuſꝗ partibus uix accipientibus quibuſdam opera locis uineæ ce
ptæ agi admoueriꝗ aries. ¶ Teſtudo eſt ſcutoꝝ cōnexio in modū
teſtudinis:nāꝗ in armoꝝ generibus ſumunt milites ab animalibus
nomina ut aries:teſtudo. hæc ex materia & tabulatis etiam cōtexitur
quæ ne exuratur incendio coriis uel ciliciis uel centonibus ueſtitur
& ad ſimilitudinem ueræ teſtudinis uocabulum ſumpſit. nam ſicut
ubi collecta in ſuum tegmen eſt tutam ad omnes ictus uidemꝰ eſſe
ubi uero caput nudat & modo reducit modo profert ictibus patere
ita machinamenti hoc genere incluſi tuti ſunt interdum dum redu
cunt trabem:interdumque eſerunt ut fortius cedant detecti perſæ-
pe ceduntur. Teſtudo etiam qua acceſſus ad murum poteſt haberi
ſic erit facienda; Baſis compaginatur quadrilatera cui in quibꝰ uer
ſantur ſupponuntur rotarum axes laminis ferreis concluſi ita ut ha
beant cardines & foramina quo uectes traiecti uerſationes eaꝝ ex
pediāt uti ante & poſt ad dextrum læuumque latus:ſiue oblique ad
angulos opus fuerit ad id uerſatis progredi poſſit. Poſſunt autem
ſi opus fuerit hi maxime ex octo rotis eſſe quibus agatur uerum
ſecundum loci naturam opus erit temperare. Tegatur autem te-
ſtudo hæc ex omni materia quæ maxime uim habere poſſit reſi-
ſtendoque robur præter pinum uel aluum uel altud id genus:haec
enim fragilia ſunt & ignem facile admittentia ueluti ignis omnino
non poſſit huic machinæ obeſſe. Argilla inſuper cum capillo ſuba
cto ad eam quam decet craſſitudinem inducatur circa tabulata col

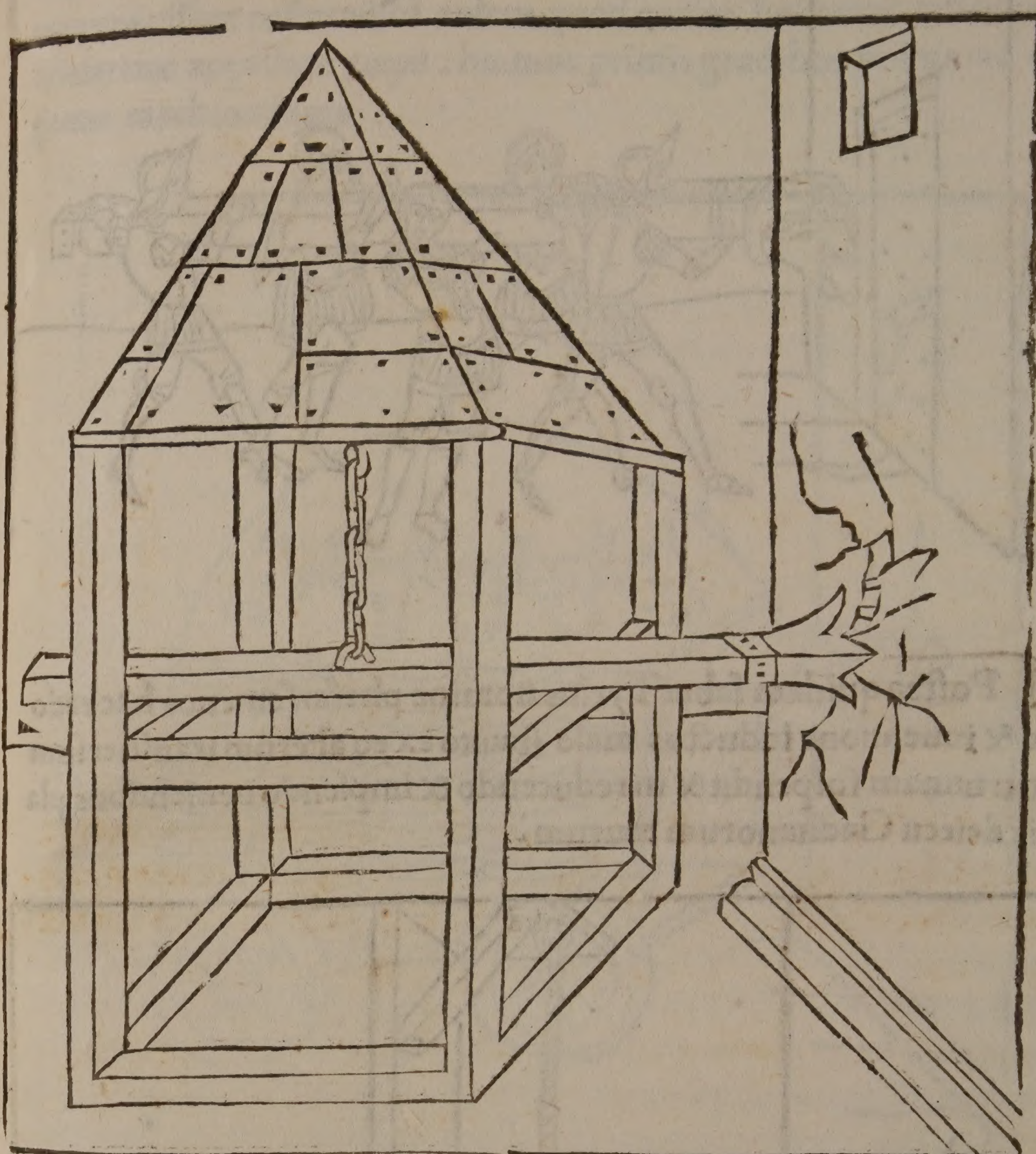
locentur crates ex tenuibus uirgis creberrime texta maximeque recentibus percrudis coriiſq; duplicibus conſutis fultis alga aut paleis in aceto maceratis circũcirca tegatur machina tota ut a plagarũ ictibus & incendiorum impetu tuta ſit.

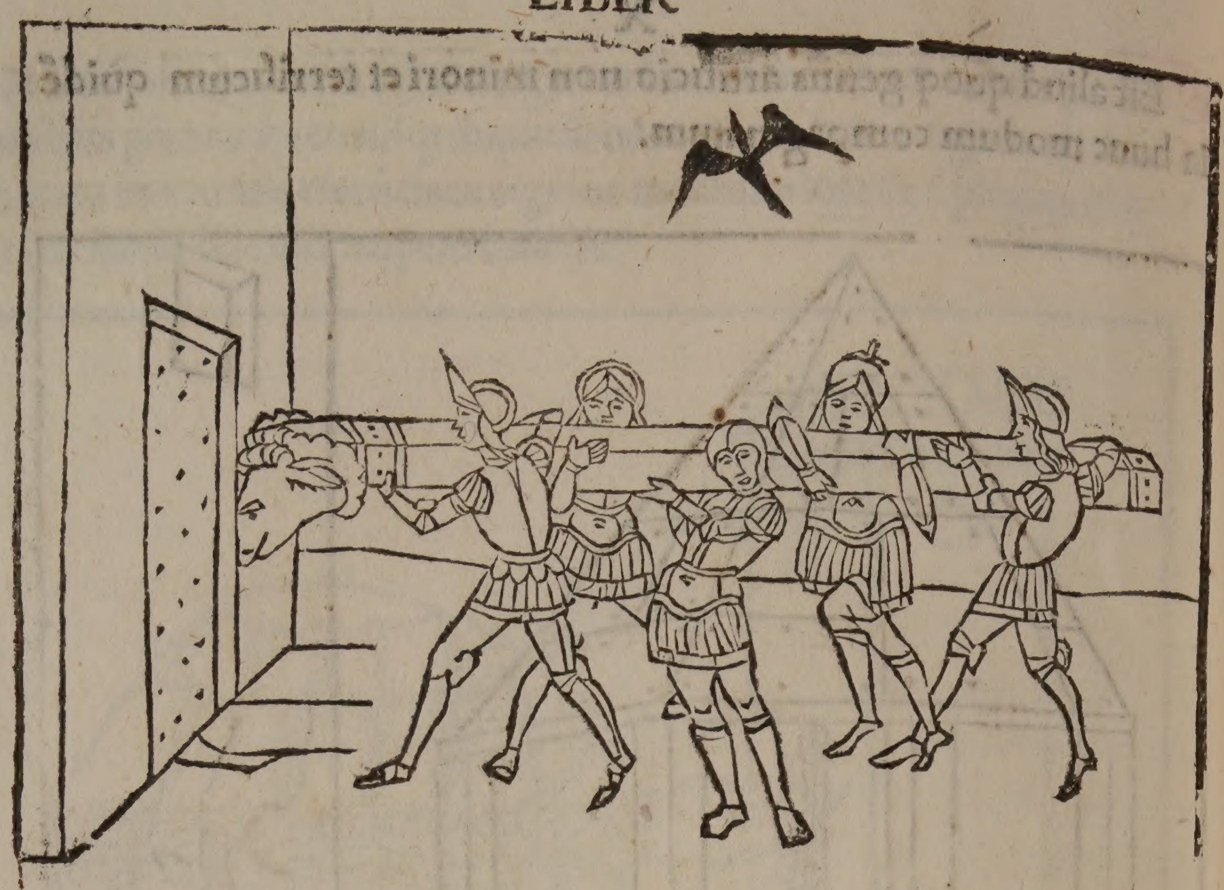
¶ Non mihi etiam uidetur alienum de teſtudine quam Hector byzantius fecit: quibus rationibus ſit acta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli trigoniorum uti a muro tela cum in eos mittantur non planis frontibus excipiant plagas: ut hic

Eſt aliud quoqꝫ genus artificio non minori et terrificum quidē in hunc modum compaginatum.

Aries machinationis genꝰ eſt cuius forma hæc erat; validæ enī et nodoſæ arboris caput ferro veſtitur eaqꝫ ſuſpenſa multoꝝ manu ad murum impellitur: deinde retrorſum ducta maiori impetu deſtinatur: ſicqꝫ crebris ictibus concuſſum muri latus cedit. Victurinus archi. li. x. Aries ſic memoratur eſſe carthaginenſes ad Gadis pugnāda caſtra poſuere. quom aūt caſtellū ante cœpiſſent id demoliri ſunt conati poſtq̄ non habuerunt ad demolitionem ferramenta ſumpſerunt tignum idqꝫ manibus ſuſtinentes capiteqꝫ eius ſummū murum continenter pulſantes ſummos lapidum ordines deiiciebāt et ita gradatim ex ordine totam communionem diſſiparunt.

¶ Poſtea quidam faber Tyrius nomine phefarſemenos hac ratione & inuentione inductus malo ſtatuto ex eo alterum tranſuerſum uti trutinam ſuſpendit & in reducendo & implendo uenientibus plagis deiecit Gaditanorum murum.

¶ Tetras autem Calcedonius de materia primum baſim ſubiectis rotis fecit ſupraq; compegit & in his ſuſpendit arietem coriiſq; bubulis texit ut tutiores eſſent: qui in ea machinatione ad pulſandum murum eſſent collocati: id autem quod corios habuerat teſtudinē arietariam appellare cæpit: his tunc primis gradibus poſitis ad id genus machinationis

¶ Eſt aries quoq; belli iud. li. iii. auctore Ioſepho immenſa mate-
ria malo nauis aſſimilis cuius ſummum graui ferro ſolidatum ẽ in
arietis effigiem fabricati unde etiam nomen accepit. dependet autẽ
funibus medius ex trabe alia uelut ex trutina palis utrinq; fultis be
ne fundatis: retrorſum autem magna uirorum multitudine repul-
ſus hiſdemq; ſimul rurſus impellentibus miſſus in fronte prominẽ
te ferro mœnia percutit. Nec ẽ ulla tam ualida turris aut murorum
ambitus adeo latus ut & ſi priores ictus fortiter ſuſtinuerit aſſiduos
uincat. Cæſar ſiue alius pro eo commentariorum ſuorum. xiii. litte
ras in Siciliam nuntioſque mittere ut ſibi crates materieſque conge
ri poſſet ad arietes cuius inopiam Aphrica eſſet. Ammianus Mar-
cellinus rerum geſtarum quarto. Ad arietem ueniem9 eligitur abi
es uel ornuſ excælſa cuius ſummitas duro ferro concluditur & pro
lixo arietis efficiens pronam illam ſpeciem quæ forma huic machi
namento uocabulum indidit: & ſi ſuſpenſa utrinque tranſuerſis aſ
ſeribus & ferratis quaſi ex lance uinculis trabis alterius continet ea
que quantum menſuræ ratio patitur: altitudo retropellens rurſus ad
robora quæq; rumpenda protendit ictibus ualidiſſimis inſtar aſſur
gentis uel cadentis armati: qua crebritate ueluti reciproci fulminis
impetu ædificiis ſciſſis in ruinas concidunt: ſtructuræ laxatæ muro
rum. Huiuſce autem arietariæ trabis formam romæ i. L. ſeptimi tri
umphali arcu marmoreo lapide celatam inuenies. Alii quoq; arietẽ
non muros demoliri ſed ſaxa rotari perhibent. Claudianus. Tum
tua murali libretur machina pulſu: Saxa rotet preceps aries ꝓtecta
que portas teſtudo feriat ruat emerſura iuuentus Illud etiam nec de
nuo prætereundum eum qui equ9 tunc appellabatur: nunc arietem
in muralibus machinis nominari: equo uero uehi gradiente qui &
ipſe militare inſtrumẽtum eſt. Bellorophontem tradunt equorum
frenos & ſtrata equoſq; inſternere: pelletronium pugnare: denique
ex equo theſſalos. ad huiuſmodi autem crebros equorum uel arie
tum impulſus quominus murus percuſſiõe lederetur. Maiores no
ſtri demittebant laqueum & eo conſtricto circum agentes ſuſpẽſo
capite eius declinabant ictus muroꝝq; nec patiebantur infringi: ſimi
li modo ſaccos paleis aceto maceratis refertos quã ſemꝑ arietis im-
petum ferire uiderent demitti iubebant ex muro ut eo modo ſecun
di ictus errarent aut exceptas plagis laxitas fruſtraretur. helepo
lim muralem machinam ad expugnandas urbes dicim9. Amian9

Marcellinus reꝝ geſtaꝝ.xxiiii.pro his arietum meditamentis iam crebritate deſpectis cõditur machina ſcriptoribꝰ hiſtoricis nota quã helepolim græci cognominamus cuius opera diutina demetrius Antigoni regis filius Rhodo aliiſq; urbibus oppugnatis Polio Cretes ẽ appellatus.ædificatur autem hoc modo. Teſtudo compaginatur in magnis aſſeribus roborata longioribus ferreiſq; clauis aptata et cõtegitur coriis bubulis uirgaꝝq; recenti textura atq; limo aſpergũtur ãut eiꝰ ſup̃ma ut flammeos detractet et miſſiles caſus. conſeruntur autem eius frontalibus triſulce cupidis præacutæ ponderibus ferreiſ trabes. Qualia nobis oſtendunt pictores fulmina ut quicq̄d præterierit aculeis exertis abrumpat:hanc ita ualidam molem rotis et funibus regens numeroſis intrinſecus miles languidiori muroꝝ parti uiribus admonet concitus:et niſi deſuper præpugnantium ualuerint uires colliſis muris aditus patefacit ingentes. Ad hæc repugnãtium licet uires plurimum poſſint eorum non minus ualent ingenia quod rhodienſibus memoratur uſui inueniſſe. diogenes enim fuerat rhodius et ei de publico quot annis certa merces pro arte tribuebatur ad honorem ea tempeſtate quidam præſtãti ingenio nomine callias rhodium quom ueniſſet exempla protulit muri ſuperque eo machinam in carcheſio uerſatili conſtituit quæ helepolim ad mœnia accedentem corripuit et traſtulit intra murum hoc rhodii quom uidiſſent admirati ademerunt diogeni quod fuerat quotãnis ei conſtitutũ eumq; honorẽ ad calliam trãſtulerunt. Interea rex demetrius contra rhodium bellum cõparando epimacũ athenienſem talium inſtrumentoꝝ ſummum artificẽ ſecum adduxit is autẽ cõparauit helepolim ſumptibus maximis induſtria laboreque ſummo cuius altitudo fuerat pedũ centum.xxv.latitudo ſexaginta ciliciis et coriis ita cõfirmatam ut pati poſſet quoſlibet ictus a baliſta miſſos: quom autẽ Callias rogaretur a rhodiis ut contra eam helepoliam machinam parare et ut illã uti pollicitus erat tranſueheret intra murum negauit poſſe. Nonnulla enim ſunt quæ in exemplaribus paruis uidentur ueriſimilia:quom autem creſcere cœperunt dilabuntur et quod pollicẽtur deſinunt ut etiam poſſumꝰ hic aĩaduertere terebratur.terebra foramen ſemidigitale uel digitale ſi eodem modo eademq; ratione uoluerimus palmare facere uõ habet explicationẽ eodem modo eademq; ratione rhodii decepti iniuriam cũ cõtumelia diogeni ita fecerũt itaq; poſtq̃ uiderunt hoſtẽ ꝑtinaciter

infeſtum periculū ſeruitutis machinationem ad urbem capiendam comparatam uaſtitatē ciuitatis expectandam ꝓcubuerunt diogeni rogantes ut auxiliaretur patriæ primo q̄a laceſſitus iuiuria negauit ſe factuꝝ poſteaq̄ ingenuæ uirgines et ephœbi oēs cū ſacerdotibus uenerunt ad deꝑcandū: tunc eſt pollicitus ueꝝ his legibus ut ſi eam machinam cæpiſſet ſua eſſet: omnibus uno ore annuentibus ita uelle q̄ parte machina inceſſura erat ea muꝝ ꝑculit et iuſſit oēs publice et priuatī ꝙ quiſq; habuiſſet aquæ ſtercoris et luti per eā feneſtrā ꝑ canales ꝓgredietes effūdere ante muꝝ quom ibi magna uis aquæ luti ſtercoris nocte ꝓfuſa fuiſſet. poſtridie helepolis accedēs anteq̄ appinq̄ret ad muꝝ in humido uoragine facta conſedit nec ꝓgredi nec egredi poſtea potuit. itaq; demetri9 quom uidiſſet ſapiētia diogenes ſedeceptū deluſum atq; fruſtratū eſſe cum claſſe ſua diſceſſit: tunc rhudii diogeni ſolertia liberati bello publice gratias egerunt: honoribuſq; omnibus et ornamentis exornauernnt. Diogenes aūt helepolim reduxit in urbē et in publico collocauit et inſcripſit: Diogenes e manubiis id populo dedit munus ita in repugnatoriis reb9 non tantum machinæ ſed etiam conſilia maxime ſunt cōprobāda.

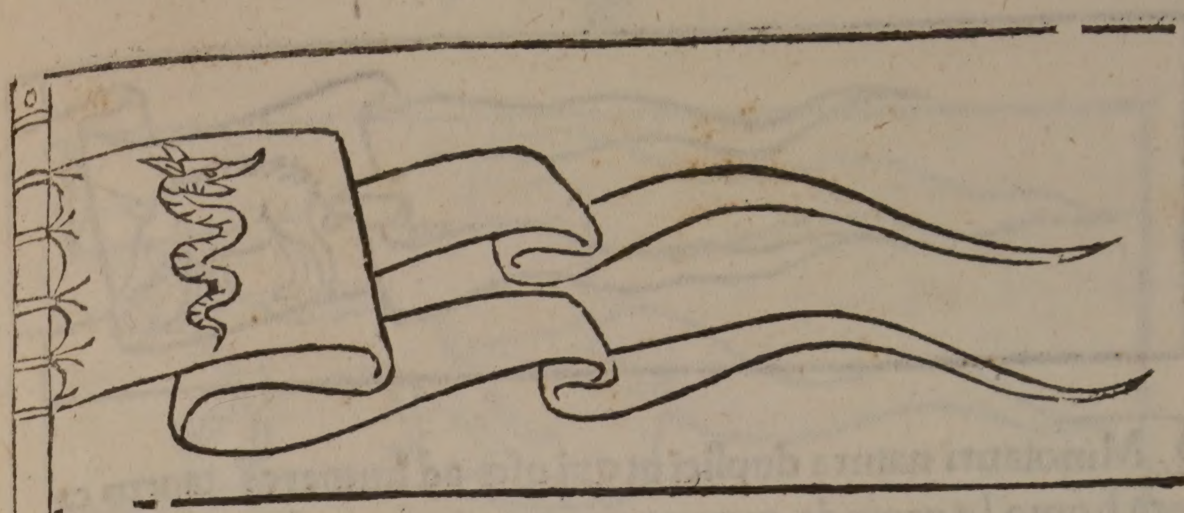

Sunt præter hæc quæ caſtris uſui eſſe perhibent aliã innumera-
bilia et pene infinita inſtrumentoꝝ & machinationum genera ſtru
cturis et demolitionibus q̃m maxime neceſſaria: et ne ſingula enu-
merando ſim longior uniuerſa quæ in q̃cunq; urbe opportuna eſſe
creduntur duci præſto eſſe debet ut in quouis loco caſtrametabitur
munitam omnium reꝝ ciuitatem poſſit effingere. De repugna-
toriis autem non eſt litteris explicandum: non enim ad ſcripta no-
ſtra hoſtes comparant res oppugnatorias: ſed machinationes eorũ
ex tempore attrito pugnandi uſu et experientia reꝝ magiſtra ac ſo-
lerti conſilioꝝ celeritate ſine machinis ſæpius euertuntur.

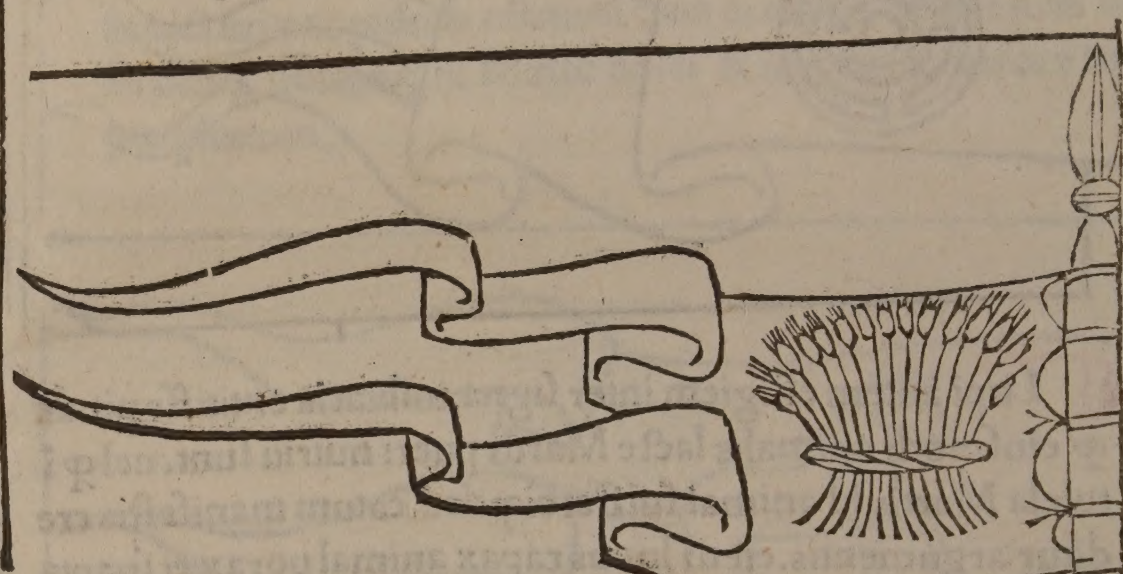
HAec inſtrumẽtoꝝ genera uariæ etiam ſignorum ſpecies cõ
ſequuntur: ſigna autem ſunt quæ comitãtes milites recogno
ſcant in prælis et ad quæ a conflictu ſe ſæpe recipiunt uexillo e ſub
limi romanorum more ꝙ Mars gaudet ſanguine cocco uelitãte co
lores in his & figuræ pro uoluntate ducum caſu aliquo uel rerũ oc
currentium auſpicio fuere. A primordio nanq; oĩbus conuenienteſ
ſimul homines ex ſyluestri uita primum carnibus humanisueſce-
bantur. bellabanturq; inuicem eo cui plus uirium inerat ſuperante
cum iniuriis potentiorum imbecilles urgẽte neceſſitate edocti acie
facta ſignum animalis ſibi ex his quæ poſtea conſecrata fuerit præ
poſuere aliquod poſtmodum congregati infirmiores aduerſus ali
orum iniurias ſe tuebantur: quo factum eſt ut animali quod ſalu
tis cauſa fuerat honores tribuerentur. ſic Aegyptios ueteres: apud
quos nulla militaris erat diſciplina: quom a uicinis ſæpius bello ue
xarentur excogitaſſe ferunt aliquod inſigne quod milites ſequerẽ
tur figuras igitur animalium quæ nunc colunt tabulis fictas duces
eoꝝ in bello tuliſſe: eaq; ex re cognito ſeruatoq; ſub quo quiſq; mili
taret ordine uictoriam conſecuturos. Cæſar in arato quoq; refert
Aglaoſtem dicere Iouem quom ex inſula Naxo aduerſus titanas ꝓ
ficiſceretur & ſacrificium faceret in littore: Aquilam ei in auſpiciũ
aduolaſſe quam uictor bono omne acceptam tutele ſubiugauerit:
ſacra uero hiſtoria antea etiam conſediſſe illi aq̃lam in capite atq;
ei regnũ portẽdiſſe teſtatur aquilam auctore diodoro thebæi etiam
honorant: tum quia regia uidetur auis. tum Ioue digna. Alii inter
quos eſt Ioſephus ob hanc cauſam apud romanos agminibus præ
eſſe aiunt: quod & uniuerſarum auium regnum habeat & ſit ualidi
ſſima itaq; illam & pricipatus inſigne putant moẽq; uictoriæ quod
cunq; bello petierint.

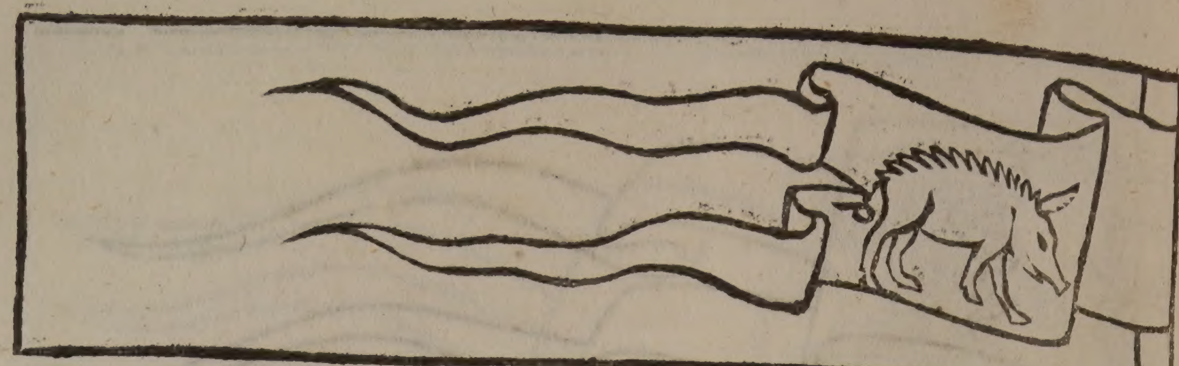
❡ Draco etiam aliquando ſignū fuit ex quo phitonem ſerpentem Apollo ſagittis interemit. Apollinem enim quāq̄ diuinatorem et medicum maiores noſtri uellent ipſum tamen etiam ſolem dixerunt et ipſum titanem quaſi unum ex titanis qui contra Iouem bella geſſere phitium quoq; apollinem uocari aiunt a Phitone immenſæ magnitudinis ſerpente. cuiꝰ non magis uenena q̄m magnitudo terrebat: hūc apollo ſagittarum ictibus ſternēs nominis quoque ſpolia reportauit ut phithius uocaretur unde ab inſigne uictoriæ coronam lauream ut Pyndarus atq; Callimachꝰ memerant apollo induit ac phithia ſacra celebranda conſtituit. Alii non a phitonis morte uerum ab hercule uel auentino eius ac rhea nato hoc inſigne cœpiſſe ferunt. nam quom horrenda per ſæpe monſtra hercules ipſe domuiſſet & uictor ac ouans ſtratarum ſpoliis ferarum clypeis affixis ſeſe populis oſtentaret: inter cæteraque monſtra hydram ſuorum capitum excreſcentem cæde proſternens clariſſimis tropheis eius adiciſſet: poſtea ſatus eo auētinus turni caſtra aduerſus æneam ſecutus ac pedes ipſe aciem agens centumque tulit ſerpentibus hydram: hæc de ſerpentis nece ab Apolline interempti de ſagittis phytiique cognomine ac hercule communis habet aſſertio, eſto alia atq; alia et naturalis quidē ratio ut ſcribit Antipater ſtoicus et Cornificius in ethymis & Plato et euſebius in temporibus haberi poſſit.

Porro ſub Romulo pauper adhuc romanus exercitus hoſtis fœni manipulos illigabat & hos pro ſignis gerebat. Oui dius in faſtis. illa quidē fœna ſederat reuerētia fœno: Quantam nunc aquilas cernis habere tuas Partica ſuſpenſos portabat longa maniplos. unde maniplaris nomina miles habet

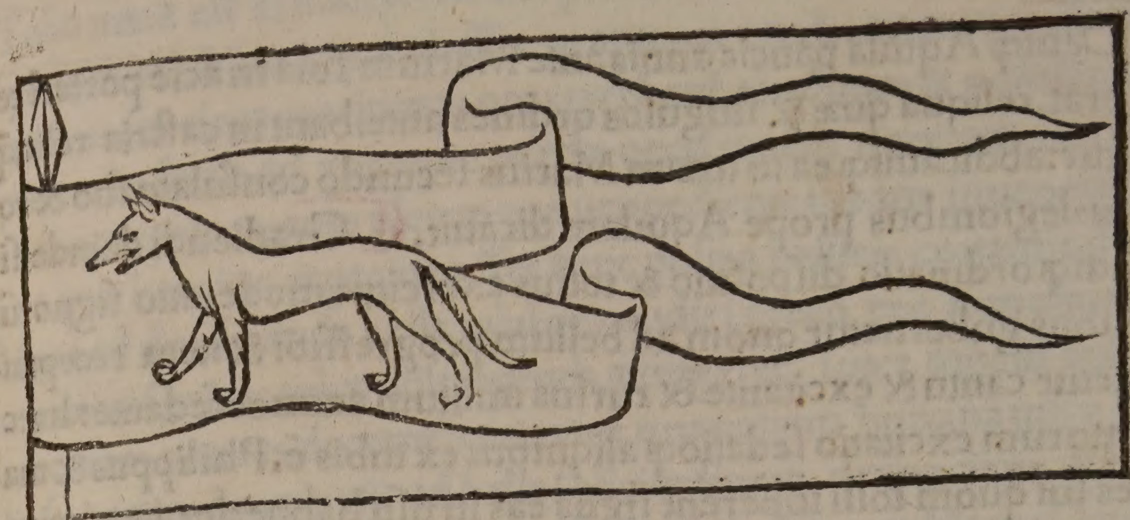
Dehinc quattuor principalia ſigna in caſtris haberi cæpere lupi minotauri equi & apri ue℞ duo tantum quorum āpertam equidem rationem inuenerimus apri ſcilicet & minotauri: apri nanqꝫ ꝙ cōfecto bello inter quos pax fieret cæſa porca fœdus ſolerent firmare: a quo qui reſiliret: non aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta necaretur.

Minotauri natura duplici ut qui uſqꝫ ad humeros taurus cætera homo ſit proinde ꝙ non minus uaria et occulta eſſe debent conſilia ducum q̃ fuit domicilium quondam eius laborinthus:

Lupi autem effigiem inter ſigna militaria extitiſſe pinde ꝙ eiuſmodi animalis lacte Martii pueri nutriti ſunt. uel ꝙ i tutela Martis id animal fuiſſet eiqꝫ dedicatum manifeſtis creditur argumentis. etenī lupus rapax animal uorax et ſuapta natura ablata conſumēs maximeqꝫ id tēpus aptum rapiendo pecori quod milites in diripiendis urbibus ſolent obſeruans quod eſt ante Lucanum poſt nocturnum Reddunt et aliam cauſam animalis huius ægyptii fabuloſiorē tamen: nā quom iſis una cum filio Oro cum Typhōe eſſet bella dimicatura ferunt Oſiridē lupi forma ab inferis auxilio et uxori et filio ueniſſe: uictores itaqꝫ tiphone interfecto honorē ei animāti impendiſſe: cuius interuentu ſubſidioqꝫ uictoria parta eſſet tradunt uōnulli agros ægyptioꝝ incurſantes ethiopes a lupis facta acie uſqꝫ ad ciuitatē elephantinā repulſos: q̃ ex re ſit et loc⁹ ille dict⁹ licopolis & eis belluis honos a poſteris habit⁹

De equoꝝ quoqꝫ ſigno nihil præclaꝝ nihil exploratum ſatis habeo niſi ꝙ per huiuſce animantis fortaſſe ſpeciē cū bellis interſit plurimūqꝫ ualeat Martis cōmoditatē deſignare uoluerint: tum quia præſagit hoc animal pugnam & gloriæ & uictoriæ cupidum eſt: tum quia armatos uehit: tum quia ſit uelox nōnunꝗ̄ ut Martē decet & impetu ac furore maximo plenum.

❡ Deniqꝫ Aquila paucis annis ante Marium ſola in acie portari cē
pta erat. reliqua quæ & ſingulos ordines anteibant in caſtris relinq̄
bantur: abdicauitqꝫ ea in totum Marius ſecundo conſulatu ſuo & ro
manis legionibus prope Aquilam dicauit. ❡ Gradiendi deinde ſi
ſtendiqꝫ ordinatio diſpoſitio & totius exercitus moderatio ſignorū
cantibus gubernatur quom ad bellum progreſſiōi & item receptui
cantetur cantu & excitante & rurſus militum animos ſedante: haec
animorum excitatio ſedatioqꝫ aliquibus ex tubis ē. Philippus & ma
iores ſui quom tolli iuberent ſigna eas in uſu habuerint licet muta
uerunt tamē ꝙ ſonus impediretur tumultu & armorum ſonitu quo
minus ad omnes pertingeret: quomqꝫ caſtra ſibi mouenda forent
cautum fuit ut partica eſſet in ſignum noctibꝰ igne uel fumo ſigni
ficationem dare ſoliti. Parthi cymbalis ſigna dabant in prælíis inter
amazones ſiſtro ad bellum fœminarum uocabatur ſiſtebatque ex
ercitus. & enim ſiſtrum tubæ genus quo iſis deſcribitur & in ſacri-
ficiis eius utebantur ægyptii a ſiſtendo ſiue ab inuentrice ſiue a pa-
tria mauis lingua denominationem aſſumens. Iuuenalis: iſis & ira
to feriat mea limina ſiſtro. Virgiliꝰ: Regina in mediis patrio uocat
agmina ſiſtro. Lucanus ī octauo Non in templo tuam romana re-
cepimus iſim: Semideoſqꝫ canes & ſiſtra iubentia luctum. Itidē ele
giarum ſcriptor Propercius: Scilicet inceſti meretrix regina cano-
pi Una Philippeo ſanguine aduſta nota: Auſa ioui noſtro latrātem
apponere anubim & tyberim Nili cogere ferre minas Romanamqꝫ
tubam crepitanti pellere ſiſtro. ❡ Lituus genus buccinæ incuruae
ſic dictæ a ſonitu ut ille homeri uerſus docet ideſt inſonuit neruus
Ennius in bello lituus ſonitus effundit acutos. Sed quoniam facta li
tui mentio eſt prætermittendū non eſt quod poſſet quæri: Animad
uertimus utrum a tuba lituus auguralis appelletur an tuba a lituo au
gurum lituus dicatur utrunque enim pariter in forma & pariter in
capite incuruum Sed ſi ut quidam putant tuba a ſonitu lituus appel
letur ex illo homeri uerſu. G. neceſſe eſt ut uirga auguralis a tubæ
ſimilitudine lituus uocetur utitur autem uocabulo iſto Virg: pro tu
ba in. vi. ubi ait. & lituo pugnas inſignis obibat & haſta tanquam li
tuus nomen ſibi uendicet ꝙ litis ſit teſtis. ❡ Claſſica flexibiles ſe-
cundū Seruium Tubæ uel cornua ſunt reliquis minora conuocādi
cauſa facta et a calando auctore Petronio ideſt uocando dicta.

Tuba ænea eſt & hac tyrrhenos prius fuiſſe uſus tradũt & apud
eos piſeum primum atque ab illis propterea tyrrhenam appellatã
Quom enim circa maritimas oras tyrrheni prædones & pedeſtres
diſperſi non facile ad quanque prædæ occaſionem uoce aut bucci
na conuocarentur uento plerunque præpediente tubam inuenere:
utputa quæ buccina capacior eſſet hinc poſtea bellicis certaminibꝰ
adhibita ad denũcianda bella ut ubi exaudiri preco per tumultum
non poterat ſonitus tubæ obſtrepentis attingeret. Inter tubam autẽ
& buccinam ueteres decernebant: nam quanquam buccina tubæ ſi
milis ſit uerum longior & ad bella ſolicitudinem denuncians. Pro
percius. Buccina cogebat priſcos ad bella Quirites: et Maro: Qua
buccina ſignum dira dedit. tuba autem bellum indicabat ut idẽ En
nium puto ſecutus. At tuba terribilem ſonitum procul aere canoro
Increpuit ſequitur clamor cælumque remugit. At hic quidẽ clamor
uarius eſt. nam interdum tuba canitur ut bella gerantur: interdũ ad
eos qui fugiunt inſequendum nonnunq̃ receptui. Nam receptus is
dicitur quo ſe exercitus recipit unde & ſigna receptui canere dicun
tur. Cymbalorum autem tinnitus & tympanoꝝ pulſatio ex cretici
iouis ſacris & eo matris eius myſterio quod Ouidius expoſuit in fa
ſtis contineri creditum eſt quom ait: Ardua iam dudum reſonat tin
nitibus ide. Tutus ut infanti uagiat ore puer Pars clypeis ſudibus
paleas pars tundit inanes. hoc curetes habent hoc corybantes opus
Res latuit priſciq; manent imitamina facti Aere deæ comites rauca
que terga mouent: Cymbala pro galeis pro ſcutis tympana pulſant
tibia dat phrygios ut dedit ante modos. tam & ſi a poetis fictam eam
opinionem quidem reſpuunt eamque uelint ingenioſe interpretari
uerum hæc quom apud uarios uaria ſortiantur officia in præfecto
rum conſultationibus terra ac mari opportunis determinãda erunt
Quot uero in religione ſint uel eſſe debeant quando qualiter ꝓ lo
co munus et officium ſuum exercere debeant præfecti ſubiectis de
ferrent ut rerum ſignificationibus datis pareant audientes.

Laus Deo Laus Deo Laus Deo Laus De[o]
et B.e Virgini Mariæ et omnibus Sanctis Sa[nctis]

De bello Naųali et quando primum apud romanos quique primus nauali triumpho dignus habitus eſt Ca.I.

AMplitudo nobiliſſima rei militaris Ro
mani imperii Sygiſmunde Pandulphe
non ſolũ terreſtribus ueꝝ etiam mariti
mis triũphis aucta eſt:regni coronæ im
perio maris adiecto eiuſqꝫ gloriam ma
iores noſtri teſtati ſunt:uincentiũ meri
ta ſingulari fauore proſequendo. Extat
nãqꝫ memoria circa parta de Ancio ſpo
lia:anno ur.cccc.xvi.quæ.C.Meuiꝰqui
priſcos deuicerãt latinos ãnciatibus uictis in ſugeſtu fori capta ho-
ſtium claſſe ſuffixit·ſi tñ illa claſſis nam ſex fuerãt roſtratæ naues
Appellanda ueꝝ hic numerus illis initiis ingentis gloriæ fuit meri-
tum ut tribunali foro præfixa roſtra ceu populo corona impoſitã
uideretur:unde et ꝓ roſtris locus nomen accepit:quõqꝫ poſt mirifi
cis reꝝ geſtaꝝ titulis iam claꝝ nomẽ urbis eſſe cœpiſſet et arma tũ
extra italiã mota non fuiſſet.P.R.quanquã ad torquendũ rhemos
nauticæqꝫ artis omnis ignarus:nihil tñ intereſſe uirtutis oſtẽdit eqꝫ
ne an nauibus terra an mari dimicandũ eſſet.Appioqꝫ Claudio cõ
ſule anno urbis con.cccc.lxxviii.primũ carthaginenſibus bellũ in
tulit:miꝝqꝫ dictu claſſe ab arbore exciſa ſexageſimo die nauigauit
contra uero hieronẽ ſyracuſanũ ducentas uiginti naues effecit die-
bus.q̃draginta quinque ut tradit.L.Piſo quibus fretum ingreſſus ẽ
Fabuloſis infame monſtris æſtuque uiolentũ: nec ẽ exterritus qui
illam ipſam mentis ſuæ uiolentiam æſtus ꝓ munere amplecteretur
ſtatimque ac ſine mora hieronẽ regẽ tanta celeritate uicit ut ille ipſe
ſæpius uictum ſe q̃ hoſtẽ uideret fateretur:Gn.aũt Duello et.Gn.
Cornelio Aſina conſſ.quom hannibal ſenior ſiue himilco pœnoꝝ
dux oram italiæ maritimam inſtructa ſeptuaginta nauiũ claſſe ua
ſtaret:etiam mari aduerſus eum congredi auſus eſt: cui etiam ipſa
uelocitas claſſis comparatæ uictoriæ auſpicium fuit: intra enim ſe
xageſimam diem qua cæſa ſylua fuerat:cẽtum ſexaginta uel ut alii
centum triginta nauium claſſis in anchoris ſtetit: quom enim uide
ret Duellus eos multum poſſe mari claſſem magis ualidam q̃ deco
ram fabrefecit et manus ferreas cum irriſione hoſtiũ primꝰ inſtituit

quibus interpugnandũ hoſtium naues apprehenderet. Vt autẽ au
diuit Duellus Cornelium Aſinam coſſ.alterꝝ ſexdecim cum naui-
bus lypparã pugnaſſe tanquã ab hoſtium duce ad pacis colloquiũ
euocatum punicaque fraude ac aſtu captum atque in uinculis neca
tum cum triginta extemplo nauibus aduerſus eum profectus ẽ cõ
miſſoque nauali prælio ſucceſſit:una enim & triginta naues puni-
cæ captæ ſuppreſſæ treſdecim triamilium hominum cæſa:ſeptẽ mi
lia capta referuntur:ipſe denique hannibal ſiue himilco ut diximꝰ
punicæ claſſis dux amiſſa naui qua uehebatur:ſcafa ſubductꝰ car
thaginem fugit et a ſenatu ua fer plurimum cũ eſſet:quia apud eos
dux re male geſta puniretur: quæſiuit quid faciendum iuberẽt oĩ
bus ut pugnarent referentibus:feci inquit & uictus ſum: ſic poenã
crucis effugit.Gn.autem Duellus quem cõtrahendi nomĩs gratia
bellum nominarunt quom ſuperiores eius appellati eſſent ſemper
duelli:quia primum illud maritimum triumphum ex pœnis ſolus
inuexerat:non contentus unius diei triumpho per oẽm uitam ubi
a cœna rediret crebra ſibi perlucere funalia precinere ſibi tibias q̃ſi
præ tanta huius uictoria quottidie triumpharet iuſſit: quod q̃nquã
ultra urbis morem priuataque maiorꝝ eſſet exempla. Romani ta-
men æquo aĩo tulere.nulla enim uictoria illis gratior fuit unquã ꝙ
inuicti terra pariter et mari plurimum poſſẽt:et qui a blandiſſima
rerꝝ omnium eſt gloria quæ nec leuibus ſtimulis inſita egregios ui
rorꝝ animos agit et uerſat effectatæ iam gloriæ nomen nobiliſſimi
ciues adepti magno ſtudio fabricandis nauibus incubuere.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior. Ca.II.

NAuibus autem fabricandis animum applicantibꝰ prima
in deligenda materie conſideratio eſt dehibẽda: Nos igi
tur in q̃ materie fuerit prudentiũ conſenſus adhinc ſter-
nendi tempus abſoluemꝰ:robori ſpiſſa firmitas eſt tantaque duritia
ut terebrari apte niſi madefactum non quæat et ne ſic quidem auel
li clauus adactus:nonnulli ex noſtris in robore cõſenſerunt in eo
dem ſenſu et galli conueniunt:durat hoc defoſſum et in aquis: ma
rina tñ aqua corrũpitur: Cædri oleo peruncta materie nec tineam
nec cariem ſentit:iunipero non abſimilis huic uirtus:quæ in hiſpa
nia uaſta eſt et fabricis aptiſſima nõ improbatur fagus in aqua nec
alnus in paluſtribus:æterna enim eſt et oneris quantũlibet patiens
larix propter pondus ab aq̃ non bene ſuſtinetur:ꝑpter alia ꝑcipua

eſt in humore nec flammam ex igne recipit nec ab carie aut tineā
propter ſuccum uehementi amaritate leditur. ueꝝ in maritimis na
uibus obnoxiam taredini tradūt & omnia præter oleaſtꝝ & oleam
Quædam enim in terra & quaedam in mari uitiis opportuna ſunt
infeſtantibus tradunt abietem circa germinationes ea quā dicemus
luna decorticatam non corrumpi aquis. Rurſus in ipſis arboribus
hoc etiam ſatis notum eſſe debet limites regioneſque cæli ſpectan-
das eſſe: robuſtiores enim aquiloniæ partes & in totum deteriores
ex humidis opaciſqꝫ ſpiſſiores ex apricis ac diuturnæ. Eſt & gentiū
in his quoqꝫ differentia: Alpibus apennino laudatiſſime. abietes: in
gallia in corſica bythinia pōto macedonia deteriores: parnaſicæ peſ
ſime: quoniam ramoſæ contortæ: putreſcenteſqꝫ facile Alexādri ma
gni comites prodiderūt in Tyle rubri maris inſula arbores eſſe ex
quibus naues fierent quaſi ducentis annis durantes inuentas & ſi
mergerentur incorruptas Abies ſociabilis glutino eadem nauium
malis antenniſqꝫ propter leuitatem præfertur: tum ꝙ omnium ar-
boꝝ altiſſima & rectiſſima eſt. Huius inopia in ægypto ac ſyria re-
ges cedris uſi feruntur ad claſſes. Seſooſis ægypti rex nauem ex ce-
dro fecit ducentoꝝ octuaginta cubitorum longitudine deauratam
exterius: intus uero deargētatam quam dono obtulit deo: qui maxi
me Thebis colitur: celebratur quoqꝫ in ægypto ac ſyria ſpina dunta
xat nigra. quoniam incorrupta etiā in aquis durat: ob id utiliſſima
nauium coſtis e theda pix naualibus muniendis utilis.

Cæſionis lunæqꝫ tempus ſpectandum Ca. III.

CAeſionis quoqꝫ tempus in perſeuerante materie q̃ maxi
me refert uulgo ſatis putant obſeruare ne de dolāda ſter
nantur ante aeditos ſuos fruct9. Robur uere caeſum ter
redinē ſentit: bruina neqꝫ iaciatur neqꝫ pandatur alias obnoxiū erit
ut torq̄at ſeſe findatqꝫ quod in ſubere tempeſtiue quoqꝫ caeſo euēit
in infinitū refert & lunaris ratio ſideꝝque ſunt qui omnia quae cae
duntur carpuntur tundūtur: innocentius de creſcente luna q̃ creſ
cente ſunt qui et quinta & decima luna ad uigeſimam uſqꝫ ſecundā
arbores praeſertim concidi debere exiſtiment ut īmunis ſeruetur
a carie & aeterna materies reddatur: idqꝫ religionis argumento ꝙ
aeternitatem his tantum diebus placuit celebrari: ſunt qui non niſi

ā uigeſimā ad trigeſimam cædi uelint: ligna enim quāe lunā uel adhuc creſcente deiecta ſunt quaſi emolita per humoris conceptionem fabricis quibuſque inepta eſſe dicunt: proinde circunciſas quoque ad medullam aliqui nō inutile relinquūt ut omnis humor ſtantibus defluat: inter oēs uero architectos conuenit arbores utiliſſime ſterni in coitu lunae: quē diem alii interlunium alii ſilētis lunae appellant. Sic certe Tyberius ceſar quom cremato ponte naumachiario larices ad reſtituendum caedi praefiniuit. Cato hominum ſumm9 in omni uſu de materiis hoc addidit. Materiem omnē non effodies luna decreſcente eximito poſt meridiē ſine uento auſtro: tunc erit tēpeſtiua quom ſemen ſuum matuꝝ erit: caueto ne ꝓrorem doles idꝗ mox niſi in trimeſtri lunaque dimidiata: nec tangas materiē tū ne effodias aut praecidas ab terra diebus quattuor ꝓximis quib9 luna plena fuerit optime eximitur omnino: caueto nigram integrāque materiē ne doles neue caedas ne ue tāgas niſi ſicam neue gelidam neue rotulentam. Hæc Catonis præcepta & ſi ab his ducibus quos pauloante diximus minus obſeruata uideātur miꝝ neceſſario uel tempeſtiuo cæſionis tempore conciderunt.

De clauis quibus iungenda eſt materies & cuiuſmodi eſſe debent. Ca. IIII.

PLurimum deinde id etiam refert ferrei ne an ceteri morte malorum quibus iungenda materies in unum eſt claui eſſe debeant ac de acutis æneis ni fallor cōiectura mea a ueritate haud quaquā aliena eſt. eſt enim ære uis acrior quam medici ſtiticam uocant: unde ſquamma eius adiitiunt remediis: quæ cōtra pernitiem putredinis aduocantur. Aura etiam quæ ex aere producit haurit & ex ſiccat quod male influit: uis præterea quædam remediabilis & ſiccifica æli ineſt quam dimittit in uulnere proinde auctore Ariſtotile uulnera quæ ærea cuſpide fiunt nocumenti minus afferre ex q̃ ferro faciliusque curari: Peri ergo ratione īfixum ligno propriam ſeruat ſubſtantiam & lunati & aqueo repugnat humori quū ferū huic cædat & tēpori eueſtigio rubigine exeſū atꝗ conſūptum.

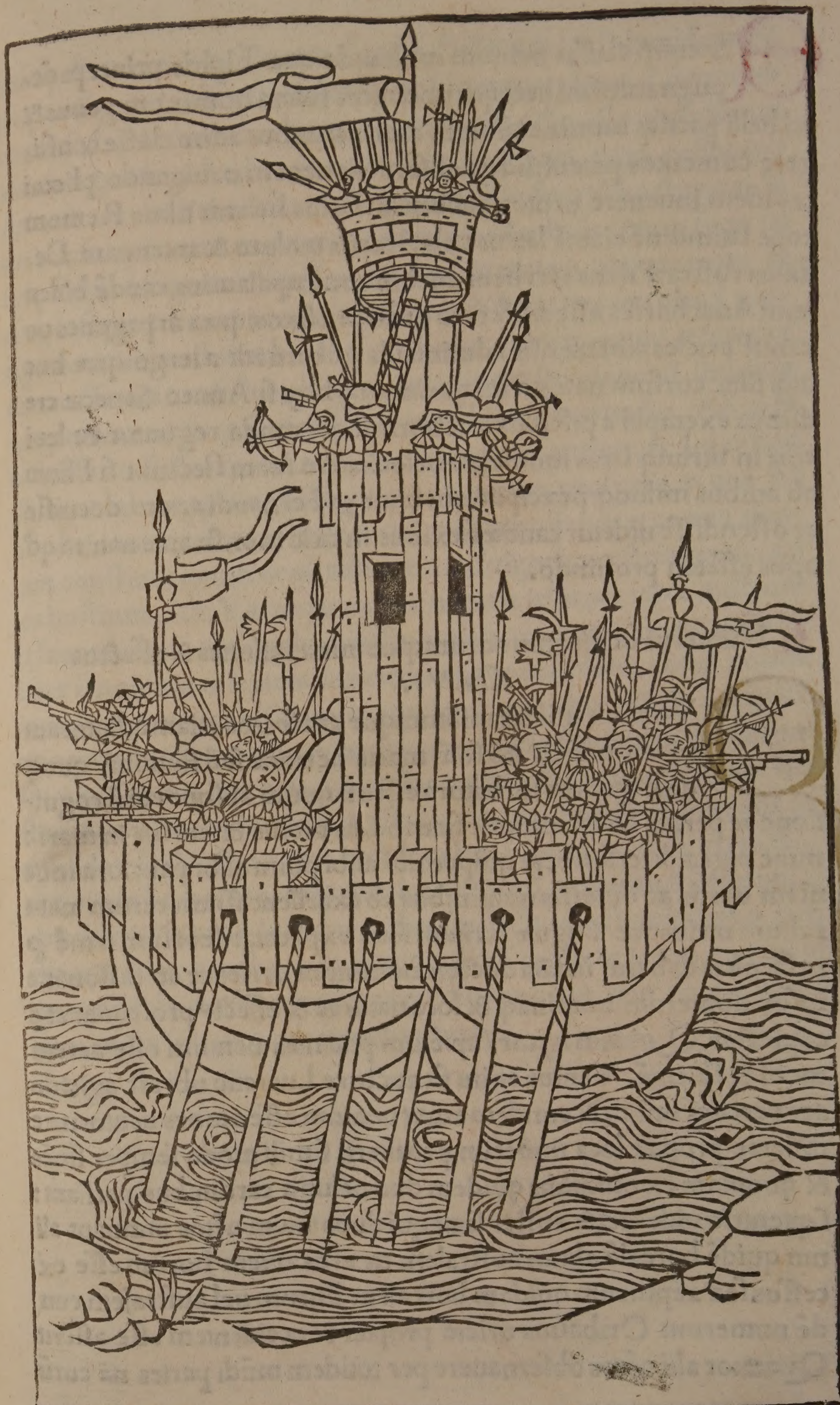
Primus nauiū uſus et prima earum forma a priſcis probata earum nomina quique gubernandi adminicula ſeorſum primus inuenit. Ca. V.

NAue primus in græciam ex̃ ægypto Danaũs aduenit:an-
tea ratibus nauigabatur inuentis in mari rubro inter inſu
las a rege Eritra:tunc enim nondum ceruleas pinus con-
tempſerat undas:effuſum uentis præbueratqꝫ ſinum: Nec uagus ig
notis repetens cõpendia terris:Præſſerat externa nauita marce ra-
tem:ſint licet qui miſios & troianos priores rates excogitaſſe in hel
leſponto putent cũ tranſirent aduerſus trhacas:rates enim tigna uo
cantur colligata quæ per aquam aguntur: quo uocabulo interdum
etiam naues longas teſte Varrone ſignificari non dubiũ ẽ. ¶ Con
dicarias autem naues dicimus ꝙ ab antiquis plurium tabularꝝ con-
textus codex̃ appellabatur ꝙqꝫ qui primus romanis perſuaſerat na
uem conſcendere:Claudius codex is fuit a quo nomen deductum
ſicqꝫ conſuetudo pœna tenuit eo ꝙ in fluminibus uſui plurimum
eſſent. ¶ Schedia genus etiam nauigii inconditũ eſt trabibus tan
tum intra ſe nexis factum unde & mala poemata ſchedia appellan-
tur. ¶ Trabica nauis dicta ꝙ ſit trabibus confixa: Sumia nauigii
genus:auctore Cecilio ¶ Sclata genus nauigii latum magis q̃ altũ
ſic appellatum ea conſuetudine qua ſclocum per locum & ſtlitẽ per
litem dicebant:Muſculus curuum nauigii genus ac breue. ¶ Sca-
phe Aphricano teſte nauiculæ ſunt paruæ quæ maiores naues con
ſequuntur:Cice.libro primo ad Heren. Magnitudine tempeſtatis
oẽs perterriti nauim reliquerunt:in ſcapham conſcenderunt
¶ Actuariæ nauiculæ celeres quae remis & uelis aguntur:ſic dictæ
ꝙ cito agi poſſint. ¶ Celox nauigium breue a celeritudine dictum
& a Rhodiis inuentum.liuiꝰ punici belli ſecundi li.i.Naues ducen
tas uigintiquinq̃ remes celoces uigĩti deducit. ¶ Mioparo pyratarꝝ
nauicula ex corio & uiminibꝰ contexta q̃ſi minimꝰ paro. M.Tul.
nã cum quæreretur ex eo quo ſcelere impulſus mare haberet infe
ſtum uno mioparone eodẽ inquit quo tu orbem terræ. ¶ Faſellus
nauigium campanum:Saluſtius:& forte in nauigando cohors una
grandi faſello uecta a cæteris deerrauit mariqꝫ placido duobꝰ prae
donum mioparonibꝰ circunuenta. ¶ Cercirus nauis maxima eſt
& aſiana & quam cyprii inueniſſe feruntur. ¶ Trieres q̃s dromo
nes græci dicunt maiores naues ſunt & longe Iſaie.xxxiii. neq̃ trie
ris magna tranſgredietur eum.Daniel.xi.& uenĩet ſuper eum trie
res:& romani numeri uigintiquattuor uenĩet in trieribus de italia
¶ Longa naue iaſonẽ primum nauigaſſe . Philoſtephanꝰ auctor

eſt: Eo nanque colchos petituro ab Argo fabricatã eſt: et Argos ab eo auctore in ſinu pegaſeo denominato: unde Lucanus: Prima fretum ſcindens pegaſeo littore pinus Terrenum ignoras hominem proiecit in undas. Sunt qui longa naue uſum fuiſſe ferant primum Seſooſim ægypti regẽ teſte Diodoro: dictaque ut diximus et quidã ſcriptores aſſerunt ab Argo eius architecto qui etiam internauigãdum eius reſarciendæ curam cœperat ut alii ab eius uelocitate quã antiqui Argon appellabant. ¶ Piſtris nauigii genꝰ a forma piſtriũ marinaꝝ quae longi corporis ſunt ſed anguſti: a ſpina enim putrefacti piſcis in littore ad conſtruendas longas naues per imitationẽ doctrina ſumpta oſt: et eiuſcemodi nauis fabrefacta a piſcibus etiã ſunt qui ſumptum uelint quo ordine in pugnam acies deducendæ ſint: ab eiſdem quoque quo pacto homines equique ferro muniantur teganturque ſquammis eorum inſpectis. ¶ Liburnae quae et roſtratae liburnia parte dalmaciæ dictæ. Auguſto enim dimicante cum liburnorum auxiliis ſuccubuiſſet: Antonius tanti diſcrimine certaminis ac periculo ꝙ liburnorum naues caeteris aptiores eẽnt: eaꝝ ſimilitudo et nomen a romanis ducibus uſurpatæ ſunt; Horatius in hippodotibis liburnis inter alta naui Amice propugnacula. ¶ Legia nauis uelox ꝙ uehementi motu ſuo legat et colligat aquas ante ſe dicta. ¶ Corbita nauigii genus tardum et grande ſic dictũ ꝙ malo in eius ſummo pro ſigno corbes ſolerent ſuſpendi: nihilꝙ differt ab honeraria naui omnium tardiſſima onerique deuehendo q̃ aptiſſima et ab Hyppo tyrio inuenta. ¶ Oria fabio Placiade fulgentio teſte nauicula admodum parua et piſcatoꝝ uſui q̃ apta ¶ Cymba et Scalmus phoenicum inuẽta piſcatoriae etiam naues Ci.iii.officioꝝ tum canius queſo inquit quid eſt o pithi tantum ne hic piſcium tantũ ne cimbarum: inuitat canius poſtera die familiares ſuos uenit ipſe mature ſcalmum nullum uidet. ¶ Lintres ſiue monoxillos hoc eſt paulo latiores ſcafulas nauiculas fluuiales cauatas ex arbore dicimus: Liuius ſecundi punici belli li.i.ita ingens coacta uis nauium eſt lintꝝ quæ temere ad uenalem uſum pyrataꝝ nouaſꝙ alias primum galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus. Virg.i.geor. cauat arbore lintres in his germaniæ prædões cauatis ſingulis arboribus nauigant trigintaꝙ homines ferunt: nec id quidẽ incredibile cum & grandiores multo noſtris eorum ſunt arbores: & apud indos arundines tantæ proceritatis ſunt ut ſingulã

eorũ internodia alueo nauigabili trinos interdum homines deue
hant quina cubita longitudine excedentes. ¶ Lembus nauiculæ ge
nus breuis & ueolciſſimæ quam cirenẽſes feruntur inueniſſe. Vir
gi.i.geor.quã qui aduerſo uix flumine lembum: Liuius belli mace
donici libro quarto: Neue ipſe nauem ullam præter duos lẽbos qui
non plus q̃ ſexdecim remis agerentur haberet. ¶ Bucentaurꝰ naui
gii genus ad magnos uiros deuehendos ac potentes fabricatum a
magnitudine enim boum qui in italia erant conſuetudinẽ factum
fuiſſe in libris de re ruſtica inquit Varro ut præpoſita hac uoce bu
magnum quippiam ſemper nunciaretur: inde dici bulimina ideſt
magnam famam & bupedas grandes pueros & unam bumaniam:
& alia his ſimilia ad magnitudinis rationẽ pertinentia: quod & nũc
obſeruant fœminæ in tranſpadana regione quæ ad ſignificandum
ingens & admiratione dignum aliquid prolatione eius uocis utun-
tur: Bucentaurus ergo quia principes & magni uiri ea uehi ſolent
quaſi magna centaurus: priſcæ illius uocis ſignificatione appellata
eſt. ¶ Centaurus nanqꝫ nauis ſiue ſignum erat quod naui impone
batur: expreſſum autem hoc eſt a Vir.elegantiſſime illo uerſu: cẽ
tauro inuehitur magna: qui humiliorem illam uocẽ in ſublimi ope
re aſpernatus digniore uerbo ac carminis maieſtati conuenientio-
re uti prudẽtius uoluit. Qui enim bucentoriũ & non bucẽtuaꝝ a bu
cis centũ dici putant: oporteret corruptis detractiſqꝫ pauculum litte-
ris propter longum famulatum: qui ad ſeruitia præſtanda potentio
ribus ſemper neceſſarius eſt uana & inepta nominis interpretatio
ne fallimur. ¶ Triremis nauis quae tris remoꝝ ordines habet: ho
ratius in epiſto. nauſeat ut locuplex quem ducit prima triremis: haſ
primum inſtituiſſe legimus argonautas ꝙ etiam armatis apte & cõ
grũe probentur eſſe commertiis ut qui peregrinas optabamus aſpi
cere: nunc mittamus aliis prouintiis terrorem pariter & decorem: q̃
driremes quoque ab ordine remorum dictæ qui numerus magni
ficentia utentium perſæpe auctus inuenitur. Q ninqueremẽ inſti-
tuiſſe fertur ueſicon ſalaminus ſex ordinum: Zenazetas ſyracuſa-
nus ab ea ad decemremem neſigoton: Alexander porro magnꝰ ad
duodecim ordines: Ptholomeus ſother ad quindecim; ad ſedecim
Perſeus &.P.Aemilius Demetrius Antigoni ad triginta: Ptholo-
meus Philadelphus ad quadraginta: Ptholomeꝰ philopater qui trĩ
phon cognominatus ẽ ad.L.Heraclius nauibus caſtellatis aphrica

ueniens uſus perhibetur præcipuæ admirationis quoq; nauis quae ex Aegypto Caii principis iuſſu obeliſcum in Vaticano circo ſtatutum quattuorque truncos lapidis eiuſdem ad ſubſtinendum eum adduxit: qua naue nihil admirabilius uiſum in mari certum eſt: triginta enim & centum modii lentis pro ſaburna ei fuere longitudo ſpatium obtinuit ex parte hoſtienſis portus latere læuo. ibi nanque demerſa eſt: Claudio principe cum tribus po. ro. molibus turrium altitudine in ea exedificatis obiter puteolano puluere aduectis arboribus eius craſſitudo quattuor hominum ulnas complectentiũ implebat. C. etiam Cæſar gallica expeditique legatis ſuis aliam formã præbuit & ad celeritatem onerandi ſubductiorem pauloq; humiliorem q̃ alio mari conſueuerit: ideo ꝙ propter crebras æſtuum commutationes minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat ad onera multitudinemq; iumentoꝝ tranſuehendam. Galloꝝ inſuper naues ad hunc modum factæ armatæq; erant: carinæ planæ quo facili9 uada ad deceſſum excipere poſſent proræ atq; puppes erectæ ad magnitudinem fluctuum tempeſtatumque: naues & ipſæ totae ex robore ad omnem uim & contumeliam perferendam anchoræ cathenis ferreis reiunctae pelles pro uelis: quibus & uim tempeſtatum ſubſtinerent facilius & in uadis conſiſterent tutius & ab aeſtu relictæ nil cautes et ſaxa timerent: contra has liburnicae praeſtant celeritate et ipulſu remoꝝ non tamen propter firmitudinem roſtro nocere poſſunt neque propter altitudinem telum ad eas adigi facile põt Naues iunctae ac quinque remes demptis interioribus remis ut lat9 alteri applicetur cum quibus exteriore ordine remoꝝ uelut naues aguntur Turres contabulatae machinamentaque alia quatiendis muris portantur claſſem in hunc modum efficiunt bellicam

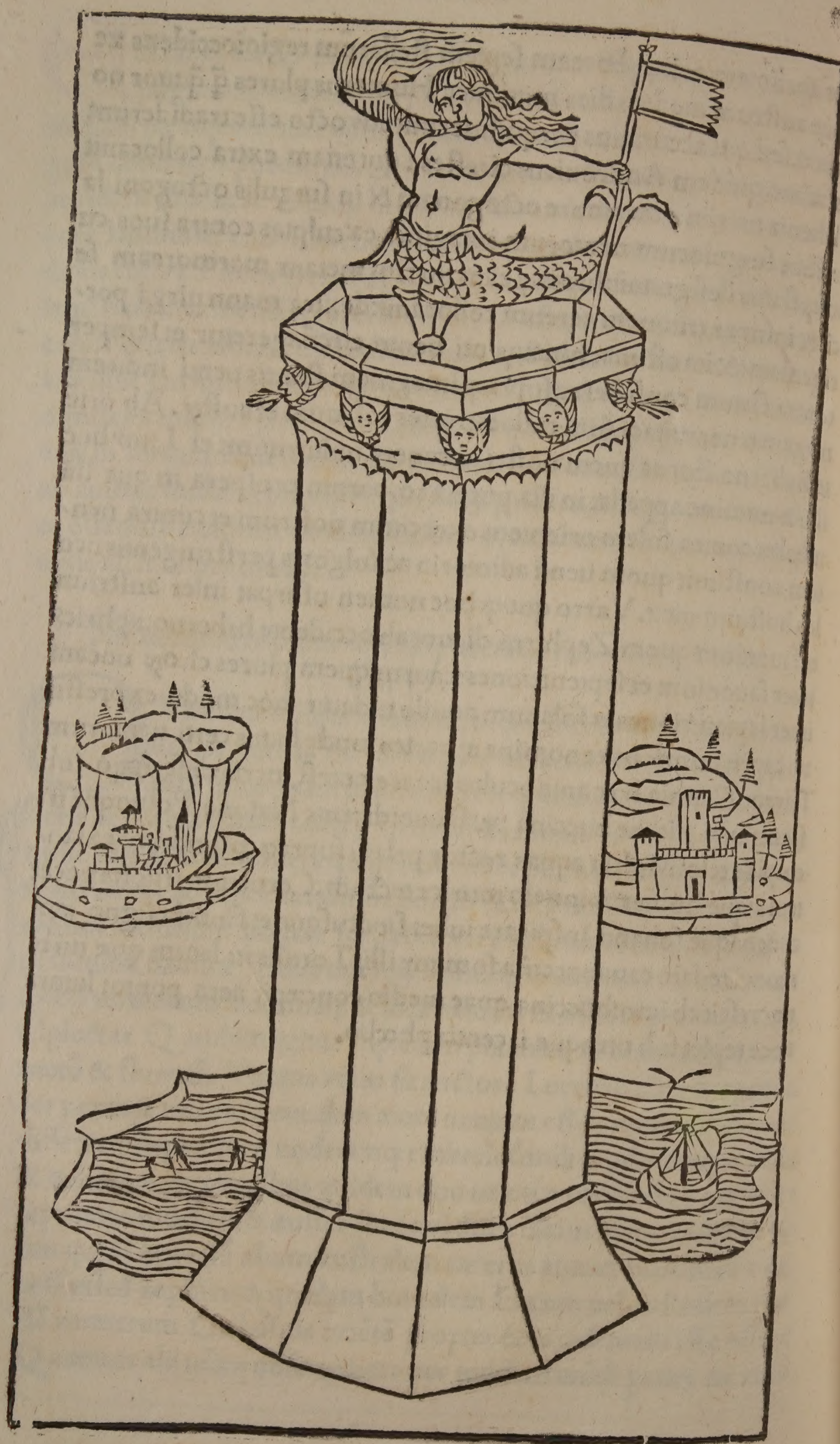

ESt enim claſſis nauium multitudo q̃ua Tiphis princeps de-
pugnauit: ſint licet qui phœnices ſolers hominum genus &
ad belli paciſꝗ munia eximium maria nauibus adire claſſe confli-
gere cōmentos putent: ſiderꝝ obſeruationem in nauigando phœni
ces idem inuenere uentorꝝ rationem: Eolus helenis filius Remum
cope latitudinē eius: Platæus uela: Icarus malum & antennam: De-
dalus roſtra: Piſeus tyrrheni anchoram: Eupalamius eandē biden
tem: Anacharſes aſſeres ferreo unco præfixos; quos arpagones uo
cant: Pericles athenienſis adminicula gubernādi a tergo quæ huc
atꝗ illuc curſum nauigii torqueant atꝗ horꝝ ſi Anneo Senecæ cre
dimus exemplū a piſcibus tractum eſt qui cauda reguntur & leui
eorꝝ in utrunꝗ latus momento uelocitatem ſuam flectunt ſi Plinio
ab auibus miluoꝗ præcipue qui hanc gubernandi artem docuiſſe
ac oſtendiſſe uidetur caudæ flexibus in cælo monſtrante natura qđ
opus eſſet in profundo.

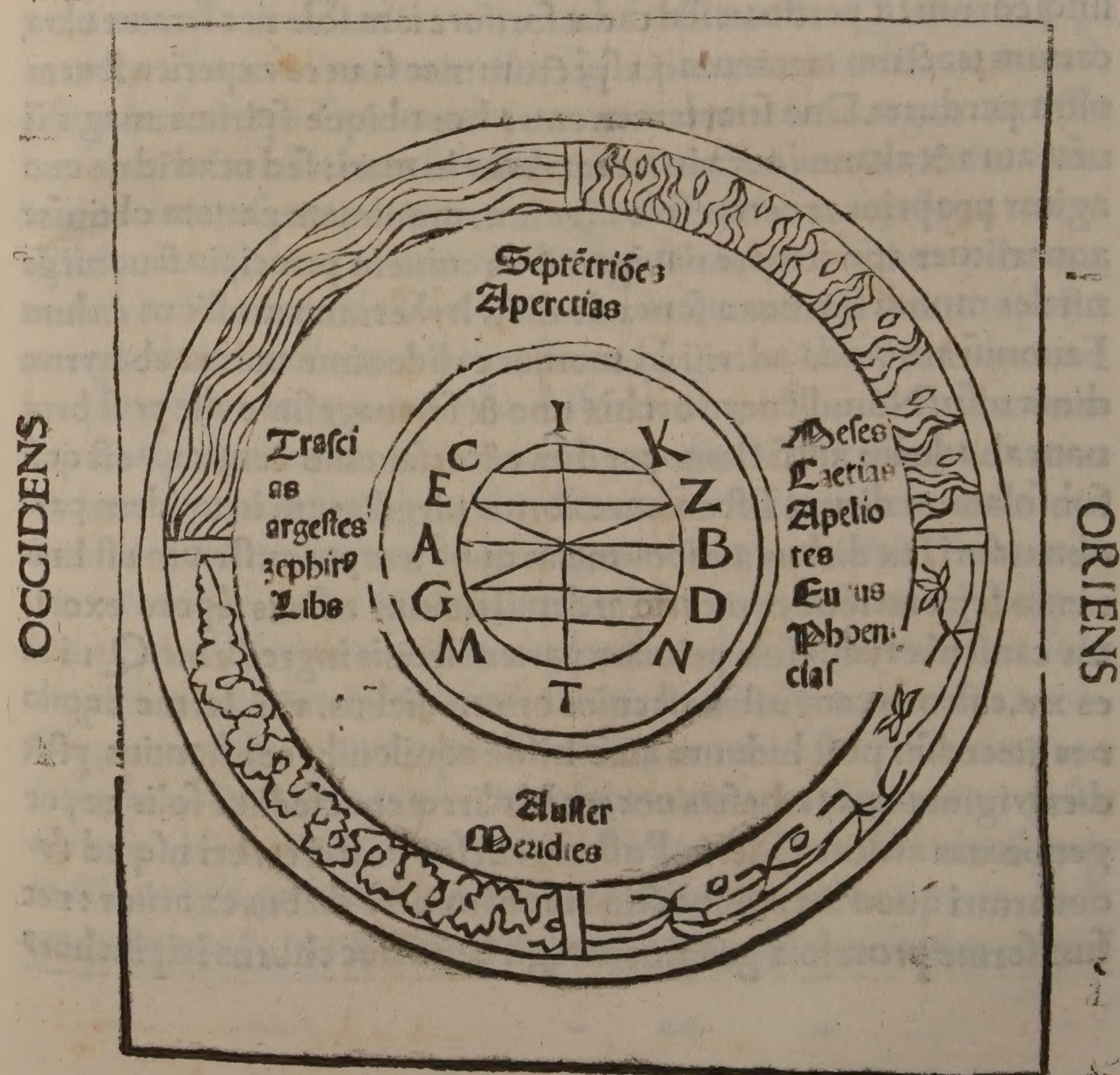
Numerus uentorum eorumꝗ nomina rationes & effectus
Ca. VI.

QVoniam milites militumque præfectos etiam adiuturam
cōſtat noticiā nō ſolū maris ac terræ ſed fluminū quoꝗ
quæ ignaros turbatura eſſent: quum abſque eorū cogni-
tione ac peritia haud comode ſit nauibus motus & curſus in mari:
nunc pigeat licet ſcribere quippe ubi alibi plura alibi pauciora inue
niam uariis ac diuerſis nominibus ab excellentiſſimis rerum natu
ralium utriusque linguæ ſcriptoribus explicatā: ſeorſum tamē p
ut facultas dabitur in tāta doctorꝝ hominum uarietate ac diſſonātia
ipſorꝝ numerum nominaꝗ & loca naturas & effect9 proſequar atꝗ
cōplectar Quidam igitur ſapiētum putantes uentum eſſe aerem
motū & fluentē. Ventus enim fit auctore Lucretio ubi eſt agitādo
aer percitas unum & eundem aiunt uentum eſſe omnes uentos: nec
differre propter loca undecunꝗ extiterit ſimili modo ſemper fluēs
& quoniam ex omnibus quidem duo ueluti a cardinibus perflant:
ſeptentrio uidelicet & auſter ſunt qui duos tātum uētos annuant ali
um quidē borealē alium auſtralem cæteros autem horum eſſe ex
ceſſus ſed zephirum quidam borealem Eurum uel auſtralem eun
dē numerum Oribaſius oriētē propter & occidentem eſſe aſſerit
Quattuor alii uētos obſeruauere per totidem mūdi partes nā curū

ſiue apeliotem oriens boream ſeptem ſtellarũ regio:occidens zephiꝝ auſtrum medius dies mittit:nec Homerus plures q̃ q̃tuor nominat:ſed qui accuratius perquiſiuerunt eos octo eſſe tradiderunt maxime quidem Andronicus cireſtes : qui etiam extra collocauit Athenis turrim e marmore octogonam & in ſingulis octogoni lateribus ſingulorum uentorum imagines exculptas contra ſuos cuiuſqꝫ flatus deſignauit:ſupraqꝫ eam turrim metam marmoream fecit & inſuper tritonem aereum collocauit:dextra manu uirgã porrigentem:& ita eſt machinatus uti uento circũageretur et ſemper contra flatum conſiſteret:ſupraqꝫ imaginem ſtantis uenti indicem uirgam teneret:itaqꝫ ſunt collocati inter ſolanum et auſtꝝ . Ab oriẽte hyberno Eurus quem noſtri uocauere uulturnum: et Liuiꝰ hoc illum nomine appellat in illa pugna ro.parum proſpera in qua hãnibal et contra ſolem orientem exercitum noſtrum et contra uentum conſtituit quom uenti adiutorio ac fulgoris perſtringentis oculos hoſtium uicit. Varro quoqꝫ hoc nomen uſurpat inter auſtrum et fauonium quem Zephirus dicunt ab occidente hiberno:aphricꝰ inter fauonium et ſeptentriones:caurus quem plures choꝝ uocant inter ſeptentriones et ſolanum aquilo uidetur hoc modo expreſſũ uti capiat numerus et nomina et partes unde flatus certi uentorum ſpirent. Omnia hæc ante oculos locare poteſt turris deſcriptio ſubſtituta cum tritone buccina perflante:dicente Naſone:Poſitoque tricuſpide telo:Mulcet aquas rector pelagi ſupraq ꝓfundum: extantem atque humeros innato murice tectum:Cerulenm tritona uocat conchaque ſonanti Inſpirare iubet fluctuſque et flumĩa ſigno iam reuocaredato cauabuccina ſumitur illi:Tortilis in latum quæ turbine creſcit ab imo:buccina quae medio concæpit aera ponto: littora uoce replet ſub utroque iacentia phœbo.

HAnc uero deſcriptionem tanquam ueram cæteriſq; præcellētem Mediterranei maris nauitæ omnes obſeruant Genuenſes potiſſimum totidem adiicientes interponentesque Applicantur prædictis octo primoribus: Alii quidem Secundum Ariſtotilem: & quattuor quidem etiam ſecundum Varronem Duodecimque fiunt Quattuor enim cæli partes ineternas diuidunt & ſingulis uētis binos ſuperaddunt Ariſtotiles hac arte: & Varro uiri diligentes & omnium qui fuerint ſcripſerintque inſtructiſſimi illos ordinant: nec ſine cauſa: non enim eodem ſemper loco ſol oritur aut occidit: ſedalius eſt ortus occaſuſque equinoctialis: his autem equinoctium eſt Alius ſolſticialis Alius hybernalis ſic ſiue ſecundum q duodecim aer diſcrimina ſuſcipit ſiue iuxta duodecim in noſtra plaga habitationis note puncta unde originem trahūt ſiue iuxta duodecim zodiaci ſigna totidē efficit uentos quos ſignorum etiā triplicatas cōcitat Nam orientales ignea Meridionales terrea occidentales aerea: Aquea uero ſeptentrionales. Principales igitur uenti hi ſunt & hoc diſtincti ordine: ut oſtēdit utraq; ſubiecta perigraphiæ deſcriptio.

SVnt etiam Tranquillo approbante plurā nomina flatuſque
uentoꝝ e locis quibuſdam aut ex conuallibus aut fluminibus
aut mōtium procellis aut aliquo ſinu tracta ex aliqua cauſa quæ ad
faciendum uocabulum acciderat &:quæ non tranſmittuntur:ſed in
proximum ferūtur:itaqꝫ Virg.Cleopatram e nauali prælio ægyptū
fugientem uento Iapige ferri ait ex Iapigie ſinu ideſt ex ipſo garga
no ueniente:equū quoqꝫ apulum eodem quo uentum uocabulo Ia-
pigis appellauit:hūc caurum eſſe manifeſtum eſt:nam ex occiduo
uenit:& Virg.ſic meminit.ſimili modo Calabriam iapix uexat &
Apuliam infeſtat Athabulus:Athenis chiron: Pamphyliam cagre
is:Galliā cirtius:quē in libro originum Cato Cætium nominat: cui
ædificia quaſſanti tum incolæ gratias agunt tanquā ſalubritate cæli
ſui debeant ei.Diuꝰ etiam Auguſtus templum illi quom in Gallia
moraretur & nouit & fecit:Infinitum eſt ſi ſingulos uentorum flatꝰ
eoꝝqꝫ nomina perſequi uelim quom nulla propemodum regio ſit
quæ non peculiarem habeat aliquem flatum ex ſe naſcentem & cir
ca ſe cadentem:Quomqꝫ præterea ante Lucani flatꝰ plures ſint nul
luſqꝫ eorum ſit pertinax ſed cadat fortiore iam ſole nec feratur ultra
certum tractum terrarumqꝫ aſpectum:nec ſi uere cæperit æſtatem
ultra perduret.Duo ſunt tamen extra hos ubique ſpiritus magis q̄
uēti aura & altanus aura in terra:altanꝰ in mari: ſed ut ad id de quo
agitur proprius reuertar ſole uigeſimamquintam partem obtinēte
aquarii:uer aperit mare nauigantibus cuius in principio fauonii ge
nitales mundi ſpiritus a fouendo dicti hybernum molliunt cælum
Fauoniū aūt quidā ad.viii.kl.martias cælidonium uocant ab hyrun
dinis uiſu:Nōnulli uero orchiā uno & ſeptuageſimo die poſt brui
nam ab aduētu auiū flante per dies octo:fauonio contrariꝰ eſt quē
ſubſolanum dicunt Eſt autem exortus uirgiliarum in totidem par-
tibus tauri ſex diebus āte idus maias quod tempus auſtrium eſt huic
uento ſeptentrione contrario ardentiſſimum æſtatis tēpore exori-
tur caniculæ ſydus ſole primam partem leonis ingrediente Qui dī
es xv.calendas auguſtas eſt cuius ortum diebus. viii. ferme aquilo
nes ātecedūt: poſt biduum autē hiſdē aquilonibꝰ conſtantius ꝑ flāt
dies triginta quas etheſias uocant Molireqꝫ eos creditur ſolis uapor
geminatas ardore ſyderis.Poſt eos rurſus auſtri crebri uſqꝫ ad ſy-
dus arturi quod āte equinoctiū autūni undeci diebus exoritur : nec
ſine ferme proceloſa grādine mergit Cum hoc chorus īcipit:chorꝰ

autumnat: huic contrariꝰ uulturnus poſt id equinoctium diebus ſe
re q̃ttuor & quadraginta uirgiliaꝝ occaſus hyemem inchoat quod
incidit tertio idus nouembris hoc eſt aquilōis hybernis multumqꝫ
æſtiuo illi diſſimilis: cuius ex aduerſo eſt aphricus: ante brumā au
tem diebus ſeptem: totidem poſtea ſternitur mare halcyonum fetu
ræ cuiꝰ dies nouere qui maria nauigant eas aues uidere rariſſimū
eſt nec niſi uirgiliaꝝ occaſu fœtificant bruma: qui dies halcionides
uocantur: placido mari per eos & nauigabili maxime ſiculo ut reli
quis partibus eſt: quidem mitius pelagꝰ ſiculum utrunque tunc tra-
ctabile faciunt ſeptem diebus ante brumā nidos & totidem ſequen
tibus pariunt: et his quidem diebus maris natura benigna nautis tu
tiſſima nauigatio eſt. Reliquū uero tempus hyemat: et quanquam
pyratæ primū mortis periculo et in mortem ruere et hyberna expe
riri maria cœperint. Nunc itidē auari quidam et audaces faciāt: hi
tamen naturales per ſtatuta tēpora uētorum curſus porro naturales
effectus uentorum hi ſunt omnes enim uicibus ſuis ſpirant maiori
ex parte ut contrarius indeſinenti incipiat ſurgatque ex oppoſito cū
proxime cadenti. Ouidius uix nunc obſiſtitur illis Quom ſua qſ
que regat diuerſo flamina tractu Quin lanient mundum tanta eſt
diſcordia fratrum Eurum ad euroram nabatheaque regna receſſit
Perſidaque & radiis iuga ſubdita matutinis Veſpere & ociduo quæ
littora ſole tepeſcunt proxima ſūt zephiro ſcythiam ſeptēque triōes
Horifer inuaſit boreas contraria tellus Nubibus aſſiduis pluuioqꝫ
madeſcit ab auſtro: Velſi breuis complecti maius in unam tēpeſta
tem quod fieri nullo modo poteſt congregentur una Eurusque no
tus queruūt creberque procellis Affricus & qui locū in illa rixa non
habuit aquilo Ab ortu flantes calidiores diuturnioreſque ac tutio-
res ſunt ab occaſu flantibus. Ouidius in faſtis: luce ſecutura tutos pe
te nauita portus: uentus ab occaſu grandine mixtus erit Vulturnus
ſita ſerena cæli parte flare cæperit non durat in noctem Quiſquis
erit uentus ſi feruidu ſentiretur pluribus diebus permanebit ſol:
auget flatus oriens & cōprimit occidens. Medio autem diei ac no-
ctis plerunqꝫ ſopiuntur quia nimio frigore aut æſtu ſoluuntur: ex
imbribus boreas ſeu aquilo inter ſeptentriones reliquos compeſcit
nubeſqꝫ abigit atque diſcipat: Ouidius de eo: Apta mihi uis eſt quia
triſtia nubila pello: Et freta concutio nodoſque robora uerto: Indu
roque niues & terras grandine pulſo: Idem ego quō fratres cælo ſū

naƈtus aperto: Nam mihi campus is eſt tanto molimine luƈtor ũt
medius noſtris concurſibus intonet æther: exiliantq; cauis eleſi nu
bibus ignẽ: Idem ego quõ ſubii cõuexa foramina terræ ſuppoſuiq;
ferox imis mea terga cauernis: Solicito manes totisq; tremoribus
orbẽ: Auſtro maiores fluƈtus edũtur q̃ aquilõe Quoniã hic ſĩ mo
maris ille inferius ex imo ſpirat interdiu aquilo uehementior: no-
ƈtu auſter qui a greco notus dicitur quia nebuloſus atque hume-
ƈtus. Idem poeta. Madidis notus euolat alis Teribilem piccea te-
ƈtus caligine uultum. Barba grauis nymbis canis fluit unda capil
lis. Fronte ſedent nebulæ rorant pennæque ſinusque: fiunt etiam
ſubiti quidam flatus qui uarii multiformesque ſũt uagi quippe atq;
ruentes terorem more tonitrua & fulgura ædunt quæ uocant hi qui
dem Vulcanum ridere hi autem ueſtamhi uero horum cõminatio
nem unde Pampinius fulguraq; attritis quotiens micuere procell s
ſed fulgura & coruſcationes prius cerni q̃ tonitrua audiri: Quod
coruſcare prius cælum creditur & mox tonare ſiue quũ ſimul fiant
ut alii perhibent tunc ignes illi ſui pernicitate diƈto citius noſtræ ſe
uiſioni ingeũt Sonus non aliter ac iƈto & uerberato aere ad uares
uenit ſerioreque ſenſu concipitur: herodotus extimat fulgurationẽ
eſſe uelut aput nos incipientium ignium conatus & primã flammã
& certam modo itereũtem modo inſurgentem hoc ãtiqui fulgetra
dicebant tonitra nos plurariter dicimus. Antiqui autem tonitrum
aũt tonum. hoc a Cecina facondo uiro diƈtum inuenio: ſi habuiſſet
in eloquentia nomen & niſi illum Ciceronis uerba præſiſſent & nu
milo uerbo utebãtur antiqui correpto Quos nos produƈta una ſyl
laba utimur: dicimꝰ enim ut ſplendere ſic fulgere at qui illis ad ſi
gnificandam hanc ſubitã e nubibꝰ eruptionẽ lucis mos erat uti me
dia ſyllaba correpta ut diceretur fulgere: flamma uero illa quam
nubium afflictus excuſſit: ſi robuſtiore fuerit incendio impetu de
uehitur in terras: & fulminis habet nomen atq; fortitudinẽ ubicũq;
aũt ceciderit ſulphuris odorẽ emittit ut inquit Virg. & late circũ lo
ca ſulphure fumant: & Lucanus æthereoq; nocens fumaui ſulphu
re ferrũ: quod ſi arƈtius rotatus effregerit impetꝰ ille ſine igne hoc
eſt ſine fulmine & aliquo promontorio repercuſſus eſt: aut locorũ
coeuntium in canalem deuexum tenuumq; collectus ſæpius in ſe
uolutatur aq̃ſque quõ uoluit uerticẽ facit qui tiphon uocatur ideſt
uibratus. Rapida enim uertigine contorquetur humus arida & ab

Inſimo erigitur ad ſummum nec attenuas modo uerum ipſa naui-
gia contorta frangit tenui remedio aceti in aduenientē effuſi: illiſo
enim ipſo repercuſſus arrepta ſecum in cælum refert ſorbetque in
excælſum: contra hunc inter ſalutaria quoque coralli materiā eſſe
dicunt: nā Metrodorus gorgiam noīat idem ꝙ reſiſtat. Tiphonibꝰ
& fulminibꝰ: quom autē circunactus & eundē ambiens locum re-
pentinis flabris ꝓſilit & uniuerſa perturbat atque ꝓuoluit: turbo di-
citur. Lucretiꝰ: Verſabundus enim turbo deſcendit & illā: deuertit
pariter lento cum corpore nubē: quam ſimul ac grauidam detrudit
ad æquora ponti: in ille aquam ſubito totum ſe immittit & omne ex
citat ingenti ſonitu mare feruere cogens: hic idem pugnatior ſi ē ac
diutius uolitatus inflammatur efficit quem praeſtera graeci uocant:
qui & igneus turbo eſt: Anafiſemata græci uocant eos ſpiritus: qui
de fuudo uel hiatibus terrae exploſi ad ſuperna meare ſolent: at ꝓ
celoſus flatus cathegis dicitur quem praefactum poſſumus dicere:
quod de ſuperiore caeli parte ſubmiſſis inferiore repentinis impul
ſibus quatiat uocatur & columna conſpicatꝰ humor rigens ipſe ſe
ſubſtinet ab eodem & in longam ueluti fiſtulam nubes aquam tra
hit nec minus ſingula quæ illi obiiciuntur. unde lucretius: Nam fit
ut interdum tantum demiſſa columna in mare de cælo deſcendat:
quam freta circum: ferueſcunt grauiter ſpirantibus lactica flabris.
Et q̄cunque ineo quom ſint dephenſa tumultu: Nauigia in ſummū
ueniunt uexata periclum: & haec fere omnia pericula uenti erupti
de nubibus prodeunt quibus armamenta rapiuntur & totæ naues
plerꝝque in ſublime tollūtur: & quanquā nihil moleſtius in mari uē
tis turbinibuſ ue ac ꝓcellis huiuſmodi ſit nec maiore hominum in
genio ulla ſui parte nauigantiū adiuta q̄ remis ueliſque: tamen hæc
oīa pariter eodem impellentia unus & paruulus admodum piſcicu
lus aſſuetus petris Echinus appellatus in ſe tenet ſolus elemētorum
atque hominum uim retondens: nullo quidem actu: nullo conami
ne: ſed natura ipſa & ruant uenti licet ſeuiant procellæ: imperat ta
men furori tantaſque uires compeſcit ut cogat ſtare nauigia: quoꝝ
non uincula: non anchore pondere irreuocabili iactae infrenat im
petus ac domat nullo ſuo labore: non recurrendo aut alio modo q̄
carinis adherendo & utroque ſeſe latere colligente retinēdo: quod
& ſi ſcriptis illuſtribus inſitum inuenio: tamen incredibilium uide
ri poſſet ſi de occeano indico fortaſſis aut ſcythico ſolum ſcriptum

eſſet:et non potius in noſtro mari monſtꝝ hoc romanis imperato
ribus accidiſſet:hoc enim inherente plenam uentis ſtetiſſe nauem
portantem nuncios Peliandro ut caſtrarentur nobiles pueri: hic te,
nuiſſe fertur Actiaco mari prætoriam nauium Antonii properãtis
circuire & exhortari ſuos donec tranſiret in aliam: ideoq; cæſaria,
na claſſis impetu maiore protinus uenit tenuit & Caii principis ab
ſtura Antium renauigantes ſed & nõ longa fuit illius moræ admi
ratio. Animaduerſa enim e ueſtigio more cauſa ꝙ tota claſſe ꝓdeũ
te quinq̄remis una ac ſola non proficeret:ĩmo uelut in anchoris ſta
ret neque prorſus loco moueretur e naui protinus exilientibus:qui
id q̄rerent circa nauium inuenere adhærentem gubernaculo oſten
deruntque Caio indignanti mirantique hoc fuiſſe quod quadrin,
gentoꝝ remigum obſequium nauigio adhærens contra ſe tenuiſſet
in nauigium receptum piſciculũ qui tunc poſtea q̃ uidere eũ lima
ci magnæ ſimilẽ eſſe dixere indici maris conchæ ſimili potentia la
biis ſuis nauium dorſa fixerunt:quaꝝ quietus ac tenuis leuiſque ta
ctus plus dicitur retinere q̃ exagitata poſſint elementa cõplere. ſtat
enim pigra ratis tumentibus allata uelis & curſum nõ habet cui uẽ
tus arridet:ſine anchoris figitur ſine rudentibus alligatur & tã ꝑua
aĩalia plus reſiſtunt q̃ tot auxilia proſperitatis ĩpellant:ita quom ſub
iecta unda præcipitet curſum ſupra maris tergum nauigiũ cogitur:
ſtare infixum miroque modo natantia inconcuſſe tenentur: dum
unda innumeris motibus rapiatur ſed ut dicamus aliam piſcis natu
ram forte nautæ prædictarum nauiũ tactu torpedinis ſegniſſime
torpuerunt aqua tantum infingentium dextræ pergrauantur ut per
haſtam qua fuerit uulnerata ita manum percucientis inficiat: ut ui,
uæ ſubſtancie pars ſine ſenſu aliquo immobilis obſtupeſcat: Tra
dunt alii quod incredibile uideri poteſt: tardius ire nauigia teſtudi
nis pedem dextrum uehẽtia ferunt & alterum monſtri genus haud
minus incredibile eſſe circa idem mare indicum Auem ſilicet inau
dita magnitutudine quampiam noſtri rocum uocant cuius penæ lõ
gitudine ſunt paſſuum decem neq; tantae magnitudini uires deeſſe
Elephantum enim exuriens quum caeperint & aliq̄diu per aerem
uolitando tulerit in terram iacit Quo caſu peremptum Depaſcitur
nec elephantum ſolum ſed tota inſuper roſtro praehenſa nauigia
ſecũ tulit in nubila & pendentes per inane miſeros nauigantes uola
tu ipſo terribili delet ac morte conſumit.

Aſtrologia nautica ſecundum Solis lunæ ſiderumque obſeruã
tionem Ca. VII.

EXacta uentorũm ratione tranſire conuenit ad alia tempẽ
ſtatum pronoſtica: et quoniam claſſem ipſam concuti pro
terique uentorum præliis et nautarum imperitia ſæpenu
mero compertum eſt: impræſentiarum opportuna tum belli tũ na
uigationis tempora deſcribentes futuri motus uentorum et imbriũ
tempeſtatumque præſagia diligentiſſime perquiſita trademus: Et
primum a ſole et luna caeteriſque ſideribus: hinc enim ut poeta in
quit doctiſſimus: tempeſtates dubio prædiſcere cælo poſſumus. et
quando infidum remis impellere marmor conueniat Quando ar
matas deducere claſſes Aut tempeſtiuam ſyluis euertere pinum ſo
litaque quem iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens et nõ
feruens ſerenum diem nunciat: idem quom ante eius exortum nũ
bes pubeſcunt uentum ꝙ ſi nigræ rubentibus interuenerint pluui
as: ſi ante exortum nubes quoque conglobabuntur: hyemem aſpe
ram denunciabunt. ſi ab ortu repellentur et ad occaſum abibunt ſe
renitatem. Si ante ortum radii ſe oſtendent aquam et uentum prae
nunciant. ſi nubes ſolem circunduxerint quanto minus luminis re
linquunt tanto turbidior tempeſtas erit. ſin ex ortu ſpargentur par
tim ad auſtrum partim ad aquilonem pura: quanquam circa eum
ſerenitas ſit: pluuiam tamen uentoſque ſignificabunt cum oriente
radii non illuſtres imminebunt quãuis circũdati nube non ſint plu
uiam protendunt. ſi oriens cingetur orbe totuſque defluxerit æq̃li-
ter ſerenitatem dabit. ſi uero partim ſe aperit ex qua parte is ſe ape
rit expectetur uentus. ſi uero duplex orbis fuerit atrox tempeſtas
inuadet. Porro ſi circa occidentẽ rubeſcent nubes: ſerenitatem fu
turi diei ſpondent: ſi ceruleum uultum induent: pluuiam denũciãt
ſi igneum euros itidem ſi macule rutilo interuenerint: uenti nym-
bique non deerunt. item ſi circa eundem occidentem candidus cir
culus erit noctis leuem tempeſtatem: ſi nebula uehemẽtiorẽ: ſi aũt
circulus fuerit ex qua regione is eruperit uẽtum magnum ſoli ꝓxi
ma ſunt et lunæ præſagia nam ſi ſplendens exorta puro nitore eful
ſerit ſerenitatem: ſi rubicunda uentos: ſi nigra pluuias protendere
creditur: ſi ante quartam non apparuerit fauonio flante toto hiema
le erit menſe: ſi ſextadecima uehementius flammea apparuerit aſ-
peras tẽpeſtates præſagiet: ſi in ortu quarto quem ægyptus et multi

maxime obſeruant: quod is certiſſimus auctor futuri temporis eſt
Pura nec obtuſis per celũ cornibus ibit: Totus & ille dies et qui na
ſcentur ab illo Exactum ad menſem pluuia uentiſq; carebunt Vo-
taq; ſeruati ſoluent in littore naute ut Maro inquit: ſi plenilunio per
dimidium pura erit: dies ſerenos ſignificabit: ſi rutila; uentos nigre
ſcens imbres ſi caligo nubis orbem incluſerit: uentos qua ſe ruperit
ſi gemini orbes cinxerint: maiorem tempeſtatem et magis: ſi tres
erunt nigri aut interrupti aut diſtracti: ſi plena circa ſe habebit or-
bem ex qua parte is maxime ſplendebit ex ea uentum oſtendet in
terlunii autem tempus diram nauigantibus peſtem non ſolũ rõne
ſed uſu et experientia reꝝ magiſtra comprobat. Tertio loco ſtella-
rum obſeruationem eſſe oportet: he quum diſcurrere interdum ui
dentur: uenti protinus ſequuntur: Quum ſereno cælo fulgent plu
uiæ erunt atrociſſimæ quũ repente ſideꝝ ſplendor hebetatur neq;
nubilo neq; caligine graues denunciantur tẽpeſtates ſi uolitare plu
res ſtellæ uidebuntur: quo feruntur albeſcentes uentos ex his parti
bus nunciant ſi in pluribus partibus fiet: inconſtantes uentos effun
dent. ſic reliquoꝝ quoq; ſideꝝ ꝓpria eſt quibuſq; uis et ad ſuã cuiq;
naturam fertilis nec meantium modo diſcurrentiũque: ſed multoꝝ
etiam adherentium cælo quotiens errantium acceſſu inpulſa: aut
coniecta radiorum extimulata ſunt qualiter in ſuculis ſentimus ac-
cidere Quas græci ob id pluuio nomine appellant: Eſolis lunæque
ac ſyderum obſeruationem diximus. Nunc de his quæ ex paſſion
bus elementorum fiunt aut ex ipſis originem ſumentibus proſe-
quamur: in his enim non dubia futuri motus præſagia ſunt quum
in ipſis initia iam cernantur a quibus cauſarum principia ſumunt:
Nubes cum in montium cacuminibus conſident hyemabit ſi cacu
mina pura fient diſſerenabit: tonitr ua ex his ut matutina uentum
ſignificat: ſic imbrem meridiana nebulæ e montibus deſcẽdẽtes aut
cælo cadentes uel in uallibus ſedentes ſerenitatem promittũt: Arcus
quum ſunt duplices pluuiam denuntiant: ſimplex uero arcus non
eaſdẽ undecũq; apparuerint minas affert a meridie enĩ ortꝰ magnã
uim aquaꝝ uehet quæ uinci nõ poterũt uehemẽtiſſimo ſole tantũ e
illis uirium ſi circa occaſum refulſerit tonabit & leuiter impluet ſi
ab ortu circaue ſurexerrĩt ſerena promittet Quum æſtate uehe
mẽtius tonuerit q̃ fulſerit uentos ex ea parte denunciant: e contra ſi
minus tonuerit imbrem Quum ex omnibus quattuor cæli partibꝰ

ſagia futuroꝝ ſignis

fulgurauerit uentnm & imbrem ex his regionibus demonſtrabit: cum ab aquilone tantum in poſterum diem aquam cum a ſeptentrione tantum eum uentum quom ab auſtro choro uel fauonio nocte ſerena fulgurauerit: uentum imbremque ex his regionibus fore indicant: his terreni etiam ignes ꝓximi ſignificant: palidi nanq murmuranteſq tempeſtatum nuntii ſentiuntur & pluuiæ in lucernis fūgi ſi flexuoſe uolitet flamma uentum quoq deſignant: uel quom cinis in foco concreſcit & quom carbo uehementer perlucet. Eſt ſua etiam aquarum ſignificatio: maris nanq ipſius tranquillus ſonitus ſpumæ ue diſperſæ aut aquæ bullantes plurium dierum hyemem ꝓtendunt atq etiam uentos præmonſtrat ſæpe futuros. inflatum mare quom ſubito poſitumq tumeſcit ſaxaq caua ſalis niueo ſpumata liquore Triſtificas certant neptuno reddere uoces: Ante deſus ſtridor cum celſo e uertice montis Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe receſſus. ❡ Ex animalibus porro terreſtrib9 & marinis belluis diuerſiſq uolucribus reliqua plurima ſuperſunt pronoſtica tempeſtatumque præſagia quæ apud Tranquillum Varronem Nigidium Aratum Lucanum & uatem omnium clariſſimum Maronē in georgi. qui ſcire uolet abſoluta diligenter inueniet.

❡ Remedia periculo affectis ❡ Ca. IX.

ADdamus autem & remedia periculo affectis. Mare mōtum olei aſperſione ſedatur. & ob id nantes ore ſpargere quoniam mitiget naturam eius aſperam trāquillumque reddat: ſi longa ſit nauigatio abſinthium potum nauſeas arcet. quia uero nauigantes dulcis aquæ defectu ſæpe laborant: hæc quoq ſubſidia demonſtrabimus. Expaſſa circa nauem uellera madeſcunt. accepto maris halitu quibus dulcis hum or exprimitur: item remiſſæ reticulis concauæ cera pilæ uel uaſa inania obturata dulcem intra ſe colligunt humorem. Aqua quoq marina argilla colata dulceſſit.

❡ Quid agendum antequam curſus in hoſtes dirigantur Ca. X.

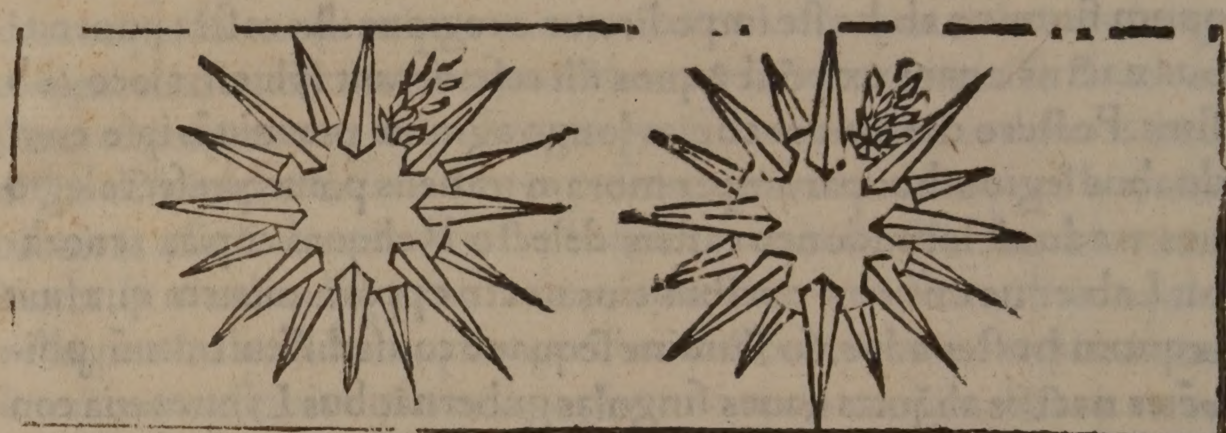
ABſolutis rebus nauigationi neceſſariis: ex reliquo anteq̄ curſus in hoſtes dirigantur iu portu exerceri cōuenit naualí prælio dimicaturos & in tranquillo mari aſſueſcere flectere gubernacula rhemos trahere ferreas manus & uncos afferes bipennes falceſq præacutas præpare: diſpoſitoſque per tabulata

miſites pedente gradu et labenti ueſtigio ſtare ut q̃uod in ſimulata
pugna dedicerint in uero certamine haud q̃q̃ ꝑhorreſcãt ipſius etiã
certaminis ratio eſt eminus cõſtitutus appetere ſagittis accedere au
ſos priuſquã faciãt cogere pati & cum ipſis nauigiis mergere: deſi-
liendo item in naues gladiis interficere Aut concurrentibus naui
bus cum nauigiis capere pugnatorum etiam numerus ſingulis na
uibus imponendus pro copia nauium & militum exiſtimatione au
geri & minui poteſt Q uom autẽ ignota regio plerũq; petẽda nõ ta
men incertum uagari oportet ſed locorum portuumque opportuni
tatem exquirere ut latentibus ſcopulis in uia quæq; ac ſicca uitentur

Q uid ſi claſſis claſſi obiciiatur. Ca. XI.

QVod ſi hoſtes claſſem tenent oportere inuenta calliditate
græcoꝝ nauiũ hoſtilium cõpẽdioſa expugnatio eſt ignẽ
græcum appellant confectionem quandam bullitionem
que ſaligini carbonis ſalis ardẽtis aquæ uitis ſulphuris picis thuriſq;
cũ mollis ethiopum lanæ filo et camphora quæ dictu mirabile ſola
ardet in aqua materiem omnem adurentem Callimacus architect9
ab helepoli fugiens id Romanis docuit primum & eo ſane impera
tores multi poſtea in hoſtes uſi ſunt Tẽpore enim Leonis imperato
ris quum orientales populi cõtra ciuitatẽ cõſtantinopolim nauigaſ
ſẽt in Dromonibus mille octingentis ĩperator igniferis nauibus cõ
tra eos directis hoc ignis generẽ oẽs abſumpſit: Idẽ paulo poſt cccc
haſtium naues itẽque cccl eodem igne confecit: Sunt qui alio igne
& quidẽ miſſili huicque q̃ ſimili ſed uehementius urente utãtur his
additis liquenti uernice ac librario oleo petrolio terebentina aceto
quã acri confectis compreſſis ad ſolẽque deſiccatis ac poſtea ſtupa
inuolutis cum acutis ferreis eminentibus glomeris inſtar funiculo
contexti quae omnia denique ſint uno foramine praetermiſſo co-
lophonia & ſulphure in hunc infra modum oblita. Eiuſmodi etiã
ignem ſed thedis inherentem hoſtium claſſibus obiciunt: Alii Lu
canus quam pelago diuerſa lues nam pinguibus ignis Affixus the
dis & tecto ſulphure uiuax Spargitur ac faciles praebent alimenta
carine Nunc pice nunc liquida rapuere incendia cera Nec flãmas
ſuperant unde ſparſiſque per equor iam ratibus fragmenta fer9 ſi
bi uendicat ignis. idem de eodem alibi per Caeſarem piceno iubet
unguine tinctas lampadas imitti iunctis in bella carinis Nec piger

ignis erat per ſtupea uincula perque Manantes cæra tabulas & tem
pore eodem Tranſtraque nautarum ſummi arſere Cheruci iam
prope ſemiuſtæ mergantur in æquore claſſes Iamque hoſtes & te
la natant: nec pupibus ignis incubuit ſolis ſed quæ uicina fuere:
Tecta mari longis rapuere uaporibus ignem; uerum ne ignis abeſ
ſe poſſit lapide pirite excuciatur: qui calibe aut aliquo lapide ictus
ſintillam edet quæ excepta ſulphure aut foliis aut linteo paulıſp am
buſto ſulphurea materia illico reddit flammam: Sunt alıis gentıbus
ſuis circa hæc inuenta. Nam aliquando fiunt etiam igniaria ex ino
ro lauro hedera quæ exploratorum uſus in caſtris paſtorumq̃ re-
perit. et quoniam ad excutiendum ignem non ſemper lapidis ſilicis
occaſio eſt. Teritur ergo lignum ligno ignemque cōcipit attritu ex
cipiente. Materia arridi fomitis fungi ſed nihil hædera præſtantiꝰ
quæ teritur lauro laurūq̃ terit ignem ſintillis excutiēdo ignem in an
num quoq̃ aſſeruare ferula promethéꝰ reperit. de hac proinde Mar
tialis Inuiſæ nimium pueris grataeque magiſtris Clara prometheo
munere ligna ſumus

PRobatur ſummopere in aquis et illud Hannibalis inuen
tum Nam quom pruſias terreſtri bello ab eumene uictꝰ
prælium in mare tranſtuliſſe Hannibal noue commento
auctor uictoriæ fuit. Quippe omne ſerpentum genus in fictiles la
genas coniici iuſſit medioque prælio in naues hoſtium mitti ad pri
mum ponticis ridiculum uiſum eſt fictilibus dimicare qui ferro
nequeant. Verum ubi ſerpentibus cæpere naues oppleri ancipiti pe
riculo circunuēti hoſti uictoriam ceſſerunt. Saponem alii nigrum
oleo uel amurca permixtum fictilibus ſimili modo deiiciunt quae

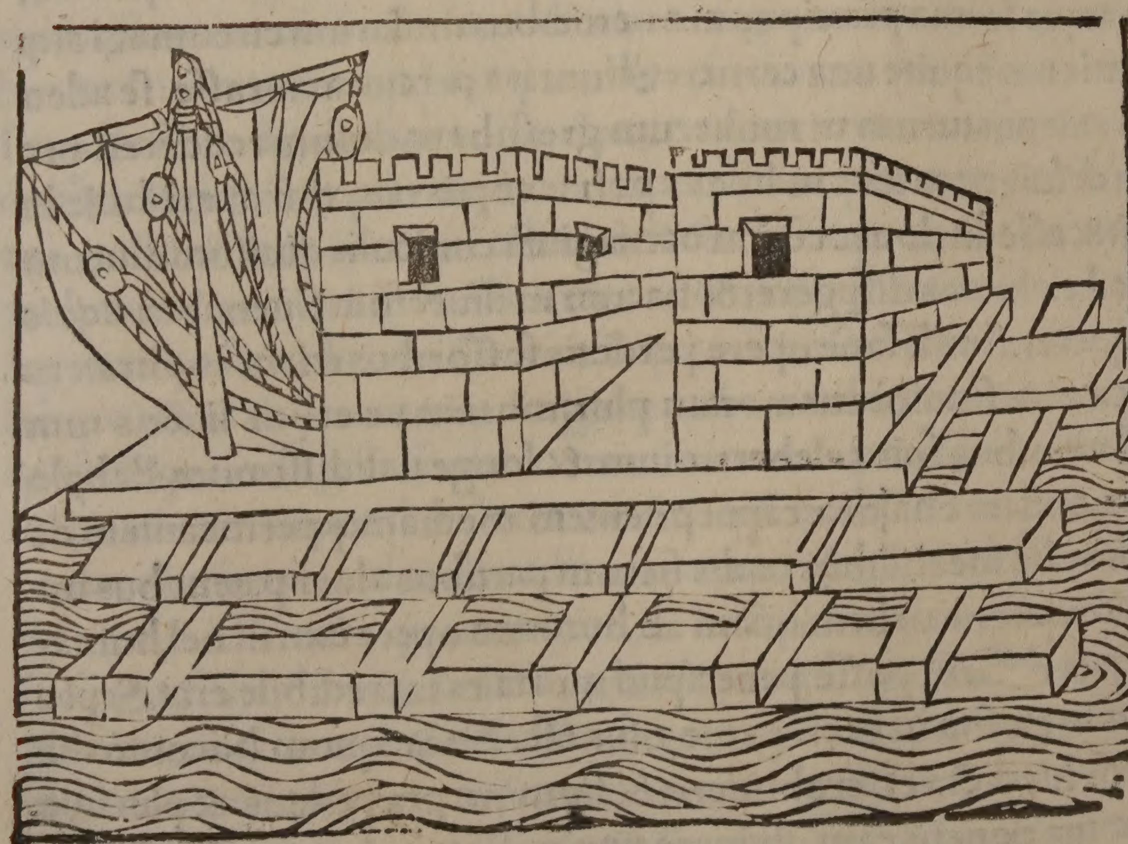
aduerſæ partis tabulata lubrica fiant quiꝗ pugnant nullo pacto poſ
ſunt luctando conſiſtere. ſi quis autem & illud experiri uelit habe-
mus in exemplis lectos agilitate iuuenes enatantes ſub aquis quom
proximi hoſtium nauibus heſiſſent carinas terebra perforaſſe.

Fluminum tranſitus ex inuentis memoratu dignis Ca. XII

ANnectēdum & illud arbitror ut ſi aduerſo flumine ab hō
ſte præcludamur quemadmodum libero tranſitu poſſi-
mus uti: & id ex geſtis docebimus priorum exempla tra
dentes. Alexandro indiam uaſtante quom porus ei occurriſſet ca
ſtra inter utrāꝗ ripam idaſpis fluminis diſpoſita ſunt: latus hic erat
ſtadiis quattuor altus uadis nunquā repertis. Alexander Atthalum
quendam ſibi ſimillimum caſtra ſeruare iuſſit: regiis ueſtibus idu
tum ipſe cum parte equitatus aliquantum progreſſus dum dēſa ca
ligo diem ſubexiſſet in ulteriorem ripam trāſuectus ancipiti præ-
lio diu faticatus eſt donec pedibus elephantorum ſecuribus ſucciſis
agmina perturbata ſunt: Cæſar haud diſſimili ratione uſus eſt. Nā
quom flumine ab hoſte impediretur e regione illis caſtra ponenti-
bus nactus unam ex pōtibꝰ quos illi reſciderant ſyluestri loco ſub
ſtitit. Poſtero die omnes copias longo agmine præmittēs ipſe cum
duabus legionibus parumper moram trahens ponteꝗ refecto legiō
nes traduxit loco idoneo caſtris delecto Reliquas copias reuoca-
uit Labienus unus ex ducibus eius noctu opportunitatem quæſiuit
is quum hoſtes aduerſo flumine ſequane conſediſſent trāſitū ꝓhi-
bētes nactus aliq̄ntas naues ſingulas gubernātibus Lyntres etiā con
quiſiuit quas magno ſonitu remorū in eandē partem miſit hoſtes
ſuſpicati romanos tribus locis tranſire ipſi quoꝗ in tres partes ſuas
copias diuiſerunt Labienus ad naues contendens tres legiones tra-
duxit acie inſtructa quum copiarum hoſtilium partem diſcipaſſet
Reliquæ fugam arripuere: fit pons aliquando ubi hoſtis nō urget
pluribus nauibus tabulato cōſtratis plurimi interdum equi flumini
opponuntur aquarum impetum excepturi quo cætera turba molli
uado & tuto ac ſtabili greſſu traiiciatur ut per cæſarem in rubico
nis noſtri tranſitu fieri contingit Geminae nō nunq̄ equitum acies
delectis prae grādibus equis ordine & inter capedine quadam ſua
ſeiunctae & currenti aqua obiiciuntur ac inter utrāque impediti

expeditiꝗ milites tranſeunt ſuperiorem namꝗ beneficio cūrrentis
impetus aquæ: uiſꝗ perfringitur iferior ſiqui forte deciderūt: Mox
raptat & tranſuehit idem Cæſar quum liger ſibi traiiciendus eſſet:
Vado per equites in uento ut brachia tantum & humeri ad ſuſtinē
da arma liberi ab aqua eſſe poſſent equitatu ſic diſpoſito qui flumi-
nis uim perſtringeret incolumē exercitum duxit: Cælius auctor ē
Magonem cum equitatu & hiſpanis peditibus flumen ex tēplo trā
ſnataſſe ipſum hannibalem per ſuperiora padi uada exercitum tra
duxiſſe: elephantis in ordinem ad ſuſtinendum impetum fluminiſ
oppſitis quod periti amnis eius uix fecerunt: quod ſi altior unda u-
trꝗ militem reſpuat foſſis plurimis ac diuerticulis minuenda eſt: ſi
cut Cæſar in trāſitu ſicoris ne quid repetitis audeat undis: ſpargitur
in ſulcos & ſiſſo gurgite riuus. Dat pœnas maioris aquæ ut Lucanꝰ
inquit: Cyrus potentiſſimus perſarū rex Babylona oppugnaturus
Gangem fluuium adeo grādē ut ubi minus occupet latitudinē. viii
M. paſſuum pateāt: ubi modicum ſiue plurimum ſtadiorum. c. alti
tudine uero ea ut nuſq̄ minus uiginti paſſuum reperiatur: ſic leui li
cet cauſa permeabilem fecit. Nam quom unum ex regnis equis can
dore atque forma præcipuum a uerticibus undarum circumagi atꝗ
abſumi cum equite una cerneret: aiunt ira percitum iuraſſe ſe adeo
illum extenuaturum ut mulierum greſſibꝰ uadoſum redderet: nec
dictis defuit: nam totis in hoc expoſitis copiis tam diu operi huic in
cubuit & aſſedit donec cētum octuaginta cuniculis diuiſum alueum
in. ccc. lx. riuulos diſpgeret & ſiacum in diuerſum fluentibus aquis
relinqueret. ſimili ſane opere perdotis foſſoribus etiam euphrātem
inter cæteros fluuios memoratu plurimo tum ueterum literis tum
inundationibus ſuis celeberrimum & longe ualidiſſimum Babylo
nem quondam chaldeæ caput petentem mediamꝗ permeantem de
riuauit ac ſic meabilibus uadis ſiccum partibus aluei patentibus in-
terfecit cæpitque urbem quam ab humano opere extrui uel huma-
na uirtute deſtrui poſſe pene apud mortales incredibile erat. Sapor
perſarum ex ſuo in his ingenio uſus eſt. Nam quom Nicomœdiā
quæ niſi bis dicta eſſet obſideret & flumine præpeditus & plurima
mollimina ponens eam obtinere non poſſet tandem impetum Mi-
gdonii fluminis per mediam ciuitatem properantis a longe retinuit
utraſꝗ ripas eius faciens excælſiores ut aqua in ſe collecta concreſce
ret. quomꝗ cœpiſſent ripæ ſublimes impleri ſubito auferētes quas

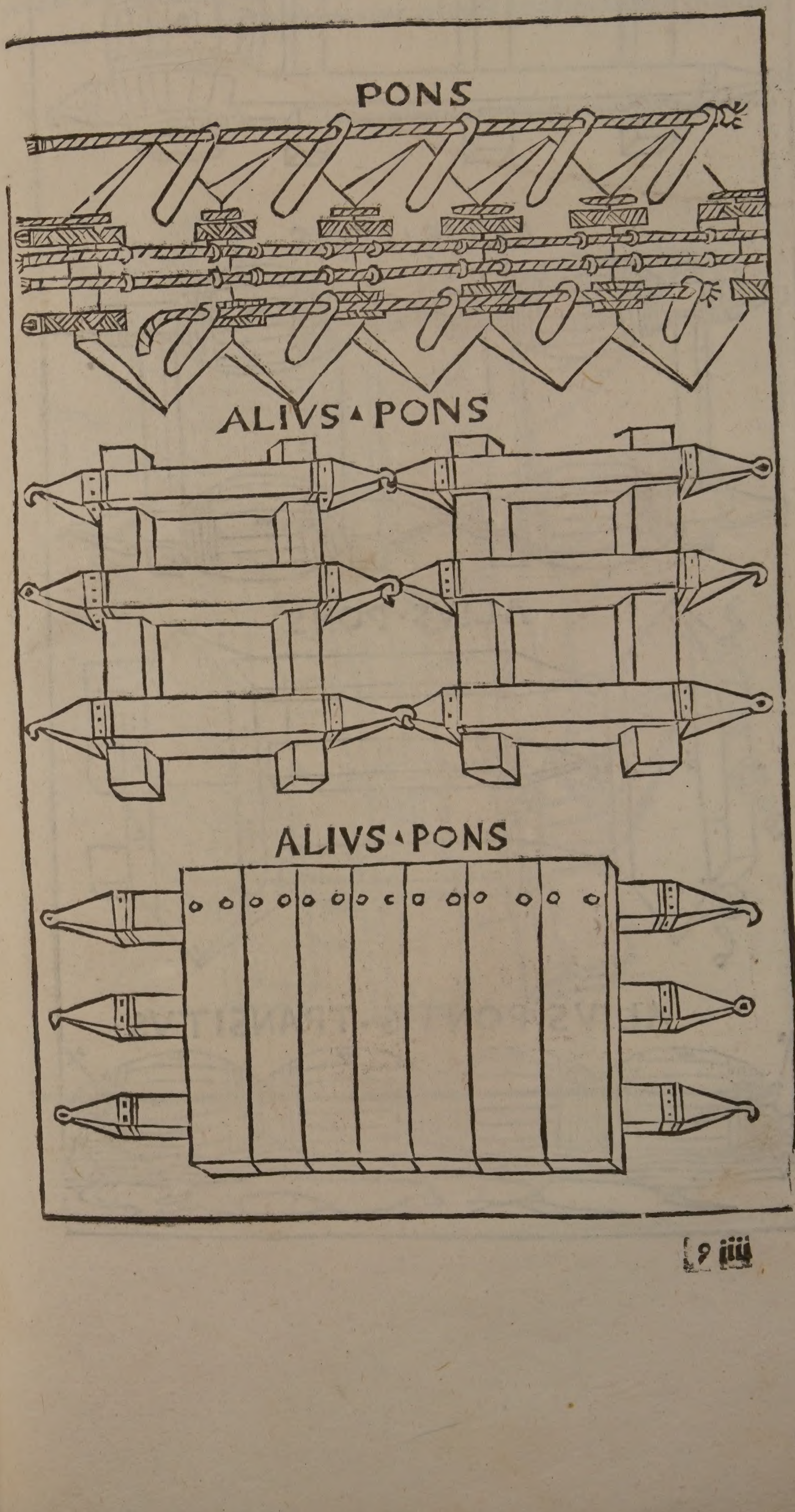
fecerant chrateractas dimiſerunt impetum fluminis contra murū: qui uehementis aquæ pondus non ferens cecidit: aliamq; muri partem quā fluuius egrediebatur cum ingenti ruina deponens eadem atq; moles perrumpit: ſunt qui raptim cæſa materia rates fabricent: in quibus equi uirique & alia onera traiiciantur: ut Cæſar & xerxes auctore Luca. Maxime uſi ſunt ergo inquit ubi nulla uado tenuit ſua pondera moles Tunc placuit cæſis innectere uincula ſyluis Roboraq; immenſis late rigare catenis Tales fama canit tumidum ſuper equore xerxē: Conſtruxiſſe uias multis cum pontibus auſus: Europam Aſiæ ſeſtonq; admouit ab ido inceſſitq; fretum rapidi ſuper æquora ponti: Non eurꝝ zephyrꝝq; timens cum uela rateſq; In medium differret athon: ſic ora profundi Arctantur caſu nemorū tunc aggere multo: Surgit op9 lōgeq; tremunt ſuper æquora turres

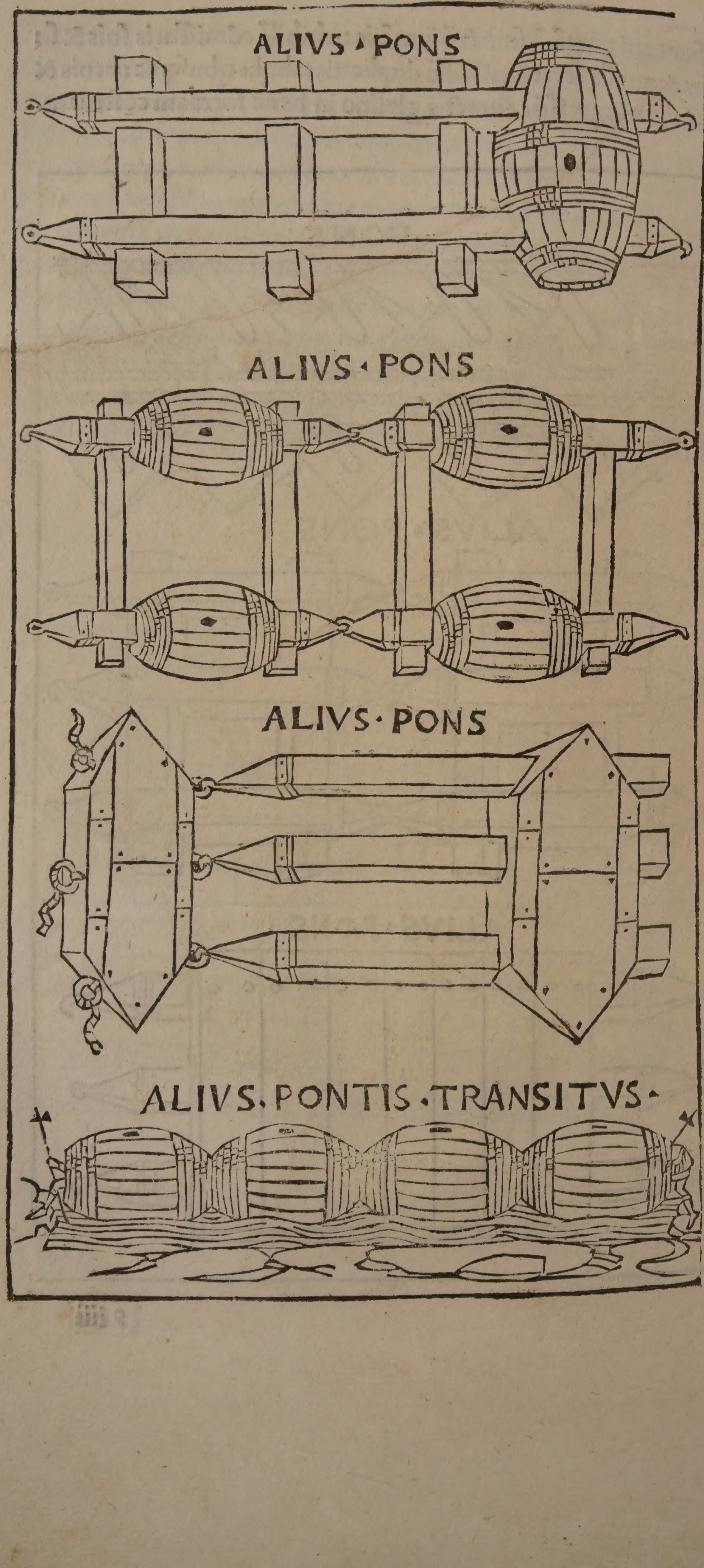

contra murūq;
amq; muri par
ponens eadem
ntes fabricent:
æſar & xerxes
la uado tenuit
cula ſyluis Ro
it tumidum ſu
ontibus auſus:
etum rapidi ſu
uela rateſq; In
r caſu nemorū
æquora turres

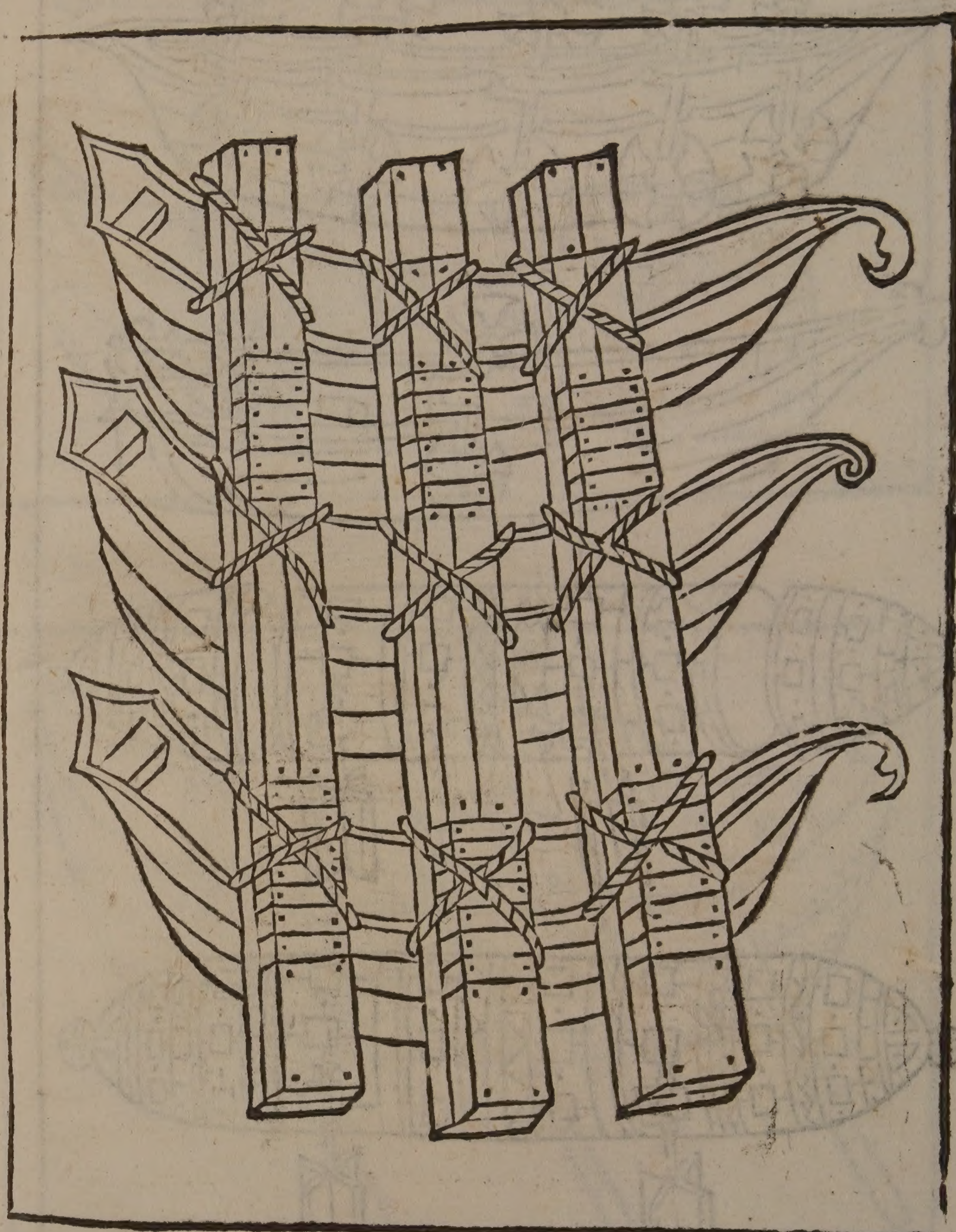

Sunt qui pontē diſiunctū iumētis uehibilē cōmiſſuris ſuis & funibus annuliſq; ferreis cōſutilē duplicatis tabulis q̄buſq; ac uacuis & cōtra aquæ ingreſſū cōiunctis glutino in hanc formam cōſtruant.

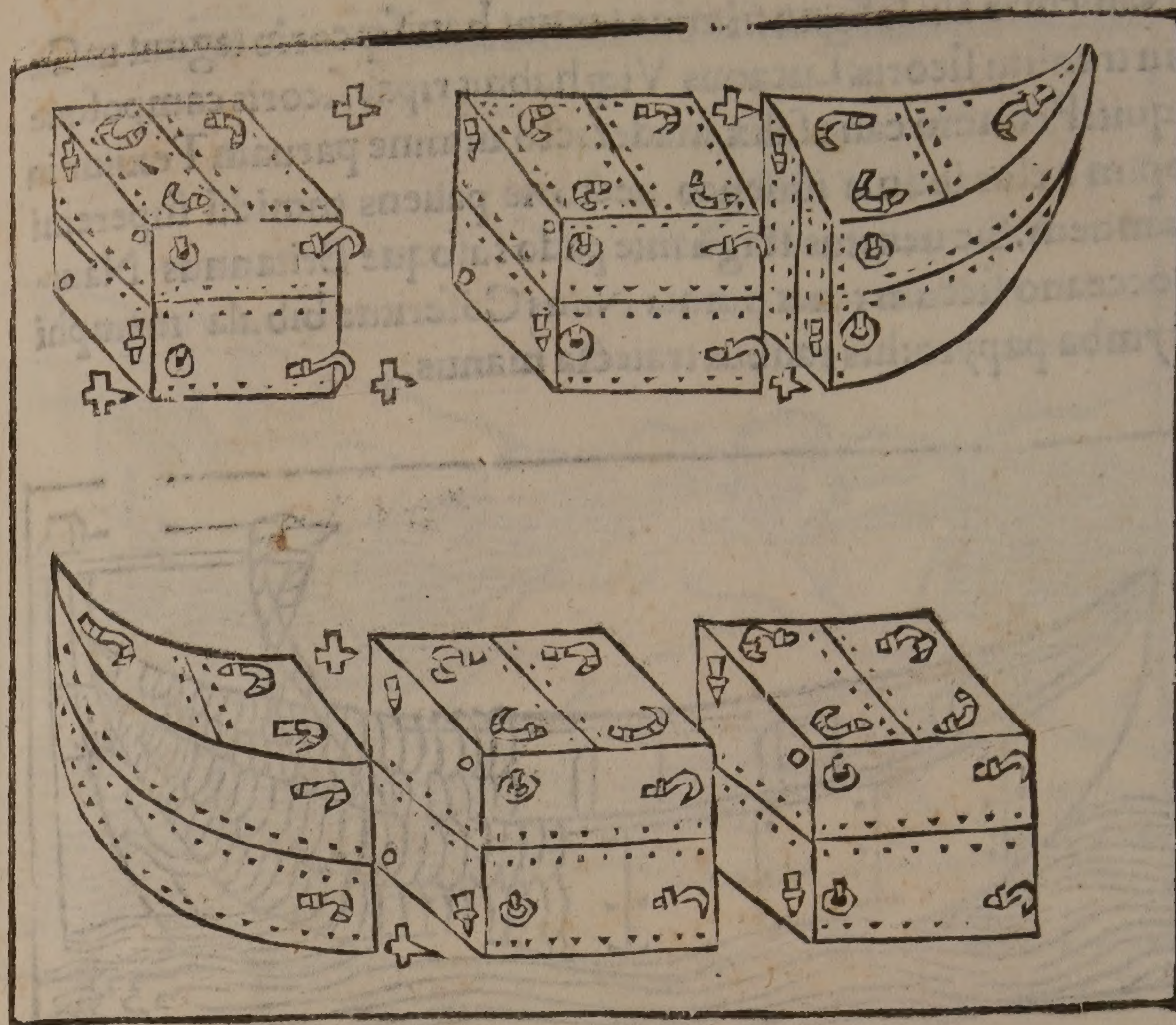

ALIVS · PONS
ALIVS · PONS
ALIVS · PONS
ALIVS · PONTIS · TRANSITVS ·

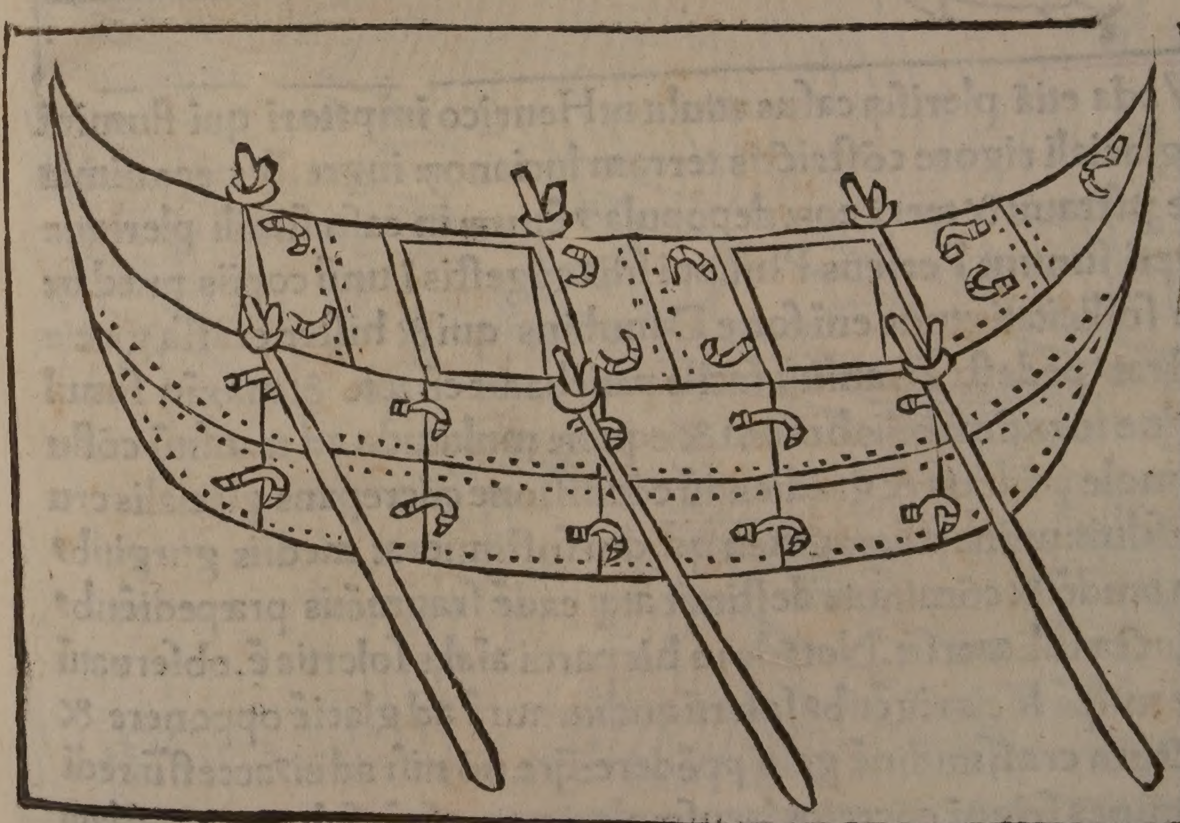
Apūd alios inuentum hoc etiam extat ut monoxillos ex ſingū
lis trab bus excauatos pro genere ligni & ſubtilitate leuiſſima car-
pentis ſecum ferat exercitus:tabulatis pariter & clauis ferreisq; prae
paratis ut ſublata omni mora quom opus ſit hoc ponte conſtructo
aduerſus hoſtes ſuperuenientes incurſus & inſidias facere poſſint

¶ Sunt qui naues magnas in tris partes trium cymbarum inſtar dĩſiunctas cõiunctaſq; deinde ac tela lini cera oblita tectas in hũc modum ſine remis flumina traiiciãt: maioriq; celeritate uecti q̃ ſi duodecim remorum obſequio agerentur.

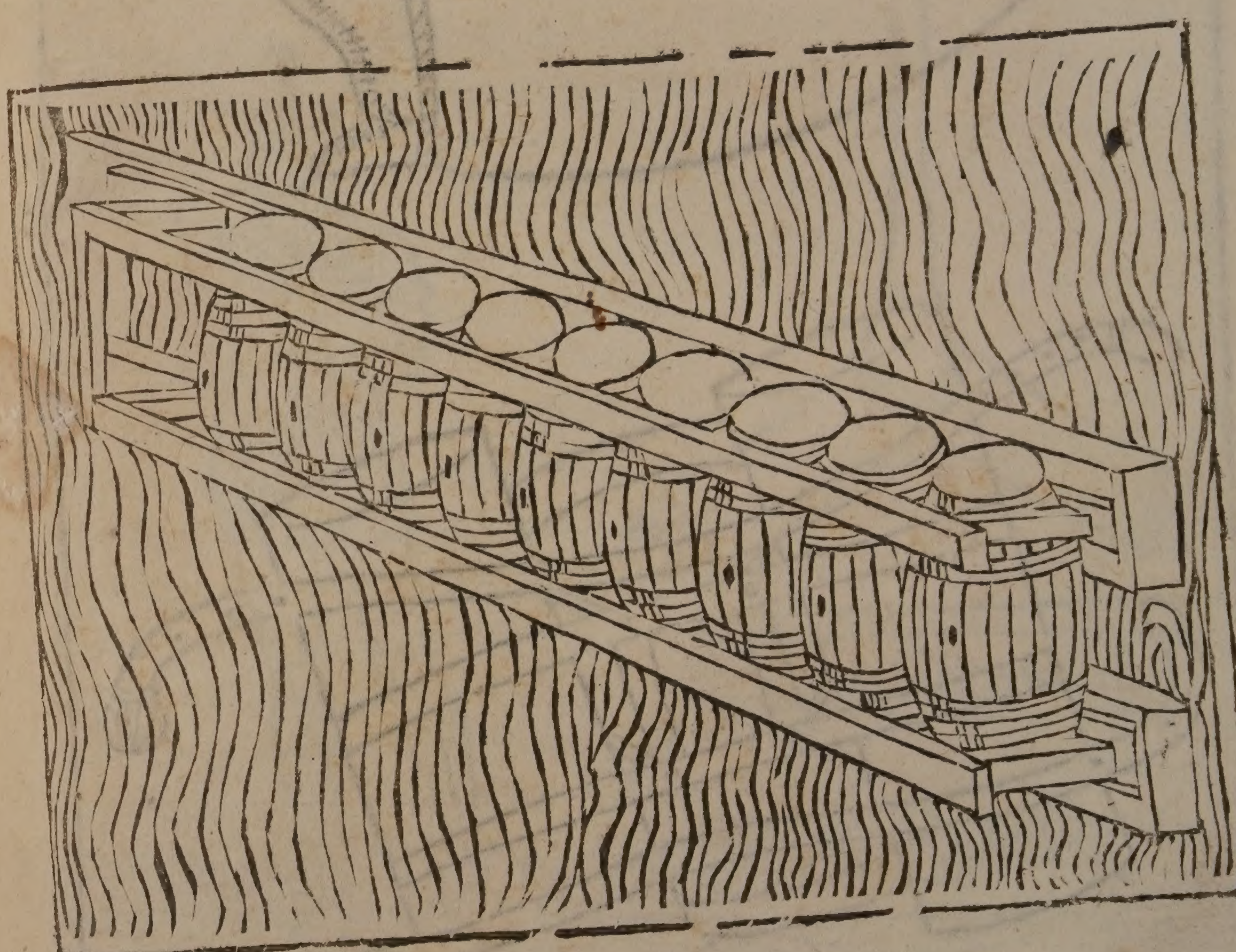

¶ Nauiculas alii ſaligno uimine texunt bouiſꝗ corio tegunt ut Cæſar in tranſitu ſicoris: Lucanus Vtꝗ habuit ripas ſicoris campoſque reliquit: Primum cana ſalix madefacto uimine paruam Texitur in puppim cæſos induta iuuenco uectoris patiens tumidũ ſuperemicat amnem. Sic uenetus ſtagnante pado fuſoque Britannus Nauigat occeano ſiccum tenet omnia Nilus Cõſeritur bibula memphitis cymba papyro: his ratibus traiecta manus.

¶ Vada etiã pleriſꝗ caſus attulit ut Henrico imꝑatori qui fluminibus glaciali rigore cõſtrictis terram lucianoꝝ ingreſſus: eos nimia cæde ꝓſtrauit & terrã eoꝝ depopulatꝰ ẽ: ueꝝ in caſu ſimili plerique decepti ſunt: ut Perſeus Philippi filiꝰ cõgeſtis ĩ unũ copiis prædaꝝ ſæpe ſollicitatis: tunc enĩ forte Danubius qui & hiſter craſſa glacie ſuꝑſtratꝰ pedeſtrẽ tranſitũ facile patiebatur cũ toto & maxĩo ſimul agmine inextimabilis hoĩum & equoꝝ multitudo ad tranſitũ cõflueret: mole põderis & gradientiũ cõcuſſione cõcrepans glacialis cruſta diſiluit: uniuerſũꝗ agmen qđ diu ſuſtinuerat mediis gurgitibꝰ uicta tandẽ & cõminuta deſtituit atꝗ eadẽ fragmẽtis præpedietibꝰ ſuꝑducta ſubmerſit. Notãda in his parui aĩalis ſolertia ẽ. obſeruatũ ꝙppe uulpẽ locis rigẽtibꝰ ſolerti auditu aurẽ ad glaciẽ opponere & cõiectura craſſitudinẽ gelu ꝑpẽdere: q̃re nõ niſi ad eiꝰ acceſſũ reditũꝗ amnes frigoꝛ̃ cõcretos lacuſꝗ pleriꝗ tranſeũt ſubera ꝗdã q̃lata pectori ſubnectũt: ꝗdã dolia inania ĩde leuitate uehiculi ſiſũ flumẽ deſcẽdũt faciliꝰq placideꝗ deducti tuto aduerſam ꝑtingunt ripam.

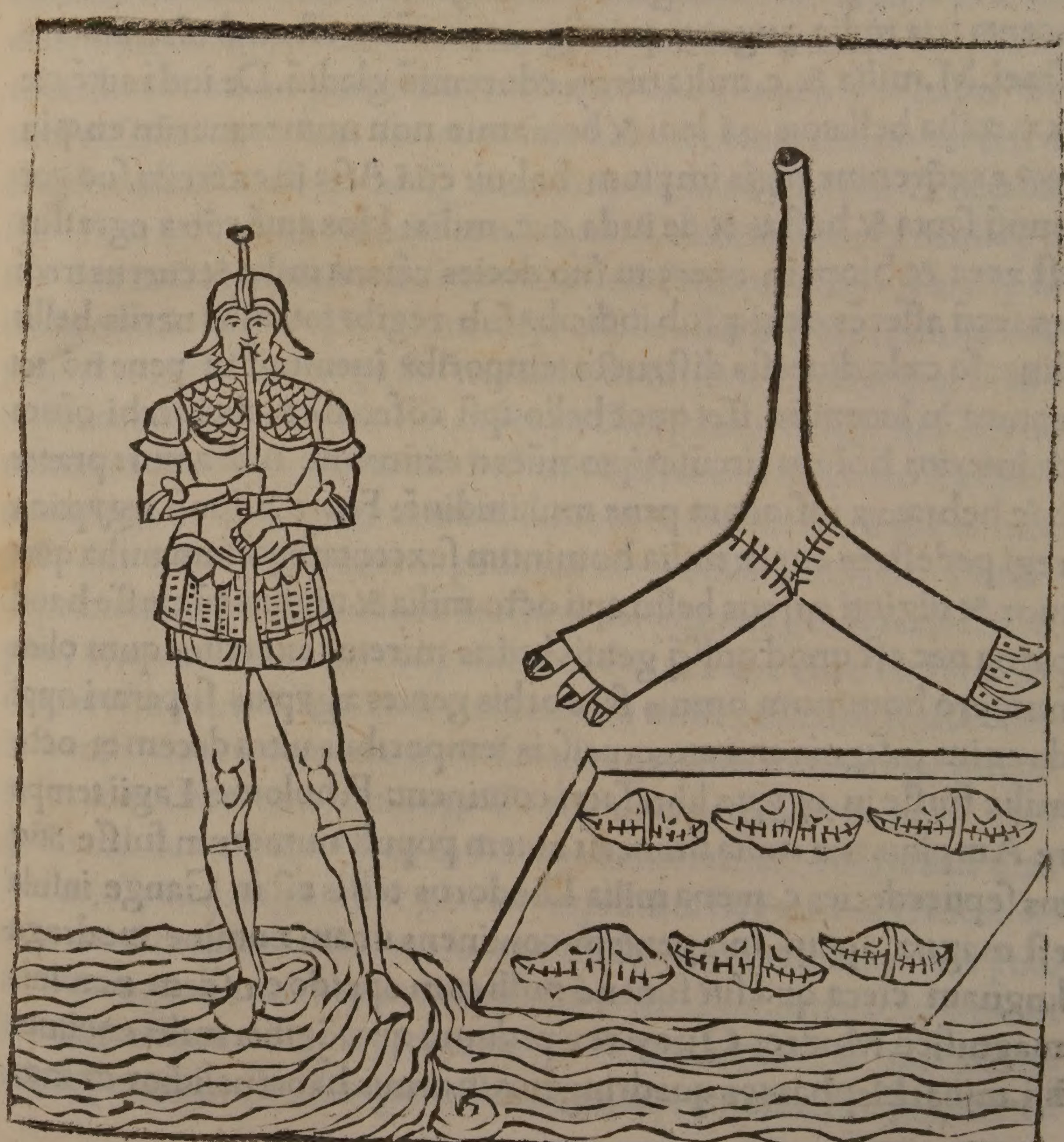

Hiſpani uero Aſchitæ Arabes bubulis utribus contabulatas cra tes ſuperimponunt: uectitatiq; hoc ratis genere prætereũtes infeſtã ſagittis uenenatis ſine ulla mole in utres ueſtimentis coniectis ipſi cæteris ſuperpoſitis incubantes flumen tranſnatauere.

Nec aliter ſi Floro credimus fiduciam oppidanis reſiſtēdi nuntius quiſpiam fecit docens aduentare Lucullum qui horribile dictu per medias hoſtium naues utre ſuſpenſus & pedibus iter ac gubernans uidentibus procul q̄ marina pictrix euaſerat. Cæſar quoq; ut in cæteris in hoc ſimili modo multoꝝ opinionem ſuperauit: utrem enim ex corio conſutili folis inſtar inflatum traiiciendis amnibꝰ habuit: eoq; uſus fertur cruribus inſidentis uelut gubernaculis dimiſſis curſum dirigētis: quod ſi quis hoc fictum aut commentitium de Cæſare forte dictum putet Suetonius Tranquillus opulētiſſimꝰ auctor ac teſtis eſt. Si flumina inquit morarentur nando traiiciens uel innixus inflatis utribꝰ ut perſæpe nuncios de ſe præueniret atq; hic nos quoq; aſſerendi melius quod dicitur quodq; ipſi uidimꝰ grauã minuemus laborem legentibus ſubiiciendo picturam.

Qui terreſtres quiqꝫ maritimi maximi exercitus Ca.XIII.

Illud quoqꝫ nec erit inutile nec præſenti materiæ incongruū
ut aliquoꝝ qui in re militari claruerūt copiæ uel numero uel
auxilioꝝ multitudine cōparētur:& ſi a ſacris quæ mentiri & neſciūt
ac neq̄unt litteris initium auſpicari uoluerimꝰ ubi ſingulos dies re,
gum oīum illum regē & principē deum & dominum exercituum
belligerare. Sæpe numero īmo ſi dicere fas ē & ab religione noſtra
non abhorret & furere aliqñ & deſeuire legimꝰ.inueniemꝰ hebreæ
gentis numeroſitatē intantum excreuiſſe ut in exitu eiuſdē populi
ex egypto ſexcēta milia hōium fuiſſe referantur bellicæ iuuentutis
ut omittamꝰ gentē idumeoꝝ ad populum iſrahel minime ꝑtinentē
ſub Ioſue numeꝝ fuiſſe armatoꝝ:ſexcenta tria milia & mille ſeptin
gentos proditum ē: in expeditione aūt aſiana ſub Moyſe numerus
filioꝝ iſrahel ꝑ domos cognationū ſuaꝝ & turmas diuiſi exercitꝰ ſe
xcenta tria milia ꝗngenti quinq̄ginta.inuētus eſt autē oīs numerus
iſrael.M.milia &.c.milia uiroꝝ educentiū gladiū. De iuda autē.ccc
lxx.milia bellatoꝝ:nā leui & beniamin non numerauerim enqꝫ in
uitꝰ exeq̄rentur regis imꝑium.habuit etiā Aſia in exercitu ſuo por
tantiū ſcuta & haſtas & de iuda.ccc. milia: Hos autē cōtra egreſſus
eſt zara & hiops in exercitu ſuo decies cētena milia & currus trecē
tos ſecū afferēs deniqꝫ ſub iudicibꝰ ſub regibꝰ tot milia uariis bellis
diuerſo cælo diuerſis diſtructa temporibꝰ īueniunt ut pene nō tot
natura in lucem ediſſet quot bello ipſi cōfeciſſe & dicearchi oīum
de interitu hoīum circūſcripto nūero extinxiſſe uideantur: præter
hāc hebræoꝝ infinitam pene multitudinē: Fuere Seſooſi ægyptioꝝ
regi pedeſtres copiæ milia hominum ſexcenta: equitum milia quat
tuor & uiginti currus bello apti octo milia & uiginti cū claſſe haud
parua nec eſt quod quiſq̄ gentis huius miretur exercitus qum olim
numero hominum omnis fere orbis gentes ægyptus ſuꝑerari oppi
da enim inſignia ciuitatesqꝫ priſcis temporibus ultra decem et octo
milia fuiſſe in ægypto libri ſacri continent: Ptholomei Lagii tempo
re Amplius tria milia uninerſi autem populi numerum fuiſſe āntiq
tus ſeptiesdecies centena milia Diodorus teſtis eſt in Gange inſula
eſt magnæ āplitudinis gentem continens unam nomine modroga
linguam circa quā ſiti ſunt nō nulli cum oppido eiuſdem nominis
magnifico Modros Quoꝝ rex peditum quinq̄ginta milia equitum
iiii.milia. Elephantes quadringētos in armis habet ualidior de inde

gens andare plurimis uicis triginta oppidis quæ muris turribuſquē
muniuntur: regi praebet peditum centum milia: equitum duo mi-
lia elephantos mille. Omnium in indía prope non modo in hoc tra
ctu potentiam claritateꝙ antecedunt. Tarſe ampliſſima urbe ditiſ
ſimaꝙ Balibotra: unde quidam ipſam gentem balibotros uocāt im
mo uero tractum uniuerſum a gange hanc farſiam gentem ualidi
ſſimā adeo fuiſſe percelebre eſt ut gentis eius rex ſexcenta milia pe
ditum equitum. xxiii. elephantoꝝ. ix. oībus diebus ad ſtipendium
habuiſſe memoretur: incredibilia ſimiliter tradunt Alexandri ma
gni comites in eo tractu indiæ quem hi ſubegerant ſcripſerunt. v ii
oppidoꝝ indiamꝙ tertiam partem terraꝝ omnium multitudinemꝙ
populoꝝ innumeram: Quātus autē gotticus in romanos fuerit ex
ercitus Claudio Quintillo Auguſto renitēte eoꝝque impetum re-
tundente teſtis eſt eoꝝ turba qui perierunt quom tot capti reges tot
diuerſaꝝ gentium nobiles fœminæ ipletæ barbaris ſeruis ſenibuſꝙ
cultoribus romanæ ꝓuinciæ ut nulla fuerit regio quæ gotticum ſer
uum triūphali quodam ſeruitio non haberet: huius etiam rei teſtis
& index eſt Claudii ipſius Quintilli epiſtola ad iunium Broccum
illiricū tuentē in hunc modū conſcripta. Deleuimꝰ. cccxx. milia go
toꝝ duo milia nauium merſimꝰ tecta ſunt flumina ſcutis ſpatis & lā
ceolis omnia litora operiuntur: cāpi oſſibus latent tecti nullum iter
puꝝ eſt ingens Carthago deſerta tantum mulieꝝ cæpimus ut binas
& ternas mulieres uictor ſibi miles poſſit adiungere. Quid Cyrus
nonne ut Xenophontis tradit hiſtoria exercitum omnem Babilo-
niae coegit in quo equitum milia centum & uiginti feruntur conue
niſſe duo milia falcati currus peditum uero milia ſexcenta. Ninus
expeditionem in Bactrianos moturus ex ſingulis gētibus electo in
genti exercitu aduerſus eos profectus ē: tradit que ethesias ſcriptor
in exercitu eius ad ſepties decies centena milia peditum fuiſſe equi
tum milia ducenta. currus uero falcatos paulo minus decem milibꝰ
& ſexcētis Bactrianorum rege Zaorte comparato hominum. cccc
milia ualido exercitu Nino in finibus occurrente: Semyramis nini
huius aſſyrioꝝ regis uxor gloriae cupiditate flagrans ut Diodorus
non contēnendus auctor tradit cum tredecies centenis milibus pedi
tum quingentis milibus equitum cētum milibus curruū in indiam
traiecit: indoque illius regionis nobili flumine duarum milium na
uium ponte conſtructo qui militum numerus incredibilis nunc ſi.

forſan audientibus ſed haud q̃nquã impoſſibile uidetũr Aſiæ ma
gnitudinem multitudinemq; in ea nationum animo aduertenti. nã
ſi quis Darii aduerſus ſcythas expeditionẽ ſi quis itẽ xerxis ĩ Grae
ciam tranſitũ ſi quæ in europa pauloante res geſtes conſideret mi-
nime dictis noſtris abrogauit fidẽ. Nam ex unica Siciliæ ciuitatum
ſyracuſis Dionyſius præter naues magnas partim triremes partim
quinqueremes ad quadringẽtas exercitum peditum centum uigin
ti equitum duodecim milium confecit Traditur Amazonũ reginã
nomine Mirinam exercitum triginta milia peditũ duumq; milium
equitum confeciſſe. xerxes quom & mari & terra bellum uniuerſe
inferre uellet europæ cum tantis copiis accinctus peruenit in grae-
ciam q̃ntas nec antea nec poſtea quiſpiã alter habuiſſe memoratur:
Nam ut claſſem eius præter eam de qua nobis paulopoſt differen-
dum eſt. Terreſtrẽ eius exercitum ſi Probo Aemilio credimus du
centoꝝ milium peditum: equitum q̃dringentoꝝ fuiſſe cõſtat: Si Iu
ſtino & Oroſio ſeptingentoꝝ milium & perſaꝝ quidẽ auxilioꝝ ue
ro. ccc. milia ſi Herodoto pedeſtrem eius exercitum centum & ſe-
ptuaginta miriadum: equitum octo: eoꝝ uero qui camelos & currꝰ
ducerent duarum ad hæc ſeptẽ milia ſexcentos & decẽ ſine ĩpedi-
mentis ſeruorum piſtorumq; turba & aliorum quorum aſſertio tã
ta ẽ ut haud ſane mentis cuipiam iure uideri debeat: Arctoxerxes
autẽ egit in prælium ut etheſias tradit. cccc. milia hoĩum. Dion et xe
nophon eos q dimicarunt lõge plures fuiſſe teſtes ſunt q̃nq; nequã
illud neq; hoc cuipiam ſupra fidẽ uideri debet: quom rex adeo ma
gnꝰ eẽt diuina narrante hiſtoria ut ab india uſq; ethiopiam. c. xxvii
puintiarum ducibus ac principibus qui ſuæ obædirent iuſſioni præ
eſſet ſcribenſq; ſalutem diceret: Antophrodates ab Arthoxerxe in
Capadotiam miſſus aduerſus dathamem habebat barbarorũ equi
tum uiginti milia: peditum centum milia eiuſdemq; generis tria mi
lia: funditorum præterea capadocum octo: armœnorum decẽ: pa-
flagonum q̃nq;: phrygum decẽ: lydorum q̃nq;: aſpendiorum et piſi
darum circiter tria milia: Cilicum duo: leuis armaturæ maximum
numerũ: Philippꝰ Alexandri pr̃ delectu militum in ſubſidiũ regiæ
diſpoſitiõis ex tota græcia habito. cc. milia peditũ: eq̃tũ. xv. milia cõ
fecit: in Aſiam expeditionem miſſurus abſq; exercitu Macedonico
et infinita gentium Barbariæ copiarum numeꝝ Alexandri qui mi
nimũ aſſerũt. ccc. milia peditum ac equitum quinq; fuiſſe tradunt:

Qui uero plurimum peditum.xlviii.milia equitū q̃ttuor & q̃nq̃
extitiſſe ſcribunt Dario campis alpeſtris contra Alexandꝝ prima
congreſſione in acie perſaꝝ ſexcenta milia fuere militum quæ non
minus arte Alexandri q̃ uirtute macedonum ſuperata terga uerte-
runt:in ſecunda uero congreſſione cum.ccc.milia peditum & cen
tum milia equitum ꝓceſſit in acie:tertia uero congreſſione bellum
reparatum & cum.cccc. milia peditum &.c mille equitum obuiā
rediit Alexandro:Si q̄s denuo Darii aduerſus ſcythas expeditionē
mente reuoluerit cum octingētis eum militū milibꝰ fuiſſe cōfirmet
neceſſe ē hannibali copiæ q̃ntæ fuerunt pyrrheneos montes tranſ-
greſſo in Italiā traiicienti:haud quaquam inter auctores cōuenit.il
lis tñ qui exercitū eiꝰ in centū milibus peditum:equitū uero:xx.mi
libus fuiſſe aſſerunt:Aſſentiendū magis putē quom poſtea q̃ rho-
danū tranſgreſſus ē in.xxxvi.milia hoīum ingentiq̃ equoꝝ elephā
toꝝ & alioꝝ iumentoꝝ numero exercitus eius imminutꝰ eſt.Galloꝝ
copiæ quom eos præ multitudine abundāte non caperet terræ quas
tenuerant.ccc.milia hominū ad nouas ſedes occupandas miſerunt
hoꝝq̃ cum portio altera in Pannonia conſediſſet urbem ioniam ca
ptam incendit:Altera eſt romanoꝝ qui in ea re plurimum ualuerūt
hæ fuerunt ab initio copiæ. Anno enim urbe condita.ccc.lxxxiii
quom galloꝝ inundatio ad quartum ab urbe lapidē conſediſſet ſo
tiis romanoꝝ in Latinis qui a romanis ſubiugati erant milites prae
ſtare uolentibus delectu habito ex romanis tantum tyronibus decē
legiōes confectae ſunt:Anno uero.cccclxx.quom iā claꝝ nomē ur
bis eſſet:quia arma tum extra italiam mota non fuerant ut cogno-
ſcerentur quae copiae romanorum eſſent cenſus eſt habitus inuen
taque ſunt tunc ciuium capita ducenta xcvii milia & cccxxiiii q̃nq̃
a condita urbe nulla bella ceſſaſſent:Anno quoq̃ dxvii cum ciſalpi
nae galliae uel etiam ex ulteriore gallia ingens numerus aduentare
nunciaretur:promoti conſules ad praeſidium imperii cōtraxere ui
res quo facto in utriuſque cōſulis exercitu octingenta milia arma
toꝝ fuiſſe referuntur ſicut Fabius hiſtoricus qui bello interfuit ſcri
pſit:ex quibus romanoꝝ fuerunt peditum ccc xlviii milia cc equitū
xxvii milia ſex centa:caetera multitudo ſocioꝝ fuit nunciato gallico
etiam tumultu L Aemilio Paulo C Attilio regulo coſſ. ſolam italiā
etiam ſine tranſpadanis & externis auxiliis armauiſſe equitum tri-
ginta milia peditum ſeptingenta in naturali hiſtoria Pliniꝰ teſtis eſt

Hac incredibilis apparatus magnitudine: licet gallorum potentiam
exiſtimare: Romani pauloante hannybalis tempora futuri belli p̄
uidentes magnitudinem: cenſu in italia tum ciuium tum ſotiorum
qui bello apti eſſent habito Diodoro teſte: decieſ centena ferme mi
lia homiuum deſcripſere Quantæ autem Romanoꝝ copiæ fuerūt
qn̄ maiores adeo numero & genere uariāt auctores: ut uix quicq̄
ſatis certum affirmari quæat: ſeptē & octuaginta milia armatorum
et ducentos fuiſſe in caſtris romanis: quom pugnatum ad cannas
eſt Quidam auctores ſunt in hoc haud quaq̄ diſconuenit Maiore
s. conatu atq; impetu rem tum actam q̄ prioribus annis Quia ſpē
poſſe uinci hoſtem Dictator præbuerat Numerum uero omniu q
tū peditum equitūq; in hannibalis acie ad cannas ſteterunt. xl. M. pe
ditum decem milia equitum fuiſſe ferunt. Quæ aūt poſtea Roma
norum copiæ philippicis in campis ultimo Cæſaris et pompei cōfli
ctu fuerint inter eos quos legiſſe memini me qui hunc numerum
dicāt: remq; hanc elegantiſſima grauitate perſtringāt Plutarchus
et Anneus Florus longe uariant maximeq; diſſentiunt Qui cum
illo itaq; in ſentētiam eunt duo et uiginti milia militum cum Cæſare
cum pompeio nō multo plures q̄ bis totidē fuiſſe aſſerūt qui uero
cum hoc trecēta et eo Amplius milia bellatoꝝ hinc inde præter au-
xilia regum: unde immenſum q̄dā lector poſſit mente concipere
affuiſſe memorant: ſi enim hoc auctores belli duces inſpicias totus
ſenatus ī partibus ſi exercitus hinc. xi. legiones inde duo de uiginti
Hos omnis & robur italici ſanguinis ſi auxilia ſociorum hinc galli
ci germanicique delectus inde Deiotarus Ariobarzanes Tarcōdi
mocus: Corinthus omnis thraciæ Capadociæ Ciliciæ Macedoniae
Græciæ ætoliæq; totiuſq; robur orientis denique coiere nec unquā
tam uariæ cultu gentes tam diſſona uulgiora tot immenſe comites
miſſura ruinæ ut Lucanus inquit. utque idē Florus nec ullo unquā
loco tantū uirium po. ro. tantūque dignitatis fortuna uidit; poſt hos
quattuor & quadraginta legiones ſub uno Auguſti cæſaris imperio
numeratæ ſunt quas ad imperii columen tutamenque per diuerſas
orbis partes ſumma cum dignitate diſtribuit. Duo demum quæ nō
paruam legentibus ingerent admiratione. de romanis libet attinge
re. Siquidem anno. vi. Claudii Tyberii principis deſcriptione ro-
mæ facta inuenta eſſe ciuium romanorum ſexagies nonies cētena
quadraginta quattuor milia. cuius rei quia fidem excedit: Teſtis

clariſſimus adeſt Euſebius cæſarienſis in libro de temporibꝰ Quō
iam ante ſub Auguſto anno eius quarto & quinquageſimo inuēta
eſſent nonagies tercenta & ſeptuaginta milia horum uiribus ac cō
ſiliorum grauitate romanoꝝ uirtus inuicta per totum olim terrarū
orbem habita eſt:eo uero in bello quod cum romāis geſſere iudæi
ſexcenta milia iudæorum interfecta Cornelius & Suetoniꝰ referūt:
Egyſippus illorum temporum uicinus li.v.decies centena milia ab
obſidionis illius principio ad finem uſqꝫ interempta & in captiuita-
tem ducta nonagintaſeptem milia dicit.Cæteꝝ Ioſephus iudæus q̃
ei tunc bello præfuit ſcribit undecies cētena milia gladio & fame pe
riiſſe:Reliquias uero iudæoꝝ diuerſis actas conditionibus toto or
be diſperſas:quaꝝ numerꝰ ad.xx.milia hominum fuiſſe narratur
Et hæc de terreſtris militiæ copiis in præſētia dicta iam ſint. M. au
tem Aemilio Seruio Fuluio nobiliore coſſ.iam clarum Romæ no
men quom ille uideretur.Q.etiam Luctatio Catulo præfecto pri
mo bello punico trecentarum nauium claſſem romanorum aduer
ſus aphros aphrorumqꝫ aduerſus romanos apud hegates inſulas ī
ter ſiciliam & aphricam Himilcone duce ſexcentarum fuiſſe con-
ſtat:græcoꝝ uero regis aduerſus troianos claſſem mille quadrin-
gentaꝝ nauium & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earū
præfectis.Iliados li.ii.Homero teſte fuiſſe cōperio Xerxem perſa
rum deinde regem non hoꝝ modo ſed alioꝝ omnium numeꝝ hac
in re diſputent:licet auctores facile ſuperaſſe haud quaquā obſcuꝝ
eſt.Nauium enim eius claſſem perſicam Herodotus auctor ē triū
milium fuiſſe:in hiſque hominū quattuor & uiginti miriades hoc
eſt ducenta quadraginta hominum milia huic claſſi. Eodem etiam
auctore additæ ſunt ex Thracia naues.c.xx.hominum.xxiiii.mi-
lia continentes:Aemilius Probus longarum nauium mille & ducē
tarum quas onerariarum duo milia ſequebantur. Horoſius roſtra
tarum mille ducentarum:onerariarum autem trium milium. Iuſti
nus:Poſtremo nauium tantum apud eum aſtruit:nam decies cente
na milia numerꝰ eſt ut non ab re aliud dici queat etiam de pedeſtri
q̃ quod his uerbis Sathyricus inquit:Creditur olim uelificatꝰ athos
& q̃cquid græcia mendax audet in hiſtoria conſtratū claſſibꝰ iſdē
ſuppoſitumqꝫ rotis ſolidum mare credimus altos defeciſſe amnes
epota q̃ flumina medo Prandente & madidis cantatqꝫ ſoſtratatꝰ alis
Darius autem cum ex Europa in Aſiam rediiſſet hortātibꝰ amicis

ut græciam redigeret in ſuam poteſtatem claſſem quingētarum nauium comparauit eiq̃ darim præfecit & Arthaphernem hiſque ducenta peditum decē milia equitū dedit. Alexander uero. c. lxxxxii nauium claſſe quam trium milium alii fuiſſe perhibent Aſiam petiit: Cæſar octingentarum Britanniā Heraclianus Aphricæ comes: quoſq̃ priores præter Xerxem clariſſimos in eā re uel æquauit uel exceſſit: nam nauium trium milium ſeptingentarum habuiſſe fertur: numerū qui apud paucos & nobiliſſimos ac potentiſſimos quidem uix eſt inuentus: cumq̃ is ſimul ac cum agmine militum ad urbem pergens littore egreſſus eſt: Occurſu comitis marini territꝰ & in fugam uerſus arrepta naui ſolus Carthaginē rediit atque ibi continuo militari manu interfectus eſt: ſic itaq̃ ingens tunc numerus timori iā eſſe cœpit: unde & Scipio Carthagine uicta quō res aphricæ diſponeret prohibuit ne plus q̄ decē naues earum quæ belli uſibus forent pacto traditas haberent reliquas omnis generis quæ rhemis agerentur: quingentas numero fuiſſe quidam ſcribunt in aliquantum maris ſpatium prouectas in cōſpectu Carthaginis iuſſit incendi: tāque lugubre earum fuiſſe incendium q̄ ſi Carthago ipſa conflagrare uideretur. Q. T. Flamminius quoq̃ quom aduerſus Philippum regem Macedonum pugnaſſet: his ei conditionibus pacē dedit ut quinquaginta ſolum relictis nauibus reliquas Romanis traderet. Q. denique Fabius Labeo cum a rege Antiocho quē bello ſuperauerat ex fœdere dimidiam partem nauium accepturus dimidiam relicturus eſſet medias omnes ſecuit ut quod tutius erat tota eum claſſe priuaret.

¶ Ex relatu terra & mari res clariſſimæ militū geſtæ ¶ Ca. XIIII.

REferenda ſunt etiā tam terra q̄ mari ex uirtute præclara militū geſta: non enī hactenus fortuna duces extollēdo ꝓſecuta eſt ut otio & ignauia ſoluti rebelles hoſtium animos domuerunt: quos non minor plerūq̃ īmanitas & pertinacia oppoſuit uictoreſq̃ fecit: in acie enim quom dux hoſtiū ex media barbarie trux ferus īmanis & horrendus cōtra romanos qui eſtis uos aliquando inclamaſſet reſponſum eſt inuicem romani gētium domini: & ille ita fiet inq̄t ſi uos uiceritis: Acceptoq̃ belli omine Martius Craſſus Barbaros adortus graui tandem conflictu eorum res ſublimes pugnando depoſuit: nec minimum una terroris barbaris

incuſſit.Chonidius Centurio ſatis barbare efficacis tamen apud pa
res homines ſtoliditatis:qui foculum gerens ſuper caſſidem & ſu-
ſcitatam motu corporis flammam hoſtes cedendo uelut ardenti ca
pite fundebat Pyrrhus quom romanos acie uiciſſet & eorum omni
um uulnera in pectore conſpexiſſet omnium in manibus enſes &
relictas in uultibus minas & in ipſa morte ira ut ita dixerim uiuen-
tes tuliſſe manus ad cælum dicitur hac uoce:O quam facile erat or
bis ĩperium occupare:aut mihi romanis militibus aut me rege ro-
manis:qua propter quom in templo Tarentini Iouis titulum affixi
ſſet:hæc ſcripſit: Qui anteac inuicti fuere pater optĩe olympi:hos
ego in pugna uici uictuſq; ſum ab eiſdem:& quom a ſotiis & ami-
cis increpitaretur cur ſe uictum diceret cum uiciſſe:reſpondiſſe fer
tur:Ego ſi iterꝝ ſimili modo uicero ſolus & ſine milite Epyrrhum
reuertar.Mirum & illud contra Hannibalem in Cannenſi pugna e
romanis nãque miles ita ſautius ut manibus non ualeret:Quom ei
Numida quidam humida detrahere ſpolia uellet:ceruicem hoſtis
ulnis deprehendit:tenuitque tam diu donec nares atque aures mor
ſu detruncaret.Claris memoriæ monumentis celebratur Eleazar:
nam quom ſupereminentem cæteris elephantũ lorica ueſtitum re-
gia aduerteret arbitratus in ea beſtia regem eſſe curſu concito ĩ me
diam legionem ſe proripit:& abiecto clypeo utraque manu hoſtes
cædens eam ſubintrauit ſubiectoque gladio interemit: a beſtiaque
cadente opprimitur hac ruina incluſus magiſque oppreſſus ſuo ẽ
ſepultus triumpho.Tanto uirtutis ſpectaculo defixi hoſtes inermẽ
occupatum incuſare non auſi poſt caſum ruentis beſtiæ ſic trepida
uere ut impares ſe unius uirtuti arbitrarentur.Denique rex Antio-
chus Lyſiæ filius cum.c.xx.milibus hominum armatoꝝ &.xxxii.
elephantis unius territus fortitudine pacẽ popoſcit:itaq; Eleazar hæ
redem uirtutis ſuæ pacem reliquit æternũque nomen adeptus ẽ Hã
nibal quom romanorum captiuos dimicare intra ſe coegiſſet unũ-
que qui forte ſuperfuerat obieciſſet elephanto illud dimitti pactꝰ ſi
interemiſſet ſolus romanus acri ingenio elephantum congreſſus
magnum Pœnorum dolorem confecit Hannibalque quom famã
eius dimicationis contemptum allaturam intelligeret equites miſit
qui abeuntem trucidarent & quanquã exploratum & perſpectum
habeam teſte Liuio milites omnium qui Aſiam colunt gentiũ gal-
los fama belli præſtare cognouerĩq; auctore Criſpo paruis copiis

bella geſta cũ opulentis regibus ac hæc ſæpe fortunæ uiolentiã tole
raſſe facundia Græcos gloria belli gallos ante romanos fuiſſe plu
res tamen prope de gallis ut diximus etiã apud nos triũphi q̃ de to
to orbe terraꝝ habiti ſunt nec legionibus legiones eoꝝ ſolũ experti
ſed uiri unius cũ uiro fortitudinẽ atque præſtantiã. Nam.M. Man
lius unus agmine ſcandentes in capitoliũ gallos deiecit annoꝝ ſex
decĩ uoluntariũ ſe militẽ obtulit.xxxvii.Militaribus donis a ſuis du
cibus ornatus.xxiiii.cicatrices habuit.M.autẽ Valerius.T.qꝫ Mani
lius quantum gallicam rabiem uinceret romana uirtus documen
ta ſunt.ille enim dncem galloꝝ uaſta & ardua proceritate inaniter
& arroganter telum manu reciprocantem perque contemptum &
ſuperbiam conſpicientem omnia ac prouocantem congredi ſiquis
pugnare ſecum ex omni romano exercitu auderet ſingulari eum
certamine congreſſus occidit.Hic uero ſimili modo cum Gallum
quendam nudum præter ſcutum & gladios duos torque atqꝫ armil
lis decoratum:qui & uiribus & magnitudine & adoleſcentia ſimul
que uirtute cæteris anteſtabat cum uoce maxima conclamaret ſiꝗs
ſecũ depugnare uellet ut prodiret:quomque nemo auderet ꝓpter
magnitudinem & ĩmanitatem hominis faciẽque tum irridere cœpi
ſſet & hiulco linguam ore in romanos exercere. T.Mannilius ſum
mo genere natus tantum flagitium ciuitati ſuæ accidere ut e tãto ex
ercitu nemo prodiret indignabundus in mediũ proceſſit:neque pa
ſſus eſt uirtutis romanae per Gallũ gloriam ad ſuos transferri: eaqꝫ
tranſgreſſione utroque exercitu inſpectante.Manilius animo ma-
gis q̃ arte confiſus aſperum & ĩmite certamen tam diu cum Gallo
ſubiit q̃ diu Gallum euertit:caput decidit:torquem detraxit. Huius
poſtea filius bello aduerſus latinos hoſtem a quo ſimiliter prouoca
tus fuerat occidit. Q.etiam Coccii militis romani qui ob inſignẽ
bellicæ uirtutis gloriam Achillis cognomentum ſibi aſciuit nec ſub
ticenda duplex animi corporiſque præſtantia: nam quom apud cel
tiberos gentem pugnaciſſimam a duobus ad dimicandum prouo-
caretur:alterum & equitem quidem pugnæ accinctum excurſantẽ
luſtrantemque omnia ac inſolentiſſime procaciſſimeque futuri ui
ctoris inſtar irritantem adortus occidit:armaque detraxit : Alterũ
generis claritate & fortitudine omnibus celtiberis facile præcellen-
tem cedere ſibi non ſolum compulit:ſed enſem illi ſuum & induui
as ſpectantibus utrinque legionibus tradere in Cæſaris etiam con-

greſſibus inſignis uirtus emicuit Volcacii Tullii qui cum tribus co
hortibus legionem Pompeianam pertulit reppulitqꝫ:una quoqꝫ Cæ
ſaris cohors caſtello præpoſita quattuor Pompeii legiones q̄diu ſu
ſtinuiſſet:tantus fuit in ea ſagittarum imber ut ſine uulnere defen-
ſorꝝ nullus euaderet quin & centuriones quattuor oculis capti eſſet
ut quom ſero diurni laboris ac periculi ſummam imperatoris non
tam auribus q̄ oculis ſubiicere ac repreſentare decreuiſſent centum
ac.xxx.ſagittarꝝ milia interuallum inuenta numerarent Fuerunt &
in legione Ciceronis qui legatus quoqꝫ Cæſaris erat duo centurio͞es
qui perpetuas inter ſe cõtrouerſias habebant uter utri præferetur :
Horꝝ alter Pulfius Varrenus alter dicebatur:accidit ut caſtra oppu
gnarentur. Tum uero Pulfius:Quid dubitas inqt o Varrene:haec
dies de noſtris controuerſiis iudicabit: hæc dicens procedit extra
munitiones ubi hoſtes confertiſſimi erant ſubſequitur Varrenꝰme
diocri ſpatio relictus:Pulfius pilo hoſtem exanimãs impeditur ab
omnibus tranſfixus:ſcutum & baltheum gladium educere non po
tuit:ſuccurrit inimicus ille Varrenus protegitqꝫ ab hoſtibus in quē
quom ſe hoſtes conuertiſſent ipſe uno interfecto in locum iniquū
decidit:cui circunuento ſuccurrit Pulfius atqꝫ ambo cōpluribus īter
fectis incolumes ſe in caſtra recipiunt. Fuit eidē Cæſari Scæua mi
les fortiſſimus qui pugna ad Dirachium commiſſa uulnera acce-
pit capite humero & fœmore excuſſoque oculo traiectꝰ & ſcuto.c.
xx.telorum ictibus perforato hoſtes perinde ac ſe dediturus eſſet
accibat:ſubeuntibuſqꝫ duobus alterius humerum enſe cecidit: alte
rum ore percuſſum uertit in fugam:De hoc quidem uaria ē fama:
Quidam tradunt Cæſarem uiri & de ſe & de repu.ut aiunt ita me
riti eximia uirtute permotum qua commiſſi caſtelli portæ cuſtodia
ꝑpe ſola ſeruata eſſet.pecuniariis eum donis ingētibus & magnis
honoribus cumulaſſe apud alios:Scæua idem duce abſente ceden-
tibuſqꝫ comitibus cõtra omnem Pompeii exercitum ſtetit & clypeo
c.xx.telorum ictibus tranſfixo miris & incredibilibus rebus geſtis
& commiſſi loci cuſtodiam relinquens ſuorum receptus amplexi-
bus relatus occubuit:iacens quoque uictoribus terribilis ac ſtupen
dus qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniaqꝫ fecerat contra ho
ſtes ſemper inuictus & a ſuis tandem ciuibus interfectus eſt.L.ſic-
cius dentatus tribunus plebis centies uities praeliatus octies ex pro
uocatione utroqꝫ exercitu inſpectante uictor quadragies quīquies

aduerſas habuit cicatrices in tergo nullam notam ſpoliis ex̄ hoſte
tricies & q̄ttuor ceptis quattuordecim ciuib9 ex media ut aiunt mor
te raptis atq; ſeruatis:nouem quin etiam imperatores qui opera ei9
uicerant proſecutus haſtis puris faleris torquib9 ciuicis coronis au
reis muralibus obſidionali una armillis atq; pharetris plurimis do
natus inſignis emicuit.M.Sergius poſt hunc duobus ſtipendiis ꝑ
mo aduerſo corpore ter & uicies uulneratus ſecundo dextram ma-
num perdidit:q̄re poſtea ſibi manum ferream fecit & cū neutra pe
ne manu idonea ad præliandum ualeret una die q̄ter pugnauit & ui
cit ſiniſtra duobus equis eo inſidēte confoſſis eaque religata præli
atus Cremonam obſibiōe exemit:Placētiamq; tutatus duodena ho
ſtium caſtra in gallia cœpit bis ab hannibale captus bis a uinculoꝝ
eius nexu ꝓfugit eum.xx.menſibus quibus captiuitatis ſortē per-
ferebat:nullo momento ſiue cōpedibus fuerit & cathenis oībus aſꝑ
rimis præliis:quæ tempeſtate illa romani experti ſunt inſignitus do
nis militaribus a Tranſimeno Trebia Ticinoq; coronas ciuicas re-
tulit:Cannenſi quoque prælio de quo refugiſſe eximium opus uir
tutis fuit ſolus accepit coronam Flamminio conſulequom eū Han-
nibal circuniacentium locoꝝ uaſtatione in bellum excitaſſet: tant9
utrinque pugnandi ardor extitit ut grauiſſimum terremotum qui
tunc forte tam uehemens factus eſt ut urbes diruiſſet:montes tran
ſtuliſſet:diſcidiſſet rupes:flumina retrorſum egiſſet:pugnātes om
nino non ſenſerunt:Ariſtomenem Meſenum.cccc. lacedæmonio
rum occidiſſe proditum eſt:captum per cauernas latrinarum eua-
piſſe:anguſtias uulpium aditu ſecutum iterum captum ſopitis cu-
ſtodibus ad ignem aduolutum loro cum corpore excuſſiſſe tertio
captum lacedæmonios pectus diſſecuiſſe hirſutumq; cor ei reper-
tum in Britannia dum commilitones Cæſaris in paluſtrē quēdam
locum & aquoſum incidiſſent irruiſſentque in eum innumeræ ho
ſtium copiæ:ac prælium ſpectante Cæſare fieret:quidam miles ei9
nomine Scæuola medios irrupit plurima ſtrenuæ fortitudinis ope
ra edens ſolus enim immobili gradu perſiſtens miſſa undiq; ī eum
telorum infinita multitudine quinque militum uni9 diei pugnæ ſu
ſtectura teda manu ſua hoſtibus adegit ſtrictoque gladio fortiſſi-
mos quoſque hoſtium cateruatim affluentium incredibili dimicati
one propulſans:tandem tragula & ſaxo ictus uerſis in fugam ho-
ſtibus cōmilitones reduxit īcolumes:ipſe uero egre cūctos euadēs

in limoſam ſe prorūpit paludem quām nunc natando nunc pedibꝰ
com neando uix tandē duabus loricis onuſtus amiſſo traiecit ſcu-
to. Admirante deinde Cæſare & magno cum gaudio & clamore ob
uium excipiente mœſtus ille ante pedes Cæſaris procidit: amiſſiꝗ
ueniam ſcuti obſecrans centurionatus honore donatus eſt Cynegi
ri Athenienſis militis gloria magnis ſcriptoꝝ laudibꝰ inclaruit: præ
ter enim ingentes prælioꝝ cædes quom fugientes hoſtes ad naues
egiſſet: honuſtam nauem dextra manu tenuit nec prius dimiſit q̃
manum amitteret: tunc quoꝗ amputata dextra nauē cū ſiniſtra cō
prehendit: quam & ipſam quom amiſiſſet ad poſtremū morſu na-
uem detinuit: tantāque deniꝗ in eo uirtutē fuiſſe ut nō tot cædibus
fatigatus non ambabus manibus amiſſis uictus: quin truncis etiam
ad poſtremū & dentibus uelut rabida quædam fera dimicauerit: ſi-
mili pertinacia in conſeptandis hoſtibus Attilius uſus fertur: non
Maſſilienſiū ut Lucanus inquit ſed Cæſaris miles quemadmodum
reliqui & quidam non incelebres auctores tradunt: Nauali nanque
apud Maſſiliam certamine quom hoſtilē in puppim dextram inie
ciſſet illa gladio amputata Maſſilienſiū nauiū nihilominus ingre-
ſſus læua tam diu retinuit quouſque hoſtes atroci uultu obterrens
proſtratis oībus nauiū uictor occupauit: occupatamque profundo
īmerſit: æquauitque Cynegiri factū quod loquaciſſimæ græciæ lau
dibus in cælum uſque ſublatum eſt.

Emulatio gloriæ & ducū cōparatio atꝗ præſtantia. Ca. XV

NVnc ut auidis præmiſſis ad ſūmamꝗ reꝝ aſpirantibꝰ ho
nos reddatur: qui nobiliores duces quiꝗ inclyta ſuis fa-
cultatibus geſſerint ſubnectemus: ueꝝ quoniam in huiꝰ
modi reꝝ ſūma ſpectari diſcutique maxime ſolent rei militaris pe
ritia: uirtus: ingenia: mores: uires: & fortuna potiſſimū in his ſuperi
oris aetatis exterarū noſtrarūque gentiū duces & reges aliquot pri
ma fronte mutua inter ſe uidentur comparatione q̃ ſimiles extitiſſe
Sic enim maiorū ſententia fraeti non ſumus neſcii ſolitum Romu
lo Thæſeum cōparari: Camillum Bruto: Brutoque Dionē: Nūmae
Lycurgum: Marcello Pelopidem: Fabio Periclem. Q. item Maxi
mo Iaſonē ferreum: & Themiſtoclē Themiſtocli: Ariſtidi Eume
nē: Sertorio Zimoniꝗ Lucullum: q̃nquam de hoc ipo ita ſcriptum

inuenio:bellicis in artibus ut Eſchilus auctor eſt: q̄uem hūic cōpa
rabimus:quem huic opponemus:quis huius ſimilis quom Antio-
chum grauem philoſophum ſcripſiſſe cōſtet Lucullum uictoriam
omnium quas unquam ſol uiderit maximum ex hoſtibus retuliſſe
exploratum eſt & Photionē quinquies & quadragies imperatoriā
iniiſſe dignitatem quom ne ſemel comitiis intereſſet ſed ſemper ab
ſens & crearetur & aceerſeretur. Ex hoc igitur quantus ille dux fue
rit facile coniici poteſt in Alcibiade:cui flagrantiſſimum fuiſſe in-
genium conſilii plurimum:eloquentia ſingularis corporis ſpecies
p̄ſtās p̄cipue potētiæ uirtutis eximia nobilitas:in re militari ſummū
imperium & ſumma gloria:quicquid natura effingere poſſit uide
tur experta. Conſtat enim inter omnes qui de eo memoriæ prodi
derunt:nihil eo duce fuiſſe excellētius quom pleraque hæc omnia
animi & corporis & fortunae cōmoda inter ſeſe in eo duce præcel-
lentia certare uideantur Traſibuli uirtus ſi Perſæ abſque fortuna
minime penſitanda eſt. Dubius ſum an eum omnium primū poſu
erim:illud dubio procul neminem huic praeferendum cenſeo fide
conſtantia magnitudine animi in patriāque amore:nam quod mul
ti uoluerunt pauciſque conceſſis ab uno tyranno patriam liberare
Huic contigit ut a trigīta oppreſſam tyrannis ſeruitute in libertatē
uindicaret. Iphicrates non tam cumulo & rerum geſtarum magni
tudine q̄ diſciplinæ militaris peritia nobilitatus eſt & præcellentib9
ducibus annumeratus. Eiuſmodi enim dux fuit ut non ſolum aeta
tis ſuæ cum primis comparandus:ſed ne de maioribus quidem na-
tu quiſquā anteferendus īperator enī & dux ſæpe delectus nuſquā
culpa rē male geſſit conſilio ſemper inuictus quo tantum excelluit
ut multa in re militari noua quom inuenerit inuenta plurima meli-
ora reddiderit:Lyſander lacedæmonius præclari magnam ducis &
īperatoris famā praeſentibus & poſteris reliquit ue℞ magis fœlici-
tate q̄ uirtute partam:Tymolion Corinthius ſine dubio magn9om
nium iudicio hic habendus:nanque huic uni contigit quod neſcio
an ulli ut & patriā a tyranno oppreſſam liberaret & ſyracuſis quib9
auxilio erat miſſus inde inueteratam ſeruitutē depelleret totamque
Siciliam multos annos uexatam bello a barbariſq; oppreſſam ſuo
aduentu in priſtinum reſtitueret & quom eſſet non ſimplici fortu-
na conflictatus id quod difficilius putatur multo ſapientius ſecun
dam q̄ aduerſam pertulit fortunam:Agelinus rex & contemptor

ſupeꝝ Megentius utpote qui non ſolum hominum ſed deorum ſi
bi honores expoſceret:in hac quoque clarorum ducum concertati
one quodam magno auctore numerandum ſeſe offert:nec iniuria
id quidem:nam ſi Naſoni accedimus clarus erat ſumptiſque ferox
Megentius armis:& uel equo nullus uel pede maior erat. Legimus
& Cyrum græcorum maximis laudibus celebratum ꝙ in expedi-
ditionem profectus Aegyptum in ſua deditione redigerit & omneſ
que a Syriæ finibus ad mare uſque rubrum pertinent gentes natio-
neſque ſubegerit. Epaminunde quoque res ſtrenue geſtæ a pluri-
mis omnium anteponuntur uirtutibꝰ Thebas enim ante hunc ducē
natū & poſt eiuſdē interitum perpetuo alieno paruiſſe imperio con
ſtat:econtra eos q̄diu ille præfuerit reipublicæ caput fuiſſe totiꝰ græ
ciæ nemo inficias ibit. Ex quo ſane intelligi poteſt hunc unum du
cem pluris quā nobiliſſimā ciuitatem ſuam fuiſſe maxime quō eiꝰ
mortem tanta præter ſeruitutem Thebanorum iactura & perditio
ſubſecuta ſit ut non amiſiſſe ducem ſuum & incolumem ſed ipſi
cum eo ſimul tunc funditus periiſſe uiderentur:& quanquam Ho-
merico præcōio exploratū & notū ſit etiam illud Achillis & Hecto
ris mutuū uitae ac ſanguinis certamen quod monomachiam appel
lant & eam uirtutē quae ſupra nos eſt heroicam atqꝫ diuinam prae
caeteris Hectorē habuiſſe:neqꝫ proinde uideri mortalis hoīs filiū
eſſe ſed dei non inepte tamen:quom non homerica ſed paterna il-
la cōmendatio fuerit debet Achilles Hectorē qui uicerit & uirium
& animi reꝝque geſtaꝝ praecōio ac dignitate minor haberi quam
& ipſam in aurea capra ita ſcriptam offendes:Si cor:ſi uires:ſi bel-
la requiris Achillis:paucis expediam hectore maior erat : Vide-
bis etiam Darethis Phrygiī maioris Troiani ſcriptoris atteſtatione
fortitudinis & uirtutis achillem fuiſſe q̄ hectorem. Achillem prae
terea Iouis nepotē & Thetidis filium uult homerus: Caeteriqꝫ ſine
controuerſia poetae qui homines morum & uirtutum praecellētia:
non ſolum deorum progeniem uolunt ſed etiam deos fieri: Quod
ſi eodē praecone & ſenſu & decoris feſtiuitate in caelum tollat: Ne
ſtor Attridas apud ſuos fama claros & motos furore Aiaces & dolis
& aſtu Vlixem reddat Milciadem Marathone Themiſtoclem Ter
mophilæ prædicent:homeruſque idem & Maro ne dum Barbaris
ſed latinis & grais ducibus praeficiendo regem illum quo iuſtior
alter: nec pietate fuit nec bello maior & armis: Quicquid denique

aliaꝝ gentium̄ præclaræ laudis uſquā extat in ūnū ſi conferatur pro
fecto citra romanos rerum dominos gentemque togatam ſubſiſtet
quo circa ſunt qui ſuo quodam iure Brenum animi magnitudine
& rerum geſtarum gloria extollendum putent ꝗ gallis ſenonibus ī
militiam ſumptis Romam mundi dominam armis inuaſerit in ro
manos tanquā imbelles impetus fecerit eoſq; ſic ſtrauerit ut non fa
cile quiſpiam ſimilem ruinam romanæ militiæ recenſeret etiā ſi ro
ma inſuper incenſa non foret uerum ut uicerunt ſic uicti ſūt ut ad
internitionem Dolobella duce deleti ut nullus ex ea gente ſuperfu
erit qui incenſam a ſe Romam gloriaretur. Neque uero Hanniba
lis res geſtæ obſcuræ neque poſteriores erunt: annis enim. v. &. xx
minor natꝰ impe. factus ꝓximo triennio ille uiris armiſq; nobilem
& exercituū ſeminarium bellatricē ſubegit Hiſpaniam Saguntum
potentiſſimam urbem romanis amiciſſimam ac fœderatā et expu-
gnauit ac obſidione deleuit: tres exercitus maximos comparauit: al
tero in Hiſpania cum Haſdrubale fratre relicto altero in aphricam
miſſo: tertium in Italiam ſecū duxit: cum hoc exercitu Pyrrhene-
os montes ſaltuſq; tranſgreſſus uelut fulmen quæq; obſtantia pro-
terens adurendā italiā deuaſtandāq; feſtinat: nec niſi ferro & ſan-
guine iter ſibi præſtruēs ad alpes poſteaq̄ uenit quæ italiā a gallia
ſeiungunt & q̄s nemo unquā præter Herculē Graiū ante eū tranſie
rat alpinis galloꝝ quominꝰ tranſiret quanquā reſiſtentibꝰ ac tandē
duro Marte depulſis igne ac ferro diruptis rupibus iuga illa aſpera
inuicta & inacceſſa ac frigore ītractabilia ita muniit ut elephāti po
ſſent ire onerati quæ antea unus homo inermis uix potuiſſet ire-
pere: Quæ res ei & uirtutis admirationem & immortalitatis fidem
non paruam contulit: inde exercitum traducēs in italiam peruenit:
conflixit apud Ticinum cum. P. Cornelio Scipione coſ. eumq; ſau
tium repulit a filio pubeſcente ſeruatum Scipionis huius collegam
Tyberium longum ſecundum Probum ſiue magis ſecundum Li-
uium Semprouium apud Trebiam cum ingenti romanorum cla-
de profligauit: Quom hæc apud Placentiam æquo licet Marte pu-
gnatum parique clade diſceſſum: maior tamen romanis q̄ pro nu
mero iactura fuit ut inquit Liuius: quia equeſtris ordinis aliquot &
tribuni militares & præfecti nonnulli ea dimicatione conciderunt:
His tot proſperis ac lætis ſucceſſibus elatus Hannibal ſuæ fidutiae
plenus ad ſpē propoſiti armauit animū inde per lygures apeninum

trãſiens petit Etruriam:qũo itinere adeo grãui oculorum morbo
affectus eſt ut in poſterum dexteri oculi beneficio nunquam bene
æque uſus eſt:hæc tamen mala q̃ tũc detinebatur ualitudine lectica
deuectus eſt.C.Flamminium coſ.ardentioris ſpiritus uirum q̃ res
ipſa poſtularet:apud tranſimenum cum exercitu inſidiis circunuẽ
tum occidit:neque multo poſt.C.Centenium prætorem cum dele
cta manu ſaltus occupantem Fuerunt autem hoc in loco qui in acie
ceciderunt romanorum.xv.milia.T.Liuii ſententia de multis ele-
cta.Aliorum nanque aliter apud quoſdam enim uiginti miliũ nu-
merum inuenio:hoſtium non niſi mille quingentis in prælio cæſis
& hæc alia romanæ.R.P.peſtis.Motis hinc caſtris in Apuliã apud
Cannas quom perueniſſet obuiamque ei duo conſules.S. Claudiꝰ
Terẽ.Varro & Paulus Aemilius ſeſe obtuliſſent Varronem cõmit
tendi prælii temerarium auctorem primum turpis fuga corripuit:
nec fugientes hunc amplius q̃ quinquaginta equites proſecuti ſunt
Conſulum alter prudens forti ac honeſta morte procubuit: cũ hoc
quoque quæſtores duo tribuni militum unde.xx.conſulares præ-
tores atque edilitii:aliquot ſenatores inſuper.lxxx.deſiderati ſunt:
Reliquorum numerus cæſorum ambigue traditus uidetur qđ con
ſtat.xl.milia peditum equitum duo milia ſeptingenti fuerunt: ſunt
qui hos legionarios tantum pedites atque equites aliorum ciuiũ ac
ſotiorum parem quippe numerum eſſe aſſerant:Quom inde poſt
aliquot dies Capuam quã Cannas ſibi fuiſſe percelebre eſt reuer-
teretur.Q.Fabi.maxi.dictator romanus in agro ei falerno ſe ob-
iecit:Hic locorum anguſtiis clauſus noctu ſine aliquo detrimento
exercitus ſe expediuit:Fabio callidiſſimo imperatore dedit uerba:
nãque obducta nocta ſarmenta in cornibus iumentorum deligata
incendit:eiuſque generis multitudinem magnam diſſipatam immi
ſit:quo repentino obiectu uiſo tantum terrorẽ iniecit exercitui ro-
manorum ut egredi extra uallum ſit auſus nemo:poſt hæc nõ mul
to.M.Minutium Ruffum magiſtrum equitum pari ac dictatorem
imperio dolo productum in prælium fugauit Tyberium Sempro
nium Gracchum iterum coſ.in lucanis abſens in inſidias ſubdu-
ctum ſuſtulit. M.Claudium Marcellum quinquies conſulẽ apud
Venuſiam pari modo interfecit:cumque ſero tãdem ut capuã ipſa
romana preſſam obſidione liberaret:& ad tertium lapidem Anie-
nemque fluuium caſtrametatus portas urbis acceſiſſet intra cuius

muros ſolus hoſtium emiſit haſtã indignantes qui ſupererant : tan
tum ille licere romani conſ.obuiã egreſſi & in aciem utrinq; dedu
ctis copiis parati ad prælium cum eſſent. Illico grando cæli frago
re demiſſa & ex ſumma capitolii rupe maximo turbine uentoꝝ in
aduerſa hoſtium ora prohibuit ꝙ poſtea q̃ bis tentatum accidiſſet
miraculo concuſſus Hannibal dixiſſe traditur Romam capiendi
tunc ſibi animum deeſſe tunc fortunam cum que diu antea in italia
fuerit nemo ei in acie reſtitiſſet:nemo aduerſus eum poſt Cannen
ſem pugnam in campo caſtra poſuiſſet:his itaque ad uaſtitatem ita
liæ geſtis Scipio ille Aphricanus ſuperior dum clades patriæ cladi-
bus in Aphrica uindicaret hinc reuocare potuit & acerrimum ho-
ſtẽ eum inquã a quo pater apud Ticinum fugatus fuerat ad bellum
arceſcere uincereq;:Quo in bello ut ualentior poſtea congredere
tur:collatis iam ſignis de legibus pacis colloquium fecit conditiões
quom haud quaquã conuenirent tubæ cecinere :fit pugna & qui-
dem nouiſſima in qua nec melius inſtrui aciem nec acrius potuiſſe
pugnari ut de uictore uictus ſit:& de uicto itidem:uictor ipſe con-
feſſus eſt:uterq; ingens rerum talium æſtimator:ceſſitque tandem
Hannibal adeo conſternatus ut nunquã poſtea reſurgeret:Scipio-
niq; præmium uictoriæ aphrica fuerit. Hoꝝ autẽ duoꝝ qui nõ ſuae
modo ætatis Liuio teſte Maximi duces ſed omnis ante ſe memoriæ
omniũ gẽtiũ cuilibet regum imperatoꝝ ue pares uel ut Florus inqt
qui omniũ antea & poſtea ducum clariſſimi fuere: Vter utro ſit pri
or habendus ĩperator Præter Scipionis cædes qui magnam partem
ſceleris humani extinxit atq; perdidit ut de ſeipſo apud Ennium ſu
um his uerbis loquitur:Si fas cedẽdo cæleſtia ſcandere cuiquam ẽ
mi ſoli cæli maxima porta patet hoc unum dictum ſatis erit:quo in
telligi poſſit quantus ille ĩperator fuerit ſi uerum eſt enim quod ne
mo dubitat ut po.ro.præ cæteris uirtute bellica præſidẽtiam ſibi ui
dicet:Hannibalẽque conſtet potuiſſe eum ſuperare:conſequens ui
detur Scipionem tanto non ſolum hunc uerum cæteros imperato-
res anteiſſe:Quanto po.ro.Pœnusque Hannibal rerum geſtarũ
gloria antecellunt:quod nec tantus quidẽ hoſtis Hannibal ipſe di-
ſſimulat. Apud Epheſum enim quo ambo conuenerant alterq; ui-
ctus confugeret:alter ad Antiochum legatus & romanus orator ac
ceſſerat:quom hannibal digniorem deambulando locum primus
arripuiſſet:idq; aphricanꝰ tam æquo tuliſſe: aĩo ut facile nulla cum

contentione ea fuerit ambulatio:habito poſtmodũ de ducum præ-
ſtantia inter eos ſermone ĩterrogantiq; Scipioni quis ſibi ducũ ma-
ximus uideretur:eoꝝ omniũ qui peæceſiſſent quiq; ad ĩd uſq; tẽpo
ris ſuperſtites fuiſſent:tũ Pœnus Philippi filiũ Macedonũque regẽ
Alexandrꝝ profecto primum:quem item ſecundum ſciſcitanti Epy
rotaꝝ regẽ Pyrrhum ſubieciſſe tam illius quã huius dicti rationem
afferendo:Exquirenti porro quem tertio præficeret dubio procul
ſeipſum inquit:obortoque riſu Aphricanũ tũ adieciſſe q̃ maximi te
faceres;quo ue loco te dignum diceres Hãnibal ſi uti ego ſuperior
euaſiſſes:Tum ille non ſolum ætatis huius ſed omnium ſuperiorũ
temporum gentium ac nationũ imperatoribus anteferendum iudi
carem:Quo quidem dicto non obſcurum eſt ſane per Hannibalẽ
innui Scipionem uelut inæſtimabilem:cæteriſque ducibus & impe
ratoribus longe diſſimilem anteponendum. Seuerus autem ſepti-
mus dux & imperator inclytus ſimili modo quom de primo prin
cipum loco ſermo eẽt Auguſtum Veſpaſianum. T. Traianũ pium
M.magni præ cæteris fecit:Reliquos fœmineos uel uenenatos no
minans maxime in hiſtoriis Hannibalem: Marium Camillum:&
Q.Marium Coriolanum dilexit: ſũmaque laude ac loco dignos
cenſuit:interrogatus porro quid de utroque aphricano ſentiret:Re
ſpondiſſe fertur:Fœlices illos fuiſſe magis quã fortes idque proba
re:domeſticã uitã & iuuentutẽ quæ in utroque minus ſpecioſa do
mi fuiſſet.Non minus etiã laudis & gloriæ Scipioni Naſicæ in otio
& toga q̃ in negotio & armis utique Scipioni maiores noſtros tribu
iſſe percelebre eſt.Ferunt & Antigonũ interrogatũ: Quis ducũ ſi
bi optimus uideretur:Reſpondiſſe Pyrrhum ſi ſeneſceret omniũ
ſuæ ætatis ducũ ſibi optimum uideri:ſed quanquã hic ætatis ſuæ du
cibus duntaxat eum præferat:ſatis tamen conſtans auctore Iuſti-
no inter omnes auctores fama eſt:Nullum nec eius nec ſuperioris
ætatis regẽ cõparandum Pyrrho fuiſſe:raroq; nõ ĩter nos reges tan
tum uerum etiã inter illuſtres uiros aut uitæ ſanctioris aut iuſtitiae
probatioris uiſum ſcientiam certe rei militaris in illo tantam fuiſſe
ut cum Lyſimacho:Demetrio:Antigono:tantis regibus bella geſſe
rit & inuictus ſemper fuerit:illiricorum quoque Siculorum Roma
norum Carthaginenſium bellis nunquã inferior:pleꝝque etiam ui
ctor extiterit:Qui patriam certe ſuam anguſtam ignobilemque
rerum geſtaꝝ fama & de claritate nominis ſui toto orbe illuſtrem

reddiderit:bellaciſſimum enim regum omnium uſque adeo fuiſſe
conſtat ut quom cæteri mortales pro gloria proque imperio pro ſa
lute proque iniuriis pugnare ſoleant:hic pro uoluptate pugnaret:
neque hæc illi maior ex imperio q̃ de bello uoluptas erat. Adde ꝙ
militaribus artibus inſtructiſſimus ductandi exercitum: ordinãdi
acies:eligendi locum caſtris idoneum:conciliandi hominum ani,
mos:rei pace belloque efficaciſſime. Cæterum ad bellandum quæ,
rendaſque uictorias q̃ uictoriarum præmia ſeruanda uir q̃ longe
melior. Qui uero hanc ipſam palmam Alexandro Macedonum
regi tribuunt non inſcite id quidem facere uidentur nec minimis
rationibus initi. Hic enim rex & imperator parua manu ultra q̃ cre
dibile cuipiam uideatur:peragrauit orbem: innumeras gentes fu,
dit atque ſubegit. Vigeſimum nanque ætatis annum agens Mace,
donum rex declaratus & ad bella promptus ubi Macedoniã Græ,
ciam & Illiriæ partem ordine compoſuiſſet:ultra Heleſpontum in
Aſiam tranſgreſſus in campis adreſtis:Primo Darium Perſarum
regem maximum expugnat:Mox Phrygia & Paphlagonia in di,
tionem redactis per anguſtam rupium dubioſque aditus Ciliciam
que intrat quæ ex improuiſo exterrita uictori paruit: Darius inte
rea quingentorum milium imperatorum ĩſtaurato exercitu uel ut
alii perhibent.ccc.milia peditum &.c.milia equitum in aciem pro
cedens inter arctas Ciliciæ rupium fauces commiſſo certamine ui
ctus ac fugatus terga celeri ſtudio uertit peditum octoginta milia
equitum decem milibus cæſis:quadraginta milia captis direptis ca
ſtris cum Regia matre uxore ac tota familia Sobole etiam uictor ĩ
ſignis. Hinc ad profectionem damaſci ꝓuectus ex proximis natio
nibus legati uenere ſe ſuaſq; urbes dedentes Syria phœnices & Sy,
don cum maritimis inſulis uictori obtemperarunt: Tyrum feroci,
ter expugnatam & uirtus & fortuna obtinendam dedit:aliquamdiu
obſeſſa tenedos regi paruit centum.lx.nauium claſſe deuicta gaza
decem milibus hoſtium cæſis expugnata eſt:uictricibus armis ce,
ſſit Aegyptus & Syrenæ ceruicem flexere:ad iouis Hamonis tem,
plum quam ſibi patrem finxerat gentium domitor per arida &
Solis aduſta uertit iter: Vnde remeans diuina ſtirpe ſe natum uo,
luit: Credi haud quaquam mortali patre contentus : reuerſus ur,
bem condidit:quam ex ſuo nomine Alexandriam appellat : hinc
aduerſus Darium qui Arbelam ignobilem uicum : ſed Perſicã

ſtrãge nobilitatum ingenti armorũ copia uenerat de integro arma
conuertit & paribus utriuſque partis & copiis & fortuna hinc quoqꝫ
uictor orientis ſibi limen aperuit ita ut proxime gentes perſides &
babylonii paterentur:imperia per difficiles aditus æthereaque iuga
ad ſeptentrionẽ conuerſus parthos hircanoſqꝫ fregit:Caucaſũ mon
tem ad montis extrema cum ſuis labore deductus mareque Caſpiũ
cuncta ſternendo ſubegit:ad flumen Thanaim & Scythas circũtu
lit ſigna:& in finibus Aſiæ partem tenuit:Europæ & Idaſpẽ amnẽ:
Porum indorum maximum regem quia armis contradicere auſus
terribili prælio uicit:Et quia uictum ſe tam iniquo animo tulit ut ci
bum uulneꝝque remedia reſpueret mori uolens magnitudine ani
mi delectatus Alexander in amicis habuit & honoribus auctum
regnare compulit.Multa præterea cũ aliquot regibus & exteris gen
tibus per indorum longiſſimos tractus prælia geſta ſunt:tantis illu
ſtrata uictoriis ſiue græcorum aſſertione contra romanum nomen
parthorum gloriæ fauentium ſiue leuiſſimorum quorundam gal
lorum : quos non ueri ſtudium: non fides ueri:non denique Ale
xandri amor ullus:ſed romanorum inuidia atque odiũ ſemper im
pulit:inuulgatum ſit eum totum terrarum orbem peragraſſe illius
que ad dominum fuiſſe:quæ opinio quorundã mentes irrepſit mi
nuenda omnino eſt:eoqꝫ maxime quia reꝝ geſtarũ ſcriptores ali
qui & quidẽ non ĩcelebres uidentur in hanc ſententiam trahi: Pri
mũ itaque inter cæteros Annei Senecæ de Alexandro illud attingã:
alterius rerum ſuarum & loci huius & dicti memoria licet polleret
eximia reor obliti agebat inquit infœlicẽ furor aliena uaſtandi &
ad ignota mittebat:An tu putas Sanum quia græciæ primum cladi
bus in qua eruditus eſt incipit:qui quod cui optimum eſt eripit: La
cedæmona ſeruire iubet Athenas tacere non contentus tot ciuitatũ
ſtrage quas aut uicerat Philippus aut interemerat alias alio loco ꝓii
cit & toto orbe arma circũfert nec ſubſtitit usq̃ laſſa crudelitas ĩma
niũ feraꝝ modo quæ plus q̃ exigit fames mordent iã in unũ regnũ
multa regna coniecit:iã græci perſæque eundẽ timent iam etiã a Da
rio libere natiões iugũ accipiunt.hinc tñ ultra occeanũ ſolẽque indi
gnãtur ab Herculis liberique ueſtigiis uictoriã flectere ipſi naturæ
uim parat nõ ire ille uult ſed nõ poteſt ſtare:non aliter q̃ in præceps
deiecta põdera q̄bus eundi eſt finis iacuiſſe: quod a tanto uiro tãqꝫ
præclaro dictum miror:nec minus & illud Iuſtini uniuerſũ terraꝝ

orbem:utrum ſit mirabilius quia uicerit an aggredi auſus fuerit i
certum eſt Nota enim hæc ſint:licet tamen illud tam ciuitati dei nec
minus incognitum eſſe debet:Quantalibet autem fide rerum uel
iſte uel Trogus inquit ſcripſerint.Addo his ego & quem diximus
Senecam:Quædam tamen illos fuiſſe mentitos fideliores litterae
oſtendunt:quom non Romam quæ florere iam cœperat aut italiae
oram ullam ſed nec germaniam nec britaniam nec hiſpaniam gal
liam uel aphricam per ſeſe aut legatos unquã adierit nedum uice-
rit:Quid ergo orientem adiit orientemq; uicit: unam Alexandri
Epyrenſis regis & huius auunculi ſententia ex omnibus uinci facil
limam mundi partem:quod ſæpe alibi idem auctor ait: & ut.Q.
Curtii hunc eundem regem ſtilo nobilitatis uerbis utar: Ab Hele-
ſponto uſq; ad occeanum omnes gentes uictoria emenſus utque in
quæſtionibus naturalibus inquit Seneca imperium ex ãgulo Thra
ciæ uſq; ad orientis terminos protulit:quanquam quod conſtat ante
alias Carthagini infenſus ſe ſubacta Aſia in Aphricam migraturũ
minaretur:& forte cogitaret inde ad gades herculeas & hiſpaniam
traiecturum:ac porro inde per gallias ſecus alpes & italiam in epyr
rum atq; macedoniã reuerſuꝝ ſicque nondum alteram ſortẽ ador
tus exceſſit e uita nec aliter ut ille inquit q̃ Babylone ſua parthoque
uerendus nam ſibi libertas unquam ſi redderet orbẽ ludibrio ſeura
tus erat nõ utile mundo editus exemplũ eſt et q̃diu fuit de hoc ipſo
quẽ modo diximus Alexandro & Philippo patre ac macedonũ re
ge inter doctiſſimos de utriuſq; præſtantia diſceptatio non leuis: &
quanquam magno ſe iudice quiſq; ex ſtrenue ante actis tueri poſſit:
Philippum tamen uirtute uiribus animi magnificentia:fide:rerum
moderatione:rebus geſtis & gloria ſuperatum a filio:facilitate ue-
ro humanitate:conſiliorum prudentia:frugalitate:ſolertia: uerboꝝ
deniq; ac orationis cultor Alexandro ſuperiorem fuiſſe non dubi
um eſt:& licet regum clariſſimus teſte Iuſtino ſit: Alexander clari
orem tamen inquit Liuius eum facit ꝙ unus fuit ꝙ adoleſcens ꝙ i
cremento rerum nondum alteram fortunam expertus deceſſit Phi
lippum autem Alexandri patrem Theophraſtus tradit non ſolum
genere & dignitate regia ſed etiam & fortuna & moribus maiorem
cæteris regibus moderatioremq; extitiſſe.Sunt qui hoc decus impe
rii Cn.Pompeio magno ob res ab eo præ cæteris magnificentiſſi-
me geſtas deferendum putent:maximum enim & ſplendidiſſimũ

fuit:quod romanoꝝ nemini antea contigit ꝙ tertium e tertiā uniuer
ſi orbis parte triumphū duxit:Nā licet tres ex hac una parte trium
pharint:ipſe tamen primū ex Aphrica:ſecundū ex Europa: tertiū
hunc ultimū ex Aſia ducens triumphum quodā q̄ſi modo uiſus ē
ex uniuerſo ambitu orbis triumphaſſe. Ex quo aūt genere gentiū
ſeorſum triumpharit ex his quæ ſubiiciemus licet agnoſcere. Erant
quippe regionum illaꝝ noīa huiuſmodi:Pontus Armenia Cappa-
docia Paphlagonia Media colchis Hyberia inſula Albania Syria
Meſopotamia. Præterea hi qui circa Phœniciam & Paleſtinam īco
lunt Iudæi Arabes. In orientis etiā partibꝰ ac Cilicibꝰ & Iſauris Py
ratis latronibuſq; ſuperatis ſui noīs inter Ciliciam & Iſauriam con
didit urbē:Inter hæc tropheis etiā ſuis quæ ſtatuebat in pyrrheneo
annotantur octingenta ſeptuaginta.vii.oppida ab alpibꝰ ad Hiſpa-
niæ ulterioris finē in deditionē a ſe redacta:ciuitates ferme nonin-
gentæ:pyraticæ naues.viii.c.captiui poſt principes pyrrataꝝ in triū
pho ducti:Tygranes Armenus Tigraniſq; filius cum uxore filiaq;
ipſius regis. Rex iudæoꝝ Ariſtobolus Mitridatis ſoror cum liberis
quinq; fuſis fugatis occiſis in deditionem acceptis hominū cēties ui
cies ſemel.lxxx.milia. Nec huic quidē.Cn. Pompeio ad hæc tanta
tamq; præclara facinora uirtus aut ratio ſuadebat:ſed inſanus amor
magnitudinis falſæ:quod ſi modo ut in hiſpaniam:modo in truces
lepidi motus & alpina bella:modo in ſertoriana arma:modo ad col
ligendos pyrathas:maria ac tot uaria pacanda proficiſceretur: cau-
ſæ per eū prætexebantur ad continendā potentiam. Quid illū ergo
in Aphricam:quid in ſeptentrionem:quid in Mytridatē & oēs aſiæ
angulos traxit niſi infinita cupido creſcendi:quom ſibi uni paꝝ ma
gnus uideretur. Quid Cæſarem in ſua facta pariter ac publica īmi
ſit niſi gloria & eius ambitio & nullus ſupra cæteros eminendi mo
dus quom unum ante ſe Cæſarē ferre non poſſet: cuius ecōtrario
ſi quiſpiam ſimili modo uelit percēſere res fortiſſime geſtas ob q̄s
Deus eſt a ueteribus appellatus īmenſum & infinitū quippiam ag-
grediatur neceſſe eſt:huic enī primum bellū cum heluetiis fuit gal
lorum omnium fortiſſimis:quibus tantus ne dum pugnādi ardor
ſed rabies erat ut patria profecti.xvi. eoꝝ urbibus uiciſq;.cccc.a ſe
concrematis ne quid his deſiderii foret ex ſpe reuertendi ulterius
per romanoꝝ terras obſtinati magis in omem fortunam migrarēt:
quemadmodum antea Cymbri & Theutones quibus non audacia

non fortitudine ulſa ex̃ parte inferiores erãt. Horum plane multi
tudo numeruſqꝫ cæterarum gentium quæ auxilio illis exierant ĩ ta-
bulis æneis: quæ in caſtris inuentæ ſunt dictu mirabile litteris grae-
cis inſcriptus erat. Fuerant autem omnis generis hominum capita
ccc.lxviii. milia ex quibus nonaginta & centum bellaciſſimoꝝ erãt
quos omnis apud Rhodanum fluuium obuiã Cæſar babuiſſet ma
gno difficilique bello bis uicit uictoſqꝫ ad deditionem coegit: Ger-
manos etiam cum eorum animos ſortilegaꝝ uaticinia mulierũ non
cõmittere prælium ante ſinerent q̃ noua luna fulgeret: congredi ſa
tius duxit trepidantibus q̃ idoneum illis tempus expectantibus: Fa
cto itaqꝫ in eorum munitiones & tumulos impetu non ante ſtimula
re & inceſſere deſtitit q̃ ira deuicti pugnam capeſcerent: His in fu
gam uerſis quoꝝ fertur numerus. cccc.lx. milia fuiſſe Cæſar ſtadiiſ
cccc. aduſque Rhenum perſequẽs cadaueribus ſpoliiſque referſit:
cæſorum numerum. lxxx. milia fuiſſe perhibent: inde confluentis
Rheni bis diſiunctiſſimas ripas ponte coniunxit: et primus roma-
norum armis Germaniam inuaſit: uerum Barbari ſyluas petere ꝑ
perarunt ac paludes non auſi certare quod pro uictoria fuit: Hinc
Arioiuſtum germanorũ inſolentiſſimum ducẽ uno prælio uicit ac
expulit idẽ contra ferociſſimos & bellaciſſimos neruios & atrebateſ
qui denſiſſimas incolunt ſyluas duxit exercitum: ubi igitur in pro-
fundiſſimo nemore filios ac ſupellectilẽ q̃ procul ab hoſte colloca
ſſent cum. lx. milibus armatorum contra Cæſarem repentinos fece
runt ĩpetus: eumque caſtra locantem prælioqꝫ abſtinentem offende
runt & uerſo in fugam equitatu. vii. & duodecimam legionẽ circũ
uenientes uniuerſos trucidabant centuriones: quod niſi Cæſar cor
repto ſcuto & his qui coram ſe præliabantur detentis inter barbaroſ
irruiſſet: ac ſubinde quodam ex tumulo decima legio per hoſtiles
irrũpens acies periclitanti ſuccurriſſet neminem euaſuꝝ incolumẽ
liquet. Ac uirtute Cæſaris & audacia ſupra uires (ut dici ſolet) decer
tantes: haud tamen neruios dare terga coegerũt: ueꝝ fortiter oppu-
gnantes obtruncauerunt. Ex. lx. enim milibus quingentos euaſiſſe
traditur: hinc deditiones urbium ad extremos uſqꝫ oceani terminos
conſecutæ Adriatici eodem ĩpetu fortunæ profligati ad quattuor mi
lia cæſa. l. milia uenundata cum Venetis qui ad occeanum terras in
colebant nauale prælium & memorabile fuit: & hi quoque uicti &
armis ſuperati equitanorum qui ad defenſionem cum finitimis cõ

iurarant:fuit & bellum ei cúm belgis unà cū germānorūm auxiliis
horꝝ copiæ ad.cc.lxxii.milia lectiſſima numeratæ ſunt : quibus re
pente e ſyluis erūpentibus milites Cæſaris eos excipiētes ſumma ꝗ
dem arte obſtando ad interemptionē deleuere quouſq; ad ſua reme
are cōpuliſſent:domuit præter hos oēm galliam quæ inter alpes flu
men Rhodanum Rhenumq; & occeanum eſt & circuitu patet ad
bis tricies centena milia paſſuum:in ea ſiquidē nec totū belligerans
decennium octingenta uiribꝰ cœpit oppida:trecētos ſubiugauit po
pulos aduerſus trecentas partim inſtructas miriades centum ꝗdem
ferro cæſis totidē uitæ reſeruatas habuit captiuas corpore armis ſpi
rituq; terribilē noīe etiam quaſi ad terrorem cōpoſito uercingentri
cem aluernum galloꝝ regē fortuna multis ſæpe magnis præliis atq;
conatibus retentata:poſt aliquot certamina horrida hinc īde uario
diſcrimine geſta in Allexia oppido uallo.xi.milibus paſſuū circū-
ducto concluſit donec.cc.xlviii.milium armatoꝝ exercitu cōgeſto
auxilio regis ferme tota Gallia ſurexerat & hi quoq; cæſi fuſi fuga
ti:qui potuere ad ſua remearunt Rex ipſe nouiſſime in deditionē
redactus maximū & ampliſſimum uictoriæ decus depoſito omnī
faſtu ſupplex cum in caſtra ante Cæſaris genua faleris abiectis &
armis.Habe īquit fortē uirum uir fortiſſime uiciſti:inde quaſi hic
terraꝝ orbis non ſufficeret:alteꝝ cogitauit & ī britanniā tranſuectꝰ
cui ne nomen quidē romanoꝝ antea cognitū erat & de q̄ nō parua
etiam inter ſcriptores & hiſtoricos contentio eſt cū eam nō re ſed
uerbo ſolum ac noīe fictam nuſquā extare contendāt ſubiugare ad
ortus eſt:huiuſq; facinoris audacia magnā illi gloriam peperit : pri
mus nāq; occiduū claſſe ingreſſus occeanum perq; athlanticum pe
lagus ad belligerandum tranſportans exercitum annauigare cœ-
pit:mira celeritate tranſuectus armaq; & obſides accepit a trepidis
& ulterius iſſet : Ni improbam claſſem naufragio caſtigaſſet occe
anus reuerſus igitur in galliam claſſe maiore auctiſque admodum
copiis in eundem rurſus occeanum eoſdē britannos ſubſecutus eſt
qui tandem expugnati cum regibus uictoris iugo ceruicē flexere
contentus his:non enim ꝓuintiæ ſed nomini ſtudebatur cum maio
re q̄ prius præda reuectus eſt:triumphauit quater ut teſtes fere oēs
auctores ſunt:ut certiores quinquies:Primus triumphꝰ fuit de Gal
lia atque hac ipſa Britannia iſque omnium clariſſimus:ſecūdus de
Aegypto:tertius de Farnace & Ponto:quartus de Iuba & Aphrica:

quintus de Hiſpania. Ego uero adderem ſextum de Maſſilia niſi
quia forſitan iſte triumphus ſub gallico continetur: nam de Maſſi
lia illum triumphaſſe haud quaquam eſt dubiū cuipiam qui acer-
rimam illam Cicerōis de Cæſare loquentis querimoniam in libris
officio℞ legent: Vexatis inquit ac perditis exteris nationibus ad ex
emplū amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam uidimus &
ex ea urbe triūphari ſine qua noſtri īperatores ex tranſalpinis bel-
lis triūpharunt prælia deniq; plura geſſit q̃ recenſere quiſpiam po
ſſit: huius unquam ductu ut ab illuſtribus quibuſdam traditum
eſt auctoribus: undecies centies triginta & duo milia: uel ut ab aliis
undecies centena nonaginta milia hoſtium cæſa ſunt: ſignis collatiſ
bis & quinquagies: uel ut alii quinquagies tantū dimicauit. M. Mar
cellum ſolus tranſgreſſus qui nouies & tricies: uel ut alii atq; alii q̃-
dragies nouies pari pene modo fuerat præliatus: quod cætera ei9 ge
ſta proſequar his tot bellis exactis tot laborib9 exanelatis: quos ne
dum pati ſed ſcribere ſed legere ſed audire difficile eſt: uictor Cæ
ſar Romam rediit: urbemque uacuam ingreſſus dictatorem ſe fe-
cit: negatamque pecuniā ex ærario publico fractis foribus inuaſit:
poſtea Pompeium inſecutus infinitas eius copias campis farſalicis
fugauit: inde uicto & fugato in Aegyptum Pompeio cum Alexan-
drinis terra marique ingens bello℞ ei negotinm fuit: demū abſum
pto fluctibus rege uictor Cæ. Cleopatram gentis reginā relinquēs
per Syriam ꝓfectus reſtitutus in regno minoris Armeniæ Deiota
ro Pharnacem bello uictum Ponti regno priuat: inde tenuit Aphri
cam: & poſt aliquot clariſſima bella unice geſta tres duces ꝑtis Sci-
pionem Iubam regem & Labienum ꝓſtrauit: Cato uticenſis ultro
repetitum gladio pectus traiecit: uictor ad Italiā Cæſar rediit: mox
ad hiſpanias conuerſus apud Mundā ancipiti euentu Cn. & Sextū
Magni filios expugnat. xxx. milia pompeiano℞ cæſis obtruncato
Cneo. Quantum autem his bellis romani ſanguinis fuderit noluit
annotari: ad ſummum ueſte pontifex creatus relatuſque eſt in nu-
merum deo℞ non modo principum auctoritate ſed opinione etiā
populari. Nam ludis quos ibi Auguſtus Cæſar hæres eius inſtituit
crinita ſtella ſeptem continuis diebus circa undecimam horam lu-
cis efulſit: perſuaſumque credule plebi Cæſaris eſſe animam in cæ
lum tranſmiſſi: huius ſtellæ & Virgilius poeta meminit in buccoli
co carmine: Et ſimulac℞ ipſum Cæſaris ī iudicio eſt cuius ī uertice

ſtella eſt:poſt hæc Numidici lapidis colũna in eodẽ loco poſita.xx.
pedũ altitudine parenti patriæ inſcriptione addita ad quã ſacrifica-
re & uouere & iurare per cæſarẽ diutius obſeruatũ eſt ſed clari ſint
licet illi quos ante diximus clarus Scipio cuius conſilio atq; uirtute
Hannibal in Aphricam decedere coactꝰ ẽ: Ornetur & alter Scipio
Aphricanus qui duas potẽtiſſimas urbes ĩperio romano infeſtiſſi-
mas Carthaginẽ Numantiãque deleuit. Habeatur uir egregius. L.
Paulus ille cuius currum rex potentiſſimus quondã & nobiliſſimꝰ
Perſes honeſtauit: Sit æterna gloria Marius qui bis italiã obſidione
& metu ſeruitutis liberauit. Miris tollatur in cælũ laudibꝰ qui cum
uel dictatoribus uel conſſ. macedonũ rege Alexandro in italiã tra-
iecturo erat dimicandum. M. dico Valeriũ Coruũ: Caium Martiũ
Rutiliũ: Caiũ Sulpitiũ. T. Manliũ Torquatum. Q. P. Philonẽ. L.
Papyrium curſorẽ. Q. Fabium maxi. duos Decios. L. Volumniũ
M. Coruum longa belli experientia Philoppemenem celebret: An
teponatur omnibꝰ Pompeius cuius res geſtæ atque uirtutes hiſdem
quibus ſolis regionibus curſu ac terminis continentur: Iulius tamẽ
cæſar in rebus bellicis nec illis nec his ꝓfecto nec ulli hominum ſe
cundus fuiſſe memorabitur: ita nanq; de eo per Eutropium ſcriptũ
eſt: Vir quo nemo unquam bellis magis emicuit: de huiꝰ etiam bel
lica uirtute atque præſtantia & ſi aliunde ſit dictum: non eſt tamen
omittendum aliud Cicerõis teſtimonium quod uulgatiſſimum om
nibuſque notiſſimum ſit: tamen & clariſſimum eſt ſimulq; uериſſi
mum: Soleo ſæpe inquit ante oculos ponere ĩdque libenter crebris
uſurpare ſermonibꝰ oẽs noſtroꝝ imperatoꝝ: omnes exterraꝝ gen
tium potentiſſimorumque populorum: omnes regum clariſſimoꝝ
res geſtas nec contentionum magnitudine nec numero præliorum
nec uarietate regionum nec celeritate conficiendi nec diſſimilitu
dine bellorum poſſe conferri nec uero diſiunctiſſimas terras citiuſ
paſſibus cuiuſquam iam potuiſſe peragrari q̃ tuis non dicam curſi
bus ſed uictoriis illuſtratæ ſunt: neque ut alibi idem cicero inquit:
Si tuæ res geſtæ cæteroꝝ laudibꝰ obſcuritatẽ attulerint: iccirco Cn.
Pompeii memoriam amiſimus: quantum nomẽ ipſius fuerit: q̃ntæ
opes: quanta in omni genere belloꝝ gloria: quanti honores po. Ro.
quanti ſenatus: quanti tui: quis ignorat tanto ille ſuperiores uicerat
gloria: quanto tu oĩbus præſtitiſſi itaque Cn. pompeii bella uictori
as triumphos conſulatus admirantes numerabimꝰ tuos enumerare

non poſſumus.Et quoniam in quo maxime cōſtet hæc ducum ex
cellentia īmenſæ quæſtionis eſſe ſolet.Plutarchus tertius eodē cla
riſſimus teſtis accedat.Summorum inquit uirorum & clariſſimoꝝ
ducum neminē huic bellatori īperatori præponendum cenſeas:nā
ſi quis Fabios Scipiones Metellos & ætatis ſuæ & paulo ſuperioris
duces Syllam Marium utrūq; Lucullum & ipſum deniq; Pompeiū:
cuius omnimoda in re militari uirtus & gloria ad cælum uſq; ꝑflo-
ruit cōparandos duxerit eos ꝑfecto Cæſaris geſta ſuperant: quod
ſi præter hos alios quoq; quoſdam intueri libet Tarquinū ſuꝑbum
Regulum Fabricium Curium atq; Camillum Oratio etiam Flacco
quarto etiā grauiſſimo teſte micat inter oēs ſidus uelut inter ignes
luna minores:Ouidius quoq; ad hæc:Nec ſpernendus nec ſubticē
dus auctor in faſtis:Magne tuū nomen rerum eſt mēſura tuarum
Sed qui te uicit noīe maior erat.Denique Solini ultimi teſtis uerbo
frætus ut oēs huius impe.laudes cōplectar quantum īter milites Si-
cinius aut ſergius tantum inter duces īmo ut uerius dicam inter ho
mines oēs Cæſar dictator enituit:Catonū deinde ſi nobis inter ma
ximos duces ſermo habendus:īpauidus profecto & inter hos duoſ
Cæſarem & Pompeium inceſſens erit. Vticenſis ille ciuili ſe bello ī
ſerens: huic enim obuiū non alium quāpiam aſſignauerim.Altius
certe nemo ꝓgredi potuit q̃ qui ſimul in illa reipu.trepidatione con
tra utrunq; ſe ſuſtulerit:& aliis cæſarianas opes:aliis pompeianas ſi-
bi uouentibus utroſq; contempſerit ꝓuocaueritq;:ac oſtenderit eſſe
aliquas reipu.partes eleganter & cōpoſite Etiam Criſpus ſaluſtius
cōmemorat illam rempu.non habuiſſe quēpiam uirtute magnum
ſed memoria ſua ingenti uirtute & diuerſis moribꝰ fuiſſe duos ma
gnos & præclaros uiros.M.Catonem.C:Cæſarem: alteꝝ Seuerum
clæmentem:alterum Conſtantem:illum hunc facilem: illum nihil
largientem:hunc affluentem copiis omnibus:in huius etiam laudi-
bus poſuit qd' ſibi magnum imperium exercitum bellum nouum
exoptabat ubi uirtus eniteſcere poſſet: ita fidebat in uotis uiroꝝ uir
tute magnorum ut exercitaret in bellum miſeras gentes & flagello
agitaret Bellona ſanguineo ut eſſet ubi uirtus eorum eniteſceret: ī
alterius autē cōmendatione ſi animo cōplecti uolueris eius imagi-
nem animaduertes Atridē Priamumq; & ſæuū ambobus Achillem
utrūq; enim īprobans hanc ueram de utroq; tulit ſententiā.Ait enī:
ſi ſe Pompeius uicerit exulaturū:ſi Cæſar moriturum : quod cum

uictore Cæſare mature paret:admirari libet illius ultimum uulnus ac nobile lætum:per quod ut Seneca inquit libertas amiſit aīam:utq̧ oēm deniq̧ uiri & ducis huius dignitatē in unum cogerim pariter & gloriam alterius romanæ ſcriptoris hiſtoriæ ſentētiam fretus: Si ueris magna paratur fama bonis Et ſi ſucceſſu nuda remoto īſpicit uirtꝰ q̄cquid laudamus ī ullo Maioꝝ fortuna fuit:quis Marte ſecundo:Quis meruit tantum populorum ſanguine nomen: Hunc ego per Syrtes Libyæq̧ extrema triumphum Ducere maluerim q̄ ter capitolia curru ſcandere Pōpeii q̄ frāgere colla Iugurtæ:Ecce parēs uerus patriæ Digniſſimus aris Roma tuis:Per quem nunq̄ iurare pudebit & quē ſi ſteteris unquam ceruice ſoluta: Nunc olim factura deum alterius & ꝑmi Catonis illius Portii domi foris & militiae: laudum plena ſunt oīa.Egregium.n.& ſummum præter ſapientiæ nomen in q̄ nulli mortalium ceſſiſſe creditum eſt:magna hic & ingenti litterarum illius tēporis peritia ac eloquentiæ claritate fuit: nō dum enim latinæ linguæ ſplendor ad ſummum & ultimum dignitatis ſuæ culmen aſcenderat:Quod ſub Cicerōe factum uult Seneca cenſura & triumpho ſimili modo cæteris nec inferior præceptis omnium rerum expetēdarum ac ſeorſum rei militaris datis generi romano:Inter ꝑma uero agri colēdi illius æui cōfeſſiōe ſine Aemulo agricola optimus fuit & quæſtor fortiſſimus iuſtiſſimus prætor: tribunus militum præcellēs:tres quoq̧ res in homine ſummas præſtitiſſe legitur ut optimus ſcilicet orator:optimus ſenator: & optimus imperator exiſtimatus ſit:q̄s omnis &ſi nō prius: attamē clarius fulſiſſe in Scipione Aemiliano nō dubium eſt. ſumma etiam præter illa quæ diximus uirtus Catonis conſulis in celtiberorum bello fuit Quippe qui plura ſe oppida cæpiſſe q̄ in Hiſpania dies egiſſe commemorat:eaq̧ haud ſane iactantia eſt ſi re uera q̄dringenta fuere: Fuit & fertur ſumma quædam inter Cæſarē &.M.Antonium cōparatio:nam cum ludis relaxandi animi gratia ambo perſæpe occuparēt ut aleis aut perdicum uel gallorum certamine & aliorum animantium ſemper ab Antonio abiiſſe uictorē eum cōſtat: unde nō ab re quidam ex cōſuetis augurio ſæpenumero monuiſſe eum his uerbis uiſus eſt:Quid rei eſt tibi Antoni cum illo adoleſcente Cæſarem indicans fugæ ipſum clarior enim licet ſis & ſeuerior dignitate plurimū domineris belliſq̧ magis inſudaueris & plurimarum rerum uſu excellas:tuus tamen genius tuumq̧ fatum huiuſce geniū

ſatūniq; reformidat:tuaq; fortuna in ſeipſa per magnā præclara q̄ li
cet ſit:illius tñ fortunæ uſquequaque blanditur hærēt in ſuperioris
Aphricani dicto.vii.C.Marii conſulatus īmo re uera nō ſeptē:ſed
unus quom cæteros præter unum minus acceperit ſed rapuerit: in-
hærent & duo ſpecioſiſſimi triumphi. Nam quom apud Numan-
tiam ſub eo duce equeſtri ſtipendio mererent:& forte ut fit interce
nandum quidam Scipionē interrogaſſet: ſi quid illi accidiſſet qui
quæ nam res pu.aeque magnum habitura eſſet imperatorē:reſpici
ens ſe ſupra ipſum Marium cubantē uel hunc dixit:quo dicto per
fectiſſima uirtus maximā orientē uirtutē uiderit:ne an certius acci
derit perpendi uix pōt.Illa nimiꝝ cœna militaris ſpecioſiſſimas to
ta in urbe futuras cœnas maior ominata eſt.Quom.n. poſt Aphri
cam ſubactā in iugurthā regē ante currū ductum theotonicoꝝ ex
ercitum deletū per Marium conſtet ac porro.cc. milia Cymbrorū
cæſā.lxxx.per eū capta cum duce Hermodo in initio noctis nun-
tium rettuliſſet:nemo fuit qui nō illi tanquā diis īmortalibꝰ apud ſa
cra menſæ ſuæ libauerit:ſubit in hac reputatione.M.Claudiꝰ Mar
cellus qui p̄mus Hannibalē uinci poſſe docuit ingentis ardētiſque
animi uir bellator acerrimus unꝰ ex paucis:inq; omni clarus hiſto
ria ſed imp̄mis Virgiliano carmine nobilis:ſic enim de hoc loq̄ns
ait:Aſpice ut inſignis ſpoliis Marcellꝰ opimis ingreditur:uictorque
uiros ſupereminet oēs.Plura quidē uiri huiꝰ & ducis in laudē dici
poterant plus autē haud quaquam Quid eſt enim homini & quid
eſſe pōt ampliꝰ q̄ oēs excellere:quanquam id Virgilius nō tam ue
ri ſtudio dixerit q̄ laudandi illum alteꝝ gratia qui hūc ibī ſequitur
Marcellum Octauiae ſororis Auguſti filium:multos.n.iſte ſed oēſ
haud dubie non excellit:Non indignabuntur ſuperiores romano-
rum exteraꝝ gentium praeter Hannibalē duces:ſi inter eorum exi
mium fulgorē.Q.Fabius maxi.ſe iterum īmiſcuerit tum ꝙ roma
ni generis prudentiſſimꝰ habitꝰ eſt:nondum enim Cato Cenſoriꝰ
famae huius p̄mum locum p̄occupauerat:tum quod huic ipſi Ca-
to idē apud Ciceronē clarum magnae ſapientiae ac uirtutis teſtimo
nium praebet:Ap̄p̄me autem honeſtatus eſt illo Ennii carmine no
tiſſimo:Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem non hic rumo
res ponebat āte ſalutē.Ergo poſtque magiſque uiri nunc gloria cla
ret.Nota ſunt reliq̄ quibꝰ hoc famae decus maximique cognomen
iure ſibi debitū etiam ſi ab eo ortum eſſe cenſeri poſſet: & q̄nquam

huius uiri plura conſilia q̄ praelia memorentur non deſunt tamen praelia & ad aequandā aui gloriam Fabii maxi.rutiliani qui haud dubio uictoriarū numero & magnitudine præliorum ſuperior fuit unum hoſtem Hannibalem quem mora & patientia fregit ſatis eē uult. Liuius:inter romani ducis laudes magnum hoſtis et ſingulare præconium. Q .etiam Catullum in hoc ſummoꝝ imperatorū numero et præcellentia po.ro.uoce ſua ad ſidera uſque produxit. nā quom ab eo ꝑ roſtris interrogaretur ſi in uno Pōpeio magno omnia reponere perſeueraret: aſſumpto illo ſubiti caſus incurſu in quo ſpem eſſet habiturus ſummo conſenſu acclamauit in te iudicioque tali magnum Ppmpeium cum omnibus ornamentis quae paulo ante rettulimus duarum ſyllabarum ſpatio incluſum Catullo æquauit. Merito etiam huic cōmemorationi praecipuū.L.Mariꝰ inuſitati decoris exemplum adiicitur:quem equitem Romanū duo exercitus.P.et.Cn.Scipionum interitu:uictoriaque Hannibalis lacerati ducem legerunt:quo tempore ſalus eorum in ultimas anguſtias deductum nulli ambitioni locum reliquebat. Adiicietur et aliud plurimum maximarum optimarumque rerum.L.Metelli unicum exemplum pontificis imprimis bis:deinde conſulis: dictatoris:Magiſtri equitum:agris diuidendis uigintiduo uiri ſummi ſenatoris:oratoris optimi:primarii bellatoris: imperatoris fortiſſimi ſapientiſſimi:denique et ditiſſimi clariſſimaque in urbe ſua ciuis quae ſibi ſimul ſoli contigiſſe nec ulli alteri ab urbe cōdita ſatis cōſtans opinio eſt. Alterum.L.Syllam qui fœlicitatis nomen aſſerendum ſibi putauit neque laudare neque uituperare quiſquā ſatis digne poteſt. Dū enim quærit uictorias Scipionem ſe popu.ro. quō exerceret ſæuitiam Hannibalē repræſentat. Auguſtus etiam rariſſimū uirtutis ornamentum ſe inter ſtrenuiſſimos fœliciſſimoſque duces & principes digne quidem enumerandum tradit: Decimum enim & ſeptimum annum agens comparatis exercitibus Hyrcio & Panſa conſſ.aduerſus Mar.Antonium & Decium Brutū tunc Mutinæ obſidentem pro prætore miſſus:primo licet conflictu parum proſpere geſto interempto Panſa: & ſecundo praelio exanimato Hyrcio ferox iuuenis ſuperſtes deuictum fugauit Antonium Romamque reuerſus ſenatui ſe inuiſum quom uideret aduerſus ingratiſſimos ciues cum Lepido & Antonio ſe coniunxit ubi conſ. creatus relicto Lepido cum Marco Antonio interfectores Cæſaris

Caſſium & Brutū īſecutus ī Græciam tenuit emathiam: poſtremo
ui & armis ſuperati paricidæ inter tres uiros tripartito imperio Aſiā
tenuit: Antoniꝰ Lepidus Aphricā: Octauianus Europā: hæc īter. L
Antonius conſ. M. Antonii frater urbē hoſtiliter inuaſit īperioſum
iuuenē oppreſſurus: quē prælio uictū ac fugatū Peruſiæ obſeſſum
īpellente fame uiribus ſuis Octauianus ſuccumbere coegit: inde ſe
xtum Pōp. Magni filium ꝗ infeſtatōe pyratica unde maria terrore
cōpleuerat trecentaꝝ nauium claſſe toto mari diſperſa expugnatū
reddidit in fugā uerſum eodēqꝫ ſucceſſu cum Lepido qui ex aphri
ca multitudine armatoꝝ uenerat occaſione data in Siciliam cōflixe
re: ibiqꝫ uictor miſere uitā īploranti remiſit: ad adriaticum littus ꝑ
fectus illiricos liburnos dalmatas uincere maturauit: ad Actium de
inde Græciæ ꝓmontorium ubi cum regina Cleopatra ducentarum
nauium claſſe. M. Antonius uenerat armis petiturus Italiam ad ſū
mum cladis terreſtri naualique prælio certatum eſt: denique Augu
ſto uictore Antonius cum regina infauſta uela ī Aegyptum dede
re: Octauianus eum inſecutus penes ipſum Farum deleuit: uictor
ad italiam profectus bis ouans poſt philippenſe rurſus poſt Siculū
bellum de Dalmatia ſiue Illiria deqꝫ ad Actium uictoria & Alexan
drina triplici Curruli triumpho cōtinuoqꝫ triduo urbē introiit clau
ſo iano pacis indicio: Cæterum diutius quieſcere non potuit rebel
lione gentium concitus. Recluſo igitur iano ad Hiſpanias extrema
que occeani littora traductꝰ ad Cantabros & Aſtrues ſub iugo roma
no ceruices reflectere coegit: & totam peruagatus prouintiam terro
re armorum docuit ſeruare mandata Sarmathæ ſimul & Parthi ꝗ
intra ſeptentrionem & ortum ſolis terras incolunt ad Auguſtum ſe
ad obſequia paratos miſerunt: Tygranem in Syria ac Cæ. Auguſti
legato uictū pœnituit defeciſſe: ad orientē deinde per legatos oībus
pacatis ex occiduo littore & hiſpania Romā reuectus ianum de in
tegro clauſit quē paulo poſt reſerare opportunum fuit īdeqꝫ arcticū
polum ire coactꝰ ubi ferociſſimæ gētes cōtrafacere auſæ erāt ideoqꝫ
Vindelicos Salaſſos Germanos Marcomanos Sueuos Sicabros: &
quicquid citra ultraqꝫ Rhenum Danubium ue Barbaria effera ſpe
ctat ſic perdomuit ut enixæ paterētur īperia: ad meridiē conuerſus
Getulos uicit & Garamantes & Marmaridas: & ꝗcquid ad auſtꝝ pa
candum reſtabat cōpoſuit. Nec eſt de reliquis ꝓuītiis aliqua præter
Aphricā & Sardiniam: quam non ille adierit ſine exemplo rerum

potitꝰ totꝙ demū ſubactis Romæ quom eēt terra mariꝙ pāce par
ta Ianū Quiritium tertio firmauit & perpetuꝯ dictator ac patriæ pa
ter factus ē fœliciſſimus omniū ꝑncipum necdum alioꝝ ſed ſuo ēt
iudicio habitus ē Nā quum nepotē in militiā deſtinaret a diis opta-
uit ut illi fortitudinē Scipionis:beniuolentiā Pōpeii:ſuique ipſiꝯ for
tunam darent ueluti ſibiipſi permaximū opus fuiſſe fortunam dice
ret:præter ipſius fortunam ſimilē ei deniquē ducē ut nulla unquam
tempora tulerunt:ſic nulla forent po.ro. ſententiæ ſi credimus gra
uiſſimique poetæ Flacci dicētis:præſenti tibi maturos largimur ho
nores:iurandaſque tuū per nomen ponimus aras Nil orturum ali
as nil ortum tale fatentes:ſed tuus hic populus ſapiens & iuſtꝯ ī uno
Te noſtris ducibus te grais anteferēdo. Hæc de ducum præſtantia
ſuperioris æui pauca quædam attigiſſe ſatis ſit. Nino Libero Caſto
re polluce Herculeque de induſtria omiſſis:ea eni eos ſingula am
plitudine fuiſſe ſinguli fatentur ut omniumque memoria hominū
complexa eſt res geſtas ſuperare uideantur: Quiſquis uero tanto
rum clariſſimorum quos diximus ducum & imperatorum rebꝯ ge
ſtis acta recentia cōparanda contumaci ac proterua obſtinatiōe du
xerit a uetuſtatis ueritatiſque omnis cognitione alienus ſit nece-
ſſe eſt. Ego enim hanc ducum præcellentiam noſtris & tēporibꝯ &
ducibus deferēdam maxime cuperē:ſed uafra & callida maiorum
noſtroꝝ conſilia admirabilēque illam & incredibilem ac pene diui
nam reꝝ mil.gloriam animo mecum ipſe uoluens uelutæquus ar
biter omni utrinque affectu uacuus cui iure quodam ſuo cōparan
da ſint īuenio neminē. Cæterum ſtrenuiſſime dux ſigiſmunde pā
dulſe quom fiat inter claros & illuſtres uiros ut perſæpe ſolet non in
iocunda ſupſtitum cōcertatio ducum q rei militaris peritia q armo
rum exercitatione qui præliorum numero qui nationum ac hoſtiū
uarietate qui probitate qui prudentia grauitate fide conſtantia ani
mi magnitudine celeritate caeteriſque praeclaris monumētis & im
peratoriisuirtutibus digniores cenſeantur maioribuſque illis pro
pius uideantur accedere:Aliique alios quoſque noſtrae aetatis in
medium unumque locum conferant ſemper cæteris te denique ſi
ne controuerſia probabilibus adducti ratiōibꝯ nō ſolum præferunt
ſed ſummos quoꝙ & maxīos rerumque huiꝯcemōi gnaros hoīes
ac aliorum omnium mortalium fama celebres ſecum in eandē ſen
tentiam trahunt:quanq̄ hoc minime dubium eſſe debeat ſed luce

clarius: Cuiuis recte reꝝ tuaꝝ tumulum receſenti quō ſolus lacerā & infractam tot bellorum incendiis hactenus italiam atque ruinā extremam minitantē humeris tuis uelut Athlas cælum ne in ſe ipſā funditus totā collaberetur in auxilia hinc inde accitus ipſe ſuſtuleris: Nota quin ita etiam ſunt illa quæ hoc aſpero & difficili temporꝝ curriculo pro clariſſimo imperatore Franciſco Sfortia in eius tutelam aduerſus Eugenium pontificem maximum quæ pro Eugenio aduerſus hunc ipſum ſtrenuiſſimum ducem quæ pro illuſtriſſimo Taraconenſium rege Alfonſo quæ pro inſubrium genuenſiumq; bellicoſiſſimo duce Philippo Maria: quæ denique ab utriuſq; ſuperi atq; inferi maris littore pro Florentinorum Venetorumq; ac Senenſium potentiſſimarum rerum publicaꝝ amplitudine: ſplēdore ac gloria: uirtute animi: aut dextræ robore paſſim & ubiq; congrediendo: audendo: agendo perpeſſus es ut omnibus nō ſolū noſtris ſed exteris nationibus & remotiſſimis populis inter excellentiſſimos ac probatiſſimos imperatores qui bellicoſiſſimi & ſtrenua manu docti ſint iuxta Homerum tradere equos pugnæ peditumq; furoribus uti ipſe primus facile uideare

¶ Pœnæ deſertorum & militum animaduerſio uaria ducibus non obtemperantium ¶ Ca. XVI.

Neos uero qui ducis aut legis minus obtemperaſſent arbitrio uaria diſſimiliſq; aīaduerſio procedebat. Nam alii in fortuna: infamia alii: atque alii in ſanguine ledebātur: & quoniā acerbitas ulciſcendi pleꝝq; maleficii pœnarumq; formido bene atq; caute uiuendi diſciplina eſt uiolatæ fidei quā ſemper maiores noſtri maximi fecere ſumemꝰ initia. Hiſtoria de Mecio Suffecio Albano nobis ignota nō eſt: quoniā pactū atq; condictū cum Tullo rege po. ro. perfide ruperat binis q̄drigis euīctus in diuerſa nitentibus laceratus eſt nouum ſane atque aſpeꝝ ſupplitii genus diſectum enim antea fuiſſe apud romanos neminem equidē neq; legi neq; audiui & quoniā nihil uideri poteſt efferatius nihil ab hominis ingeniis diuerſius q̄ ꝙ membra & artus breuiſſimo laniatu diſtrahantur. Reſtat ut quod de ſectione partitiōeque corporis inhumaniſſimum uiſum eſt rationem breuibus reddamus omnibus q̄dem uirtutum generibus exercendis colēdiſque po. ro. e parua origine ad tantæ amplitudinis inſtar emicuit: ſed omnium maxime atque præcipue fidem coluit ſanctamque habuit tam priuatim q̄

publice ſic cõſules clariſſimos uiros hoſtibus cõfirmandæ fidei pu
blice cauſa dedit: ſic clientẽ in fidem acceptum cariorem haberi q̃
ꝑpinquos: tuendumque eſſe cõtra cognatos cenſuit neque peiũs ul
lum facinus exiſtimatum eſt q̃ ſi cui ꝓbaretur clientẽ diuiſum ha
buiſſe: hanc autẽ fidẽ maiores in officioꝝ militariũ uicibꝰ uſu atque
cõmertio maxime ſanxerunt ꝙ aliter totius rei militaris diſciplinæ
neruos adimi putarent ſi hominũ perfidia ſine ĩmani & horrenda
pœna eluderet: in aliis conſtat nulli gentiũ mitiores pœnas placui-
ſſe. Sic Aurelius Cotta conſ. quom ad opus equites neceſſitate co-
gente iuſſiſſet accedere eorũque pars detractaſſet imperiũ: quæſtꝰ
apud cenſores effecit ut a partibus notarẽtur: deinde obtinuit ne eis
ꝑpterea æra ꝓcederent: quos quia ſtipendium menſtruale uel an-
nuum ignominiæ cauſa adimebatur dirutos ære appellabant ãtiqui
ꝙ æs diruebatur in fiſcum nõ in militis ſacculum. Arctaxerſes Ar
bacem quendã Medum hoĩem qui in prælio ad Cyrum defecerat
ac rurſus eo mortuo rebellarat: quom eum ignauiæ nõ proditionis
neque ſimultatis reum ſtatuẽs condẽnaſſet: iuſſit nudum ſcortum
ĩpoſitum ceruicibus diẽ totum in foro circunferre: alterius uero qđ
ad defectionẽ duos quoque ex hoſtibus ſe adituꝝ pollicitus in men
dacio deprehenſus eſſet: linguã tribus clauis affigi iuſſit: quõ Han
nibal pœnus cum exercitu in Italia eſſet & aliquot pugnas po. Ro.
aduerſus pugnaſſet: primi totius italiæ Bruti ad Hannibalem deſci
uerunt: id romani egre paſſi poſtea q̃ Hannibal Italia deceſſit ſupe
ratique pœni ſunt: Brutios ignominiæ cauſa non milites ſcribebant
nec pro ſotiis habebant: ſed magiſtratibus in prouintias euntibꝰ pa
rere & præminiſtrare ſ·ruorum uice iuſſerunt: itaque hi ſequeban
tur magiſtratꝰ tanquam ĩ ſcænicis fabulis q dicebantur lorarii aut
quos erant iuſſi uincebant aut uerberabant: Appii Claudii ſentẽtia
ſenatuſque conſultum omnes qui a Pyrro rege epyrrotarum capti
& poſtea ab eo ultro remiſſi erant: decreuit ut ex hiſ qui equo me-
ruiſſent peditum numero militarent: qui pedites funditorum auxi
liis ãn ſcriberentur ne ue eorum cuipiam ad priſtinum tandẽ mi-
litiæ ordinem liceret redire niſi bina quiſque ſpolia ex hoſtibus re
portaret. Fuit & antiquis quoque animaduerſio militaris iubere
ignominiæ cauſa militi ueniam ſolui & ſanguine dimitti: cuius rei
rationem & ſi ĩ ueterum libris haud quaquam potuerunt inuenire
hoc tamen poſt factum opinanti in militibus ſtupentis animi & a

naturali habitu declinantis ut non tam pœnã q̃ medicinã ũideretur
poſtea tamen ob pleraque alia delicta id factum eſſe credunt per
conſuetudinem q̃ſi minus ſani uiderentur omnes qui cõtra officiũ
deliquiſſent: Craſſus is qui a Sẽpronio Aſelliõe & a pleriſque aliis
hiſtoriæ romanæ ſcriptoribus traditur habuiſſe qnque reꝝ bonaꝝ
maxima & præcipua ꝗ ditiſſimus ꝗ eloq̃ntiſſimus ꝗ nobiliſſimus
ꝗ iure cõſultiſſimus ꝗ pontifex maximus eſſet cũ conſulatu obti-
neret Aſiam ꝓuintiam & circunſidre & oppugnare leucas pararet
opuſque eſſet firma & ꝓcera trabe qua arietẽ faceret quo oppida-
noꝝ muri q̃terentur ſcripſit ad magiſtrum græcũ maiorẽ athenien
ſium ſotiorum amicorum po.ro.ut ex malis duobus quos apud eoſ
uiderat maiorẽ ei mittere ꝓcuraret: tunc magiſter græcus comper
to quãobrẽ malũ deſideraret non uti iuſſerat maiorẽ ſed quẽ ma
gis eſſe idoneũ aptioreꝗ faciendo arieti: facilioremque portatu exi
ſtimabat minorẽ miſit: Craſſus eum uocari iuſſit & quom interro
gaſſet cur nunquam iuſſerat miſiſſet cauſis rationibuſque quas di
ctabat ſpretis ueſtimenta detrahi iuſſit uirgiſq; cecidit corrũpi atq;
ſolui ratus oẽ officium imperantis: Si quis ad id quod facere iuſſus
eſt non obſeq̃o debito ſed cõſilio non deſiderato reſponderit. L.pa
pyrius dictator. Q. Fabium Rutilianũ magiſtꝝ equitum ꝗ aduer
ſus dictum eius quãuis fœlici pugna dimicaſſet Samnitibꝰ fuſis uir
gis tamẽ cæſus popoſcit ſecuri percuſſurus & contentione aut pre-
cibus exercitus occaſionẽ Fabio confugiendi in urbem dedit: euq;
ꝓfugientem Romam proſecutus eſt ne ibi quidem remiſſo ſuppli
tii prius metu q̃ ad genua eius & Fabius cum patre ꝓuolueretur &
pariter ſenatus ac populus ro.rogarent teſtatus tandem eam pœnã
non Fabio ſed populo & tribunorum concedere poteſtati. L. Cal-
furnius Piſo conſ.quom in Sicilia bellum aduerſus fugitiuos gere
ret &. T.equitum præfectus fugitiuorum multitudine hoſtium cir
cunuentus arma tradidiſſet is praefectum ignominiae generibus
afiici iuſſit eum toga laciniis abſciſis amictum decinctaque tunica
indutum nudis pedibus totum diem ad principia uſque per oẽtem
pus militiae quo ab eo meruerat adeſſe iubens: conuictu & homi-
num balneorum uſu turmiſque equitum ac equis quibus præfue-
rat ademptis in funditoꝝ alas tranſcripſit. Q.etiã Fuluius Flaccus
cenſor Fuluiũ fratrem cohortem legionis in qua tribu.mili.erat in
iuſſu conſulis domum dimittere auſum ſenatu amouit. T. Mãlius

Torquatꝰ filiũ ꝙ is contra edictũ cum hoſte Gemino Metio tuſcu
lanoꝝ duce inſcio uel ignaro patre ꝓuocatꝰ pugnauerat quãuis ui-
ctorẽ in cõſpectu exercitus caeſũ ſecuri percuſſit: Poſtumiꝰ tybur
tius dictator. A. Poſtumium & filium ꝙ nõ ſuo iuſſu ſed ſua ſpõte
ſuos egreſſu hoſtes fuderat uictoriae gloriã licet reportaſſet ſecuri
percuti iuſſit: Nec minus aĩoſe. A. Fuluius ſenatorii ordinis euntẽ
in aciẽ filium iniuſſu ſuo e uita ſuſtulit q̃. T. Manliꝰ aut Poſtumiꝰ
dictator iuuenẽ nanqꝫ ingenio litteris & forma inter æq̃les præſtan
tẽ prauo conſilio Catilinæ familiaritatẽ aſſecutum inqꝫ caſtra eiꝰ te
merario ĩpetu ruentẽ in medio itinere abſtractum ultimæ pœnae
ſupplitio affecit: præfatus nõ ſe Catilinæ aduerſus patriã ſed patriae
aduerſus Catilinã genuiſſe filium. Milites autẽ q hoſtium caſtra in
iuſſu ꝑncipis aggredi eſſent auſi exauctorauit oẽs Claudiꝰ ſecundꝰ
eius noĩs ĩperator: eoſqꝫ Romã ut digne punirẽtur miſit ſicque in
bello ſæpiꝰ ſeueriuſque uindicatũ eſſe cõſtat apud maiores noſtros
in eos qui contra ĩperium in hoſtẽ pugnarunt: quique tardiꝰ reuo-
cati praelio exceſſerunt q̃ qui ſigna relinq̃re aut pulſi loco cadere
auſi erant. Q. Fabius max. & ſi tranſfugarum dextras qui & ĩ prae
ſidiis romanorum ad hoſtium ſtatiões cõfugerant ipſe aliq̃n prae-
cidit ut defectionis metum reliquis iniiceret: ſuapte tamẽ natura &
claementia defectiones prohibendas placandaſque eſſe mãſuetudi
ne ac miti oratione cenſuit neque oẽm ſuſpitionem accuſare atque
omnino omnibus ſuſpectis moleſtum eẽ: nã quõ aĩaduertiſſet mi
litem quendam Marſum fortitudine & genere inter ſotios prima-
rium defectionis accuſari nullam in eum animaduerſionem egit:
ſed cum ſineret ſe praeter dignitatẽ neglectum iri tunc ĩquit duces
ad gratiam ineundam potius accuſantur quã ꝓ eorum uirtute ho-
nores impartiantur: deinde illum accuſauit: qui nulla in re officium
eiꝰ expoſcebat haec enim cum dixiſſet acerrimo equo aliiſque mu
neribus eum ornauit: quare exinde uirum ſibi fideliſſimum ſtudi-
oſiſſimumque effecit apud eundẽ Fabium quõ miles Lucanꝰ eſſet
accuſatus ꝙ mulieris amore noctu ſaepe a caſtris uagaretur: Caete
rum mirabili armorum uirtute uir eſſet narraretur quam deperi-
bat comprendi ea clam iuſſit & ad ſe adduci: ut autem adducta eſt
accerſito homine ꝙ praeter legem inquit pernoctaret haud q̃quam
uos latuit ac ne prius quidem latuerat ꝙ probitati ſtuderes Quare
fortiter ac recte factis errata cõdonentur: reliquum nobiſcum eris

habeo enī ſponſorē & adductam mulierculam ei cōmēdauit ac tradidit: Non ſinit nos. Q. Fabius maxi. inter has rei militaris pœnas hoc in loco de te ſilentium facere Sigiſmunde ꝙ militū peccata more ſuo neq; obſerues oīa neq; meritis ac debitis eos pœnis ꝓſequaris: ueꝝ ex induſtria permultas diſſimules ſciens genus hominum ad peccandum pronum nec facile naturam & conſuetudinem eoꝝ inueteratam extirpari poſſe utq; laſciuiae & lætitiæ fræna perſæpe relaxas: Sic quom hoſtis in propinquo eſt ſegnes contumaces deſides negligentes ſeditioſos ac deſertores ſeueriſſime punis ꝙ hæc uitia non ad ſinguloꝝ mores tantum ſed ad ſummā reꝝ & omniū ſalutē pertinere intelligas. illud etiā ſemper tibi innatum & ingenitū intelleximus ut uehementer uſq; dolueris pro erratis militum & aduerſum quēquam arma ſumi oportere: contra uero lætari admodū abſte plurimos ſeruatos & exornatos iri: & quod diuini muneris ē hac ſua ſeueritate non hominum interitum cupere ſed ſalutē potiꝰ ſingulis pro uirili præſtare uelle. Admirantibus autem multis ac reprehendentibus ꝙ ut mitis nimiū ſis ita & truculētus nimis et atrox aliquando uideare reſpondere ſoles crudelitatē ſcilicet nemini minus q̄ principi conuenire imperatorēque exercitus ut uictoria potiatur potius timendum eſſe q̄ hoſtē Iulius Cæ. oborta ſeditione militum paucis percuſſis caſtra ſedaſſe legitur & fidem militum reparaſſe: ubi uero ſacrificia cōmitterent militiæ milites ſuo fertur compeſcuiſſe: maxime quando urbē ingreſſus non licuit homines ſpoliare aut templa deoꝝ quod eis poſtmodū ingraueſcēte ſeditiōe exprobrauit: numinibus nanque romanis ciuibuſque iurati impugnare non poterant quæ ſacramento militiæ ſuſceperant defendendos Qui autē tali ignominia notabantur milites nec æra percipere nec militaribus gaudere priuilegiis nec habeee aliquid cum gladio teloque cōmertium: neque porro ad cingulum reſtitui fas erat niſi eos ante præ cæteris uirtutū meritis inſignirent Auguſtus militarem diſciplinam ſeueriſſime rexit legiones contumacius parentes ac īmodeſte miſſionē poſtulantes dimiſit exauctorauitq;: Centuriones itē ſtatione relicta itidē ut manipulares capitali animaduerſione puniit: ꝑ cætero autē delictoꝝ genere uariis milites ignominiis affecit ut ſtare per totū diem iuberet ante prætorium interdum tunicatos diſcinctoſq; nonnunquā ceſpitem portantes. C. Curio bello dardanico circa Dirachium quom unam de quinque legiōibus ſeditioſam

uidiſſet eam ꝓcedere iuſſit inermem:diſcinctãq; in conſpectu ar mati exercitus ſtramenta coegit ſecare Poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere nulliſq; precibus legionis ab eo im petrare potuit ne ſigna eiꝰ ſubmitteret nomenq; aboleret:& milites ĩ ſupplementũ aliaꝝ legionũ diſtribueret.L. Domicius Corbulo in Armenia duas alas & tres cohortes quæ ſecum ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerant extra uallum iuſſit tendere donec aſſiduo labo re & proſperis excurſionibus redimerent ignominiam.P.Corneli us Naſica decimo Iulio conſſ.qui exercitum deſeruerant damnati uirgiſq; cæſi publice uenierũt.M.Cato ab hoſtili littore in quo per aliquot dies manſerat cũ tardo ꝓfectionis ſigno claſſem ſoluiſſet: & relictis e militibus quidã acerrima uoce & geſtu expoſtularet uti tolleretur circũacta ad littus uniuerſa claſſe cõprehẽſum ſupplitio affici iuſſit:& quem occiſuri per ignominiã hoſtes fuerant exẽplo potius ĩpendit.L.Paulꝰ Perſæ rege ſuperato externoꝝ quoſdã tran ſfugaꝝ elephantis conculcandos cenſuit.Aphricanus item poſteri or euerſo punico imperio eiuſdẽ generis & culpæ hominis in eden dis populo ſpectaculis feris beſtiis obiecit. Eundẽ cenſorem decla ratum ferunt adoleſcentẽ priuaſſe æquo animo quoniam ſumptuo ſe in cœna quo tẽpore Carthago oppugnabatur placẽtam melle cõ fectam quam in urbis ſimilitudinẽq; formaret & hanc Carthaginẽ appellarat conuiuis præpoſuit rapinæ percõctãtiq; adoleſcẽti quam obrẽ equum ſibi abſtuliſſet:prior q̃ ego Carthaginem inquit diri puiſti Xerxes Perſaꝝ rex Phitio quinq; filioꝝ patri uniꝰ uacationẽ petenti quem uellet eligere permiſit:deinde quem elegerat ĩ partes duas diſtractũ ab utroq; latere uiæ poſuit: & hac uictoria luſtrauit exercitum.Actiſanes Aethiopum rex Aegyptiis in ditionem ſuam redactis ſumma eis æquitate imperauit:latrocinia enim nouo mo re cõpeſcuit:ſontes neq; morte plectens neq; linquens impunitos iu dicio conſtituto:reos omnis in unum cogens miti ſententia damna uit:amputatis enim naribus in ultimã deſerti ire eos compulit ibiq; ciuitatem condidit ab exciſis naribus Rinoceram appellatam:Aſue rus quom cuperet famam & ſermonem apud omnes gentes & nati ones uulgari a ſe Cyram interfectum eſſe Mytridatem qui primũ Cyro uulnus inflixerat Chare deinde a quo ſucciſa poplitis uena Cyrus conciderat q̃ ægre ferentibus ſe iniuſte ea gloria muneribuſ a rege miſſis ſpoliari his regi nuntiatis uehemẽter ira ĩcẽſus caput

Charis a ceruicibus abſcidi iuſſit:hiſq; quom ineſſet mater ne tu i
quit rex ita hunc Charem capitalem hominem breui pœna neces:a
me enī ſibi eorumq; diu audet merces perſoluenda eſt:permittente
autem rege matri ſupplitii ſumendi poteſtatē a tortoribus ſuis ho
minem cōprehendi iuſſit:decēq; dies in tortura haberi tum oculos
effodit & in aures liquefactum æs infundi ſic omni ſupplitio excru
ciatum necari:paulo poſt ob eandē cauſam mytridatem ꝙ aperte ꝓ
fitebatur manu ſua Cyrum concidiſſe:nec ut Arctaxerxes uanum
neq; irritum telum adieciſſe:ſed tranſfixo tēpore hominē ſtrauiſſe
eoq; uulnere tandem interiiſſe:ſcaphis necari iuſſit. Genus autem
mortis ac ſupplitii huiuſmodi fuit:Duabus exædificatis ſcaphis in
ter ſe congruentibus in altera hominem qui ad ſupplitium datur re
ſupinant:alteram deſuper īponentes ſic ambas cōiungunt ut caput
manus ac pedes foris excludantur.Reliquum uero corpus totum ī
tus claudatur præbent homini cibum ſtimuliſque oculos fodientes
ueſci ad inuitum cogunt:ueſcenti autem ꝑ potu lac melle mixtum
in os infundunt:faciemque eodē conſpergunt ſic eius uerſantes ſca
pham ſemper aduerſo ſoli opponunt & muſcarum inſidentiū mul
titudine ora quottidie obtegunt: cumque uirtus ea faciat : quæ æden
tes bibenteſque homines neceſſitas cogit ex corruptione & putre-
dine uarii pullulant uermes:quibus intra ueſtes penetrantibus cor-
pus abrodatur. Quom enim perfuncto uita homine ſuperior am-
mouetur ſcapha exeſa caro aſpicitur & circa uiſcera talium ferarū
aliarumque quottidie ſubcreſcentium multitudo apparet:huiuſmo
di ſupplitiis mytridates excruciatus ad decimum uſque diem cala-
mitoſam uitam perduxit:atque ſic demum extinctus eſt. Auidius
Caſſius qui ſe Marium dici uoluit milites qui ꝓuintialibus per uim
aliquid ſurripuiſſent his in quibus peccauerant locis in crucem ſu
ſtulit.Primus etiam id crudelitatis potius q̃ ſeueritatis ſupplitii ge-
nus excogitaſſe fertur ut pergrandi & procero ſtipite terræ affixo a
ſummo ad imum uſque damnatos ligaret:ab imoq; ignem adiiciēſ
incenſis aliis alios fumo cruciatuq; ignis:alios metu ac timore neca
ret:idem denos cathenis uinctos in profluentem mergi iuſſit: mul
tiſq; deſertorum manus excidit:aliis crura & poplites maius exem
plum eſſe aſſerens uiuentis miſerabiliter criminoſi q̃ occiſi: Idem
cum ipſo inſcio manus auxiliaris tria milia ſarmataꝝ negligentibꝰ
agentium in Danubii ripis occidiſſet:& cum præda ingenti ad eū

rediiſſet ſperantibus tribunis p̄miū quod q̄ parua manū tantum ho
ſtium occidiſſet rapi eos iuſſit & in crucē tolli atq; ultimo ſupplitio
affici dicens euenire potuiſſe ut eſſent inſidiæ ac periret romani im
perii reuerentia:& quom ingens ſeditio in exercitu orta eſſet proce
ſſit nudus in mediū campeſtribus ſolū tectus & ait:Percutite me ſi
audetis & corruptæ diſciplinæ facinus addite:tunc quieſcentibꝰ cun
ctis timeri meruit quia ipſe non timuit.Peſcenius niger decem mi
lites qui ꝓuītiali ablatum gallinacium comediſſent necari iuſſit: ex
ercitum autē qui ne occiderentur:non armis ſed precibꝰ impediret
interdixit igni & cibo cocto nec re ueſci alia ni aqua frigida & pane
conceſſit:decupli pretio ꝓuintiali primum reddito ac ſoluto Alexā
dri uero Seueri uel Aurelii ſententia mulierculæ miles carpentariꝰ
adiudicatus eſt ut qui cōuitia dixerat ſeruili opere annoſæ fœminæ
nutrimenta præſtaret:& quom egre hoc ferrēt milites:perſuaſit oī
bus ut modeſte ferrent ac modeſte eos terruit.Libidinis autem ca-
ſtigator Aurelianus maxime fuit:nam & ſeipſum continuit & adul
teros atroci pœna coercuit milites: nanq; qui hoſpitis uxorem uio-
laſſent duabus inflexis arboribus fune alligauit: quo demiſſo reus
e ueſtigio utrinq; pendens laceratus occubuit. Longe aſperius Ma
crinus caſtigauit milites qui cum ancillā hoſpitis uiolaſſent:eos ui-
uos(duo nāq; erant)boum in corio emiſſis modo capitibꝰ ſepeliuit
ut uermium multitudine ſuccreſcentium diutius torq̄rētur : inuene
runt alii crucibus non unius quidē generis capite conuerſos in ter-
ram ſuſpendere:alii per obſcœna ſtipitem īmittere:alii patulo bra
chia explicare:alii uiuentibus cadauera alligare ut Opilius Macri-
nus & Mezentius de quo Maro:Mortua quin etiā iungebat corpo
ra uiuis:Cōponens manibuſq; manus atq; oribus ora Tormēti ge-
nus & ſaniæ taboq; fluentes Cōplexu in miſero longa ſic morte ne
cabat.Statuerunt etiam in infligendis pœnis aliquando maiores no
ſtri ut ſi a multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum ſortitione ī
quoſdā animaduerteretur ut metus uidelicet ad oēs pœna ad pau-
cos perueniret.nam miles qui locū non tenuit qui hoſtium impetū
uimq; pertimuit: poteſt idem poſtea & miles eſſe melior & ciuis uti
lis & uir bonus:Circa ducum itaque & īperatorꝫ edicta boni milites
parebunt & obſequētur:niſi forte quod præcipitur ſaluti rei pu. ad
uerſum inueniatur:in eo enim haud quaquā obtemperat niſi perfi
dus & īpius miles.Quid enim iniquius Quid deteſtabilius q̄ ſine

diſcrimine aggredi:quæcūq; dictauerit īperator nōne apud omnes
uox iſta quondam in caſtris forſan probata funeſta eſt & crudelis
plenaque perfidiæ habita:pectore ſi fratris gladium iuguloque pa
rentis: Condere me iubeas plenoque in uiſcera partu Coniugis in
uita peragam tamen omnia dextra:ſi ſpoliare deos:ignemq; imitte
re templis:Numina miſcebit caſtrenſis flamma monetæ:Caſtra ſu
per tuſci ſi ponere tybridis undis: heſperios audax neniā metator
in agros Tu quoſcūque uoles in planum effudere muros: his aries
actus diſpergit ſaxa lacertis illa licet penitus tolli quam iuſſeris ur-
bem Roma ſit:& quanquā hoc nequius dici ab homine potuerit ni
hil & unde magis deberet.Si fidelis eſſet romanus imperator offen
di in eo tamen ſceleratꝰ miles officii ſui fidem his uerbis facere ſtu
duit:unde ſeipſum circūſcripta militari obædiētia maxime in fide
lem & perfidum eſſe conuincit.Hæc contra eos qui militaria ſegni
us ac negligentius uel aliter ac diſciplina cōmunis exigit tractantes
ignominiæ ac dedecoris notam ſubiicere dicta ſint & exēplis plu-
rimis confirmata ut ex alieno milites malo ſuum diſcant præcauere
aut aliena uirtutis exemplis prouocentur

¶ De Triumphis quidq; triumphus & unde ¶ Ca.I.

¶ LIBER DVODECIMVS

IVſto deniq; ac debito narratiōis noſtræ
ordine Sigiſmunde Pandulfe operi con
ſumationē triumphis imponemus:quō
hi bellorum ſint finis uictoribus decus
& gloria.Eſt enim triumphus omnium
militarium reꝝ honos ſupremus:maxi
maq; omnis utriuſq; ſexus ætatis uniuer
ſæ urbis exultatio & occurſus quidā qđ
fiebat honorifica hoſtium clade duci &
uictrici turbæ redeūnti:rerumq; fortiter ac fœliciter geſtarū ſpeciē
præ ſe ferenti ſic dictus ut perhibent a græco quod latine exultatio-
nem ſignificat.Credunt hoc alii a græcis nomen in cōſuetudinem
deriuatū:ſimulq; huius honoris quicquā ad Libeꝝ patrē primū eiꝰ
auctorē pertinere quē triambū nominant: qđ & ſi haud quaquam
uerum eſſe:Plutarcho auctore conſtet:uir tamen omniū undecūq;

doctiſſimus atqꝫ acutiſſimus. M. Varro hic inde aſſerit inclinatum
Tranquillus aūt triumphū latine dicit potius appellatū ꝙ is ꝗ triū-
phans urbem ingrederetur tripartito iudicio honoraretur: ṗus aūt
de triūpho duci cōcedendo exercitum iudicare ſolitum erat: ſecun
do ſenatum: tertio populum: At qui de eo maxime qui uel dictator
uel conſul ſiue prætor res geſſiſſe triumpho dignas: Liuiꝰ oībus lo
cis re bene geſta de hoc iudicabat exercitus: ſenatuſcōſulto: iuſſuqꝫ
populi triumphans: dictator in urbē rediit. idem. xxxi. L. Cor. Lē
tulus ꝓconſ. ex Hiſpania rediit qui quom in ſenatu res ab ſe ꝑ mul
tos annos fortiter fœliciterqꝫ geſtas expoſuiſſet poſtulaſſetqꝫ ut triū
phāti ſibi īuehi liceret urbē res triūpho dignas eē cēſebat ſenatꝰ ſed
exemplū a maioribus non accepiſſe ut qui neqꝫ dictator neqꝫ conſul
neqꝫ prætor res geſſiſſet triūpharet: ꝓconſulem illum Hiſpaniā ꝓ-
uintiam nō conſulē aut prætorē obtinuiſſe: decernebatur tamen ut
eo ouans urbē iniret intercedente etiā Sempronio Longo Tribuno
pleb. qui nihilominus more maioꝝ haud ullo exemplo futurum di
cebat. poſtremo uictus conſenſu patrum tribunus ceſſit & ex ſena
tusconſulto. L. Lentulus ouans urbem eſt ingreſſus

¶ De Tropheis & unde & in quo a triūpho differant: quodqꝫ ouē
alii uictoria potiti: alii bouem huncqꝫ alii uel gallum īmolare cō
ſueuerant ¶ Ca. II.

ILlud etiam animaduertendū ne quod de triumpho & tro
pheo male accipiunt nos quoque confundat opinātes unā
rem duobus nominibus appellari debere. Vt enī re uera
qui Martiā & Terrificā hoſtium cæde pompā lege triumphali age
bat triumphans dicebatur: ſic qui hoſtes fugaſſet trophæū appella
bat: non ab re a græco hoc ē ab hoſtium conuerſione dictum. Vo
cabant etiam ueteres trophæum ſtipitē ſiue truncum mōtanæ quer
cus abſciſum inſtar ſuperati hoīs fabricatum & ueluti ſpoliis & ar
mis eiuſdem indutum: affixa enim quaque uerſum ſpolia īpende
bant ornatu plurimo ac decore diſpoſita: neque hoc niſi in eminen
tioribus locis figebatur. Vnde Criſpus de Pompeio deuictis hiſpa
nis trophæa in Phyreneis cōſtituit: ex quo more in urbibꝰ trophæa
figebantur in arcubꝰ exædificatis. unde poeta noſter elegantiſſimꝰ
Ingentem quercum deciſis undique ramis Cōſtituit tumulo fulgē
tiaque induit arma Mezentii ducis exuuias tibi magne trophæum
Bellipotens aptat rorantes ſanguine criſtas Telaque trunca uiri &

bis ſex̄ toraca petitum Perfoſſumq̄ue locis clypeumq̄ue ex̄ aere ſi-
niſtræ ſubligat Atque enſem collo ſuſpendit eburnum. Alio idē in
loco: Indutoſque iubet truncos hoſtilibus armis Ipſos ferre duces:
inimicaque nomina figi: ꝑ inimicoꝝ. Dicit autē affixos trophæis ti
tulos cum nominibus occiſorum. Ad hæc iunius iuuenalis Aꝗnas
Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis Lorica & fracta de caſſi
de buccula pendens Et curuum temone iugum uictæque triremis:
Ampluſtre & ſummo triſtis captiuus ī arcu. Illud quoque nec præ
termittendum triumphi genus nō ab ouatione hoc ē clamore Bac
chico ſicuti multi putauere ouationē appellari tam &ſi ouantes illā
canenteſque tranſmittant ut Plutarchus inquit. At quom milites in
magno triumpho & plena uictoria bouē in hoc īmolare ouem cō
ſueuerunt: unde huic triumphi generi nomen extat utque ꝗ de pu
gna uenientes cum multitudine obuiam ad numina minora ibant
& ibi fugatis hoſtibus oues diis īmolabant. Ouantes dicebantur ſic
& ouatio proprie minor triumphus et qui ouatione meretur et uno
equo utitur et a plebeis uel equitibus romanis deducitur ad capito-
lium et de ouibus ſacrificet: unde & ut dictum eſt ouatio Qui aūt
triūphat equis albis utitur q̄ttuor: & ſenatu præeunte in capitoliū de
tauris in eo ſacrificat: in quo nec illud ſilentio obuoluendum quod
ad mitiores triumphos & ad ouationes attinet: Super quo diſſenſi-
ſſe ueteres ſcriptores inuenio: Partim enim ſcripſerunt qui ouaret
introire ſolitū equo deuectum: & Sabinus Maſſurius pedibꝰ ingre
di ouantes dicit non ſequentibus eos militibus: ſed uniuerſo ſenatu
dignum et opportunū etiam arbitror Spartanoꝝ legiſlatorē contē
plari qui aliquando aliter ac romanorum more ſacrificandum iſti
tuit. Nam ſi quis lacedæmoniorum dux quod uelit dolo aut perſua
ſione confecerit bouē mactat: ſi in bello res geſta fuerit Gallum hi
enim &ſi bellaciſſimum genus ſint & apud oēs habeantur: amplio
ra tamen magiſꝗ homine digna quæ ratione ac prudentia q̄ quae
ui aut fortitudine facta ſint iudicabant.

Varia ſecundum diuerſas gentes et nationes triumphorum ge
nera C.III.

AT ꝗ non idem in triumphoꝝ ſacrificiis apud oēs ſeruatæ re
ligionis exemplū extat: ſic uarium apud diuerſas natiōes tri
umphandi morem fuiſſe conſtat et ut triumphi primum omnium

repetamus auctorem Dionyſium qui latine liber pater dicitur: India ſubacta multaꝝ gentium ſpoliis triumphantē uincti primū elephanti ſubiiſſe currum eius memorātur. Apud ægyptios Soſeſtris eoꝝ rex tam elato tam īmani animo fuiſſe fertur ut quot annis non elephantos: ſed ſorte reges ſingulos e ſubiunctis iungere ad currū ſolitꝰ erat ſicqꝫ triūphaſſe nullo maioꝝ frætus exemplo: quod equidem inuenerim tantū licentiæ dabat gloria īmanitas & intolerādā ſuperbia. Erictonius etiam uictor quadrigam & equos quattuor pͥmus iunxit in Græcia. Apud noſtros Coſſus & Marcellus opima ſpolia ferentes q̃triiugo ſimiliter curru inuecti ſunt: Romulū uero non recte Dionyſius ait curru eſſe uſum: erant enim romæ in ꝑm ptuqꝫ oībus ut memoriæ ꝓditum eſt Romuli pedeſtres ſtatuæ ſpolia ferentes: ex quo pedeſtres quoqꝫ eius fuiſſe triūphos non obſcurum ē: Tarquinium Priſcū deinde: deinde Damarati filium indecoram huiuſmodi currus & equoꝝ quattuor formam & magnificē tiam triumpho ſtatuiſſe memorant: ab hetruſcis tamen prius ſumptam & in uſu habitam affirment: licet alii Publicolam primum in curru tali pompa triumphaſſe: quam & ipſam ut maioꝝ legibꝰ plurimis & maximis ducibus conceſſam: ſic nonnullis ademptā denegatamqꝫ non ſine maximis rationibus inuenio.

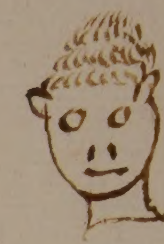
¶ Quod non omnibus triumphi decernebātur: & quibꝰ. Ca. IIII

QVm enim eo triūphandi honos perueniſſet ut poſſe maius quicq̃ neqꝫ īperatori ſenatus populuſqꝫ ro. ac exercitꝰ dare nec ab his īperator accipere; deuictis hoſtibus ampliſſimo ꝓ honore & gloria uideretur: ꝓinde ob exigua quoqꝫ prælia leueſqꝫ conflictus honorum maximum ſibi decerni dux quiſqꝫ triumphum expoſceret: lege fuit occurſum ut ei ſoli liceret urbē triumpho inuehi: qui rebus fortiter ſtrenueqꝫ geſtis clarus eſſet imperator & hoſtilis exercitus ad quinqꝫ milium uſqꝫ numeꝝ fundendo ꝓfligandoqꝫ una dimicatione cecidiſſet: pœna deinde per. L. Mariū M. qꝫ Catonē trib. pleb. ducibus īiecta: qui falſo uel peremptorum hoſtium uel deſideratoꝝ ciuium numerum ſenatui per litteras rettuliſſent: iubenteque præterea ingredientibus urbem: quæſtoꝝ officium his de rebus iureiurando adigi uana ſcilicet ea nequaquā fuiſſe quae ſenatui nuntiaſſent tribuni ple. itidem ut ante ſolebant triūphū poſtulātibus aduerſari ita ut nōnunq̃ uiros fortes ac ſtrenuoſ impedientes aliorum triumphos deterrebant utque triumpharent

ſicūt de Manlio ꝓditum eſt efficiebant Moris etiā erat ut imperii au
ctione non ꝓ reſtitutis quæ aliquando eius fuiſſent:lauream decer
ni ius eſſet:ſicque ab.Q.Fuluio campano populo ſubacto.L.Opi
mio Flagellanis in ditionem redactis triumphandi poteſtatem a ſe
natu petentibus illis triumphus minime decretus eſt minimeque
obtentus ſemper enim exiſtimationem arbitriumque huius ho-
noris penes ſenatum fuiſſe & Valerio licet & Horatio conſſ. qđ an
tea nunquā actum tum primum ſit ſine auctoritate ſenatus populi
iuſſu triumphatū.Inſtituti etiam huiꝰ pompæ ueteris fuiſſe compe
rio ut illis haud quaquā triumphi deberentur:qui ad res quanquā
maximas atqꝫ clariſſimas bello cōficiendas abſqꝫ ulla magiſtratꝰ au
ctoritate tranſmiſſi fuiſſent:unde nec.M.Marcellus nec.P.Scipio
curru triūphali inuecti ſunt:quom ſyracuſas alter:alter hiſpanias ſi
ne magiſtratu in poteſtatē romanā redegiſſent:ita etiā more maio
rum cōparatum erat ne ꝗs qui exercitum nō deportaſſet triumpha
ret niſi perdomitā pacatāqꝫ ꝓuintiam tradidiſſet ſucceſſori: Sic.L.
Manlio ꝓconſuli ex hiſpania redeunti poſtulantiqꝫ ab ſenatu in ede
Bellonæ triumphū reꝝ geſtaꝝ magnitudo īpetrabilē faciebat exē-
plum alioꝝ obſtabat:medius tñ honos Manlio habitꝰ ut ouans nō
triumphans urbē iniret.Ad hæc ſimili modo triumphū ita decer-
ni a ſenatu ſolitum ut nulliꝰ ipſe nihil eius qui triumphaturus eſſet
& eoꝝ qui bello interfuiſſent uerba audiret:inſtitutumqꝫ ideo ut le
gati tribuni centuriones milites deniqꝫ triūpho adeſſent ut uirtꝰreꝝ
geſtaꝝ eius cui tantus honos haberetur publice uideretur. Veteri
etiam romanorum more nunquā triumphus lachrymis ac ciuium
cruore quærebatur nec admittebatur oblatus.M.enim Fabius cōſ.
inclyta hetruſcis uehientibus ſuperatis pugna oblatum ſibi ſummo
ſenatus populique ſtudio triumphū ducere renuit ꝙ eo prælio.Q.
Fabius frater atque conſ.fortiſſime dimicans cecidiſſet inquiēs:ꝗa
tantis rei pu.detrimentis luctus potius deberetur q̄ triumphus:triū
phi negandi cauſa ſenatui uel ab eo aliis oblatum renuendi etiā fuit
ei qui alieno auſpicio & in aliena ꝓuintia pugnaſſet ut Heliꝰ primo
& Cn.quoque Claudius Nero deinde qui Liuii licet Salinatoris in
Haſdrubale opprimendo gloriæ particeps fuiſſe tamē triumphātē
eū equo ſequi q̄ triumpho quē ei ſenatus æque decreuerat uti malu
it.Et quia res in prouintia fuerat Salinatoris geſta ſine curru trium
phauit:ei ſimiliter triumphus adimebatur qui alieno exercitu rem

gessiſſet prouintiamque reliquiſſet utilitate rapiẽdi ũt. L. furio præ
tori pene contigit cui nullo licet exẽplo id ipſe feciſſet: amplitudine
tamen rerum geſtarum gratia & amicorum orationibus & cõſulis
abſentia de gallis præter morẽ triumphum decreuerunt: Militaris
etiam licentiæ ſuperioris ætatis currũ triumphalẽ ꝓſequentibus fui
ſſet legimus ut triumphans per iocum plurimis ea die impune ſali
bus & carminibus aſpergeretur: ea tamen a militibus in imperato
rem ita dicebantur ut facile appareret in ducem indulgentem am-
bitioſumque ea dici Citeriam inſuper hoc eſt effigiẽ quandam ar
gutam & loquacẽ ridiculi gratia in põpa uehi ſolitam accepimus cũ
populo colloquentẽ. unde. M. Cato in. M. Cæcilium: Quid ego di
xerim amplius quẽ ego denique credo in pompa uectitatum ire lu
dis ꝓ citheria atque cum ſpectatoribus ſermocinaturum: ſanctiſſi
mũ denique ac oĩ laude inter cætera digniſſimum urbis inſtitutum
quæ ideo cõmunibus incipiendis gerendiſque deos adhiberet: qa
nullius calumniæ ſubiiciebat ea quæ dii cõprobaſſent & in ſolenni-
bus uerbis haberet cum ſupplicationem aut triumphum decerne-
ret ꝙ bene ac fœliciter rempublicam adminiſtrarit.

Triumphantium inſignia & ornatus Ca. V

MVlta quin etiam triumphantium erant inſignia: aurea coro-
na ſiue laurea aurea patera & ſacrificalis ferreus annulus:
toga picta & palmata: Scipio eburneꝰ ſiue iouis optimi maximique
ſceptrum: facies præter hæc minio illita coloris inſtar ætherei: ut
que Iouis ſimulacri faciem diebus feſtis minio illiri ſolitam: maxi
mi non ſolum ſed ſacri auctores teſtantur ſic triumphantium cor-
pora ſicque Camillum hac religione triumphaſſe: Bulla etiam ut
prætextatorum puerorum ita & triumphantium erat inſigne a pe-
ctore cordetenus dependens cordiſque figuram habens & ea intra
ſe remedia quæ aduerſus liuoris ſtimulos & inuidiæ morſus arbi-
trarentur maxime profutura: hancque ideo cordetenus geſtaſſe tri
umphantes cõſtat ut intuẽtes eam ita denique ſe hominum appella
tione dignos putarent ſi ea corporis parte cæteros antecellerent: ſic
que proinde bulla a græco ſermone dicta: qui conſilium latine dici
tur: uel ꝙ eam partem corporis bulla contingat in qua naturale ma
net conſilium: homines quoque ſe eſſe in illo ſublimiſſimo curru

triumphantes ādmonebātur a tergo: ſuggerebātur .n. Reſpice poſt
te hoīem te memento & utiq; hoc maxime gaudebant tāta ſe gloria
coruſcare ut illis admonitio ſuæ conditionis eſſet opportuna: cum
enī corona ſuſtineretur a tergo ānuluſq; digito ferreꝯeſſet æque for
tuna triūphantis & ſui coronā retinentis annotabatur: indui porro
ſolenni geſtamine ac cultu triūphantes ius erat & quē ſingulis uſur
pare fas nō eſſet. Ex uirtute nāque petita non omnibus eadē uestis
ipſa & materia & colore & forma plurimū differebat: purpuræ uſū
ſemper Romæ fuiſſe uideo: ſed Romulo in trabea: Tullus Hoſtili
us hetruſcis deuictis e regibus primꝰ uſus inuenitur toga prætexta
& latiore clauo Tarquinium Priſcum deinde tunica aurea trium-
phaſſe uerius docet: hanc palmatā auctores uocant: uel ꝙ ueſtis ea
ſit quam qui palmam meruerunt uterentur: uel ꝙ palmæ in ea exp̃
ſſe uiderentur: palmæ enim arborē non ab re inter uictoriæ & triū
phantium inſignia cōnumerari teſtis eſt Ariſtoteles. vi. ꝓbleuma-
tum & Plut. in. viii. Simp. Si enim ſuper huiuſcæ arboris lignū ma
gna ſupimponas pondera ac tā grauiter urgeas onereſque ut one-
ris magnitudo ſuſtineri nō queat non cedit palma deorſum nec in
terra flectitur ſed aduerſus pōdus reſurgit & ſurſum nititur recur
uaturq; : ꝓpterea inquit Plutarchus in certaminibꝰ: Palma ſignum
placet eſſe uictoriæ & quoniam ingenuū huiuſmodi lignum eſt et
urgentibus opp̃mentibuſq; non cedat: hinc palmaꝝ ramos trium-
phantes geſtaſſe ꝓditum eſt. Ex lauro etiam coronam portari mos
inoleuit et ramum manu teneri: non quia ut quidam perhibent in
ter armatos hoſtes quietis indicium romanis præcipuæ leticiæ ui-
ctoriarumque nuntia fuiſſet nec quia perpetuo uireat nec quia pa
cifera nec quia ī gremio iouis optimi maximique deponeretur quo
tiens lætitiam noua uictoria attuliſſet: præferenda enī utroque olea
ſed quia ſpectatiſſima in monte parnaſo ideoque & grata Apollini
aſſuetis eo dona mittere iam & regibus & Romanis teſte. L. Bruto
fortaſſis etiam in argumentum quis ibi libertatem publicam is me-
ruiſſet lauriferam tellurē illam oſculatus ex reſpōſo: & quia manu
ſatarum receptarum in domos fulmine ſola non iacitur ob has cau
ſas equidem crediderim honorem habitum in triumphis potius q̃
quia ſuffimentum ſit cædis hoſtium & purgatio ut tradit Maſuri-
us. Fuerunt & arboris huius circa Auguſtum euenta digna memo
ratu ob quæ etiam in triumphis uſurpatum arbitror. Nanq; Liuiae

Druſillæ quæ poſteā Auguſta matrimonii nomen accepit ac ſedēti gallinam cōſpicui candoris aquila ex alto obiecit:illeſam intrepide miranti acceſſit miraculum:quoniā teneret roſtro laureum ramū Baccis ſuis honuſtum aſſeruari Hanc alitem et ſobolem iuſſere auruſpices ramumq; ſeri ac rite cuſtodiri Quod et factum in uilla Cæſarꝝ fluuio Tyberi impoſita iuxta nouū lapidem uia Flāminia quæ ob id uocatur ad gallinas cādidas mireq; Syluæ ꝓuenit ex ea triumphans poſtea Cæſar laurum in manu tenuit coronamque capite geſſit ac deinde imperatores cuncti tradituſque mos eſt ramos quos tenuerint ſerendi durabantque ſyluæ nominibus ſuis diſcretæ.

¶ Romanorum mores in triumphis ¶ Ca.VI.

IPſum autem triumphantium morem proſequemur Romanū in his ordinē exprimētes: Die itaq; quo futura erat pōpa po.ro.multitudo uiſendi ſtudio ad ſpectaculum triumphi effuſa confluebat omnis pulcherrimis et nitidis ut quibat quiſque ueſtibus ornatus:nemoque ex multitudine tota ciuium domi remanebat:ſed ſinguli nocteque triumphi diem praeceſſura erat:loca præueniebant in equeſtribus theatris quos Circos appellant:in lociſque circa forum ad hoc ipſum ligno exædificatis:in tēplis:in porticibus:in uiis patentibus & publicis: in feneſtris ac domorum tectis & in aliis quibuſcunque urbis partibus per quas tranſitus erat ſeſe ad ſpectandum comparabant imperatori neceſſario tranſitu praetermiſſo:inſtratoque paſſim floribus ſertiſque odoriferis uerbenis ac herbis aliis ſuauitatem odoris affatim redolentibꝰ Multitudo deinde miniſtrorum haſtilia manibus geſtantium ex medio confluentem:Dimouebat turbam & uias puras apertaſque praeſtabant.Pars uero militaris ante lucem per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur & iuxta Iſidis templum : ibi enim principes illa nocte quieſcebant conſtituebatur: ubi uero illuceſcebatur aurato ſublimiſſimoq; curru inuecti ut conſpici poſſent eburnea curruliq; ſella in maieſtate ſedentes: purpuram auro contextam induti & Lauri ramum dextra gerentes ferebant : hos peditatus omnis ſub ſignis ac tribunis anteibat : Ferebantur poſt haec hoſtium ſpolia:coronæ aureæ:dona ſotiarum ciuitatum tranſlatae Tubarum deinde clangor ſequebatur ac obſidum captiuorumque

nobilitas oĩs uultũ & amictu ſubtriſti & qui hoſtium dux̃ fuiſſet ſi captus aderat captiuis poſterior oĩbus cathenis uinctus ante currũ ducebatur quadrigã equi. pulcherrimi niueique ac phalerati q̃ttuor trahebant: poſt uero captiui qui per ꝓuintiam uenerant uniuerſi raſis capitibus ob deterſam ſeruitutẽ uel pileo capiti ĩpoſito: q̧ donatæ libertatis ſignum erat currum triumphantis ſequebantur: hũc etiam milites & equites currum ĩperatoꝝ ſecundum legiões cohortes & manipulos lauro manibus ſequentes: partim carmina patria ſalibus permixta: & iocis partim triumphantium laudes cantantes: ad urbis ambulationes tranſibant ubi ſenatus & oẽs ordines obuiã effuſi eoꝝ præſtolabantur aduentum: qui erat fiebatque nõ niſi per portam ſiue uiam triumphalẽ iuxta uaticanum: quæ ab eo ꝙ per illam ſemper triumphoꝝ pompa ducebatur nomẽ accepit: ibi uotis prius diis ſolutis cibum capiebant & magnificis ac triũphalibus ueſtibus amicti diis ad portam collocatis cæſa hoſtia inter ſpectacula tranſeuntes triumphum ducebant ut multitudini facilior præberet aſpectus ꝑ merito aũt narrari multitudo illoꝝ ſpectaculoꝝ & magnificentia non poteſt: in oĩbus quicꝙ cogitauere uel artium uel diuitiaꝝ uel naturæ nouitate: nam pene q̃ cum hominibus qui uſquã ſunt fortunatis: aliis alia mirabilia magis atque magnifica quaeſita ſunt. Etenim argenti auricꝙ facti & infecti atque ſignati nec nõ eboris ac gemmaꝝ clariſſimarum etiam rariſſimi generis ueſtium infinita multitudo ſequebatur: crateras alii & phialas caliceſque ornatiſſimos & ingentis & alii uaſa permulta ex auro & gẽmis eximiae artis & magni ponderis: torques deinde & montes aureos cum ceruis & leonibus & pomis omnis generis circundati certo ordine deferebant: ferebant ſimulacrorum ſigilla: deoſque quos illi habebãt & magnitudine mirabili & arte non defunctione facta: ſigna deinde ænea marmoreaque tabulæ & coloſi uehiculis portabantur: Ad hæc tela et cætera hoſtium ſpolia: cathapultæ baliſtæ tormenta quæque & arma porro ornatiſſima atque pulcherrima ſplendentia ære & ferro abſterſo atque ita diſpoſito ut caſu maxime cecidiſſe uiderentur: galeæ ſcuta thoraces ocreæ pelthæ geſa coriti equorum fræna & enſes ſtricti per haec iacentes & ſariſſae infixae ita ut nec uictorum quidem abſque metu aſpectus eſſet. Maxime autem ſtupor erat machinarum quae portabantur: pro cuius magnitudine timendum uiribus portantium occurrentes putabant. Ferebantur

in triumpho ſigna militaria urbes & oppidoꝝ ſimulacra : quin etiā
equoꝝ captorum greges & animalium diuerſa genera elephantoꝝ
& leonum producebantur propriis ornamentis induta : ducebātur
& boues poſt auratis cornibus uitis ornati & ſertis:ducebāt eos ado
leſcentes ſuccincti ad immolandum & pueri aureas & argenteas pa
teras ſacrificii gratia deferebant:atqꝫ hæc eadem deniqꝫ præ multitu
dine rerum & copia ſi non una die tranſuehi poterant: in alterā nō
nunquā tranſuehebātur:atque alteram belli poſt hæc facies præfer
re uidebatur:ex ludis eratque cernere uaſtari fortiſſimas terras: in
terfici acies hoſtiū:alios cædi:alios fugere:alios captiuos duci: mu-
roſque excellentes magnitudine machinis dirui:caſtella excindi:ci
uitates populoſas diſturbari:exercitum intra muros fūdi:cædiſque
omnia loca plena & eorum qui manu reſiſtere non poterant preces
ignemque templis immiſſum:ædiumque ſuper dominos ſnbuerſi
onem:Ars autem & operum magnitudo neſcientibus adhuc illa fi
eri tanquā uera præſentibus oſtendebant:in Pōto etiam dicēte Na-
ſone:Oppida turritis cingantur eburnea muris Fictaque res uero
more putetur agi.Huius autem pōpæ finis iouis Capitolini tēplum
erat ubi poſtq̄ eo peruentum erat more uetere uictores operieban
tur donec mortē ducis hoſtium quiſpiam nuntiaret.Nam hoſtium
rex dux ue qui fuiſſent aut publicæ cuſtodiæ ꝑpetuo damnabatur:
aut traductus laqueo ue circundatus per publicum ad necē traheba
tur.Poſtq̄ igitur eum finem uitæ habere nuntiabatur omniumque
fauor ſecutus erat uotis ſecundo celebratis peractiſque ſolenniter
in palatium recedebant:& alios quidē epulis excipientes cōſules de
more inuitari faciebant ut cœnæ adeſſent:deinde rogari quo minꝰ
uenirent ne celebritatis illiꝰdiei maiore quiſpiam imperio fructum
ſiue locum ſibi præoccuparet.Aliis autem omnibus domi conuiui
orum inſtructi erant apparatus:ſicque omnium plauſu ultra oēm
conſuetum honorandi modum hnnc fauſtum & fœlicem diem ob
rem pu.auctam imperiumque populi ro.ꝓpagatum & maloꝝ ciui
lium finem urbs romana celebrabat.

¶ De Coronis leges ¶ Ca.VII.

INtereſt coronarum quoque maieſtatē ſpeciali conſideratio-
ne metiri utpote quibus ingens dignitas inſit & ingentiſſi-
mum ad fortitudinem calcar. Morem nanque hunc a uete-
ribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit:

Quod imperator re bene fauſte ac fœliciter geſtā tribunal aſcēde,
ret contioneque aduocaret milites ut operam quam nauaſſet quiſ,
que laudaret uirtutis quoque ad teſtimonium ut eſſet fauoris quali
tas de re pu,bene meritos corona donaret utque ab ipſis ꝓpemodū
incunabulis ordiar: tenuiores in uſu antiqui habebant ſtrophios
appellantes unde nata & ſtrophiola quin etiam uocabulum ipſū tan
dē cōmunicatum eſt inter ſacra & bellicos honores coronis ſibi no
men ſuum uindicantibus:Quom uero e floribus fierent ſerta a ſe
rendo ſeruiæ appellatæ ſunt ſuaria eadē ob ſimilitudinē Suarii cuiꝰ
dam negotiatoris cognoīata:quod apud græcos quoque non adeo
antiqtus placuit:arboꝝ.n.ramis coronari in ſacris certaminibꝰmos
erat p̄mum in caſtriſque romanis aliquādiu obſeruatꝰ:ſic Romulꝰ
frondea coronauit:Hoſtilium Tulli Hoſtilii regis auū ꝙ fidenas
p̄mus irrupiſſet:ſic Publiꝰ Decium patrē tribunum militum fron,
dea donauit exercitus ab eo īperatore Cornelio Coſſo conſ. Sam,
nitum bellum ſeruatꝰ poſtea uariari cœptum mixtura uerſicoloris
floꝝq; inuicē odores coloreſq; accreſſere Nec īpromiſcuū quorum
cūq; uſum ſed ingenti ſeueritate admiſſi:hoꝝ enim licentiæ exēplū
apud maiores nō eſt aliud q̄ in filia Diui Auguſti cuiꝰ luxuria no
ctibus coronatum Marſiam litteræ illius indicant Florum quidem
populus romanus honorē Scipioni tantum adhibuit. P.enim Mu
tianus quom demptā Martiæ coronam e floribus capiti ſuo īpoſui,
ſſet atq; ob id duci eū in uincula trib.ple.iuſſiſſet appellauit Tribu
nos pleb,nec interceſſere.L.etiā Fuluius argentarius in bello Car,
thaginenſi ſecundo cum corona roſacea interdiu in foro proſpectꝰ
eſſet auctoritate ſenatus in carcerē adductus non ante finem belli
emiſſus eſt:ſic coronis eiuſmodi receptis paulo mox ſubiere quae
uocantur ægyptiæ ac deinde hybernæ cū terra flores negat ramēto
e cornibus tincto:ac eius quæ ab homero ſtephane dicta paulatim
Romæ ſubrepſit:a Lucillo appellatio Corollæ inter initia ꝓpter gra
cilitatem nominatæ mox & corolariæ poſtquam maxime e lamina
aurea tenui & ea inaurata aut inargentata dabatur coronandi aūt
morem gentilium primo deorum fuiſſe conſtat:feruntq; alii Dio,
nyſium auctore Diodoro ſi quando ex potu bibentis caput agitare
tur Mitra id illigare unde & mitrophoros dictus eſt: regeſque de,
inde pro mitra caput diademate uinciri ſolitos:ſicque proinde pri,
mum omnium Liberꝝ patrem impoſuiſſe capiti ſuo quom ex indis

triũphaſſet ex hedera alii Saturnum ut ferecides ante oẽs coronatũ
referunt Iouẽ nonnulli quoque poſt deuictos Titanas hoc mune-
re præ cæteris honoratum Romulo inſuper qui aruoꝵ ſacerdotes ĩ
primis inſtituerat:ſeque duodecimũ fratrẽ inter ipſos appellauerat
Spicea corona quæ uitta alba colligaretur in ſacerdotio ꝑ religioſi-
ſſimo inſigni data:quæ ꝑ̇ma apud romanos corona fuit honoſque
his nõ niſi uita finitur poſtea uero q̃ deoꝵ honori cœpere uictimis
ſimul coronatis ſacris deinde certaminibus uſurpatæ ſunt:Corona
re nãq; apio uictores ſacri certaminis Nemeæ honos maximus ha
bebatur in Achia ſicut Ambroſia quæ a quibuſdam botris uocatur
ab aliis Arthemiſia coronãtur illa cappadoces:nec his uictores do
nari tantum ſed patriam quoque coronari ꝓnuntiabant:inde natũ
ut triũphaturis cõferentur in templis dianæ:mox ut ludis darentur
quæ donaticæ dictæ ſunt q̃ his uictores in ludis donabantur nec ali
ter minoribꝰ triũphis ouantes athenas uictores quoque ſolum ſed
uirtute præſtantes ciues ꝑ̇mum oleæ uſum introduxiſſe clariſſimũ
Periclis caput ambiendo:græcos autẽ oleaſtro olympiæ unde Her
cules nunc oleaſtri nunc populi:nunc apii fronde redimitũ caput p̃
ferebat:nunc athenienſes quidẽ ſoli & græcoꝵ plurimi coronæ ole
aginæ: Cæteꝵ romanæ quoq; maieſtatis honorẽ magnum præbuit
turmas equitum coronãdo.Hæc corona apud noſtros nõ peruetu-
ſta ẽ nec priſcis illis tẽporibus:ſed.Q.Fabii Rutiliani tẽporibꝰ col
lata:hic enim primus inſtituit uti equites romani idibus quintilibꝰ
ab æde honoris equis inſidentes in capitolium tranſirent: oleæ ſer-
tis de more redimiti : inde poſtea increbuit ut eo genere frõdis co
ronentur in equeſtri ordine admittendi:quaſi tunc primum trãſue
hebãtur ad eam dignitatem additi:hac & corona non qui praeliis in
terfuiſſent:ſed qui triumphum procuraſſent decorari ſolitos legi-
mus.Cur autem ex olea fuerit ea corona q̃ ex alio fronde non faci
le dixerim:nec apud alios ſcriptores quom curioſe legiſſem quæ-
ſiſſe memini me &ſi minus ignorem ad diuerſas ſignificationes
ac potius ineptias quãſdam & deliramenta pertrahi poſſe.Sed quõ
hanc apud gentem unam terrarum urbiumque principem plura
ſint coronarum genera quã cunctis quæ magno interuallo magnã
que differentia fuere:ut Aureæ uallares:murales roſtratæ:ciuicæ ꝑ
fecto corona quidem nulla fuit graminea nobilior: hanc ſtatuit in
triumphis Senatus cura belli ſolutus & otioſus populus nunquã in

deſperatione ſuprema nulli contingere nec niſi ab uniuerſo exerci
tu ſeruato decerni coronas cæteras īperatores dedere hanc ſolā mi
les imperatori:eadē uocatur obſidionalis ꝙ hi qui obſidione libera
ti ſint ei dant duci qui liberauit huic ſūmus honos ſūmaque gloria
nā ſi ciuicæ honos uno aliquo uel humillimo ciue ſeruatur præcla-
rus ſacerqꝫ habetur.Q uid tandē exiſtimari debet uniꝰ uirtute ſer
uatus uniuerſus exercitus donabatur hæc uiridi e gramine decer-
pto:inde ubi obſeſſos ſeruaſſet:Aliquis nanque ſummū apud anti
quos ſignū uictoriæ erat:herbam porrigere uictos hoc eſt terra &
altrice humo & humanitate cedere: qui mos diu ualuit apud ger-
manos:herbam enim ueteres palmam uel uictoriam dici uoluerūt
quod Actius in meleagro plane oſtendit:Gaudent inquit:currunt
celebrant:herbā conferunt:donant:tenent pro ſe:quiſqꝫ cum coro-
na claꝝ conſtat caput:proinde quom herbā do inquit Plautꝰ ſigni
ficat uictum me fateor quod eſt antiquæ & paſtoralis uitæ iudiciū.
nam qui prato curſu aut uiribus contendebant homines quom ſu-
perati erant ex eo ſolo in quo certamen erat decerptam herbā ad-
uerſario tradebant.Hac corona donatus eſt.L. Siccius dentatus ſe
mel quom ciuicas quattuordecim meruiſſet.Q uidam etiā hac co-
rona imperatores & ſæpius donati ſunt ueluti Decius una tribunꝰ
mili.ab exercitu:altera ab his qui in præſidio obſeſſi fuerant:quan
ta eſſet honoris huiꝰ auctoritas confeſſus eſt religione:ſi quidē do
natus bouem album īmolauit Marti & centum fuluos qui ei uirtu-
tis cauſa donati fuerant ſimul ab obſeſſis præter hos contigit coro-
næ eius honor.M.Calfurnio Flamine trib.militum in Sicilia centu
rioni uero uni per id tempus Treio acinati Cymbrico bello ſcripſit
& Sylla dictator ab exercitu ſe quaqꝫ donatum apud Nollam lega-
tum bello marſico:idqꝫ etiam in uilla Tuſculana quæ fuit poſtea Ci
ceronis pinxit:Q uod ſi uerum eſt hoc execrabiliorem eum dixe
rim quandoquidē eam ꝓſcriptione ſua ipſe detrahit: Tanto pauci
oribus ciuium ſeruatis q̃ poſtea ſeptē milibus trucidatis & occiſis:
hæc corona Sertorio ceſſit & Fabio illi Hannibale pulſu: Aemilia-
num quoqꝫ Scipionē hac ipſa obſidionali corona donatū ī Aphri-
ca Manilio conſule cohortibus ſeruatis:totidem adqꝫ ſeruādas eas
eductis.M.Varro meminit:ipſum quoqꝫ Auguſtum idibus ſeptē
bribus a ſenatu obſidionali etiam donatum memoriæ proditum ē:
& quanquā ea cōſuetudo ſicut & pleraqꝫ alia maiorum noſtrorum

delata eſt:hac tamen corona noſtris tēporibus Sigiſmunde populo
nea expeditione uno oīum ore donata eſt:præcellens animi magni
tudo tui:ab uniuerſo nāq; & unanimi primū hetruſcorum exercitu
abſte ſeruato:ab his deinde qui obſidebātur a ſenatu porro florenti
noq; populo:a tota hetruria:ab oī deniq; italia:ab exercitu & popu-
lo barbaro per te liberata:q̄ claritate nihil ꝓfecto humanis in rebuſ
ſublimiꝰ duco:Quom Tarracō rege maximo Siciliæ citra & ultra
Pharū Valentiæ Hieruſalē Vngariæ Maioricarūq; Sardiniæ Cor
ſicæ Comite Barchinone duce Athenarū & Neopatriæ ac etiā comi
te Roſilenis & Ceritaniæ per te ex hetruria pulſo:Iam iā plures ſuiſ
q̄ extremæ expeditiōis illiꝰ muros aſcenderant militibꝰ murales co
ronæ decernerentur:tā parua manu tantis periculis te illi obiiciēdo
remq; oēm hetruſcā labantē iam ac pene ꝓlapſam reſtituendo:ful-
minis inſtar eiꝰ caſtra peruaſeris:ad cuius reſtituētis redeuntiſque
exercitus ſpeciem atq; pompam effuſa oīs īcolarum & oppidorum
multitudo obuiā ꝓceſſit & uniuerſi quidē milites tuos tantumque te
unum īter tot tribunos & clariſſimos eorum duces Sigiſmundum
admirabantur:in te oculos uniuerſa fluentiæ ciuitas:in te oīum ora
pendebant : teq; tanq̄ diuum hominē cælitus miſſum ut ipſam ui-
ctoriam contuebantur:laudabantq; te ſinguli ꝓ eorum patriæ tutelā
nec minus admirabantur tantum in te uno ꝑncipe fuiſſe momenti
ut antiquiſſimæ ditionis libertatiſq; ſuæ pene per regē reſtinctæ: &
rurſum per te receptæ auctor eſſet:& unde ſtetiſſet iam eo ſe uicto
ria tranſferret:fieretque cum eo mira quædam regiæ gloriæ incli-
natio:Adde q; hetruria relicta ex his rebus ſtrenue in ea geſtis tui
nominis gloria increbeſcente Veneti centuriatis comitiis ex ſenatꝰ
conſulto oībus non humanis tantum:uerum etiam diuinis te hono
ribꝰ ꝓſequuntur:te tollunt in eorum tutelā cōtra Franciſcum Sfor
tiam inſubrium agro apparatu maximo maximuſque impenſis eo
rum te gentibus præficiunt:te inquam ſuis primum per eum ex ſu
perioris prælii dimicatione infauſte & infœliciter geſta cōfectis:fu
ſis:fugatis:captiſque q̄ plurimis fugatis terris expoſitiſque prædae
& exponendis in cunctiſque:quae ſiue ingenio ſiue aſtu ſiue loco-
rum praeoccupatione praeuentione hoſtilium uigiliis mora celeri
tate fallaciis circunuentionibus & doliſ conficienda quando & quo
tiēs opus erit aduerſis in rebus & ſecundis in ſubitis improuiſiſque
tanq̄ ꝓfundiſſimum artificē obiiciunt quo res ſuas oēs tueantur &

foueant:neque q̃diu monitis uſi ſũt tuis optatæ in te ſpei defuit euẽ
tus.ſimili enim modo nec aliter ac per hetruriam fama tui galliæ ci
ſalpinae terras peruagante ſumma rerum merito p̃ cæteris in te col
lata:non multo poſt Cremam fortiſſimum oppidũ ac inexpugna-
bile cum uniuerſo exercitu traiiciens: ſata exurens. diruens tecta:
praedas hoĩum pecorũque agens ſingula quaeque & uniuerſa agri
illius populatiõe ſternendo:ſiccatis deinde paludibus: mœnia non
ſolũ quæ nunquã antea cuiuſq̃ ductu uel ĩperio obſidionem paſſa
erat:aliquandiu expugnata uictori tibi paruere. Cæteꝝ alia pluri-
ma loca & ardua quidem & ineunda conatibus tuis ceruicem flexe
re. Quid ꝙ anno ſequenti in hetruriam per. S.C. inter tot clariſſi-
mos duces tertio imperator deſignatus & accitus Ferdinandum re
gis Tarraconẽſiũ filiũ cũ oĩ exercitu regio ad mare uſq; Tyrenũ re
puliſti & Folianum primum præter plurima loca maximum & am
pliſſimum oppidum gentibus regiis occupatum oĩ cõmeatu armo
rumq; genere munitum quom fluẽtini ad priſtinam ſui ditionem
redigere cuperent:atq; id exequendum ualidiſſimo inſtructus ex
ercitu ꝓfectus es obſeſſos per te illius loci homine plurimis uigili-
is & aſſiduis laboribus præliis diurnis & nocturnis dimicationibus
feſſos nõ ſine maximo tui tuoꝝq; diſcrimine atque cæde in poteſta
tem eoꝝ redactos fuiſſe conſtat: Vada deinde maritimũ & uetuſta
nobilitate inclytum oppidum horreumq; q̃ſi belli ad pugnam regiã
in hetruſcos quanquã maxima in mari claſſe ĩmẽſoq; terra uallum
ſpatio portuſque uicinitate inexpugnabili loco ſitum ac tanta ui an
nonæ & armatoꝝ ſelectoꝝ copia refertum : Q uattuor enim milia
erant ut ne ſpes ulla eſſet cuipiã potiũdi loci turribus: mœnibꝰ: ual
lo:foſſa:aggeribus muniti: Hæc tamen uelocitas ſagacitatis tuæ ua-
lentiorẽ armis excogitauit rationẽ:quia præter omnium iudicium
& opionionem interceptum exitio multoꝝ ac fuga demolitione lo-
ci cui deſtinatum fuerat florentinorum imperio adiiceretur: his at
que aliis uirtutibus tuis quom dignitatẽ laudem immortale nomen
& ſempiternam gloriam non ſolum tibi & nobiliſſimæ Malateſtaꝝ
familiæ:ſed toti etiam italiæ cõparaueris:ſummꝰ tibi cedit honos &
gloria:quom tuæ laudes non modo noſtris ſed hetruſcorum:gallo
rum:hybernorum ac reliquarum quæ uſquã ſunt gentium linguis
celebratæ ſint ac futuris ſæculis celebrãdæ. Corona ciuica Ciuicũq;
ciuem ex nece ſeruaſſe cõtigerat ex lege dabatur ilignea quæ ꝑma

ſuit:id aũt arboris eſt genus:frondẽ habens perennẽ:unde Cæcili⁹ aduehunt cũ ilignea corona et chlamyde in noſtram fidem poſtea magis placuit eadẽ ex æſculo Iouis ara uariatumq; & cum quercu ẽ ſiue ꝓpter archadas is præcipue quercui reddatur honos quos glã difigos uocauere diuinũ oraculũ ſolebat:ſiue ꝓpterea ꝙ ea arbor ĩ ter ſylueſtres fructu lõge belliſſima atq; fertiliſſima: ĩter mitigatas autẽ ualidiſſima ab ea.n.cib⁹ & opes multaꝝ gẽtiũ etiam pace gaudentium erant glandes paſtæq; ex ea feræ atq; alites ĩdemagnũ quoque uenatoribus inſtrumentũ uiſcus erat:ſiue ꝙ facilẽ militi fructũ tum otius tum paſſim quercus exhibebat ſiue id conueniens ſeruati ciuis exiſtat premiũ. Quoniam ioui in cuius tutela ſunt ciuitates ſacra quercus ẽ:unde poeta nobilis Claudianus:Mos erat in ueterũ caſtris ut tẽpora quercu Vallaret ualidis fuſum qui uiribus hoſtem Caſuꝝ potuit morti ſubducere ciuem. Sunt ergo ex glandiferis ciuicæ coronæ militum uirtutis inſigne clariſſimũ. Cedunt his murales uallareſq; & aureæ quanquã pretio antecedẽtes ſint:cedunt & roſtratæ quãuis in duob⁹ maxime fuerint celebratæ. M. ſcilicet Varrone epiraticis bellis dante Põpeio magno:item. M. Agrippa tribuente Cæſare e ſiculis quæ & ipſæ pyraticæ fuere ante roſtra nauium tribunali præfixa fori decus erant ueluti po.ro.ipſa corona ĩpoſita uideretur:poſtquã uero tribunitiis ſeditiõibus calcari ac pollui cœperunt:poſtquã ui res ex publico in ꝑuatum magis ſinguliſq; ciuium quæri:ac ſacroſancta oĩa ꝓphana fieri tunc a pedibus eoꝝ ſubiere in capita ciuiũ roſtra dedit hanc Auguſt⁹ coronam Agrippæ: hac & Iulius Cæſar a thermo in expugnatione mitilenarũ donatus eſt: Hui⁹ quoq; honore donari contigit a romano populo latini parentẽ eloquii. M. T. Ciceronẽ. L. Gellio uiro Cenſorio in ſenatu fauente ꝙ huius ampliſſimi oratoris induſtria & eloquentiæ neruis eẽt truculentiſſima Catilinæ coniuratio detecta uindicataq;. Sabinus autẽ Maſſurius libro memorabilium. xi. teſte Gellio Ciuicam hanc coronam ei dari ſolitum dicit qui eodẽ tempore & ciuem ſeruaſſet & hoſtem peremiſſet:atq; eum locum in quo eſſet actum certamẽ obtinuiſſet: Tyberium tamen Cæſarẽ conſultum hoc ne honoris inſigne ſumere quiret:qui ciuem in pugna ſeruaſſet & hoſtes inibi duos de medio ſuſtuliſſet:ueꝝ locum in quo certamen eẽt actum amiſiſſet eumq; locum amoto eo hoſtes potius accepiſſet : reſpondiſſe ait ei:huius coronæ decus & honorem iure negari nõ debere quõ

tām iniquo loco dimicatum eēt ut neqꝫ a quouis fortiſſime pūgnan-
ti ſeruari potuiſſe. Addunt alii præter hæc quæ a Sabino Maſſurio
ad ciuicam coronam ſpectare dicta ſunt conuenire maxime ſenatꝰ
ut eo die fateatur alias teſtes nihil ꝓdeſſe ut ciues fuerint auxilio q̄
uis rege ſeruato decus non dāt: nec creſcit honos idem imperatore
ſeruato: quoniam cōditores in quocūqꝫ ciuem ſummum eſſe uolue
runt accepta licet uti perpetuo ludos ineunti ſemper aſſurgi etiā ab
ſenatu in more eſt ſedendi ius in ꝓximo ſenatu: Vacatio munerū
omniū ipſi patrique & auo paterno. Coronæ triumphales ſunt illæ
quæ imperatori uictori aureæ præferuntur: equidē quis corona ex
auro donatus ſit non inuenio. Quis aūt primū donauerit a. L. Pi-
ſone traditur. A. Poſtumius dictator apud lacum Regillum expu-
natis latinoꝝ caſtris cum cuius maxima opera capta eſſent donauit
ex præda hæc quæ laurea ueteꝝ tēporibus aurea poſtea facta: idqꝫ
auꝝ coronarum uulgo dictum lauream coronā Pindarus atqꝫ Cali
machus memorant Apollinē interfecto dracone induiſſe æſculeā
alii uero lauream. Ouidius: Ne ue operis famam poſſit delere uetu
ſtas Inſtituit ſacros celebri certamine ludos: Phitea perdomitæ ſer-
pentis noīe dictos: Hic iuuenū quicūqꝫ manu pedibus ue rota ue ui
cerat: æſculeæ capiebat frondis honorem: Nondum laurus erat lon
goque decentia crine: Tempora cingebat de qualibet arbore phœ-
bus. Laurea etiam Liber pater inceſſit cinctus quom ex indis triū-
phauit cui hædera etiam ſacrata erat ex qua coronam alii perhibēt
primum omnium capiti ſuo impoſuiſſe Cæſar Auguſtꝰ triumphās
laurum in manu tenuit coronamqꝫ capite geſſit ex lauro: quæ quāq̄
triumphis ꝓprie dicata ſit gratiſſima tamen multis uariiſque ratio
nibus domibus Ianitrix cæſarum Ouidius: Tu ducibus lætis ade-
ris: quom læta triumphos uox canet Et uiſent longas capitolia pom
pas: Poſtibus Auguſtis eadem fidiſſima cuſtos: Ante fores ſtabis
mediamqꝫ tuebere quercum. Alio idē iu loco- Cur tamen appoſita
uelatur ianua lauro: cingit & auguſtas arbor opaca fores: An quia
perpetuos meruit domus iſta triumphos: An quia Leucadio ſemꝑ
amata deo: Ipſa ne qꝫ feſta eſt an qꝫ facit oīa feſta: Quā tribuit ter
ris pacis an iſta nota eſt Vtqꝫ uiret laurus ſemper nec fronde cadu-
ca carpitur æternum ſic habet ille decus: Cauſa ſuperpoſitæ ſcripto
teſtante coronæ ſeruatos ciues indicat huius ope: Hæc denique ut
cæſarum pontificumque: ſic poetarum quoque domos exornabat

& tempora quibus coronandis apud ueteres obſeruatū legimus cōſueuiſſe græcos ſingulis luſtris triplex certamen celebrare: muſicū gymnicum:equeſtre:quæ Nero Claudius Romam primus omniū inuexit:neronianaꝗ a nomine ſuo appellauit:poſtea & Domitianꝰ eum ſecutus celebrauit:ut igitur athletaꝝ ſic cōmunium ſcriptorū & maxime poetaꝝ uictoribus præmia & honores conſtituebantur: deligebanturꝗ ex omni numero litteratoꝝ doctiſſimi aliquot ut eorum iudicio qui carminibus decertaturi præ cæteris laudarētur:coronis & honoribus meritis inſtar militum inter ſe pugnantium illuſtrarentur. Nec id quidem ab re eadem enim utriuſꝗ ꝓpemodum gloriam idē utriꝰꝗ pene honos debetur & his qui geſſerunt & his qui reꝝ geſtaꝝ & litteraꝝ & ingenii ſui monumentis poſteris demādando īmortalitatem ſint nominis aſſecuti:lOualis corona bellicis etiam ſe rebus inſerit:leniter tamen & ſine cruore deditione hoſtiū e ueſtigio ſubſecuta huic lenitati maxime cōuenire Veneris uictricis frondem prodiderunt:quod non Martius ſed quaſi uenereꝰ ꝗdem triumphus foret:eam coronam non in curru nec circum clangentibus tubis ad pedes patritiis in calceis modulantibꝰ tibiis quiſꝗ geſtabat ducendo peanis cantu pompā:tibia enim pacis ē ueneriſꝗ arbuſcula myrtus:quæ uim maxime bellumꝗ peroſa eſt: hac frondē myrthea triumphans de ſabinis poſtumius libertus in cōſulatu qui primus omnium ouans urbem ingreſſus eſt:coronatus īceſſit: optabilemque arborē fecit:hæc omnium poſtea ouantium corona fuit:uno excepto. M. Craſſo qui cum bello fugitiuoꝝ cōfecto ouās rediret ſenatus con. facto per gratiam Myrthum paruifaciēs lauro coronatus inuectus eſt:maximus auctor eſt curru quoque triumphantes myrthea corona uſos. L. piſo tradit: papyrium Naſonem qui primus in monte Albano triumphauit de Corſis:myrtho coronatum ludos circenſes ſpectare ſolitum auus maternus aphricani ſequentis hic fuit. M. Valerius duabus coronis utebatur laurea & myrthea qui & hoc nouerat. Corona muralis eſt quæ donatur ab imperatore ei qui primus murum ſubiit inque oppidum hoſtium per uim aſcendit:iccirco ut inquit Liuius:præcipuum muralis coronæ decus eius eſſe qui primus murum aſcendiſſet. T. autem Romilius primus omnium eques hanc accepiſſe coronam dicitur hac quoꝗ. Q. Trebellius & Sextus Digitius pariter in murum aſcendentes uirtutis cauſa ambo a Scipiōe donati ſunt. Caſtrenſis corōa

ea eſt qua qui primũs hoſtium caſtra pugnãdo uallo introiiſſet donabatur & cui inſigne erat ex auro uallum. Corona naualis eſt quæ ſolet donari maritima pugna qui ui primum in hoſtium nauem armatus tranſilierit: at qui hãc & muralẽ & uallarem ex auro fere donari conſueuiſſet longum eſſet & operoſum nimis externa domeſticaque oratione cõplecti: quis quamque prius ĩuenerit quis ue primus acceperit: innumeræ enim ſunt & pene infinitæ ac multiplices de his libri a diuerſis auctoribus conſcripti. In uniuerſum autẽ de his coronis apud græcos quidem priuatim ſcripſere: Mneſteus atq; Calimachus medici & Theophraſtus ex noſtris autẽ ĩſcripſere aliqui libros: flores uero ꝓſecutus ẽ nemo quem equidem inueniam: deoꝝ autem gentilium coronas perſtrinxit li. de ipſo edito comentator Claudius Saturnius in quo ita exarauit cauſas & origines ſpecies & ſolennitates ut nulla gratia floris: nulla lætitia frondis: nullus ceſpes: aut palmes ſit qui non alicuius capiti inueniatur conſecratus Et hæc de coronis hactenus dicta ſint

¶ Priuatorum honores ¶ Ca. VIII.

ALia ſubeunt in præſentiaꝝ bellicæ uirtutis inſignia quae imperatores certe ſoli non uſurpabant: ueꝝ his potius cõmunicabant: quibus certaminum labores participarent: nõ enim ab re dauid in militẽ ſuum poſuit inquit cruorem prælii in baltheo qui erat circa lumbos eius & in calciamento quod erat ĩ pedibus eius niſi quia & in habitu ipſo priuatorum quædam inſignia uirtutum ſunt: eſt enim baltheus nõ tantum quo cingimur ſed etiã a quo arma dependent & ſigna legiõis ex ſumma internoſci poſſũt Romanos etiam auxilia externoſq; torquibus aureis donaſſe ciues non niſi argenteis conſtat: idemq; armillas dedere quas non haberent externi: donabãtur ob uirtutẽ phaleris quoq; & haſtis antiqui L. enim Sicius Dentatus qui trib. mil. fuit duo de uiginti phaleris & haſtis. c. lx. eoque amplius donatus eſt: armoꝝ nãque & imperii ſũma erat haſta quam ob cauſam uiri ea fortes donabãtur: & captiui ſub ea ueniebant: ſicque tempore regum romanorum ipſi reges ꝓ diademate haſtas habebant quas græci ſceptra dixere: nam ab origine rerum ꝓ diis ĩmortalibus ueteres haſtas coluere: ob cuius religionis memoriam poſtea ſimulacris haſtæ addebantur: nec phaleris ſolum & haſtis ob uirtutis merita ueteres conſtat eſſe donatos

ſed et bullis: Tarquinio enim Priſco omnium p̄mo filium quom
prætextæ annis occidiſſet hoſtē bulla aurea donatum legimus: ūde
bullæ uſus poſtea ſucceſſit adeo ut eorum qui equo meruiſſet inſi
gne id haberēt: quo & nobilium quoꝙ filii a plebeis ſecernerentur
Erat & exteris gentibus & noſtris hominibus auctoritatis & amplæ
dignitatis ornatus annulus aureus: cuius fabulæ primordium aru-
ſpices ex Aſia tradidere uinculorum potius interpretatione fatali q̃
geſtaminis: de Prometheo nanque fabuloſum reor ꝙ illi annulum
primum & ferreum dederit antiquitas Midæ autem annulum quo
circūacto habentem nemo cerneret quāquā fieri id quidem poſſit
ut inquit Cicero. Quis non etiam alienum a uero magis abhorren
tem quoque dixerit: fama eſt etiam Pyrrho regi qui bellum aduer
ſus romanos geſſit Achatem fuiſſe lapidem nō fabuloſum ſed pre
tioſiſſimum in quo quidem rerum diuerſarum: iumentorum: flu-
minum: nemorum: uolucrum: ferarumque nulla penitus manu ar
tificis ſed naturæ ſpectarētur imagines: non impreſſis ſed ingentis
figuris tam ſparſis tamꝙ nexis inuicem notis ut tot imaginum in tā
paruo ſpatio unaquæꝙ ſuis digno diſcerneretur inſignibꝰ Eſt etiam
Policratis annuli fama uetuſtior cuius ſardonix ille indelitiis habi-
tus abiectus in mare capto relatus eſt piſce ipſo circiter. cc. xxx. an
no urbis noſtræ interfecto & quanquam iliacis temporibus nullos
fuiſſe annulos apud Homerum legimus: tum & codicillos epiſtola
rum gratia inuſitatos nodi non annuli nota colligatos fuiſſe nō du
bium ſit: Apud Garthaginenſes tamen ferunt annulorum ornatū
accipi ſolere pro numero expeditionum in quibus militaſſent La-
cedæmonii ferreis uſi ferūtur. Apud romanos equeſtris ordinis an
nulos quondam fuit ornatus: equites a plebe ſecernēs: nec ſimul cū
equeſtri ſenatorioꝙ ordine cæpit: uerum aliq̃diu poſt annulos ha-
buiſſe aureos eos manifeſtum eſt: ſi quidem his tantum qui legati
ad exteras gentes ituri eſſent aurei publice donabantur: quibꝰ quō
intra domos ferreos geſtarent in publico tantum uterentur. Credo
quoniam ita exterorum ornatiſſimi intelligebantur neque aliis uti
mos fuit q̃ qui ex ea cauſa publica accepiſſent uulgoque ſic trium-
phabant & cū corona hetruſca aurea ſuſtineretur a tergo: annulus
tamen in digito ferreus erat: Sic triūphauit. C. Marius de Iugurtha
Aurum tertio conſulatu ſumpſiſſe traditur: ſicque Romæ quidē
non fuit auꝝ niſi admodum exiguum longo tempore certe a Gallis

căpta urbe ut pax̄ emeretur non plus q̃ pondo.M.ſolŭere potuere.
Secundo etiam punico bello annuloꝝ perq̃ rarus erat uſus:nā quō
ad cannenſis maximæ cladis pompam Hannibalis iuſſu in ueſtibu
lo curiæ annulos aureos effuſos cōſtet eoꝝ tantus aceruꝰ fuit ut me
tientibus dimidiū ſuper tres modios:quidam aūt tres quidam duoſ
integros Carthaginem miſſos aſſerant quanquā fama tenuit ut Li-
uio placet quæ ꝓprior uera eſt haud plus fuiſſe modio: adiecitqꝫ de
inde uerbis quo maioris cladis iudicium eſſet neminem niſi equi-
tem aut eoꝝ ipſoꝝ primores id geſſiſſe inſigne:Multi etiam equitū
& qui prætura functi ſint e numero inferreo cenſuerūt annulorum
huiuſmodi aureoꝝ uſū ſpernati ut Manilius.L.Suffidius Calphur
niuſqꝫ & aliiqꝫ plerique fortiſſimi romanoꝝ tanquā ꝓbroſum muli
ebre & nota dignum id eſſet:unde adhuc illud Gracchi in Neuiū
celebre memoratur.Conſiderate inquit Quirites ſiniſtram eiꝰ en
cuius auctoritatem ſequimini qui ꝓpter mulieꝝ cupiditatem ut mu
lier eſt ornatus qui primus itaqꝫ annulum īſtituit non ab re leuis ma
nilius atque latentibus induit quaſi non ſecurus dextræ fuerit oſten
tandæ.Craſſus interpretator maximus ī ſenectute duos habuit an
nulos cauſam præferens quia pecunia ei īmenſa creuiſſet utque ſe-
ueritatis illius priſcæ non nullius annuli omnino nulli ſic præcipuis
etiam uiris quibuſdam laſciuiente tunc ætate gemmati ſculptiqꝫ fue
re Ad id auiditatis ſtudium ꝓgreſſus eſt Sylla ut annuli gēmæ in-
ſculptam eius rei geſtæ circūferret imaginē eaque cōtinue uteretur
Erat autē ſculptura Bocchus is ſuperioris mauritaniæ rex erat qui
uiuū Iugurtham geneꝝ traderet Syllæ qui manibus ſuſciperet qđ
inter Syllam & Marium inſanabilis eiꝰ diſcordiæ cauſa fuit:quæ ſe
re rē romanam euertit quom multi qui inuidia in Marium flagra-
rent id fuiſſe opus ſyllæ īuulgarent:Pōpeii quoque annulum gem
mā legimus habuiſſe enſiferi leonis cælaturam habentē:ueꝝ etiam
non ornatus tantum ſed ſignandi cauſa annulū geſtare moris erat:
unde neqꝫ plures q̃ unum neqꝫ ſingulis niſi liberis quos ſolos fides
decerneret:quæ ſculptura aſſeruabatur habere licebat ideo geſtan
di huius annuli ius famulis nō erat:Anulos etiam quidam mortis
gratia in ceranneis & hyacinthis & ſmaragdis aliiſque gemmis ſub
quibus uenena includebātur parauere.Sic Demoſthenes belli dux
& ſummus oratorum græcie:ſic Pœnorum dux Hannibal: ſic He
liogabalus ut hauſto q̄uod ſub gēma annuli habebant ueneno quō

opus eſſet hoc eſt ſi quando uis aliqua urgeret ilico aſſumerentur:
aureorum itaque annulorum uſus equites ut diximus a plebe ſecer
nebat quom eos qui equites nõ eſſent ferreos habere mos eſſet nec
aliud ꝗcquã pacis tempore: nam in prælis auro ꝗdam arma deco-
rare mos etiam fuit præſertim apud gallos de ꝗbus non ab re extat
adhuc homericũ illud: Aurea cæſareis ollis atq; aurea ueſtis Virga
tis lucent ſagulis tũ lactea colla auro innectuntur. Simili modo Ale
xandri quoq; regis exercitꝰ Argiraſpides nõnullos ob arma argẽ
tea appellatos legimꝰ ſicut noſtri tẽporis duces eꝗteſq; lophos hñt
& galeas ac lacernas auro plurimo argentoq; redimitas.

¶ Merita uictorꝝ ac triumphantiũ cognominibus ſiue præno
minibus celebrata ¶ Ca. IX.

SEd præter dictarũ cumulum rerũ cognomina ſiue præ-
nomina etiam his q meruiſſent ex rebus clariſſime ge-
ſtis ad nominis diuturnitatem addebantur ueluti Romu
lo a uirtute hoc eſt robore dicto quẽ Quirinũ ueteres cognomina
uere tanquã id cognomẽ Martiũ quippiam & bellicoſum præ ſe fe-
ret: ueteres enĩ lanceam Quirini uocauere ſolitos legimꝰ eã quoq;
in regia poſitam Martẽ appellare: lancea quoq; donari cõſueuiſſe
illos qui in bellis q̃ acriter ſtrenueq; pugnantes fortitudinis laudem
meruiſſent: proinde effectum eſſe ut Romulus ueluti Martius ꝗ-
dam deus & pugnax Quirinus diceretur: quanquam nec clari de
ſint auctores qui id cognomen ex eo ductum aſſerant: Quod ci-
ues quirites appellarentur: qui regi ſuo nomen impoſuere: ſiue ꝙ
Cures rex ipſe Romanus uixerit: Camillus dictator recuperata
ex hoſtibus patria ac in urbem triumpho inuectus rediens iocis
militaribus quos de more inconditos iaciebant: Romulus ac parẽs
patriae conditorque alter urbis haud uanis laudibus appellatus eſt
nec aliter. M. Claudium quinquies conſ. Marcique filium cogno-
minatum perhibent: Quom enim eſſet exercitatione bellicoſus:
manu ac toto corpore potens: & uir ſuapte natura ad dimicandum
ardens ei ſicuti Poſſidonius inquit: Cognomen quod Martium eſt
primum ex familia fuiſſe Marcellos atq; ut eodem Poſſidonio au-
ctore Fabium clypeum: Sic hunc a romanis gladium uocitatum cõ
ſtat: ſic. M. Manilio quia Gallos primus ab arce depulit quom per
noctem inuaſere capitolium: Capitolino ei cognomen eſt inditum

Aphricani autẽ militaris ne prius fauor an popularis aure celebra uerint: an ſicuti fœlicis Syllæ magniq̧ Põpeii patꝝ memoria cœptũ ab aſſentatione familiari ſit non ſatis compertũ habeo: prim9 certe hic imperator nomine uictæ a ſe gentis ut inquit Liuius ẽ nobilitatus: quod equidẽ ꝓfiteor apud tantum auctorem me nõ parum admirari: quom Cn. ante Martius captis coriolis urbe Volſcoꝝ: Coriolanus ob egregia militiæ facinora dictus ſit: Quid Cato ille prim9 non ne Cenſorius a ſeueritate cenſoria quom Priſcus antea uocaretur: poſtea Cato uirtutis & ſapientiæ quaſi cognomentum ei ẽ additum; ſiue ut cæſarienſi placet acatus: quod non ut aiunt ſapientẽ ſed acutum ſonat ut Helius ſextus & Varro tradunt: ſiue ꝙ quom Plutarcho auctore romani in quo multaꝝ reꝝ uſus & experientia uigeret Catonem nominauere. Fabius item Rutilianus ſimul cõcordiæ cauſa: ne humillimorum manu comitia eſſent omnẽ forenſem turbam excretam in quattuor tantummodo tribus coniecit: urbanaſq̧ eas appellauit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt ut maximi ꝙ tot uictoriis non poterat nomen hac ſibi ordinum temperatione pararet. Q. quoque Fabius cunctatoris ſibi cognominationem aſciuit ſiue ꝙ ingenio & ſuapte natura remiſſior eſſet: quippe qui armoꝝ clæmentia ouicula iudicaretur ſiue ꝙ de induſtria nouã uictoriam ac ſalutarem cunctando nec cum hoſte confligendo romanã rẽ pu. reſtituerit: Alter quidã ꝙ paucis poſt patris obitũ diebus funebrib9 ludis gladiatorum munus exhibuerit celerem uocauerunt: celeritatẽ ac apparatus maturitatem admirati: ſicut appiũ Claudium uictis uulſinenſibus audatiæ cognomento nominatum in annalibus etiam ſcriptum eſſe inuenio. L. Siccium trib. ple. plus q̃ credi debeat ſtrenuum bellatorẽ fuiſſe nomenq̧ ei factum ob ingentẽ fortitudinẽ appellatumq̧ romanum Achillem nec aliter hac L. Siccius. Q. Cotius propter fortitudinem cognominatus eſt. T. Manilio ſummo loco nato cognomentum eſt Torquatus cauſam que cognomenti fuiſſe accepimus: Torquis ex auro induuias quã ex hoſte quem ceciderat detractam induit: Quo ex facto ipſe poſteriq̧ eius Torquati ſunt cognominati. Valerius autem maximus adoleſcens ac tribunus militaris ſua etiã uirtute nixus & opera corui alitis repente diuina quadam ui aduolantis & aduerſarii oculos & proſpectum alis & unguibus præpedientis quia ducem gallorũ uicit interfecitq̧ ob hanc cauſam cognomen ſibi coruini uedicaſſe

haud quaq̃ eſt nobilium ſcriptorum qui ſecus dixerit:idẽ ob uictã Meſſanam nobiliſſimã Siciliæ urbẽ ꝑmum honoris cã Meſſana: deinde paulatim uulgo litteram permutante Meſſalla nuncupatus: Corneli9 Rufus eo decẽuiro bello punico ſecundo ſuadente ut libri apolliares ex libris ſybillinis iſtituereñt ſybilla ob eã rẽ poſtea uoca t9 ẽ & nos añ dixim9 corrupto deide uocabulo ſylla noiari cœpit:uñ & Sylla dictator poſtea ſequitur Qui fœlix cognomẽto ut apud lati nos habitus eſt:ſic apud græcos ſe inſcripſit. L. Corneliũ ſyllam ue nereum: ut in cheroma Plutarchi qui de hoc græce deſcripſit notũ eſt. Et ut de bello mytridatico trophæa pariter inſcripta reperta ſũt: nec id inepte plurimum enĩ ueneris non nox ut inquit Meneander ſed fortuna ſortitur:cui quom clariſſime rebus ipſi9 geſtis ſeſe ipſe dicauit:exclamans iuxta Aedipodẽ ſophocleũ: Ego meipſum for- tunæ filium fero. Iulius Cæſar prænomen ĩperatoris & cognomen patris patriæ inter alia permulta nomen ſuũ illuſtrantia decerni ſi- bi uoluit. Huius ſucceſſor Octauius quoq; Cæſar ampliore Augu ſti cognomĩe dict9 ẽ:uel ꝙ magnos ſanctos fœliceſq; auguſtos uo cant:uel ꝙ loco religioſa & in quib9 quid augurato cõſecraretur au guſta dicerentur ab auctu uel ab auiũ geſtu:guſtuq; idẽ ſunt. Q. Fabius maxim9 gallica uictoria cognomẽ alobrogis ſibimet ac po ſteris peperit ſic a deuictis hoſtibus bello germanici ſibi cognomẽ meruit. Hæc itaq; cognominationẽ ſiue prænominationẽ aſſumũt apud noſtros quemadmodum apud græcos huiuſcemodi indici ſo lebant prænomina ſiue cognomina:ſic Dionyſio plurima ab reb9 quas egit ſunt ab hominibus indita:nam alii Bacchum a mulierib9 quæ bacchantes illum ſequebantur dixere: alii a torculari quo ui- num exprimitur læneum: Quidam bromium a tonitu qui in eius ortu contigit. Pingenius inſuper ex eadem appellatur cauſa: Quĩ etiam triumphator dicitur ꝙ primus omnium de indis multis cum ſpoliis in patriam reuerſus triumpharit Liberum etiam appellatum putant non ob licentiam linguæ ſed quia liberat animum a ſeruitio curarum efficiatq; uigorẽ & audaciorem in omnes conatus reddat patrem proinde ꝙ de ludis uictoria potitus Thebani ſeſe liberos ipſo uiuente & quaſi ſub optimi patris tutela ſeruatos arbitrarentur A rebus geſtis inſuper alia ſicuti Sothera & Galimeon a uirtute ut Euergetem & Philadelphon tam excellentem uirtute abſtinen- tiae Ariſtidem fuiſſe aſſerunt: tanta uitae integritate Phorionem

ut cognomine ille iuſtus hic bonus ſit appellatus:a uirtutis quoque
præſtantia prudentiæque ac uirium iouis filios appellauerũt ut Ea
cum Minoa & Sarpedona ferociſſimos & ĩmanes & alienos ab om
ni humanitate tanquã e mari genitos Neptuni filios dixerunt cyclo
pa.certiona & leſtrigonas a fortunae fœlicitate ut eudemona: Sicut
baſſum ſecundum uocatum legimꝰ ab exitio uero urbium ſiue pe
ritia diſciplinaque obſidionis faciendae machinarumque ſolertia
& ad expugnanda oppida inuentione Poliorcetes cognomẽtũ fuit
Demetrio Antigoni filio rege duci illiꝰ tẽporis inclyto nõnullos ad
huc e naſcendi ſorte nuncupamus ut ꝓculos qui foris ꝓcul abſenti
bus parentibꝰ nati ſunt Poſtumiũ qui patre mortuo Vopiſcũ quõ
ex gemellis ſuperſtitẽ alteri eẽ cõtigerit.Cæſarẽ quõ enecta parẽte
exciſo utero gignitur:ſic Scipio Aphricanus ꝑor natus ꝑmuſq; ro
manoꝝ ob cæſum matris uteꝝ cæſar dictus ẽ:Seruium qui mortua
matre in utero ſeruetur nõnullos corporeũ etiã prænomen ſiue co-
gnomen habuiſſe legimus:Horatius enim Cocles quom alterum
oculum antea bello amiſiſſet cognomentũ admiſit q̃ſi luſci & uno
lumine tantum cernentis:luſcos enĩ & unoculos coclites dixerũt ue
teres:ſicq; Cyclopas coclites legimus dictos ꝙ oculũ unum habui-
ſſe memorantur . Quidã tamen id ex ſimitate naſi tractum autu-
mant qui ſub ipſa fronte ita depreſſus demiſſuſq; erat ut nullũ fere
inter oculos diſcrimen extaret:ipſaq; ſupercilia cõmixta inuicẽ cõ
fuſaq; forent:iccirco uolentibus eũ multis cyclopẽ nominare dela-
pſa loquendi conſuetudo obtinuit ut iam cocles a plurimis appella
retur.M.quoq; Tul.in extrema naſi parte eminẽs quoddã in figu-
ram ciceris habuit a quo ciceronis cognomentum ſibi inditum eſt.
Q .etiã Fabiꝰ cunctator a ueruca in labiis uerucoſus & Gneus ob
inſigne Neui appellatus.M.Curius & Cn.Papyrius carbo quia cũ
dentibus eos naſci contigit:ob id dentati cognominati ſunt . Neo-
ptholomus a capillorum qualitata Pyrrhus a quo & pyrrathica pri
mum ars perhibetur iuuenta. Aſcanius a prima barbae lanugine
quae ei tempore uictoriae naſcebatur.Iulius Arctoxerſes a dextra
manu illius læua longiore longimanus.Ancum prænomen Varro
ex Sabinis tranſlatum putat: Valerius Ancias ſcribit ꝙ cubitum ui
tioſum habuerit: quod græce uocant:Papyrius a præcipua pe-
dum pernicitate curſor:Quorum uero in naſcendo non caput ſed
pedes primi extiterant qui partꝰ difficillimus & ægerrimus habetur

Agrippæ appellati uocabulo ab egritudine & pedibus cōficto:a co
gnatione alios dictos legimus ut Manlios & Cornelios & Pōpeios:
quos quia auctor ex Hiſpania Pompeius boum pompam duxerat
alii cognominatos perhibent. Sic apud græcos Heraclides & Pelo-
pidas a morū imitatione & q̄dam quaſi ſimilitudīe aliis plurima cō
tigerunt:uiuentium gloriam progantia:quom alii fulmina ut gemi
nos duo fulmina belli Scipiadas cladem libyæ. alii uictrices aquilas
& accipitres inuictos:alii & diuos deoqꝫ genitos: ut Alexander ille
Macedo:& præter eum dúcem pleriqꝫ alii cognominari ſe ingenti
cum uoluptate uoluerint.

¶ Ex rebus ſtrenue geſtis maiorum premia ¶ Ca. X.

AT quoniā eo impēdi labor ac periculū perſæpe ſolet unde
emolumentū atque honos ſperetur nec diſcriminis qui-
ppiā aggreſſuros hoīes ſi magnis conatibus magna pre-
mia haud præponantur. Fuerūt præter hæc quæ modo diximꝰ alia
ob ſtrenue geſta fortiſſimis ducibus auxiliariis & legionibus: tum
ex ſenatuſconſulto:tum ex maiorum liberalitate conceſſa quae plu
rima quidem & uaria produntur:decreuerunt enim ad premia ſu-
periori aphricano paribus ornamentis exoluēdas ſtatuas plurimaſ
& triumphali etiam habitu uiſendas in pluribus & celeberrimis ur
bis partibus:in comitio:in roſtris:in curia: in capitolio ponere de
creuerunt:continuum per omnes uitae annos conſulatum perpetu
amque dictaturam tribuere decreuerunt ut imago eius triumphali
ornatu e templo iouis optimi maximi exiret:& quae ſibi neque ple
beſcito dari:neque ſenatuſconſulto illius magnitudo animi ac ſpe-
ctata modeſtia paſſa eſt poſt obitum recuſare non potuit: liberalis
etiam po. ro. magnitudine munerum qđ Attaio regi Aſiam dono
dedit:ſed attalus teſtamēti aequitate accepti muneris haud īmemor
qui eandem Aſiam moriens populo ro. legauit:Eumenes Attali re
gis frater & qui auxilio aduerſus Antiochum Macedonem fuit om
nibus Aſiae ciuitatibus quas Antiochus bello amiſerat a ſenatu do
natus eſt Pompeius Deiotaro Gallaciae regi Armeniam minorem
contulit quod Sotius bello Mytridatico fuerit : Numidarum item
rex Maſſiniſſa in amicitiam receptus a. P. Scipiōe Aphricano mul
ta & praeclara rei militaris facinora quom feciſſet ob quae uictis
carthaginenſibꝰ & capto Syphacae cuiꝰ ī Aphrica magnum atque

latum imperium magnam gloriam noſtris hoībꝰ peperit po.ro. q̄ſ
cūque urbes & agros quos manu cæperat ſibi dono dedit.M.Curiꝰ
quom Italia Pyrrhum regē exegiſſet decretis a ſenatu| ſeptenis iu
geribus agri populo ſibi autē.L.popularis aſſignatiōis modum nō
exceſſit parum idoneum rei pu.ciuē exiſtimans qui eo quod reli-
quis tribueretur cōtentus non eſſet.P.Cornelii quoque Scipiōis cō
ſulis decretum de agris militum eius fuit ut quot quiſque eorum an
nos in Hiſpania aut Aphrica militaſſet in ſingulos annos bina iu-
gera acciperet:Scipionē item poſteriorē dona militaria his qui ſtre
nuam operam ediderant diuidentē.T.Labienus ut forti eq̄ti aure
as armillas tribueret admonuit eoq; ſe negante id factuꝝ ne caſtrē
ſis honos in eo qui paulo ante ſeruiuiſſet uiolaretur ipſi ex praeda
gallica auꝝ equiti largitus eſt:nec tacite id Scipio tulit:nāq; eq̄ti ha-
bebis inq̄t donū uiri diuitis:qđ ubi ille accepit ꝓiecto ante pedes la
bieni auro uultum demiſit:idē ut audiuit Scipionē dicentē impera
tor te argenteis armis donat alacer gaudenſq; abiit. C.etiam Marii
præcipuus nō ſolum cæteꝝ præpotens gratæ mentis fuit affectꝰ: du
as enim camertiū cohortes mira uirtute uim cymbroꝝ ſuſtinentes
in ipſa acie aduerſus conditionem fœderis præter oīs leges ciuitate
donauit:Quod quidem factum quom a nonnullis accuſaretur aie
bat uerba legū ꝓpter armorum ſtrepitum exaudire nequiuiſſe in-
ſuper quom.C.Lucius Sororis filius atque præfectus in eius ſecun
do cōſulatus militi cuidam præſtanti forma Trebonio nomine ſub
ſe militanti uim afferret & ab adoleſcente occiſus eēt: multis trebo
nium accuſantibus ac nullis patrocinantibus:Trebonius a ſe illum
occiſum qui in magiſtratu eſſet non negauit:ſed hāc necis cauſam
dixit atque probauit quod Lucius ſe ſolicitanti obſtitiſſet.Et quāuis
multa darentur:ſuū tamen corpus nunquā ꝓſtituere uoluiſſe:itaq;
Marius quæ pro præclaris militiæ facinoribus corona dari conſue
uerat ferri ad ſe iuſſit Trebonioq; impoſuit Bandius quom aliquan
do Marcellum ſalutaſſet quis nam ſit homo Marcellus rogat q̄uis
illum probe norat antea:eo autem reſpondente. L. Bandius quaſi
letatus magnopere admiratuſq; Marcellus: Tu ille Bandius es in-
quit cuius maxima inter caunarum bellatores fama eſt ꝗ.P.Aemi
lium conſulem ſolus ne deſerueris in quem cum denſiſſima conii
cerentur miſſilia ea corpore ſubiiciens excepiſti aſſentiente Ban-
dio & uulnera quædā oſtētante:talia inquit quom in nos amicitiae

ſigna ꝓferres:ad nos cur non confeſtim ibas:an nos ad retribuēdā
amicorum uirtutis præmia ꝗbus & penes hoſtes tant⁹ habetur ho-
nos iniquos cenſuiſti: Hæc benigne locutus cōprehēſum dextra iu
uenē eximio ad pugnam equo & quingentis argēti dragmis donat
Hannibal militibus ſuis quoque inſubriū agro in contionē uocatis
ampliſſima & certiſſima praemia ꝓnuntiat:agrū enī ſeſe daturum
in Italia Aphrica Hiſpania & ubi quiſqꝫ uelit immunē ipſi qui acce
piſſet liberiſque ꝗ pecuniā ꝗ̄ agrum maluiſſet ei⁹ ſe uoto ſatiſſactu
rum:qui Carthaginenſes ciues fieri uellent poteſtatem facturum:
qui domos redire malent daturum ſe operā ne cuius ſuorum popu
larium immutatam ſecum fortunā eſſe uellent:ſeruis quoqꝫ domi-
nos ꝓſecutis libertatē proponit:binaque pro his mancipia dominiſ
ſe redditurum eaque ut ſcirent rata fore agnum læua manu dextra
ſilicē retinens ſi falleret Iouem Caeteros precat⁹ deos ita ſe macta
rent queādmodum ipſe agnum mactaſſet & ſecundum precatio-
nem pecudis caput eliſit & ne ſua deeſſent praemia claris geſtorū
titulis eminentibus Caeſar grauioribus praeliis ſingulis legionibuſ
quaeſtores praeficiebat qui fortiter agentes agnoſcerent:& remune
ratione dignos efficerent:diuitias idem ac pecunias non uoluptatis
aut ſuarum gratia delitiarum ex bellis cumulaſſe: ſed cōmunia po
tius uirorum fortium praemia apud ſe conſeruata iacere uoluit:ſe
que maxima ex parte locupletari putans quotiens illa benemeritis
uiris militibuſque impartiſſet:aurum nanque & argentum caeteraſ
que diuitias ex hoſtibus partas:quanta horum aderat copia magno
in numero Romā mittebat:ædilibuſque ad ſpectacula tribuens præ
toribus quoque atque cōſulibus eorumque donans uxoribus mul-
tos ſibi allexit:alioſque omni ſpe doniſque dimiſit.Illud inter cun-
cta nec ſilentio praetereundum ꝙ aerarium po.ro. quot tot Reges
uicti:tot Aſiae populi:tot nationes:tot bella:tot triumphi compleue
rant & tot annis intactum manſerat primo introitu in ciuili bello
ſuo uno die ſolus exhauſit:interque alia ut ſcriptum eſt protulit ex
eo laterum aureorum.xxxvi.milia & in numero pondo trium mi-
lium:ſiue ut alibi quattuor milium centum triginta & quinqne: ar-
genti uero noningentorum prope milium.Nec aliam ob rem ut di
ximus ꝗ̄ cupiditate largiendi:nam ut Alter ait Nemo liberalius ui-
ctoria uſus eſt nihil enim ſibi retinuit niſi diſpenſandi liberta-
tem.Inde magnifica & probanda omnibus Titi uox & exhortatio

illa hieroſolymaꝝ obſidione me pudeat inquit niſi eum q̃ui prius
murum aſcenderat remuneratione inuidendum fecero ut ſi quidẽ
uixerit ſimilibus præſit nec pollicitus minor inuentus qui in contio
ne ea deuicta dixit illis: qui maiore ui decertaſſent præclaris facino
rum titulis & naturam ſuam rebus bene ac fortiter geſtis nobiliorẽ
reddidiſſent præmia & honores redderentur: nec eoꝝ ullum qui plus
alio laboraſſet iuſta neceſſitudine cariturum confeſtĩ itaque iuſſit
eos: quoꝝ partes erant indicare: quos nam ſcirent oẽs fortiter geſſi
ſſe & nominibus ſuis quoſque interpellans præſentes collaudabant
q̃ſi qui domeſticis recte geſtis ſatis ſuperꝗ lætarẽtur & coronas eis
aureas imponebat & torques longaſque haſtas & ſigna ex argento
facta donabat: & uniuſcuiuſꝗ ordinem mutabat in melius: qn etiã
ex manibus aurum & argentum ueſtes item aliamꝗ prædam ſum
ma quadam liberalitate diſtribuens.

¶ Superſtitũ non ſolũ ſed defunctorum ducũ memoriæ celebres
tituli & de colũnis obeliſcis pyramidibus arcubus ſtatuis clypeiſ
tabuliſꝗ cantariſꝗ ad id exædificatis ¶ Ca. XI.

NVnc memoriæ ne dum ſuperſtitũ ſed defunctorũ ducũ
ꝓpogare celebres titulos referamus: Ac primum Iouis q
ut cæteris deitatis nomine ita & rebus geſtiſ multoꝝ opio
ne ſuperior fuit. Etenim ut Euemerꝰ qui res geſtas eius & cæterorũ
qui dii putantur colligens hiſtoriamꝗ contextus ex titulis & inſcri
ptionibus ſacris quæ in antiquiſſimis templis habebantur auctor ẽ
in phano Iouis trifilii auream columnam eſſe poſitam ab ipſo ioue
conſtat: in quã titulo monſtrante ſua geſta perſcripſit ut monumẽ
tum eſſet poſterisꝰ reꝝ ſuaꝝ: Seſooſis finem expeditionis in thracia
ſtatuens multis in locis ab ſe deuictis colũnas erexit: in quis ægypti
is quas ſacras dicunt litteris ſcriptum extat: hanc ꝓuintiã armis ſub
egit rex regum princeps principũ Seſooſis. Quid Alexander ille
Macedo: nonne in ſogdianoꝝ finibus Alexandriã condidit ad con
teſtandos itineris ſui terminos: quo in loco ab Hercule primũ: a Li
bero deinde patre Cyro item & Semyramide ab ipſo atꝗ Alexan-
dro deniꝗ aræ ſunt cõſtitutæ: quod ꝓximũ gloriæ oĩum duxerint
illo uſꝗ præmonuiſſe itineris ſui metas ab illa parte terraꝝ fluuio fi
nes ſecante: quẽ Bactri ſoli laxatem uocant Scythæ Filin nominant
hunc eundẽ eſſe Thanaim exercitꝰ Alexandri magni crediderũt.

Verum ubi Domodamas Seleuci & Antiochi regum dux ſatis ido
neus uero auctor tranſgreſſus amnẽ iſtũ titulos oẽs ſupergreſſus
alium eſſe q̃ Thanaim deprehendit:ob cuius gloriæ inſigne dedit
nomini ſuo ut altaria ibi ſtrueret Apollini Dindimo hoc ẽ Colimi
nio ꝙ limes perſicus una cum ſcythis iungeretur : idẽ Alexander
triumphoꝝ ſuorum auſpiciis condidit in ægyptii maris littore urbẽ
aliam ſui nominis quam metatus eſt Dinochares ſiue Dimocra-
tes architectus memorabili ingenio.xv.milia paſſuũ laxitate com
plexus ad effigiẽ Macedoniæ chlamydis hoc eſt urbe gyrato lacu-
noſa dextra læuaq; anguloſo procurſu:iam tum tamen quinta ſitus
parte regi dicata.In diuerſis inſuper Aſiæ regionibus.xii.inueniũt
condidiſſe muros eoꝝ inſigniens græcoꝝ quibuſdã elementoꝝ ca
racteribus uti legeretur in eis Alexander rex filius Iouis fecit: idẽ
Herculis & Liberi patris laboribus ſuperatis præcepit ei quẽ perſi-
di præfecerat ut pilas ſolidas auripedũ uicenum quinũ erigeret & ĩ
his facta,eius ſcriberet poneretq; in ultima India ultra Liberi patris
& Herculis trophæa:unde ad præceptorem ſuum Ariſtotelem ſcri
bens:Et ego inquit mea quinq; aurea trophæa prioribus altiora de
nis pedibus ſtatui atque imperaui quæ miraculo ſint futura : Cari-
ſſime præceptor poſteris ſcilicet non parua admiratiõe nouum per
petuumque uirtutibꝰ monumentum: non inuidendum mortalibꝰ
perpetuæ de nobis opinionis & animi induſtriæ huius regis gloriã
emulati ſunt romani ſed non diuitias adæquarunt:ſtatuerunt enim
columnas & ipſi quæ rerum geſtarum referrẽt memoriam ſed ære
as atque marmoreas.Auguſtus nanque uictor totius ægypti quem
Cæſar pro parte ſuperauerat multa de nauali certamine ſuſtulit ro
ſtra:quibus conflatis quattuor fecit columnas quæ poſtea a Domi-
tiano in capitolio ſunt collocatæ:nam roſtratas Iulius poſuit uictis
pœnis nauali certamine e quibus unam in roſtris alteram ante cur
rum poſitam conſtat.Fuerunt & marmoreæ columnæ quibꝰ apud
maiores nobiles aut ſub montibus aut in montibus ſepeliebantur:
unde natum eſt ut ſupra cadauera aut pyramides fierent moles ab
imo latiſſime in ſummitates acutiſſimas deſinentes : ſic dictæ ꝙ ad
ignis ſpeciẽ in conum tenuantur aut in gẽtes collocarẽtur columnæ
ueꝝ quanquã de pyramidũ mole ac forma ſcripſerint Herodotꝰ &
Homerus Duriſianus Ariſtagoras Dionyſius Arthemidorus Ale
xander Polihiſtor Buthoriades Antiſthenes Demetriꝰ: Inter oẽs

eos tamen non conſtat a quibus cœptae ſint auctoribus. Erigēdarū autem dicandarumq; pyramidum cauſa in ægypto regū pecuniæ otioſa & ſtulta oſtentatio a pleriſq; traditur ne pecuniam ſucceſſoribus aut emulis inſidiantibus præberent aut ne plebs otioſa lāgueret: columnarum uero uſus in romanis cœpit a Cornelio Menio qui priſcoſ deuicerat anno urbis conditæ.cccc.xvi. Erat & in foro Traiani columna ſub qua oſſa eius poſita in urnam aureā collocata fuiſſe conſtat: permanentq; duæ adhuc Romæ Hadriani &.M. Antonii ſuis nominibus celebres: harum autē ratio ē quibus dicatæ fuerunt attolli ſuper cæteros mortales quemadmodum in urbe Roma inter diuerſas moles obeliſcos uidemus plures alioſq; iacētes: alios erectos quos imperatores maximi bello domitis gentibus & pſperitatibus clariſſimarum rerum geſtarum elati diis ſuperis in religione dicarunt. Sic Seſooſis ægypti rex obeliſcos ex lapide duro duos erexit: utrūq; altum cubitis centum uiginti in quibus tum imperii magnitudinem tum quas ſubegit nationes deſcripſit: ſic apud hyberos pugnacem gentem tot obeliſcos erigere circa cuiuſq; ſepulchrum moris erat quot homines ex numero hoſtium ille necaſſet. Erāt & triumphales arcus ſuntq; adhuc Romæ ſuo loco imprimis impe. Cæſaris. L·Septimii & impe. Cæ. M. Aurelii Antonini pii rerum ſuarū inſigni marmore & claro artificio ut impreſſa docet īſcriptio. Et arcus etiam triumpho inſignis Conſtantini quem inciſæ litieræ liberatorē urbis fundatorē quietis indicāt. Eſt & nobilis atq; triumphalis Hieruſalem hunc titulum habens: Diuo Veſpaſiano & diuo. T filio. S.P.Q.R. pauca reliquorum deinde ueſtigia ſuperſunt quanq̄ trecentos & uiginti triumphos ab urbe con. ad hæc ipſa quæ modo diximus tempora numerent. Nec etiam dubium eſt ob uirtutis miraculum quin maiores noſtri reges ipſos uita functos iactare ſummis laudibus ac nouis & exquiſitis honoribus cœperint: ſiue ut fieri ſolet in adulationē eorum ſiue ob beneficia quibus erant humanitate compoſiti ipſi reges: deīde tum cariſſimi fuiſſent his quorum uitam compoſuerant multiſq; honoribus referſerant non paruum deniq; ſui deſiderium de medio ſublati reliquerunt: ſicque homīes ætatis illius ſiue ſamii ſiue corinthii ſiue aſſyrii ſiue ægyptii ſiue alterius gentis fuerint ſimulacra finxerunt & ſtatuas ut haberēt quo aliquam uoluptatem ex imaginum talium proſpectione reciperent progreſſiq; lōgius per amorē memoriā cœperunt colere defūctorum

ut & gratiam referre benemeritis uiderentũr & ſucceſſores eorꝝ alli
ceret ad bene imperandi cupiditatem:quod orator eximius in natu
ra deorum monet dicens. Suſcepit autē uita hominis conſuetudoq;
communis ut beneficiis excellentes uiros in cælum fama ac uolupta
te tollerent. hinc hercules hinc Caſtor hinc Pollux hinc Eſculapius
hinc Liber & alio loco atq; alio & in pleriſq; ciuitatibus intelligi pōt
acuendæ uirtũtis gratia:aut quo libentius rei publicæ gratia pericu
lum adiret:optimus quiſq; uirorum fortium memoriam honore de
orum immortalium conſecratam. hac ratione Mauri proprios re-
ges:romani ſuos cæſares & qui uiri fortitudine inſignes erant con
ſecrauere inde per gentes & prouintias ſingulas uaria deorum reli
gio mutatur:dum non unus ab omnibus deus colitur. ſed propria
cuiq; maiorum ſuorum cultura ſeruatur:hoc ita eſſe Alexander ma
gnus inſigni uolumine ad matrem ſuam ſcribit: mœtu ſuæ poteſta
tis proditum ſibi a diis hominibus à ſacerdote ſecretum : quod ma
iorum & regum memoria ſeruata ſit:inde paulatim cultu in mœtū
uerſo ſuperſticionem mortiferam irrepſiſſe: uerumque eſſe poe-
ticum illud Primus in urbe deos fecit timor . Quo autem tempo-
re huiuſmodi diuini honores mortalibus eſſe cæperint non eſt ob
ſcurum præſertim quom nulli reges ante Saturnum uel Vranū fue
rint & iouis temporibus ab initio tēpla conſtituta eſſent. & noui de
orum cultus inuenti. Sic hominum effigies quom non ſolerent ex
primi cæpere nec niſi ab aliqua inſigni eorum qui diuturnitatem
nominis meruiſſent: primoq; ſacrorum certaminum uictoriæ Ma
ximæq; olympiæ ubi omnes qui uictores fuiſſent ſimulacra effin
gi ſolere moris erat eorum qui ter huiuſmodi in certamine ſuperio
res euaſiſſent ex uniuerſo corpore lineamentis ad ipſorum ſimilitu
dinem expreſſis Primus tamē hic ſtatuarum honos ut uidere uide
or græcis debetur nulliſq; apud eos reor plures dicatas q̃ Demetrio
phanoſtrati filio falerio qui quom apud athenienſes concionare-
tur urbi præfuis annis decem æreiſq; ſtatuis honoratꝰ eſt trecentis
ſexaginta quarum plures equeſtres erant & in curibus ſeu bigis ſta
bant: ſummoq; ſtudio ferme intra quadringentos dies conſumate
erant. Nam quom apud Athenienſes clariſſimos eſſet : ſic quoque
ipſe ab ea quæ cuncta conſumit inuidia tentatus:quippe inſidias pa
ſſus a quibuſbam mortis ſententia abſens excepit : non tamen eius
corpore potiti ſunt: Verum ipſius deficientes imagines erugine de

induſtria fœdatas alias quidem uendiderant: alias ſubmerſerunt ali
as in fruſta conciderunt una autem in acie ſeruata atque hoc ĩtuliſſe
Athenienſes huic Demetrio iubente rege proditum eſt. Apud ro-
manos etiam & pedeſtres et equeſtres ſtatuas proculdubio aliq̃diu
in ſumma ueneratione et auctoritate habitas cõſtat: equeſtrium ta
men origo per quam uetus eſt et cum fœminis etiam honore com
municato exemplo clodiæ cuius ſtatua equeſtris erat ceu parum
eſſet toga eam cingi quom nec Lucretiæ nec Bruto qui expulerant
reges propter quos Clodia inter obſidis fuerat decerneretur. et q̃n
quã Catonis incenſura uociferationis eſſent mulieribus romanis ĩ
prouintiis ſtatuas poni: non tamen potuit inhibere quominus Ro-
mæ quoque ponerentur ſicuti Corneliæ gracchorum matri quæ fu
it Aphricani prioris filia Togatæ antiquitus ſtatuæ dicebantur. de-
inde nudæ haſtam tenentes græca enim res erat ſtatuas nudas dica
re nihilque in eis occidere. econtrario uero romana togas et milita
res thoracas ſuperaddere Cæſar quidem dictator loricatam ſibi in
foro dicari paſſus eſt ſtatuam. Fuit Marci Tremelii equeſtris toga
qui ſamnites bis deuicerat: captaque Anania populum ſtipendio de
liberauerat. fuit etiam Scipionis qui bellum in Aſia geſſit Anthio-
cumque deuicit non ſolum cum chlamyde ſed etiam cum crepidis
in capitolio ſita: dicabantur quibuſdam argẽteæ quibuſdam aureæ
Pompeius nanque in triumpho Pharnacis qui primus regnum te
nuit in ponto argenteam tranſtulit. Mythridates item currus aure-
os et argenteos quanque nec deſint qui argenti uſum primum Di-
uo Auguſto dicatum in ſtatuis falſo arbitrentur: aurea autem ſta-
tua ac omnium prima nulla inanitate in templo Anetidis numine
gentibus illis ſacratiſſima poſita eſt. Antonii deinde parthicis re
bus direpta ſtatua quoque regis Aſſarii quam non adoraſſare ca-
pitale erat ex auro fuit ſexagintarumque cubitorum proceritate.
Domitianus etiam apud noſtros quom de dacis Germaniſque tri-
umphaſſet. Tantae fuit inſolentiae atque ſuperbiae ut aureas atque
argenteas ſtatuas ſibi in Capitolio poni iuſſerit. ex aere etiam pri
mam Romae ſtatuam conflatam et Cereri primum dicatam et Spu
rii Caſſii peculio quem regnum appetentem pater eius occiderat
inuenio: ſtatua quoque horatii qui et Cocles cognominatus eſt ænea
fuit et in æde Vulcani poſita eſt quæ detrimẽtum corporis acceptũ

Claudiũs enim teſte Plutarcho poſteã fuit ꝙ armatũs in Tyberim
deſiliens tyrheno telo ſautius ille admiſerat oſtendit Liuius licet ob
ſtet multis ſuperincidentibus telis incolumẽ ſe ad ſuos trãſnatauiſſe
aſſerat Cæſar dictator non ſolum ſibi in foro dicari ſtatuas paſſus
eſt:ſed diſiectas Pompeii ſtatuas repoſuit:ex hoc etiã Auguſti Cæ
ſaris morem probandum cenſeo ꝙ illuſtrandis ducibus antiquis q
romanum imperium auxiſſent exactiſſimam diligentiam impen
dit opera cuius reintegrans ac titulos dedicatis omnium ſtatuis tri
umphali habitu in porticibus ſui fori factum placet: nec minꝰ ratio
ſi quidem edicto præfatꝰ eſt eo ſe propoſito id agere ut eſſent quo-
rum ad exempla & ipſius & ſuperioris temporis clarorum uirorũ
formarentur mores ad quorumque ueluti præſentem regulam in-
ſtitutos principes ſuos po.ro.erigeret ſapiẽter undique. Nã quom
aliquando ſtatuæ fuiſſent inſignia uirtutum & his ponerentur qui
ingenio & doctrina præſtarent quique magna geſſiſſent aut mortẽ
pro republica obiiſſent:quales decretas legatis a rege ueientium in
terfectum legimus nullum mortuo Ciceronis ſententiã ab homine
mortali uel carius uel diuturnius præmium uel gratia maior nulla
præſtari poteſt q̃ ſtatuæ uel ſepulchri harum rerum geſtarũ & glo
riæ memoria q̃ ex his plurimi quos diximus bellorum duces æter-
nitati cõmendari poſſe exiſtimantes ardenter affectarunt quã tan-
quã plus præmii de urnis & figmentis huiuſmodi ſenſu carentibus
adepturi quã ex conſcientia honeſte recteque factorũ: ꝙ autem ſit
pulchrum ueluti exigua hæc & minima ſpernere ad aſcenſum ue-
ræ gloriæ tendentem Cato Cenſorinꝰ monſtrauit:qui interrogatus
quam ob rem inter multos præclaros ſtatuam non haberet: Malo
inquit ambigere bonos quam ob rem id non meruerim quã qđ eſt
grauius cur impetrauerim inuſitare Militari etiam gloriæ clypei ſe
ingerunt quos in ſacro uel in publico priuatim dicari inſtituti uete-
ris fuiſſe comperio:primus qui hoc egerit Appius Glaudiꝰ fertur:
is dico qui cum Seruilio conſ.fuit:anno urbis.cc.lxx.poſuit enim ĩ
Bellonæ æde maiores ſuos uoluitque ĩ ſublimi uideri & clariſſime
geſtorum titulos legi.M.Aemilius in conſulatu collega.Q.Lucta
tii poſt eum non in baſilica modo Aemilia uerum & domi ſuæ po
ſuit placuitque plenam uirtutis imaginẽ reddi clypeo cuiuſque qui
fuerit illo uſus:hos pœni ex auro factitauere:ſic clypeos & imagĩes
ſecumque in caſtris uexere:eiuſmodi quoque ſcutis apud Troiam

pugnatum eſt:expreſſis quoque imaginibūs & clypeis ſupra fores capitolinae aedis uſque ad incendium primum fuit:tantaque maiorum quidē noſtrorum auctoritas in ea re annotatur ut.L.Manilio Fuluio conſ.anno urbis.d.lxxv.M.Aufidius tutelae capitolii redēptor docuerit petres argenteos eſſe clypeos qui ꝓ æreis per aliquot iam luſtra aſſignabantur tabulis ſimiliter pictis ſunt qui rerum ſuarum memoriam excoluerunt ut.L. Aemilius Paulus.L.ꝗ Scipio: ac Meſſala princeps:horum enim primus de liguribus triumphās geſtorum ordinem in tabula pictum publice reliquit ſecundus tabulam uictoriæ ſuæ aſiaticæ in capitolio poſuit:tertiam tabulā pictā prælii quo carthaginenſes & Gerionem in Sicilia uicerat in latere curiæ hoſtiliæ affixit.Anno ab urbe con.d.cccc.xl. arator autē ille Arpinas & Manipularis imp.C.Marius cum clypeis pendentibus non pictis tabulis:non toreumate ſignoue:nō ſtatuis marmore aut ære:non obeliſco:non triumphali arcu:non pyramide: non columna:non pila aurea ædificatio ue quopiam tantum:ſed Cantharo res ſuas clariſſime geſtas illuſtrauit.poſt iugurthinum enī & cymbricum theotonicumque triumphum Cantaris portaſſe Liberi patris exemplo traditur:quo interbibēdum indice illius uictoriæ ex aſia ductæ ſuam compararet ac ſimillimam redderet.

Ludorum celebrationes Ca.XII

POſt hæc inſuper ludorum celebratiōes ſi quidem ad natales eorum uel templorum nouorum dedicationes uel uota ducum perſoluenda ingenti confluentis multitudinis copia ſunt conſtitutæ:& primitus quidem uenationes quæ uocāt munera ſaturno deo ſūt attributæ ſiue ꝗ ad expeditiōes ituri debeāt pugnas & coeuntes inter ſe acies ſpectare ne ī bello armatos hoſtes uel munera uel ſanguinem perhorreſcant: ſiue ut nonnulli perhibent Hanc apud ueteres deuotionem factam ut contra hoſtes ciuiū ſanguine primum tali deo litaretur.Peſcenius enim Feſtus ī libris hiſtoriarum refert Carthaginenſes ſaturno humanas hoſtias ſolitos immolare:& cum uicti eſſent ab Agatocle ſiculorum rege iratum ſibi deum putauiſſe : itaque ut diligentius piaculum ſoluerent ducentos nobilium filios immolaſſe:tantum religio potuit ſuadere maloꝝ ut tantam ciuitatis partem occideret:quantam fortaſſe nec

Agatocles uictor occiderat Idem in latio quoque eodem genere ſa
crificii cultus eſt non quidem ut homo ad aram imolaretur:ſed ut
in Typherim de ponte Miluio mitteretur Verum id genus ſacrificii
ab Hercule fuit poſtea cum Gerionis pecore ex hiſpania per italiã
reuerteretur ſublatum:perſuaſiſſeq; illorum populis ut fauſtis ſa-
crificiis infauſta mutarent:ritu tamen permanente ut pro ueris ho
minibus imagines iacerentur e ſcirpo ut Ouidius ĩ faſtis docet:do-
nec in hæc uenit tyrinthius arua quotannis Triſtia Leucadio ſacra
parata deo Illum ſtramineos ĩ aquam miſiſſe quirites Herculis ex
emplo corpora falſa iace:hæc ſacra ueſtales etiam uirgines feciſſe
his uerbis idẽ poeta meminit: Tũ quoq; priſcoꝝ uirgo ſimulacra
uiroꝝ Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet Ex his cauſis quæ de ori
gine huius feſti relatæ ſunt apparet:Saturnalia uetuſtiora eſſe urbe
romana adeo ut ante Romã in Græcia hoc ſolenne cœpiſſet.L.Ac
cius in annalibus ſuis refert his uerſibus:Maxima pars graium ſa-
turno & maxime Athenæ Conficiunt ſacra quæ cronia eſſe iteran
tur ab illis Quomque diem celebrãt per agros urbeſq; fere omnes
exercent æpulis læti famuloſque]procurant Quiſq; ſuos noſtriſq;
itidem etiam mos traditus illinc eſte ut cum dominis famuli epulẽ
tur.Ibidem eodem quoq; tẽpore quom diu etiam humanis capitibꝰ
ditẽ placare ſe crederent:eundẽ ferunt Herculẽ ſimili modo rede-
untem per italiam gentibus ſuaſiſſe ut ſacrificia mutarent inferen
tes diti non hominũ capita ſed oſcilla ad unam effigiem arte ſimu-
lata:inuenio poſtea quom ludi per urbẽ in cõpitis agitabantur re-
ſtitui ſcilicet a Tarquinio Superbo laribus ac Maniæ ex reſponſo
Apollinis:quo præceptum eſt ut capitibus pro capitibus ſupplicare
tur idque q̃diu obſeruatũ ut pro familiarum ſoſpitate pueri macta
rentur Maniæ deæ matri larium ideſt deorum inferorum:quod ſa
crificii genus Iunius Brutus conſ.pulſo Tarquinio aliter conſtitu-
it celebrandum.Nam capitibus alii & papaueris ſacrificari iuſſit ut
reſponſo Apollinis ſatiſfieret de numero capitum remoto ſcilicet
ſcelere infauſtæ ſacrificationis factumque eſt ut pilæ & effigies uiri
les & mulieres ex lana cõpitalibus ſuſpenderentur totque his pilae
quot capita ſeruorum tot effigies quot eſſent liberi ponerẽtur quæ
denique effigies Maniæ ſuſpenſæ pro ſinguloꝝ foribus periculum
ſi quod imineret familiis expiarent ac dea uiuis parcere his pilis
& ſimulacris contenta.ludos autem ipſos ex uiis cõpitoꝝ in quibus

agitabantur compitalia appellitauerunt. Deinde quoniam fuiſſe pa
ni liceo rē diuinam & cum hac lupercalia feſta quodam celebrata
primum fuiſſe apud uetuſtatis aſſertores conſtat: de his nobis ter
tio loco differendum uidetur. Ea itaque ſacrorum genera ut elegā
tiſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus uiſum eſt ab his qui ex Ar-
chadia cum Euandro in eum locum qui nunc romanæ urbis eſt ꝑ
fecti ſunt: ad noſtros primum delata fuiſſe ferunt ac ritu ſuo cele-
brata: Ouidius in faſtis. Pana deos pecoris ueteres coluiſſe querun
tur Archades Archadiis plurimus ille iugis Pan erat armenti Pan
illic numen aquarum: Munus ob incolumes ille ferebat oues Trā
ſtulit Euander ſylueſtria numina ſecum hic ubi nunc urbſ eſt tunc
locus urbis erat. in qua quidem urbe conſtat Euandrum conſtitui-
ſſe ut diuiſa paſtorali turba: nudi iuuenes ac pellibus immolatarū
hoſtiarum inuoluti liceum pana uenerantes per luxum atq; laſciui
am ex epularū hilaritate profuſioreq; uino prouecti perſonati cur
rerent loraque manu ferentes obuios quoſq; ac mulieres maxime
adultas: his ultro manuū palmas cædendas porrigentes uerberarēt
exiſtimantes id ſibi fœlicem pariundi facultatem præſtare poſſe eo
dem poſtea poeta dicente: Nupta quid expectas non tu pallentibuſ
herbis Nec prece nec magico carmine mater eris Excipe fœcundæ
patienter uerbera dextræ Iam ſacer optatum nomē habebit aui cur
autem nudi currentes hunc deum coluerint pleraque curriculo ue
tuſtatis ad nos uſq; delapſa indicant: ſiue ꝙ ipſi deo qui nudus ē ce-
leritati ſuæ eo pacto longe aptius nudos miniſtros habere uiſum ſit
ſiue ꝙ Archades omnium populorum qui Græciam coluerint ue
tuſtiſſimi feris ſimilem adhuc ſyluis & montibus uitam agentes ex
pertas legis artiſque primū hunc deum uenerari patrio cultu cœ-
perint. Idē auctor in faſtis Cur igitur currāt & cur ſic currere moſ
eſt Nuda ferant poſita corpora ueſte rogas: ipſe deus uelox diſcur
rere gaudet in altis Montibus & ſubitas concipit ille feras: ipſe deus
nudus nudos iubet eſſe miniſtros: Nec ſatis ad curſus cōmoda ue-
ſtis erat. C. uero Actacilius ut ſcribit Plutarchus: ſcribit Romulum
quom ante conditam urbem ei9 pecora a latronibus rapta fuiſſent
lupercalium ſolennitate in honorem fauno ſupplicem primo ex-
coluiſſe: nudū deinde ne ſudore prepediretur oīs ſaltus currendo
ſyluaſq; luſtraſſe ideo nudatos lupercales hæc ludicra celebraſſe lū
percos alii nudos fieri ſolitos aiunt ꝙ Faunus ueſte deluſus a ſuis

eam ſacris procul arcuerit. Ouidius item in faſtis Veſte deus lúſus
fallentes lumina ueſtes Non amat:& nudos ad ſua ſacra uocat. Iu-
ſtinus quoqꝫ magis ex habitu dei cui ea ſacra fiebant q̄ ex alio nu-
ditatis cauſam refert: Quom poſt hunc tertio loco regnaſſe faunū
ferunt ſub quo Euander ab Archadiæ urbe palanteo in italiā cum
mediocri turba popularium uenit: cui faunus & agros & montem
quem ille poſtea pallanteū appellauit benigne aſſignauit in huiꝰr a
dicibus templum lyceo quem græci pana: romani lupercal appel-
lant: conſtituit ipſum dei ſimulacrum nudum caprina pelle amictū
eſt: quo habitu poſt etiam Romæ lupercalibus decurrebatur utcū
que res ſe habeat in tempora tamen uſque. C. Cæſaris huiuſmodi
obſeruationem fuiſſe compertum eſt: ea nanque ſacra quem ſedēs
Cæſar ſpectaret: & inter eos qui ſolennia celebrarent. M. Antoniuſ
conſ. qui triumuir poſtea fuit adeſſet: aiunt enim diadema capiti cæ
ſaris imponere conatum: quod quom Cæſar amoto capite ac ſimul
manibus reieciſſet Iouis capitolini ſtatuæ illico iuſſit imponēdum
De nomine lupercalium nō una etiam ratio ſed uaria proditur: alii
nanque locum deo pani ſacratum Archadiæ ferunt : quom etiam
mons in Archadia lyceus conſecratus eſt & dictus græce ideſt
lupus ꝙ lupos haud ſinat in oues deſæuire: ideo & Euander deo gē
tis ſuæ ſacrificauit locum & nominauit lupercal ꝙ præſidio ipſiꝰ lu-
pi a pecudibus arcerentur. Alii referente Plutarcho putant a lupa q̄
Romulum educauit potius emanaſſe: quom ut ait lupercales ludi-
crum inchoent ubi expoſitum Romulum fuiſſe fama eſt: tam &
ſi quæ ad ſacra pertinent minus ei conueniant rei dum de lupa Ro
muli nutrice loquitur: idem poeta his uerbis fidē facit. Illa loco no-
men fecit deus ille lupercal: magna dati nutrix præmia lactis habet
Quis uetat Archadio dictos de monte lupercos Faunus in Archa
dia templa lyceus habet. Inueniuntur etiam auctore Quintiliano
qui lupercalia æque tres partes orationis eſſe contendant quaſi lu-
dere per caprum ob temporis denique obſeruationem ludicrꝫ hoc
ut inquit Plutarchus ad expiandos manes conſtitutum creditur: fie
bat enim ut ille inquit nefaſtis diebus menſis februarii quem piacu
larem interpretantur eodem poeta in faſtis dicente: Tertia poſt idꝰ
nudos aurora lupercos Aſpicit: & fauni ſacra bicornis eunt: Conſu
alia ludi dicebantur quos in honorem conſi faciebant quem deum

cõſilii putabant. Circenſes uero quos primus Romulus raptis Sa-
binis conſualium nomine celebrauit Neptuno dicabantur hi in lit-
tore olim fluminis agebantur ab alio latere poſitis enſibus & gladi
is ut ab utraque parte eſſet ignauiæ præſens periculum unde & cir
cenſes dicti ſunt ꝙ exhibebantur in circuitu poſitis enſibus licet alii
a circuendo ab aſtercienſibus. Alii circenſes dicant uocari ſolitos
horum ratio ludoꝝ quid aliud habeant niſi leuitatem & uanitatẽ &
inſaniam non uideo tanto nanqꝫ impetu concitabantur animi in fu-
rorem quanto illuc impetu currebatur: ut iam plus ſpectaculi exhi
bent q̃ ſpectãdi gratia cõueniſſent cum exclamari & efferri & exi-
lire cœpiſſent. Equiria ludi ſunt quos Romulus idem Marti inſtitu
it per equoꝝ curſumqui in campo martio exercebantur: Gladiato
rum quoque munus dictum quod populo tanquã munus donatur
& qui donat munerarius & qui familiam gladiatorum habet: gla-
diatoreſque domi in diſciplina & in ludo exercet ac poſtea uẽdit la
niſta uocatur: gladiatorumqꝫ ideo dictum ꝙ mos erat in ſepulchris
mortuorum uirorum fortium captiuos necari: quod quia poſtea ĩ-
mane uiſum eſt: placuit dimicare gladiatoras ante ſepulchra: quẽ
morẽ Homerꝰ noſter Mantuanus his uerbis exp̃ſſit Viuentes rapit
inferias quos ĩmolet umbris: Captiuoque rogi perfundat ſanguine
flammas: Nec abnuit ille teſte Floro de ſtipẽdiario Trace miles de
milite deſertor: inde latro: deinde in honore uirium gladiator q̃ de
functorum quoqꝫ prælio ducum imperatoris celebrauit exequiis cã
ptiuoſqꝫ circo regno iuſſit armis depugnare quaſi plane expiaturꝰ
omne præteritum dedecus ſi de gladiatore munerator fuiſſet. Liuiꝰ
ab urbe con. xxix. Scipio Garthagine ad uota ſoluenda diis munꝰ
que gladiatorum quod mortis cauſa patris patruiqꝫ parauerat eden
dum redit gladiatorum ſpectaculum fuit non ex eo genere hoĩum
ex quo laniſtis comparare mos eſt: ſeruorumqꝫ uenalem ſanguinẽ
habent: uoluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit: nã alii
miſſi ab regibus: ſunt ad ſpecimẽ inſitæ genti uirtutis oſtendendũ
Alii ipſi profeſſi ſe pugnaturos in gratiã ducis: alios emulatio & cer
tamen ut prouocarent prouocati ue haud abnuerent traxit. Quid
enim miretur quiſque in hoc primum inuentorem an inuentũ ar-
tificem an auctorem auſum aliquem hoc excogitare: an ſuſcipe an
iubere an ſuper omnia populi furorem: q̃ uile enim nefas animaꝝ

iſtaꝝ quantũ inde querelarum:quantum mali potuit hauriri: q̃s
non uidet.Nouendiales ludi ſunt qui in honorem mortuorum ce-
lebrantur.Proinde apud maiores ubi quis fuiſſet extinctus ad do-
mum ſuam referebatur:unde eſt ſedibus hunc refer ante ſuis: & il
lis ſeptem erat diebus:octauo incendebatur:nono ſepeliebatur do
mi etiam ſuæ:unde orta eſt conſuetudo ut dii penates colantur ĩ do
mibus ſimiliter funebres plebeios Megalenſes Apollinares quos
omnis curules ediles munere publico curabant.Magno plauſu cele
bratos inuenio funebres ad attinendum populum inſtituti dum põ
pa funeri decreta in honorem Patrii uiri plene inſtruitur.Plebei q
pro ſalute plebis eduntur exactis regibus pro libertate aut pro recõ
ciliatione plebis poſt ſeceſſionem in Auentinum. Magni ludi Ro-
mani ludi appellabantur:quos in honore Iouis quem prĩcipem de
orum putantes faciebant:uel romani regii ludi. Q. Aſconio teſte
ſua ſub regibus inſtituti ſunt:magnique appellati ꝙ magnis ĩpenſis
dati cum primum ludis impenſa ſunt:ducenta milia nummũ adeo
magnos ludos factos putant ꝙ conſiliorum ſecretorum deo ideſt
Neptuno lari cum rei & rerum aulicarum & deis magnis ideſt lari
bus urbis Romæ dati ſunt:quibus aiunt raptas ſabinas eſſe ut uide-
atur propter hoc dicere præclarus poeta Virgilius:Et magnis Cir-
cenſibus actis.Megalenſes uero nobilium ludi & magnis diis con-
ſecrati a loco inuentionis eius ſic dicti:His praetorum erat ludis in
tereſſe & luſores conducere. Iuuenalis in Satyris: Interea Mega-
leſiacæ ſpectacula mappæ ideum ſolenne colunt:ſimiliſque trium-
pho:Præda caballorum prætor ſedet: Ac mihi pace immenſæ ni-
miæque licet ſi dicere plebis: Totam hodie Romam circus capit:&
fragor aurem percutit euentum uiridis quo colligo panni Nam ſi
deficeret mœſtam attonitamque uideres hanc urbem ueluti canna
rum in puluere uictis conſulibus ſpectent iuuenes quos clamor &
audax ſponſio quos cultæ decet aſſediſſe puellæ ludos ſcænicos Va
lerius Ancias auctor eſt:Megaleſia appellatos & ſi Firmiano cre-
dimus Libero attributos cui ex indis Thebas redeunti : a triennio
bis peregrinationis exacto græcos inſtituiſſe triatheridas tradunt:
Ludorum Apollinariũ origo uictoriæ non ualitudinis:ergo ut qui
dam annalium ſcriptores produnt ex duobus Martii uatis carmini
bus cuius duo in ſenatu uolumina illata erant memoratur priore

carmine cannenſis prædicta clades in hæc propemodo uerba erat
Amnem troigenam romanæ fugæ cannā Nec te alienigenæ cogāt
ī cāpo Diomedis cōſerere manꝰ:ſed neq; credes tu mihi donec ſan
guine campum:Multaq; milia occiſa tua deferet Amnis in pontum
magnum extra frugifera piſcibus atque auibus feris quoque quæ
incolunt terras:his fluat eſca caro tua:nam mihi ita iuppiter fatus
eſt Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat ī
his locis iuxta atq; ipſam cladem agnoſcebant: tum alterum deīde
carmen inuentum eſt ita ſcriptum:Hoſtem romani ſi ex agro ex-
pellere uultis uomicamq; gentium uenit longe Apollini uouendos
cenſeo ludos:qui quotannis comiter Apollini fiant: His ludis faci-
endis præerit prætor qui ius populo plebique dabit : Summū diem
uiri græco ritu hoſtiis ſacra faciant:hoc ſi recte facietis gaudebitis
ſemper fietq; respu.ueſtra melior:nam is dies extinguet perduel-
les ueſtros qui ueſtros campos paſcunt placide ex hoc carmīe quō
ꝓcurandi gratia dies unus rebus diuinis impenſus eſſet.Poſtremo
ſenatuſconſultum factum eſt uti decemuiri quo magis inſtrueren
tur de ludis Apollini faciendis:req; diuina recte facienda libros Sy
billinos adirent in quibus quom eadem reperta nuntiatum eſſet cē
ſuerunt patres Apollini ludos uouendos faciendoſq;:inq; eam rem
duodecim milia æris prætori & duas hoſtias maiores dari decemui
riſque præceptum ut græco ritu ideſt capite operti hiſce hoſtiis ſa-
crum facerent Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis
latonæ boue fœmina aurata: hos ludos ī circo populus coronatus
ſpectare iuſſus erat matronæ ſupplicare uulgus apertis ianuis in ꝑ
patulis epulabatur celeberq; dies is omni cerimoniarum genere ha
bebatur:ſicq; paulatim cæteris diis huiuſmodi ludorum honos tri-
bui cœpit : ſingulique ludi ſicut Siſinius capito in libris ſpectaculo
rum deſcribit nominibus eorum conſecrati ſunt.

¶ Principum ex bellis diis oblata ¶ Ca.XIII.

IN ſuprema demum noſtri laboris parte ſummā repone
mus principum ex bellis diis oblata in medium relaturi
Quis enim bellorꝝ turbinibus uictor egrediens dominū
exercituum inhonorum dereliquit quom illi etiam ipſi qui ueri dei

cognitionem minus haberet quodcũque illud eſſet numinis haud
quaq̃ prætermitterent:quin ſumma quadam ueneratione ꝓſeque
rentur:de quibus ne forſan hæſitare quiſpiam poſſit: teſtes adſunt
præcellentiſſimi duces:ſed in primis Dionyſius qui & liber dictus
eſt & Alexander Macedo:indiam enim ingreſſus ille ꝑmitias deo
ioui in oriente a captiuis habitas primus obtulit: quod ſi non abun
de conſtaret Ouidius in faſtis teſtis eſt opulentiſſimus dicens: An
te tuos ortus aræ ſine honore feruntnr:Liber & in gelidis herba re
perta focis:te memorant gange totoque oriente ſubacto Primitias
magno propoſuiſſe ioui Cynnama tu primus captiuaque thura de
diſti:Deque triumphato uiſcera toſta boue:nomina ab auctoris di
cunt libamina nomen Libaque ꝙ ſanctis pars datur inde focis huic
a teneris græcorum more unguiculis ſiue parſimonia thura inge
renti aris pedagogus Leonidas eam thuris profuſionem ægre fe
rens:thuſque perſæpe adimens inquit. Eus tu puer large ſic odo-
res offeres quom regionis thuriferæ potiere : Qui Arabia tandem
potitus rex thure honuſtam nauim miſit ei ac epiſtolam in hæc ꝓ
pe uerba:Miſi ad te thuris & caſſiæ talenta:neq; minima ſunt : Ma
ximi facias in diuinis rebus:utpote qui non ſis neſcius nos pigmẽ
tiferi potitos ſoli:Eidem Alexandro poſtea adulto placuere & lu
chi penſiles in delubris arborum non mala ferentium lucentes : ut
in templo quondam Apollinis palatini:quem idem Alexander the
barum expugnatione captum Luciniæ dicauerat:apud iunõis quo
que Luciniae templum in Brutiis æſtatem agens Hãnibal aram ibi
condidit dedicauitque cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo pu
nicis græciſque litteris inſcripto:idem pro tot tamque fœliciter in
italia geſtis maxime poſt labefactam ex cannenſi clade rem roma
nam ad internitionem pene redactam diis immortalibus ſacrum
agi haberique iuſſit:iouis autem templo quod primum in urbe co
ſecratum eſt:Romulus primus ſpolia ab Acrone cenienſium rege
ab eo occiſio detracta rettulit:Cornelius deinde Coſſus quom Co
lumnium hetruſcum Fidenatum ducem obtruncaſſet eidem deo
ſpolia conſecrauit.nec.M.Marcellus ſilentio inuoluendus:qui apđ
Padum Briomatum gallorum regem ab eo ſuperatum & caeſum
armis exuit inde procedens & ad Feretrii iouis templum aſcendit :
ea illi ſolenni dedicatione ſuſpendit : Neque his contentus Mar-
cellus eſt:captis nanque ſyracuſis ornamenta ſigna urbis tabulaſq;

quibus ciuitas illa florebat Romam deuexit:patriiſqꝫ diis ſuſpendit
uiſebantur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato : ab
eodem legimꝰ uirtutis templum & honoris renouatu[illegible]n: quod mul
tis ante annis fuerat bello lyguſtiona. Q .Maxim[illegible] dedicatum Tul
lum Hoſtilium quom bis de Albanis de ſabinis tertio triumpha-
ſſet:inuenio phanum Saturno ex uoto conſecrauiſſe etiam Satur-
nalia tunc primum Romae inſtituta:quãuis Varro libro qui eſt de
ſacris ædibus.vi.ſcribat:aedem Saturni ad forum faciendũ locaſſe
L.Tarqniũ regẽ.T.uero Lartiũ dictatorẽ:ſaturnalibus eã dedica-
ſſe:nec me fugit Gelliũ ſcribere ſenatũ decreuiſſe ut ædes ſaturni
fieret:eiqꝫ rei.L.Furium trib.militum præfuiſſe Tarquiniꝰ cui co
gnomen ſuꝑbo ex moribus datũ:templũ ex hoſtiũ ſpoliis erexit:
quod quom inauraretur cedentibus diis caeteris mirabile dictu re
ſtiter eiumenta & terminis tanquam numina haec contumacia fir-
ma omnia & aeterna pollicerentur:Scipio Numantinꝰ uirtutis pha
num erexit:deinde.C.Marius de manubiis Cymbricis & Theo-
thonis aedem honori & uirtuti fecit: poſt Scaurus Aemilius tem-
plum menti quod circiter bellum Cymbricum nactus cum ſcilicet
eloquentia & eruditio urbem ingreſſæ eam cœperint ampliſſime
exornare. Aemilius conſul quom Gallos acie uiciſſet ex ipſis gal-
lorum torquibus aureum Ioui trophæum erexit : Quod deuoui-
ſſent Galli ſi uiciſſent de romanis ſpoliis Marti Gallico torquem
aureum cõſecraturi.At qui Furius Camillus quom Gallorum ex-
tinxiſſet incendium & Romam auro liberandam e lance abſtuli-
ſſet:non conſilii:non fortitudinis:ſed famæ & uaticinii templum iu
xta uiam nouam erexit:pulcherrimum operum Pantheon Ioui ul
tori ab Agrippa factum ueterum monumenta produnt : Minerua
Romae iuxta Capitolium quondam ſita quae Heuphranoris erat
Caſtuliana poſtea dicta a.Q.Luctatio Catullo dicata: aliam Mi-
neruam Romae ad ædem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit: Fe
cit & Spurius Glauilius Iouem in capitolio uictis ſamnitibus ſacra
lege pugnantibus ex pectoralibus corium ocreis & galeis : Diuus
Iulius thoracem quem Veneri genitrici in templo eius dicauit: ex
Brytannicis margaritis factum uoluit intelligi:Pompeius magnus
imperator uitem auream cum botro in templo Iouis Capitolini ſa
crauit.erat autem quingentorum talentorum auri titulum habens
Ariſtoboli filii Alexandri regis Aug.Cæſa. omnium templorum

conditor legitur aut reſtitutor: diuus Veſpaſianus concordiae ſiue
pacis templum ædificauit effecitque ac ne iſta in re uniuerſa perſe-
quar: quoniam longum nimis & operoſum id quidem eſſet horū
illuſtrium ducum & aliorum ſubſequentium imperatorum conte
xtu certamine religionis ac laudis emulatione nec inferior Sigiſ-
munde ut aliquando in te iure ſuo noſtra deſinat: unde cæpta eſt
oratio: Poſt conſumationem Italici belli inuicta animi tui uirtu-
te cunctis hoſtibus profligatis proſtratis que ab armis ad negotia
urbana mentem conuertens: de manubiis obſeſſarum deditarum
que per te urbium ſumma ſacratiſſimi diuinique principis religio
ne fretus prætar ædes ſacras extra tertio ab urbe lapide ī mōte ma
riſque proſpectu ſitas: templum illud percelebre omnique admira
tione dignum ac unicum denique monumētum regni nominis tui
intra mœnia urbe media ac forotenus a fundamentis extructum
deo dicatum reliquiſti: tātaque diuitiarum largitate tam mirificis pi
cturae toreumatumque ornamentis ut ī hac celeberrima urbe plu
rima quō ſint cognitu & memoratu digna: nihil antiquius ſit: nihil
quod magis uiſendum putetur: ampliſſimis præſertim parietibus:
permultiſque altiſſimis arcubus peregrino marmore exædificatis:
Quibus lapideæ tabulæ: quibus ueſtiuntur pulcherrime ſculptæ in
ſpiciuntur: unaque ſanctorum patrum uirtutum quattuor ac cæle-
ſtis zodiaci ſignorum errantiumque ſiderum: ſibillarū deinde mu
ſarumque & aliarum permultarum nobilium rerum imagies quae
nec dum praeclaro lapicidæ ac ſculptoris artificio: ſed etiam cogni
tione formarum liniamentis abs te acutiſſimo & ſine ulla dubitatio
ne clariſſimo huius ſæculi principe ex abditis philoſophiæ penetra
libus ſumptis intuentes litterarum peritos & a uulgi fere penitus ali
enos maxime poſſint allicere: praecellētiſſimis praeterea loca haec
ſanctiſſima pontificis priuilegiis & muneris donis ac ſanctorum
reliquis ornaſti: Quom ultra haec maximum quotannis aeris &
aurum redditum per te his deo dicatum: Gemmas: Margaritas: Pa
teras aureas: Calices: Acerras: Thuribula: Cruces: Candelabra Ta
bulas: Organa: Tunicas purpureas & Trabeas textili auro pluri-
ma denique ſacrorum ethnicorumque librorum ac omnium opti
marum artium uolumina una donatione contuleris: Nouitium ſa
ne praeclarum & ingens ad immortalitatem inuentum: Quom
non auro. argento: aere uel marmore: calce uel lapidibus tantum

Verum in bibliothecis ab illis dicari uolueris quorum immortaleſ animæ in locis hiſdem loquuntur: Cæterarum rerum tuarum cumulum referre haud facile dixerim quō præter hæc tot claris opū monumentis adeo nomen tuum paſſim illuſtretur ut nulla unquā tam ſurda poſteritas: nulla tam ingrata fama futura ſit quæ nō illud in cælum tollat ac debitis & optatis laudidus proſequatur. Videor certiſſima ſalus lumenq̧ ac patriæ decus & pater Sigiſmunde Pandulphe Malateſta optatum iuſſionis tuæ meiq̧ operis rerum militarium munus abſoluiſſe non neſcius potiora eſſe quæ iubebantur q̄ ſuſtinere mediocre cuiuſpiam poſſet ingenium: proindeque plurima me incognita præteriiſſe quæ commode potuiſſent his uoluminibus inſeri. Cæterum cū cōmunis humani (ut ita dixerim) animi morbus ſit ut plura longe quiſq̧ neſciat q̄ ſciat: nec ut Flaccus inq̄t: Q uiuis horrentia pilis agmina Nec fracta percuntes cuſpide gallos aut labentis equo deſcribat uulnera parthi. Si q̄d in his libris parum eſt uel nimium ſi quidq̧ quod ex illo priſco & diſertiſſimo ueterum dicendi more fluere ac retro ſublapſum referri uiſum ſit mihi ſuccenſeant ſoli rogo ſi quid autem ſatis quod poſteritate dignū in arceq̧ poni queat quaſi Minerua illa Phydiæ uel ex ipſius mineruæ officina exiiſſe uideatur nō mihi ſed diuino numini tuoque deinde gratias mecum magnas nedum agant ſed ingentes & cumulatiſſimas referant: qui ad ſuſcepti laboris metam in magnis bellorū æſtibus eſſes licet: ſtudia tamen noſtro ductu & auſpiciis tuis luci diora & alacriora fouens calcar ſemper addidiſti: & currentem ut aiūt ad curſum aſſidue prouocaſti.

¶ Laus Deo Finis

¶ Dantis tertii Aligeri.

¶ Qui modo Romuleam ſeruarat ab hoſtibus urbem
Et Capitolini culmina cælſa iouis
¶ Quiqꝫ ducem Calabrum caſtris ſpoliarat et armis
Inqꝫ omni fœlix agmina uictor erat
¶ Marmore dux Venetum iacet hoc Malateſta Robertus
Fecit adhuc tantum non libitina nefas
¶ Cur fraudata rapis iuuenem fortuna: putabas
Nunquid (dum numeras partha trophæa) ſenem?

¶ Quiſquis funeſto ualidas ſub Marte cohortes
Et ſequitur miſſas per freta ſalſa rates:
¶ Ille raguſeum tollat ſuper aſtra Boninum
Ingenioqꝫ uiri præmia digna ferat
¶ Impreſſit quoniam quonam modo bella gerantur
Machina uel quatiat mœnia quæqꝫ ſolo.

¶ Veronæ impreſſum anno dñi. M.cccc.lxxxiii. xiii. februarii

Tabula
charta alba
elēcus
ſciluro
a
ad Magna,
cedentem
tıliani
tridates
ad cōmoda
b
conferamꝰ
auctorum
Q nam
a ueſpaſiāo
c
ꝗ ora
ſtatu
in filios
hunc
d
urbem
contem
aſſentiēdū
prauitatis
e
extra
Eſſe
quo ſane
pulis
f
Achillis
cibi
perferre
neceſſaria

g
aut
partis
collega
cælo
h
hominem
coſ. legatus
habiturꝰ
ueluti
i
iuſmodi
gnationibꝰ
hoſteſqꝫ
ſignum
k
ſamnites
erexiſſen
neqꝫ fugæ
imperato r
l
baleares
collo
præter
acti ſpa
m
immineat
xxix.
hoſtibus
credibilem
n
obrueret
dolorem
iſtorum
nam ma

o
complura
nemo
bene &
æditũus
p
ſacrificia
tialium
ſcribitur
præſidium
q
dalem
appellatur,
et militiæ
relinquatur
r
papylionis
atheniēſibꝰ
fœminæ
ut alii
ſ
hoſtibus
quæ ante
ita eſſe
propriam
t
Perc
ſeu ſpu
ſeceſpitans
per eam
u
his q̄drigis
maſculino
inſtrumētū
turris

x
telonum
exoſtra
terebra
muſculus
y
Quom
tormēta
ultra modū
machinæ
z
uinea
eſt aliud
tetras
Marcellinꝰ
&
de bello
eſt in
naue
eorum
galionis
ꝯ
fulgurauę
ignıs
expeditiqꝫ
ſunt qui
apud alios
A
clariſſimus
incuſſıt
greſſibꝰ
in limo
B
fuit
iurant

ſtella eſt
uictore
C
uidiſſet
rediſſet
doctiſſimꝰ
repetamus
D
delata
fuit
& tempore
ſed &
E
uerum
ut et gratiā
claudius
Agatocles
eam ſacris

lla eſt
tore
C
diſſet
diſſet
ctiſſim
petamus
D
lata
fuit
tempore
d &
E
erum
et gratiã
udius
gatocles
m ſacris